

Cilt/Volume:4 Sayı/Number:8 Güz/Autumn 2016
ISSN: 2147-088X

Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Humanitas - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Spring and Autumn.

SAHİBİ / OWNER

Prof. Dr. M. Kemal SEZGİNTÜRK (Dekan / Dean)
Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Adına
On Behalf of Faculty of Arts and Sciences of Namık Kemal University

YÖNETİM MERKEZİ / MANAGEMENT CENTER

Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Namık Kemal Mahallesi, Kampüs Caddesi, Nu.: 1
59030 Tekirdağ - TÜRKİYE
Tel: + (90)282 250 2601 Belgeç / Fax: + (90) 282 250 9925
Elmek / Email: humanitasnku@gmail.com
Genel Ağ / Web: <http://humanitas.nku.edu.tr/>

BASKI YERİ / PRINTED BY

Ege Reklam Basım Sanatları San. Tic. Ltd. Şti.
Esatpaşa Mahallesi, Ziyapaşa Caddesi
Ataşehir / İstanbul - TÜRKİYE
Tel: + (90) 216 470 44 70 Belgeç / Fax: + (90) 216 472 84 05
Elmek / Email: ege@egebasim.com.tr
Genel Ağ / Web: www.egebasim.com.tr

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN BY

Kutalmış Tonyukuk YILMAZ

İNDEKSLER / INDEX

MLA (Modern Language Association) International Bibliography,
CEEOL (Central and European Online Library), EBSCO Publishing, TEİ
(Türk Eğitim İndeksi)

©Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
©Namık Kemal University Faculty of Arts and Sciences
TEKİRDAĞ

YAYIN YÖNETMENİ / EDITOR IN CHIEF

Sonel BOSNALI

Ali TİLBE

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

İrfan ATALAY

M.Cevat ATALAY

Yıldız AYDIN

Sonel BOSNALI

Cahit KAHRAMAN

Fatma KAHRAMANOĞLU

M.Oğuzhan KUŞOĞLU

R. Haluk SÖNER

Ali TİLBE

Haluk TURGUT

Ensar YILMAZ

ALAN YAYIN YÖNETMENİ / FIELD EDITOR

İrfan ATALAY

M. Cevat ATALAY

Yıldız AYDIN

Cahit KAHRAMAN

M. Oğuzhan KUŞOĞLU

C. Özge ÖZMEN

R. Haluk SÖNER

Ensar YILMAZ

YABANCI DİL YAYIN YÖNETMENİ / FOREIGN LANGUAGE EDITOR

İngilizce / English

Almanca / German

Derya AVER

Meryem DEMİR

Petru GOLBAN

Fransızca/French

Göksel ÖZTÜRK

Yusuf TOPALOĞLU

KİTAP İNCELEME YAYIN YÖNETMENİ / BOOK REVIEW EDITOR

Emine GÜZEL

Pınar SEZGİNTÜRK

SAYFA DÜZENİ YAYIN YÖNETMENİ / LAYOUT EDITOR

Fatma KAHRAMANOĞLU

Oktay ATİK

Harun GÖÇERLER

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / GENERAL MANAGER

Ali TİLBE

YAZI İŞLERİ / EDITORIAL ASSISTANCE

Fatma KAHRAMANOĞLU

Oktay ATİK

Harun GÖÇERLER

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Sevim AKTEN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Neşe ATİK	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Stefan AVADANEI	A. Iona Cuza University-Romanya
Prof. Dr. Şener BAĞ	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Evangelia BALTA	N. H. Research Foundation-Yunanistan
Prof. Dr. Ahmet BEŞE	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan BOYNUKARA	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Michel BOZDEMİR	INALCO - Fransa
Prof. Dr. İhsan BULUT	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Tankut CENTEL	Koç Üniversitesi
Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Adina CIUGUREANU	O. University of Constanta-Romanya
Prof. Dr. Yakup ÇELİK	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati DEVELİ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ayten ER	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Werner GUMPEL	L.-M. University of Munich-Almanya
Prof. Dr. Sabahattin GÜLLÜLÜ	Maltepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN	Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Akile GÜRSOY	Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Cemil HAKANLI	Bakı Dövlət University - Azərbaycan
Prof. Dr. Alpay HEKİMLER	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Tanju İNAL	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Tuğrul İNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah KÖSE	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Günther LÖSCHNİGG	University of Graz - Avusturya
Prof. Dr. Ahmet MAKAL	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Sergiu PAVLICENCO	Stat din Moldova University-Moldova
Prof. Dr. Reinhard RESCH	J. Kepler University of Linz-Avusturya
Prof. Dr. İbrahim SİRKECİ	Regent's University London-İngiltere
Prof. Dr. Medine SİVRİ	E. Osman Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Müjdat ŞAKAR	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar ŞENLER	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Eduard VLAD	O. Constanta University-Romanya
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Eser ERGUVANLI TAYLAN	Boğaziçi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YEREBAKAN	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ZAMAN	Atatürk Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. H. Veli AYDIN	Namık Kemal Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Saniye DEDEOĞLU	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Claire DESPIERRES	U. de Bourgogne-Fransa
Assoc. Prof. Dr. Snejana GADJEVA	INALCO - Fransa
Assoc. Prof. Dr. Tatiana GOLBAN	Namık Kemal Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Wafa HAMMEDİ	University of Namur - Belçika
Assoc. Prof. Dr. Emre TANDIRLI	Işık Üniversitesi
Dr. Isa SPHAILI	I. Balkan University-Makedonya

OKUR YORUMLARI / LETTRES

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki yorum, görüş ve önerilerinizi Yayın Yönetmenine gönderiniz.

Readers are highly encouraged to express their comments, views or suggestions on published articles to the editor:

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ali TİLBE: atilbe@nku.edu.tr

Doç. Dr./ Assoc. Prof. Dr. Sonel BOSNALI: sbosnali@nku.edu.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Yayın Yönetmeninden / Editorial .....I-VI

ARAŞTIRMA-İNCELEME

- Engin BEZCİ** 1-14
Düşsel Ortaçağ'da Aşkın Kanunu: Bir Saray Edebiyatı Okuma Kılavuzu Olarak Andre Le Chapelain'in Aşka Dair Adli Yapıtı (The Code of Love in the Fabulous Middle Ages: Andre Le Chapelain's On Love as a Guide for Reading Literature of the Court)
- Seda COŞAR ÇELİK** 15-30
Edgar Allan Poe's The Tell-Tale Heart on Page and on Screen (Kısa Öykü ve Film Olarak Edgar Allan Poe'nun Gammaz Yürek Öyküsü)
- Halil ÇAKIR** 31-45
Haklı Savaş Kavramına Post-Modern Bir Yaklaşım Olarak M. Hardt Ve A. Negri'nin İmparatorluk Tezi (Hardt and Negri's Empire Thesis as a Post-Modern Approach to Just War Concept)
- Nurhayat ÇALIŞKAN AKÇETİN** 47-63
Martin Heidegger ve Nasyonel Sosyalizm: O Bir Nazi Miydi? (Martin Heidegger and National Socialism: Was He a Nazi?)
- Yeşim ÇELİK** 65-83
An Evaluation on Advertising Literacy Education: An Assessment of Media Literacy Curriculum in Terms of Advertising Literacy in Turkey (Reklam Okuryazarlığı Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye'deki Medya Okuryazarlığı Müfredatının Reklam Okuryazarlığı Açısından Değerlendirilmesi)
- Rahime ÇOKAY NEBİOĞLU** 85-96
William Golding's Rites of Passage: Fragments of Tragedy in Postmodern Fiction (William Golding'in Geçiş Ayinleri: Postmodern Romanda Trajedi Kırıntıları)
- Deniz EROĞLU UTKU - Pınar YAZGAN** 97-113
Active Or Symbolic Participation?: Hopes And Hindrances Of Roma People's Political Demands (Aktif ya da Sembolik Katılım?: Romanların Siyasal İsteklerine Yönelik Umutlar ve Engeller)

Özlem HASKAN AVCI - Muharrem KOÇ - Öznur BAYAR - Erdi YÜCE	115-129
<i>Türkiye’de Erkek Olmak: Üniversite Öğrencilerinin Yaşadıkları Zorluklar (Being Men in Turkey: The Difficulties Experienced by University Students)</i>	
Hasan KAYA - Necat ÇETİN	131-155
<i>Pir Sultan Abdal’ın Bir Mecmuada Yer Alan Şiirleri I (Pir Sultan Abdal’s Poems in a Journal- I)</i>	
Mahmut Recep KELEŞ	157-164
<i>Ortaçağ İslam Dünyasında Medreselerde Açılış Dersi Geleneği: Kayseri Pervane Bey Medresesi Örneği (The Opening Lesson Tradition of Madrasas in Medieval Islamic World on the Model of Kayseri Pervane Bey Madrasa)</i>	
Nimet KESER	165-179
<i>İplik Sanatı: Sanat Alanına Kabul Edilme Mücadelesi Ve Çağdaş Bir Sanat Dalı Olarak Yükselişi (Art: The Struggle for Its Consideration as Art and Its Rise as a Contemporary Field of Art)</i>	
Mehmet Hişyar KORKUSUZ	181-211
<i>Şehir ve Strese Farklı Bir Bakış: Kaymakamlarda Ortaya Çıkan Yönetmel Strese Dair Alan Araştırması ve Sonuçları (A Different View over City and Stress: Field Survey and Results on Administrative Stress Observed on Kaimakams)</i>	
Nursal KUMAŞ	213-239
<i>Hudâvendigâr Vilâyeti’nde İskân Edilen Göçmenlere Osmanlı Devleti Tarafından Yapılan Yardımlar (1878-1900) (The Aid Provided by the Ottoman Government to Immigrants Settled in Hudâvendigâr Province between 1878-1900)</i>	
Meryem NAKİBOĞLU	241-255
<i>Hermann Hesse’nin “Augustus” Masalında Masal Öğeleri ve Propp’a Göre Çözümlemesi (The Fairy Tale Elements in Hermann Hesse’s “Augustus” and its Analysis According to Propp)</i>	
Valery PATERNOTTE	257-269
<i>Vers une théorie sociale de l’interpretation (Sözlü Çeviriye Toplumsal Kuram Penceresinden Bakmayı Denemek)</i>	
Hasan SEFER	271-283
<i>Metindilbilimsel Bir Çözümleme: 12 Eylül 1980 Darbe Bildirisi (A Textlinguistics Analysis: Military Coup Declaration of 12 September 1980)</i>	

Özlem SOMUNCU	285-301
<i>Pop Sanat'ın Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Ana Bilim Dalında Eğitim Gören Öğrencilerin Grafik Derlerine Yansımaları (The Presentation of Pop Art to the Students in Their Graphic Lessons at the Department of Art Education of the Faculty of Fine Arts)</i>	
Özge SÖNMEZ	303-322
<i>Guy de Maupassant'ın Dağ Otelı Öyküsündeki Uzama Göstergebilimsel Bir Yaklaşım (A Semiotic Approach to Space in the Story of Mountain Hotel of Guy De Maupassant)</i>	
Gülşah TIKIZ - Feryal ÇUBUKÇU	323-341
<i>The Act of Wizardry and the Development of a Wizard within a Constructivist Perspective: Ursula Le Guin's A Wizard of Earthsea (Büyücülük ve Bir Büyücünün Yapısalcılık Kuramı Açısından Gelişimi: Ursula Le Guin'in Yerdeniz Büyücüsü Adlı Eseri)</i>	
Rabia TOPAN	343-351
<i>"Amandine ya da İki Bahçe" Öyküsündeki İyi Vahşi Mitinin İzleri (Traces of the Noble Savage Myth in the Tale "Amandine or the Two Gardens")</i>	
Yusuf Ziyaettin TURAN	353-366
<i>Modernist Roman Olarak As I Lay Dying & Sessiz Ev (As I Lay Dying and Sessiz Ev As Modernist Novels)</i>	
Hakan YAŞAR	367-386
<i>Mondros Mütarekesi'nden Yunan İşgaline Batı Anadolu'da Eşkıyalık ve Asayışı Sağlama Çabaları (Banditry from Mudros Armistice to Invasion of Western Anatolia and the Efforts to Provide Public Order)</i>	
İrfan ATALAY	387-412
<i>Yapıt Çözümlemesinde Toplumeleştiri, Yazın Toplumbilimi Yöntemleri ve Lucien Goldmann'ın Oluşumsal Yapısalcılığı (Methods of Sociocritics, The Sociology of Literature in The Analysis of Texts and Lucien Goldmann's Genetic Structuralism)</i>	
<i>Yayın İlkeleri /Principles of Publication</i>	413-427

YAYIN YÖNETMENİNDEN

Ali TİLBE¹
Sonel BOSNALI²
Fatma KAHRAMANOĞLU³

Dergimizin (4)8 Güz 2016 sayısında, altı yabancı dilde olmak üzere 22 makale yer almaktadır. Yine sosyal bilimlerin farklı alanlarından oldukça ilginç yazıların bulunduğunu görmek sevindiricidir. Yazın alanı yedi makale ile temsil edilirken, toplumbilim ve tarihin dörder; dilbilim üç, eğitim ve güzel sanatların da ikişer yazıyla temsil edildiği görülmektedir.

Dilbilim alanında, Özge Sönmez, *Guy De Maupassant'ın Dağ Otel* Öyküsündeki Uzama Göstergibilimsel Bir Yaklaşım başlıklı çalışmasında, ünlü Fransız öykü yazarının 1886 yılında yazdığı *Dağ Otel* öyküsünde uzamın yerini ve işlevini ortaya koymaya çalışıyor. *Vers une théorie sociale de l'interprétation* başlıklı bu incelemede, Valery Paternotte, kognitif bilimler, iletişim kuramları ya da çeviri kuramı gibi çeşitli akademik disiplinlerden yola çıkarak yapıcı bazı düşünce izlekleri öneriyor. *Metindilbilimsel Bir Çözümleme: 12 Eylül 1980 Darbe Bildirisi* konulu çalışmada ise, Hasan Sefer, metni oluşturan(lar)ın dilsel araçları kullanarak darbe bildirisini nasıl ürettiklerini ortaya çıkarmayı amaçlıyor. Bu amaç doğrultusunda, yazar çalışmasında metindilbilimsel yöntemlere dayanarak Kenan Evren'in 12 Eylül 1980 askeri darbe bildirisini çözümlemesini yapıyor.

Eğitim alanında, Gülşah Tıkız ve Feryal Çubukçu'nun *The Act of Wizardry and the Development of a Wizard within a Constructivist Perspective: Ursula Le Guin's A Wizard of Earthsea* adlı ortak çalışmalarında, Ursula Le Guin tarafından yazılan *A Wizard of Earthsea (1968)* adlı romanda hikâyenin kahramanı olan Ged'in Earthsea'deki yolculuğu boyunca yaşadığı maceraları anlatmayı amaçlıyorlar. Yazarlar eğitim temasını ele almak üzere yürüttükleri roman analizini, yapısalcı teorinin hem kognitif hem de sosyal yönünü ele alıp yapısalcı teoriye dayalı örneklendirme yoluyla yürütüyorlar. *An Evaluation on Advertising Literacy Education: An Assessment of Media Literacy Curriculum in Terms of Advertising Literacy in Turkey* konulu çalışmasında, Yeşim Çelik,

¹ Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi. atilbe@nku.edu.tr

² Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi. sbosnali@nku.edu.tr

³ Araş. Gör., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi. fatmaer@nku.edu.tr

Türkiye’de medya okuryazarlığı müfredatının reklam okuryazarlığı ekseninde değerlendiriyor. Bu çerçevede, yazar medya okuryazarlığı dersinin içeriğini reklam okuryazarlığı açısından analiz edip eski ve yeni öğretim materyallerini karşılaştırıyor.

Güzel sanatlar ile ilgili iki makale okurla buluşuyor. Literatür taramasına ve doküman incelemesine dayalı olarak gerçekleştirilen *İplik Sanatı: Sanat Alanına Kabul Edilme Mücadelesi ve Çağdaş Bir Sanat Dalı Olarak Yükselişi* adlı çalışmada, Nimet Keser, geleneksel sanat tarihi perspektifi içinde ‘zanaat’a karşı ‘sanat’ biçiminde atanan değer yargılarındaki kırılmaların nasıl gerçekleştiğini, ardından da yüksek sanat olarak kabul edilegen boya resmi ile mücadeleyi incelemeyi amaçlıyor. Özlem Somuncu’ya göre; *Pop Sanat’ın Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Ana Bilim Dalında Eğitim Gören Öğrencilerin Grafik Derslerine Yansıması* başlıklı araştırması yükseköğrenim gören öğrencilerin kendi tasarımlarını eleştirel düzeyde yorumlamasını sağlayacak olması bakımından önemlidir.

Tarih alanındaki dört makaleden biri, Nursal Kumaş’ın *Hudâvendigâr Vilâyeti’nde İskân Edilen Göçmenlere Osmanlı Devleti Tarafından Yapılan Yardımlar (1878-1900)* adlı çalışmasıdır. Yazar 1878 ve 1900 yılları arasında Hudâvendigâr Vilâyeti’nde iskân edilen göçmenlere Osmanlı Devleti tarafından yapılan yardımları irdeliyor. *Mondros Mütarekesi’nden Yunan İşgaline Batı Anadolu’da Eşkıyalık ve Asayiş Sağlama Çabaları* başlıklı çalışmada, Hakan Yaşar, Mütareke Dönemi’nde Batı Anadolu kırsalında yaşayan insanların can ve mal güvenlikleri açısından başlıca tehdit haline gelen eşkıyalık olaylarının önüne geçebilmek için Osmanlı Devleti tarafından alınan önlemleri ele alıyor. Halil Çakır, *Haklı Savaş Kavramına Post-Modern Bir Yaklaşım Olarak M. Hardt ve A. Negri’nin İmparatorluk Tezi* adlı incelemesinde, Hardt ve Negri’nin bir iktidar paradigması bağlamında ele aldığı haklı savaş kavramının, küreselleşmenin politik boyutunda kazandığı önemi, sosyolojik kavramlar etrafında tartışmayı hedefliyor. *Ortaçağ İslam Dünyasında Medreselerde Açılış Dersi Geleneği: Kayseri Pervane Bey Medresesi Örneği* konulu çalışmada, Mahmut Recep Keleş, Türkiye Selçuklu devletinin önemli bir şehri olan Kayseri’deki ilmi faaliyetler çerçevesinde, astronomi ve matematik alimi Şirâzi’nin özellikle tıp sahasındaki çalışmalarını değerlendiriyor.

Toplumbilim alanında bir İngilizce ve üç Türkçe makaleye yer veriliyor. Nurhayat Çalışkan Akçetin, *Martin Heidegger ve Nasyonal Sosyalizm: O Bir Nazi Miydi?* başlıklı makalesinde, Heidegger’in Nasyonal Sosyalizm ile ilgili düşüncelerini ve Heidegger’in bir Nazi olup olmadığı hakkındaki tartışmaları ortaya koymayı amaçlıyor. Deniz Eroğlu Utku ve Pınar Yazgan, niteliksel analizi yapılan mülakat verilerine dayanan, *Active or Token Participation?: Hopes and Hinderances Before Roma Face Political Ambitions* konulu ortak çalışmalarında, Romanların kısıtlı siyasi katılımının arka planını incelemeyi erek ediniyorlar. *Türkiye’de Erkek Olmak: Üniversite Öğrencilerinin Yaşadıkları Zorluklar* adlı ortak çalışmalarında, Özlem Haskan Avcı ve

arkadaşları, erkek üniversite öğrencilerinin, Türkiye’de erkek olarak yaşadıkları zorluklara ilişkin görüşlerinin incelenmesini hedefliyorlar. *Şehir ve Strese Farklı Bir Bakış: Kaymakamlarda Ortaya Çıkan Yöneltil Strese Dair Alan Araştırması ve Sonuçları* konulu makalede Mehmet Hişyar Korkusuz, Türkiye’deki kaymakamların ‘Yöneltil ve Stres’ bağlamında durumlarını ortaya koymaya çalışıyor.

Yazın alanında, beş Türkçe ve iki İngilizce olmak üzere, yedi çalışma yer almaktadır. Engin Bezci, *Düşsel Ortaçağ’da Aşkın Kanunu: Bir Saray Edebiyatı Okuma Kılavuzu Olarak André Le Chapelain’in Aşka Dair Adlı Yapıtı* adlı çalışmasında; XI. ve XIII. yüzyıllar arasında Fransız edebiyatına damgasını vuran *saraylı aşk* kavramını ve onun yazınsal ürünlerde bulduğu yankıyı André le Chapelain’in XII. yüzyıl sonlarına doğru yazdığı *De amore* (Aşka dair) başlıklı kuramsal kitap çerçevesinde değerlendiriyor. *Edgar Allan Poe’s The Tell-Tale Heart on Page and on Screen* adlı çalışmada, Seda Coşar Çelik, Edgar Allan Poe’nun *Gammaz Yürek* başlıklı öyküsü ve bu öyküden uyarlanan, yönetmenliğini Jules Dassin’in üstlendiği aynı başlıklı filmi (1941) incelemeyi erek edinir. Rahime Çokay Nebioğlu, *William Golding’s Rites of Passage: Fragments of Tragedy in Postmodern Fiction* konulu makalede, William Golding’in *Geçiş Ayınleri* adlı romanındaki postmodern özellikleri incelemeyi ve bu özelliklerin romandaki oyunbazlıktan ziyade romandaki kaotik ve trajik atmosferin oluşturulmasına nasıl katkıda bulunduğunu irdelemeyi amaçlıyor. Hasan Kaya ve Necat Çetin, *Pir Sultan Abdal’in Bir Mecmuada Yer Alan Şiirleri I* adlı ortak çalışmalarında, bir mecmuada yer alan Pir Sultan Abdal şiirlerini ele alıyorlar. Mecmuada Pir Sultan Abdal’a ait toplam 69 şiir yer alır. Makale boyutlarını oldukça aşacağı için bu çalışmalarında bunlardan ilk 23’üne yer veriyorlar. Şiirlerin 22’si beş dörtlük, 1 tanesi ise 8 dörtlüktür. 23 şiirde de 11’li hece ölçüsünün kullanıldığı görülüyor. Hece ölçüsündeki kimi aksaklıkları metni tamir ederek gidermeye çalışılıyor. *Hermann Hesse’nin Augustus Masalında Masal Öğeleri ve Propp’a Göre Çözümlemesi* başlıklı çalışmada, Meryem Nakiboğlu, öncelikle masal ve masal çeşitlerine değindikten sonra, *Augustus* masalının türü ve özelliklerini belirlemiştir. Daha sonra da, söz konusu masal Rus halkbilimci Vladimir Propp’un bir taraftan 31 maddeden oluşan masal inceleme ölçütleri diğer taraftan da veri ve sembollerine göre karşılaştırılmaktadır. Çalışma söz konusu masalın işlevselliğinin Propp’un *Masalın Biçimbilimi* metoduyla çözümlemesiyle son bulmaktadır. *Amandine ya da İki Bahçe Öyküsündeki İyi Vahşi Mitinin İzleri* konulu makalede Rabia Topan, Michel Tournier’in *Amandine ya da İki Bahçe* adlı yapıtıdaki iyi vahşi mitini mit eleştirisi yaklaşımı ile incelemeyi hedefliyor. *Modernist Roman Olarak As I Lay Dying & Sessiz Ev* başlıklı çalışmada, Yusuf Ziyaettin Turan Anglo-Amerikan edebiyatından William Faulkner’in *As I Lay Dying* (1930) romanı, Türk edebiyatından Orhan Pamuk’un *Sessiz Ev* (1983) romanı ile Batı tarzı modernist roman özelliklerini, özellikle “bilinç akışı” tekniği bağlamında karşılaştırıyor. İrfan Atalay, *Yapıt Çözümlemesinde Toplumeleştirme, Yazın Toplumbilimi Yöntemleri ve Lucien Goldmann’ın Oluşumsal Yapısalcılığı*

başlıklı çalışmasında, yöntem gereği metinde yer alan içsel olguların saptanmasını içeren *anlama* ve dışsal yapıların yapıttaki sorunsalla ilintilerini içeren *açıklama* aşamalarının anlaşılmasını isteyen Goldmann'ın yöntemini tanıtmayı amaçlamaktadır.

Tekirdağ – 2016

Sayı-Number: 8
ISSN: 2147-088X

Güz/Autumn 2016
<http://humanitas.nku.edu.tr>

EDITORIAL

Ali TİLBE¹
Sonel BOSNALI²
Fatma KAHRAMANOĞLU³

In this issue of the journal ((4)8 Autumn 2016), 22 articles, 6 of which are in foreign language, are included. It is gratifying to see the various works from different fields of social sciences: 7 articles represent literary field, 8 articles represent sociology and history, 3 articles are from linguistics and 4 articles are from education and fine arts.

In the field of linguistics, Özge Sönmez in her study *A Semiotic Approach to Space in the Story of Mountain Hotel of Guy De Maupassant* aims to present the function and place of “space” in the story “Mountain Hotel” written by the famous French writer Guy Maupassant in 1886. In *Towards a Social Theory of Interpreting*, Valery Paternotte suggests certain constructive themes by using recent results from cognitive sciences, translation studies, and sociology of communication to find building blocks for a broader theory. In *A Textlinguistics Analysis: Military Coup Declaration of 12 September 1980*, Hasan Sefer aims to reveal how text creators form declaration texts using the linguistics tools. Accordingly, he analyses the text of the 12 September 1980 military coup speech delivered by Kenan Evren based on the textlinguistics methods.

In education field, Gülşah Tıkız and Feryal Çubukçu’s co-authored work *The Act of Wizardry and the Development of a Wizard within a Constructivist Perspective: Ursula Le Guin’s A Wizard of Earthsea*, intends to evaluate the story of Ged, the protagonist, and his adventures as he is wandering through Earthsea in *A Wizard of Earthsea* (1968) by Ursula Le Guin. They try to tackle the theme of education, and demonstrate that there are various examples of the constructivist theory, from both a cognitive and a social view of the theory. Yeşim Çelik in her study entitled *An Evaluation on Advertising Literacy Education: An Assessment of Media Literacy Curriculum in Terms of Advertising Literacy in Turkey* evaluates media literacy curriculum in terms of advertising literacy in Turkey. In this frame, the content of media literacy

---

¹ Assoc. Prof., Namık Kemal University, Faculty of Arts and Sciences. atilbe@nku.edu.tr

² Assoc. Prof., Namık Kemal University, Faculty of Arts and Sciences. sbosnali@nku.edu.tr

³ Res. Asst., Namık Kemal University, Faculty of Arts and Sciences. fatmaer@nku.edu.tr

course is examined in terms of advertising literacy, and old and new teaching materials in primary education are compared.

Two articles on fine arts meet the reader, one of which is *Fiber Art: The Struggle for Its Consideration as Art and Its Rise as a Contemporary Field of Art*. In this article Nimet Keser aims to study how the breakage occurred in the value judgments assigned as ‘art’ versus ‘craft’ which are shaped in the traditional art history perspective, and the struggle of fiber and fabric based arts against paint based arts and sculpture which have been regarded as high arts for centuries. According to Özlem Somuncu, *The Presentation of Pop Art to the Students in Their Graphic Lessons at the Department of Art Education of the Faculty of Fine Arts* is important due to the fact that it will enable higher education students to interpret their own design at a critical level.

The Aid Provided by the Ottoman Government to Immigrants Settled in Hudâvendigâr Province between 1878-1900 is one of the four articles from the field of history, which is written by Nursal Kumaş. The author investigates the aids provided by the Ottoman Empire to the immigrants settled in Hudâvendigâr Province between 1878 and 1900. In *Banditry from Mudros Armistice to Invasion of Western Anatolia and the Efforts to Provide Public Order*, Hakan Yaşar deals with banditry incidents which became the main threat to people living in rural areas of Western Anatolia in terms of life and safety, and the precautions taken by the Ottoman Empire. Halil Çakır in his work *Hardt and Negri’s Empire Thesis as a Post-Modern Approach to Just War Concept* discusses the importance of term just war in political dimension of globalization which Hardt and Negri reveal as part of a power paradigm. In *The Opening Lesson Tradition of Madrasas in Medieval Islamic World on the Model of Kayseri Pervane Bey Madrasa*, Mahmut Recep Keleş analyzes the scientific activities in Kayseri, which was an important city of Anatolian Seljuk Empire, and astronomy and mathematics scholar Şirazi’s works particularly in the field of medicine.

One English and three Turkish articles are presented on sociology. Nurhayat Çalışkan Akçetin in her article entitled *Martin Heidegger and National Socialism: Was He a Nazi?* aims to put forward M. Heidegger's views regarding national socialism and the debate on whether Heidegger is a Nazi or not. Deniz Eroğlu Utku and Pınar Yazgan in their co-authored work *Active Or Symbolic Participation?: Hopes And Hindrances Of Roma People’s Political Demands*, try to address the hindrances to Roma people’s active political participation, the sources of these hindrances and how they have perceived recent developments. In *Being Men in Turkey: The Difficulties Experienced by University Students*, Özlem Haskan Avcı et al. intend to examine the opinion of male university students in Turkey about the difficulties they are experiencing as men. Mehmet Hişyar Korkusuz in his study *A Different View over City and Stress: Field Survey and Results on Administrative Stress Observed on Kaimakams (District Governor)* puts forward the situation of the kaimakams in Turkey in the context of “Administrator and Stress”.

In the field of literature, there are five Turkish and two English articles. Engin Bezci in *The Code of Love in the Fabulous Middle Ages: Andre Le Chapelain's On Love as a Guide for Reading Literature of the Court* aims to discuss the fundamental characteristics of the Medieval Court Literature by interpreting some articles of the famous "Code of Love" in line with some works having an impact on the era. In *Edgar Allan Poe's The Tell-Tale Heart on Page and on Screen*, Seda Coşar Çelik aims to investigate Edgar Allan Poe's *The Tell-Tale Heart* and its short movie adaptation with the same title directed by Jules Dassin in 1941. Rahime Çokay Nebioğlu in *William Golding's Rites of Passage: Fragments of Tragedy in Postmodern Fiction* seeks to scrutinize postmodernist aspects in Rites of Passage, exploring the contribution of these aspects to the building up of chaotic and tragic atmosphere of the novel rather than to a playfulness that is expected to arise out of diversity observed both in characterization and in language and structure. In *Pir Sultan Abdal's Poems in a Journal- I*, Hasan Kaya and Necat Çetin handle the poems of Pir Sultan Abdal published in a journal. There are 69 poems of Pir Sultan Abdal in the journal. As this number is too much for the article, the first 23 poems had been analyzed. There are five quadrants in 22 poems while there are eight quadrants in one poem. It is determined that eleven syllabic meters are used in all of the chosen poems. It is attempted to correct some of the defects in syllabic meters by restoring the texts. Meryem Nakiboğlu in *The Fairy Tale Elements in Hermann Hesse's Augustus and its Analysis According to Propp* examines the types of fables and fairy tales, and identifies the type of "Augustus" tale. Then, she analyses the tale according to the Russian folklorist Vladimir Propp's 31 elements of tale analysis technique, and compares it to his data and symbols. The functionality of the tale is also analyzed with Propp's *Morphology of the tale* method. In her article entitled *Traces of the Noble Savage Myth in the Tale Amandine or the Two Gardens*, Rabia Topan aims to examine the noble savage in this tale in the light of myth criticism. In *As I Lay Dying and Sessiz Ev As Modernist Novels*, Yusuf Ziyaettin Turan compares and contrasts William Faulkner's *As I Lay Dying* (1930), from Anglo-American literature, with Orhan Pamuk's *Sessiz Ev* (1983), from Turkish literature, in the context of Western style modernist novel aspects, particularly stream of consciousness technique. Our study, which is written by İrfan Atalay and called *Methods of Sociocritics, The Sociology of Literature in The Analysis of Texts* and Lucien Goldmann's Genetic Structuralism aims to provide an understanding to the comprehension part, which includes determination of inner facts in the text in the criticism process of the work and to the explanation part which includes connections of external structures with the problem in the work and also it is aimed to introduce the criticism method of Goldmann.

Humanitas, 2016; 4(8): 1-14
ISSN: 2147-088X

<http://humanitas.nku.edu.tr>
DOI: [10.20304/humanitas.277532](https://doi.org/10.20304/humanitas.277532)

Araştırma-İnceleme

**DÜŞSEL ORTAÇAĞ'DA AŞKIN KANUNU:
BİR SARAY EDEBİYATI OKUMA KILAVUZU OLARAK
ANDRE LE CHAPELAIN'İN
AŞKA DAİR ADLI YAPITI**

Engin BEZCİ¹

Öz: Bu makale XI. ve XIII. Yüzyıllar arasında Fransız edebiyatına damgasını vuran *saraylı aşk* (fr. l'amour courtois) kavramını ve onun yazınsal ürünlerde bulunduğu yankıyı André le Chapelain'in XII. yüzyıl sonlarına doğru yazdığı *De amore* (Aşka dair) başlıklı kuramsal kitap çerçevesinde değerlendirmektedir. Kadın ve aşkın ana figür olduğu lirik şiirler, romanlar, aşk masalları, yöresel aşk şarkıları söz konusu aşk anlayışını yansıtır. Oysa Saray Edebiyatı'nı, az da olsa, önceleyen kahramanlık destanlarında kadına neredeyse hiç yer verilmez. Bu, kadının toplumsal değeriyle doğru orantılıdır: savaşı Erken Ortaçağ'ın toplumsal yaşamında önemli bir rolü olmayan kadın edebiyatta da yok gibidir. Şaşırtıcı olan, bu koşullarda XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren soylu kadının *Efendi* olduğu bir aşk edebiyatının Güney Fransa'da filizlenmeye başlamış olmasıdır. Kahramanlık destanlarında tanrısı, ülkesi ve onuru için savaşan korkusuz şövalye, bu yeni dönemde, özellikle romanlarda, âşık olduğu kadın uğruna çetin savaşımına giren bir "aşk şövalyesi"ne dönüşür. Bu elbette tarihsel süreçte gerçekleşen toplumsal bir değişimin ürünüdür. André le Chapelain kitabında "aşk şövalyesi" olmaya istekli gençlere verdiği öğütler ve özellikle de otuz bir maddelik *Aşk Kanunu* ile söz konusu aşk anlayışını kuramsallaştırır. Bu makale söz konusu *Aşk Kanunu*'nun kimi maddelerini dönemin yazınsal ürünleri çerçevesinde yorumlayarak, Ortaçağ Saray Edebiyatı'nın temel özelliklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Ortaçağ, Fransız Saray Edebiyatı, Saraylı Aşk, André le Chapelain, Aşk Kanunu.

¹Yrd. Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Karşılaştırmalı Dilbilim ve Uygulamalı Yabancı Diller Bölümü/Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. ebezci@gsu.edu.tr

THE CODE OF LOVE IN THE FABULOUS MIDDLE AGES: ANDRE LE CHAPELAIN'S *ON LOVE* AS A GUIDE FOR READING LITERATURE OF THE COURT

Abstract: De amore (About Love) written by André le Chapelain at the end of the 12th Century is one of the most important theoretical works of Court Literature (Littérature courtoise) that deeply influenced the French Literature between the 11th and 13th centuries. This work, telling us a lot about the affairs in the Palace, the contemporary understanding of love and the place of women in literature, is also a guide to Court Literature as a whole. Recommendations made for youths who want to be love knights in the 5th Chapter of Book I and “The Code of Love” of 31 articles from the 8th Chapter of Book II in particular, not only summarize the essence of courtly love, but also make one of the founding texts of the idea of love in the Western Literature. In that context, it only makes sense that Préciosité, which employs women as masters, was formed through similar rules and “codes” and that Stendhal quoted this medieval text in his book on love bearing the same title as the work of André le Chapelain. This article aims to discuss the fundamental characteristics of the Medieval Court Literature by interpreting some articles of the famous “Code of Love” in line with some works having an impact on the era.

Keywords: Medieval French literature, Courtly Love, André le Chapelain, Code of love.

Giriş

XII. yüzyılın sonunda André le Chapelain tarafından yazılan *De amore (Aşka dair)*, XI ve XIII. yüzyıllar arasında Fransız edebiyatına damgasını vuran Saray Edebiyatı'nın (fr. littérature courtoise) en önemli kuramsal yapıtlarından birisidir. Saray çevresindeki ilişkilere, o dönemde egemen olan aşk anlayışına ve kadının edebiyattaki yerine ilişkin bize çok şey söyleyen bu yapıt, türü ne olursa olsun-saray şiirinden, *mélusine* hikâyelerine, Chrétien de Troyes'nin romanlarından, ilk Fransız kadın şairi olarak kabul edilen Marie de France'ın masallarına, hatta aşkın muhakeme edildiği kurmaca *Aşk Mahkemeleri*'ne varıncaya dek-bütün bir Saray Edebiyatı için debir okuma kılavuzudur aynı zamanda. I. kitabın 2. Bölümünde *aşk şövalyesi* olmaya hevesli gençlere verilen öğütler ve özellikle de II. kitabın 8. bölümünde yer alan otuz bir maddelik “Aşk Kanunu”, *l'amour courtois*'nın (Saraylı aşk) ruhunu özetlemekle kalmaz, Batı'daki aşk imgeleminin de kurucu metinlerinden birini oluşturur. Bu bağlamda, XVII. yüzyılda, yine kadınların “Efendi” (fr. maîtresse) olduğu *Préciosité* akımının benzeri kural ve “kanunlar” çerçevesinde biçimlenmesi ya da Stendhal'in Doğu ve Batı'da aşkı anlattığı ve André le Chapelaine'ninkiyle aynı başlığı taşıyan yapıtında² bu Ortaçağ metnine yer vermesi anlamlıdır. Bu makale söz konusu “Aşk Kanunu”nun kimi maddelerini, döneme damgasını

² Kitabın (*Aşka dair*) “Aşk Kuralları” ve kurmaca “Aşk Mahkemeleri”ninde içinde yer aldığı *appendix* (ek) bölümü dilimize çevrilen baskılarında yer almamaktadır.

vuran yapıtlar çerçevesinde yorumlayarak, Ortaçağ Saray Edebiyatı'nın temel özelliklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. Şövalyelikten Aşk şövaleliğine: Değişen toplumsal yapı ve kadının edebiyattaki yeri

Jacques Lafitte-Houssat *Troubadours et cours d'Amour* başlıklı yapıtında önemli bir olguya dikkat çekerek, kadına çok fazla yer vermeyen Ortaçağ Fransız edebiyatının nasıl olup da, özellikle XI. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, onu şövalye ve ozanların kendisine tapındığı bir idol haline getirebildiğini, kadının "Efendi" olduğu yazınsal bir akımın doğabildiğini sorar (1971, s. 7). Gerçekten de Saray Edebiyatı'nı önceleyen ve Fransız edebiyatının gerçek anlamda ilk önemli ve özgün yapıtları sayılan *Chansons degeste*'lerde kadına neredeyse hiç yer verilmez. Türünün en önemli örneği olarak kabul edilen *Roland Destanı*'nda, şövalye Roland'ın nişanlısı Aude dışında, kadının adına bile rastlanmaz. Onun rolü de yok denecek kadar azdır: Sefer dönüşü, Charlemagne kendisine Roland'ın ölümünü haber verdiği zaman, hemen oracıkta kederinden ölecektir. Kahramanlık destanları olan *Chansons de geste*'lerdeki kadının yokluğunu kısmen bu türün doğasıyla açıklamak olasıdır, zira Ortaçağ dünyası, kanlı savaşlara sahne olan, kesilen başların, kopan kolların havalarda uçtuğu, her türlü şiddetin hüküm sürdüğü eril bir dünyadır; dolayısıyla dönemin edebiyattaki yansımaları olan destanlar da kaçınılmaz olarak bu eril dünyanın yazınsal ürünleri olacaktır. Ortaçağ toplumunda egemen olan derebeylik düzeninde, şövalyelik yaşam biçiminive buna bağlı olarak da toplumsal ilişkileri belirleyen bir kurumdur. Bu bağlamda *Roland Destanı*'nın yazıldığı dönemin Haçlı seferlerinin başlangıç dönemine denk gelmesi rastlantısal değildir: yapıt her ne kadar gerçekte VIII. yüzyılda hüküm süren Charlemagne dönemini konu alsada, standaki kahramanlar daha çok XII. yüzyıl baron ve Haçlı şövalyelerine benzerler ve aslında uluslaşma sürecinde olan Fransız feodalitesinin değerlerini ön plana çıkartırlar. *Roland Destanı*'nı modern Fransızcaya çeviren ve günümüzün en önemli Ortaçağ edebiyatı uzmanlarından biri olan Ian Short söz konusu çeviriye yazdığı önsözde bu olgunun altını çizer: "İrade ve eylem adamı olan epik kahramanın yazgısı, temsilcisi olduğu ulusal ve Hıristiyan toplumun yazgısından bağımsız değildir. Feodalitenin kahramansal değerleri Roland'da vücut bulur"³ (Short, 1990, s. 17). Bir biat kültürü olan feodal sistemde temel değerler sadakat ve onurdur: Öncelikle Tanrıya ve onun yeryüzündeki temsilcisi ve şövalyelerin de Efendisi olan Charlemagne'a olan koşulsuz bağlılık. Ailevi ve ulusal onur da bu bağlılık çerçevesinde biçimlenir. Kilise XI. yüzyılın sonunda Birinci Haçlı Seferi'yle birlikte (1096-1099) şövalyeliğe dinsel bir boyut katar. Hangi nedenle yapılsa yapılsın, Ortaçağ yaşam biçiminde savaş bir kazanç kapısıdır: Savaşta elde edilen ganimet şövalyenin en önemli gelir kaynaklarından birisini oluşturur. Jacques Lafitte-Houssat, "Dünyada hiçbir şey bu destansı dönemin şövalyesi kadar ürkütücü ve kaba olamaz" (1971, s. 14) der ve ekler: Hıristiyanlığın ilk

³ Fransızca kaynaklardan yapılan alıntıların çevirileri tarafımızdan yapılmıştır.

yayıncılarından olan Jean Chrysostome, Antonin, Jean de Damas ve Jérôme gibi ilk azizler bile kadından söz ederlerken “veba”, “cehennemin kapısı”, “şeytanın silahı”, “cehenneme çıkan kestirme yol”, “şeytanın dölü”, “şeytanın oku” gibi nitelermeler kullanıp, ona karşı bu denli acımasızken, o dönemde “demir kuşanan adam” (fr. ferveſtu) olarak anılan bir X. yüzyıl şövalyesinin, karşı cinse değer vermesi, ona şefkat göstermesi olası mıdır? Kadının Kilise tarafından bu derece hor görülmesinin temelinde, kuşkusuz onun “ilk günah”ın taşıyıcısı olduğu inancı vardır. Dönemin genel kabul gören anlayışına göre, kadın doğası gereği günahkâr ve zayıf bir yaratık olarak kabul edilir. Bu koşullarda yapılan evliliklerin temelinde aşkın olmadığını, soyluların gözünde evliliğin soylarını ve servetlerini sürdürmek için gerekli bir kurum olmaktan öte bir anlam taşımadığını söylemeye gerek bile yoktur. Batı Ortaçağı aşkı gerçek anlamda XII. yüzyılda icat edecektir.

Birinci Haçlı Seferi'nin bitip, şövalyelerin yurtlarına geri dönmesiyle birlikte toplumsal bir dönüşüm yaşanır. André Malraux'nun kendisiyle aşk ve kadın üstüne yapılan bir söyleşide ironik bir biçimde dile getirdiği bu radikal değişim bir gerçeğin anlatımıdır:

Sert şövalyeler [Haçlı seferlerinden] evlerine geri döndüklerinde, her şey olup bitmişti zaten: [onların yokluğunda] kadınlar aşkı icat etmişlerdi ve erkekler hâpı yutmuştu. [Öncesinde olduğu gibi] istediklerini kaba güçle almak yerine, zırhlarını bir kenara bırakıp, nazik bir şekilde istemeyi öğrenmeleri gerekti. Dahası artık şarkı söylemeyi, şiir yazmayı bilmeleri gerekiyordu. Şiir yazdık, şarkı söyledik, lavta çaldık ve diz çöktük [...] (Malraux, 1996, s. 39).

Gusta ve Cohén'in söylediği gibi, gerçekten de “Ortaçağ'ın büyük buluşudur aşk, özellikle de XII. yüzyıl Fransa'sının” (1945, s. 77).

Kadının neredeyse yok sayıldığı bir edebiyattan, “Efendi” olduğu bir edebiyata geçişi hazırlayan toplumsal değişimlerin ardında yine, biraz da kendisine karşın ve tarihsel sürecin getirdiklerinin etkisiyle, Katolik Kilisesi'nin oynadığı rol vardır. Yalnızca savaş için yaşayan bu yabani şövalyeleri “ehlileştirmek”, onları biraz daha insancıl kılmak ve daha iyi birer Hıristiyan yapmak için, Kilise elinde bulundurduğu aforoz kozunu kullanarak, Noel gibi belirli dini gün ve bayramlarda onların savaşmasını yasaklar. Silahlarını artık yalnızca Kilisenin düşmanlarına karşı doğrultacak, diğer zamanlarda, kadınların ve güçsüzlerin hizmetine sokacaktır. Şövalyeliğe kabul edilen gençler için düzenlenen zırh kuşanma töreninde (fr. l'adoubement) şövalyeye yeni görevleri şu sözlerle anımsatılır: “Doğruluk ve sadakat her şövalyede aynı anda bulunması gereken iki özelliktir; Şövalye varsılların yoksulları ayakları altına almaması için onları korumalı; güçlülerin güçsüzleri ezmemesi için onlara destek olmalıdır. İhanetin ve adaletsizliğin olduğu yerlerden uzak durmalıdır; eğer değer bulmak ve övgü kazanmak istiyorsa, kendisinden yardım isteyen kadın ve genç kızlara var gücüyle yardım etmelidir; kadınları onurlandırmak ve haklarını savunmak için gözünü budaktan sakınmamalıdır. Her cuma oruç tutmalı, her gün ayini dinlemek için kiliseye gitmeli ve gücü yettiğinde oraya başta bulunmalıdır. Herkese, özellikle de kadınlarına karşı derin bir saygı göstermelidir. Şövalye ve

karısı birbirlerini sevmeli, onurlandırmalı ve her koşulda birbirlerine yardımcı olmalıdırlar” (Lafitte-Houssat, s. 16). Bugün bile birinin asaletinden ve nezaketinden bahsederken kullanılan ve artık pek çok dilde deyimleşen “şövalye ruhlu” tanımlamasında sözü edilen şövalye tam da yukarıda portresi çizilen bu Geç Ortaçağ şövalyesidir. Ortaçağ'ın ilk döneminde neredeyse hiçbir değeri ve evinin dışında hiçbir toplumsal rolü olmayan kadın, bu zırh kuşanma töreninde de etkin olarak rol almaya başlar: Kadınlardan biri zırhını giydirir, diğeri kılıcını bilir, öteki altın mahmuzlarını takar. Bu, soylu kadının evinden çıkıp toplumsal bir varlık olmaya başlamasındaki en önemli adımlardan biridir. Barış zamanlarında, hem formda kalmak hem de ortaya konan ödülü almak için katıldıkları turnuvalarda dövüşen şövalyelerin izleyicileri arasında kadınlar da yer almaya başlar. Şövalyelerin gözüne girmek, etkilemek istedikleri Efendi artık kadındır. Henri Martin *Histoiredes Français* başlıklı yapıtında turnuvaların gerçek hakemlerinin, bu anlamda, aslında kadınlar olduğunu söyler:

Bu güzel seyircilerin alkışları ve gülümsemeleri olabilecek en değerli ödüldür; zafer için olduğu kadar, kadınların bayraklarını dalgalandırmak, onların aşklarına mazhar olmak için de savaşıdır.[...] Kazanan şövalye turnuvaların ödülünü törenleyine bir kadının elinden alır (Akt. Lafitte-Houssat, s. 19).

Chrétien de Troyes'ın romanında Erec sarayın en güzel kızı olan Enéid'in gönlünü böylesi bir turnuvada birinci olarak kazanır.

Kadını bu denli ön plana çıkaran bir diğer toplumsal olgu da, Kutsal Topraklar'ı fethetmek için Doğu'ya giden Haçlı şövalyelerinin, Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'ten başlayarak, kendilerinden çok daha zengin ve uygar olan Doğu kültürüyle tanışmalarıdır. Getirdikleri ganimetlerin yanında, orada keşfettikleri farklı yaşam biçimlerinde onların alışkanlıklarını değiştirmeye başlar. Böylece soylu yaşantısı lüksün ön plana çıktığı daha incelikli bir yaşam biçimine doğru evrilir. Haçlı Seferleri aynı zamanda Akdeniz'de ticaretin geliştiği döneme rastlar. Ticaret fuarlarının, Fransa'nın kuzeyine göre çok daha varlıklı olan güneydeki Champagne Bölgesinde ve ilk kez bu dönemde ortaya çıkması elbette anlamlıdır. Jacques Lafitte-Houssat, halılardan aynalara, baharatlardan, ipek ve kadife gibi değerli kumaşlara varıncaya dek, her türlü Doğu ürününün bu fuarlarda bulunabildiğini söyler. Bu değişimin en belirgin örneği şövalyelerin evlerinde gözlemlenebilir: Daha önce oldukça sıradan olan ve temel barınma gereksinimini karşılayan ahşap ve topraktan yapılmış evlerde oturan şövalyeler, günümüze pek çok örneği kalan, taştan yapılmış, gösterişli Ortaçağ şatolarını inşa ettirirler. Zarafet ve lüks yeni yaşam biçiminin en belirleyici öğeleridir. Şatonun dekorasyonu, düzenlenen ziyafetlerle, bu ziyafetlerin bir parçası olan gösterilerin organizasyonu ile soylu kadın ilgilenir: Bu, soylu kadın için şövalyesini onurlandırmanın en önemli yoludur. Kendisi de giyimiyle, ince zevkleriyle diğer soylu kadınlar arasında ayrıcalıklı olmak ister. Ortaçağ lirik şiirine ve romanlarına konu olan, şövalyelerin bin bir tehlikeyi göze alarak aşkı uğruna çetin kavgalara giriştiği kadın, yukarıda portresini çizmeye çalıştığımız soylu kadındır. Meselik de bu koşullarda ortaya çıkar: Soylu kadın, kendisinin

güzelliğini, zarafetini, cömertliğini anlatan ozanların (fr. troubadours-trouvères) koruyucusu olacaktır. Bu bağlamda, bilinen en eski lirik ozan olarak kabul edilen Aquitaine Dükü IX. Gauillaume'un kızı kraliçe Aliénor ve özellikle de onun kızı Champagne Kontesi Marie'nin Saray Edebiyatı'nın Güney'de gelişip, sonrasında tüm Fransa'ya yayılmasında oynadıkları öncü rolü de anımsamak gerekir. Saray Edebiyatı'nın en önemli ozanı olan Chrétien de Troyes, Champagne Kontesi'nin koruması altındadır. Kontes'in isteği üstüne yazdığı ünlü Lancelot romanının ilk otuz dizesinde Efendisine övgüler düzer ve büyük bir alçak gönüllülükle, "konusu ve hikâyenin seyri Kontes tarafından verilen" bu kitaba sadece şairlik yetisini koyduğunu belirtir Chrétien. Hikâyenin başında söyledikleri bile Saraylı aşkın ruhunu özetlemeye yeter: "Mademki Efendim bir hikâye yazmamı arzu etti, ben de bütün varlığıyla ona ait, her konuda onun isteklerine boyun eğmeye hazır biri olarak, seve seve gireceğim bu işe" (Troyes, 2002, s. 273). Kahramanlık destanlarında Charlemagne'a karşı gösterilen koşulsuz bağlılık, Saray Edebiyatı'nda bundan böyle kadına gösterilecektir. Buyruğuna uyulan Efendi soylu kadındır artık. Destanlardaki ast-üst ilişkisi (fr. vassal-suzerain) Saray Edebiyatı'nda da aynen korunur. Laure Verdon'un deyimiyile "saraylı aşk kadınıla erkek arasındaki *vasalık* ilişkidir, ne eksik ne de fazlası" (Verdon, 2003, s. 96). Bağlılığın yanında, cömertlik, nezaket, zarafet ve ruh asaleti gibi yeni değerler üretilir. Şövalyeler de artık *Aşk Şövalyesi* olmuşlardır.

6

2. André le Chapelain ve *Aşka Dair*

André le Chapelain Latince kaleme aldığı *Aşka Dair* başlıklı kitabı boyunca, aşk şövalyeliğine soyunan ve bunun için de aşkın ne olduğunu, kadınlara nasıl davranması gerektiğini öğrenmek isteyen genç dostu Gauthier'ye seslenir:

Bana aşka düştüğünü söylüyorsun. Yakın zamanda Venüs'ün attığı oklarla yaralanmış biri olarak, şimdianı nasıl dizginleyeceğini bilemiyor, bu haline bir çare bulamıyorsun. [...] Her ne kadar bu gibi konularla ilgilenilmesini doğru bulmasam da, akli başında birinin kendisini bu türden meselelere adanmasınuygun görmesem de, sana beslediğim sevgidileğini geri çevirmekten alıkoyuyor beni. Sevme sanatını öğrendiğin gün aşkta daha emin adımlarla ilerleyeceğin gün gibi aşıkâr madem, o halde ben deelimden geldiğince senin bu isteğine cevap vermeye çalışacağım (2002, s. 45).

André le Chapelain'in çekincesinin altında kuşkusuz, soyadından da anlaşılacağı üzere, onun pek çok Ortaçağ entelektüeli gibi bir din adamı olması yatar. Her ne kadar farklı dönemlerde kimliğine ilişkin değişik fikirler ortaya atılmış ise de, kitabının son bölümünde Kraliyet sarayında papaz olduğunu söylemesi dışında, André le Chapelain'in tam olarak kim olduğuyula ilgili bilgi oldukça sınırlıdır. Aynı durum Gauthier için de geçerlidir: Bazı el yazmalarında, onun "Fransa kralının ünlü yeğeni" olduğu yazılsa da, bu konuda yapılan tartışmalarda bir fikir birliğine varıldığını söylemek güçtür. Kurmaca bir kişilik olma ihtimali de yadsınmamalıdır. Sonuçta burada bizim için önemli olan gerçekte onların kim olduğundan çok, André le Chapelain'in yapıtının XII.

yüzyıl sonunda soylular arasında var olan ideal aşk anlayışı *fin'amor*'un⁴ doğasını ve edebiyatta bulunduğu yankıyı anlamamıza olanak sağlıyor olmasıdır. *Aşk'a dair*'in yazıldığı dönemde söz konusu edebiyatın, Chrétien de Troyes'nın romanları gibi örneğin, en önemli ürünlerini vermiş olduğunu özellikle belirtmek isteriz. Dolayısıyla dönemin yazınsal ürünlerinde gözlemleyebildiğimiz olguların André le Chapelain'in kitabında kuramsallaştırıldığını söylemek yanlış olmaz.

3. Saraylı aşkve “Aşkın kanunu”

Kitabın ilk cümlesiyle birlikte Gauthier'nin eğitimi de başlar:

Öncelikle aşkın ne olduğunu, adının nereden geldiğini, üstümüzdeki etkilerini, kimler arasında mümkün olabileceğini, nasıl elde edilip, nasıl elde tutulacağını, karşılıklı olup olmadığını gösteren işaretlerin neler olduğunu veâşıklardan birinin ihanet etmesi durumunda diğerinin nasıl davranacağını irdelemek gerekir (s. 45).

Aşkın tanımını yaptıktan sonra, yukarıda sıraladığı konular çerçevesinde Saraylı aşkın sıradan insanlar (soylular dışındaki herkes) arasında yaşanan aşktan farklı olduğunu ortaya koyar. Bunu da değişik kesimlerden kişiler (soylu bir hanımla alt tabakadan bir erkek örneğin) arasında geçen diyaloglar çerçevesinde yapar. Burada söz konusu olan Saraylı aşk özel bir aşktır ve ileride değineceğimiz nedenlerden dolayı yalnızca soylular arasında gerçekleşebilir. Bu anlayışa göre köylülerin (fr. vilains) ve alt tabakadan diğer insanların arasında yaşanan ilişkiler de aşk olarak adlandırılmaz zaten; zira onlar aşkın yalnızca tensel boyutunu bilirler. O da doğal bir içgüdünün doyumundan başka bir şey değildir. Oysa Saraylı aşk daha çok kavuşamamaya, aşkın tensel olarak tüketilmemesine yazgılıdır. Önemli olan kavuşma umudu içindeki şövalyenin aşmak zorunda kaldığı engelleri aşarken, gerçek bir aşk şövalyesinin sahip olmak zorunda olduğu nitelikleri kazanmasıdır. Lazar'a göre “Saraylı aşk doğruluk, cömertlik, alçak gönüllülük, onur ve benzeri bütün erdemlerin kaynağıdır” (s. 268). İleride verdiğimiz “aşk kuralları”nın da gösterdiği gibi, Saraylı aşk ölçülülüğün ve dengenin temel erdemler olduğu bir değerler bütünü, bir aşk etiğidir. Goff da bu olgunun altını çizer:

Saraylı aşk ruh ve beden, yürek ve beyin, cinsellik ve duygu arasında mucizevi bir denge kurmayı bilmiştir. Saraylı aşk kendisini çağın en önemli olgusu durumuna getiren süslü sözcük öbekleri ve törelerin ötesinde, saraylı skolastiğin yapmacıklığının ve abartmalarının ötesinde – ve elbette modern çağ halk ozanlarının alaylarının ötesinde – bir uygarlığın yarattığı tüm ölümlü şeyler içinden insanlığın duyarlılığına sunduğu ölümsüz bir armağan olarak kalmıştır (Goff: 2015, s. 388).

⁴ Türkçeye “kusursuz aşk” olarak çevirebileceğimiz *fin'amor*(fr. l'amourparfait), o dönemde Güney Fransa'da konuşulan Oksitan dilinde genel olarak, aşk söz konusu olduğunda, soylu bir kadına karşı takınılması gereken tavrı ifade eder. *L'amour courtois* (Saraylı aşk) adlandırması ise ünlü Ortaçağ edebiyatı uzmanı Gaston Paris'in buluşudur ve XIX. yüzyılın sonundan itibaren *fin'amor*'un eşanlamlısı olarak kullanılmaktadır. *Courtois* sıfatı saray anlamına gelen *Cour* ya da Ortaçağ'daki yazımıyla *court*'dan gelir.

I. kitabın 5.bölümünde, soylu bir erkekle soylu bir kadın arasında geçen diyalog çerçevesinde, ayrıntılı bir biçimde yorumladığı bu aşk kuramını öncelikle “temel aşk öğütleri” adı altında on ikimaddede⁵ özetler:

- 1- Bilmelisin ki; on iki aşk öğüdü vardır:
- 2- Tehlikeli bir belâdan kaçır gibi kaç cimrilikten, aksine eli açık ol
- 3- Saflığını âşığına sakla
- 4- Bir başkasının âşığını bilerek baştan çıkarma
- 5- Kendisiyle evlenmekten utanacağın bir kadının aşkının peşinden koşma
- 6- Ne olursa olsun yalandan kaçınmak gerektiğini aklından çıkarma
- 7- Aşkınla ilgili sırları birden fazla kişiye söylemekten kaçın
- 8- Kadınların isteklerine her anlamda riayet ederek aşk şövalyeliğine layık olmaya çalış
- 9- Haz alırken de verirken de belirli bir edebe riayet et
- 10- Dedikoducu olma
- 11- Âşıkların sırlarına ihanet etme
- 12- Her durumda nazik ve zarif ol
- 13- Kendini aşkın hazlarına verirken âşığının arzusunu ihmal etme (Chapelaine, 2002, s. 91).

André le Chapelain II. Kitabın ilk bölümlerinde daha çok elde edilen bir aşkın nasıl korunabileceği konusunu işler. Bu çerçevede yazdıklarını da 8. bölümde, bizim bu çalışmada “aşkın kanunu” olarak nitelediğimiz, otuz bir maddelik aşk kurallarıyla özetler. Ama önce bu kuralların bulunuş hikâyesini anlatacağıdır. Bunu yapmaktaki amacı, öncelikle, iyi bir hoca gibi, buraya kadar söylediklerini iyi bir örnekle somutlaştırmaktır aslında. Chrétien de Troyes'nın romanlarını aratmayacak nitelikteki bu hikâye, âşık olduğu kadının kendisinden istediği görevi gerçekleştirmek için bin bir badire atlatan Brötanyalı şövalyenin serüvenini anlatır. Kadın, ondan efsanevi Kral Arthur'un sarayında bulunan şampiyon atmacayı kendisine getirmesini istemiştir, ancak onu getirmesi koşuluyla gönlünü verecektir şövalyeye. Bu zorlu görevi yerine getirebilmek için şövalyenin bütün kraliyet ormanını kat etmesi, her iki ucunda ürküntü verici devasa savaşçıların gardiyan olarak beklediği bir köprüden geçmesi ve dışarıdan bakıldığı zaman görünen hiçbir kapısı olmayan bu saraya girip atmacayı alması gerekecektir. Dahası, saraya girmeyi başardığında, âşık olduğu kadının, o sarayda bulunan diğer bütün kadınlardan daha güzel olduğunu söyleyerek karşısına çıkan yiğit şövalyelere meydan okuması ve çetin bir kavganın ardından onları alt etmesi gerekecektir. Atmacayı alıp gideceği sırada, gözüne atmacanın tüneğine altın bir zincirle bağlanmış parşömen iliştiğinde onun ne olduğunu sorar: “Aşk Kralı'nın, âşıklar için bizzat yazdırıp kanunlaştırdığı, üstünde aşk kurallarının yazılı olduğu fermanıdır o. Eğer atmacayı huzur içinde alıp gitmek istiyorsan, bu fermanı yanında götürüp, âşiklara iletme zorundasın” yanıtını alır (s. 181).

Parşömenin üstünde yazılı olan ve Saraylı aşkın ruhunu özetleyen otuz bir maddelik *Aşk Kanunu* 'nda şunlar yazılıdır:

⁵ Bazı el yazmalarında bu sayı on üçtür.

- 1- Evlilik aşka engel teşkil etmez.
- 2- Kıskanç olmayan sevemez.
- 3- Kimsenin aynı anda iki aşk ilişkisi olamaz.
- 4- Aşk her daim ya azalır ya da çoğalır.
- 5- Âşık olunan kadının rızası olmadan âşiğin elde ettiği hiçbir şeyin zerre kadar tadı yoktur.
- 6- Erkek ancak ergenlikten sonra sevebilir.
- 7- Sevgilisinin ölümünden sonra hayatta kalan iki yıl beklemek zorundadır.
- 8- Geçerli bir sebep olmadıkça, hiç kimse aşkın nesnesinden mahrum olamaz.
- 9- Aşk arzusuyla yanmayan kimse gerçekten sevemez.
- 10- Aşk cimriliğin semtinde barınmaz.
- 11- İnsanın kendisiyle evlenmekten utanabileceği bir kadını sevmesi uygun düşmez.
- 12- Gerçek âşık sevgilisinin buselerinden başkasını arzu etmez.
- 13- Çokça dile düşen bir aşk nadiren devam edebilir.
- 14- Kolay bir fetih aşkı değersizleştirir, zorlusu ona değer katar.
- 15- Her âşık sararıp solmalıdır sevgilisinin huzurunda.
- 16- Sevgilisini gördüğünde apansız, yüreği titremelidir âşiğin.
- 17- Yeni aşk eskisini kovar.
- 18- Yalnızca liyakat saygın kılar aşkı.
- 19- Aşk azalmaya başladığı zaman çabuk zayıflar ve nadiren eski haline döner.
- 20- Âşık sürekli olarak[sevdiğini kaybetme korkusuyla] tedirgindir.
- 21- Gerçek kıskançlık aşkı her zaman çoğaltır.
- 22- Âşık olunan kadına karşı duyulan kuşku, kıskançlığı ve tutkuyu artırır.
- 23- Aşk oduna yananın gözüne uyku girmez, yemeden içmeden kesilir.
- 24- Yaptığı her şeyde âşık olduğu kadını düşünürâşık olan.
- 25- Âşık olduğu kadının hoşuna gitmeyecek şeylerde kendisi de bir hoşluk bulmaz gerçek âşık.
- 26- Âşık sevdiği kadının hiçbir isteğini geri çeviremez.
- 27- Âşık sevdiği kadında bulduğu hazlara doymak nedir bilmez.
- 28- En ufak bir kuşku aşığa sevdiği kadınla ilgili en kötüsünü düşündürür.
- 29- Şehvete aşırı düşkün olan biri gerçekten sevemez.
- 30- Gerçek âşık her zaman sevdiği kadının hayaliyle beraberdir.
- 31- Hiçbir şey bir kadının iki erkek tarafından sevilmesine engel değildir, ne de bir erkeğin iki kadın tarafından (s. 182-183).

André le Chapelain'ın I. Kitapta verdiği aşk öğütleri bu 31 maddelik kanunla bütünlük oluşturur. Saraylı aşk kavramının özünü yansıtan, birbirine sıkı sıkıya bağlı bu maddeleri birkaç izlek altında toplamak olasıdır. Her ne kadar kimi maddeler tekrarlanmış ya da birbiriyle çelişiyormuş gibi görünse de, amaç daha çok bazı incelikleri ortaya koymaktır. Bu sebeple, örneğin, başta günümüz okuruna tuhaf gelebilecek olan ilk madde olmak üzere kimi maddeler izaha muhtaçtır.

Ortaçağ'da aşk her şeyden önce bir yürek ve bilek işidir: yürek işidir; çünkü âşık yukarıda sıralanan maddelerin gereğini kavrayabilecek kadar olgun olmalı ve aşkı bir bilinç eylemi olarak yaşamalıdır. Bilek işidir; çünkü bu uğurda her türlü zorluğa göğüs gerecek, gerektiğinde, Tristan ve Lancelot gibi, devleri bile yenebilecek kadar yiğit bir şövalye olmalıdır. Bu nedenlerden ötürü aşk

şövalyesi olmak isteyen bir gencin ruhsal ve bedensel gelişimini tamamlamış olması gerekir. “Erkek ancak ergenlikten sonra sevebilir” maddesi bu olgunun altını çizer. Chapelain’e göre bir erkeğin on beş yaşından itibaren sevmesi mümkün olsa da, yukarıda saydığımız nedenlerdendolayı olsa gerek, on sekiz yaşın bu iş için daha uygun olduğunu düşünür.

Yukarıda kısaca değindiğimiz gibi, bu aşk daha çok kavuşamamaya yazgılı, bir anlamda imkânsız aşktır⁶. Dolayısıyla kadının mutlak olarak ulaşılmaz olması gereklidir. Bu nedenle, Saray Edebiyatı’nda vücut bulduğu biçimiyle, aşkın kadın tarafı genellikle evli, sosyal konumu gereğince de erkekten üstündür. Bu kadın ile erkek arasındaki ast-üst ilişkisinin oluşabilmesini ve erkeğin kadının buyruklarına uymak zorunda kalmasını kaçınılmaz kılar. Kadının bu konumu beraberinde bir yandan saygıyı, nezaketi, koşulsuz itaat ve bağlılığı ve ölçülülüğü getirirken diğer yandan da aşkın fiziksel boyutuna ilişkin herhangi bir umudu da daha baştan ortadan kaldırır. Oysa eşit konumdaki bir karı-kocanın arasında bu türden bir ilişkinin gerçekleşmesi olası değildir. Erkek egemen Ortaçağ toplumunda bir koca karısı üstünde her türlü hakka sahiptir ve hiçbir durumda kadının rızası aranmaz. Evlilik kurumunun temelinde aşkın değil, soyun devam etmesi, servet ve toprakların birleştirilmesi gibi başka dinamiklerin olduğundan daha önce söz etmiştik. Ortaçağ’da aşkın evlilik dışı bir kurum olarak görülmesi bu nedenledir. Aşk Kanunu’nun birinci maddesi işte bu anlamda evliliğin aşka engel oluşturmadığını söyler. Yoksa kadının bedeni kocasına aittir ve bu anlamdaki bağlılığı sorgulanamaz. Ayrıca Ortaçağ’da en büyük günahlardan biri olarak görülen zina çok sert bir biçimde cezalandırılır. Dönemin ahlâk anlayışına göre, gönül vermek ve kendisini vermek farklı olgulardır. Dolayısıyla soylu kadın ancak gönlünüya da gönül verme olasılığını bir umut olarak verebilir aşığına. Bir aşk şövalyesi bu durumu peşinen kabul etmek ve saygı duymak zorundadır. “Şehvete düşkün olan biri gerçekten sevemez” maddesi bu bağlamda anlam kazanır. Aşk Kanunu bu konuda bütün önlemleri almıştır: 5. madde âşık olunan kadının rızası olmadan aşığın elde ettiği hiçbir şeyin zerre kadar değeri olmadığını söyler. Kılıçbay’ın da dediği gibi “eğer Saraylı aşkı fiziki boyut üstüne kurulsaydı, aşk bir duygusallık alanı olarak inşa edilemezdi.” (1994).

Gerçek bir âşık, saygısızlık olarak görülebilecek ve bu koşulsuz boyun eğmeye zarar verebilecek en küçük hareketten bile kaçınmak zorundadır. Başka bir deyişle, aşkın kanununa harfiyen uyararak her durumda aşk şövalyeliğine layık olmak zorundadır. En büyük ceza Efendisinin gözünden düşmek, onun çevresinden uzaklaştırılmaktır. Kanunun dediği gibi “kolay bir fetih aşkı değersizleştirir, zorlusu ona değer katar”. Âşık aşkı için yaptığı fedakârlıklar ölçüsünde değer bulur. Dolayısıyla aşk her şeyden önce bir liyakat işidir, çünkü “yalnızca liyakat saygın kılar aşkı.” Bu bağlamda Stendhal’in yukarıda

⁶ Saray Edebiyatı deyince ilk akla gelen ve türünün en iyi örneklerinden biri olan *Tristan ve Iseut*, Saraylı aşkın bu en temel kanununu ihlâl eder aslında. Âşıkların kavuştuğu, aşkın tensel olarak da tüketildiği bu romanda, kahramanlarımız aşklarının daimî olması için Iseut’nün annesinin kızı ve müstakbel kocası Kral Marc için hazırladığı aşk iksirini yanlışlıkla içterler.

bahsettiğimiz kitabında Saraylı aşktan bahsederken verdiği örnek oldukça çarpıcıdır:

Eğer *Efendisi* hizmetkârına [âşık]: - Bana beslediğiniz aşkın hatırına Kudüs'e gidip Efendimiz İsa'nın mezarını ziyaret edin, orada üç ay kalıp geri dönün, deseydi, âşık derhal yola koyulurdu. Bir anlık tereddüt bile onura sürülmüş büyük bir leke olarak görülürdü (Stendhal, 1960, s. 214).

Kadının her isteği emir olarak kabul edilir ve sorgulanamaz. Bu nedenle aşğın bağıllığı sürekli olarak çetin deneyimlerle sınanır. Buna en iyi örnek kuşkusuz Lancelot'dur. Her ne kadar Saraylı aşk deyince, belki daha çok bilindiği için, akla önce Tristan gelse de aslında pek çok açıdan ideal aşk şövalyesinin cisimleşmiş hâli Lancelot'dur. Kral Arthur'un karısı Kraliçe Guenièvre bir dev olan Méléagant tarafından kaçırıldığında, onu kurtarabilmek için şövalye Lancelot'nun vermediği savaşım, katlanmadığı eziyet kalmaz. Üstelik bunların bir kısmının nedeni bizzat âşık olduğu Kraliçe'nin kendisidir: Tutuştukları kavgada Méléagant'ı kolaylıkla öldürebilecekken, devin babası olan Kral Bademagu Kraliçe'den oğlunun başışlanmasını diler. Chrétien de Troyes'nın Lancelot'ya söylediği cümle Saraylı aşkın en temel kuralıdır: "Seven itaat eder. Eğer bütün kalbiyle seviyorsa, sevdiği kadının isteğini derhal ve yürekten yerine getirir. [...] Lancelot, Kraliçe'nin [bu dilek karşısında] verdiği cevabı duyar:

Mademki [onun] durmasını istiyorsunuz, öyleyse benim arzum da o yöndedir' sözü ağzından çıkar çıkmaz, rakibi tarafından öldürüle bile, artık Méléagant'ın kılına bile dokunamazdı. Öyle de yapar. Oysa öfke ve utançtan deliye dönmüş rakibi olanca gücüyle vurmaya devam etmektedir.[...] (Troyes, 2002, s. 349).

Bütün engelleri aşp Kraliçe'yi kurtardıktan sonra kendisinden tek beklentisi onun bir gülümsemesine mazhar olabilmektir, ancak o bile esirgenir. Sebebi yukarıda Stendhal'in verdiği örneği anımsatır: Kraliçe kaçırıldığı zaman onun nerede olabileceğiyle ilgili bilgi alabilmenin tek yolu, suçluların üstüne bindirilip halkın içinde sergilendiği, yuhalatılarak aşağılatıldığı arabanın sürücüsü olan cüceye sormaktır. Ancak cüce bu konuda bir şeyler öğrenmek istiyorsa arabaya binmesi gerektiğini söyler ona. Lancelot bir anlık bir tereddüt yaşar; çünkü bu arabaya bir kez binen sonsuza kadar onurunu yitirecektir. Onurunu yitirmiş biri olarak da Arthur'ün sarayına bir daha giremeyecektir. Sonuçta "mademki aşk bunu ister, bunu emreder" (s. 281) deyip arabaya binse de, o "bir anlık tereddüt" Lancelot'yu sevdiği, uğrunda her türlü belaya katlandığı kadının gülümsemesinden yoksun bırakacaktır.

Aşkın sadece soylulara özgü olduğunu gösteren ve bir aşğın mutlaka sahip olması gereken niteliklerden bir diğeri de André le Chapelain'in üstünde uzunca durduğu cömertlik konusudur. Gerçekten de aşk yalnızca soylulara özgüdür; çünkü insan yerine konulmayan, karın tokluğuna sabahtan akşama kadar çalışmak zorunda olan köylülerin ya da alt tabakadan diğer insanların cömert olabilmeleri olanak dışıdır. Bu anlamda Aşk Kanunu aşka zarar verebilecek olası her tehlikeye karşı önlem almış gibidir. Bu anlayışa göre yoksulluk aşkın düşmanıdır. Yoksullaşmış bir soylu bile, artık başka kaygıları olacağı ve aşka gerekli özeni gösteremeyeceği için "aşk sarayı"na girmeye layık değildir.

Kitapta dile getirildiği üzere, aşk yoksulluğun da cimriliğin de olduğu yerde barınamaz. Bir din adamı olan Chapelain cömertlikle savurganlığın birbiriyle karıştırılmaması gerektiği olgusunun altını özellikle çizer. Aşk şövalyeliğine aday birinin varsıl olması şarttır, ancak bu hiçbir durumda aşkın parayla elde edilebilen bir şey olduğu biçiminde algılanmamalıdır. Âşık kendisinden daha yoksul olan soylular başta olmak üzere, iyi insanlara ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmek zorundadır. Böylelikle cömert olduğunu gösterip, ruhunun asaletini ortaya koyacaktır. Zengin olduğu halde cimrilik yapan, muhtaçlardan yardımını esirgeyen birinin âşık olduğu kadının gözünde değer bulması imkânsızdır. Her ne kadar Saraylı aşқта kandan gelen asalet bir önkoşul gibi ise de, esas olan ruh asaletidir. Ruhü asil olmayan biri aşk şövalyesi de olamaz. Cömertlik, soylu kadının aşığını seçerken özellikle gözettiği ve yukarıda sözü edilen liyakatin en önemli ölçütlerinden biridir.

Ortaçağ'da aşkın evlilik dışı bir alan olarak inşa edildiğini anımsayacak olursak, aşkın neden bir sır olarak kalması gerektiğini kavramamız da zor olmaz. Nitekim Aşk Kanununun pek çok maddesi öncelikle kadının onurunu korumak için ağzı sıkı olmanın gerekliliğinin altını çizer. Hangi nedenle olursa olsun çiğnenmemesi gereken kanunlardan birisi de budur. Çokça dile düşen bir aşk dedikodulara yol açarak mutlaka zarar göreceği için aşığın sırlarını birden fazla kişiye söylememesi salık verilir. Âşık da, sırlarını emanet ettiği kişiler de, ne pahasına olursa olsun, o sırları korumakla yükümlüdür. Kaçarken sığındıkları ormanda Tristan ve Iseut'nün yerini Kral Marc'a ihbar eden ormancı halk tarafından lanetlenir. Bu ihanetin bedelini korkunç bir şekilde canıyla öder. Yanlışlıkla içtikleri iksirin etkisiyle de olsa, sonuçta Tristan ve Iseut'nün aşkı bir zina ilişkisidir ve halkı tarafından çok sevilen Kral Marc bu hikâyede ihanetin kurbanıdır. Buna karşın içinde bazı din adamlarının da bulunduğu halkın âşıklara arka çıkması, onlara yardımcı olmak için elinden geleni yapması, üstelik Ortaçağ gibi son derece dinsel bir dönemde, oldukça şaşırtıcıdır. Bu örnekte olduğu gibi, gerçek aşk kutsandır ve halkın gözünde her şeyin üstünde saygı duyulan bir olgu olarak resmedilir.

Aşığın sırrı koruması da liyakat ölçülerinden biridir. Peri masalı olarak niteleyebileceğimiz *Méline* hikâyelerinin tamamı sır ve sırrın ifşa edilmesi izleği üzerine kuruludur. Marie de France *Lanval'in Masalı'nda* (Lai de Lanval) Kral Arthur'un sarayında şövalye olan Lanval'in hikâyesini anlatır. Arthur'un ganimetten pay vermeyi unuttuğu Lanval bir süre sonra yoksullaşır, saray çevresindeki yerini kaybeder ve doğduğu toprakları terk etmek zorunda kalır. Bir derenin kenarında –dereler, çeşme başları ya da ormanlar⁷ perilerin ortaya çıktığı yerlerdir- birbirinden güzel iki genç kız görür. Kızlar onu daha ilk görüşte âşık olduğu, Kraliçe Semiramis'i güzellikte, İmparator August'ü de zenginlikte kışkırtacak kadar güzel ve zengin olan Efendilerinin yanına

⁷ Yukarıda özetlediğimiz Aşk Kuralları'nın bulunış hikâyesinde, Bröton şövalyeye yardım eden, saraya girdiği zaman yanlış hamleler yapmaması için ona akıl verenormanda önüne çıkan yine bir peridir. Periler her şeye önceden vakıftırlar: ormandaki peri de, Lanval'in karşılaştığı peri de kahramanlarımızın başına gelenleri daha onlar anlatmadan bilirler.

götürürler. Lanval daha tek bir laf edemeden büyüleyici peri ona: “Lanval, yurdumu bırakıp sizi bulmak için uzak yoldan geldim. Eğer aşka layık olduğunuzu kanıtlarsanız, ne bir imparatorun, ne bir kontun, ne de bir kralın erişemeyeceği mutluluklara erişirsiniz. Çünkü sizi her şeyden daha çok seviyorum” der (France, s. 141). Bütün *Mélusine* hikâyelerinde olduğu gibi bu perinin de bir şartı vardır: beraber olduklarını, her ne sebeple olursa olsun, hiç kimseye söylemeyecek ve bu sırrı kendisine saklayacaktır. Yoksa hem perinin aşkından, hem de birden bire kavuştuğu bütün zenginliklerden yoksun kalacaktır. Lanval mutlu bir şekilde kente geri döner. Ne var ki, orada kendisine göz koyan kraliçenin aşkını reddettiği zaman, bunu içine sindiremeyen kraliçe tarafından eşcinsel olmakla suçlanır. O da kendisini temize çıkartmak için, hizmetçilerinin bile kraliçeden daha güzel olduğu bir kadınla birlikte olduğunu söylemek zorunda kalır. Bunu söyler söylemez büyü bozulur ve her şeyini kaybeder. Kendisini aklayabilecek tek kişi olan periyi araması de boşunadır: aşk bir büyüdür ve bu “ihaneti” affetmez. Bütün bunlar yetmezmiş gibi bir de kral ve kraliçe tarafından yalan söylemek ve iftira atmakla suçlanarak mahkeme önüne çıkartılır. Yitip giden perinin varlığını kanıtlayamadığı için yargıçlar tarafından mahkûm edilir. Neyse ki, son anda, birbirinden güzel perilerin eşliğinde, gösterişli bir biçimde şatonun salonuna girer.

Aşk mahkemeleri'nde⁸ bu konuyla ilgili verilen bir karar, Saraylı aşkın bu konuda ne kadar duyarlı olduğunu göstermesi bakımından çarpıcı bir örnek oluşturur: Dava konusu, aşk hayatıyla ilgili en mahrem sırları utanmadan ifşa eden bir şövalyenin bu kabul edilemez davranışdır. Davacı taraf yani “aşk şövalyeliğine hizmet edenler”, bu ihanetin cezasız kalmaması ve diğerlerine kötü örnek oluşturmaması için davalı şövalyenin ağır bir biçimde cezalandırılmasını talep ederler. Gaskonya'daki Saraylı Kadınlar Meclisi toplanıp, oybirliğiyle şu kararı alır: Suç işleyen şövalye ömür boyu aşktan men edilecek, diğer şövalyeler ve soylu kadınlar tarafından hor görülüp, dışlanacaktır. Herhangi bir kadın bu kararı hiçe sayıp, o şövalyeye gönül vermeye yeltenirse, o da aynı kaderi paylaşacaktır (Chapelaine, 2002, s. 174).

Sonuç

Görüldüğü üzere Ortaçağ'da aşkın kanunu da vardır mahkemesi de. Yazılı olmasa da, aşk her zaman kimi kanunlara tâbî olmuştur. Bugün bile zihnimizde canlanan ideal aşk imgesi söz konusu dönemdeki *finamor*'dan başkası değildir aslında. Nitekim Jacques le Goff “Edebiyatın bize sunduğu Saraylı aşk modelini günümüzde kadınlara karşı takınılan o *courtois* tavrıda hâlâ buluruz” (Goff, 2002) der. Aşkın yaşanma biçimi döneme ve kültürlere göre değişiklik gösterse

⁸ Burada bir parantez açıp “Aşk Mahkemeleri”nden söz etmek gerekir. André le Chapelain kitabında, içlerinde Champagne Kontesi Marie'nin de olduğu Saraylı kadınlar tarafından verilmiş aşkla ilgili yirmi bir yargı kararını aktarır. Gerçek bir mahkemeye aynı biçimde çalışan bu kurmaca Aşk Mahkemeleri, davalı ve davacı âşıklar arasındaki ihtilafı durumlarda hakemlik yapıp, karara bağlarlar. “Dava”konuları incelendiğinde verilen kararların yine aşk kurallarına dayandırıldığını söyleyebiliriz. Başka bir deyişle, aşk bu kurmaca Aşk Mahkemelerinde somut örneklerle muhakeme edilir.

de aşkın kanunu değişmemiştir aslında: Tarafların aşktan-âşıktan beklentilerinin temelde hâlâ aynı ya da benzer olduğunu söylemek yanlış olmaz. Platon'dan Epikür'e, Horace'tan Ovidius'a, İbn Davud'dan İbn Hazm'a, André le Chapelain'den Abelard'a, Nizami'ye varıncaya dek, aşk az çok benzer şekilde anlatılmış, aşk imgelemi böyle oluşmuştur. İdeal aşk deyince akla Leyla ile Mecnun'un, Tristan ve Iseut'nün, Abélard ve Héloïse'in ya da Roméo ve Juliette'in gelmesi boşuna değildir. Reto R. Bezzola gibi kimi araştırmacılar, önce Güneyli ozanların örsünde uzunca bir süre dövülüp, sonra romana geçen bu aşk anlayışının kökeninde Arap Endülüs edebiyatının etkisini görür. Bu bağlamda Saray Edebiyatının İspanya'ya komşu olan Güney Fransa'da doğup, ülkenin diğer kesimlerine yayılması anlamlıdır. Her ne kadar, özellikle romanlar konularını genellikle Kelt hikâyelerinden alsa da, oradaki aşk anlayışı X. yüzyılda Endülüs'te yaşayan Cordobalı İbn Hazm'ın *Güvercin gerdanlığı* adlı yapıtındaki aşk algısından uzak değildir. Nitekim Arié Rachel'in *İbn Hazm ve Saraylı aşk* başlıklı makalesi ilginç benzerlikler ortaya koyar. Bu benzerlikler lirik şiirle ya da yöresel aşk şarkılarındaki anlayışla sınırlı değildir. Gerçekten de André le Chapelain'in *De Amore*'de ortaya koyduğu aşk kuramı, bizim bu çalışmada konu edinmediğimiz aşkın belirtileri ya da aşkın nasıl korunması gerektiği gibi pek çok konuda fazlasıyla İbn Hazm'ın *Güvercin gerdanlığı*'ni çağırıştırır.

KAYNAKÇA

- Chapelain, A. (2002). *Traité de l'amour courtois*. Paris: Klincksieck.
- Cohén, G. (1945). *La Grande clarté du Moyen Âge*. Paris: Gallimard.
- France, M. (1990). *Lais de Marie de France*. Paris: Librairie générale française.
- Goff J. (2015). *Ortaçağ Batı uygarlığı*. (Çev. Hanife Güven ve Uğur Güven). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Goff, J. (11.07.2002). "L'amour courtois, c'est l'adultaire" in *L'Express*.
- Kılıçbay, M. A. (1994). Bir Ortaçağ icadı: aşk. *Cumhuriyet Kitap*, Sayı: 1457.
- Lafitte – Houssat, J. (1971). *Troubadours et cours d'Amour*. Paris: PUF.
- Lazar, M. (1954). *Amour courtois et fin'amors dans la littérature du XII siècle*. Paris: Klincksieck.
- Malraux, A. (1996). *Les Réalités et les comédies du monde*. Paris: Editions de l'Herne.
- Rachel, A. (1985). "İbn Hazm et l'amour courtois", in *Revue de l'Occident musulman et de la Méditerranée*, N° 40.
- Shortl. (1990). *La Chanson de Roland*. Livres de Poche, col. Lettres gothiques.
- Stendhal.(1960). *De l'amour*. Paris: Club des librairies de France.
- Troyes, C. (2002). *Romans de la Table Ronde*. Librairie générale française.
- Verdon, L. (2003). *Le Moyen Âge*, Le Cavalier Bleu éditions, coll. « Idées reçues ».

EDGAR ALLAN POE'S *THE TELL-TALE HEART* ON PAGE AND ON SCREEN

Seda COŞAR ÇELİK¹

Abstract: In a time when interdisciplinary and intertextual engagements among diverse fields and disciplines begin to gain potency and efficacy, it is no surprise that film adaptations of literary classics lure readers' attention, sometimes even more than the classical works themselves. Examining a literary work along with its film may produce many benefits. For instance, unlike fidelity criticism which solely focuses on the adaptation's degree of faithfulness to the original text, studying literature and film together may encourage interdisciplinary and comparative studies in the field of arts, may raise one's awareness considering the intertextual relationship between film and literature and may help question the hierarchical relations among the arts. Edgar Allan Poe's *The Tell-Tale Heart* and its short movie adaptation with the same title directed by Jules Dassin in 1941 are impeccable materials to achieve these goals. As perhaps one of the best examples of psychological horror genre, *The Tell-Tale Heart* relates a murder committed by the narrator himself. The tale is open to numerous interpretations as it leaves many critical wh-questions unanswered. As such, it creates gaps to be filled by readers. This article will thus examine how the aforesaid movie adaptation of Poe's *The Tell-Tale Heart* tries to fill those gaps via extraneous additions to the original story, making the adaptation a unique interpretation of the source text.

Keywords: Adaptation Theory, Literary Movie Adaptations, Edgar Allan Poe, *The Tell-Tale Heart*.

KISA ÖYKÜ VE FİLM OLARAK EDGAR ALLAN POE'NUN *GAMMAZ YÜREK ÖYKÜSÜ*

Öz: Disiplinlerarası ve metinlerarası çalışmaların güçlendiği ve etkinleştiği bu zamanlarda, klasikleşmiş edebiyat yapıtlarından uyarlama filmlerin kimi zaman eserlerin kendilerinden bile çok ilgi görmesi şaşırtıcı değildir. Bir edebiyat metninin film uyarlaması ile birlikte incelenmesinin

¹ Araş. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü. seda.cosar@kocaeli.edu.tr

birçok faydası vardır. Örneğin, uyarlamanın metne sadakatini sorgulayan geleneksel okumalardan farklı olarak, edebiyat metni ve uyarlamalarını birlikte incelemek insani bilimler ve sanat alanındaki disiplinlerarası ve karşılaştırmalı çalışmalara yeni açılımlar getirebilir. Edebiyat ve film ilişkisini, birini diğerine üstün tutmaksızın, metinlerarası bir ilişki olarak değerlendirmek sanat dalları arasındaki hiyerarşik yapıya dair yeni yorumların önünü açabilir. Edgar Allan Poe'nun *Gammaz Yürek* başlıklı öyküsü ve bu öyküden uyarlanan, yönetmenliğini Jules Dassin'in üstlendiği aynı başlıklı film (1941) bu bağlamlarda incelenmek için çok uygun örneklerdir. Psikolojik gerilim türünün belki de en iyi örneklerinden biri sayılabilecek olan *Gammaz Yürek*, anlatıcı tarafından işlenen ve sadece anlatıcının sesi ve perspektifinden okura sunulan bir cinayeti anlatır. *Gammaz Yürek* 'nerede, neden, ne zaman, nasıl, kim' gibi önemli soruların yanıtı bırakıldığı, değişik yorumlara açık bir öyküdür ve bu şekliyle içinde okurlar tarafından farklı şekillerde doldurulabilecek boşluklar barındırır. Bu bağlamda, bu makale bahsi geçen film uyarlamasının orjinal öyküye yaptığı eklemeler ve değişiklikler ile metindeki boşlukları tamamlamaya çalışmasına odaklanacak ve filmin metne ne ölçüde sadık kaldığı meselesini bir kenara bırakarak uyarlamayı bu şekliyle özgün bir yorum olarak değerlendirecektir.

Anahtar Sözcükler: Adaptasyon Teorisi, Edebiyat Uyarlamaları, Edgar Allan Poe, *Gammaz Yürek*.

Introduction

Diverse and numerous forms of relations among the arts have become incredibly vibrant with the disappearance of rigid boundaries among different academic disciplines. Collaborative engagements among the once distanced academic fields have given rise to two separate yet equally important concepts: interdisciplinarity and intertextuality. Each being a distinct branch in the field of the arts and humanities, literature and film are prone to be closely engaged with one another. No one will deny that nearly every classical literary work appears at least once, if not twice or more, on the movie screen, which would prompt us to ask why literary adaptations matter to avid readers and also to students majoring in literature. The answer could be that literature and film together constitute a perfect example to interdisciplinary and intertextual integration of two different mediums of art. As the interaction between these two art branches gained momentum, their engagement earned an interdisciplinary title that reads 'adaptation studies,' a fitting example to a much-discussed postmodern term 'intertextuality'. This article will hence focus on the intertextual relationship between film and literature stressing that discussing textual and visual narratives together may provide various benefits. Among these are the following: (1) it strengthens interdisciplinary and comparative studies among different mediums of art (2) it raises one's awareness considering the intertextual relationship between film and literature (3) it directs attention to various factors considering adaptability of different literary genres (4) it lays emphasis on the view that fidelity criticism is not the

only way to approach literary film adaptations (5) it questions hierarchical relations among the arts and subverts the superiority of textual narratives over visual narratives (6) it encourages appreciation of different adaptation versions of literary classics merely as intertextual interpretations.

Edgar Allan Poe's *The Tell-Tale Heart* and its short movie adaptation directed by Jules Dassin (1941) are exemplary materials to achieve these goals. Before examining *The Tell-Tale Heart* on page and on screen in these regards, it would be helpful to sketch out basic concerns of literary adaptations. This would enable one to see various enriching ways of exploring the transition from the text to the screen. To this end, interdisciplinary and intertextual nature of literary adaptations, adaptability of literary texts from different genres and parameters of evaluating literary adaptations now need to be explicated.

1. Basic Concerns of Literary Adaptations

Film adaptations of literary classics always remain a focus of keen interest for avid readers and students majoring in literature. Film renditions of classical works especially lure students' attention even more than the classics themselves because, most of the time, watching adaptations are considered a shorter and easier way to achieve familiarity with the original text: "There is not an English teacher alive who, in the middle of making an absolutely insightful point about a great novel or play, hasn't been asked 'When are we going to watch the movie anyway?'" (Golden, 2007, p. 24). An irritating scene it may seem for a lecturer teaching literature, yet students' tendency to avoid reading the primary text and discussing it in class could be turned into a win-win situation by including the cinematic adaptations of literary texts into the course syllabuses as additional materials because as Divya John states "movies can be excellent precursors of speaking tasks" (2016, p. 250). In other words, movie adaptations of literary texts can stimulate students' interests in literature and function as icebreakers in the classroom environment. As a matter of fact, film versions of literary texts provide powerful visual input for anyone who has a genuine interest in literature because "there is power in looking closely at film versions of literary works. The similarities and differences between the mediums allow for discussion and critical analysis of the literary aspects of film and literature" (Golden, 2007, p. 24). The close engagement between a literary text and a film based on this text should be studied as a form of intertextual relationship (Hutcheon, 2006, p. 8).

As of approximately the second half of the twentieth century, various forms of relations among different mediums of art have gained strength, credibility and legitimacy. The term 'intertextuality,' coined by Julia Kristeva in 1960s, became an embracing concept through which various kinds of relations among the texts and the arts are explained: "[Kristeva's] own reading of Bakhtinian 'dialogism' as an open ended play between the text of the subject and the text of the addressee . . . gives rise to the Kristevan concept of 'intertextuality'" (Moi, 1986, p. 34). Intertextuality is based on the idea that art works are in constant

relationship with each other and that no work can stand isolated from the works which precede it:

Works of literature, after all, are built from systems, codes, and traditions established by previous works of literature. The systems, codes and traditions of other art forms and of culture in general are also crucial to the meaning of a work of literature. Texts, whether they be literary or non-literary, are viewed by modern theorists as lacking in any kind of independent meaning. They are what theorists now call intertextual (Allen, 2011, p. 1).

The term intertextuality became an inseparable part of postmodernist tendencies in literature and also in other mediums of art: "Intertextuality, as a term, has not been restricted to discussions of the literary arts. It is found in discussions of cinema, painting, music, architecture, photography and in virtually all cultural and artistic productions" (Allen, 2011, p. 224). As a movement which resists precise definitions and categorizations, postmodernism challenges conventional and traditional ways of looking at numerous different forms of art. It questions the possibilities of unity and order in a world which witnessed two devastating world wars in the first half of the twentieth century, undervalues the importance attached to originality and uniqueness of an art work, undermines former notions considering the universality and stability of truth and eliminates the boundaries among the arts. After all, postmodernism celebrates experimentation, playfulness, chaos, intertextuality, variety of interpretations and different perspectives:

Postmodern art, many argue, rejects notions of originality, and Modernism's desire to 'Make it new' and cultivates a wilfully derivative, mixed and thoroughly intertextual approach which attempts to capture a new age in which old certainties about historical knowledge, social progress and even the ability to represent the external world collapsed (Allen, 2011, p. 224).

Recycling of well-liked stories in different mediums of art fits this scene very well as "art is derived from other art; stories are born of other stories" (Hutcheon, 2006, p. 2). Creation of art based on already existing art works is inevitable in a postmodern world and the relationship between literature and film is only one among many ways of producing art from art. Various works of literature from different literary genres are also transposed into different mediums of art.

Literary genres have always been inclined to evolve, diversify and hybridize throughout the history of literature, but prose, poetry and drama secure their primary positions as umbrella genres. Today, it is not extraordinary to see transposition of renowned texts produced in each genre to different mediums of art. Poetry interacts more with music due to some shared stylistic elements like rhyme, melody, rhythm and figures of speeches that are peculiar to both poems and songs while plays and prose narratives (mostly epics, novels, short stories) are more eligible to put to screen. Multifarious interactions among literary texts and diverse fields of arts exist; yet, screen adaptations are the widest and most available ones. Due to both stylistic and content-wise factors, "some sorts of

literature are more susceptible to screen adaptation than others” (McFarlane, 2007, p. 15). Let us then look, very briefly, at each genre's relationship with other mediums of art. This will enable us to have a better assessment of adaptations of short stories in general and Edgar Allan Poe's *The Tell-Tale Heart* in particular.

To consider poetry first: there are innumerable examples revealing the vivid interaction between poetry and music because poems are more prone to be transformed into songs. The following are some notable examples: (1) Medieval folk ballads such as “Sir Patrick Spens,” “Get Up and Bar the Door,” and “Barbara Allen” are only a few of myriad folk ballads which are still sung as popular folk songs today. (2) Another memorable piece could be a touchstone work in Romantic poetry, Samuel Taylor Coleridge's “The Rime of the Ancient Mariner,” (1798) which was adapted into a heavy metal song with the same title (1984) by the English heavy metal band Iron Maiden (3) “Lady of Shallott,” a Victorian poem by Alfred Lord Tennyson published in 1832 has been made into songs by various artists starting from the early twentieth century. Loreena McKennitt's song with the same title, which was released in 1991, is probably the most widely known version.

The transition from the stage to the screen is another widespread form of literary adaptations. No one will object to the fact that the pieces that are favoured on stage are also tested on screen. Receptions of the plays on stage and on screen may of course vary depending on technical and dramatic details, an examination of which would exceed the scope of this article. Anyhow, popularity of reputed plays in adaptation industry never diminishes. Many plays from the Ancient Greek theatre, the Elizabethan era as well as several other plays by preeminent contemporary playwrights frequently appear and reappear both on stage and on screen.

Still, play adaptations cannot compete with novel adaptations because “it is the novel above all which has absorbed filmmakers' attention among possible literary sources” (McFarlane, 2007, p. 19). This is perhaps because both novel and film contain sequential stories which require a certain degree of fictionality, multi-dimensional characterizations as well as complex and intriguing plots. It could hence be said that it is the portrayal of lengthy stories that brings novel and film together on the screen: “the attraction common to novel and film is that both ‘create’ worlds and ‘lives’ in more amplitude and with potentially more regard for representational realism in their detail than the other literary forms” (McFarlane, 2007, p. 20). Novel and film can be thought of as sister arts because almost every popular novel, both old-time classics and contemporary ones, are good candidates for film industry. Also noteworthy, each field cultivate the other in diverse ways. For instance, in his *Bestsellers Popular Fiction Since 1900*, Clive Bloom states that one of the reasons why some authors remain all-time bestsellers is that “their popularity [is] boosted by films, television serializations” (2002, p. 7). Moreover, the vice versa is true, too. An ardent novel reader, at least out of mere curiosity, pays keen attention to literary

movie adaptations. A typical reaction of a fanatic reader always focuses on the changes made in the adaptation because regarding “the adaptation of novels the essential process is excision of one kind or other: either a paring down or the surgery that removes whole sections, subplots and sets of characters” (McFarlane, 2007, p. 24). In short story adaptations however, the reverse can be observed.

Adaptations of short stories are as popular as novel adaptations. A brief online search will reveal myriad of both professional and amateur ventures regarding short story adaptations. Generic features of short stories differ from longer fictional narratives in the way that stories generally present a single event with limited characters and perspectives. Adapting a short story may thus prove more difficult considering the length of the narrative and the economy of details, which is why the adapters “have had to expand their source material considerably” (Hutcheon, 2006, p. 19). A need arises here to touch briefly on Ernest Hemingway’s famous ‘iceberg principle,’ which can explain extraneous additions of the filmmaker when putting a short tale to the screen. Hemingway explains the iceberg principle in the following way:

If a writer of prose knows enough of what he is writing about he may omit things that he knows and the reader, if the writer is writing truly enough, will have a feeling of those things as strongly as though the writer had stated them. The dignity of movement of an ice-berg is due to only one-eighth of it being above water (as cited in Scofield, 2006, p. 140).

The iceberg principle is used as a metaphor to describe the visible and latent contents of fictional works. In no other literary prose genre has the iceberg principle become so influential as it has been, and still is, in short stories. It fits especially the genre of the short story because its generic features entail conciseness. Hence, short story writers do not necessarily give every tiny detail regarding narrative elements such as characterization, plot formation, setting etc. Instead, the attentive reader is expected to play a major role in filling up what is left untold by the author. Beyond doubt, such stories are prone to be interpreted in numerous different ways. If movie adaptations of literary texts are taken as interpretations, then what is beneath the tip of the iceberg could be re-interpreted by the filmmaker in diverse different ways because, as Hutcheon states “adapters are first interpreters and then creators” (2006, p. 18). This is exactly what happens in the short movie adaptation of Poe’s *The Tell-Tale Heart*, directed by Jules Dassin in 1941, to which we will return in detail later on. Yet, at this critical point emerges one of the hotly debated concerns of adaptation studies: possibility of remaining true to the original text. How exactly this concern causes a furore among passionate readers (and most of the time among students of literature, too) incites us to discuss in a nutshell fidelity criticism and its implications:

Recall any conversation with someone who has seen the movie version of a book you’ve read. You’ll talk (usually angrily) about the scenes that were cut, the changes made, and the ridiculous casting. The discussion focusses on how the

film and the print text are different, and this is where students begin and end their analysis (Golden, 2007, p. 24).

It is true that only rarely does an adaptation of a literary classic fulfill the expectations of ardent readers. Yet, as many scholars writing on film and literature reiterate, fidelity criticism is today considered unsatisfying, facile and outdated in adaptation studies (Hutcheon, 2006; McFarlane, 2007; Golden, 2007). It is not incumbent upon the filmic rendition to strictly stick to the literary original, given the fact that the adaptation version is a brand new work in itself, not a replica of the adapted work. Also, remaining perfectly true to the original work is the next thing to impossibility because, as Hutcheon reminds, "adaptations are often compared to translations. Just as there is no such thing as a literal translation, there can be no literal adaptation" (2006, p. 16). Even though the illustrious 'based on' notices that appear before the opening scene of adaptations serve to pay tribute to the adapted work, the notice itself is prone to ambivalent interpretations: "The seeming simplicity of the familiar label, 'based on a true story,' is a ruse: in reality, such historical adaptations are as complex as historiography itself" (Hutcheon, 2006, p. 18). As a matter of fact, the based on notice could itself be fictitious as in the case of *Fargo* —an American comedy/crime movie by the Coen Brothers (1996) and its recently adapted TV series (2014). Hence, a movie presented with a 'based on' notice is not necessarily based on what it claims to base itself on. When seen through a postmodern lens, such ambivalences encourage one to question the so-called uniqueness and universality of 'truth.'

Instead of the fidelity approach, Hutcheon suggests that adaptations should be evaluated based on the filmmakers' ability and creativity to constitute an autonomous work (2006, p. 20). Golden, too, suggests that fidelity criticism should not be the only criterion to appraise literary adaptations. Instead, he writes, "[i]n every English class, I teach students about the literary, cinematic, and theatrical elements of film" (2007, p. 25). Golden further details cinematic elements as "the shot type, angle, camera movement, editing, and so on" and theatrical elements as "costumes, props, sets, lightning and acting choice" (2007, p. 25). These might prove useful to teach basics of film terminology; yet, for literature classes, what matter most are the representations of literary elements such as "characterization, theme, tone, setting, symbol and so on" (2007, p. 25). As mentioned earlier, the most common inclination in literature classes and among bookworms is to discuss the similarities and differences between the textual narrative (the source text) and the screen narrative (the adaptation). There is nothing wrong with this as long as it is done in such a way that the artistic value of neither film nor text would surpass one another. Also, elaborating on why and how the changes occurred in each medium of art may prove more useful. The rest of this article will hence examine in detail Edgar Allan Poe's *The Tell-Tale Heart* both on page and on screen. To this end, the following brief section will first introduce the story as a textual narrative, which will be helpful for the evaluation of its movie adaptation as a screen narrative.

2. *The Tell-Tale Heart* on Page

Edgar Allan Poe (1809-1849) mostly produced poetry and short stories but its his stories that gained him a mythical position among the writers of gothic and horror fiction. Poe also holds a special status as “the first American writer to gain a reputation outside the United States. His short stories and poems, famously mysterious or frightening, were popular both at home and in Europe” (Kür, 2004, p. 11). Poe gained a canonical status mainly through his short tales, which have always remained a focus of interest for fans of thrillers from all around the world. Also, as the writer of extensively anthologized short stories, Poe has frequently been read and taught in higher educational institutions.

First published in 1843, *The Tell-Tale Heart*, preserves its status as one of the paragons of psychological horror tales, at which Poe is adept. Written in the first person, the story is very brief yet also condenses. As a gripping tale, it involves only two major characters but no background details have been given about them. So, in this article, they will be referred interchangeably as the young man, narrator or murderer and the old man, master or victim. To summarize concisely, *The Tell-Tale Heart* relates a murder committed by the narrator himself, who struggles throughout the tale to convince readers of his sanity and sagacity. He fails to prove right, nonetheless, which is where the irony lies because as he tries to persuade the readers of his sanity, we gradually become more convinced of his unstable psychological condition. The opening paragraph of the story will give an idea:

True!-nervous-very, very dreadfully nervous I had been and am; but why will you say that I am mad? The disease had sharpened my senses-not destroyed- not dulled them. Above all was the sense of hearing acute. I heard all things in the heaven and in the earth. I heard many things in hell. How, then am I mad? Hearken! And observe how healthily – how calmly I can tell you the whole story (p. 13).

The story is indeed very short, only presenting the perspective of the narrator/murderer, who describes what would seem to us an example of a senseless violence because the murder is committed for no obvious reason other than the victim's eye. For some reason unknown to the readers, the young man is obsessed with the old man's eye. What is wrong with the eye is one of the details that remain unclear in the story. The narrator's obsession with the old man's eye may hint a psychological disorder (perhaps schizophrenia) but the way he refutes this idea is indeed really smart: “have I not told you that what you mistake for madness is but over-acuteness of the senses?” (p. 16). This may mean that the narrator has a unique sensitivity to things which may go unnoticed by others. Still, there is, apparently, something evil with the eye that troubles the narrator: “It was open – wide, wide open – and I grew furious as I gazed upon it. I saw it with perfect distinctness – all a dull blue, with a hideous veil over it that chilled the very marrow in my bones” (p. 15-6). Just because of how he feels about the eye, the narrator plans what looks to him a flawless murder. The eye, then, functions as the only motive or stimulus for the murder,

of course if the murderer is assumed to be a reliable narrator for someone with an instable mind.

At the beginning of the story, the narrator elaborates on how he was prying the old man throughout the week before he finally committed the crime. He later explains how he dismembered and concealed the body of the old man as a proof of his intelligence: "If you still think me mad, you will think so no longer when I describe the wise precautions I took for the concealment of the body" (p. 16). Just as the narrator finishes the cleaning up in the early hours of the day, he hears knocks on the door. Confident of himself, he walks to the door only to find three policemen, who say they come upon a call from a suspicious neighbor. The police officers find nothing indicative of foul play so they accept a drink from the narrator, who tries hard to look restrained and calm. The police officers take their time and enjoy their drinks while at the same time talking over trivial matters. At that critical moment of the story, the narrator is seated on a chair that is placed "upon the very spot beneath which reposed the corpse of the victim" (p. 17) and he starts hearing some sounds. As a matter of fact, his senses misguide him and he mistakes what he hears with the heartbeats of the old man, whom he dismembered and hid under the planks of the floor. So it is impossible for him to hear the victim's heartbeat, but it is possible that he hears his own heartbeats because of his excitement, paranoia and maybe guilty conscience or he basically suffers from schizophrenia. The narrator grows extremely skeptical as the police officers keep laughing, because he thinks they hear the same sound and "they were making a mockery of [his] horror" (p. 18). All of a sudden, finally, he cracks and turns himself in, a moment that gives the story its title.

The Tell-Tale Heart, is one of those tales, in which the iceberg principle plays a great role in creating multiple interpretations. The tip of the iceberg only presents a one-week time period from the voice and perspective of the murderer. Poe denies readers' crucial background information regarding many things, which would shed light on possible wh- questions such as "where & when does the story take place?" "Who are the characters involved?" "What is their relationship to each other?" "Why does the young man kill the old man?" "What happened to the narrator after he turned himself in?" and "When, where and under what conditions does the narrator tell the details of the murder?" That is to say, the story does not supply readers with enough hints regarding many critical details, such as backgrounds of characters, their relationship to each other and time and place of the events presented. Bereft of enough textual evidence, "The Tell-Tale Heart" leaves many issues unclear, making the latent content beneath the tip of the iceberg liable to be interpreted in various divergent ways. This makes the tale open to polysemous interpretations and a screen adaptation could be one way of interpreting such a tale that resists singularity of meaning.

Such a text could also be challenging for readers or, more particularly, for students of literature, who tend to seek cause and affect relationship among the

events. Put simply, ambiguous texts could be compelling and breaking the ice to start a discussion could be more difficult than anticipated. In such cases, studying the text together with its movie adaptation could be really helpful. Considering Edgar Allan Poe's *The Tell-Tale Heart*, watching especially the 1941 dated short movie version without initially having read the text would be misleading about the content of the original text because the filmmaker made extraneous additions to the movie. Still, this alone could pave the way for productive discussions regarding the differences between the source text and its film rendition because, as Nigel Ross states in his "Literature and Film", "when a film version is available, the contrast between the two versions can be very thought-provoking" (1991, p. 154). The following section will thus thoroughly examine the said adaptation of *The Tell-Tale Heart*, focusing on this contrast.

3. *The Tell-Tale Heart* on Screen

The most challenging aspect of *The Tell-Tale Heart* is the first person narration and perspective because adaptability becomes a critical question for such narratives. Transposing an 'I' narration to screen mode without changing the perspective is very difficult. One way to achieve this is to use voice-over, which narrates the story as the movie plays. A recent film adaptation of *The Tell-Tale Heart* directed by Ryan Shovey in 2011 is an example to this. This version remained perfectly true to the original text as the first person voice relates the story word by word and no alterations (whether additions or deletions) can be seen. An earlier movie adaptation directed by Jules Dassin in 1941 will loom large in this article as this version is an unusual interpretation of the original text.

The movie opens with a quote from the Bible: "The law is written in their hearts, their conscience also bearing witness."² This is significant in that this epigraphic quote hints the kernel of the story. Even though the young man was hearing what appeared to him as the heartbeats of his victim, it may be that he was either suffering from schizophrenia or a pang of conscience. After all, it was this that made him confess his crime at the very end of both the original text and the film version. The movie opens after this Biblical quote, yet the opening scene is completely different from the text. As a matter of fact, it is an extension to the original text because it lays bare the untold background story of what might have happened between the two major characters before the murder took place. In Poe's tale, this is only one of the things that have been left beneath the tip of the iceberg. Thus, the opening scene of the movie adaptation can be considered as an attempt to disclose some of the hidden parts of the iceberg or, in other words, an attempt to fill a gap in the story.

In the first scene of the film, we see a man twilling as the camera zooms in. The camera then closes up first on the young man's face, then on his ear as the footsteps of the old man are heard from the outside. The old man, who has a

---

² Romans, 2: 15.

deformed eye ("vulture eye" as it is called in the story), appears at the door. As the camera zooms in to his evil looking face, he authoritatively commands the worker: "Come here!". The young man does as he is bid. When they face each other, the old man slaps him in the face for no apparent reason. Then the scene changes and we see them in conversation for the first time. Their dialogue reveals critical details about the nature of their relationship:

The old man: Next time you will not complain to others about the way I treat you. You will be glad it was only a slap, you deserve a beat.

The young man: I'm not going to stand this any longer. I am going to quit you.

The old man: Why don't you? Why don't you quit me you weakling? You've been dependent on me ever since you were a boy of 14. You are almost 30 now. You've never worked for anyone but me. You haven't even the courage to go ask for a job. You're a coward. You're afraid. Your voice tremble . . . You would starve to death without me to watch after you. Quit me? You will be dependent on me as long as I live (Dassin, dir., *The Tell-Tale Heart*).

As the old man finishes his words, the camera again zooms in the young man's face, the music intensifies and it seems that he experiences a moment of epiphany. Apparently, at that moment the young man realizes that if the old man dies, he will not be dependent on him anymore. Also, he would not have to endure the old man's insolent and belittling attitude towards himself. When the scene changes, we see the young man oiling the hinges of the door as a preparation for his murder plot.

In the original story, we do not ever see the old man in a conversation with the young man. Yet, in the movie, as the young man enters the old man's room at night to kill him, the old man understands his plot to murder him and provokingly says: "you are not strong enough . . . you will never rest". His last sentence serves as a foreshadowing because the young man cannot bear the burden of murder and starts feeling uneasy. Dismembering of the victim is not shown in the movie possibly to avoid monstrous and sick representation of the young man, because unlike the text, he committed this murder for a plausible reason in the movie. The master-slave relationship between the two major characters earns causality to the story and fills another gap, because no clue is given in the original story regarding the relationship between the the old man and the young man. It also helps to justify the murder. While in the textual narrative the neutral representation of the old man makes the murder a senseless crime, in this screen version the young man has enough reasons to kill the old man because he is represented sinister, domineering and patronizing.

In the movie, the young man is seen weary and feeble after he finishes the cleanup, yet he starts hearing heartbeats before the policemen arrive. He gazes the clock to check whether what he hears is the ticking of the clock. He also checks the dripping water to make sure that his mind does not misguide him. The imaginary pulsation that he hears does not stop and he falls asleep. The police officers come next. They check up on him and the house, question the old man's whereabouts and his possible return date. Again different from the text,

in the movie version, the policemen do not accept the young man's drink offer. The tone of the conversation turns very serious and suspicious, which makes the young man restive. The following climactic moment is added to the original story and it increases the tension as the movie slowly draws to its close:

The police officer: Where is the old man?

The young man: I don't know. Why are you looking at me? I just told you I don't know.

The police officer: Where is the old man? Where is the old man?

(The young man continues to hear heartbeats. The police officers look confused because of his suspicious and eerie behaviours.)

The young man: Are you deaf? Are you deaf? Don't you hear it?

The police officer: Hear what?

The young man: The pounding you fool, the pounding. Can't you hear it? You do hear it. Stop it. Please stop it. Stop it. Stop it. Stop it. Stop it. Stop it. . . . Tear up the planks! (Dassin, dir., *The Tell-Tale Heart*).

After the young man confesses his crime by disclosing where he has hidden the dead body of the old man, his final words before he is taken away by the police are important. He peacefully says "it's quiet now." So the movie gives the impression that it was because of his guilty conscience that the young man has heard the pulsation. After he confesses what he has done to the old man, silence prevails and he seems to have gained his inner peace.

After this outlining of the movie adaptation of *The Tell-Tale Heart*, it is now time to focus on how we should approach the original text and the film adaptation based on this text. When someone (be it an ordinary reader or a student) attracts attention to the similarities and differences between this story and its movie version, directing the attention to the methods and reasons of change would create dynamic discussions. For instance, Golden writes that the types of changes that can be observed in an adaptation are threefold: alterations, deletions, additions. A discussion based on these changes and the effects they produce could be a good one (2007, p. 27). Considering *The Tell-Tale Heart*, we can observe additions rather than the other two. Adding supplementary details to the original text can be regarded as an attempt to fill what was left unclear in the original story. Even though this made the short movie considerably different from the text, these additions gained the movie cinematic verisimilitude and made it more believable as the murder is no longer a motiveless malignity. This is done through three separate, yet equally important, ways: (1) changing the perspective through which the events are narrated (2) including causality to the story and (3) detailing the affective experiences between the two major characters and thus adding some emotional, in addition to psychological, dimension to the story.

Narration and perspective are important in that the interpretation and understanding of a fictional narrative can change based on who narrates and whose perspective is used. Point of view and the narrator's treatment of

different characters can be influential in shaping readers' thoughts, feelings and reactions for characters involved in a story. Through perspective, some characters may look sympathetic to readers while others are pictured unsympathetically. In other words, who relates and sees the events exclusively shape the construction and reception of what is happening in a fictional narrative. Regarding screen adaptations, "[s]hifts in the focalization or point of view of the adapted story may lead to major differences" (Hutcheon, 2006, p. 11). For instance, in Poe's *The Tell-Tale Heart*, the I-narrator narrates the events from his perspective only. There are significant clues regarding the narrator's psychological vulnerability. This is what makes the tale ironic in that as the narrator tries to prove his sanity; his psychological instability slowly comes to light. The first person narrator in the story does not give readers any information regarding his status and function in the old man's house and the real nature of their relationship. In Jules Dassin's movie adaptation, however, third person perspective is used and the audience sees the events neither from the old man's nor the young man's perspective. The atmosphere of the tale changes due to both the third person point of view and extraneous additions mentioned earlier.

These additions gained the story principle of causality, making it plausible to understand the motive behind the murder. A possible explanation of the murder in the tale could be the narrator's schizophrenia, which is nowhere mentioned in the original text. This is evidently because at the time of the story's publication back in mid-nineteenth century, no such illness existed in medical terminology³. However, the narrator/murderer's psychological instability is hinted at in the text. The way he is disturbed by the "vulture eye" of the old man and delusional sounds he hears are indicative of a psychological disorder, which could either be explained by his schizophrenic mind or pressure of his conscience. In the movie, the young man is an abused worker (or servant) and the old man is his master. The antagonism between the two is evident. The representation of the master/slave relationship between the young man and the old man alters the way the audience sees the events because it is suggested that the worker killed his master as a result of his rude and offensive conduct. The reverse is depicted in the text, nonetheless:

I loved the old man. He had never wronged me. He had never given me insult. For his gold I had no desire. I think it was his eye! yes, it was this! One of his eyes resembled that of a vulture – a pale blue eye, with a film over it. Whenever it fell upon me, my blood ran cold; and so by degrees-very gradually- I made up my mind to take the life of the old man, and thus rid myself of the eye forever (p. 13).

Even though this looks like a confession, a critical question about the narrator's reliability should be raised at this point, particularly when his psychological

---

³ In *Angst: Origins of Anxiety and Depression*, Jeffrey P. Kahn writes: "In 1887, Emil Kraepelin (German Psychiatrist, 1857-1926) introduced the term *dementia praecox* . . . to encompass his pioneering syndromal descriptions of Schizophrenia" (2013, p. 141).

imbalance is considered. So, even though he himself explains that no enmity exists between the two, this again is open to various interpretations because of the enigmatic nature of the tale. As has been mentioned earlier, *The Tell-Tale Heart* leaves many issues ambiguous, thus diversified interpretations are not surprising. If adaptations are considered as intertextual re-interpretations, Dassin's movie based on Poe's tale adds emotional dimension to the story by creating antagonism between the two major characters. Hence, in the movie, the young man murders the old man either because he seeks revenge on him or because he wants to get rid of his authority forever.

The changes regarding character traits, perspective and plot structure should not necessarily be discussed under fidelity debate because infidelity to the source text cannot debase the adaptation movie. All in all, instead of engendering hegemonic relationships among different fields of arts, art works should be evaluated as each other's' equal. Conventional approaches like fidelity criticism consider adaptations as secondary to the literary originals and they form a hierarchical relationship between film and literature, prioritizing the latter. This orthodox approach insists evaluating the movie adaptations in terms of its degree of faithfulness to the prior text. It also holds the view that adaptations cannot escape holding secondary status as by-products of the adapted texts and hence doomed to be considered as minor art forms.

Still, adaptations can be examined as independent, autonomous works that could stand on their own. Hutcheon supports this view and considers generating hierarchical relations among different forms of art as "a critical abuse:" "Whether it be in the form of a videogame or a musical, an adaptation is likely to be greeted as minor or subsidiary and certainly never as good as the 'original'" (2006, p. xii). She alternatively states that "to be second is not to be secondary or inferior; likewise, to be first is not to be originary or authoritative" (2006, p. xiii). Instead, Hutcheon stresses the intertextual nature of adaptations, directing attention to the cooperation of two art forms using the same story. As postmodern thought celebrates the circulation of stories through new works and new styles, adaptations begin to gain independence, which would give an end to its "vampiric" status—to borrow Hutcheon's terminology again: "An adaptation is not vampiric: it does not draw the life-blood from its source and leave it dying or dead, nor is it paler than the adapted work. It may, on the contrary, keep that prior work alive, giving it an afterlife it would never have had otherwise" (2006, p. 176). Instead of a subsidiary status, this view promises adaptations an independent status, which also makes them stand-alone works of art. Even though adaptations base their subject matter to prior source texts, this reading considers them as interpretations, which are unique in themselves. This could perhaps be why Hutcheon prefers to define a literary adaptation as "a creative and interpretive act of appropriation/salvaging, an extended intertextual engagement with the adapted work" (2006, p. 8). In a similar vein, Ian Balfour takes adaptations as literature's "posthumous or postdated other" and acknowledges that the two fields should be treated equally without placing one

of them in a superior position: "I too see no virtue in categorically favoring words over images or images over words, even if it were possible and even if literary studies necessarily focusses far more on the words" (2010, pp. 969-970). In order to rule out traditional notions of hierarchical relationships among the arts, the studies on literature and film should be "concerned to explore how they deal with each other, rather than which came first and which is 'better' than the other" (McFarlane, 2007, p. 28). Such highlights are of utmost importance in that they can give greater scope to anyone, who tends to discuss a movie based on a text merely in terms of its fidelity to the source text.

Conclusion

This article has examined the intertextual relationship between literature and film through the example of Edgar Allan Poe's *The Tell-Tale Heart* and Jules Dassin's movie based on this story with the purpose of highlighting the fact that examining a text with its movie can be stimulating and thought-provoking for anyone who is engaged in a personal or professional relationship with literature. This is because even though they are two separate yet equally substantial branches in the field of the arts, the engagement between literature and film is inevitable, especially in the times when interdisciplinary and intertextual studies begin to be acknowledged and gain validity. Yet, when the two come together through a screen adaptation, they cause vehement discussions. This may evoke a classic metaphor used to portray such engagements: 'the unhappy marriage' of literature and film. However, examining a literary text along with its filmic rendition would be enriching when studying a literary classic. Such integration of different art forms using the same subject matter not only facilitate studying literature in terms of its literary qualities but also broadens one's horizon regarding literature's relationship to other art forms. Thus, examining literature and film together could prove valuable for students majoring in literature because it encourages comparative approaches in the humanities, undermines texts' superiority over visual narratives, enhances the view that different adaptation versions (with inclusions, exclusions and alterations) could be read as unique interpretations. Such a comparative approach also encourages comprehension of postmodern engagements among different mediums of art. This will at the same time facilitate to have a better understanding of the term 'intertextuality,' because adaptations should be classified as intertextual hybrids made up of literary texts and films. These points are worth remembering when a conversation about a fictional book in classroom or elsewhere makes its way to a point about an adaptation movie based on that book.

REFERENCES

- Allen, G. (2011). *Intertextuality*. New York: Routledge.
- Balfour, I. (2010). Adapting to the Image and Resisting It: On Filming Literature and a Possible World for Literary Studies. *PMLA*, 125 (4), 968-976. Retrieved from 23 February 2016, <http://www.jstor.org/stable/41058297>.

- Bloom, C. (2002). *Bestsellers Popular Fiction Since 1900*. New York: Palgrave Macmillan.
- The Coen Brothers (Director). (1996). *Fargo*. [Motion Picture]. United States: Gramercy Pictures.
- Coleridge, S. T. (1798). The Rime of the Ancient Mariner. [Recorded by Iron Maiden]. On *Powerslave*. [CD]. London, England: Compass Point Studios.
- Dassin, J. (Director), Hoag, D. (Screen Play). (1941). *The Tell-Tale Heart* [Motion picture]. USA: Metro Goldwyn Mayer.
- Golden, J. (2007). Literature into Film (and Back Again): Another Look at an Old Dog. *English Journal*, 97 (1), 24-30.
- Hutcheon, L. (2006). *A Theory of Adaptation*. Abingdon: Routledge.
- Jeffrey P. K. (2013). *Angst: Origins of Anxiety and Depression*. New York: Oxford University Press.
- John, D. (2016). Training the Dragon. *VOICES*, 250, 3.
- McFarlane, B. (2007). Reading film and literature. D. Cartmell and I. Wheelan (Eds.) *The Cambridge Companion to Literature on Screen*. (15-28). New York: Cambridge University Press.
- Moi, T. (1986). *The Kristeva Reader: Julia Kristeva*. New York: Columbia University Press.
- Poe, E. A. (2004). The Tell-Tale Heart. P. Kür (Ed.) *Short Fiction in English*. (13-18). İstanbul: Bilgi University Press. (Original work published in 1843).

Araştırma-İnceleme

**HAKLI SAVAŞ KAVRAMINA POST-MODERN BİR
YAKLAŞIM OLARAK M. HARDT VE A. NEGRI'NİN
İMPARATORLUK TEZİ**

Halil ÇAKIR¹

Öz: Michael Hardt ve Antonio Negri'nin *İmparatorluk* Tezi, yakın dönemde küresel dünya düzenini anlamak açısından oldukça verimli bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Emperyalizm kavramının geçerliliğini kaybettiğini savunan yazarlar, -1970'lerden itibaren ortaya çıkan- bir dizi toplumsal değişme unsurunu (Roma İmparatorluğu'na gönderme yaparak) *İmparatorluk* kavramsallaştırması ile bütünlüklü bir biçimde ele alır. Hardt ve Negri, küreselleşmiş dünyanın savaş eksenli bir egemenlik paradigması ile yönetilmekte olduğunu ve küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan ulus-üstü yönetim organlarının yeni bir tür hak ve adalet nosyonu sayesinde savaşları haklılaştırdığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda haklı savaş kavramı, küresel politika alanında yeniden canlanmıştır. Geleneksel anlamı ile savaşları Batılı Hristiyan dünyası için metafizik bağlamda haklılaştıran haklı savaş kavramı, post-modern çağda İmparatorluk aygıtının küresel askeri müdahalelerini evrensel değerler - barış ve adalet- adına haklılaştırır hale gelmiştir. Yazarların bu iddiası, sosyolojik anlamda küreselleşmenin seyrine ilişkin yeni bir yorum olarak ele alınabilmektedir. Bu anlamda Hardt ve Negri, aşırı küreselleşmeci yazarlar olarak karşımıza çıkmaktadır; ancak küreselleşmenin politik boyutunda haklı savaş kavramı ile olumsuz bir görüntü sunmaktadır. Bu iddia, aynı zamanda Avrupa'da barış söylemlerinin büyük bir artış göstermesine karşın, yine Avrupa'nın küresel ve yerel çatışmalara olan sürekli ilgisini bir bakıma anlamlı hale getirmektedir. Bu çalışmada yapılacak olan ise, Hardt ve Negri'nin bir iktidar paradigması bağlamında ele aldığı haklı savaş kavramının, küreselleşmenin politik boyutunda kazandığı önemi, sosyolojik kavramlar etrafında tartışmaktır.

Anahtar Sözcükler: Küreselleşme, İmparatorluk, Çokluk, Haklı Savaş.

**HARDT'S AND NEGRI'S EMPIRE THESIS AS A POST-MODERN
APPROACH TO JUST WAR CONCEPT**

Abstract: Michael Hardt's and Antonio Negri's Empire thesis appears to be a very productive approach to understand the recent global world

¹ Arş. Gör., Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
halilcakir@mersin.edu.tr

order. Asserting that the term imperialism has lost its validity, the writers discuss systematically a number of social changes - that have occurred since the 1970s - by using the Empire contextualization (referring to the Roman Empire). Hardt and Negri claim that the globalized world is being ruled by a war-based sovereignty paradigm and supranational ruling organizations which emerged with globalization justify wars through a new kind of notion of right and justice. In this context, the term just war re-emerged in the sphere of global politics. In its traditional meaning, the just war concept meant to justify wars in metaphysical context for Christian World; but now it seems to justify the global military interventions of Empire apparatus in the name of universal values -peace and justice- in post-modern era. Sociologically, this claim of writers' can be handled as a new explanation for the globalization process. This claim also makes sense about European continuous attention to the global and local conflicts despite the great increase of peace discourses in Europe. In the context of claim mentioned above, the aim of study is to discuss the importance of term just war in political dimension of globalization which Hardt and Negri reveal as part of a power paradigm.

Keywords: Globalization, Empire, Multitude, Just War.

Giriş

Haklı savaş kavramı, eski çağlara dayanan köklü bir geçmişe sahip olmakla birlikte, içeriği bağlamında kendini güncelleyen ve hem uluslararası politika alanında hem de sosyal bilimler alanının genelinde kendine yer edinebilen bir kavram olarak karşımıza çıkar. Savaşların haklılığına yapılan katı vurgu, eskiden olduğu gibi günümüzde de çeşitli biçimlerde barış ve adalet anlayışlarını ve dahası politikalarını katı bir biçimde belirlemektedir. Sıklıkla düşünce tarihinde tartışılmış olan kavram, sosyolojik önemini dünya toplumlarının birbirine tarihte emsali görülmemiş bir biçimde yakınlaştığı günümüzde kazanmaya başlamıştır.

Dünya medeniyetlerinin tarihi belirleme mücadelesinde, kimi yazarlarca (Fukuyama, 2011) tarih Batı'nın kesin zaferi ile neticelendirilse de dünya tarihi çatışmalar tarihi olmaya devam ediyor. Kimi yazarlarınsa (Huntington ve ark., 2001) tarihin medeniyetler arasında bir çatışma olarak süregeldiği savından hareketle, kültürel "fay hatları" boyunca Batı egemenliği için reçeteler sunduğunu burada hatırlamak gerekir. Bu bağlamda sosyolojik olarak 1970'lerde ilk emarelerini gösteren ve 2000'li yıllarda pek çok disiplin içerisinde tartışılmaya başlayan küreselleşme söylemleri, Batı medeniyetinin söz konusu egemenliğinin tartışılmasında yeni bir biçimine gönderme yapmaktadır. Bir yanda dünyanın aldığı yeni çehre düşünce dünyasını derin bir anlama çabasına sevk ederken, diğer yanda politik arenada savaş ve barış tartışmaları el ele ilerlemektedir. Bu paradoksal tablo uyarınca, çeşitli anlama çabaları içinde savaş kavramına dair yeni okumalara rastlamak mümkün görünmektedir.

Michael Hardt ve Antonio Negri, küresel dünya düzenine ilişkin anlama çabasını yeni kavramsallaştırmalar ile inşa eden yazarlar olarak karşımıza çıkar.

Çalışmalarının temaları Marksizmin post-modern yorumu (Negri, 2006a, s. 282) etrafında şekillenen yazarlar, küreselleşme, emek biçimlerinin değişimi ve toplumsal hareketlerin yeni biçimlerine dair yeni okumalar gerçekleştirmektedir. *İmparatorluk* (2000), *Çokluk* (2004) ve *Ortak Zenginlik* (2009) üçlemesinde, yeni bir egemenlik biçimi olarak “İmparatorluk” ve küresel bir sınıf oluşumu olarak “Çokluk” kavramsallaştırmalarını ortaya atarak epey bir ses getiren yazarlar, haklı savaş kavramına da çeşitli açılardan başvurur. Hardt ve Negri, haklı savaş kavramının söz konusu anlamını *İmparatorluk*'ta ve *Çokluk*'ta küresel dünya düzenini formüle ettikleri bölümde sınırlı olarak ele almaktadır. Bu anlamda çalışmanın amacı, Hardt ve Negri'nin haklı savaş kavramına getirdiği sınırlı fakat verimli yaklaşımı tartışmak olarak ortaya çıkmaktadır. Yazarların, çalışmalarında sıklıkla disiplinler arası bir üsluba başvurmalarına ve özellikle iddialarının merkezinde *Çokluk* kavramının bulunmasına rağmen, bu çalışmanın bağlamı, sunduğu sosyolojik arka plan nedeniyle *İmparatorluk* tartışmaları ile sınırlandırılmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın odaklandığı husus, *İmparatorluk*, küreselleşme ve haklı savaş kavramları arasındaki ilişkidir. Bu bağlamda öncelikle haklı savaş kavramının sosyo-tarihsel arka planına dair literatürde yer alan bazı ön-kabuller üzerinde durulacaktır. Bunun ardından, Hardt ve Negri'nin *İmparatorluk* yaklaşımı ve haklı savaş kavramının yazarlar tarafından istihdam edilmesi üzerine söz söylemek mümkün olacaktır.

1. Küreselleşme ve Bir Egemenlik Biçimi Olarak *İmparatorluk*

Hardt ve Negri için henüz biçimlenmekte olan yeni Dünya düzenini kavramaya yönelik eski anlayışlar zamanını doldurmuştur. Çeşitli sömürgeci ulusal güçler arasında cereyan eden modern egemenlik paradigması, yani emperyalizm, yürürlükten kalkarken; yerini almakta olan yeni paradigma, toprak temelli hükmetme mantığından sıyrılarak tüm küreyi etkisi altına alan bir tasarımı tedavüle çıkarmıştır. Bu tasarım, *İmparatorluk*'tur.

Bir zamanlar tanıklık ettiğimiz birkaç emperyalist güç arasındaki çatışma ya da rekabetin yerini (bütün bunları üst-belirleyen, bir örnek yapılandırın ve tartışmasız post-kolonyal ve post-emperyalist olan tek bir ortak hak nosyonu altında toplayan) tek bir iktidar fikri almıştır. Bu bizim *İmparatorluk* çalışmamızın kalkış noktasıdır: yani, yeni bir hak nosyonu, daha doğrusu, yeni bir otoritenin kayda geçişi ve (sözleşmeleri güvenceye alan ve anlaşmazlıkları çözümleyen) yasal baskı aygıtları ve normlarının üretiminde yeni bir tasarım (Hardt ve Negri, 2001, s. 33).

İmparatorluk rejimini özel kılan şey, tarihi askıya alarak toplumsal dünyayı bir uçtan diğer uca kuşatıp onu belirlemesi, hatta üretmesidir. Bu tespitle birlikte Hardt ve Negri, Michel Foucault'un (2000, s. 66-68) 18.yy'da Batı'daki rasyonelleşme, sekülerleşme ve bilimselleşme mefhumları ile ortaya çıktığını (Kantçı Aydınlanma'nın yoğun bir eleştirisiyle temellendirerek) söylediği “biyo-iktidar” kavramını, burada *imparatorluk* tezinin asli bir unsuru olarak sunar: ”*İmparatorluk* insan ilişkilerini düzenlemekle kalmaz, doğrudan insan doğası üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışır. *İmparatorluk* yönetiminin nesnesi

bütünlüğün içinde toplumsal hayattır ve bu yüzden imparatorluk biyo-iktidarın paradigmatik biçimidir” (Hardt ve Negri, 2001, s. 21). Gerçekten de, Hardt ve Negri, Foucault’un biyo-iktidarın yersiz-yurtsuzluğuna (yani merkezsiz bir yerde dışarısı olmadan iş görmesi) ilişkin tespitlerini ve savaşa dair düşüncelerini birçok noktada olduğu gibi benimsemektedir (Newman, 2014, s. 145). Ancak iktidara direniş konusunda yazarlar, Foucault’tan ayrılmaktadır. Yazarlara göre, biyo-politik toplumun üretici dinamiklerini kavramada, Foucault başarısızdır. Ayrıca biyo-politik toplumda iktidarın sınırlarını belirleme konusunda oldukça radikal bir tavır sergilemesine rağmen, iktidarın dışına çıkmayı “ihmal” etmektedir (Hardt ve Negri, 2001, s. 53)².

Hardt ve Negri (2001, s. 34), İmparatorluk kavramını, Roma İmparatorluğu’nun egemenlik geleneğinden alır. Roma İmparatorluğu’nun tüm dünyayı kendine dahil eden politik ve etik kuruluşu³, günümüz dünyasında küreselleşme olgusuna neredeyse tekabül etmektedir. İlke olarak tek bir gücün diğer güç alanlarını yok edip kendine katarak yayıldığı ve sonunda tüm dünyaya düzen dayattığı iktidar nosyonu, Hardt ve Negri’ye göre Roma’nın emperyal-hak geleneği ile birleşerek devasa bir etik-politik aygıtı oluşturuyordu. Yazarlar, kavramın birtakım küresel sosyo-politik ve sosyo-ekonomik değişimlere ışık tutmak üzere yeniden canlanmaya başladığını öne sürmektedir (Göker, 2005, s. 101). Sosyoloji literatüründe “bilgi toplumu” olarak ifade edilen yeni toplum kuramını ortaya çıkaran ve üretim biçiminde ve emeğin niteliğinde meydana gelen değişimler ile küreselleşme süreçlerinin çakışması, İmparatorluk için mükemmel bileşimi oluşturmaktadır: “Küreselleşme süreçleri, enlemesine bir nitelik gösterirler, bu yüzden de dünyanın dokusunu oluşturan bütün gerçeklikler üzerine etki ederler; Yapı olarak İmparatorluk ile süreç olarak İmparatorluk, aynı çatı altında yer alırlar.” (Negri, 2006a, s. 21).

Küreselleşme sorunsalına Hardt ve Negri’nin aşırı-küreselleşmeci bir perspektiften yaklaştığı görülmektedir. Bu görüşe göre, küreselleşme yarattığı olumsuz sonuçların yanı sıra eşitsizliklerin önlenmesi ve refah düzeyinin artması gibi birtakım olumlu sonuçlara da işaret eden bir süreçtir (Peksan, 2007). Küreselleşme süreci, eski toplumsal düzenleme sistemlerinin altını oyup, İmparatorluk rejiminin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu arada sömürü de azalmamış, biçim değiştirerek varlığını sürdürmüştür. Ancak “...İmparatorluğa geçiş ve onun küreselleşme süreçleri, özgürlük güçlerine yeni imkânlar sunar.” (Hardt ve Negri, 2001, s. 21). Küreselleşmenin bu seyrini, birinci dünya ile

² Foucault’a sıklıkla yöneltilen bu eleştiriye –Hardt ve Negri’nin biyopolitika analizi için de anlamlı olan- bir itirazı, Saul Newman’da bulmak mümkündür: “Foucault bu eleştiriye yanıtlayabilir fakat bunu kendi iktidar ve direniş nosyonlarındaki belirli tutarsızlıkları açığa çıkarmaksızın yapamaz. Ne var ki bu tutarsızlıklar, onun çalışmalarındaki merkezi bir çelişkinin varlığına işaret etmez. Tersine, Foucault’un, direniş sorununu daha fazla tartışmaya açık bırakma çabasını ortaya çıkarırlar.” (Newman, 2014, s. 160).

³ İmparatorluk nosyonu ile Roma İmparatorluğu arasında kurulan bu etik-politik bağı Hardt ve Negri, Roma’nın barışı vaat eden hak anlayışı ile temellendirir: “...İmparatorlukta barış vardır, İmparatorlukta bütün insanlar için adalet garantisi vardır.” (Hardt ve Negri, 2001, s. 34).

üçüncü arasındaki ayrımın ortadan kalkması şeklinde temellendiren yazarlara Bağımlılık Okulu yazarlarından Samir Amin, şu eleştiriyi getirmektedir:

[...] bugünkü küreselleşme, onlara göre, merkezler ve çevreler arasındaki 'farklılıkların' azaltılması anlamına gelmektedir (Aksi takdirde küreselleşmenin emperyalist doğası kalacaktır). Fakat gerçek dünya sürekli olarak 'farklılıkların' bir araya getirilmesi ve küresel ölçekte ayrımların yapılandırılması gibi yollarla aksi bir doğrultu izler (Amin, 2010, s. 206-207).

Ayrıca çevrede ortaya çıkan yeni sorunlar karşısında, Hardt ve Negri, Amin'in (2010) deyimiyle, "sessiz" kalmaktadır. Benzer bir biçimde, Jürgen Elsässer de Hardt ve Negri'nin, küreselleşmeye karşı çıkan hareketleri eleştirmesi ve küreselleşmeye hâkim olan gücün Amerika Birleşik Devletleri olmasından rahatsızlık duymamasına vurgu yaparak yazarların İmparatorluk yaklaşımını da yine küreselleşme benzetmesiyle eleştirmektedir. "Negri, imparatorluk kavramını, burjuva bir politikacının küreselleşme kavramını değerlendirdiği gibi alternatifsiz ve kaçınılmaz olarak değerlendirmektedir" (Elsässer, 2013, s. 76).

İmparatorluk, post-modern döneme içkin bir oluşumdur ve modernliğin krizine bir cevap niteliğindedir. Modernliğin kendisi de, kurucu hareketleri devrimci olmasına rağmen, bir kriz olarak doğmuştur. Batı egemenlik paradigmasında ortaya çıkan meşruluk krizleri, yeni bir baskılama mekanizmasını gündeme getirir. İmparatorluk rejimi de modernliğin krizine çözüm olarak ortaya çıkmasına rağmen krizler yaratan bir çürüme rejimidir. Hardt ve Negri'ye göre, egemenlik paradigmasında yaşanan krizlerin nedeni, iktidar nosyonuna karşı kendi potansiyelini gerçekleştirilmeye çalışan "Çokluğun" özgürlük hareketleridir. İşte bu noktadan itibaren Hardt ve Negri'nin, Marx'ın izinden giderek, İmparatorluk rejimini, Çokluk yaklaşımına giden bir uğrak olarak ele aldığı ortaya çıkmaktadır: "Çokluk, İmparatorluğu var olmaya çağırıştı" (Hardt ve Negri, 2001, s. 68).⁴ İmparatorluk ve Çokluk arasındaki bu bağlantı, Lemke'ye (2013, s. 103) göre "kuramsal bir çıkmaz sokak"tır; ancak burada Çokluk yaklaşımının İmparatorluk için neredeyse soyut bir alternatif olduğunu, buna karşılık İmparatorluk yaklaşımının toplumsal gerçekliğe daha somut temas noktaları yarattığını belirtmekle yetinelim. Burada İmparatorluk rejimi, özgürleşmeye imkân tanıyan bir egemenlik aygıtı olarak anlam kazanır (Negri, 2006b). "Biz tıpkı Marx'ın kapitalizmin kendinden önceki toplum biçimleri ve üretim tarzlarından daha iyi olduğunu vurguladığı anlamda İmparatorluğun daha iyi olduğunu iddia ediyoruz." (Hardt ve Negri, 2001, s. 68).

İmparatorluk rejiminin, tıpkı kapitalizm gibi özgürleştirici (daha doğrusu özgürleşmeye uygun toplumsal tarihsel şartları içinde bulunduran, tam da bu anlamda nötr olan) bir karakteristiğe sahip olması, onun kendinden önceki

⁴ Böylesi bir ifade, Hardt ve Negri'nin Marksizm'e tarihin diyalektik değil *karşılıklı* ilkesi ile işlediğini öne sürerek tadilat yapmasıyla açıklanabilir: "Her 'belirli toplumsal oluşum', söz konusu oluşumun hem krizini yaratan, hem de devamını sağlayan koşulların ve sınırların karşılıklı ilişkisinden oluşan bir karışımdır" (Negri, 2006b, s. 185). Diğer yandan Göker (2005, s. 100) 'in karşı çıktığı türden bir mesihçiliği, bir "türetmeciliği" de çağırışması bağlamında İmparatorluk tezinin oldukça sorunlu bir yönüne vurgu yapmaktadır.

egemenlik biçimlerinin ve elbette modernliğin meşruluk krizlerine bulduğu çözümleri tedavülenden kaldırarak daha önce görülmemiş yöntemleri sahaya sürmesinden ileri gelmektedir. Yeni paradigma, eski düzene ait düzenleme biçimlerini bertaraf etmekle birlikte, işlevini tamamen pozitif terimlerle yerine getirir (Hardt ve Negri, 2001, s. 38). Dahası, “sınır tanımayan” bir alanda işleyerek toplumsal üretimin biyo-politik karakterine de mutlak bir uyum sağlar. Hardt ve Negri’ye göre İmparatorluğun bu yenilikçi yöntemlerle birlikte ortaya çıkışını gösteren ve bu çalışmanın bağlamını ortaya koyan sosyolojik göstergelerden biri, ulus-devlet sisteminin gerileyişidir. Ulus-devlet, modernliğin meşruluk krizlerine bulduğu en uygun çözümdür: “Çokluğu temsil eden halk, halkı temsil eden ulus ve ulusu temsil eden devlet.” (s. 153). Başka bir deyişle, ulus kimliği ile halk egemenliğinin sentezine dayanan toprak temelli bir yönetim sistemi, Hardt ve Negri’ye göre modernliğin yönetsel çekirdeğini oluşturur. İmparatorluk yönetiminin oluşmaya başlaması, ulus-devletlerin küresel karar alma süreçlerindeki temel aktörler olma vasıflarını ellerinden alır. Küreselleşme süreçlerinin çift-yönlü hareketi, yerelle küreseli doğrudan bir araya getirir. Bu, elbette sömürünün sona erdiği anlamına gelmez. Ulus-devletlerin sınırlara dayalı düzenleme biçimlerinin yerini, daha sınırsız, daha soyut ve daha barışçıl görünen yeni bir adalet ve hak nosyonu alır.

İmparatorluğun ortaya çıkmaya başlaması, tüm sosyolojik göstergeleriyle birlikte, küresel dünyanın politik çehresini değiştirmiştir. Bu durumun sonucu olarak küresel siyasetin söylemsel içeriğine yeni eklemlemeler gerçekleşmiştir. Bunlardan biri, klasik içeriğinden sıyrılıp post-modern bir içeriğe kavuşan haklı savaş kavramıdır (Hardt ve Negri, 2001, s. 37). Hardt ve Negri’nin, haklı savaş kavramının İmparatorluk aygıtında işgal ettiğini ileri sürdüğü merkezi yeri ele almadan önce, haklı savaş kavramına burada kısaca değinmek çalışmanın bağlamı açısından yararlı olacaktır.

2. Haklı Savaş Kavramının Toplumsal Düşünce Tarihindeki Yeri⁵

Haklı savaş (*justum bellum*), toplumsal düşünce tarihinde savaşların anlamlandırılması ve belirli sınırlar getirilerek sınırlandırılması amacını taşıyan bir nosyon olarak karşımıza çıkar. Kavramın farklı kullanımları içinde bir yandan genel bağlamda savaş hukuku altında değerlendirildiği görülmektedir. Haklı savaş kavramı, savaşın ortaya çıkış (*jus ad bellum*) koşulları, gerçekleştirilme koşulları (*jus in bello*) ve savaş sonrasında adaletin sağlanmasını (*jus post bellum*) bir araya toplayan bir söylem kümesi biçiminde ele alındığı söylenebilir (Uzun, 2010, s. 19; Ereker, 2004). Burada, çalışmaya esas teşkil eden “haklı savaş” kavramı, ilk anlamıyla, savaşların yapılmasını haklı göstermeyi içeren bir söylem olarak ele alınacaktır.

Geleneksel anlamı içinde, savaşın haklı addedilmesi için birtakım genel ölçütlerin ortaya atıldığı görülmektedir. (Mattox, 2006, s. 9-10)’a göre savaşı açma hakkını doğuran nedenler; haklı bir nedenin bulunması, orantılı adalet, iyi

⁵ Haklı savaş kavramının tarihsel seyrine ilişkin daha ayrıntılı bilgiler için bkz. Ereker (2004), Uzun (2010) ve Walzer (2006a).

niyet, ehil bir otoritenin varlığı, savaşa son çare olarak başvurulması, halkın rızası, makul başarı olasılığı, ölçülülük, savaşın nihai hedefinin barış olması gibi kriterler olarak karşımıza çıkmaktadır Savaşta adaletin sağlanması için ise; yine ölçülülük ve savaşçılar ve sivillerin ayırt edilmesi (sivil dokunulmazlığı) olarak ele alınmaktadır (s. 11).

Haklı savaş kavramı, toplumsal düşünce tarihinde farklı görüntülerle açık seçik ya da örtük bir biçimde karşımıza çıkar. Burada haklı savaş kavramının felsefi ve ahlaki temellendirmelerinden ziyade sosyolojik arka planları ve tarihsel gelişimi içinde mihenk taşlarını oluşturan dönemler ve bu dönemlerde savaş konusunda öne çıkan bazı düşünürlerin görüşlerini ele almak çalışmanın problemi açısından faydalı görünmektedir. Kavram, eski çağlardan günümüze doğru evrenselleşen ve gizemlilik kazanan çehreye kavuşmaktadır. Başka bir deyişle, savaş, önceleri doğa ve insan varlığına içkin bir olgu olarak ele alınırken haklılığı oldukça açık seçik bir biçimde ortaya koyulabiliyordu. Örneğin Antik Yunan'da site devletlerinin parçalı yapısı, nüfusu beslemeye yetmeyen kaynakların artırılması ve artan nüfusa yer açılması gibi ihtiyaca istinaden girişilen savaşların haklılığını gündeme getirmiştir. Platon'un ideal devleti, böylesi bir temellendirmeyi "koruyucular" sınıfı ile gerçekleştirirken, Aristoteles'te erdemler bağlamında doğrudan insan-merkezli bir biçimde gerçekleşmektedir (Uzun, 2010, s. 21).

Haklı savaş kavramının, geleneksel içeriğini büyük oranda Ortaçağ'da kazandığı görülmektedir. Ortaçağ'ın başlangıcı, Batı dünyasının içine kapandığı ve kendi iç çelişkileriyle yüz yüze geldiği uzun bir döneme kapı aralamaktadır. Roma'nın yıkılışı ile coğrafi olarak sınırlanan Batı, bu dönemde kendi içinde savaşımaya başlamıştır. Hristiyanlığın etkisi, yaşanan içe kapanma dolayısıyla oldukça yoğun olmuş ve tüm toplumsal yaşamı katı bir biçimde belirlemiştir. Bu dönemde siyasal konularda kilisenin nüfuzu öne çıkmaktadır. Ortaçağ'ın ilk nüvelerinin görüldüğü zaman aralığında, Hristiyanlık bir iktidar dini olmadan önce, savaş konusunda kilise mensupları arasında pasifist bir görüş yayginken; Roma İmparatorluğu iktidarında bu pasifizm, büyük orduların toplanmasında etkili olan kilise papazlarının öğretileri ile "Tanrı" adına savaşmanın haklılığına dönüşmüş (Saint Augustinus) ve İmparatorluğun yıkılması sonucu tüm Avrupa'ya yayılan kilise iktidarı ile birlikte yerini Hristiyan olmayan "kafir" dünyaya karşı bir savaşın haklılığına bırakmıştır (Sezer, 2011).

Ortaçağ ile Aydınlanma devri arasında bir geçiş özelliği gösteren Rönesans Avrupa'sında uluslararası ilişkilerin ve savaş hukukunun anlaşılması, daha realist görüşler etrafında şekillenmektedir. Örneğin Machiavelli, devletlerarası ilişkide hukuk ve şiddet olmak üzere iki siyaset biçimi önermiştir. Hukukun yetersiz kaldığı noktada savaşı ikame ederek siyasette askeri yönetimlerin işlevsel olduğunu savunan Machiavelli, savaşın "haklılığı" konusunda kayıtsız kalmıştır (Gökberk, 2004, s. 185-186). Ancak şiddeti de politikanın tarafları ile sınırlı tutmuştur. Machiavelli, *Hükümdar (II Principe)* (1532) 'da haklı savaşın *jus in bello* ilkesine dair bazı açıklamalar getirmiştir. Ona göre, hükümdar işgal ettiği bir ülkedeki sivil halka dokunmamalıdır ki onlara karşı iyi niyetini

gösterebilsin. Sivil dokunulmazlığı, hükümdara işgal ettiği ülkede kalıcı olabilmemesinin gerekli koşullarından biri olarak önerilir. Ülkeler arası savaşta şiddeti siyasetle sınırlandıran Machiavelli, ülke sınırları içinde de yönetilen halkın aile, miras ve mülkiyet hakları konusunda yöneticiyi uyarmaktadır (Machiavelli, 2013, s. 113-114).

Modern dönemle birlikte savaşın hukuki çerçeve içinde ele alınmaya başladığı görülür. Bu dönemde uluslararası hukukun klasik öğretisi, Grotius ile birlikte oluşmaya başlamıştır (Erkiner, 2012). Machiavelli 'den yüz yıl sonra Hollandalı hukukçu Hugo Grotius, uluslararası hukuku formüle ettiği eseri *Savaş ve Barış Hukuku* (1625)'nda hakkı savaş kavramını ele almıştır. Grotius, 17. yüzyıl sosyal düşüncesinde yaygın olarak bulunan doğal hukuk anlayışından beslenen doğal durum-toplumsal durum ayırımından hareketle doğal hukuk, uluslararası hukuk ve tanrısal hukuk olmak üzere üç tür hukuk açısından savaşın neden ve etkilerini tartışır. Ona göre savaş, bir eylem değil, durumdur: "...savaş, uyumsuzluklarını zorlama yollarına başvurarak çözmeye çalışanların karşılıklı durumudur" (Grotius, 2011, s. 32). Savaş bir durum olarak doğal, uluslararası ve tanrısal hukuka aykırı değildir. Savaşın haklılığı ise, insanların doğaları (ki burada Grotius'un insan doğası konusunda "kötümser" olabilecek bir yorum yaptığı görülür) açısından, insanların kendi üretimleri olan medeni yaşamın için kurallarından biri olarak mülkiyet açısından ve tanrının buyrukları açısından anlam kazanmaktadır. Böylesi bir temellendirme ile yola çıkan Grotius, savaşı hukukun alanına dâhil eder: "Savaşın tek haklı nedeni, şüphesiz, kendisine savaş açtığımız kimsenin, bize karşı daha önce bir haksızlık işlemiş olmasıdır" Grotius, 2011, s. 73).

Aydınlanma ile birlikte Batı düşüncesine yerleşen evrensellik, Batı'nın dünyaya hâkimiyetinin bir parçası olarak, ortak akıl ve Kantçı ödev ahlakı söylemleriyle gelişen bir barış fikrini mümkün kılmıştır (Çörekçioğlu, 2015, s. 19). Dünya barışı, Immanuel Kant tarafından *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme* (1795)'de idealist bir formülle dile getirilse de reel politik içinde Batılı devletlerin bu mücadeleyi medeniyetler çatışmasında taraflar oluşturma biçiminde bir Avrupa evrenselciliğine (Anglo-Sakson, Beyaz ve Hristiyan) dönüştürdüğü görülmektedir (Wallerstein, 2007; Kapani, 1991). Nitekim dünya barışını sağlama girişimleri, Kant (1960, s. 25)'in "devletler hukuku hakkındaki düşünüş tarzları gereğince, devletlerin bir milletler devletine yanaşmayacağını" söylediği üzere, Avrupa Birliği gibi projeler de devletlerin hegemonya mücadelesine dönüşmüştür. Kant'ın ebedi barış düşüncesinin bizzat kendisinin de Batı'nın hegemonyasını koruma konusundaki çabası ölçüsünde sorunlar barındırdığını teslim etmek gerekir. Bu duruma işaret eden Karaosmanoğlu (2007: s. 168-169), Kant'ın ebedi barış düşüncesine Habermas'ın "insan hakları" kavramının ahlaki olarak sorunlu olduğu yönündeki eleştirisini hatırlatır. Yazar, çalışmasında Kant'ın barış fikri ile Carl von Clausewitz'in

savaş düşüncesinin⁶ zıt kutuplarda yer alan idealler olmalarına rağmen, ikisinin de temelde bir güvenlik vurgusuna sahip olduğunu belirtir (s. 178-179). Bir tarafta savaş halinden kaçınmak için bir güvenlik fikrine sığınmanın Batı rasyonalizmi çerçevesinde ahlaki bir temellendirmesi, diğer tarafta güvenlik ihtiyacını karşılamaya yönelik sürekli savaş halinin bilimsel temellendirilmesi, barış ve savaş kavramlarının araçsal kullanımı bağlamında aynı noktaya işaret etmektedir.

3. Küresel Sürekli Savaş Hali ve Hakkı Savaşın Yeni Görünümü

Hardt ve Negri'nin hakkı savaş kavramına duyduğu ihtiyaç, İmparatorluk aygıtının ortaya çıkışına işaret eden bazı göstergeleri tespit etme ve savaşın meşruluğunu sağlayan mekanizmaların geçirdiği dönüşüme vurgu yapma isteğinden ileri gelmektedir. Bu başlıklar altında yazarların hakkı savaş kavramını oldukça kısıtlı bir bağlamda ele aldığını söylemek mümkündür. *İmparatorluk*'ta hakkı savaş kavramı bir belirti olarak ve uluslararası hukukun geçirdiği dönüşüme eşlik eden bir kavram olarak ele alınırken; *Çokluk*'ta küresel savaş haline ilişkin meşrulaştırmanın ulus-üstü yönetim mekanizmalar tarafından gerçekleştirilmesinde hakkı savaş kavramı önemli bir araç olarak formüle edilir. Kavramın söz konusu kullanımlarının kısmen iç içe geçtiği ve birbirini tamamladığı görülmektedir.

Hardt ve Negri, *Çokluk*'ta "Savaş" başlıklı ilk bölüme şu sözlerle başlar: "Dünya yine savaşta, ancak bu sefer işler farklı." (2004, s. 19). Savaşın sıradanlaşması ve yaygınlaşması ile küresel ölçekte savaşa ilişkin tanımların da farklılaştığı ortaya çıkmaktadır. Yaygın bir savaş halinden kaçmanın mümkün olmadığı bir dünya tasavvuru ile işe başlayan Hardt ve Negri, hakkı savaş kavramının yeni dönemde (özellikle Körfez Savaşı'nın ardından) "politik tartışmalarda merkezi bir anlatı" olarak yeniden ortaya çıktığını ileri sürer:

Geleneksel hakkı savaş kavramı savaşın sıradanlaştırılmasını ve etiğe uygun bir araç olarak onaylanmasını gerektirir; bunların ikisi de modern politik düşüncenin ve ulus-devletlerden oluşan uluslararası topluluğun kesinlikle karşı çıktığı fikirlere. Postmodern dünyamızda yeniden ortaya çıkan, bu iki geleneksel özelliktir: Yani, savaş bir yanda politik eylem statüsüne indirgenmiş öte yandan ise savaş yoluyla etik işlevlerini meşru olarak yerine getirebilen yeni güce onay verilmiştir (Hardt ve Negri, 2001, s. 36).

Modern dönemin savaşları, Hardt ve Negri için istisnaiği bağlamında İmparatorluk düzeninin savaşlarından farklıdır:

Modernlikte savaş, asla mutlak, ontolojik bir niteliğe bürünmemiştir... Savaş toplumsal yaşamın bir öğesiydi ama yaşama hâkim değildi. Her negatif yıkım uğrağı zorunlu olarak toplumsal düzenin inşası gibi pozitif bir uğrak da içerdiği için modern savaş diyalektik bir olguydu (2004, s. 36).

⁶ Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine (Vom Kriege)* (1832) adlı eserinde savaşın modern anlamına ilişkin meşhur "Savaş, siyasetin başka araçlarla devamından ibarettir" sözüyle, savaşı yasallaştırma girişimlerine katkıda bulunmuştur. Bu konuda bir tartışma için bkz. Kılıçbay, M. A. (1995). Von Clausewitz'in bilimsel savaşı, *Cogito*, 3, 85-88.

Modern dönemde savaş, ulus-devlet için yurttaşlık bağlarının sınırdığı bir anlamı ihtiva eder. Ross Poole (1993), ulusun, ahlaki anlamda ancak yurttaşlarının ulusları için katlandığı fedakârlıklar ve acılar ölçüsünde var olmaya değer addedildiğini belirtir. Ulusu tehlikelere karşı savunma, modern savaşın en haklı gerekçesi olarak görünür. Bu anlamda Hardt ve Negri, modern savaşın “savunma hakkı” kapsamında sınırlandığını ve hukukileştiğini söyler:

Modernlikte savaş, uluslararası hukuka tabi kılındı ve böylece yasallaştı, daha doğrusu yasal bir araç haline geldi. Ancak terimleri ters çevirip savaşı küresel düzenin iç siyasetinin, yani İmparatorluğun siyasetinin temeli haline getirdiğimizde, yasallaşmış savaş anlayışının dayandığı modern uygarlık modeli çöker (Hardt ve Negri, 2004, s. 40).

Haklı savaşın İmparatorluk'un çıkışına işaret etmesi, küresel savaş halinin bir etkisi olarak hukuk alanında yaşanan ölçek değişimiyle kendini gösterir. Hardt ve Negri, ulus-devletlerin küresel hâkimiyet alanında etkisini kaybetmesiyle hukukta da ulusal ölçülerin yerini küresel ölçülere bıraktığını ileri sürer. Bu bağlamda uluslararası hukuk ile ülkelerin iç hukukları arasındaki ayrım belirsizleşmeye başlamıştır (Hardt ve Negri, 2004, s. 31). Bu durumun belirtisi, savaşın meşrulaştırılmasını ifade eden “müdahale hakkı” mefhumunun, evrensel değerler ve üstün ahlaki ilkeler adına gerçekleştiriliyor gibi görünerek içerik değiştirmesidir: “Artık eski uluslararası düzende olduğu gibi tek tek egemen devletler ya da ulus-üstü güç (BM) sadece gönüllü olarak imzalanmış uluslararası anlaşmaların uygulanmasını ya da dayatılmasını sağlamak üzere müdahalede bulunmuyor. Şimdi ister hak isterse konsensüs yoluyla meşruluk kazanış ulus-üstü özneler herhangi bir türden acil durum ve üstün etik ilkeler adına müdahalede bulunuyor” (Hardt ve Negri, 2001, s. 42). Bunun bir sonucu, savaşın ülke içi bir güvenlik işlemi gibi değerlendirilerek polislik eylemine indirgenmesidir. Haklı savaş kavramının post-modern anlamı da burada belirginleşmeye başlamıştır:

Haklı savaş daha çok kendi kendini haklılaştıran bir eylem haline gelmiştir. Bu kavram iki farklı ögeyi bir araya getirmiştir: İlki, etik olarak temellendiği oranda askeri aygıtın meşruluğu ve ikincisi, istenen düzeni ve barışı gerçekleştirmek için askeri eylemin etkililiği. Bu iki ögenin sentezi aslında İmparatorluğun temelini ve yeni geleneğini belirleyen anahtar bir unsur olabilir. Günümüzde düşman, tıpkı savaş gibi, aynı anda hem sıradanlaştırılır (gündelik polis baskısının bir nesnesine indirgenir) hem de (Düşman, etik düzene mutlak bir tehdit olarak) mutlaklaştırılır. Körfez Savaşı belki de bize ilk kez kavramın bu yeni epistemolojisinin en eksiksiz ve ayrıntılı örneğini verdi. Haklı savaş kavramının yeniden canlanması İmparatorluğun ortaya çıkışının sadece bir belirtisi olabilir ama akla çok şeyi getiren güçlü bir belirti! (Hardt ve Negri, 2001, s. 37).

İmparatorluk rejiminin tüm küreyi savaş temelli yeniden kurguladığı konusunda ısrarcı olan Hardt ve Negri, savaşı yöneten ve haklılaştıran aktörlerin sosyolojik tespiti noktasında oldukça açık davranır. Ulus-üstü küresel yapılanma örüntüsünde ulus-devletler, fonksiyonel varlıklarını korumakla birlikte karar verici olma özelliklerini kaybetmeye başlamıştır. Bu yapılanma içinde Amerika Birleşik Devletleri'nin de ayrıcalıklı konumu sarsılmış; ancak A.B.D. etkisi,

İmparatorluk rejiminin “polis gücü” haline gelmesi nedeniyle varlığını sürdürmüştür. Bu polislik rolüne ulus-üstü yönetim organları tarafından barış ve demokrasi gibi evrensel değerler adına “haklı savaşlar” olarak onay verilmektedir. Hardt ve Negri’ye göre bu polislik görevleri ve müdahaleleri harekete geçiren dinamik, Carl Schmitt (2005, s. 20) ‘in gösterdiği “İstisna” kavramının “sürekli ve genel bir nitelik kazanarak istisnanın kural haline gelerek hem dış ilişkilere hem de yurt içine yayılmasıdır” (Hardt ve Negri, 2004, s. 24). Antonio Negri, istisna hali ile İmparatorluk rejimi arasındaki bağı şöyle ifade etmektedir:

İmparatorluğun kurduğu yapı, yer yer bir kutu içinde kutu niteliği gösterir: Yaşam disiplinin içinde, disiplin de denetimin içindedir. Ve İmparatorluk – iktidar, uygulamayla meşruluk kazanan şiddet olduğu için – güçlüklerin ya da direnşilerin dile getirilmesine karşın, istisna halini ortaya sürer. Bugün istisna halinin adı, önleyici savaştır, sonsuz savaştır (Negri, 2006a, s. 229).

Haklı savaşın İmparatorluk rejiminin askeri müdahaleleri için taşıdığı anlam yeni olmasına rağmen, uluslararası hukuk açısından “demokrasi götürme” ya da “dünya barışını tesis etme” gibi meşrulaştırma mekanizmalarının tek-tarafli olarak dayatılmasına ilişkin görüş, yeni değildir (Walzer, 2006a). Körfez Savaşı öncesinde, savaşın haksız olduğuna dair eleştirileri modası geçmiş olarak niteler ve modern dünyadaki hiçbir savaşın haklı olamayacağını belirterek, yeni bir haklılık düzeyinin yürürlüğe girdiğini öne sürer. Haklı savaş kavramının Hardt ve Negri’nin tezinde meşrulaştırmanın yeni biçimlerini ifade etmesi, küreselleşme ile akışkanlık kazanan küresel sivil toplumun (Irak ve Körfez Savaşında olduğu gibi) sürece dâhil olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, savaşın meşrulaştırılması için bir yığın mekanizmanın aynı anda bulunduğu kompleks bir yeni araçlar setine işaret eder: “Emperyal müdahale için meşru kuvvetler deposu daha şimdiden tıka basa doludur ve içinde askeri değil, ahlaki müdahale ve yasal müdahale gibi başka biçimleri de vardır.” (Hardt ve Negri, 2001, s. 61). Haklı savaş kavramının, siyasetçiler, akademisyenler ve aktivistler arasında bir başvuru olmasına vurgu yapan Hardt ve Negri (2004, s. 45), insan hakları adına şiddetin meşrulaştırılmasının ahlaki bir temellendirme olarak kabul edildiğini savunmaktadır. Bu sava karşılık, Walzer (2006a), Vietnam Savaşı’nın hemen ardından savaşın ahlaki bir konu olarak değil, akademik bir çalışma alanı olarak görülmeye başladığını belirtir. Bu anlamda haklı savaşın, Amerika Birleşik Devletleri örneğinde (A.B.D.’nin İmparatorluk rejimindeki yeri düşünülürse) Körfez Savaşı sonrasında değil, Vietnam Savaşı sonrasında kendini gösterdiğini savunur. Burada Hardt ve Negri, ahlaki müdahaleyi askeri müdahalenin öncülü olarak ele alır ve sözü sivil toplum kuruluşlarına getirir:

Ahlaki müdahale dediğimiz şey bugün, haber medyası ve dinsel örgütler dahil çeşitli organlar tarafından hayata geçirilir, ama bunlar içinde en önemlisi hükümet dışı örgütler⁷ denilen örgütlerden bazılarıdır; söz konusu örgütlerin,

⁷ Hükümet-dışı örgütler (Non-governmental Organizations), burada Hardt ve Negri (2001, s. 61)’nin, Uluslararası Af Örgütü, Oxfam ve Sınır Tanımayan Doktorlar gibi örneklerini verdiği türden küresel sivil toplum kuruluşları (STK) olarak anılmaktadır.

doğrudan hükümetlerin güdümünde olmadıkları için, etik ya da ahlaki buyruklar temelinde faaliyet yürüttüğü varsayılır (Hardt ve Negri, 2004, s. 61).

Ulus-aşırı faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları, yoksulluk, açlık, insan hakları ihlalleri, cinsiyet eşitsizlikleri, ırkçılık gibi konuları “düşman” olarak tanımlar ve küresel alandaki akışkanlığı, askeri müdahalenin gerçekleştirileceği potansiyel bölgeleri tespit etmek amacıyla kullanır:

Bu örgütler, silahsız, şiddetsiz, sınır tanımaksızın “haklı savaşlar” verir. Bu şekilde, ahlaki müdahale emperyal müdahalenin cepheye sürdüğü kuvvetler haline gelir. Aslında, bu müdahale aşağıdan gelecek istisnai durumu haber verir ve bunu da sınır tanımaksızın, en etkili iletişim araçlarını kullanarak ve bunları simgesel Düşman üretimine yönlendirerek yapar. Bu STK'lar boğazına kadar İmparatorluk kuruluşunun biyopolitik bağlamına gömülmüştür; bunlar İmparatorluğun adalet adına pasifleştirici ve üretken müdahalesine özlem duyar (Hardt ve Negri, 2001, s. 62).

Münci Kapani (1991), “uluslararası baskı grupları” olarak da adlandırdığı küresel sivil toplum kuruluşlarının, gayr-ı resmi olmalarına rağmen, nasıl etki yaratabildikleri sorusuna, *İmparatorluk*'tan yaklaşık on yıl önce verimli bir açılım yapar. “İnsan hakları” düşüncesi, devletler tarafından küresel kamuoyuna iyi görünmek için başvuru bir “imaj” addedildiğinden, uluslararası politikada belirleyici bir faktör olarak iş görür. İnsan hakları ihlallerine karşı tepkide bulunma noktasında devletler, siyasal kazanımları ya da kayıpları göz önünde bulundurdukları için hükümet-dışı kuruluşlar, “insan haklarının gözeticisi” rolünü devralmıştır (s. 97).

Sonuç

Bu çalışmada Hardt ve Negri'nin küresel dünya düzenine dair iddiaları, haklı savaş kavramını “post-modern” İmparatorluk tezine dahil etmeleri bağlamında ele alındı. Haklı savaş kavramı, savaşın bir süreç olarak doğuşu, sürdürülmesi ve sonlandırılması noktasında, bir sınırlandırma aracı olarak toplumsal düşünce tarihinde ortaya çıkmış olsa da, tarihsel seyri içinde kavramın savaşları haklılaştırmak (legitimation) gibi bir anlama büründüğü görülmektedir. Haklı savaş kavramı; önceleri savunma, sonraları “haksızlık” karşısında (Hristiyanlık açısından Tanrı adına ya da modern dönemde halk adına) hak arama ve Hardt ve Negri'nin iddiasına göre bugün “insan hakları” ihlallerini önleme söylemi altında gerçekleşen askeri müdahaleler söz konusu olduğunda iş görmektedir.

Hardt ve Negri'nin iddiasının yeniliği, savaşa dair bilginin içerik değiştirdiğini (Lyotardçı anlamda bilginin anlamı ve kullanımında post-modern bir değişme) öngörmesinden ileri gelmektedir. Burada yazarların, Batılı evrensel değerleri despotça kullanan küresel bir aygıtın (İmparatorluk) ulus-devletler üzerinde baskı uyguladığı yönündeki iddiası, haklı savaş kavramına getirdikleri post-modern yorumu eleştiriye açık hale getirmektedir. Hardt ve Negri'nin İmparatorluk tezinin bizzat kendisinin yoğun bir biçimde eleştirildiğini belirtmek gerekmektedir. Özcan (2004), İmparatorluk tezinin post-modern bir “büyük anlatı” olduğunu savunmakta ve İmparatorluk-Çokluk karşıtlığının Kapitalizm-Proletarya diyalektiğinin yerini alması, söz konusu

“büyük anlatı” eleştirisini haklı çıkarmaktadır. Dahası, Elsässer (2013)’in belirttiği gibi, küreselleşme süreçleri içinde ulus-devleti devreden çıkarmakta muazzam bir çaba göstermelerine rağmen, küreselleşmeye hâkim devletlerin varlığı, onları rahatsız etmemektedir. Ayrıca, ulus-devletlerin uluslar-üstü organizasyonlarda baskın bir biçimde yer aldığı ve Hardt ve Negri’nin belirttiği türden bir “soyut” yönetim mantığının, en azından ulus-devletlerin çıkarlarına galip geldiği iddiası, oldukça ısrarcı görünmektedir (Göker, 2005).

Son olarak Hardt ve Negri’nin küresel sivil topluma yönelttiği eleştiriler, küresel toplumsal hareketlerin küresel alanda savaşların önlenmesine yönelik potansiyellerini göz ardı etmektedir. Walzer (2006b)’in belirttiği gibi, gücün politik kısıtlanması hususunda yalnızca hükümet-dışı kuruluşların değil, siyasi partilerin, çıkar gruplarının, sendikaların önemli bir etki alanı bulunmaktadır. Dolayısıyla, teorik anlamda da olsa Hardt ve Negri’nin küresel sivil toplum hakkında aceleci ve genelleyici bir sonuca ulaştığını söylemek mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

Çörekçioğlu, H. (2015). Kant ve Hegel’de Uluslararası İlişkiler. *Felsefi Düşün*, 4, 5-34.

Elsässer, J. (2013). *Ulusal Devletin Yıkımı ve Sol Tavrı*. (Çev. E. Ertem). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ereker, F. A. (2004). İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı, *Uluslararası İlişkiler*, 1 (3), 1-36. Erişim tarihi: 3 Mayıs 2016, <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2010/09/Ilkcağlardan-Gunumuze-Hakli-Savas-Kavrami.pdf>.

Erkiner, H. H. (2012). Uluslararası Hukuk Düşüncesinde Klâsik Öğretinin Kuruluşu: Hugo Grotius ve Postgrotien Yazarlar Samuel Von Pufendorf, Richard Zouche, Cornelius Van Bynkershoek ve Samuel Rachel’e İlişkin İnceleme ve Değerlendirme. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 18 (3), 3-142. Erişim tarihi: 3 Mayıs 2016, http://dosya.marmara.edu.tr/huk/fak%C3%BClitedergisi/2012C.18S.3/makale_1.pdf.

Foucault, M. (2000). *Özne ve İktidar*. (Çev. I. Ergüden ve O. Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Fukuyama, F. (2011). *Tarihin Sonu Ve Son İnsan*. (Çev. Z. Dicleli). İstanbul: Profil Yayıncılık.

Gökberk, M. (2004). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Göker, E. (2005). Toni Negri: Ne Yardan, Ne Serden. *Birikim*, 197, 98-112.

Grotius, H. (2011). *Savaş ve Barış Hukuku*. (Çev. S. L. Meray). İstanbul: Say yayınları.

Hardt, M. ve Negri, A. (2001). *İmparatorluk*. (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

----- (2004). *Çokluk. İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*. (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Huntington, S. P. ve arkadaşları (2001). *Medeniyetler Çatışması*. (Çev. M. Yılmaz). İstanbul: Vadi Yayınları.

Kant, I. (1960). *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*. (Çev. Y. Abadan ve S. L. Meray). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 113-95.

Kapani, M. (1991). *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Karaosmanoğlu, A. L. (2007). Muhteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz. *Uluslararası İlişkiler*, 14 (4), 161-183. Erişim tarihi: 3 Mayıs 2016, <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2011/06/Muhtesem-Ortaklik-Kant-ve-Clausewitz-.pdf>

Lemke, T. (2013). *Biyopolitika*. (Çev. U. Özmkas). İstanbul: İletişim yayınları.

Machiavelli, Niccolo. (2013). *Hükümdar*. (çev. S. Öksüz). İstanbul: Martı Yayınları.

Mattox, J. M. (2006). *St. Augustine And The Theory Of Just War*. London: Continuum.

44 Negri, A. (2006a). *İmparatorluktaki Hareketler Geçişler ve Görünümler*. (Çev. K. Atakay). İstanbul: Otonom Yayıncılık.

----- (2006b). *Marx Ötesi Marx. Grundrisse Üzerine Dersler*. (Çev. M. Çelik). İstanbul: Otonom Yayıncılık.

Newman, S. (2014). *Bakunin'den Lacan'a Anti-Otoriteryanizm ve İktidarın Altüst Oluşu*. (Çev. K. Kızıltuğ). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Özcan, U. (2004). Bir Postmodern Büyük Anlatı Örneği: İmparatorluk. *Sosyoloji Dergisi*, 6, 125-130. Erişim tarihi: 3 Mayıs 2016, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusosyoloji/article/view/1019013301/1019012517>.

Peksan, S. (2007). *Alternatif Küreselleşme Hareketleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Poole, R. (1993). *Ahlak ve Modernlik*. (Çev. M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Schmitt, C. (2005). *Siyasi İlahiyat*. (Çev. E. Zeybekoğlu). Ankara: Dost Kitabevi.

Sezer, B. (2011). *Tophum Farklılaşmaları Ve Din Olayı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Uzun, E. (2010). Hakkı Savaş Düşüncesinin Batılı Kökenleri: İlk Çağlardan Yirminci Yüzyıla Jus Ad Bellum Kavramı. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 21 (6), 19-33. Erişim tarihi: 3 Mayıs 2016, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/51KquPtYOjPGGYsiuNmLY4M3IaFakH.pdf>.

Çakır, H. (2016). Hakkı Savaş Kavramına Post-Modern Bir Yaklaşım Olarak M. Hardt ve A. Negri'nin İmparatorluk Tezi. *Humanitas*, 4(8), 31-45

Wallerstein, I. (2007). *Avrupa Evrenselciliği*. (Çev. S. Önal). İstanbul: Aram Yayıncılık.

Walzer, M. (2006a). *Arguing About War*. New Haven: Yale University Press.

----- (2006b). *Just And Unjust Wars*. New York: Basic Books.

MARTİN HEIDEGGER VE NASYONEL SOSYALİZM: O BİR NAZİ MİYDİ?

Nurhayat ÇALIŞKAN AKÇETİN¹

Öz: Bu çalışma, M. Heidegger'in Nasyonal Sosyalizm ile ilgili düşüncelerini ve Heidegger'in bir Nazi olup olmadığı hakkındaki tartışmaları ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Birinci dünya savaşı sonrasında Avrupa'da, ekonomik ve siyasi sistemler bir kargaşa içindedir. Almanya, yaşanan savaşlar ve Versailles antlaşmasından sonra çok ağır şartları kabul etmek zorunda kalmıştır. Bundan dolayı Almanya'nın, Amerika ve Rusya'nın pençesinde olduğu görüşü yaygındır. Bu ortamın bir sonucu olarak Almanya'yı bu kötü gidişattan kurtarmak için Nasyonal Sosyalizm ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Kendisi de bir Alman olan Heidegger, Nasyonal Sosyalizm'e ve Nasyonal Sosyalizm'in kurucusu olan Adolph Hitler'e hayranlığını birçok kez dile getirmiştir. Çünkü ona göre sadece özel bir sosyalizm, Almanya'yı komünist materyalizmden ve kapitalizmin ücretli köleliğinden kurtarabilir. Temelde ırkçılığa dayanan ve Alman ırkının üstün ırk olduğuna inanan Hitler, kurduğu bu ideoloji ile çöküşü tersine çevireceğine, Almanya'nın ruhunu dirilteceğine ve ülkeyi teknolojik nihilizmden kurtaracağına inanmıştır. Hitler'in kendine ve ideolojisine inanan, halktan ve bilim dünyasından çok sayıda insan vardır. Dolayısıyla hem politik hem de ideolojik anlamda güçlenmiştir. Üniversitelere büyük önem veren Hitler, aydın kesimin partiye katılmasıyla hedeflere daha çabuk ulaşacağı kanaatindeydi. Bu yüzden Heidegger'in desteğine büyük önem vermiştir. Heidegger ise, hem Nasyonal Sosyalistlere yönelik duyduğu sempati, hem de Yahudi olan meslektaşlarına ve öğrencilerine yönelik yaptığı yardımlar dolayısıyla her iki tarafın da tepkisine maruz kalmıştır.

Anahtar Sözcükler: Nasyonal Sosyalizm, Heidegger, Hitler, Irk, Yahudi.

MARTIN HEIDEGGER AND NATIONAL SOCIALISM: WAS HE A NAZI?

Abstract: This work is written in order to put forward M. Heidegger's views regarding national socialism and the debate on whether Heidegger is a Nazi or not. After the First World War, the economic and political

¹ Yrd. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Seydikemer Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu. n.c.akcetin@gmail.com

systems were in turmoil in Europe. Germany was forced to accept very harsh provisions after the war and the Treaty of Versailles. Following this, it became a widespread view that Germany was in the grip of the USA and Russia. As a result of this environment, National Socialism emerges and develops so as to recover Germany from this miserable state. Heidegger, who is also a German, has expressed his admiration for National Socialism and its founder Adolf Hitler many times. For, according to him, only a particular kind of socialism can save Germany from the communist materialism and the wage slavery of capitalism. Being committed to racism and believing that the German race was superior to any other race, Hitler thought that the ideology he founded would reverse the collapse, would revive the spirit of Germany and save the country from a technological nihilism. There are many people from the public and the scientific world who follow Hitler and endorse his ideology. Thus he gains strength in terms of both politics and ideology. Attaching a great importance to universities, Hitler believes that the participation of the intellectuals in the party would enable them to reach the desired target more quickly. So he considers Heidegger's support as highly significant. Due to his sympathy for the National Socialists and his support for his Jewish colleagues and students, Heidegger has been subjected to the reactions from both sides.

Keywords: National Socialism, Heidegger, Hitler, Race, Jew.

Giriş

Nasyonal Sosyalizm Almanya'da iki dünya savaşı arasında gelişen otoriter ve totaliter bir sistemdir. Nasyonal Sosyalizm'in kurucusu Adolph Hitler (1889-1945) ailesini kaybettikten sonra Viyana'ya gitmiştir. Orada türlü yoksulluklar ve sıkıntılar yaşayan Hitler, kendisi bir Alman olarak aç ve işsiz dolaşırken, Alman ırkından olmayanların refah içinde yaşamalarını içine sindirememiştir. Daha o dönemde yapılması gerekenin toplumun organik ve derindeki bozukluklarına inmek olduğuna karar verir (Göze, 2000, s. 338-339). İki dünya savaşı arasındaki bu dönemde, Almanya'da ekonomik ve siyasi sistemler kaos içindedir (Skirbekk ve Gilje, 2006, s. 470). Hitler hem asker olarak savaşın zorluklarını yaşamış hem de ülkenin ekonomik durumundan dolayı sıkıntılar çekmiş ve çıkış yolunu kurduğu Nasyonal Sosyalist ideolojide görmüştür. Nasyonal Sosyalizm'de ırk, her şeyden önce gelir, devletin de üstündedir. Dolayısıyla bireye karşı halk, yığınlara karşı *Führer*, yani tek kişinin iktidarı ön plandadır (Skirbekk ve Gilje, 2006, s. 475-476). Çünkü ona göre halk, zayıf yöneticilere itaat etmemelidir. Görev, milletin huzurundaki şahsi sorumluluktan ibarettir (Hitler, 2016, s. 520). Hitler iyi bir şekilde kullandığı propaganda yöntemiyle, ilk başlarda Yahudilerden de destek almıştır. Ayrıca Almanya'nın sınırlarını genişletmiş, birçok işsize iş vermiştir.

Hitlerin iktidara gelişinden üç yıl önce Martin Heidegger (1889-1976) varoluşun gizemini yenileyerek *Dasein*'ın (*Oradaki-Varlık*) iç büyüklüğünü restore edecek güçlü bir lider arayışına girmiştir. Çünkü Heidegger'e göre Almanya'yı sadece güçlü ve büyük bir lider, bir yandan *total sosyal kaos ya da*

total teknolojik düzen (Sovyet Komünizmi), diğer yandan *gezegen ölçekli teknolojik totaliteryanizm*'den kurtarabilirdi. Ona göre Almanya, Rusya ile Amerika'nın pençesindeydi. İşte Heidegger'in Hitler'e ve Nasyonal Sosyalizme bağlanmasına neden olan şey, endüstriyel teknolojiyle yeni bir ilişki kurarak tükenmişlikten kurtulmak için radikal bir değişikliğin olması gerektiği yönündeki düşüncesi idi. Çünkü ona göre modernite ve endüstriyel teknoloji ne Marxist ekonomik teorilere ne de liberal serbest piyasa ideolojisine göre açıklanabilir. "*Yeryüzünün endüstriyel dönüşümü dünyayı dönüştüren gizli bir gücün empirik tezahürüydü*" sadece. Nasyonal Sosyalist devrim ise, üçüncü bir yol öneriyordu. Bu yol ona göre Almanya'ya radikal bir alternatif de sunuyordu. Ne kapitalist endüstriyalizm ne de komünist endüstriyalizm kurtuluşu gerçekleştiremezdi. Heidegger, Nasyonal Sosyalizm'in Almanya'nın ruhunu dirilteceğine ve teknolojik nihilizmden kurtaracağına inanıyordu (Zimmerman, 2011, s. 77-80). Heidegger'e göre asıl olan şey Alman ırkına yakın olan, fakat bu ırkın kendine yabancılaşması idi. İşte bu yüzden dönüşüm bu noktada olmalıydı (Skirbekk & Gilje, 2006, s. 577).

1933 yılında seçimle göreve gelen Hitler yavaş yavaş sistemi kendi istediği şekle sokmaya başlamıştır. Siyasi parti ve sendikalar kapatılmış, hak ve özgürlükler askıya alınmıştır. Artık Hitler Almanya'sında herhangi bir makamda görev alabilmek için Nasyonal Sosyalist Partiye üye olmak zorunludur. Bilim adamlarının da bu partinin içinde olmasına önem veren Hitler, parti aracılığıyla Heidegger ile de görüşmüştür. Heidegger, partinin hiçbir toplantısına katılmayıp, etkinliklerinde yer almamak koşuluyla parti yetkililerinin üye olması yönündeki isteklerini kabul etmiştir. Daha sonra Freiburg Üniversitesinde rektörlüğe atanan Heidegger, bakanlığın Nazi yetkililerinin giderek artan bir şekilde üniversitenin iç işlerine müdahale etmeye başlamasından rahatsız olmuştur. Bunun üzerine görevinde on ay kaldıktan sonra istifa eden Heidegger, yeni gelen rektörle çalışmayı da reddetmiştir. Çünkü kendisinden sonra gelen rektör seçimle gelmeyip, bakanlıkça atanmıştır. Hatta Nazi basını da bu yeni rektörü Freiburg Üniversitesinin ilk Nasyonal Sosyalist rektörü olarak selamlamıştır (Pöggeler ve Alleman, 1994, s. 97-98). Bunun akabinde 1933'ten sonra parti tarafından izlenmeye başlayan Heidegger, buna rağmen öğrencilerinin deyişiyle derslerinde partiye karşı muhalefetini sergilemeye devam etmiştir. Fakat ne Nasyonal Sosyalizm'e, ne de farklı ırktan olanlara karşı yapılan zulümlere tam bir tepki gösterebilmiştir. Durduğu tarafı tam olarak belki kendisi de netleştiremediği için, her iki taraftan da tepki çekmiştir.

1. Nasyonal Sosyalizm

Nasyonal Sosyalizm "*Almanya'da Hitler tarafından kurulan ve temelde ırkçılık, sosyalizm, milliyetçilik, halk ve üstün lider fikirlerine dayanan faşist görüş ve yönetim sistemi*"dir (Cevizci, 1999, s. 616). Uluslararası toplumculuk anlayışına karşı ulusal toplumculuk anlamında ileri sürülmüş ve Hitler'in partisini adlandırmıştır. İdeoloji olarak ilkin Feder (1920) tarafından ileri sürülmüş, Hitler tarafından ele alınmış (1925), Alfred Rosenberg (1893-1946) tarafından

sözde bilimsel bir temele oturtulmaya çalışılmıştır. Bu ideoloji, her biri çok daha eskiden ileri sürülmüş olan şu düşüncelerin karmasından meydana gelmiştir: Irkçılık (Gobineau, Chamberlain), insanüstü (Friedrich Nietzsche (1844-1900)), otoriter ve totaliter devlet (Fichte, Hegel) Yahudi düşmanlığı (Lueges) (Hançerlioğlu, 1976, s. 222).

Hitler Alman toplumdanda baş gösteren çöküşü durdurmak ve kaybedilen toprakları yeniden kazanmak istemiştir. Ona göre bunu başarmak ülkenin başına geçmekle mümkündür. Bu yüzden *Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi*'ni kurup, bu partiyle seçimlere girmiştir. İlkinde mecliste çoğunluğu sağlayamasa da ikincisinde başbakan olmayı başarmıştır. Ancak ona göre seçimler, hiçbir zaman yeteneklileri iş başına getirmemektedir. Bu yüzden Hitler seçimle iş başına gelse de, hissettirmeden sistemi kendi istediği şekle, yani otoriter ve totaliter bir şekle sokmuştur. Muhalefeti yok edip, sendikaları kapatmış, bütün siyasi partilerin faaliyetlerine son vermiştir. Bu yolda propaganda en önemli araçtır. Çünkü kitleleri ikna etmek onun için çok önemlidir. Ona göre yurttaş demek, Alman kanı taşımakla eşdeğerdir. Birey onun için kolektif bir kişiliktir, yani bütünün içinde erir. Bireyin devlete karşı ileri sürebileceği hakları yoktur. Amacı bütün Almanları içine alan bir devlet kurarak, bu üstün ırkı koruyup geliştirmektir. *Kavgam* adlı kitabında Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan barış antlaşmasının Almanları düşürdüğü durum ve verilen tepkilerle ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Versailles'ın bir ayıp ve utanç olduğunu, bunun milletimize karşı işlenmiş bir gasp hareketi oluşturduğunu anlatmak ve durumu daha iyi ve daha açık bir şekilde aydınlatmak için burjuva sınıfı bugüne kadar hiçbir şey yapmamıştı. Bugün ırkçı geçinenleri ben o sıra hiçbir tarafta görmedim (Hitler, 2016, s. 453).

Hitler, Almanya'nın uğradığını düşündüğü bu haksız uygulamadan kurtulması için harekete geçer. Ancak mevcut sistemle bunu gerçekleştiremeyeceğini düşünür. Bu yüzden yeni bir ideoloji gereklidir. Bu ideoloji ise ırkçılığa dayanmalıdır. Çünkü Nasyonal Sosyalizm fikrinin temelini bakıldığında bir takım ırkçı görüşlere rastlanır. Örneğin, Sosyal Darwinizm'e göre zayıf ve güçlü ırklar-toplumlar vardır ve hepsinin yaşamı güçle belirlenir, devlet de zayıfları korumaya çalışmamalıdır ki doğal ayıklanma işleyebilsin. Bu düşünce Hitler'e teorik anlamda kaynaklık etmiştir (Macit, 2006, s. 48). Yine Johann Gottlieb Fichte'nin (1762-1814) eğitim üzerine görüşleri de Hitler'e kaynaklık etmiştir. Fichte eğitimi, Alman özünü ve kültürünü koruyacak ve geliştirecek bir temel üzerine oturtur. Bu eğitim modeliyle Alman ulusunun özü bulunacaktır. Yurttaşlara vatanseverlik maksadıyla, milliyetçilik kazandırılmalıdır. Yine Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), devleti, bireyin karşısında mutlak hakka sahip bir varlık olarak görmesiyle Nasyonal Sosyalizm'in teorik çerçevesinin oluşmasında etkili olmuştur. (Macit, 2006, s. 54-56). Çünkü Hegel, bireyi toplumdan ayrı düşünmez.

Görüldüğü gibi Nasyonal Sosyalizm denince akla gelen ilk şey ırk öğretisidir. Doğu'nun, ırksal alt grubu olarak sınıflandırılan Slavlar (Polonyalılar, Ruslar, Sırp lar vs.), Batı'nın üstün Germen halklarının alt tabakası olarak ilan edilmiş

ve Ari olmayan çeşitli alt insan gruplarıyla aynı düzeyde tutulmuştur. Avrupa'da yaşayanların en aşağı kategorisi ise, Avrupa asıllı olmayanlar, yani esas olarak Çingeneler ve Yahudilerdir (Davies, 2011, s. 57). Dolayısıyla bu öğreti kuzeyli ırkın, Alman ırkının üstünlüğüne dayanır. Fransız kontu Gobineau 'ari' ırka, 'aryan' insana üstünlük tanır. Ona göre, tarih de zaten ırkların birbiri üzerinde hâkimiyet kurma savaşıdır. Bunların dışında Romantizm ve Nasyonalizm de Nasyonal Sosyalizm için önemli kaynaklardandır. Almanya'da romantizm, nasyonalizm ve antisemitizm iç içe geçmişlerdir ve pek çok kişi bunlardan yeni bir şey üretmeye çalışmıştır. Hitlerin sanata karşı ilgisi, özellikle Richard Wagner'in sanatına karşı ilgisi büyüktür. Amacı Asya'ya karşı bir set, bir koruma oluşturmaktır. Ayrıca Almanya'nın dünya gücü olacağından bahsetmesi de Nasyonalizm'i andırır (Hühnerfeld, 2006, s. 103-105).

Hitlerin en büyük teorisyeni Rosenberg'dir. Rosenberg için bir ulusu birlik içinde tutmanın yolu ortak, bir düşman yaratmaktır. Bu düşman ona göre içte Yahudiler, dışta Bolşevik Ruslardır. Rosenberg, ırkın kendine yabancı her şeyi yok etmek zorunda olduğunu ileri sürer. Dünya tarihi aşağı ırklarla üstün ırklar arasındaki savaştan ibarettir. Irkları zehirleyen Marksizm, kapitalizm ve demokrasi, Yahudilerin yaratımı olan şeylerdir (Macit, 2006, s. 65). Ayrıca Oswald Spengler (1880-1936) Yahudilerin her girdikleri yerde mahvedici bir etkiye sahip olduğunu ve tarihi süreçte yok olacaklarını ifade etmiştir (Macit, 2006, s. 64). Ona göre ırkçı devlet, diğerlerinin arasından sıyrılarak kendini ve kuvvetini kabul ettirmiş tek bir hareketin aktif iradesiyle kurulmuştur (Hitler, 2016, s. 508).

Hegel tarihin her döneminde dünya tininin gerçek temsilcisi olan bir ulusun, diğerlerini yönetme hakkına sahip olduğunu düşünür. Bu da Hitler'in Almanların diğer ulusları yönetmesi gerektiği şeklindeki görüşüyle birebir örtüşür. Yine Nietzsche'nin 'üstün insan' tipi, Naziler tarafından 'Almanlar' diye okunmuştur (Macit, 2006, s. 59-65). Irkı en yüksek seviyeye taşıyan bir öğreti için birey ve onun değeri sadece materyalist olarak tahayyül edilebilir. Nitekim Hitler, bireyin değerinin olmadığını konuşmalarında sıkça dile getirmiştir.

Hitler Birinci Dünya Savaşı'nda asker olarak cephede de yer almıştır. Almanya'yı içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarmak için siyasete atılması gerektiği düşüncesiyle başlangıçta sosyalist çevrelere girmiştir. Ancak her zaman sendikaya girmekten kaçınmıştır. Çünkü sosyalistlere göre ulus, kapitalist sınıfın uydurduğu bir kavramdır. Aynı şekilde vatan düşüncesi ve yasalar da çalışan sınıfı sömürmek için burjuva tarafından araç olarak kullanılmıştır. Okullar bu sisteme yeni köleler ve gardiyanlar yetiştirir. Din onlara göre halkı daha iyi sömürmek için icat edilmişken, ahlak da aptalların inandıkları bir şeydir. Hitler bu görüşlere katılmadığı için sosyalizme sıcak bakmamıştır. Ayrıca ona göre kapitalizm, demokrasi ve sosyalizm Yahudilerin gerçekleştirmek istedikleri gizli amaçları için birer araçtır. O yüzden bunları anlamak Yahudileri anlamaktan geçer diye düşünür. Çözüm ona göre

milliyetçilik, dolayısıyla sınıf mücadelesi olmayan bir sosyalizmdir (Göze, 2000, s. 339-340).

Yahudi kanının yayılması ile her gün ırkımızda büyük bir yıkım oluyordu. Kanımızın böyle zehirlenmesi asırlarca devam ederse, ancak yüzyıllar sonra temizlenebilir. Irkımızın çöküşü sonucu, Alman milletinin üstün ırk özelliği ortadan kalkacak, sonuçta uygarlık kurma yeteneğimiz sıfıra inecekti, işte bütün bunlar düşünülmeli ve Yahudilerin bu işi sistemli bir şekilde yaptığının farkına varılmalıdır (Hitler, 2016, s. 550).

Ayrıca Hitler'e göre Yahudiler Alman halkını komünistleştirerek milli şuuru yok etmeye çabalamaktadırlar:

Yahudiler, Amerika Birleşik Devletleri'nin mali kaynaklarının hakimidir. Her yıl 120 milyonluk bir milletin üretim araçları, Yahudilerin kontrolü altına biraz daha geçiyor. Yahudi, Avrupa devletlerinin şimdiden kendi elinde güçsüz birer oyuncak olduğunu ve bunu Batı demokrasisi denilen şeyle veya Rus Bolşevikliği ile doğrudan elde ettiğinin farkındadır (Hitler, 2016, s. 604).

Hitler'e göre Yahudiler, bir zamanlar federalizm ile merkezîyetçileri birbirine düşürmüştür. Onlar birbiriyle uğraşp zayıf düşerken Yahudiler, kendi milletinin özgürlüğünü metalaştırarak, büyük ve uluslararası para dünyası adına Almanya'ya ihanet etmiştir. Ayrıca Yahudi kanının hızla yayıldığını söyleyen Hitler, eğer böyle devam ederse ancak yüzyıllar sonra temizlenebileceğini iddia eder. Bu da ona göre Alman milletinin üstün ırk özelliğini ortadan kaldıracaktır. Amacı tabii ki sadece Alman ırkını kurtarmak değildir. Ona göre üstün ırk olan Almanlara uygarlık kurma fırsatı da düşecektir (Hitler, 2016, s. 550).

Nitekim Hitler, "Tanrı, en kuvvetliyi, en büyük görevi yerine getirmekle yükümlü kılmıştır" demiştir (Hitler, 2016, s. 501). Bu maksatla sadece iç politika da değil, aynı zamanda dış politikada da çok saldırgan olan Naziler en şiddetli amaçlarını Doğu'ya yöneltmişlerdir. Çünkü Hitler Doğu Avrupa'yı Almanya'nın gelecekteki yaşama alanı olarak görmüştür. Amacı bütün Almanları Büyük Alman İmparatorluğu (Reich) içinde birleştirmektir. Doğu Avrupa'da ise, Slavlardan ve Yahudilerden oluşan alt bir sınıf yaşamaktadır. Bu sınıfın genetik yapısı, Almanları kitleler halinde oralara yerleştirerek iyileştirilmelidir. Tabi bunu yaparken de hastalıklı unsurlar ameliyatla kesilip atılmalı, yani öldürülmelidir. Ancak Doğu Avrupa Sovyetlerin de iktidar alanıdır. Bu yüzden Ruslarla da savaşan Hitler için, bu Yahudi Bolşevizm'inin yuvası dağıtılmalı, parçalanmalıdır. Dolayısıyla Naziler, önce Polonya, sonra Sovyetler Birliği olmak üzere Doğu Avrupa'da Alman işgalini başlatmışlardır (Davies, 2011, s. 57).

Hitlerin Avrupa'da yayılması büyük rahatsızlık yaratmışsa da yaşanan savaşlar sonucunda hem devletler hem de halklar çok büyük sıkıntılar içerisindeydi. Savaşacak gücü olmayan bu ülkeler Hitler ile Stalin'i karşı karşıya getirmeyi daha uygun görmüştür. Fakat karşılaşmada Stalin'in fazla dayanamayacağı düşüncesi hâkimdir. Beklenenin tersine savaş sırasında Rusya, ülkesinin geniş topraklarını ve iklimin sertliğini taktik olarak kullanıp, Alman ordularını Sibiryaya içlerine kadar çekmiştir. Çetin koşullarla baş edemeyen Alman ordusu Stalin'in

ordusu karşısında yenilir (Sander, 2013, s. 154-158). Nihayetinde Hitler, hayalindeki Büyük Alman İmparatorluğunu (Reich) kuramadığı gibi, hem teorisyen hem siyasi lider olarak sonuna kadar sadece Avrupalı kalmıştır.

Görüldüğü gibi komünizmin tersine, Nasyonal Sosyalizm'e, teorisini ve pratiğini ayrıntılarıyla geliştireceği bir yetmiş beş yıl başlanmamıştır. Nasyonal Sosyalizm, Reich'in oluşturulmasından önce komşularının çabalarıyla yıkılmıştır (Davies, 2011, s. 57-58). Dolayısıyla Hitler'in başka milletler üzerinde etkili olamamış, Nasyonal Sosyalizm Avrupa'nın dışında yayılma imkânı bulamamıştır.

2. Heidegger'in Nasyonal Sosyalizm'e Bakışı ve Tartışmalar

Kimi düşünürler Heidegger'in ne felsefesinde ne de yaşamında Nasyonal Sosyalizm ile herhangi bir ilişkisi olmadığını düşünürken, diğerleri onun tamamen Nasyonal Sosyalizm'in ideoloğu olduğu kanaatindedirler. Bazıları ise, onun Nazi olduğunu kabul eder, ancak militan değil de sıradan bir Nazi olduğu görüşündedirler. Nitekim Heidegger'in bu süreçte söyledikleri ve rektörlüğü sırasında yaptığı bir takım uygulamalar, ayrıca bunun üzerine yapılan tartışmalar her iki tarafa yönelik hareketler sergilediğini ve kesin bir duruşu olmadığını göstermektedir.

O dönemde, Hitlerin gözünün üniversitelerin üzerinde olduğunu görmekteyiz. Ona göre hem öğrenciler hem yöneticiler sosyalist değil nasyonalist olmalıdır. Bu doğrultuda "aydın kafaların partiye katılımlarıyla ortak gaye zafere daha çabuk ulaşır" der (Hitler, 2016, s. 500). İşte bu yüzden Heidegger'in partiye üye olmasını önemsemiştir. Heidegger de, Hitler gibi Sosyalizme sıcak bakmamıştır. Onun için Nasyonal Sosyalizm, Bolşevizm'in üzerindedir. Bunu ilk olarak teknolojinin eleştirisinden türetmiştir. Teknolojik çılgınlığa yakalanma noktasında Rusya da, Amerika kadar kötüdür ve korkutan şey insanın standardize olması ve yeryüzünün (dünyanın) yıkımıdır. İkinci olarak Heidegger üniversiteler, özellikle felsefe için eskiden olduğundan daha da umutludur. O, üniversitelerdeki çürümeyi tersine çevirmek için Führer'in ilkelerine ihtiyaç olduğunu vurgular. Bu çürüme ilk olarak, bilginin disiplinler içinde kuşatıldığı ve bilimlerin felsefenin egemen rehberliğinden ayrılmasıyla başlar. Bu çürüme ikinci olarak, özellikle bilimlerin özeleştirisidir, yani artan bir şekilde pragmatistlik, araçsalcılık teknolojik girişimcilik içinde daha çok servis araçları haline gelmiştir (Cooper, 1996, s. 50-51). Ona göre felsefenin yerini bugün siberetik almıştır (Spiegel, 1995, s. 32).

Heidegger, modern bilim ile tekniğin karşılıklı olarak birbirine bağımlı oldukları kanaatindedir (Heidegger, 1998, s. 22). Dolayısıyla modern teknik amaçlara bağlı bir araçtır. Tekniğin, araç olduğu düşüncesi ise insanı teknikle doğru bir bağıntıya sokmaya yönelik her girişimi koşullandırır. Yani her şey, tekniği araç olarak uygun şekilde manipüle etmeye bağımlıdır. Bu yüzden tekniği 'tinsel yönden elde tutmak' gerekir. Kısacası ona hâkim olunmalıdır. Fakat tekniğe hâkim olma iradesi ne kadar zorunlu hale gelirse, teknik de o kadar insanın denetiminden kaçıp kurtulma tehdidinde bulunur (Heidegger,

1998, s. 45). Ayrıca Heidegger'e göre teknoloji, teknolojinin özü ile eşit değildir. Biz bir ağacın özünü aradığımız zaman, kendisi bir ağaç olarak değil, her bir ağacı kaplayan, ağaç olarak diğer ağaçların hepsinde karşılaşılabilecek şeyin farkında olmak zorundayız. Aynı şekilde teknolojinin özü hiçbir şekilde teknolojik değildir. Bu yüzden biz sadece teknolojiyi yansıttığımız ve izlediğimiz sürece, asla teknolojinin özü ile ilişkimizi deneyimleyemeyiz, ona katlanmalıyız ve ondan kaçınmalıyız. Eğer tutkuyla onu teyit ya da inkâr etmezsek, her yerde teknolojiye zincirleniriz ve özgür kalamayız (Heidegger, 2002, s. 311).

Felsefenin, her zamankinden daha önemli ölçüde birbirlerine dayanarak aralarında iletişim kuran bağımsız bilimler içindeki gelişimi, onun yasal tamamlanışdır. Felsefe şimdiki çağda sona eriyor. O, kendi yerini, sosyal olarak etkin olan insanlığın bilimsel tavrında buluyor. Ancak, bu bilimsel tavrın temel niteliği, onun sibernetiği yani teknolojik niteliğidir. Modern teknolojiyi sorgulama gerekliliği, teknolojinin, dünyanın bütünselliğinin görünümünü ve insanın onun içindeki konumunu daha kesin bir biçimde tanımlaması ve düzenlemesiyle aynı ölçüde yok oluyor. Batı Avrupa düşüncesinde köklerini gördüğümüz dünya uygarlığının başlangıcı felsefenin sonu anlamına gelmektedir. Biz, hemen şimdi başlayan dünya uygarlığının, insanın dünyadaki konukluğunun biricik ölçütü olarak teknolojik-bilimsel endüstriyel niteliği, bir gün alt edebilmesi olanaklılığını düşünüyoruz (Heidegger, 2001, s. 70-72).

54

Bu doğrultuda Heidegger, 1933'te dostu Karl Jaspers'a (1883-1969) "dizginleri ele almak gerek" demiştir. Çünkü Almanya'da işsizlik, ekonomik kriz, iç savaş, komünist devrim tehlikesi gibi sebeplerin yanı sıra bunlarla başa çıkamayan güçsüz bir iktidar vardır. O, yeni bir başlangıç gerektiğini ve Nasyonal Sosyalist güçlerle birlikte olmak isteğini çevresine duyurmuştur (Safranski, 2008, s. 328-329). Nitekim Hitler'in 1933'te "*Barış Konuşması*"nda "kendi milliyetine sınırsız sevgi ve sadakatini" açıklaması ve ayrıca bunun diğer milletlerin ulusal haklarına da duyduğu saygıyı ifade etmesi onun başlangıçta Yahudi çevrelerce de kabul görmesini sağlamıştır (Safranski, 2008, s. 331). Dolayısıyla Hitler'in kısa zamanda Almanya'ya birçok toprak katmasının önemli nedenlerinden biri propaganda aracını çok iyi kullanmasıdır. Öyle ki işgal edeceği yerleri propaganda ile kitleleri etkileyerek, kolayca teslim almıştır.

Ayrıca Nasyonal Sosyalist Parti Almanya'da birçok işsize iş vermiş ve onlara Heidegger'in deyimiyle *Dasein* kabiliyeti kazandırmıştır. Versailles antlaşmasının tek taraflı olarak yok hükmü ve Milletler Cemiyetinden çıkmak da *Dasein*'in kendi özünü koruma ve kurtarma talebidir. Bunun dışında Heidegger'in, Hitler'in ilhak politikasını da desteklediği söylenir. Çünkü kendisi de Alman olduğu halde Reich sınırları dışında yaşadığı için oraya ait sayılmamayı bir skandal olarak nitelendirdiği ifade edilir (Safranski, 2008, s. 414). Nitekim Heidegger'in onayladığı haysiyet divanı düzeni taslağında şu cümle yer almaktadır: "Bünyemizi aşağılık öğelerden temizlemek ve gelecekteki yozlaşma kampanyalarına karşı önlem almak istiyoruz." (Safranski, 2008, s. 363). Ayrıca 1916'da "kültürümüzün ve üniversitemizin Yahudileştirilmesi kuşkusuz ürkütücüdür" demiştir. Ona göre Alman ırkının

zirveye erişmek için içsel bir güce gereksinimi vardır. Yine 1920’de yaşanan kriz nedeniyle erzak biriktirme ihtiyacı doğmuş ve bundan dolayı Yahudiler büyük miktarda sürü hayvanı satın almışlardır. Bunun üzerine Heidegger “Her taraf Yahudiler ve hilebazlarla dolup taşıyor” demiştir. Bunun dışında 1928’de bir kürsü için yapılan büyük dalavereler arasında Harold William Bauer’in (1908-1942) bilirkişi raporuna: “Tabii ki, Yahudiler en iyileridir” der. Ayrıca Johann Christian Friedrich Hölderlin (1770-1843) hakkındaki akademik safsataları okuduktan sonra “bazı anlarda seve seve zeka namına Antisemit olmak isteyebiliyorsunuz” demiştir (Badiou & Cassin, 2011, s. 46-47). Dahası Jaspers ile son konuşmasında kızgın ve öfkeli bir ifadeyle “Almanya’da bu kadar çok felsefe profesörü olması bir saçmalık, sadece iki üç tanesinin kalması yeter” demesine karşın Jaspers, “Peki, hangileri?” diye sorduğunda, Heidegger’in imalı bir şekilde sustuğunu dile getirir (Safranski, 2008, s. 333).

Oysa Heidegger’in, modern bilim ve teknik üzerine yaptığı değerlendirmelerine bakacak olursak, onun, yeniçağı teknikleşmiş, araç haline gelmiş bilim ve Tanrı’dan arındırma olarak gördüğü söyleyebiliriz. Bunların altında metafiziksel bir tutum, varolan hakkında bütün yaşam alanlarını belirleyen bir tutum vardır. Bu da, insanın yapıp etmelerinde önemli olanın ne olduğu ile ilgilidir. İnsan kendini dünyaya fırlatılmış gibi görmez artık, ayağa kalkar. Çünkü özne haline gelen insan için dünya, nesnelere tecessümüdür ve onlara hükmetmek, onları tüketmek ve nihayetinde yok etmek için oradadır. Ancak bu durum her zaman böyle değildir. Kadim Yunan’da varlık, görünüştür. Sadece görünen şey vardır. Dünya pasif olarak izlenir, müdahale edilmez (Safranski, 2008, s. 417-418). Oysa modern insan doğayı, bir depo, bir mal gibi açıklar. Bunun sebebi nesnesi haline getirdiği bir dünyanın çarklarından biri haline gelmiş, eylemlerinin sonucunu düşünmeyip, sorumluluk yüklenmemiştir (Towarnicki, 2002, s. 41). Modern insan doğaya, ona meydan okuma anlamında saldırır. Yani o, en az masrafla en yüksek ürüne ulaşmayı amaç edinir. Modern tekniğe tamamıyla hâkim olan şey doğanın gizini-açma, doğaya meydan okuma anlamında ona bir saldırdır. Böylece doğada gizlenmiş enerji ortaya çıkarılacak, dönüştürülecek ve depolanacaktır (Heidegger, 1998, s. 55-58). Dolayısıyla doğanın gizemi çözülmüş olacaktır.

Bilimi tekrar doğanın gerçekliğine yöneltmek için Heidegger’in kafasında izci kampı ile Platon akademisinin bir karışımı olan bir “*bilim kampı*” projesi vardır. Bu bir Doçentlik akademisi projesidir. Ona göre böylelikle Hristiyanlığın ideolojisi ve pozitivism aşılacak, bilim tekrar doğanın ve tarihin yaşamsal gerçekliğine uyanacaktır. Hedef ise katılımcıların kendilerini yeni *Dasein* güçlerine açabilmeleridir. İlk deneme için bir grup öğrenci ve doçent seçen Heidegger bir takım talimatlar vermiştir: “Hedefe yürüyerek ulaşılabilecek ... SA ve SS hizmet kıyafeti, gerekirse kolluk ile çelik miğferli üniforma ... Asıl kamp işleri, Alman zihninin ve tininin gelecekteki yüce okuluna savaşarak ulaşmanın yolları ve araçları hakkında düşünmeye adanır.” Amacı devrimin ruh halini uyandırmaktır (Safranski, 2008, s. 374-375). Görülüyor ki Heidegger’in ülkenin liderliğinde gözü olmasa da üniversitenin lideri olmak istemiştir. Oysa

Heidegger'in rektörlükten hemen ayrılmasını isteyenler vardır. Çünkü Heidegger bu uğraşlara çok değer verse de bir takım profesörler Nasyonal Sosyalist öğrenci derneğinin düzenlediği savaş sporu alıştırma ve çalışma görevi uğraşlarından dolayı derslerin boş geçmesinden rahatsız olmuşlardır (Safranski, 2008, s. 384).

3. Nazizm'in İdeoloğu

Heidegger'e göre insan eskiden sadece gerçek olanı keşfetmek ve onu seyretmekle ilgilenirken, günümüzde aynı insan kendisini gitgide gerçekliğin belirleyici merkezi olarak görmeye başlamıştır (Heidegger, 1998, s. 18). Modern dönemin ben-merkezciliği, insanı hükmeden olarak görüp, eylemin amacını araçsal hedeflere indirgemıştır. Oysa Heidegger, Aristoreleşçi ve Platoncu felsefeyle yeniden insanın eylemini anlam ve doğruluk yolundaki bir arayış olarak görmüştür. Ona göre metafizik, varolanı evrenselliği içinde ve olduğu gibi, zihnimize tekrar kazandırmak için varolanın ötesini araştırmaktır (Heidegger, 2003, s. 51). Öyle ki doğruluğun araştırılması, iyiliğin araştırılmasıyla yakından ilişkilidir. Heidegger için davranış, kendi başına değildir, dünyanın ve varlığın işaretine bir karşılık vermedir. Dolayısıyla eylemi sonuçlarla özdeşleştirmeyi reddeder (Dallmayr, 2010, s. 421-423). Ona göre dünya, önünde endişe duyulan şeydir (Heidegger, 2004, s. 272).

56

Çağdaş insan karşısına çıkan her şeye hâkim olma isteği içerisindedir. Teknik de her şeyi 'nesnellikle' ele almaktadır. Modern teknisyenden beklenen ise, her veriye düzen vermesi, insani olan ya da olmayan her varlığı 'işler hale sokabilmesi' ve her tür problem için çözümler üretebilmesidir. O, şeyleri daima denetim altında tutmaktadır (Heidegger, 1998, s. 20). Bu aynı zamanda denetimi sağlayacaktır.

Heidegger'in bu Varolan'dan Varlık'a gitme düşüncesinin, Nasyonal Sosyalizmin hizmetine sunulduğu yönünde görüşler vardır. Tam da bu noktada Almanya'nın Nasyonal Sosyalizm sayesinde Varolan'a atılmışlıktan kurtulup, tekrar Varlık alanına geçeceği ileri sürülür. Hitler tarihin belirlendiğine inanıyordu, işte onun bu görüşünü yansıtır şekilde Heidegger tarihin Varlık ile belirlenmiş olduğunu ifade ettiği söylenmiştir (Hühnerfeld, 2006, s. 114-115) Belkide Varolanlar dünyası Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan ve çok ağır şartları içeren, hatta Sevr Anlaşmasına benzetilen Versailles anlaşması nedeniyle aciz konuma düşürülmüş olan Almanya'ydı.

Fırlatılmışlık bir Varlık-türü olarak bir varolan-şeye aittir ki, her durumda olanaklarının kendileridir, dahası, öyle bir yolda ki, kendini onlarda ve onlardan anlar (kendini onlar üzerine tasarlar)...oradaki-Varlığın sıradan gündelikliği düşüşte açığa-serilen, fırlatılmışlıkta tasarlayan dünyadaki-Varlık olarak belirlenebilir ki, onun için "dünya"nın ortasında Varlığında ve Başkaları ile birlikte-Varlığında en öz 'Olabilme'sinin kendisi önemlidir (Heidegger, 2004, s. 264-265).

Ayrıca, Heidegger, *Varlık ve Zaman*'da varoluş ideali, bireyin kendisine göre özgürce biçilmiş olsa da, bunun bireysellik olarak anlaşılmasını istemez. Bu yüzden fırlatılmışlığın yönleri olarak kendi *Dasein* taslağımızın içine alınması

gereken cemaatin ve milletin olgusal *Dasein* güçlerini vurgular. Yani kendi *Dasein*'min fırlatılmışlığını kabullenen herkes ait olduğu milleti seçemeyeceğini, milletin içine fırlatıldığını, o tarihin, kültürün, geleneklerin içine doğduğunu anlamak zorundadır. Bu ona göre (bireyin milletle bulaşması) kaderdir. Bu kaderi millet bilinçli olarak üstlenebilir, yani sorumluluğunu almaya hazırdır. Dahası milletin meselelerini kendi meseleleri haline getirir. Öyle ki yaşamını kurban etmeye hazır olacak kadar bu milletin gelenekleri arasında kendine kahramanını seçer. Ancak onun için yine de birey kendi sorumluluğunu feda etmez. Millet ile dosdoğru bir ilişki, kişinin kendi benliğiyle ilişkisidir. Ancak kendi benliğinden kaçmak için milleti arayan herkes ona göre gayrisahih davranmış olur. Çünkü millet herkesin dünyasından başka bir şey değildir (Safranski, 2008, s. 302-303). Heidegger'e göre:

[...] eğer dünyadaki-Varlık olarak yazgıya-bağlı oradaki-Varlık özsel olarak Başkaları ile Birlikte-Varlıkta varoluyorsa, 'tarihsel olayları' birlikte-'tarihsel olaylar'dır ve *talih* olarak belirlenirler. Topluluğun, halkın 'tarihsel olaylarını' böyle belirtiriz. Talih kendini tekil yazgılardan derleyip toparlayan birşey değildir, tıpkı birbiri-ile-birlikte-Varlığın birçok öznenin birarada yer alması olarak kavranamayacak olması gibi. Aynı dünyada birbiri-ile-birlikte-Varlıkta ve belirli olanaklar için kararlılık içinde, yazgılara yolları önceden gösterilmiştir. İlk iletişiminde ve kavgada talihin gücü özgür olur. Oradaki-Varlığın yazgıya bağlı talihi, onun 'kuşağı'nda ve onun kuşağı için, oradaki-Varlığın tam asıl 'tarihsel olaylarını' oluşturur (Heidegger, 2004, s. 541).

Öyle ki Heidegger'e göre ulusçuluk, boş bir evrenselcilikle genişletilir ve sistem haline getirilir. Bireycilik, tarihi olmayan bir kolektivizm aracılığıyla ne kadar *humanitas* haline getirilip yüceltilirse, ulusçuluk da bunu evrenselcilikle o kadar başarabilir. Ona göre "*Kollektivizm, insanın bütünlük içindeki özneliğidir*" (Heidegger, Hümanizm Üzerine, 2015, s. 33). Ayrıca Heidegger 1934'te işsizlerin topluma katılması için bir program düzenler ve orada eğer devlete ve milletin bütününe hizmet edebilirlerse *Dasein* kabiliyetinde olacaklarını ifade eder. Bu yüzden iş sağlamak ulus devletin ödevidir. İkinci ödeviyse, Alman milletinin her çalışanın neden ve niçin bulunduğu yerde durduğunu bilmek zorundadır. Ona göre ancak bu şekilde birey milletin bütünü ve kaderi için kök salabilir (Safranski, 2008, s. 373).

Bunun dışında Heidegger, kent ve kırsal ayrımını dile getirdiği "*Biz Neden Taşrada Kalıyoruz?*" adlı çalışmasında kentlilerin, kırsal alandan sadece hoşlanıp seyrettiklerinden bahseder. O ise bundan nefret eder. Yani kentliliği, kolay, güvenli, tehlikesiz yaşam tarzı olarak görür ve bundan duyduğu tiksintiyi dile getirir. Kırsal alan zor, zahmetli, tehlikelidir (Hühnerfeld, 2006, s. 117-118). Belki de kendisi Messkirch'de fakir bir ailede dünyaya gelen Heidegger'i bu düşünceye sevk eden, yaşadığı şartlar olmuştur. Çünkü ailesi Katolik ve babası kilise kayyumu olan Heidegger'in yaşadığı dönemde çoğunlukla fakir olan Katolik çocuklar eski/yaşlı (old) Katoliklerin zengin çocukları tarafından hor görülmüş, alay edilmiş, dışlanmıştı (Farias, 1989, s. 14). Taşralı Heidegger için şehirlilik bu yüzden tiksinti uyandırmış olabilir.

Hiç kuşkusuz oradaki-Varlık fırlatılmış olarak kendisine ve kendi 'Olabilme'sine teslim edilmiştir, ama *gene de dünyadaki-Varlık olarak* fırlatılmış olmakla, bir "dünya"ya boyun eğmiştir ve olgusal olarak Başkaları ile birlikte varolur. En yakından ve çoğunlukla 'Kendi' İnsanda yitmiştir (Heidegger, 2004, s. 540).

Nasyonal Sosyalizm, Almanya'nın yenilgisi, kişisel aşağılanma gibi olaylar Heidegger'i derinden etkilemesine rağmen, Batı'nın kurtulacağına olan inancını hiç bir zaman yitirmemiştir. Ayrıca Batı'nın çöküşünü insanın varlıktan kopmasının sonucu olduğunu söyler (Zimmerman, 2011, s. 182). Bu noktada Heidegger, Kierkegaard, Jaspers, Marcel gibi düşünürleri de eleştirir. Onların hayali çabaları bu karanlık gidişati aydınlatmaktan uzaktır. Çünkü ona göre teknolojinin kader mahkûmuyuz ve yüzeysel çözümleri kabul edersek eğer, onun ağına düşeriz. Ve bu yaşanan buhran tüm Avrupa tarihini kapsamaktadır. Bilimsel rasyonellik ve teknoloji de bunun baş örnekleridir. Bu yüzden dönüşüm unutulmuş ve asli olanın gizli kaldığı en derin seviyede gerçekleştirilmelidir. Asli olandan kastı ise, bize yakın olduğu halde bizim ona yabancılaştığımız şeydir (Skirbekk ve Gilje, 2006, s. 577). Bunun da Antik Yunan'a dönerek keşfedileceğini düşünür.

Fakat rektörlük konuşmasına baktığımızda Alman üniversitesinin, Alman halkının kaderini yönetenlerin ve koruyanların eğitimini üstlendiğini söylediğini görmekteyiz. Ayrıca kaderin bilgidен daha güçlü olduğunu savunur. Ona göre bilim, halkın devletin esenliği için vardır (Hühnerfeld, 2006, s. 110-112). Bu yeni bilim Alman insanını karşısında hep güçsüz kaldığı Varlık adına, Varolan içinde güçlü tutmak görevini üstlenmelidir. Akademik özgürlük kavramı artık yerini Alman öğrencilerin geleceğe yönelik yükümlülük ve hizmetine bırakır. Halkla bütünleşmek ilk yükümlülüktür. Ulusa saygı ikincisi, Alman halkının misyonunu gerçekleştirmek ise üçüncüsüdür der. Böylece tinsel misyonla halk devletin kaderine bağlanır (Hühnerfeld, 2006, s. 113-114).

4. İddialara Yanıt

Der Spiegel dergisi 1966'da Heidegger ile bir söyleşi yapmak istemiş ve Heidegger'in şartı üzerine de bu söyleşiyi 1976'da yayınlamıştır. Söyleşide Heidegger'e kamuoyunda hakkında çıkan iddialar sorulmuştur. Öncelikle rektörlüğe Nasyonal Sosyalizme yakınlığından dolayı getirildiği iddiası üzerine, kendinden önceki rektör Profesör von Möllendorf'un Freiburg Üniversitesi rektörlük görevinde Nisan 1933'te iki hafta kaldıktan sonra görevden alındığını ve aralarındaki konuşma sonrası bu görevi Heidegger'in üstlenmesi gerektiğini söylediğini ifade eder. İddia edildiği gibi rektörlüğü sırasında Yahudilere uyguladığı haksız uygulamalar olup olmadığı sorusuna da rektörlüğünün ikinci günü Nasyonal Sosyalist öğrencilerin *Yahudiler Konusunda Afiş*'in yeniden asılmasını istediklerini fakat bunu reddettiğini ifade eder. Dolayısıyla söylentilerin asılsız, bir iftiradan ibaret olduğunu söyler (Spiegel, 1995, s. 12-13).

Bunun üzerine Spiegel, 1933 sonbaharında Heidegger'in söylediği ifadeyi sorar ona: "Tezler ve fikirler varlığınızın kuralları olmasın. Alman gerçekliğinin

bugünü ve geleceği ve onun yasası, yalnızca ve bizzat Führer'dir." Bu soru karşısında Heidegger, eğer parti ile uzlaşmaya gitmezse işin içinden çıkamayacağını bildiğini söyler. Ve bugün olsa onları yazmayacağını, nitekim 1934'ten sonra bir daha böyle şeyler söylemediğini ifade eder (Spiegel, 1995, s. 16-17).

Yine bu söyleşide Yahudi yazarların kitaplarını üniversitenin felsefe seminerinin kitaplıklarından çıkartmak istemekle suçlanması karşısında, bu kitaplık üzerinde bir yaptırım gücü olmadığını söyler. Kitap yakma eylemlerinde öğrencilerle birlikte bulunduğu sorusuna Üniversite önünde yapılacak kitap yakma eylemini yasakladığını ifade eder (Spiegel, 1995, s. 17). Jaspers ile uzun yıllar süren dostluğunu eşinin Yahudi olması dolayısıyla bitirdiği suçlamasını da reddeder. Ayrıca kendisi Yahudi olan hocası Edmund Husserl'in (1859-1938) de üniversite ve felsefe semineri kitaplığına girmesini yasakladığı yolundaki iddiaların iftira olduğunu söyler. Ancak Husserl ile arası bozulmuştur, nitekim Husserl kamuoyu önünde onun düşüncesine karşı tavır almıştır. Heidegger bu durumu anlamadığını, rektörlüğü sırasında bakanlığın isteği sonucu iki Yahudi profesörün görevden alınması talebini kişisel girişimleri ile engellediğini, oysa söylenenler doğru olsa bunu yapmamış olması gerektiğini ifade eder (Spiegel, 1995, s. 18-20). Tabi Heidegger'in bu davranışının taktik olduğunu söyleyenlerde olmuştur. Çünkü Heidegger onlara göre rejime verdiği destekten dolayı hiçbir zaman kamuoyu önünde özür dilememiş ya da yanıldığını söylememiştir. Sessiz kalmayı tercih ettiğinden dolayı Nasyonal Sosyalist Partiye olan desteğinin her zaman devam ettiği iddia edilmiştir. Oysa 1936'dan sonra öğrencileri Heidegger'in rejim hakkında iğneleyici konuştuğunu söylemişlerdir. Parti tarafından takibi ve yazılarının yayınlanmaması da parti ile aralarındaki sürtüşmenin bir göstergesidir.

Hitler aydın kafaların, bilim adamlarının partiye katılımıyla daha çabuk zafere ulaşılacağı kanaatinde olduğundan dolayı Heidegger'in partiye üye olmasını önemsemiştir. Fakat Heidegger rektörlük görevini aldıktan on ay sonra istifa etmiştir. Heidegger bunun sebebinin partiye rağmen bir şeyler yapamaması olduğunu ifade eder. Yani bakanlık düzeyinde rektörlüğüne müdahaleler olduğu, dolayısıyla yapmak istediklerini partiye rağmen başarıya ulaştıramayacağını gördüğü için de istifa ettiğini söyler. Ayrıca rektörlüğe getirilmesi üzerine bir sürü yorum yapılmasına karşın basın istifasını es geçtiğini ifade eder. Bunun dışında kendinden sonra göreve getirilen rektör için, partinin "Üniversitenin ilk Nasyonal Sosyalist rektörü" ifadesini kullandığını belirtir. Bu dönemden sonra da parti tarafından sürekli gözetim altında olduğunu da belirtmiştir. On ay Nasyonal Sosyalizmi destekledikten sonra kimilerine göre hatasını anlamıştı ve muhalif olmaya başlamıştı. Ayrıca kendisi de verdiği röportajında 1934 yaz aylarında mantık, 1934-1935'te Hölderlin üzerine ve 1936'da da Nietzsche üzerine dersler verdiğini, bundan dolayı da bilen herkesin bunların Nasyonal Sosyalizm ile bir hesaplaşma olduğunu anlamış olduğunu ifade eder (Spiegel, 1995, s. 22-23).

Heidegger, insanın fırlatılmışlığıyla değil, tasarımlarıyla yargılanması gerektiği görüşündedir. Bundan dolayı hizmetlerini takdir ettiği, sıkıntı içinde olan Yahudi meslektaşlarına yardımcı olduğunu ifade eder. Nitekim iki Yahudi profesörün atılmasını engellemeye çalıştığını, Yahudi olan bir asistanı Freiburg'da tutamasa da, ona Cambridge'de bir araştırma bursu ayarladığı söyler. Bunun üzerine Sebastian Haffner Heidegger'de "rekabete dayalı Yahudi düşmanlığı" olduğunu, ama onların asimilasyonunu kabul etmediğini iddia etmiştir. Ona göre Heidegger Yahudileri özel bir grup olarak görmüştür. Çünkü Yahudiler, kültür içinde baskın ve nüfuslarıyla orantısız bir konuma sahiptiler (Safranski, 2008, s. 364-366).

Dostu Jaspers de partiyle ilişkiler kurmak istemişse de eşi Yahudi olduğu için ona hep şüpheyle bakılmıştır. Nazi döneminde dışlanan Jaspers, savaş sonrasında ise, çok saygıdeğer olmuş ve milletin vicdanı haline gelmiştir. 1945'te Jaspers'den Heidegger'in Yahudi düşmanlığıyla ilgili bilirkişisi raporu yazması istenmiştir. O da: "Bu soruyla ilgili her zaman çekimser kalmamıştır. Kabul etmem gerekir ki, bu, başka vakalarda Yahudi düşmanlığının vicdanını rahatsız ettiğini keyfini kaçırdığını dışlamamaktadır" diye yazar. Ona göre belki Heidegger bu eylemleri desteklemiyordu, ancak sinesine çekiyordu. Öyle ki Hannah Arendt (1906-1975), Elisabeth Blochmann (1892-1972), Karl Löwith (1897-1973) gibi yakın çevresinden insanlar Almanya'yı terk etmek zorunda kaldıklarında, yine Nasyonal Sosyalist harekete bağlı kalmıştır. İlk toplama kampları kurulduğunda, ilk sürgün listeleri dağıtıldığında, hatta Yahudi öğrencilere saldırıldığında da bu harekete aidiyet hissettiği söylenmektedir. Ayrıca yayınevini baskısı üzerine *Varlık ve Zaman*'ın ön sayfasındaki Husserl'e ithafını geri çekmiştir. Son dönemlerinde Heidegger'in parti politikalarını eleştirmeye başlaması bile ona göre, Yahudi düşmanlıklarından duyduğu üzüntüden değil de, burjuva güçlerine verilen tavizlere kızdığı içindir (Safranski, 2008, s. 367-370).

Jaspers, Heidegger'in 1937'de kendisi üniversiteden kovulurken sessiz kaldığı için duyduğu üzüntüyü 1950'de ona şu şekilde ifade ettiğini belirtir: "... 1933'ten beri evinize gelmediysem, bunun nedeni orada Yahudi bir kadının yaşaması değil, yalnızca utanç duyuyor olmamdır" (Towarnicki, 2002, s. 49). Heidegger, bir diğer itirafında ise rektörlüğündeki başarısızlığının ardından doğrudan siyasi faaliyetlerde bulunmanın kendine göre olmadığını anladığını belirtir. Nitekim rektörlükten sonraki dönem K. Jaspers'e zor bir başlangıç olduğunu yazmıştır: "... gerçekten aşılması gereken o iki kazık-köklenimin inancıyla hesaplaşmak ve rektörlüğün başarısızlığı- bana yetiyor (1.7.1935, BwHJ, 157)." (Safranski, 2008, s. 401). Görülen o ki üniversitedeki iktidarı ele geçireceğini ümit eden Heidegger, felsefesinin bunu başaramamasından dolayı tekrar felsefi yalnızlığına dönmüştür. Savaş sonrası Almanya'yı işgal eden güçlerin 1945'te Nasyonal Sosyalizm'den arındırma davalarında yargılanmış, ancak yılmamış kendini ve itibarını yeniden inşa etmiştir.

Sonuç

Heidegger'in eşi Elfride'ye yazdığı mektuplarda Yahudi ya da Nasyonal Sosyalizm ile ilgili sarsıcı herhangi bir şeye rastlanmamıştır. Tabii bu mektupların yayınlanan kısmı çok azdır. Geri kalan mektupların kayıp mı olduğu yoksa tahrip mi edildiği bilinmemektedir (Badiou & Cassin, 2011, s. 36-37). Kesin olan şu ki Yahudilere yönelik kıyıma sessiz kalmıştır. Kamuoyu önünde de bu sessizliğinden dolayı herhangi bir açıklama yapmamış, ya da rektörlüğü sırasında Yahudilere yönelik tavrından dolayı bir özür dilememiş ya da pişmanlığını ifade etmemiştir.

Kendisi de bir Yahudi olan ve başlangıçta Heidegger hayranı olup daha sonra Yahudilere yapılan zulümlere sessiz kalmasını sindiremeyen Emmanuel Levinas'a (1906-1995) göre istenç, sorumluluğu inkâr etme konusunda, yani anlamlı dünyayı görmezden gelmek konusunda özgür değildir. Zulme sessiz kalabilmek demek, *Başkası*'nın yüzünün bizi davet ettiği çağırışı görmezden gelmek, onu kabul etmemek demektir. (Visker, 1988, s. 194-195). Ancak 1945'te savaş bitip Hitler yenildikten sonra özellikle çevrenin ve Fransa'nın baskısı, Yahudi düşmanlığı ve Hitler'e teorik arka planı sunduğu gibi iddialar dolayısıyla yargılanma süreci geçiren Heidegger, kendisinin de ifade ettiği gibi, eğer Hitler'in partisi ile iyi geçinmek için bunları söylediye aynı şekilde kendini aklamak için bu iddiaları yalanlıyor olamaz mı?

Heidegger üniversitenin özerkliğine vurgu yapmış ve politika tarafından akademik dünyanın belirlenmesine karşı çıkmış ve bunun üzerine rektörlük görevinden istifa etmiştir. Bundan sonra kimilerine göre sınıfları izlenmiş, hatta Gestapo tarafından kapatılarak ders vermesi engellenmiştir. Oysa Hugo Ott ve Victor Farias, Heidegger'in doğruları söylemediğini, nitekim 1945'e kadar Nazi partisinin aidaat ödeyen bir üyesi olduğunu iddia etmiştir. Çünkü 1942'de bir konferansta Amerika'nın Anglo-Sakson dünyasının Avrupa'yı yok etmeye karar verdiğini söylemiştir. 1951'de de savaşın hiçbir şeyi belirlemediğini, bir teknolojik üstünlüğü ortaya koyduğunu, dolayısıyla bir manevi dönüşüm gerçekleştirmediğini iddia etmiştir (Zimmerman, 2011, s. 91-93).

Heidegger yenedünyanın kurulmasında en tehlikeli rolü ve riski Almanların aldığı görüşünü paylaşıyordu, belki bu yüzden ona göre ahlaki bir suç yoktu ortada. Ayrıca ona göre, Alman halkı bu olağanüstü misyona çağrılıydı (Zimmerman, 2011, s. 239). Nasyonal Sosyalizme sempati duymuştu ve Almanya'nın kurtuluşu için bu partiden umutluydu. Fakat gelişmeler farklı sonuçlar yaratmıştı.

Sonuç olarak Nazi Almanya'sının yenildiği savaş sonrasında açılan Nazilerden arındırma davasında Heidegger 1949'da "İşbirlikçi Cezai tedbir yoktur" kararıyla aklanmıştır (Safranski, 2008, s. 520). Ancak Nazi karşıtları Heidegger'i katı bir Nazi olarak nitelendirmiş, Nazi yanlılarıysa Nasyonal Sosyalizme inancının eksik olduğunu düşünmüştür. O Nasyonal Sosyalistçilik oynamakla da itham edilmiştir. Yani her iki tarafında eleştirisine maruz kalan

Heidegger belki de her iki tarafa da yönelik eylemlerde bulunduğu için ve net bir tavır sergilemediği için bu nitelendirmelere maruz kalmıştır.

KAYNAKÇA

Badiou, A., & Cassin, B. (2011). *Heidegger, Nazizm, Kavlar, Felsefe*. (Çev. H. G. Özkoray). İstanbul: MonoKL.

Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.

Cooper, D. E. (1996). *Thinkers of Our Time Heidegger*. London: The Claridge Press.

Dallmayr, F. R. (2010). Eyleme ve Var Olmaya Bırakma: Kaynaksal Praksis Üzerine Heidegger. Ö. Aktok, & M. Bal (Ed.). *Heidegger*. (Çev. Ö. Aktok). (s. 403-423). Ankara: Doğu Batı.

Davies, N. (2011). *Avrupa Tarihi • Elif Topçugil*. (Çev. B. Çığman, S. Kaya, K. Emiroğlu, & E. Toğçugil). Ankara: İmge.

Farias, V. (1989). *Heidegger And Nazism*. United States of America: Temple University Press, Philadelphia.

Göze, A. (2000). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta.

Hançerlioğlu, O. (1976). *Felsefe Ansiklopedisi* (Cilt 4). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Heidegger, M. (1998). *Tekniğe İlişkin Soruşturma*. (Çev. D. Özlem). İstanbul: Paradigma.

----- (2001). *Zaman ve Varlık Üzerine*. (Çev. D. Kanıt). Ankara: a yayınevi.

----- (2002). The Question Concerning Technology. D. F. Krell (Ed.). *Basic Writings-Martin Heidegger* (ss. 307-341). London: Routledge.

----- (2003). *Metafizik Nedir?* (Çev. M. İpşiroğlu, & S. Yetkin). İstanbul: Kaknüs.

----- (2004). *Varlık ve Zaman*. (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea.

----- (2015). *Hümanizm Üzerine*. (Çev. Y. Örnek). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Hitler, A. (2016). *Kavgam*. (Çev. G. Birol). Ankara: Yason .

Hühnerfeld, P. (2006). *Heidegger-Bir Filozof, Bir Alman*. (Çev. D. Özlem). İstanbul: İnkılâp.

Macit, M. H. (2006). *Faşizm ve Nazizm*. Ankara: Savaş.

Pöggeler, O., & Alleman, B. (1994). *Heidegger Üzerine İki Yazı*. (Çev.D. Özlem). Ankara: Gündoğan.

Safranski, R. (2008). *Heidegger-Bir Alman Üstat*. (Çev. A. Nalbant). İstanbul: Kabalcı.

Sander, O. (2013). *Siyasi Tarih (1918-1994)*. Ankara: İmge.

Skirbekk, G., & Gilje, N. (2006). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*. (Çev. Ş. Mutlu, & E. Akbaş). İstanbul: KCSİT.

Spiegel, D. (1995). *Profesör Heidegger, 1933'te Neler Oldu?*. (Çev. T. Ilgaz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Towarnicki, F. D. (2002). *Martin Heidegger-Anılar ve Günlükler*. (Çev. Z. Durukal). İstanbul: Yapı Kredi.

Visker, R. (1988). *Dis-possessed: How to Remain Silent "after" Levinas. Levinas and Lacan, The Missed Encounter*. Albany USA: State University Of New York Press.

Zimmerman, M. E. (2011). *Heidegger-Moderniteyle Hesaplaşma/Teknoloji, Politika, Sanat*. (Çev. H. Arslan). İstanbul: Pradigma Yayıncılık.

Humanitas, 2016; 4(8): 65-83
ISSN: 2147-088X

<http://humanitas.nku.edu.tr>
DOI: [10.20304/humanitas.277537](https://doi.org/10.20304/humanitas.277537)

Araştırma-İnceleme

AN EVALUATION ON ADVERTISING LITERACY EDUCATION: AN ASSESSMENT OF MEDIA LITERACY CURRICULUM IN TERMS OF ADVERTISING LITERACY IN TURKEY¹

Yeşim ÇELİK²

Abstract: Advertising literacy has an elucidative characteristic in order to be comprehended advertisements in a correct manner by children. In relation to this matter, advertising literacy has gained importance in the field of advertising in recent years. Advertising literacy education is a part of media literacy education program. Media literacy education program includes various subjects related to advertising literacy. Media literacy has started to be taught as an elective course since 2007-2008 education term in Turkey. Media literacy curriculum, which was prepared by The Radio and Television Supreme Council (RTUK) and The Ministry of National Education (MEB), has been updated in 2014. New media literacy teaching material in primary education started to be taught in 2014-2015 education term. The main focus of this study is an evaluation of media literacy curriculum in terms of advertising literacy in Turkey. In this frame, the content of media literacy course was examined in terms of advertising literacy, and old and new teaching materials in primary education were compared. In this context, the main components of advertising literacy curriculum were identified. Besides, the similarities and dissimilarities of old and new teaching materials in the field of advertising literacy were revealed. The findings of the study indicated that the new teaching material, which is more comprehensive in terms of subjects included in the curriculum regarding advertising literacy, allocates more space to advertising literacy, and embraces the different aspects of advertising literacy. In conjunction with this, the topics associated with advertising literacy are explained in more detail, and the new education program leads students to be more active and to be more productive. Consequently, the new teaching material contributes more to

65

¹ This study was supported by The Scientific Research Projects Coordination Unit of Akdeniz University (BAP) [Project number: 2015.05.0101.010]. This study was presented at 5th International Conference on New Horizons in Education, Spain, June 10-12, 2015.

² Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Reklamcılık ve Tanıtım Anabilim Dalı. yesimcelik@akdeniz.edu.tr

become a conscious advertising literate rather than the old teaching material.

Keywords: Advertising literacy, Media literacy, Turkey.

REKLAM OKURYAZARLIĞI EĞİTİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: TÜRKİYE'DEKİ MEDYA OKURYAZARLIĞI MÜFREDATININ REKLAM OKURYAZARLIĞI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öz: Reklam okuryazarlığı, çocukların reklamları doğru bir şekilde değerlendirmesi için yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Bununla bağlantılı olarak, reklam okuryazarlığı son yıllarda reklamcılık alanında önem kazanmıştır. Medya okuryazarlığı eğitimi, reklam okuryazarlığı ile ilgili çeşitli konuları kapsamaktadır. Türkiye'de medya okuryazarlığı, 2007-2008 eğitim-öğretim yılından itibaren seçmeli bir ders olarak öğretilmeye başlanmıştır. Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından hazırlanan medya okuryazarlığı müfredatı 2014 yılında güncellenmiştir. Yeni medya okuryazarlığı öğretim materyali, ilköğretimde 2014-2015 eğitim-öğretim yılından itibaren öğretilmeye başlanmıştır. Bu çalışma, Türkiye'de medya okuryazarlığı müfredatının reklam okuryazarlığı ekseninde değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Bu çerçevede, medya okuryazarlığı dersinin içeriği reklam okuryazarlığı açısından analiz edilmektedir ve eski ve yeni öğretim materyalleri karşılaştırılmaktadır. Bu bağlamda, reklam okuryazarlığı müfredatının temel bileşenleri belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, reklam okuryazarlığı ekseninde eski ve yeni eğitim materyallerinin benzerlikleri ve farklılıkları tespit edilmiştir. Bu çalışmanın bulguları, müfredatta ele alınan konular açısından daha kapsamlı olan yeni öğretim materyalinin reklam okuryazarlığına daha fazla yer ayırdığına ve reklam okuryazarlığının farklı boyutları üzerinde durduğuna işaret etmektedir. Bununla bağlantılı olarak, reklam okuryazarlığı ile ilgili konular daha detaylı olarak açıklanmaktadır ve yeni öğretim programı öğrencileri daha aktif ve daha üretken olmaya yönlendirmektedir. Sonuç olarak, yeni öğretim materyali, eski öğretim materyaline oranla daha bilinçli bir reklam okuryazarı olunmasına daha fazla katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Medya okuryazarlığı, Reklam okuryazarlığı, Türkiye.

Introduction

Children watch, read or listen a number of advertisements in their daily lives. In this frame, advertising literacy education has an elucidative characteristic in order to be comprehended advertisements in a correct manner by children. Besides, advertising literacy education is also important in order to protect children from the negative effects of advertising. In relation to this matter, advertising literacy has gained importance in the field of advertising in recent years. On the contrary, as Malmelin pointed out that "given the well-documented importance of media literacy and media education, it is surprising how little research attention has been paid to the aspect of advertising" (2010, p.

130). In this context, the current study focuses on advertising literacy education, and examines the basic characteristics of advertising literacy education in Turkey.

Advertising literacy is a part of media literacy education program. In other words, media literacy education program includes various subjects related to advertising literacy. In Turkey, media literacy has started to be taught in primary education at 6th, 7th and 8th grades in 2006-2007 education term as a pilot project. Media literacy started to be taught in 2007-2008 education term as an elective course. Media literacy curriculum, which was prepared by The Radio and Television Supreme Council (RTUK) and The Ministry of National Education (MEB), has been updated in 2014. New teaching material for media literacy in primary education started to be taught in 2014-2015 education term.

This study focuses on an assessment of media literacy curriculum in terms of advertising literacy in Turkey. In this context, the content of media literacy course was investigated, and the old and new teaching materials were compared in order to evaluate advertising literacy education. In this respect, the study aims to reveal the main components of advertising literacy education in Turkey.

1. Literature Review

Literacy is defined as “an umbrella concept that comprises different forms of reading and interpretation”, “the individual’s personal ability to understand different kinds of signs and symbolic systems”, and “the ability to produce different kinds of messages by using these symbolic systems” (Malmelin, 2010, p. 131). In this frame, advertising literacy refers the ability to analyze, evaluate, and create persuasive advertising messages across a variety of media (Young, 2003). When these definitions of literacy and advertising literacy are evaluated, it is noticed that comprehending of media messages and advertisements is an important component of literacy. In this context, it is important to note that the main components of advertising literacy are the ability to distinguish advertising from media content, to understand the persuasive intent of advertising, and to recognize specific instances of bias and deception, knowledge of advertising tactics and appeals (Livingstone & Helsper, 2006; Roedder John, 1999). Besides, when the definitions of literacy and advertising literacy are considered, it is also noticed that producing or generating messages is another important component of literacy.

A number of studies have been conducted to analyze advertising literacy. In this context, a study done by Malmelin (2010) focused on concept of advertising literacy, and examined dimensions of advertising literacy. Malmelin proposed a model of advertising literacy and classified dimensions of advertising literacy into four categories as informational literacy, visual literacy, rhetorical literacy, and promotional literacy (2010, p. 133). This study had an elucidative characteristic for the current study by putting forward the model of advertising literacy. This model was used in the current study in order to evaluate the advertising literacy curriculum. Besides, a study done by Rozendaal et al.

(2011) considered advertising literacy as a defense against advertising effects. Rozendaal et al. pointed out that conceptualization of advertising literacy needs to be extended, and proposed a three-dimensional conceptualization of children's advertising literacy: conceptual advertising literacy (recognition of advertising, understanding selling intent, recognition of advertising's source, perception of intended audience, understanding persuasive intent, tactics, and advertising's bias), advertising literacy performance (retrieval of advertising literacy, application of advertising literacy), attitudinal advertising literacy (skepticism toward advertising, disliking of advertising) (p. 346). This study had a guiding characteristic for the current study by putting forward different aspects of advertising literacy. Besides, a study done by Nelson (2015) focused on developing persuasion knowledge by teaching advertising literacy in primary school, and examined the effectiveness of an initial three-hour advertising literacy classroom intervention. In this regard, the field experiment was conducted in order to reveal the impact of advertising literacy education. The findings of the study pointed out that advertising literacy training contributes to students' understanding of the message creator, the selling intent, persuasive strategy, and target audience (p. 1). Besides, the results of the study also pointed out that low advertising literacy at baseline for high-poverty children, and low advertising literacy can lead up to negative advertising effects (p. 12). This study had a guiding characteristic for the current study by pointing out the significance and impact advertising literacy education. Apart from that, a research conducted by An, Jin and Park (2014) examined children's advertising literacy for advergames, and investigated whether children recognized advergames as a type of advertising and the efficacy of an advertising literacy program. The findings of the research revealed that "without the advertising literacy education, about three-quarters of the children did not recognize advergames as a type of advertising" (p. 63). This study had an elucidative characteristic by underlying the significance of advergames as an advertising literacy item. Similarly, a study done by Stern and An (2009) focused on children's cognitive understanding of commercial nature of advergames, and investigated whether an advertising literacy lesson make a difference. The findings of study indicated that "a modest educational intervention made a difference in increasing children's comprehension of the commercial sponsor and motive of the advergame" (p. 2). This study had a guiding characteristic for the current study by pointing out the use of advergames in the field of advertising literacy education. In addition to these, a number of studies have been conducted to investigate the relationship between advertising literacy and advertising effects focusing on food related preferences (Livingstone&Helsper, 2006; Tarabashkina et al., 2011; Spielvogel & Terlutter, 2011 a, 2011b; Lin & Peng, 2010). These studies analyze the relationship between advertising literacy and advertising effects, and discuss the impact of advertising literacy on food related preferences.

A number of studies have been conducted to examine media literacy education program in Turkey. In this frame, a study done by Hasdemir (2012) investigated the main lines of the history of media literacy education in Turkey, evaluated the objectives determined for this course, and revealed basic elements in the old curriculum of media literacy course. The findings of the study indicated that old education program was based on protective approach focused on preserving children from harmful effects of media, and the author proposed an approach based on reinforcing skills instead of a protective approach for critical media literacy (p. 36). Besides, a study conducted by Karaduman (2013) analyzed media literacy education in Turkey and pointed out the problems experienced in practice. The results of the study revealed that the old media literacy course was insufficient in its critical dimension; teaching of the course as an elective course decreases the importance level of the course in terms of its scope and efficiency; the lack of grading for the assessment and measurement may decrease the student's interest; teachers' guide is the same for 6th, 7th and 8th grades was another problem; program was based on informative grounds rather than the educational perspective adopting a critical pedagogical approach (p. 377). Likewise, a research conducted by Altun (2009) also examined the curriculum of media literacy course. The findings of the research revealed that the scope and effectiveness of media literacy education decreased since it was an elective course (p. 97). In addition, Balaban, Ünal and Küçük (2008) conducted a study about evaluation of media literacy course in terms of its objectives and activities. In this respect, Media Literacy Course Instruction Guide was examined by using document analysis. The findings of the study indicated that the most of the activities are not accordance with goals, and critical view point should be gained importance in the field of media literacy education (p. 558). These studies focused on the old education program, and had a guiding characteristic by pointing out the basic components of that program, and problems in practice. On the contrary, these studies investigated the old education program in terms of media literacy not focusing on advertising literacy.

When the studies conducted in this field were analyzed, it is noticed that media literacy course was not investigated focusing on advertising literacy in Turkey. Considering this lack in the literature, the present study examines media literacy curriculum in terms of advertising literacy. In this context, the main aim of this study is to identify primary characteristic of advertising literacy curriculum in Turkey.

2. Method

In this section, the research questions, data, and data analysis were explained.

2.1. Research Questions

The current study focuses on the following research questions:

1. What are the main components of old and new teaching materials in terms of advertising literacy?

2. What are the similarities and dissimilarities of old and new teaching materials in terms of advertising literacy?

2.2. Data

In the present study, all these documents associated with the old and new curriculum were investigated. In this frame, Media Literacy Teaching Program and Guide (2006), Media Literacy Handbook (2007) and Media Literacy Instruction Guide (2008) were included as an old curriculum. Media Literacy Teaching Material (2014) and Media Literacy Teaching Program (2013) were included as a new curriculum. In this respect, advertisement and advertising terms were investigated and identified in the all these documents associated with the old and new teaching materials.

2.3. Data analysis

This study is based on qualitative analysis. Qualitative analysis refers to “a process of examining and interpreting data in order to elicit meaning, gain understanding, and develop empirical knowledge” (Corbin & Strauss, 2008, p. 1). In this study, documents were used as primary data sources. Documents contribute to uncover meaning, develop understanding, and discover insights relevant to the research problem (Merriam, 1988, p. 118). Documents can also contribute to track changes and development (Bowen, 2009, p. 30). In the current study, document analysis is performed. Document analysis is a systematic procedure for reviewing or evaluating documents (Bowen, 2009, p. 27). In this frame, the present study was designed with regard to related prior studies mentioned above (e.g. Karaduman, 2013; Balaban-Salı, Ünal and Küçük, 2008). The categories used in the analysis were adapted from Media Literacy Teaching Program and Guide (2006) and Media Literacy Teaching Program (2013). In this frame, the main categories are determined as basic approach of the education program, the content of the program, activities proposed in the teaching material, skills and attainments which are intended to be gained, values which are intended to be taught, measurement and assessment, and evaluation in terms of the model and dimensions of advertising literacy. In this context, the category named as basic approach of the education program refers to the main aim and structure of the education program. The category called as the content of the program attributes to course subjects. The category named as activities points out exercises proposed in the teaching material. The category named as skills and attainments refers to abilities and acquirements which are intended to be gained. The category called as values points out merits which are intended to be taught. The category named as measurement and assessment attributes to tools in order to use for measuring and assessing. The category named as evaluation in terms of the model and dimensions of advertising literacy refers to assessment of the education program with regard to the model and dimensions of advertising literacy recommended by Malmelin (2010).

3. Findings

In this section, there are 8 subchapters. In this respect, first of all, the main components of advertising literacy curriculum were identified. In this context, the primary characteristics of old and new teaching materials in terms of advertising literacy were revealed. Then, the similarities and dissimilarities of old and new teaching materials in terms of advertising literacy were revealed.

3.1. Basic approach of the education program

When the basic approach of the old education program is analyzed, it is noticed that the old program is stand on information about different communication platforms. Besides, the old education program brings the relationship between advertising literacy and advertising effect into the forefront, and aims to preserve students from the unfavorable effects of advertising. The basic purposes of old education program are stated in Media Literacy Teaching Program and Guide as follows: to raise students' awareness to become sensitive to the environment they live in, to reach messages presented by media, to gain the skills of transmitting, analyzing, and evaluating these messages, to acquire a critical viewpoint towards media messages, to contribute to become a conscious media literate, to participate in social life more actively, to contribute to raise awareness for carrying public and private broadcasting forward to more positive points (2006, p. 7). In this regard, it is considerable to note that the basic purposes of old education program do not include production of messages.

The new education program is stand on the empowerment of the skills related to media literacy. In this context, the main component of the new education program is the ability to access, analyze, evaluate and create messages (Media Literacy Teaching Program, 2013, p. 3). In relation to this matter, it is determined that the activities and attainments related to the ability to access, analyze, evaluate and create messages take places in each unit. Besides, the new program gives media message production or production of messages prominence. In this respect, students are expected to comprehend the production process of media messages, to create their own messages, and to find out by creating message and to make their own inferences. It is significant to note that the new education program gives particular importance to learning in practice-based studies, and the exhibition of students' works. Furthermore, the new education program brights enhancing level of awareness about media messages, and analyzing information from a critical perspective or evaluating critically about media content into the forefront.

3.2. The content of the program

The different sections of the old teaching material refer to advertising. In this frame, advertising is defined, and aim and function of advertisements are explained in Media Literacy Handbook (2007). Besides, it is identified that the old teaching material gives information about the main actors -media, advertisers, advertising professionals and audiences/readers/listeners- in the system. In this respect, it is drawn attention to relationship between advertising

revenue and media corporations, and pointed out advertisements as main revenue of media corporations. In this frame, it is stated that advertising revenue is necessity for media corporations in order to continue their existence, and this situation affects media content; and that media corporations have commercial goals, and generate income by advertising revenue (Media Literacy Handbook, 2007, p. 29). In this context, Dallas Smythe's the consciousness industry thesis is referred. According to Smythe's thesis (1981), the commodity produced by the media is audience, and audience is sold as a commodity; it is drawn attention to the effect of advertising revenue on media messages.

The old education program draws attention to the relationship between advertising and consumer culture. In this frame, the old teaching material points out the overabundance of advertisements, the role of advertising in the development of consumer culture, and necessity about persuading consumers for capitalist society. Besides, it is also pointed out the misleading characteristics of advertisements. Media Literacy Handbook (2007) stated that advertisements produce artificial needs, and this situation especially influences children (p. 54). In this frame, it is pointed out using celebrities in advertisements a persuasive element. Apart from that, historical information about television advertising, and different formats in television advertising are explained in the section focused on television. It is stated that different kinds of programs are broadcasted in television, and advertisements are parts of media content, and it is drawn attention to the effect of advertising revenue on media messages (p. 29). In the section focused on radio, the advantages and disadvantages of radio as a medium are explained. In the section focused on press, the advantages of newspapers and magazines as a medium are described. It is stated that according to the press ethical principles, the commercial content in the press must be stated as advertisements (p. 114). In the section focused on internet, the advantages of internet as a medium are clarified. Apart from that, Media Literacy Handbook (2007) includes an article focused on advertisement and children in appendix section.

The new education program refers advertising in the different sections of Media Literacy Teaching Material (2014). In this respect, the subchapter named as "Persuade Me" in the third unit overwhelmingly focuses on advertising. In this regard, similar to the old teaching material, advertising is defined; aim and function of advertisements, and relationship between media, advertisers, consumers and advertising are explained. In this context, Dallas Smythe's consciousness industry thesis (1981) is referred. It is also pointed out that media corporations market audiences to not only advertisers but also politic actors, therefore, it is underlined that individuals should interrogate aim of the messages presented by the media (p. 133). Furthermore, the most frequently preferred persuasion techniques used in the advertisements (celebrities, violence, characters, experts or consumers/users, appeals, comparison with rival product, nature, humour, fun, children etc.) are explained. Apart from that, it is drawn attention to the differences between advertisement and reality. In

addition to these, the diversity in reception of advertisements is also pointed out in the new teaching material. It is emphasized that individuals should think about who and why create advertisements, which techniques are used, how advertisements decode by different individuals, values, lifestyles and viewpoints presented by advertisements, what is the aim of advertisements (p. 133). Using programs preventing online advertisements are proposed, and the main legal arrangements in the field of advertising and misdirection potential of advertisements are also expounded in the new teaching material. Moreover, basic phases in the process of advertising preparation (goals, target groups, slogan, draft poster –layout-, visual components, final poster, presentation, feedback, and broadcasting) are elucidated. The main components in the process of preparing advertisements (media planning, different languages, different cultural features, humour, characters, rhyme, preferring positive statements or expressions etc.) are also clarified. In addition to these, significant obstacles in the field of international advertising (different language, different concepts, various lifestyles, different rules about advertisement place and timing, different cultures etc.) are explained.

The Children’s Media Consumption Habit Research conducted by The Radio and Television Supreme Council (RTUK) in 2013 pointed out the increase about children’s uses of digital communication platforms. It is noticed that the inclinations of children’s media consumption patterns influence the new teaching material. In this matter, the findings of the research conducted by An, Jin and Park pointed out that “without the advertising literacy education, about three-quarters of the children did not recognize advergimes as a type of advertising”, and only those who viewed the advergence as a type of advertising demonstrated more skeptical attitudes toward it (2014, p. 63). For this reason, the new forms and means of advertising -such as advergimes- can be more included in the teaching material for the efficacy of advertising literacy program.

3.3. Activities proposed in the teaching material

Regarding the activities proposed in Media Literacy Teaching Program and Guide (2006) and Media Literacy Instruction Guide (2008), it is determined that exercises recommended are evaluation about suitable medium for advertisements, classification of functions of media and advertising, evaluation of the size of advertisements, making observations about timing of television advertisements, and male-female roles, discussion about contribution of advertising to advertisers, economy and media corporations. Besides, there are also activities focused on making observations about misleading advertisements, preparing a poster, filling out a survey, watching television advertisements and filling out an observation form, evaluation of negative and positive aspects of advertising, preparing a newspaper advertisement. In this frame, it is considerable to note that activities proposed in the old teaching material overwhelmingly focus on analyzing and evaluating of advertisements.

Concerning the activities proposed in Media Literacy Teaching Material (2014), there are activities focused on matching of functions of media with advertising, and matching television program and advertisement. Besides, the new education program includes activities focused on evaluation of slogans in order to comprehend the difference between fact and opinion, distinguishing the difference between advertisement and reality via evaluation of an advertisement, reading an e-mail, sending an e-mail, comparing the answer or sharing ideas with classmates. There are activities focused on answering the question about who pays cost of advertising, evaluation about effect of advertisement, and comparing these with classmates, answering the question about effect of advertisement in terms of how many people purchase the product advertised. Moreover, there are also activities focused on discussion about persuasion techniques used in the advertisements in terms of its effects, discussion about persuasion techniques used in the advertisements and giving examples, discussion about persuasion techniques in terms of the importance of visual components, evaluation about advertisements in terms of using celebrities, humour, evaluation about the changes related to persuasion techniques, giving examples about persuasion techniques used in the advertisements and discussion about aim of using these techniques, matching of persuasion techniques with poster, evaluation about influence of using celebrities on product purchase, observation about how rival advertisers market the same product. Furthermore, the new education program includes activities focused on examining advertisement in terms of emotions, concepts, characters used in the commercial, evaluation and giving examples about the features of characters used in the commercial, comparing old and new advertisements in terms of language and visual components, answering the question and giving examples about the aim of advertising and the misleading potential, giving examples about different expression types used in the advertisements, analyzing and evaluating of television advertisements (in terms of spelling mistakes, expression mistakes etc.), preparing a report and sharing this report with classmates, analyzing and evaluating of television advertisements in terms of accordance with legal arrangements. Apart from that, there are also activities focused on preparing a poster for different target groups, preparing a television advertisement and presenting this study, preparing a poster, and preparing an advertisement as an alternative in terms of media literacy projects. In this context, seven phases in order to prepare a television advertisement – (determining the subject, target group, the main concept, determining how advertisement is designed, identifying the characters, determining persuasion techniques, preparing the final version of television advertisement, and preparing a poster) are explained. In this respect, it is significant to point out that activities suggested in the new teaching material include not just analysis but also lead students to creative production.

Although there are different activities in the old program and the new program, various activities can be recommended. In this frame, an advertising literacy

game leads to more critical and skeptical attitudes toward advertising (An, Jin & Park, 2014, p. 70). For this reason, it is suggested that advertising literacy game or educational games can be included in the education program for the efficacy of program. In addition to this, an advertising literacy website can be prepared for children in Turkey. For example, The Federal Trade Commission prepared an advertising literacy website (<http://www.admongo.gov>) for children among ages 8 to 12 in order to raise awareness of advertising, teach critical thinking skills that will allow children to better analyze and interpret advertisements, and demonstrate the benefits of being an informed consumer.

3.4. Skills and attainments which are intended to be gained

Concerning the old education program, it is determined that skills related to advertising literacy which are intended to be gained are observation, research, critical thinking, creative thinking, communication, solving problem, using information technology, using Turkish language and participation in Media Literacy Teaching Program and Guide (2006, p. 7-8). In this context, students are expected to distinguish the importance of mass media industries, the advantages and disadvantages of different communication platforms, to embrace the contribution of advertising to advertisers, economy, and media corporations, to comprehend the positive and negative dimensions of advertising, to distinguish the relationship between advertising and media, and to comprehend that advertisements are parts of media content. Besides, students are expected to comprehend the basic elements of advertising, to classify different advertising formats, the placement of advertising in newspaper, the timing of television advertisements, and male-female roles, to comprehend the importance of ethical rules associated with advertising. Apart from that, it is specified that students are also expected to prepare an advertisement.

Regarding the new education program, skills related to advertising literacy which are intended to be gained focus on the ability to access, analyze, evaluate and create messages in Media Literacy Teaching Program (2013, p. 3-4). Besides, when Media Literacy Teaching Material (2014) is evaluated, it is noticed that observation, research, creative thinking, communication, solving problem, using technology, critical thinking, using Turkish language and participation are also important. In this context, students are expected to comprehend changes about media and the effect of media on society, interrogate media messages, get correct information by accessing different communication platforms, analyze media messages, evaluate media messages within the framework of social, cultural, economic and politic context, take human rights, ethics, privacy into consideration in the process of creating original and effective messages (Media Literacy Teaching Program, 2013, p. 3). Besides, students are expected to comprehend the relationship media and advertising, and to distinguish advertisement from media content. Also the education program focuses on the relationship between advertisement and the process of persuasion. In this frame, the education program aims to teach observing and researching about persuasion techniques used in the advertisements, query the

role of components of advertisements in the process of persuasion, and to gain critical viewpoint about the aim of using persuasion techniques. Furthermore, students are expected to learn the main components in the process of preparing advertisement message, to analyze advertisements, and to inform about aim, target group, slogan, draft poster, visual components, preparing poster, presentation, the evaluation of feedback. In this frame, the education program aims to teach distinguishing the main components of advertisements, and to analyze advertisements in terms of their subject, advertiser, aim, components, target group, the meanings of main components, using Turkish language. Moreover, students are expected to distinguish the difference between the advertisement and reality. Apart from that, the education program also aims to develop creative thinking skills, the ability of solving problem and using technology effectively. In this respect, students are expected to create advertisements. In this process, education program aims to develop the ability of communication abilities by proposing making activities as a group.

3.5. Values which are intended to be taught

When the basic approach of the old education program is evaluated, it is noticed that values which are intended to be taught through advertising literacy are in accordance with the ethical rules, and, in this respect, it is drawn attention to responsibility and honesty. Concerning the new education program, values which are intended to be taught through advertising literacy are explained in detail. In this frame, the new teaching material refers to Law No. 6112 on the Establishment of Radio and Television Enterprises. In this context, the new teaching material points out that advertisements do not damage about children's physical, mental or moral development, exploit their inexperience of children, encourage children in order to persuade their parents for buying a product or service, abuse children's confidence about their reliance on their parents, teachers or other people, and do not show children in dangerous situations in the teaching material (2014, p. 120). Besides, it is pointed out that the unadvised food and drinks for children cannot be included with the children's program and those commercial advertisements should be in accordance with public morality, personal rights, and be correct. Apart from that, the new teaching material points out that advertisements which have deceptive or abusive to his lack of experience and knowledge, endanger the life and property safety, encourage acts of violence and crime, disturb the public health, exploit patients, the elderly, children and people with disabilities cannot be broadcasted or published. It is also pointed out that hidden advertisements are prohibited in all different communication platforms in the teaching material.

3.6. Measurement and assessment

Concerning measurement and assessment in the old education program, Media Literacy Teaching Program and Guide (2006) states that scores are not used in media literacy course, and the media literacy lesson only mentioned in the transcript (p. 16). In this matter, interview, observation, the evaluation of

presentation, performance evaluation, performance homework, project, self-evaluation, peer evaluation, portfolios are recommended as measurement and assessment methods (p. 16-30). In this context, the examples of measurement and assessment forms take place in the old teaching material.

Regarding measurement and assessment in the new education program, Media Literacy Teaching Program (2013) proposes that measurement and assessment are done based on product-oriented and process-oriented (p. 5). In conjunction with this, students are expected to create a product. In this respect, using performance evaluation approach is proposed in order to measure and assess students' cognitive and affective development. Using portfolio including students' works is recommended in order to evaluate the process. Various methods such as true-false, short answer, multiple choice, checklist, grading type of observation forms, self and peer evaluation forms, rubrics, group evaluation forms, student portfolios etc. are suggested in the process of measurement and assessment (p. 5). There are various sections in each unit of media literacy teaching material. In this frame, there are preparation questions or preparation studies in introduction page. In your turn section, students are expected to state their opinions or to conduct a research or to do various studies. In "I evaluate myself" section, there are questions related to the subject.

3.7. Evaluation in terms of the model and dimensions of advertising literacy

Advertising literacy has different dimensions. In this section, the old and new education programs are evaluated in terms of the model and dimensions of advertising literacy proposed by Malmelin. As seen in Table 1, Malmelin (2010) proposed a model and pointed out four dimensions named as informational literacy, visual/aesthetic literacy, rhetorical literacy, and promotional literacy.

Table 1: *The dimensions of advertising literacy*³

Literacy	Informational literacy	Visual/Aesthetic literacy	Rhetorical literacy	Promotional literacy
Focus on	sources of information and knowledge	aesthetics, design and entertainment	the means and tactics of persuasion	commercial functions and financial partnerships in the media
What is analyzed?	ability to use various sources of information and to evaluate the correctness of information	understanding of the forms of auditory and visual expression as well as styles, stories and references	understanding of the strategies, goals, and target groups of marketing	understanding of the logic of product placement, branded media contents, sponsorship and publicity

When the old education program is evaluated in terms of informational literacy, it is determined that the old teaching material does not propose activities focused on distinguishing the difference between advertisement and reality however the old teaching material points out the misleading characteristics of

³ Malmelin, 2010, p. 133.

advertisements. Concerning visual literacy, it is identified that the old teaching material does not give information about aesthetics and design, and does not propose activities focused on preparing an advertisement much. Regarding rhetorical literacy, the old teaching material focuses on only using celebrities in advertisements as a persuasive element. In this context, the old teaching material does not elaborate persuasion techniques. Concerning promotional literacy, it is specified that the old teaching material gives information about commercial functions, and different formats in television advertising and radio advertising.

When the new education program is analyzed in terms of informational literacy, it is determined that the new teaching material proposes activities focused on distinguishing the difference between advertisement and reality. Regarding visual literacy, the new teaching material gives information about visual components and design of an advertisement, and proposes activities focused on preparing an advertisement. Regarding rhetorical literacy, the new teaching material suggests activities focused on research about persuasion techniques, matching of persuasion techniques with advertisements, discussion about the effect persuasion techniques, and observation on persuasion techniques. Besides, the new teaching material suggests activities also focused on making a note of the components using for persuasion, discussion about matching of persuasion techniques with advertisements, clarification, discussion and evaluation of persuasion techniques, discussion about persuasion techniques in terms of the importance of visual components. Regarding promotional literacy, the new teaching material gives information about commercial functions and different advertisement types -such as the definition of hidden advertising-, and recommends activities focused on analyzing and evaluating of television advertisements.

3.7. The similarities and dissimilarities of old and new teaching materials in terms of advertising literacy

Concerning the comparison of the similarities and dissimilarities of teaching materials, it is significant to note that the basic approach of the old education program is aimed to protect students, whereas the new education program is stand on the empowerment of the skills related to media literacy. When the similarities of old and new teaching materials are evaluated, it is noticed that both the old and new teaching materials focus on definition, aim and function of advertising, historical information about advertising, misleading characteristic of advertisements, main actors in the system, and advertisements as main revenue of media corporations. When the dissimilarities of old and new teaching materials are evaluated, it is noticed that the old teaching material focuses on main changes in the advertisements, relationship between advertising and consumer culture, different formats in television and radio advertising, the features of radio, newspapers, magazines and internet as a medium. Besides, the old teaching material also focuses on only using celebrities in advertisements as a persuasive element. On the contrary, the new teaching material elaborates on

frequently preferred persuasion techniques used in the advertisements in more detail. In addition to this, the new teaching material focuses on the main components in the process of preparing advertisements, the basic phases in the process of advertising preparation, differences between advertisements and reality, the diversity in reception of advertisements, and main legal arrangements in the field of advertising.

Regarding the activities proposed in the education program, the old education program gives importance to activities based on analyzing and evaluating. The new education program also gives importance to message production oriented activities. The new education program aims to develop students' abilities related to advertising literacy. It is significant to note that the new education program gives particular importance to learning in practice-based studies, and to find out by creating message and make inferences. Concerning skills which are intended to be gained, it is considerable to note that old program and new program focus on similar skills. In this frame, the new education program focuses much more on the ability to access, analyze, evaluate and create messages. Besides, when the similarities of old and new teaching materials about attainments are evaluated, it is noticed that students are expected to distinguish main components of advertisements and relationship between advertising and media, and to comprehend that advertisements are parts of media content, to figure out positive and negative dimensions of advertising, to distinguish advertisement from media content, and analyze advertisements, to comprehend the impact of advertising on society, to comprehend importance of ethical rules in the process of creating advertisements. When the dissimilarities of teaching materials about attainments are evaluated, it is determined that students are expected to classify different advertising formats, the advantages and disadvantages of different communication platforms in the old program. Regarding attainments in the new education program, it is identified that the education program aims to teach determining and observing frequently preferred persuasion techniques in the advertisements, and to appraise advertisements. Besides, students are also expected to gain critical viewpoint about the aim of using persuasion techniques, to distinguish the difference between the advertisement and reality, to learn the main components in the process of preparing advertisement, to develop creative thinking skills, and the ability of solving problem and using technology effectively.

Both the old education program and the new education program give importance to similar values which are in accordance with the ethical rules, such as responsibility, honesty. In this matter, the new education program explains values associated with advertising literacy in detail. In this context, the new education program points out correctness, public morality, personal rights, the life and property safety, and public health. Besides, it is important to note that the new education program proposes more measurement and assessment methods associated with advertising literacy.

When the old and new education programs are analyzed in terms of the advertising literacy model recommended by Malmelin (2010), regarding informational literacy, it is determined that the old teaching material does not propose activities focused on distinguishing the difference between advertisement and reality although the old teaching material points out the misleading characteristics of advertisements. On the contrary, the new teaching material proposes activities focused on distinguishing the difference between advertisement and reality. Regarding visual literacy, it is determined that the old teaching material does not recommend activities focused on preparing an advertisement much, whereas the new teaching material suggests activities focused on preparing advertisements. Regarding rhetorical literacy, it is determined that the old teaching material focuses on only using celebrities in advertisements as a persuasive element, whereas the new teaching material elaborates and persuasion techniques proposes various activities focused on persuasion techniques. Concerning promotional literacy, it is determined that both the old education program and new education program gives information about commercial functions and types of advertisements.

Conclusion

In this study, the main components of advertising literacy education in Turkey were analyzed, and the old and the new advertising curriculum were compared. In this respect, primary characteristic of teaching materials in terms of advertising literacy were identified. Besides, the similarities and dissimilarities of old and new teaching materials in the field of advertising literacy were revealed. In this context, it is identified that the old education program is aimed to preserve students from the unfavorable effects of advertising, whereas the new education program is stand on the empowerment of the skills related to media literacy, and gives particular importance to the production of messages, to evaluate the content of advertisements from a critical perspective, and brights enhancing level of awareness about persuasion process into the forefront. Besides, regarding the content of the program, it is specified that the new teaching material includes more subjects related to advertising. Moreover, concerning the activities proposed in the education program, it is noticed that new teaching material includes more activities related to advertising literacy, and focuses much more on the ability to access, analyze, evaluate and create messages. In this frame, the new education program leads students to be more active in the process of producing messages, and to create advertisements using persuasion techniques. On the contrary, the old teaching material is predominantly based on information transfer instead of activities related to advertising literacy. In this respect, it is considerable to point out that activities proposed in the new teaching material include not just analysis but also lead students to creative production. Furthermore, although old program and new program focus on similar skills which are intended to be gained, it is identified that regarding the activities and course subjects, the new program supports more abilities related to advertising literacy than old program. Apart from that,

however both the old education program and new education program aim to teach similar values, it is specified that values which are intended to be taught through advertising literacy are explained in detail in the new education program. Additionally, the new education program recommends more various measurement and assessment methods associated with advertising literacy rather the old education program. In addition to these, when the old and new education programs are analyzed regarding the advertising literacy model recommended by Malmelin (2010), it is identified that the new education program is more comprehensive in terms of informational literacy, visual literacy, rhetorical literacy and promotional literacy.

As a consequence, the new teaching material allocates more space to advertising literacy. Besides, regarding advertising literacy, the new teaching material is more comprehensive in terms of subjects included in the curriculum. Moreover, the topics associated with advertising literacy are explained in more detail. Furthermore, the new teaching material embraces the different aspects of advertising literacy. In addition to these, there are more varied activities in the new teaching material. In relation to this matter, the new education program leads students to be more active and to be more productive. In conjunction with this, skills and attainments which are intended to be gained are much more rather than the old teaching material. Consequently, the new teaching material contributes more to become a conscious media literate rather than the old teaching material. In addition to these, as stated above, current advertising literacy education is a part of media literacy education program. In this frame, it is suggested that advertising literacy can be started to be taught as an elective course.

REFERENCES

- Altun A. (2009). Eğitim Bilim Açısından Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Programına Eleştirel Bir Yaklaşım. *Ahi Evran University Kırsehir Faculty of Education Journal (KEFAD)*, 10 (3), 97-109.
- An, S., Jin, H.S & Park, E.H. (2014). Children's Advertising Literacy for Advergimes: Perception of the Game as Advertising. *Journal of Advertising*, 43 (1), 63-72.
- Balaban-Salı, J., Ünal, F & Küçük, M. (2008). İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersinin Amaçlarının ve Etkinliklerinin Değerlendirilmesi. *The International Educational Technology Conference Proceeding Book*. p. 555-559. Erişim Tarihi: 15.04.2015, ietc2008.home.anadolu.edu.tr/ietc2008/103.doc.
- Bowen, G. A. (2009). Document Analysis As An Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9 (2), 27-40.
- Children's Media Consumption Habit Research (2013). Ankara: The Radio and Television Supreme Council (RTUK).

Çelik, Y. (2016). An Evaluation on Advertising Literacy Education: An Assessment of Media Literacy Curriculum in Terms of Advertising Literacy in Turkey. *Humanitas*, 4(8), 65-83

Corbin, J. & Strauss, A. (2008). *Basics of Qualitative Research: Techniques And Procedures For Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Hasdemir, T. A. (2012). Gelenekselden Yeni Medya Okuryazarlığına: Türkiye Örneğinde Bir Değerlendirme. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 23-40. Erişim Tarihi: 16 May 2015, <http://www.admongo.gov>. The Website of Federal Trade Commission.

Karaduman, S. (2013). An Assessment on Media Literacy Education in Turkey and the Problems Experienced In Practice. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 106, 371-379.

Lin, J. H & Peng, W. (2010). An Advertising Literacy Workshop to Enhance Young Adolescents' Understanding of Traditional and Emerging Advertising of Food. *International Communication Association 2009 Annual Meeting*, 1-33.

Livingstone, S. & Helsper, E. J. (2006). Does Advertising Literacy Mediate the Effects of Advertising on Children? A Critical Examination of Two Linked Research Literatures in Relation to Obesity and Food Choice. *Journal of Communication*, 56 (3), 560-584.

Malmelin, N. (2010). What is Advertising Literacy? Exploring the Dimensions of Advertising Literacy. *Journal of Visual Literacy*, 29 (2), 129-142.

Media Literacy Teaching Program and Guide (2006). Ankara: Radyo Televizyon Üst Kurulu & Milli Eğitim Bakanlığı.

Media Literacy Handbook (2007). Ankara: Radyo Televizyon Üst Kurulu.

Media Literacy Instruction Guide (2008). Yazarlar: M. Sadık Arslan, Emine Genç, Niyazi Kaya, Hikmet Azer. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı-Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Media Literacy Teaching Program (2013). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Media Literacy Teaching Material (2014). Yazarlar: Nezh Orhon, Nilüfer Pembecioğlu, Adnan Altun, Sait Tüzel, Ebubekir Çakmak. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı-Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Merriam, S. B. (1988). *Case Study Research in Education: A Qualitative Approach*. San Francisco: Jossey-Bass Publications.

Nelson, M. R. (2015). Developing Persuasion Knowledge by Teaching Advertising Literacy in Primary School. *Journal of Advertising*. 0 (0), 1-14.

Roedder John, D. (1999). Through The Eyes of a Child. Children's Knowledge and Understanding of Advertising. M. Carole Macklin & Les Carlson (Ed.). *Advertising to Children. Concepts and Controversies* (pp. 3-26). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Rozendaal, E., Van Reijmersdal, E.A., Buijzen, M. & Lapierre, M.A. (2011). Reconsidering Advertising Literacy as a Defense against Advertising Effects. *Media Psychology*, 14 (4), 333-354.

Smythe, D. W. (1981). On The Audience Commodity and Its Work. Dallas

Çelik, Y. (2016). An Evaluation on Advertising Literacy Education: An Assessment of Media Literacy Curriculum in Terms of Advertising Literacy in Turkey. *Humanitas*, 4(8), 65-83

Walker Smythe. *Dependency Road: Communications, Capitalism, Consciousness and Canada* (22-51). Norwood, NJ: Ablex Publishing.

Spielvogel, J. & Terlutter, R. (2011a). Do Children's BMI, Body Shape Perception and Self-esteem Impact Their Advertising Literacy?. *Proceedings of the American Advertising Association Conference*. p. 78-79.

----- (2011b). Children's Advertising Literacy: Do BMI, Body Shape Perception, Self-esteem and TV Exposure Matter?. *Advances in Advertising Research*, 2, 147-162.

Stern, S. & An, S. (2009). Increasing Children's Understanding of Advergames' Commercial Nature: Does an Advertising Literacy Lesson or Ad Break Make a Difference. *International Communication Association 2009 Annual Meeting*, p. 1-38.

Tarabashkina, L, Quester, P. & Habell, C. Obesity. (2011). Advertising Literacy, Peer-Child Communication, Popular Foods and Children's Food Related Behaviour: Mediating Or Non-Existent Effects?. *Obesity Research & Clinical Practice*, 5 (1), p. 38.

Young, B. (2003). Does Food Advertising Influence Children's Food Choices? A Critical Review of Some of the Recent Literature. *International Journal of Advertising*, 22 (4), 441-459.

Humanitas, 2016; 4(8): 85-96
ISSN: 2147-088X

<http://humanitas.nku.edu.tr>
DOI: [10.20304/humanitas.277538](https://doi.org/10.20304/humanitas.277538)

Araştırma-İnceleme

WILLIAM GOLDING'S *rites of passage*: FRAGMENTS OF TRAGEDY IN POSTMODERN FICTION

Rahime ÇOKAY NEBİOĞLU¹

Abstract: William Golding, as an author deeply interested in man's evil nature, chaos and obscurity, is known for his novels that present an original account of man's experience. In his novels he tackles man's disillusionment with life, the concept of evil, social discrimination, multiple layers of truth and the difficulty of reaching a single and ultimate version of reality. *Rites of Passage* is one of such novels that is notably dense, dark and difficult to categorize due to its embodiment of different genres, techniques and elements. The novel is also rich with postmodernist strategies such as dialogic relations between different social classes and voices, double-voiced narration, self-reflexive allusions to other works of fiction, parodic use and abuse of different genres, and delays and gaps. These strategies invest the novel with playful yet at the same time tragic tricks that enable the reader to recognize reality as a human construct, life as a pathos and human condition as a tragedy. In this regard, this paper seeks to scrutinize postmodernist aspects in *Rites of Passage*, exploring the contribution of these aspects to the building up of chaotic and tragic atmosphere of the novel rather than to a playfulness that is expected to arise out of diversity observed both in characterization and in language and structure.

Keywords: Postmodernism, Parody, Intertextuality, Metafiction, Golding, Tragedy.

WILLIAM GOLDING'İN *GEÇİŞ AYINLERİ*: POSTMODERN ROMANDA TRAJEDİ KIRINTILARI

Öz: İnsan doğasının kötülüğü, bilinmezlik ve kaos ile yakından ilgilenen William Golding, insan deneyimlerini özgün bir şekilde yansıtan romanlarıyla ün salmıştır. Golding romanlarında genellikle insanoğlunun hayata karşı duyduğu hayal kırıklığı, kötülük kavramı, sosyal ayırım, doğrunun göreceliği ve tek bir doğruya ulaşmanın zorluğu gibi konuları ele alır. *Geçiş Ayinleri* romanı da oldukça yoğun, kasvetli bir atmosfer çizen ve birçok farklı edebi tür, teknik ve özellikleri bir arada

¹ Araş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. rahimecokay@gazi.edu.tr

bulundurduğu için belli bir kategoriye yerleştirilmesi son derece güç olan romanlarından biridir. Bu roman farklı toplumsal sınıf ve sesler arasındaki diyalojik ilişkiler, çok sesli anlatım, diğer edebi eserlere özdeşünümsel göndermeler, farklı edebi türlerin parodik kullanımları, kasıtlı olarak yapılan anlatımsal geciktirmeler ve boşluklar gibi birçok postmodern stratejileri de içinde barındırmaktadır. Bu stratejiler romana postmodern oyunbazlık boyutu kazandırmakla kalmayıp, romanı okuyucunun gerçeğin yapaylıktan, hayatın acılardan, insan doğasının ise trajediden ibaret olduğunu anlamasını sağlayacak trajik aldatmacalarla donatmaktadır. Bu çalışma *Geçiş Ayinleri* romanındaki postmodern özellikleri incelemeyi ve bu özelliklerin romandaki oyunbazlıktan ziyade romandaki kaotik ve trajik atmosferin oluşturulmasına nasıl katkıda bulunduğunu irdelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Postmodernizm, Parodi, Metinlerarasılık, Üstkurmaca, Golding, Trajedi.

Introduction

Written in 1980 as the first book of Golding's trilogy entitled *To the Ends of the Earth*, *Rites of Passage* concentrates on the story of a young aristocrat named Edmund Talbot who sets off on a voyage by an old warship to join the colonial government during the closing years of the Napoleonic wars. The novel consists of the first person narration of Talbot through his journal that he keeps for his influential godfather at his request, and of the letter of Reverend James Colley, a Church of England parson, that is embedded in the main narration. In this respect, there are two narrators in the novel whose journals both supplement and deconstruct each other, which, in turn, foregrounds the multiplicity and relativity of truth. In line with Hutcheon's saying that "the real exists (and existed), but our understanding of it is always conditioned by discourses, by our different ways of talking about it" (1988, p. 157), Golding's novel displays the constructedness and versatility of truth by presenting it from two different points of view. Although Golding does not deny the existence of truth, he suggests that it is an utterly complicated concept that is "impossible to tie down with rational formulas and reductive solutions" (Redpath, 1986, p. 58). Regarding this view, he introduces double-narrative in his novel to "pre-empt the privilege of God by seeing the situation from the point of view of two people, and therefore— since no two people can ever see the same universe— undercut both of them. Once you start to see the universe from more than one point of view, all hell breaks loose: characters start turning over in a great wind-like one of Dante's circles" (qtd. in Haffenden, 1985, p. 104).

1. Multiple Narrative Voices

The first and the main voice of the narrative belongs to Talbot, a young snob having attained by nature a particular status in the social hierarchy that he enjoys constantly boasting off. Talbot is the embodiment of Enlightenment values, representing "typically modern, with an eighteenth-century cynicism and an overview of life firmly centred on man and his institutions" (Crompton,

1985, p. 128). In keeping with the Enlightenment thought, he tends to scatter “the darkness of superstition, prejudice and barbarity” (Abrams, 1999, p. 75), which is clarified when he ridicules the cleric who is the agent of the Romantic view and ignores the sailors’ rituals which he regards as superstitions. He continuously strives to find a scientific explanation for the events happening around him and talks with literary references to classical authors and figures such as the Aeneid, Plato, Aristotle, Theocritus, Servius, Lucullus, Pan, and Circe. Upon seeing Willis, one of the shipmen, measuring the angle by watching the movement of the sun, “shooting the sun” ritual, for instance, he gives a lecture on Galileo and his “Eppur si muove” (Golding, 1982, p. 36) to him, calling the ritual a “Middle Age” practice. In this sense, his observations and evaluations composing his journal are subjected to his limited knowledge, perception and subjectivity that are shaped according to Enlightenment values and worldview.

Unlike Talbot who attaches great importance to social status and manners, Colley, the second narrator given voice in Talbot’s narration, is a naïve man who represents Romantic ideas by valuing the power and beauty of nature. Colley’s perspective, as opposed to the rationalist philosophy abound in Talbot’s journal, reflects the irrational and the sensible. The nature overlooked in Talbot’s narration is celebrated in Colley’s. While Talbot describes the environment around the ship stinky and puky, Colley considers it as “an earthly paradise, nay, an oceanic paradise!” (Golding, 1982, p. 187). Colley’s narration is like “the record of an emotional outlook seeing the whole voyage as a spiritual one and describing nature with a sense of feeling which Talbot’s journal lacks” (Yıldırım, 2004, p. 115). Hence, his thoughts cannot be claimed to have been purified from subjectivity since it is obvious that they are influenced by his Romantic tendencies.

Creating these two equally subjective narrators, Golding submits two different versions of the same events, through which the reader discovers the errors of judgment in each narration. Until Colley’s letter is given, the reader observes the ship and its inhabitants only through Talbot’s eyes, seeing the captain as “Noah”, the ship as “Noah’s Ark” (Golding, 1982, p. 8), Colley as “a drunken crab” (p. 15), and whatever happens on board the ship as “a play [...] [either] a farce or a tragedy” (p. 104). Talbot, throughout his journal, describes Colley’s tragic story with indifference, ignoring the cruelty of the captain and his crew against the poor parson. Rather than giving him a back, he uses him as a bait because he wants to tease the captain Anderson who hates the clergy. Although he is told that it is the only thing to sooth the parson on the verge of his death, he is even unwilling to visit him in his hutch, asserting that he will be “offended by the sights and smells of a sick-room” (p. 130).

Colley’s letter, however, brings a new perspective to those events narrated by Talbot, uncovering Colley’s misjudgments about Talbot and Talbot’s obliviousness of Colley’s deep trouble. In contrast to Talbot’s description, Colley is a sensitive, innocent and spiritual man who is aware of the captain’s

and its crew's hatred towards him, yet blames himself for this treatment and strives to recover his relationship with them. He regards Talbot as "a true friend to religion" (Golding, 1982, p. 211) and to himself, thinking that he is waiting the suitable moment to further their acquaintance. However, Talbot is not fond of either religion or Colley himself, admitting how much he "enjoy[s] these few weeks of freedom from the whole paraphernalia of Established Religion" (p. 65) and that he deliberately avoids the parson. Thus, everything told in Talbot's journal is deconstructed by Colley's letter. Moreover, by means of this double-narrative, the reader realizes how these two characters fail in understanding what is actually happening around themselves.

As Nadal (1995) points out, "the double narrative provides two opposed points of view, a device that Golding employs recurrently in his works because it undermines the assumptions built by the first perspective and forces the reader to see the events in a new light" (p. 88). In other words, the shift in point of view makes the reader reconsider what has happened, realize the versatility of perception and question the reliability of truths presented. Moreover, the existence of different versions of truth reminds Hutcheon's famous saying that "there are only truths in the plural, and never one Truth" (1998, p. 109). By embodying such a typically postmodern strategy, Golding lays emphasis not only on the relativity and multiplicity of truth but also on its unreliability. "The main sources of unreliability are", for Rimmon-Kenan (2001), "the narrator's limited knowledge, his personal involvement and his problematic value-scheme" (p.100). In this sense, both Talbot and Colley are equally unreliable narrators, presenting events from their subjective and limited points of view influenced by different value systems. Talbot begins to write his journal at the request of his godfather and promises to "hold nothing back" (Golding, 1982, p. 8), yet he recognizes the difficulty of keeping his promise, namely representing reality: "I was never made so aware of the distance between the disorder of real life in its multifarious action, partial exhibition, irritating concealments and the stage simulacra that I had once taken as a fair representation of it!" (p. 110). Revealing his purpose in writing a journal that is to "entertain" (p.18) his lordship, Talbot loses the reader's trust in whatever he will write from then on since the reader realizes that he will choose the events that interest him and omit the rest: "'In my case I find there is hardly time to record the events of a day before the next two or three are upon me.' 'How do you select?' 'Salient facts, of course –such trifles as may amuse the leisure of my godfather'" (p. 167). Similarly, Colley is also an unreliable character that misjudges people by attaching too much importance to his own emotions and people's attitudes towards him. In this regard, the presentation of facts is distorted in the journals of both narrators, which problematizes the very possibility of attaining a single and reliable truth.

2. Delays and Gaps

As Hutcheon (1988) suggests, "[p]ostmodern discourses both install and then contest our traditional guarantees of knowledge, by revealing their gaps or

circularities” (p. 127). In *Rites of Passage*, Golding deliberately inserts delays and gaps in the narrative so as to display the difficulty of representing the truth. Delays, as Rimmon-Kenan (2001) remarks, “consist in not imparting information where it is 'due' in the text, but leaving it for a later stage” (p. 127) while gaps are the intentional omission of information. Hence, delays and gaps in a text increase the suspense of the reader by turning the whole text into a riddle, preventing the reader from fully understanding it yet pushing him/her to be more inquisitive. Moreover, “[t]he novel's structure- with its partial concealments, oblique clues, delayed disclosures”, Tiger (1988) notes, “forces [the reader] to bring into focus” on both of the journals equally (p. 230). In the novel, Talbot provides the reader with a limited point of view whereby the reader cannot find the answer of various questions in his/her mind such as why there is a gloomy and distressing atmosphere on the ship, why the Captain hates the clergy, what the badger bag is, what the creeper plant in the cellar means and why Colley is so miserable. It is only when Colley and other characters are given voice that the reader gets to find out the meanings of these missing clues.

At the end of the novel, some of these clues are decoded as follows: The unhappiness prevalent on the ship results from the sharp class distinction which is, with Baker's words, “the classic disease of society in [Britain]” (1982, p. 136). Shipboard life is like a miniature of British class structure, dividing passengers into different parts of the ship assigned to different classes: the common people and the emigrants residing in the front of the ship are separated with a white line from the ladies and the gentlemen who lodge in the other part which only the sailors are allowed to enter in. The reason of Anderson's hatred towards the clergy is also explained later by Deverel: Anderson is actually the illegitimate son of an aristocrat yet his mother is married off to a clergyman, so Anderson hates religion and clergymen due to his stepfather's being a clergyman. The meaning of the “badger bag” is revealed as well: As Tiger (1988) points out, “the badger bag is defined in Glascock's *Naval Sketch Book* (1825) as a name 'given by Sailors to Neptune when playing tricks on travelers on first crossing the line.' The tars prepare for their 'equatorial entertainment' by filling a huge tarpaulin with filthy sea water, dung, and urine—a badger bag to end all badger bags” (p. 226). It is the first rite in which Colley is humiliated; he is chosen victim by Cumbershum and Deverel and dragged into a huge tarpaulin filled with sea water, dung and urine. As for the creeping plant the roots of which “buried in a pot and the stem roped to the bulkhead for a few feet” (Golding, 1982, p. 78), it is understood that sailors believe that this plant support the mainmast of the ship. However, for Tiger (1988), these plants “represent the strange unmanageable tangled undergrowth of human impulses in this wooden world” (p. 224). Finally, Colley's tragedy is clarified when he tells the cruel treatment that he is subjected to on the ship and Billy Rogers testifies what has happened during the “Make and Mend” ritual: the sailors do not content themselves by threatening Colley to drown in the disgusting water in the tarpaulin; they also give him a strong drink and make him wander around in

a drunken and naked state. To further his degradation, the drunken parson urinates against the bulwark before the eyes of men and women on board. When he is brought to his hutch by Billy Rogers, his sexual feelings overwhelms him and he “commit[s] the *fellatio* that the poor fool [is] to die of when he remember[s] it” (Golding, 1982, p. 267). Ashamed of what he has done, the poor parson feels that he cannot face the world ever again and wills himself to death by withdrawing himself from outer world into his own shell.

Although Colley's letter and testimonies of other characters provide the reader with some information to find an explanation for the missing parts, there are still some gaps and uncertainties that remain unexplained in the text. As Rimmon-Kenan (2001) asserts, “[h]oles or gaps are so central in narrative fiction because the materials the text provides for the reconstruction of a world (or a story) are insufficient for saturation. No matter how detailed the presentation is, further questions can always be asked; gaps always remain open” (p. 129). First of all, why the officers have been specially gathered together for this voyage is an unanswered question. Even though the reader knows about the reason of Talbot's voyage, s/he does not have any clue of why other officers have chosen to travel on this old warship turned into a passenger vessel. Secondly, it is still a mystery who the purser is and why everyone is afraid of him and cowers whenever his name is mentioned. One another mystery in the text is the power of Wheeler and his sudden disappearance. Wheeler is portrayed as a man who has the knowledge of almost everything happening on the ship; however, it is unknown why he is so “omniscient” and “ubiquitous” (Golding, 1982, p. 184) and why he suddenly disappears during the inquiry of Colley's death: “The man has disappeared. He has fallen overboard. Wheeler! He has gone like a dream, with his puffs of white hair, and his shining baldness, his *sanctified* smile, his complete knowledge of everything that goes on in a ship, his paregoric, and his willingness to obtain for a gentleman anything in the wide, - wide world, provided the gentleman pays for it!” (p. 265). Above all, the central mystery of the story is what really resulted in Colley's death, with Brocklebank's words, “[w]ho killed Cock Colley?” (p. 248): Is it the act of *fellatio* as Billy Rogers suggests? Is there any other reason of his deadly shame? How did he die? Although alternative answers are offered to resolve this mystery, the truthfulness and reliability of these statements are questionable since neither of the journals mentions these last moments. “Golding's novels”, as Tiger (1988) remarks, “never conclude with one unequivocal meaning, however; they insist upon the intermingling of the visible and the invisible, the physical and the spiritual, the world of the burning candle and the burning bush, the cellarge and the spire” (p. 229) and so does *Rites of Passage*. In this sense, the novel illustrates such postmodernist qualities as randomness, discontinuity, open-endedness and fragmentariness through which it becomes impossible to realize the boundary between what is real and what is not.

3. Parody

As a postmodern text, *Rites of Passage* not only presents different versions of truth but also embodies parodies of different genres, literary figures and characters. Parody is, Abrams (1999) notes, an imitation of “the serious manner and characteristic features of a particular literary work, or the distinctive style of a particular author, or the typical stylistic and other features of a serious literary genre and deflat[ing] the original” (p. 36). The first established genre the characteristic features of which are imitated in Golding’s novel is the epistolary genre that inserts its narrative into various semiliterary genres such as journals, diaries and letters. In *Rites of Passage*, the narrative is conveyed completely through Talbot’s journal and Colley’s letter imbedded within this journal even though it is supposed to be done with “an exchange of letters” (p. 228). According to McCallum (1999), “[a] crucial aspect of narrative which diary and epistolary genres foreground is the construction within language of a speaking subject (the narrator or diarist), a narrated subject, and an addressee or narratee” (p. 216). Although the whole narrative is composed by means of a journal, it has, at least, the crucial aspects McCallum notes: a speaking subject that is Talbot; a narrated subject that is Colley’s tragic story; and an addressee that is Talbot’s godfather. Colley’s letter inserted in Talbot’s journal also includes the crucial features of the epistolary mode: written in the first-person narration by Colley; addressed to his sister; expressing inner feelings of Colley.

In *Rites of Passage*, Golding parodies not only the language but also the conventions of the epistolary genre. Talbot starts keeping a journal at the request of his godfather, promising him to record everything that happens on board the ship everyday; he places numbers at the beginning of each entry written each day; however, after the third day, he realizes the impossibility to write an exact record of all events by giving a hint of his future parody of Samuel Richardson’s epistolary mode: “But come! I cannot give, nor would you wish or expect, a moment by moment description of my journey! I begin to understand the limitations of such a journal as I have time to keep. I no longer credit Mistress Pamela’s pietistic accounts of every shift in her calculated resistance to the advances of her master!” (Golding, 1982, p. 28). In the following chapters, thus, the order of time which is a crucial convention in the epistolary mode is self-consciously parodied. He places “4” at the top of his entry on the fifth day of the voyage, following which he completely loses his track: “I *think* it is the seventh—or the fifth—or the eighth perhaps—let ‘X’ do its algebraic duty and represent the unknown quantity. [...] Where was I? Ah yes! Well then—” (p. 46). After “X”, he elapses to “12”; and the next chapter is numbered as “17”. In this tangled mode of ordering, Talbot also utilizes different marks such as alpha, zeta, omega and question mark, which brings the novel the playful mode that is prevalent in almost all postmodern texts.

Another mode determining the structure and language of the novel is the picaresque. The picaresque is traditionally defined as the story of a rogue, who is of low class either by birth or by social-economic-political misfortunes, and

who experiences a number of adventures and situations that lead him to understand the society. His adventures end up either with a fortune and high social ranking or with misfortune and exclusion from the society. Thanks to his traveling, he is able to display a “*social panorama of his age*” [emphasis in original]; the rogue is usually “lonely, self-reliant, his response to this hostile world is to travel, to wander from one place to another, alone, unattached, isolated, and very often, confused” (Tomoiaga, 2010, p. 10).

Golding uses the picaresque plot as the novel's plot compositional base since the novel is set in a sea journey taking place towards the end of the Napoleonic Wars. He introduces an eighteenth century gentleman, Talbot, on his way to an administrative post in the colony of Australia. Considering the characteristics of a rogue, however, it can be asserted that Colley is the picaresque character in this sea journey rather than the main narrator Talbot. It is Colley who comes from the margins of society, looks for a new status in the society he has recently joined in yet fails in his attempt while Talbot who is of a higher rank successfully completes the “literal passage from an old world to a new one” (Dickson, 1990, p. 123) which is also suggested in the title of the novel, “*Rites of Passage*”. While describing the rites of passage both characters experience, Crompton (1985) makes an analogy with Van Gennep's three stages that are “separation, transition and incorporation” (p. 153). Both characters are separated from their familiar environments –Talbot from his parents, Colley from his sister-; both strive to be accepted in the new society; yet only Talbot achieves “the symbolic completion of the process of transition” (ibid. p. 153), which is made clear in the scene where Talbot enjoys his meal at the Captain's table while poor Colley is waiting for his death, alone and isolated, at his cabin.

Another picaresque convention included in the novel is two-dimensional characters: “the ‘notorious free thinker’ and ‘inveterate foe of every superstition’ (Mr Prettiman); the tough-minded governess who has come down in the world (Miss Granham); the grotesque and bibulous portrait painter and pander (Mr Brocklebank); the ageing and histrionic whore (Zenobia); the lieutenant with the heart of gold (Summers); the cheerful and amoral jolly jack tar (Billy Rogers)” (Crompton, 1985, p. 124). Although the novel embodies various conventions of the tradition, as a parody of the picaresque voyage, it presents a sea-story “with never a tempest, no shipwreck, no sinking, no rescue at sea, no sight nor sound of an enemy, no thundering broadsides, heroism, prizes, gallant defenses and heroic attacks!” (Golding, 1982, p. 278). In this respect, Tiger (1988) states that the novel “parodies the voyage literature of [18th century] which so tiresomely gives us so many of the unvarnished facts and so little of the living spirit of the journey” (p. 220). Hence, by parodying the language and conventions of both epistolary novel and picaresque voyage in the 18th century novels, Golding incorporates hybridity into his novel, which is “a perfectly suited analogue to late-twentieth-century postmodernity [...] [that] is suspicious of classical notions of truth, reason, identity and objectivity, of the idea of universal progress or emancipation, of single frameworks, grand

narratives or ultimate grounds of explanation” (Morace, 1989, p. 8).

4. Intertextuality

Along with the presentation of the playful imitations of long-established literary genres, namely with the “use and abuse [of] the conventions of earlier works” (Nadal, 1995, p. 85), Golding also makes parodic references to various literary works and authors, which is actually another postmodernist technique called “intertextuality”. Intertextuality, as Kristeva (1986) defines, “a mosaic of quotations; any text is the absorption and transformation of another. The notion of intertextuality replaces that of intersubjectivity” (p. 37). Accordingly, there are many explicit and implicit references to not only works of other authors but also Golding’s earlier works. In the very first page of his journal, Talbot states that he intends to write like “lively old Fielding and Smollet” rather than “sentimental Goldsmith and Richardson” (Golding, 1982, p. 3). However, his journal turns out to be like neither that of Fielding nor that of Smollet, rather echoes Lawrence Sterne’s style. Concerning this resemblance, Tiger points out that “Sterne's *Tristram Shandy* exerts an appealing influence on Golding, for Talbot, like *Tristram*, is both chronically indisposed and when it comes to the art of storytelling chronically self-conscious” (p. 220). Along with chronological irregularities and self-consciousness, both novels contain a “digressive narrative”, “sudden starts and stops” (Tiger, 1988, p.220), which is something Talbot has already realized: “My entries are becoming short as some of Mr. Sterne’s chapters!” (Golding, 1982, p. 72).

In addition to this structural analogy between Talbot’s journal and Sterne’s novel, there are also several allusions to other classical, romantic and modern authors such as Plato, Homer, Aristotle, Milton, Coleridge and Conrad. While describing the passengers on the ship, Talbot draws an analogy to Milton’s “*Lycidas*” by even quoting the poem as follows: “until I saw these fellows like Milton's hungry sheep that "look up", I had not considered the nature of my own ambitions nor looked for the justification of them that was here presented to me” (Golding, 1982, p. 38). Thus, he resembles the sailors to “[t]he hungry sheep look up and are not fed” in Milton’s famous pastoral elegy (*Milton* 127). Similarly, he refers to the ideas of Plato and Aristotle on several occasions. While telling how Colley has climbed the social ladder although he has come from the margins of the society which, for Talbot, he still belongs to, Talbot makes a reference to Aristotle’s theory of order: “Colley was a living proof of old Aristotle's dictum. There is after all an order to which the man belongs by nature though some mistaken quirk of patronage has elevated him beyond it” (Golding, 1982, p. 67). According to Nadal (1995), “[a]s this allusion to Aristotle includes a comment on his work, the relationship involved is not only intertextual, but also metatextual, that is, “la relation de 'commentaire’,” “la relation *critique*,” in Genette's definition” (p. 98).

As for Homer, the sea voyage during which Talbot’s and Colley’s transition to self-knowledge reminds the great sea journeys in the *Illiad* and *Odyssey*. When

the contrast between Talbot's situation and the heroes' situations in these epic poems is concerned, the novel's irony comes into view, which can be clarified with Dickson's following comment:

[Talbot] invokes a conventional Homeric metaphor when they begin their journey "over the broad back of the sea" (p. 34), as he cites the Greek to a stupefied crewman, Willis, who replies that he does not know French (p. 35). Every time Talbot waxes literary, whether referring in Greek to the fear of Pan (p. 75) or the "meaningless faces" of the passengers (p. 122), we are reminded of a heroic classical literature of sea journey that dwarfs the presumptuous Talbot and his journal at every turn (1990, p. 121).

Another instance of intertextuality in Talbot's journal is the reference to Samuel Taylor Coleridge's "The Rime of the Ancient Mariner". The poem is not only mentioned by Talbot but also quoted by Zenobia when she says: "*-alone, alone, All, all alone, Alone at a wide, wide sea!*" [emphasis in original] (Golding, 1982, p. 59). References to Coleridge's poem help the reader to make an analogy between the fate of Colley and that of the Mariner. Just like the Ancient Mariner, Colley is an unfortunate man who is victimized due to his sentimentality and romantic notions of the sea. As Dickson (1990) asserts, the resemblance between Colley and the Mariner draws attention to "the central conflicts between the eighteenth-century Talbot and Rev. Colley" as well as "the conflict between Christian and pagan forces", and more importantly "reinforce[s] the symbolic journey of a 'soul', not only Colley's but also Talbot's" (p. 121).

Beside these explicit allusions, there are also some implicit literary references in the novel. For instance, after finding out the details of Colley's miserable story, the cruel treatment he had to bear, his deep feelings towards him and the reasons of his death through his letter, Talbot decides to write a letter to Colley's sister that will be "all lies from beginning to end [...] a letter that contains everything but a shred of truth" (Golding, 1982, p. 277). This reminds us of Conrad's *Heart of Darkness* in which Marlow does the same thing to Kurtz's fiancée. Furthermore, "[a] symbolic sea voyage, the look into the face of evil, a destructive personal withdrawal ending in death, the narrator's decision to lie about what happened—all of this makes a strong identification with Conrad" (Dickson, 1990, p. 121-122).

Although Golding echoes Conrad's novel in his *Rites of Passage*, he expresses that he is tired of being compared with him in one of his interviews: "I think I'm pretty much tired of being asked which story of Conrad I got which of my stories from. I'm pretty much tired of always being told how much I owe to *Heart of Darkness*. [...] I admire Conrad immensely for his word painting of sea-scapes and sea scenes and his shipness" (qtd. in Baker, 1982, p. 162). Rather than being influenced by Conrad's, as he states, Golding actually picks Colley's story out from a real incident "that occurred in 1797 on board a ship bound for Manila, involving Wellington, then Colonel Wellesley, and a young clergyman" (Nadal, 1995, p. 86). Golding reveals the sources of his story as

follows:

The book is founded on an actual historical incident. There was a man, a parson, who was on board a ship, in a convoy that was going from the east coast of India to the Philippines [...] there was a regiment of soldiers going, and there was a parson . . .a very respectable man. And one day... either he got drunk and went wandering naked among the soldiers and sailors, or else he went wandering among the soldiers and sailors and got drunk and naked, put it whatever way you like. But he came back, he went into his cabin and stayed there and no matter what anybody else said to him he just lay there until he died, in a few days (qtd. in Baker, 1982, p. 132).

This mysterious death of the parson out of shame impresses Golding so deeply that he decides “for [his] peace of mind, to invent circumstances in which it was possible for a man to die of shame” (Baker, 1982, p. 132). Accordingly, in his *Rites of Passage*, he successfully creates a character, Colley, who wills himself to death out of shame, which is crystallized in the last words of the novel: “[Colley] was the exception. [...] a gill or two of the *fiery ichor* brought him from the heights of complacent austerity to what his sobering mind must have felt as the lowest hell of self-degradation. In the not too ample volume of man's knowledge of Man, let this sentence be inserted. Men can die of shame” (Golding, 1982, p. 278).

Conclusion

Apparently, Golding rewrites a historical material with a postmodernist twist and turns it into his own narrative, which makes the novel “historically aware, hybrid and inclusive” (Nadal, 1995, p. 85). Due to these characteristics, the novel can be placed into the category of what Linda Hutcheon coined “historiographic metafiction”, in other words, “fictionalized history with a parodic twist” (Hutcheon, 1989, p. 53). Historiographic metafiction, according to Hutcheon, “incorporates all three of these domains: that is, its theoretical self-awareness of history and fiction as human constructs (*historiographic metafiction*) is made the grounds for its rethinking and reworking of the forms and contents of the past” (1988, p. 5). Golding's rewriting of *rites of passage* properly fits Hutcheon's definition, displaying narrative self-reflexivity and accommodating real and historical realities and personages along with fictional ones.

In the light of these aspects, the novel proves to be an overt postmodernist text through which the reader realizes the blurring boundaries between fact and fiction, questions the reliability of narratives and recognizes the relativity and multiplicity of truth. Rather than that bringing about an atmosphere of mirth and hope in most postmodernist texts, however, this relativity of truth presented as that which is at times displaced and delayed, at times constructed and contradicted quintessentially becomes “the record of a drama -Colley's drama” (Golding, 1982, p. 265).

REFERENCES

- Abrams, M. H. (1999). *Glossary of Literary Terms*. Boston: Heinle & Heinle.
- Baker, J. R. (1982). An Interview with William Golding. *Twentieth-Century Literature*, 28 (2), 130-170.
- Milton, J. (1984). *Complete Shorter Poems*. John Carey (Ed.). New York: Longman.
- Crompton, D. (1985). *A View From the Spire: William Golding's Later Novels*. Julia Briggs (Ed.). New York: Basil Avenue Publisher.
- Dickson, L. L. (1990). *The Modern Allegories of William Golding*. Tampa: Florida UP.
- Golding, W. (1982). *Rites of Passage*. London: Faber and Faber.
- Haffenden, J. (1985). *Novelists in Interview*. New York: Methuen.
- Hutcheon, L. (1988). *A Poetics of Postmodernism*. London & New York: Routledge.
- (1989). *A Politics of Postmodernism*. New York: Routledge.
- Kristeva, J. (1986). Word, Dialogue and Novel. Toril Moi (Ed.). *The Kristeva Reader*. Oxford: Basil Blackwell.
- 96 McCallum, R. (1999). *Ideologies of Identity in Adolescent Fiction: The Dialogic Construction of Subjectivity*. New York: Garland.
- Morace, R. A. (1989). *The Dialogic Novels of Malcolm Bradbury and David Lodge*. Carbondale: Southern Illinois UP.
- Nadal, M. (1995). William Golding's Rites of Passage: A World in Transition. *Telling Histories: Narrativizing History, Historicizing Literature*. Atlanta: Rodopi.
- Redpath, P. (1986). *William Golding: A Structural Reading of His Fiction*. London: Vision.
- Rimmon-Kenan, S. (2001). *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. London: Routledge.
- Tomoiaga, L. (2010). *Elements of the Picaresque in Contemporary British Fiction*. Diss. Universitatea Babeş-Bolyai.
- Tiger, V. (1988). William Golding's "Wooden World": Religious Rites in *Rites of Passage*. James R. Baker (Ed.). *Critical Essays on William Golding* (p. 135-149). Gale: Thorndike Press.
- Yıldırım, H. A. (2004). Allusions and Metaphors in Rites of Passage by William Golding. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 109-118.

Humanitas, 2016; 4(8): 97-113
ISSN: 2147-088X

<http://humanitas.nku.edu.tr>
DOI: [10.20304/humanitas.277539](https://doi.org/10.20304/humanitas.277539)

Araştırma-İnceleme

ACTIVE OR TOKEN PARTICIPATION?: HOPES AND HINDERANCES BEFORE ROMA FACE POLITICAL AMBITIONS

Deniz EROĞLU UTKU¹
Pınar YAZGAN²

Abstract: Until recently, Roma people in Turkey and their political demands have been largely neglected. This group of people did not have any political representation through which to raise their voices or any kind of political will to change the discriminative clauses in Turkish legislations. However, since the accession negotiation process to the EU started, there has been a limited but important awakening in the consideration of Roma people in Turkey. In this regard, the most important step was the election of the first ever Roma MP in the history of the Turkish Republic. However, it is still possible to see limited political participation by the Roma in Turkey. Based on interview data in a qualitative framework, this paper will question the background of the limited political participation of Roma people. The interviews are conducted in one of the Turkish cities which is populated by a significant number of Roma: Edirne. This paper will address the hindrances to their active political participation, the sources of these hindrances and how Roma people have perceived recent developments. Drawing on the literature on political participation by minority groups, this study argues that although there has been visible political engagement by Roma groups, two important barriers affect their active participation. The joint effects of discriminative attitudes and internal dividedness weaken the Roma people's power to influence politics. All in all, participation by Roma people remains limited and is symbolic rather than being influential and active.

Keywords: Roma Groups, Political Participation, Edirne.

¹ Yrd. Doç. Dr. Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı. denizeroğlu@trakya.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. pyazgan@sakarya.edu.tr

AKTİF YA DA SEMBOLİK KATILIM?: ROMANLARIN SİYASAL İSTEKLERİNE YÖNELİK UMUTLAR VE ENGELLER

Öz: Çok yakın bir zamana kadar, Türkiye’de yaşayan Romanların istekleri büyük ölçüde görmezden gelinmekteydi. Türkiye’de Roman gruplar seslerini yükseltebilecekleri bir partiye ya da mevzuatta yer alan ayrımcı ifadeleri kaldıracak siyasi iradeye sahip değillerdi. Ancak, AB müzakere sürecinin başlaması ile beraber bu alanda önemli bir uyanış yaşandı. Konuyla ilgili en büyük gelişme ise Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa bir Roman milletvekilinin meclise seçilmesi oldu. Ancak, hala Türkiye’de kısıtlı bir Roman siyasi katılımı söz konusudur. Niteliksel analizi yapılan mülakat verilerine dayanan bu çalışma, Romanların kısıtlı siyasi katılımının arka planını incelemektedir. Mülakatlar Roman nüfusunun yoğun olduğu Edirne ilinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma, siyasi katılım önündeki engelleri, bu engellerin kaynaklarını ve alandaki güncel gelişmelerin Romanlarca nasıl algılandığını incelemektedir. Azınlık grupların siyasi katılımları alan yazınına dayanan bu çalışmada, Romanların siyasi katılımlarında gözle görünür artış yaşanmasına rağmen, iki büyük engelin katılımı etkilediği iddia edilmektedir. Romanların hem maruz kaldıkları ayrımcılık ve hem de grup içi bölünmüşlük Roman gruplarının siyaseti etkileme güçlerini azaltmaktadır. Sonuç olarak Roman siyasi katılımı etkili ve aktif olmaktan çok kısıtlı ve sembolik kalmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Siyasi Katılım, Roman, Edirne.

Introduction

In many countries, Gypsies constitute the most disadvantaged groups in both social and economic terms. (Revenga, 2002; Ringold et al., 2005). While poverty is one of the common features of Roma groups, this is often accompanied by social and political discrimination, which might be the factors in keeping them from being able to fully participate, and result in them being marginalised in many ways as a group and as individuals. Although recent efforts target social and economic aspects of Roma lives (see for example European Union Agency for Fundamental Rights, 2012; OSCE, 2014), the political sphere is still quite problematic as well as untouched. According to McGarry (2010, p. 2), since ‘Roma have never ‘risen up’ or used violence, they have been neglected in academic and political discourse’. However, it is important not to forget that political participation and representation of all citizens is a crucial part of democratic life, and ‘ethnic minority political participation play[s] a central role in the process of identity construction’ (Bird et al., 2011, p. 9).

When we look at politics, it seems that altering the situation is somewhat challenging as the legal structure of the countries might foster discrimination and avoid the active political participation of Roma communities. Bosnia-Herzegovina, for instance, still defines peoples except constituent peoples, Bosniaks, Serbs and Croats, as ‘others’ which includes national minorities. The BiH constitution regards ‘others’ as not constituent people, and therefore they

do not have the right to be elected as representatives to the House of Peoples of the BiH Parliamentary Assembly, nor are they allowed to be one of the three-member BiH Presidency.³ Another example comes from the Czech Republic where the electoral threshold hinders the Roma political parties in gaining parliamentary participation (Barany, 2001, p. 8). A similar situation is seen in Turkey, which imposes a 10 percent electoral threshold; this is an important obstacle preventing the representation of minority groups.

Considering the disadvantageous position of Roma communities, some research focuses on political participation of Roma groups in different countries, especially in the Balkans. However, the existing literature investigating Roma communities in Turkey is still quite weak, and thus much research is needed in this field of study. Recent developments, the start of accession negotiation process with the EU, discussions over Democratic opening since 2009 and election of the first ever Roma representative, Özcan Purçu, to the National Assembly in 2015, have raised the question once again. Why have Roma groups waited until 2015 to be represented in the Assembly? What are the obstacles to the Roma groups' political participation?

Taking this research question into account, we conducted a case study, which analysed the data collected from face-to-face interviews with Roma people from the city of Edirne in Turkey. Both sociological and firm political science perspectives have been taken and the reasons behind the relatively weak political participation and representation of Roma groups in Edirne were questioned. Following on from the path that Adrian McGarry opens with in his research of 'Who Speaks for [the] Roma population', we repeat and extend the question for Edirne case. 'Who speaks for the Roma population and what are the barriers preventing the Roma from speaking for themselves'?

This article argues the Roma community in Edirne still has limited political power. In addition to their chronic problem of facing widespread discriminatory attitudes, there are also internal divisions within the Roman community, which undermine their ability to influence politics.

The remainder of the article is organised as follows. The first part introduces the theoretical background of the study. As several definitions of political participation have been proposed in the literature, this part indicates the borders of the study. In the second part, the methodology of the study will be clarified and the reader will find details of the data collection process. Before moving onto the analysis part, the background of the Roma in Turkey, specifically in Edirne, will be mentioned. In the fourth part, findings relating to the limited political participation of Roma community in Edirne will be presented. Based

---

³ Article 5 of the Constitution of Bosnia Herzegovina: The Presidency of Bosnia and Herzegovina shall consist of three Members: one Bosniac and one Croat, each directly elected from the territory of the Federation, and one Serb directly elected from the territory of the Republika Srpska.

(http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_engl.pdf)

on these findings, the conclusion part will discuss possible ways of increasing political participation by this community.

1. Theoretical Framework of Political Participation

Political participation is one of the essential components of democratic lives. In fact, it shows the performance of democracy (Imbrasaitė, 2010; Kaase & Marsh, 1979). Verba maintains that ‘citizen participation is, ..., at the heart of political equality’ (Verba, 2001, p. 2). Both wide and narrow definitions of political participation have been indicated in the literature. For a long time political participation was taken in a very narrow sense and thought as being almost equal to electoral participation (Brady, 1999). However, this type of participation is somewhat insufficient to tackle comprehensively because electorates have much more of a ‘controller’ role rather than participatory (Imbrasaitė, 2010; Parry et al., 1992). Hence, several specific forms of political participation have been denoted in the studies (Deth, 2001). Among these definitions, Verba et al. (1978) made a great contribution to the literature by suggesting a wider definition which has been relied on in several studies.

by political participation we refer to those legal acts by private citizens that are more or less directly aimed at influencing the selection of governmental personnel and/or the actions that they take...we are interested in participation, that involves attempts (successful or otherwise) to influence the government (Verba et al., 1978, p. 1).

According to their study, not only voting, but also campaign activity, communal activity and particularized contacts are part of political participation. Although this definition is important and relied on in many studies, it is also found to be too narrow to explain political participation as being restricted with the activities that only target incumbent political authorities (Teorell et al., 2007, p. 336)

The study of political participation continues to broaden its scope and includes activities both political and non-political activities that aim to influence politics. In that sense, several different activities, such as involvement in political parties, attempts to influence society, signing petition, using the internet (Teorell et al., 2007), working for a political candidate or cause, writing letters to officials, taking part in community activity and protesting (Verba, 2001) are also suggested as ways of political participation. Consequently, studying political participation has turned into the studying of everything, as Van Deth (2001) rightly emphasises.

This paper does not seek to study everything but on the other hand, a narrow definition is not suitable for a research project in Turkey because voting is compulsory. In this study, we wish to understand the Roma group’s endeavours to take part in an active political life in order to influence politics and political outcomes. Therefore in this study political participation is taken as the way the UN takes:

political participation derives from the freedom to speak out, assemble and associate; the ability to take part in the conduct of public affairs; and the opportunity to register as a candidate, to campaign, to be elected and to hold office at all levels of government (UN, 2005)

Just like Parry (1992) indicates, a definition of solely being interested in politics or talking about it is not sufficient from the perspective of this study. In other words, we regard participation as being ‘a form of action’ (Parry et al., 1992, p. 16).

While the topic of political participation has attracted considerable attention in political science, particular studies were also devoted to investigating minorities and immigrants’ political participation in countries (Bird et al., 2011; Leal, 2002; Martiniello, 2005; Mollenkopf et al., 2001; Uhlaner et al., 1989). In addition to these studies, there are increasing efforts to examine the political activities of Gypsy groups (Barany, 2001; Brown et al., 2003; Kovats, 2000; McGarry, 2010). Much of the literature that focuses on political aspects of Roma lives examines Central and Eastern Europe. Although each country has its own democracy experience, political system and dynamics, the findings of these studies might provide pointers for such an analysis of Turkey.

Barany (2001) examines the political participation of Roma groups. In his study, he indicates the role of non-Roma and Roma advocacy organizations for political organization. He demonstrates both the pros and cons of having active advocacy organisations regarding Roma political mobilization. In this sense, this research explains how these organizations also create new divisions within domestic Roma movements. McGarry’s work (2010) is another guiding piece for this research. In his notable study he examines the question ‘how do Roma organize themselves in public life’ (2010, p. 3). By indicating Roma communities’ peculiarities, McGarry shows the demands of Roma community and their organizing structure of representation to achieve their demands. He indicates that the importance of political participation in ensuring the transmission of socio-economic interests to the policy makers.

Both of these studies indicate the importance of political participation for the Roma community as well as Roma NGOs when political participation is investigated. In light of these studies, we examine voluntary activities of Roma communities in Edirne in influencing political life; therefore, NGO representation will be a crucial part of the study.

When it comes to Turkey, the literature on the Roma community in Turkey has been weak with a few seminal exceptions. Kolukırık and Toktaş’s study (2007) is one of those who examine the political participation of the Roma population in Turkey. This research is a product of a two-year fieldwork that was conducted in İzmir. Although this study provides important insights about the organisation of Roma communities in İzmir as well as the attitudes of these communities towards EU membership of Turkey, it does not examine active political participation and obstacles that the Roma face. Following on from the literature examining Roma political participation, another interesting study

details the politicization of Gypsy communities during the integration period. Just like, Barany's study, Akgül (2010) emphasise the importance of organizational experiences of Gypsies, and thus she analyses how Gypsy organisations have appeared and been evaluated in Turkey.

While these studies have made significant contributions to the study of Roma communities in Turkey, there is a need to extend their scope today because of the considerable political participation of Roma groups that has started to appear in political discourses (see e.g.gazetevatan, 2011; Milliyet, 2015a). However, in the larger scheme of things, there is only one Roma MP in the Assembly. At this point, it is necessary to investigate the reasons behind the limited political participation and representation of Roma groups in Edirne.

Combining political participation literature and studies regarding Roma communities, we shall investigate the political participation of the Roma community in Edirne by investigating the obstacles before them if they were to be politically active?

2. Methodology and Case Selection

The data presented in this paper were gathered through the author's face-to face interviews with 10 Roma politically active persons. These interviewees were selected to represent different economic and social background but the common feature of them was they all aim to influence decisions taken by politicians or bureaucrats. In other words, this is purposive sampling, also called judgment sampling, which is defined as 'the deliberate choice of an informant due to the qualities the informant possesses' (Tongco, 2007, p. 147); activists, candidate to nomination of parliamentary elections candidate for parliamentary election, representatives of NGOs order to achieve the purpose of investigating political participation, which indicates a certain degree of knowledge. All interviews were recorded and transcribed. The interviews were conducted in Roma neighbourhoods or NGOs' own houses.

As 'semi structured interview[ing] allows more opportunity for probing and gives the respondent considerable freedom to expand on a given question' (Huitt & Peabody, 1969, p. 29), this type of interview was conducted during the data collection process. However, it is important to emphasize that interviewees in this study seemed not to like formal structures. Rather, they preferred free-flowing conversations. Therefore, a balance between a semi-structured interview and a casual conversation was adopted in order to obtain workable data. We aim to describe individual experiences.

The city of Edirne was selected as a case to examine in this study because this city is one of the oldest cities in Turkey with a high number of Roma population⁴. What is more, there are very active Roma NGOs, which want to take part in political decision-making processes. However, when we take a look

---

⁴ Although it is not possible to have an exact number of Roma population in Edirne, Governor of Edirne in 2015 stated that there are almost 65.000 Roma people living at the centre and in the provinces. (Milliyet, 2015b)

at the current picture, the highest position taken by a Roma person is being a part of local government. At this point, it is important to scrutinise Edirne case. What are the main obstacles faced by the Roma community in Edirne when they would like to be politically active?

3. Background of Roma in Turkey

Although they are not readily visible to the authorities, Roma people in today's territory of Turkey have a long history. When we look at the history of this group, it is commonly thought that they migrated to different parts of the world from India (Arayıcı, 2008; Marushiakova & Popov, 2001; Ringold et al., 2005). While India is thought to be the mother land for the Gypsy communities, the Balkans also have particular importance in their history as this place is called the 'second home of the Gypsies' (Marushiakova & Popov, 2001, p. 7). It is thought that Gypsies left India in the 5th century and spread the all over the world in the 9th and 10th centuries. After leaving India, they came to Iran and then continued to migrate to different countries. While some groups migrated to Afghanistan, some took the way to Anatolia (Arayıcı, 2008, p. 528). Records say that the first group of Gypsy communities – the so-called Atsinganoi – came to İstanbul during the reign of the Emperor Constantine the IX Monomachus in 1054 CE. This group of Gypsies had no permanent job but it was thought that they were clairvoyant and they had magic skills (Marsh, 2008, p. 5; Marushiakova & Popov, 2001, p. 13)

The Ottoman Empire period was important for the history of Gypsies. The Empire had an administration system in which status and obligations of citizens towards the state were determined by religion (Marushiakova & Popov, 2001). In this administrative system, religious groups could enjoy a certain degree of communal autonomy in the fields of religious affairs, education, family law and some legal cases, the basis of the 'millet system' (Kursar, 2013, p. 97). However, the position of Gypsies in the Empire is quite unique, as they did not fully belong to one religious community. Ginio states that Gypsies in the Ottoman Empire were 'pushed into a twilight zone between the two [Muslim community and non-Muslim community] , and subsequently form[ed] a group of their own' (2004, p. 119). Tax system records in the Ottoman Empire are an important source to show this 'twilight zone position' of Gypsies in the Empire. All Gypsies in the Empire paid a poll-tax (*cizye*), which was normally paid by non-Muslim communities (Marushiakova & Popov, 2001, p. 27). Muslim Roma could not enjoy full rights and privileges which other groups under this category could (Kolukirik & Toktaş, 2007, p. 762). According to Kenrick, the situation of Gypsies in the Ottoman Empire was slightly lower than Muslims as 'they paid higher taxes and they were exempt from military service' (2007, p. 281)

When we come to the 15th century, Roma groups around Rumeli and İstanbul were organised as Çingene (Gypsy) *Sanjak*. Kırkkilise (kırkkale) was the centre of this Sanjak, and the Empire also assigned a *sanjacak beyi* (*manager of the sanjak*) for this administration. Although the exact date for the formation of

Çingene Sanjack is not known, Çingene Sanjak was used for the first time in Kanunname'de (903 / 1497) (Dingeç, 2009, p. 35). This sanjack was organised in Rumeli since the Ottoman Empire aimed to rely on Musellem Gypsies while conquering the Balkans (Şanlıer, 2013, p. 15). What is interesting here is the leader of *Çingene Sanjack* was not appointed among the Gypsy group themselves. This is a significant point as showing that ruling the gypsy communities and collecting taxes from them was a task of non-Gypsies (Dingeç, 2009, p. 36). In addition to this, the Ottoman Empire issued some regulations to rule Gypsy communities. Among them, Kanunnamei Kibtian-i vilayet-i Rumeli was issued by Sultan Suleiman I Magnificent in 1530. In accordance with this legislation, Gypsies had the right to enjoy their own legal status (Lowry, 1981, p. 51)⁵. 1874 was an important year for the history of Gypsies living in the Empire as after this year Muslim Gypsies become equal to other Muslims in the Ottoman Empire (Kenrick, 2007; Paspati, 1888). They were perceived to be 'a part of the mosaic of Ottoman society' (Topuz, 2011). All in all, it can be said that the situation of Gypsy groups in the Ottoman Empire was relatively relaxed, and they had a better situation compared to those living in Europe (Oprisan, 2006; Tağ, 2015).

When we come to the Republic of Turkey, migration flows from the Balkans to the new state influenced the Roma composition in the country. Muslim Roma migrated to Turkey from Greece while Christian Roma emigrated to Greece as a result of population exchanges between two countries (Matras, 2014, p. 584). This acceptance of Gypsy communities into the new state was important because the immigrations of Gypsies would be discouraged later by legislation. The 1934 Law on Settlement (Law on Settlement No.2510, 21.06.1934) shows this reluctance⁶.

When we come to specifically Gypsies in Edirne, it is possible to see the historical importance of this city for Roma communities living in Turkey. The concentration of the Roma population in Thrace started in the Sultan Bayezıt era, when he sent Gypsy communities from Anatolia to both Thrace and Serbia (Kenrick, 2007, p. 281). Later on, Edirne became part of Gypsy Sanjck.

This city has always been an ethnically diverse city. According to Yıldırım (2011, p. 91) there were 144 neighbourhoods in Edirne in 1650, 10 neighbourhoods were known as Gypsy, Greek, Jew and Armenian districts (as cited in Tağ, 2015, p. 32). The immigration of Gypsies to Thrace started in the Ottoman Empire but a substantial number of Gypsies migrated to this region after World War I. Although, many Gypsies spread to Anatolia in the following years, Edirne still remained as a country with a high concentration of Gypsy/Roma (Topuz, 2011, p. 98).

⁵ Rumeli Etrakinün Koyun Adeti Fatih Sultan Mehmet era, Kıptiler Nizannamesi

⁶ see Article 4 , those who are not attached to Turkish culture; anarchists, spies, itinerant Gypsises and persons deported shall not be accepted as immigrants into Turkey.

Today, there are 24 neighbourhoods in the centre of Edirne (TÜİK, 2016). The Roma population lives in almost all of them. Among these 24 neighbourhoods, the Roma are concentrated in 11 (Edirne Foundations Federations, 2016). Most of these districts are right in the heart of the city centre. As this numbers indicate as well, most Roma groups in Edirne are settled. Edirne Gypsies follow their tradition, celebrate their festivals and preserve their identities (Topuz, 2011, p. 98). What is more, they have several NGOs to promote their social, economic and political interests.

4. Analysis of Findings:

After clarifying the research question and theoretical disposition of this study, the next parts will address the analysis of interview data. Based on this data, it is possible to group obstacles facing political participation by Roma groups in Edirne into two groups: firstly, discrimination, which they face when they wish to be politically active; and secondly, divisions within the community itself weaken their power in their dealings with the authorities. In the following parts, these two key themes will be scrutinized analytically to uncover the matters of limited political participation and what problems arise.

5. External Problem: Discrimination

Facing discriminatory attitudes is part of the daily lives of Roma in many countries. When it comes to Edirne, in which Roma have lived for several years, they are not exempt from it. All the interviews underlined their own experience of discrimination.

‘I think that Roma groups’ problems arise from the non-Roma community. We are talking about people who do not want to live in the same apartment block as a Roma’. (interview 2)

‘Two important events deeply affected my life when I was just a teenager. First, I wanted to go to military school. I passed the written exam but I was not allowed to enter. Second, I wanted to marry a girl. She refused me. Both had the same reason. I was a Roma’. (interview 4)

First of all you cannot prove that you actually exist. You are Roma, they let you rise until a certain point and then they say Stop! You cannot go further ...It does not matter if you are a university graduate or if you are wealthy or if you have a job. You sit on the same table with a non-Roma – *gadjo* – eat together and have chat, and after you leave the table they would say, ‘Who is this Gyngen, just ignore him’. These attitudes create big problems especially in primary relations.’ (interview 10)

Just as in their social life, Roma people face discriminatory manners when they wish get actively involved in politics. They bitterly state that they are neglected and underrated when they want to take part at the level of decision-making.

I think discrimination persists in political life as well. I did not see any Roma at a decision making level in parties such as the AK Parti, CHP or MHP in any city.⁷ (interview 2)

To achieve a senior position in political life is not just difficult, it is impossible...I myself experienced discrimination when I wanted to get actively involved in politics as a Roma person. I was a candidate nominee. There is always prejudice in mind. The saying 'It is harder to crack prejudice than an atom' is correct. No matter how much you are conscious about your community, know the subject comprehensively, have problem solving abilities regarding the issues, have a responsibility to the community you live in and are full of enthusiasm to serve this community, they [non-Roma in the political arena] do not care. They only care about how much you can attract support from your own community and contribute to their political goals. (Interview 1)

While 'discrimination' facing Roma groups' political participation has been underlined in the interviews, it is important to emphasise that there is an observable distrust among some interviewees towards those who have the opportunity to influence politics. In other words, these interviewees stated two-sided discrimination. On the one side, they indicate how difficult it is to rise within the political realm if you are a Roma. On the other, they are against to so called 'token efforts' in order to show as if Roma groups are represented.

In Turkey there is only one Roma representative. The meaning of this is like there is a group that will go soon extinct. You say to one person among the group that 'you can live if I give permission to you. But for this, you should behave, obey my rules and do what I want'.....I myself completely object to this. It is just a token effort. It does not represent the grassroot members. (interview 1)

There are active members in the political parties but in reality Roma are faced with hidden barriers. For instance, they do not ask your opinion when they set up the party administration. I became a member of the administration board because they were 'Roma aware' during that time. It was necessary to fulfil the criteria during this process; in other words showing that they give positions to someone from the Roma community. Otherwise, I would not have taken that role. (interview 2)

When we look at the background of discrimination towards Roma communities in Turkey, it is possible to see that legislation also paved the way for this. In this regard, the 1934 Settlement Law is constantly mentioned during the interviews and interviewees severely criticise this law. What is more, in Roma workshops which NGOs have organized, it has been noted that Article 4 of this law [1934 Settlement Law] is famous for being an indicator of suspicion, hate and hostility towards Roma (Roma Workshop Report, 2010, p. 11).

Although this law is particularly cited when the topic is discrimination, there were other discriminatory pieces of legislations.⁸ Topuz says that these discriminatory expressions in the legislation make Gypsies think that they are

⁷ AK Parti: The Justice and Development Party, CHP: The Republican People's Party, MHP: the Nationalist Action Party

⁸ for detail about discriminatory clauses in the legislations see Topuz, 2011.

not equal citizens compared to other parts of the society (Topuz, 2011, p. 102). Although the discriminatory clauses in the 1934 Settlement Law were removed thanks to the new Settlement Law in 2006, one interviewee (interview 8) stated that it would not change anything unless people were prepared to change their own minds.

All in all, it is possible to see that discrimination towards Roma groups, which was underpinned by legislation for several years, still persist in their daily as well political lives. When they want to influence the political agenda and take an active part in political life, they first have to combat prejudice and discriminatory attitudes. However, this is only part of the story. All the interviewees that we met also underlined internal problems, sourced from within Roma groups as being important drawbacks to their political participation and representation.

6. Internal Problem: Dividedness

When we examine Roma groups' political participation, it is clearly noticed that NGOs have a significant importance. In fact, these organisations are an important way of transmitting political demands to the decision makers. In that sense it is possible to argue Roma NGOs are not merely civil society organisation to promote human rights of Roma communities in Edirne. Respondents underlined that being a leader of an effective NGO is the first step to political participation and representation.

It is impossible for a Roma person to be involved in politics if he/she is not carrying out activities in one of the associations..... On the other hand, representatives of the political parties, they only take the ideas of the head of these associations into consideration. (interview 10)

Although some interviewees bitterly criticise the politicization of NGOs, this argument of interviewees is supported when we look at the background of Özcan Purçu, the first Roma MP in the history of the Turkish republic. He was founder of one of the Roma NGOs, İzmir Roman Kültürü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, in Turkey. What is more, during his period of nomination Roma representatives from several Roma NGOs supported him. In fact, when the CHP decided to nominate one Roma person as a candidate as a Member of Parliament, Purçu was the name the Roma groups agreed on.

We were the RomFo (Roman Rights Platform).It is the platform on which all heads of Roma NGOs in Turkey come together. There were NGO directors from almost 20-25 cities. And we decided that Özcan Purçu can represent us. Do not think that all these directors indicating Purçu's name as a candidate were from CHP. There were also those who are close to the AKP and the MHP. (interview 5)

In other words, being a part of a Roma NGO is perceived as a way to be close to the political cadre as well as a springboard toward the political world. However, the activities of NGOs also received severe criticism in terms of forgetting the real problems of the Roma communities when dealing with politics. On this

point, critics maintain that Roma NGOs in Edirne do not pursue the actual interests of the Roma community.

Today Roma NGOs continue their existence just for doing politics. Therefore they do not produce political ideas; they just support what the existing outcomes are. (interview 3)

There are NGOs which pursue politics. I never do this. NGO representative should not go beyond the NGO constitution. (interview 7)

While the NGOs take an important role in both the social and political lives of Roma groups in Edirne, certain divisions within the Roma groups are also noticeable. On this point, all interviewees bitterly underlined the 'divisiveness of Roma communities' and it results in not having a group leader. This divisiveness only contributes to the aims of non-Roma groups who do not want to see Roma people in political life.

The meaning of the divisiveness among the NGOs is multidimensional. Beside the number of NGOs which focus on similar topics, such as education and economic development, how they approach these issues reflect clear divisions among Romas. Big and important divisions start from how they should define themselves. Definition of the group is an important issue because it determines the relation to the state.

Roma communities describe their own identity by their own studies and projects. One the one hand, these studies keep saying that 'We are Turkish' and repeat the sentence, 'How happy is the one who says I am a Turk!' On the other hand, they ask for special units for Roma culture and language, separate classes for Roma children and respect for the Roma identity. These two practices contradict each other. (interview 1)

Every Roma has a flag and Atatürk picture in their home. We never define ourselves as a 'minority'. First and foremost, we are Turks. (interview 6)

We are Gypsies. I feel sad when Gypsies define themselves Turkish before Gypsy. (interview 9)

Starting from the definition, identification of the primary problems of Romas is also different. Lack of education, poor and unhealthy settlements, and economic disadvantages were mentioned as primary problems of the community. While previous studies have emphasised the Gypsy/Roma diaspora's fragmented characteristics, the Edirne example shows that this fragmentation might be valid. In other words, the Gypsy population cannot be defined in just religious, cultural and historical linguistic terms (Revenga et.al. 2002, Ringold et.al.2005, McGarry 2008), they also have different perceptions and problem articulation.

Conclusion

Contrary to many countries that have a high Roma population (e.g. Romania, Bulgaria, Hungary), there is not a Roma-based political party in Turkey. In fact, it is unrealistic to expect a single party formation for Roma as it is not possible to take a seat in the parliament with a 10 percent election threshold. In this regard, the only hope for the Roma population is for a Roma to be a candidate

for another existing party. However, the history of the Turkish Republic has witnessed only one MP with a Roma heritage. In this regard, the election of the first ever Roma representative to the GTNA was a moment of genuine historical significance, not only for the Roma groups, but also for Turkey as a whole.

While the election of the first ever Roma representative was an important step for Turkey, it is quite surprising that the city of Edirne with a high population of Roma could not achieve this in its history. Focusing on the case of Edirne, we try to shed light on the political participation of Roma people in that city; specifically we try to understand the hidden barriers to political ambitions. Recalling the political participation of the UN, and focusing on actions such as assembling, registering as a candidate, campaigning and holding office at different levels of government, data were collected from those who have pursued the foregoing activities in Edirne. Relying on interview data with these Roma people, both the discrimination they face and in-group divisions were explored as factors diminishing the political power of Roma communities and their ability to transmit interests to the decision-making levels. In this regard, the major findings are compatible with the literature in the sense that the NGOs are helpful tools to influence policy-making; however, they also have a role in creating divisions within the domestic Roma movement (see Barany, 2001). All in all, the study explores the only possible and acceptable way of active political participation by Roma groups in Edirne, being a leader of a non-governmental organisation. There are still existing hindrances to the Romas' political ambitions.

This article provides a new understanding with respect to political participation by Roma groups. However, the findings are limited by the number of interviews, by the selection of cases and by specific policy issues. Consequently, further studies are needed to increase the number of cases and reveal the different ways of participation.

List of Interviews:

1. Representative from the Association for Research Development & Solidarity on Roma Culture (Edirne Roman Kùltürünü Tanıtma, Araştırma, Geliştirme ve Yardımlaşma Derneği, Edrom)
2. Representative from the Balkan Roman Association (Balkan Roman Derneği, BAROM)
3. Representative from Edirne Roma Educational Volunteers Associaton (Edirne Roman Eğitim Gönüllüleri Derneği)
4. Representative from Edirne Roma Educational Volunteers Associaton. (Edirne Roman Eğitim Gönüllüleri Derneği)
5. Representative from AZ 81 Sport Club (AZ 81 Spor Klübü)
6. Representative from Trakya Roman Engelliler Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (Trakya Disabled Roma Solidarity and Cooperation Association)

7. Representative from the Edirne Federation of Associations (Edirne Dernekler Federasyonu)
8. Representative from the Trakya Romanları Eğitim Geliştirme ve Kùltür Araştırma Derneği (Trakya Roma Education Development and Culture Research Association)
9. A parliamentary candidate without any NGO affiliation
10. Representative from the Roma Youth Association (Roman Gençlik Derneği)

REFERENCES

- Akgùl, B. (2010). Tùrkiye Çingenelerinin Politikleřmesi ve Örgùtlenme Deneyimleri. *Marmara Ùniversitesi Öneri Dergisi*, 9 (34).
- Arayıcı, A. (2008). Gypsies: the Forgotten People of Turkey. *International Social Science Journal*, 59 (193-194), 527-538.
- Barany, Z. (2001). Romani electoral politics and behaviour. *JEMIE*, 1.
- Bird, K., Saalfeld, T., & Wùst, A. M. (2011). *The political representation of immigrants and minorities: Voters, parties and parliaments in liberal democracies*: Routledge.
- Brady, H. E. (1999). *Political Participation* (Vol. 2).
- Brown, M. G., Denton, J., Farnworth, M., Russinov, R., & Tashev, T. (2003). Roma Political Participation in Bulgaria. *National Democratic Institute for International Affairs*.
- Deth, J. W. v. (2001). Studying Political Participation: Towards a Theory of Everything? *Introductory paper prepared for delivery at the Joint Sessions of Workshops of the European Consortium for Political Research Workshop "Electronic Democracy: Mobilisation, Organisation and Participation via new ICTs" Grenoble, 6-11 April 2001*.
- Dingeç, E. (2009). XVI. Yùzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler. *Sùleyman Demirel Ùniversitesi Fen-Edebiyat Fakùltesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20).
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2012). The Situations of Roma in 11 EU Member States: Survey results at a glance Retrieved 09.10.2016, from http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/2099-FRA-2012-Roma-at-a-glance_EN.pdf
- Gazetevatan. (2011). Kılıçdaroğlu'ndan Roman Açılımı. *Vatan*.
- Ginio, E. (2004). Neither Muslims nor Zimmis: the gypsies (Roma) in the Ottoman State. *Romani studies*, 14 (2), 117-144.
- http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_engl.pdf. Consitution of Bosnia and Herzegovina.
- Huitt, R. K., & Peabody, R. L. (1969). *Congress; Two Decades of Analysis*: Harper & Row.

- Imbrasaitė, J. (2010). What types of participants?: patterns of political participation in lithuania. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas* (1 (I)), 43-61.
- Kaase, M., & Marsh, A. (1979). *Political action repertory: Changes over time and a new typology*.
- Kenrick, D. (2007). *Historical Dictionary of the Gypsies (Romanies)*: Scarecrow Press.
- Kolukirik, S., & Toktaş, Ş. (2007). Turkey's Roma: Political Participation and Organization. *Middle Eastern Studies*, 43 (5), 761-777.
- Kovats, M. (2000). The Political Significance of the First National Gypsy Minority Self-government in Hungary. *Contemporary Politics*, 6 (3), 247-262.
- Kursar, V. (2013). Non-Muslim Communal Divisions and Identities in the Early Modern Ottoman Balkans and the Millet System Theory. In M. Baramova, P. Mitev, I. Parvev & V. Racheva (Eds.), *Power and Influence in South-Eastern Europe, 16-19th century*: LIT Verlag.
- Law on Settlement No.2510. (21.06.1934). *The Official Gazette of the Republic of Turkey NO. 2733*.
- Leal, D. L. (2002). Political participation by Latino non-citizens in the United States. *British Journal of Political Science*, 32 (02), 353-370.
- Lowry, H. W. (1981). *The Journal of Ottoman Studies*.
- Marsh, A. (2008). A brief history of gypsies in Turkey. In E. Uzpeder, S. Danova, Roussinova, S. Özçelik & S. Gökçen (Eds.), *We Are Here! Discriminatory Exclusion and Struggle for Rights of Roma in Turkey* (pp. 5-20). İstanbul: Edirne Roma Association European Roma Rights Centre Helsinki Citizens' Assembly.
- Martiniello, M. (2005). Political Participation, Mobilisation and Representation of Immigrants and Their Offspring in Europe. *Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations* 1/05.
- Marushiakova, E., & Popov, V. (2001). *Gypsies in the Ottoman Empire: A Contribution to the History of the Balkans* (Vol. 22): Univ of Hertfordshire Press.
- Matras, Y. (2014). *I met Lucky People: The Story of the Romani Gypsies* Penguin Books.
- McGarry, A. (2010). *Who Speaks for Roma: Political Representation of a Transnational Minority Community*. London: Continuum. London and New York: Continuum,.
- Milliyet. (2015a). Cumhurbaşkanı Erdoğan Romanlar gününde konuştu. *Milliyet Gazetesi*, 14.03.2015. Retrieved 18.09.2016, from <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-romanlar/siyaset/detay/2028275/default.htm>

Milliyet. (2015b). Edirne'de Romanlar Konuşuldu. Retrieved 15.10.2016, from <http://www.milliyet.com.tr/edirne-de-romanlar-konusuldu-edirne-yerelhaber-633457/>

Mollenkopf, J., Olson, D., & Ross, T. (2001). *Immigrant Political Participation in New York and Los Angeles*.

Oprisan, A. (2006). *An overview of the Romanlar in Turkey* (Vol. 17).

OSCE. (2014). Best Practices for Roma Integration : Regional Report on Housing Legalization, Settlement Upgrading and Social Housing for Roma in the Western Balkans Retrieved 12.10.2016, from <http://www.osce.org/odihr/115737?download=true>

Parry, G., Moyser, G., & Day, N. (1992). *Political participation and democracy in Britain*: Cambridge University Press.

Paspati, A. G. (1888). Turkish Gypsies. *Journal of the Gypsy Lore Society*, 1 (1).

Revenga, A., Ringold, Dena, Tracy, William Martin. (2002). *Poverty and ethnicity: A cross-country study of Roma poverty in Central Europe* (Vol. 531): World Bank Publications.

Ringold, D., Orenstein, M. A., & Wilkens, E. (2005). *Roma in an Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle*: World Bank Publications.

Roma Workshop Report. (2010). eşitli Yasal Dzenlemeler ve Uygulamalar.

şanlıer, S. (2013). *Hukuki Dzenlemeler Işığında Osmanlı ingeneleri*.

Tağ, M. (2015). *Temettuat Defterlerine Göre Edirne'de Romanlar*. (Master), Trakya University.

Teorell, J., Torcal, M., & Montero, J. R. (2007). *Political Participation*: Routledge

Tongco, M. D. C. (2007). Purposive Sampling as a Tool for Informant Selection. *Ethnobotany Research & Application*, 5, 147-158.

Topuz, S. K. (2011). Gypsies and Citizenship in Turkey. In R. . Dnmez & P. Enneli (Eds.), *Societal Peace and Ideal Citizenship for Turkey*: Lexington Books.

TIK (2016). [Edirne Mahalle Bilgileri].

Uhlaner, C. J., Cain, B. E., & Kiewiet, D. R. (1989). Political Participation of Ethnic Minorities in the 1980s. *Political Behavior*, 11 (3), 195-231.

UN. (2005). *Woman & Elections : Guide to promot woman in elections*

Verba, S. (2001). Political Equality What is it? Why do we want it? *Review Paper for Russell Sage Foundation, 2001*.

Verba, S., Nie, N. H., & Kim, J.-O. (1978). *Participation and political equality: A seven-nation comparison*: University of Chicago Press.

Eroğlu Utku, D. ve Yazgan, P. (2016). Active or Token Participation?: Hopes and Hinderances before Roma Face Political Ambitions. *Humanitas*, 4(8), 97-113

Yıldırım, B. (2011). Osmanlı Devleti'nde Yapılan İlk Modern Nüfus Sayımına (1881/1882–1893) Göre Edirne'deki Ermeni Nüfusu. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2).

Araştırma-İnceleme

**TÜRKİYE'DE ERKEK OLMAK: ÜNİVERSİTE
ÖĞRENCİLERİNİN YAŞADIKLARI ZORLUKLAR**

Özlem HASKAN AVCI¹
Muharrem KOÇ²
Öznur BAYAR³
Erdi YÜCE⁴

Öz: Bu araştırmanın amacı, erkek üniversite öğrencilerinin, Türkiye’de erkek olarak yaşadıkları zorluklara ilişkin görüşlerinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle 10 kişilik bir grup erkek üniversite öğrencisi ile yapılan odak grup görüşmesinde, öğrencilere Türkiye’de erkek olmayı nasıl değerlendirdiklerine dair çeşitli sorular sorulmuştur. İfadeler Türkiye’de erkek olmanın zorlukları üzerinde yoğunlaşmıştır. Ardından, odak grup görüşmesinden elde edilen dönütler doğrultusunda sosyo-demografik bilgileri ve “Türkiye’de bir erkek olarak sizin yaşadığınız zorluklar nelerdir?” şeklinde bir açık uçlu soruyu içeren bir anket hazırlanmıştır. Hazırlanan anket, hem doğrudan hem de elektronik ortamda, elverişli örneklem ve kartopu örnekleme yöntemleri yoluyla ulaşılan toplam 201 erkek öğrenciye uygulanmıştır. Katılımcılardan gelen yanıtlar içerik analizi ile incelenmiştir. İçerik analizi sürecinde analiz birimleri araştırmacılar tarafından ayrı ayrı kodlanmış ve kodlardan yola çıkarak temalar ve temalar içinde kategoriler belirlenmiştir. Veri setinin bağımsız olarak kodlanmasından sonra, diğer üç araştırmacı tarafından ayrı ayrı incelenmiş, oluşturulan kodlama ve temalar yeniden değerlendirilmiştir. Ardından her tema için frekans ve yüzde değerleri bulunmuştur. Bulgular incelendiğinde, katılımcıların sırasıyla en çok toplumsal baskıya maruz kalma (124; % 56.88), kendilerinden beklenen sorumluluklar (53; % 23.86), damgalanma-potansiyel suçlu bulunma (42; % 19.26) konularında zorluk yaşadıkları görülmüştür. Erkek öğrencilerin, toplumsal baskı temasında toplumdaki yüksek beklentiler, kadınlara

¹ Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, PDR Anabilim Dalı. haskan@hacettepe.edu.tr

² Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, PDR Anabilim Dalı. muharrem.koc@hacettepe.edu.tr

³ Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi PDR Anabilim Dalı. oznur.bayar@hacettepe.edu.tr

⁴ Uzm. Yard., Milli Eğitim Bakanlığı. erdiyuce05@gmail.com

yönelik pozitif ayrımcılığın olumsuz sonuçları, toplumsal cinsiyetle ilgili kalıp yargılar, güçlü olmanın beklenmesi ve cinsellik konularında birtakım zorluklar yaşadıkları anlaşılmıştır. Ayrıca, paralı olma, askerlik yapma, işe girme/çalışma, evlenme gibi kendilerinden beklenen sorumluluklarla ilgili konularda da zorluklar yaşadıkları görülmüştür. Bu bulguların yanı sıra, katılımcılar toplumda erkeklerle yönelik olan damgalama ve potansiyel suçlu olarak görülmekten dolayı da çeşitli zorluklar yaşamaktadırlar. Elde edilen bulgular, alanyazın ışığında tartışılmış ve bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal Cinsiyet, Erkeklik, Erkek Toplumsal Cinsiyet Rolü.

BEING MEN IN TURKEY: THE DIFFICULTIES EXPERIENCED BY UNIVERSITY STUDENTS

Abstract: The purpose of this study is to examine the opinion of male university students in Turkey about the difficulties they are experiencing as men. For this purpose, firstly focus group interviews were conducted with 10 students and some questions were asked to identify how they are considering being men in Turkey. Statements focused on difficulties of being men in Turkey. Then socio-demographic characteristics and one open-ended question were designed by researchers considering the answers given at these interviews. The question was 'What are the difficulties you are experiencing as a man in Turkey?' The study group was composed of 201 individuals who were selected with convenience sampling and snowball sampling. Both face-to-face method and online form were used. The data gained from participants were analyzed by use of content analyses. In the analyzing process, data is arranged and coded by each researcher and themed on the basis of codes and categories that have been identified in themes. After data was coded separately by one researcher; codes, categories and themes were evaluated again by other three researchers. And then distributions are displayed by frequencies and percentages. According to the results, participants stated that they are experiencing following difficulties; experiencing social pressure (124; %56, 88), required responsibilities (53; %23, 86), stigmatization-potential criminality (42; %19, 26). According to the results, male university students in Turkey are having difficulties about high expectations in society, negative effects of positive discrimination, stereotypes about gender, expectations of being strong and sexuality within the social pressure theme. Also having money, compulsory military service, finding/starting a job, getting married are responsibilities that caused difficulties. In addition, the participants stated that they are having difficulties in the society about stigmatization towards men and being considered as potential criminals. The findings were discussed in the light of literature and some suggestions were presented.

Keywords: Gender, Masculinity, Male Gender Role.

Giriş

Toplumsal cinsiyet denince akla genelde kadın çalışmaları gelmektedir. Oysa toplumsal cinsiyet rolleri, adeta toplum tarafından oluşturulmuş bir senaryonun parçaları gibi, kadın için başka, erkek için başka yazılmakta ve oynanmaktadır. Nesilden nesile içeriği ve niteliği değişmekle birlikte, toplumumuzda yerleşmiş bir “erkeklik” imgesi söz konusudur. Erkekliğin toplumsal cinsiyet bağlamında ne anlama geldiği konusu bir süredir araştırmalara konu olmaktadır. Literatür incelendiğinde erkeklik ile ilgili çalışmaların 1970’lerin sonlarında başladığı anlaşılmaktadır. Kimmel (2008, s. 16) erkeklik çalışmalarının bir disiplin olarak 1970’lerin sonları, 1980’lerin başında, kadın çalışmaları ve feminizme olumlu bir tepki olarak başladığını belirtmektedir. Türkiye’de de toplumsal cinsiyet bağlamında erkeklik incelemelerine benzer tarihlerde başlanmıştır. Bozok’a (2009, s. 431) göre, yakın zamana kadar sosyal bilimlerde erkeklerin toplumun tamamına genellenmesi gibi bir eğilim hâkim olmuştur. Bu durumu profeminist bir bakış açısıyla eleştiren akademisyenler, 1980’lerin ikinci yarısından itibaren erkeklik incelemeleri alanının yükselişe geçmesini sağlamışlardır. Zeybekoğlu’na (2013, s. 22) göre, seksenli yıllardan itibaren erkeğin kadın gibi ezildiği ve baskı altında olduğu; ancak ezenin kadın değil, erkeklik rolü olduğu kabul edilmeye başlanmıştır. Yine de eleştirel erkeklik hareketi, kadın hareketine kıyasla oldukça zorlu bir mücadele alanıdır. “Çünkü kadın hareketinde kadınları bir araya getiren ortak bir kazanım arayışı varken, eleştirel erkeklik hareketinde ortak bir kazanım değil, ‘mevcut kazanımı ya da avantajlı konumu’ yok etmeye dair bir çaba söz konusudur” (Akca ve Tönel, 2011, s. 22).

Kadın çalışmaları alanında bazı akademik programlar ve yapılar bulunmasına karşın, erkeklik çalışmaları olarak anılan alan henüz maalesef Türkiye’de bir disiplin olarak yer bulamamıştır. Son yıllarda bu alanda yapılan bilimsel araştırmalardaki artış sevindiricidir. Fakat yine de eski bir eğilimin devam etmekte olduğu ve genelde toplumsal cinsiyet rolleri söz konusu olduğunda “mağduriyetin” kadın üzerinden tariflendiği gözlenmektedir. Oysa toplumsal cinsiyet rolleri kadını da erkeği de mağdur edebilmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerini benimseyen, savunan erkekler de farkında olmadan bu rollerin ve “erkek gibi” davranmaya çalışmanın ağırlığı altında ezilebilmektedir. Connell (1998, s. 24) toplumsal cinsiyete dair eşitsizlikleri kavrayabilmek için yalnızca “daha az ayrıcalıklı” kesimi oluşturan kadınları değil, “ayrıcalıklı” kesimi oluşturan erkekleri de anlamak gerektiğinin altını çizmektedir. Her ne kadar erkek olmak toplumumuzda kadınlara kıyasla avantajlı gibi görünse de, Atay’ın (2004, s. 13) söylediği gibi erkeklik en çok erkeği ezmektedir.

Toplum, genelde erkeğe hiyerarşik olarak üstün bir konum sunmaktadır. Ancak bu konumu elde etmenin de bir takım bedelleri olmaktadır. Goldberg’e (2009, s. 36) göre erkekler, erkeklik ayrıcalıkları ve güçleri için çok yüksek bir bedel ödemektedirler. Geleneksel erkeğe uygun davranış tanımına uygun hareket ederken, erkekler kendi duygularıyla olan bağı kaybetmekte ve sosyal maskelerini kendi benlikleriyle karıştırarak kendi kendilerini yok etmektedirler.

Erkek toplumsal cinsiyet rolleri düşünüldüğünde, erkekliğin uğrunda mücadele edilen, hatta hak edilen bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. İyi bir erkek olmaya atfedilen özellikler, erkeklerden geleneksel ve toplumsal beklentiler erkeğin omzuna ağır bir yük bindirmektedir. Daha keskin bir benzetme ile Ok (201, s. 1), erkekliği insan bedenlerine giydirilen deli gömleklerinden en zararlısı olarak anmakta, bu kimliğin öncelikle erkekleri içinden çıkılmaz bir yarışa koştuğunu ifade etmektedir.

Bu yarış ve yük kavramları erkeğin her durumda güçlü olması, güçlü görünmesi, duygularını belli etmemesi gibi pek çok kalıp yargı ile kendisini göstermektedir. Türkiye kültüründe buna ilişkin “kuyruğu dik tutmak, yiğitliğe toz kondurmamak” gibi deyimler; “erkek adam ekmeğini taştan çıkarır” gibi atasözleri de mevcuttur. Bu gibi kalıplaşmış yargıların varlığı, erkeğin kendisini olduğu gibi ifade edebilmesine engel olmaktadır. Dolayısıyla, erkeğin sahip olduğu güç değil, aslında bir güç yanılmasıdır denebilir.

Hak ediş, elde ediş gibi kavramlar erkekliğin inşası nasıl olmaktadır sorusunu akla getirmektedir. Türker’e (2004, s. 8) göre erkek, erkekliğe kendiliğinden geçemez; erkeklik sıkı kuralları olan, emek gerektiren bir süreçtir. Kramer’a (2010, s. 56) göre, bireyden bu süreç esnasında, kimliğini toplumsal cinsiyet rollerine göre şekillendirmesi; dolayısıyla kendisine ‘erkeksi’ veya ‘kadınsı’ olarak bakması, cinsiyetine özgü kalıplaşmış rolleri öğrenmesi beklenmektedir. Tüm bu anlatılanlardan yola çıkılarak erkeklik kavramının genç erkekler tarafından farklı boyutlarıyla nasıl algılandığı merak edilmektedir. Ok (2011, s. 1), erkekliğin tüm boyutlarıyla incelenmesinin, erkekliğin “herkes için” çok da olumlu ve faydalı bir konum olmadığı ve sıklıkla yapıldığı gibi övülecek bir durum olmadığına anlaşılmamasının son derece önemli olduğunu belirtmektedir. Bu araştırma ile toplumumuzun farklı kesimlerinden ve farklı bölgelerinden gelen erkek üniversite öğrencilerinin Türkiye’de erkek olmanın zorluklarını nasıl değerlendirdikleri anlaşılmak istenmiştir.

Bu çalışmada üniversitede öğrenim gören genç erkeklerin erkek olmaya ilişkin yaşadıkları zorluklara ilişkin görüşleri derinlemesine incelenmek istenmiştir. Bu amaçla lisans ve lisansüstü öğrenim gören erkeklere demografik bilgilerin yanı sıra şu soru sorulmuştur:

“Türkiye’de bir erkek olarak yaşadığınız zorluklar nelerdir?”

Araştırmanın problem cümlesini bu soru oluşturmaktadır.

1. Yöntem

Araştırmanın katılımcılarına kolay ulaşılabilir örnekleme ve kartopu örnekleme yöntemleri ile (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 143) ulaşılmıştır. Öncelikle 10 kişilik bir grup erkek üniversite öğrencisi ile yapılan odak grup görüşmesinde, öğrencilere Türkiye’de erkek olmayı nasıl değerlendirdiklerine dair çeşitli sorular sorulmuştur. İfadeler Türkiye’de erkek olmanın zorlukları üzerinde yoğunlaşmıştır. Ardından, odak grup görüşmesinden elde edilen dönütler doğrultusunda sosyo-demografik bilgileri ve açık uçlu bir soruyu içeren anket formu düzenlenmiş ve uygulama yapılan gün ve saatlerde Ankara’daki farklı

üniversitelerin kampüslerinde bulunan 100 erkek öğrenciden bilgi toplanmıştır. Anketin elektronik ortamda oluşturulmuş formunu cevaplandırmayı kabul eden gönüllü katılımcıların önerdikleri diğer katılımcılara da ulaşılmış ve onların da görüşleri alınmıştır. Bu yöntemle beraber toplam 201 erkek öğrenciden bilgi toplanmıştır.

Araştırma kapsamında, 201 erkek katılımcının 59'unun (% 29,3) "21-23 yaş" aralığında olduğu, 54'ünün (% 26,9) "24-26 yaş" aralığında olduğu, 21'inin (% 10,4) "27-29 yaş" aralığında olduğu, 14'ünün (% 7) "30 ve üzeri yaş" aralığında olduğu görülmüştür. 176 (%87,6) katılımcının yaşamının büyük bir bölümünü "büyükşehirde" geçirdiği; 15 (%7,5) katılımcının yaşamının büyük bir bölümünü "köyde" geçirdiği görülmüştür. 146 (% 73,6) katılımcı "lisans öğrencisi", geriye kalan 53 (%26,4) katılımcı ise "lisansüstü öğrencisidir". 100 (%49,8) katılımcının Hacettepe Üniversitesi'nde; 33 (%16,4) katılımcının Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde; 29 (%14,4) katılımcının Gazi Üniversitesi'nde; 19 (%9,4) katılımcının Ankara Üniversitesi'nde ve 20 (%10) öğrencinin diğer üniversitelerde öğrenimlerine devam ettikleri görülmektedir. Ayrıca katılımcıların, 131'i (%65,2) "bir işte çalışmayan", 70'i (%34,8) "bir işte çalışan"; 109'u (%54,2) "sevgilisi olmayan", 68'i (%33,8) "sevgilisi olan", 24'ü (%12) "evli olan" öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların 54'ü (%26,9) Eğitim Fakültesi'nde, 42'si (%20,9) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde, 42'si (%20,9) Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi'nde, 35'i (%17,4) Fen ve Edebiyat Fakültesi'nde ve 28'i (%13,9) diğer fakültelerde öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır.

2. Verilerin Toplanması

Erkek öğrencilerin demografik bilgilerini ve açık uçlu soruya verdikleri cevapları almak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen ankette yaş, yaşamın büyük bir bölümünü geçirdiği yerleşim yeri, öğrenim derecesi, öğrenim görülen üniversite, fakülte, ilişki statüsü, bir işte çalışma durumu gibi demografik bilgilerin yanı sıra; " Türkiye'de bir erkek olarak sizin yaşadığınız zorluklar nelerdir?" şeklinde bir açık uçlu soru yer almaktadır. Bu soru, "deneyimsel" türde nitel görüşme sorusu olarak ifade edilmektedir (Heppner ve ark., 2013, s. 319). Verileri toplamak için hazırlanan anket aynı zamanda, çevrimiçi anket oluşturmaya yardımcı olan Google Drive üzerinden elektronik bir forma da dönüştürülmüştür. Böylece katılımcıların bir kısmına oluşturulan anket link halinde yollanabilmiş ve cevaplamaları sağlanmıştır.

3. Verilerin analizi

Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi yoluyla veriler tanımlanmaya, verilerde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 259). Açık uçlu sorulara verilen cevaplardan her bir ifade araştırmanın analiz birimini oluşturmuştur. Her bir araştırmacı tarafından veri seti okunarak bağımsız kodlama yapılmıştır. Böylece veriler arasında yer alan anlamlı bölümlere (sözcük, cümle, paragraf vb.) isimler verilmiştir. Kodlardan yola çıkarak verileri genel düzeyde açıklayabilen ve

kodları belirli kategoriler altında toplayabilen temalar belirlenmiş ve bulgular yorumlanmıştır. (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 264). Veri setinin bu şekilde bağımsız olarak okunup kodlanmasından sonra tutarlılığı sağlamak amacıyla her bir araştırmacının değerlendirdiği veri seti diğer üç araştırmacı tarafından ayrı ayrı incelenmiş, oluşturulan kod, kategori ve temalar yeniden değerlendirilmiş ve üzerinde uzlaşıldığı biçimde değişiklikler yapılmıştır. Kategorilerden oluşturulan bir üst kavram olarak temaların belirlenmesiyle her bir açık uçlu soru için kavramsal bir çerçeveye ulaşılmıştır. Bu işlemlerden sonra katılımcıların sorulan soruya verdikleri cevaplardan her bir temanın ve ona ait kategorilerin frekansları belirlenmiştir.

4. Bulgular

Tablo 1’de erkek öğrencilerin Türkiye’de bir erkek olarak yaşadıkları zorluklara ilişkin görüşleri incelendiğinde, öğrencilerin en çok zorluk yaşadığı alanların sırasıyla toplumsal baskıya maruz kalma (124, % 56.88), kendilerinden beklenen sorumluluklar (53, % 23.86), damgalanma-potansiyel suçlu bulunma (42, % 19.26) olduğu görülmüştür. Az sayıda katılımcı ise, herhangi bir zorluk yaşamadıklarını belirtmiştir. Bu durum, erkeklerin zorluk yaşamıyor olduklarını gösteriyor olduğu gibi, aynı zamanda erkek toplumsal cinsiyet rollerini “benimsemiş oldukları” için yaşadıklarını zorluk olarak görmüyor olabileceklerini veya farkında olmayabileceklerini de düşündürmektedir. Yine de bu durum araştırmacıların yorumu ile sınırlı kalacağı için, nitel veri analizi sürecinde “verilerin azaltılması” aşaması doğrultusunda, araştırmanın amacına göre bu verilerin araştırmanın dışında bırakılması ve diğer verilerin sınıflandırılması daha uygun bulunmuştur (Miles ve ark., 1984). Katılımcıların “Türkiye’de bir erkek olarak sizin yaşadığınız zorluklar nelerdir?” sorusuna verdikleri cevapların analizi sonucunda elde edilen tema ve kategoriler frekans ve yüzdeleri ile Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Erkeklerin Yaşadıkları Zorluklara İlişkin Görüşleri

Tema	Kategoriler	f	%
Toplumsal Baskıya Maruz Kalma	Yüksek beklentiler	41	33,08
	Pozitif ayırım. olumsuz sonuçları	33	26,61
	Toplumsal cins. rol. kalıp yargılar	25	20,16
	Güçlü olmanın beklenmesi	13	10,48
	Cinsellikle ilgili zorluklar	12	9,67
	<i>Toplam</i>		124
Kendilerinden Beklenen Sorumluluklar	Paralı olma	17	32,7
	Askerlik yapma	15	28,02
	İşe girme/çalışma	14	26,08
	Evlenme	7	13,2
	<i>Toplam</i>		53
Damgalanma- Potansiyel Suçlu Bulunma	<i>Toplam</i>	42	100,00
Tüm temalar	<i>Toplam</i>	219	100,00

4.1. Toplumsal Baskıya Maruz Kalma ile İlgili Bulgular

Katılımcıların en çok toplumsal baskı alanında zorluk yaşadıkları görülmektedir. Bireylerin, toplum tarafından, davranışlarına ve tutumlarına belli

bir yön vermek için yapılan her türlü baskı ile ilgili ifade, toplumsal baskıya maruz kalma teması içinde değerlendirilmiştir. Bu tema kendi içinde beş kategoriden oluşmaktadır. Bunlar; yüksek beklentiler (41, % 33.06), pozitif ayrımcılığın olumsuz sonuçları (33, % 26.08), toplumsal cinsiyet rolü ile ilgili kalıp yargılar (25, % 20.16), güçlü olmanın beklenmesi (13, % 10.48) ve cinsellikle ilgili zorluklar (12, % 9.67) kategorileridir.

Araştırmaya katılan bireylerin toplumsal baskı temasına ilişkin ifadelerinden ortaya çıkan kategorilere verilebilecek bazı örnekler şu şekildedir: Yüksek Beklentiler: *“toplumun erkeklerden beklentisinin çok yüksek olması ve erkeklerin her işin altından kalkabileceğinin düşünülmesi”*. Pozitif ayrımcılığın olumsuz sonuçları: *“Ben de kendi yaşadığım bazı problemleri düşünmedim ta ki bu soruyu görene kadar. Özellikle iş ortamında çok sıkıntı yaşadığımı düşünüyorum. Kadınlara pozitif ayrımcılık söz konusu. En kolay ve pratik yapılacak işler onlara verilir, en zor ve karmaşık olanlar özellikle bütçe gibi karmaşık konular erkeklerdedir. Bir de bekâr ve erkek iseniz durumunuz çok daha kötü sürekli seyahat gerektiren işlerde ilk akla gelirsiniz, mesaiye kalmanız hiç sorun olmayacaktır.”* Toplumsal cinsiyet rolü kalıp yargıları: *“duygusal biriyimdir, fakat duygularımı toplum içinde rahatlıkla ifade edemiyorum Her fırsatta eril olmamız bekleniyor toplumsal olarak erkeğe hazırlanan elbisenin içine girmek zorundasın. Oysa ben hüngür hüngür ağlamak istiyorum.”* Güçlü olmanın beklenmesi: *her durumda gerek fiziksel gerek psikolojik olarak en güçlü olmak zorundayım.* Cinsellikle ilgili zorluklar: *cinselliğin bir tabu olarak görülmesi.*

Araştırmaya göre, erkeklerin en çok yüksek beklentilerle ilgili güçlük yaşadıkları görülmektedir. Zeybekoğlu'na (2010, s. 7) göre, gündelik yaşamımızın pek çok alanında, toplumumuzda erkeğe atfedilen rollerin, 'erkek adam dediğin...' ifadesiyle sık sık hatırlatıldığına ve pekiştirildiğine tanık olunmaktadır. Bebeklikten itibaren dört bir tarafı erkeklige özgü kavramlarla çevrilen erkekler, kendilerini toplumun beklediği ve istediği gibi olmaya mecbur hissetmekte, beklenen cinsiyet rollerinin dışına çıkmamaya çabalamakta, başka bir deyişle, 'erkek olmanın' gereklerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar.

“Bir toplumdaki dezavantajlı grupların lehine geliştirilen her türlü politika, uygulama” (Akbaş ve ark., 2013, s. 167) anlamına gelen pozitif ayrımcılığın da günümüzde erkeklere zorluk yaşattığı anlaşılmaktadır. Bu yönde verilen cevaplar, kadının değişen rolü ve yükselen statüsü karşısında erkeklerin yaşadıkları erkeklik krizi ile ilişkili olabilir. Sancar'ın (2013, s. 54) belirttiği gibi, erkeğin biyolojik özelliklere ve genetik farklara dayalı üstünlük iddiası, modernliğin bilimsel keşifleri ile savunulamaz hale gelmiştir. Bugün hiçbir erkeği otomatik olarak üstün ve öncelikli kılacak ve bunu garantileyecek bir stratejinin kalıcı olmadığı söylenebilir. Bu durumun bir tür "ayağının altından zeminin kayması" gibi hissedilmesi ve bir kuşaktan diğerine aktarılan erkeklik ayrıcalıklarının yok olması karşısında hayıflanma, korku ve endişe duyulması kaçınılmaz olmaktadır. Sancar, yaptıkları araştırmada bu değişim karşısında,

erkeklerin erkek olarak kabul edilmemekten duydukları korku ve öfkeyi değişik biçimlerde açıkladıklarını ifade etmektedir.

Bununla beraber, katılımcılardan gelen, pozitif ayrımcılık adına kadınlara yaptırılmayan basit veya uğraştırıcı işlerin erkeğe yaptırılması gibi ifadeler son dönemde kadın lehine uygulanan pozitif ayrımcılık örneklerinin aslında toplumsal cinsiyet rollerini yeniden inşa ettiğine de işaret ediyor olabilir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, kadınlara karmaşık işler vermemek gibi sözde kadını koruyor görünen toplumsal cinsiyet rolü, aslında kadına “karmaşık işleri yapamaz” şeklinde bir kalıp yargı yüklemektedir. Bu toplumsal cinsiyet rolüne göre karmaşık işleri yapması gerekense erkektir. Erkekten bu denli yüksek beklentilerin varlığı da erkek için bunaltıcı olabilmektedir. Dolayısıyla pozitif ayrımcılık adı altında toplumsal cinsiyet rollerinin uygulanması, erkekler için zorlayıcı olabilmektedir. Burada dikkate alınması gereken asıl nokta, toplumsal cinsiyet rollerinin hem kadını hem erkeği olumsuz etkilediğidir. Pozitif ayrımcılık günümüzde halen tartışmalı bir konudur ve bu tür uygulamaların eşitlik ilkesine aykırı olduğu, genellikle yanlış insanlara fayda sağladığı gibi eleştiriler de (Kellough, 2006, s. 77) söz konusudur. Bu bağlamda Türkiye’de pozitif ayrımcılığın uygulanma biçimlerinde de sıkıntılar olabileceği ve toplumsal alanda birtakım düzenlemelere ihtiyaç olduğu düşünülebilir.

Toplumsal baskı temasının önemli alt başlıklarından biri toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili kalıp yargılardır. Erkeklerin önemli bir kısmı cinsiyetlerine yönelik toplumda var olan kalıp yargılarla ilgili sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Erkek ve kadınların kişisel özellikleri hakkındaki inançları toplumsal cinsiyet kalıp yargıları (Kite, Deaux ve Haines, 1993, s. 220) olup, kültürel kalıp yargılar cinsiyetler hakkında kitle iletişim araçları, din, sanat ve edebiyat tarafından aktarılan inançlardır (Taylor, Peplau ve Sears, 2010, s. 216). Dökmen’e (2015, s. 27) göre, kadınlar grubunu veya erkekler grubunu oluşturan bireyler bazı özellikleriyle tanımlanır. Bu özellikler grubun tüm üyelerine genellenir. Toplumsal bellekte bulunan bu bilgiler sınanmaksızın her birey için doğru kabul edilir. Bu bilgileri doğrulamayan yaşantılarda şaşırılır ve hatta kimi zaman doğrulamayan bireye öfke duyulur; baskı yapılır. Dökmen’in ifadeleri toplumsal cinsiyetle ilgili kalıp yargıların bireyler üzerinde yarattığı baskıyı düşündürmektedir. Bu baskı uymaya, itaate yönelik bir baskıdır. Bireyler bir biçimde var olan kalıp yargılara uymadıklarında öfke veya baskı ile karşılaşabilmektedirler.

Türkiye, Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği 2012 endeksinde (Gender Inequality Index-GII) 186 ülke içinde 68. sırada, Dünya Ekonomi Forumu 2013 Cinsiyet Ayrımcılığı Raporu’nda (Global Gender Gap Report) ise 136 ülke içinde 120. sırada yer almaktadır. Bu oldukça olumsuz bir sonuçtur. Toplumsal cinsiyet konusunda yapılmış çalışmalar genel olarak, kadınların bu konudaki mağduriyetini ortaya koymaktadır. Birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de kadınlar toplumsal cinsiyet eşitsizliği yüzünden sorun yaşamakta, mağdur olabilmekte, pek çok temel insani haktan mahrum olabilmektedirler. Bu konuda kadınların ezildiği, ayrımcılığa uğradığı tartışmasız bir gerçektir.

Ancak, sadece kadınların toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı mağdur olduğunu söylemek, eksik bir bakış açısını yansıtır. Bora’ya (2008, s. 32) göre, cinsiyetten ve cinsiyet ilişkilerinden söz edildiğinde genellikle kadınlar ve “kadın sorunları” akla gelmektedir; ancak konunun sadece kadın sorunlarından ibaret olmadığı ve kadın sorunları olarak görülen sorunların da aslında sadece kadınların sorunları olmadığı konusu önemlidir. Buna göre, erkeğe ilişkin toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının erkeği ve pek çok zaman da, bunun bir sonucu olarak kadını olumsuz etkilediği söylenebilir.

Toplumsal baskı temasının bir başka önemli alt boyutu “güçlü olma” ile ilişkilidir. Erkekler her daim kendilerinden beklenen “güçlü olma”yı bir zorluk olarak ifade etmektedirler. Kundakçı’nın (2007) erkek akademisyenlerle yaptığı araştırmanın sonuçları da, elde edilen bulguyu destekler niteliktedir. Araştırmada evli erkeklerin %75’i, bekar erkeklerin %88’i erkekliği iktidar sahibi ve güçlü olmakla tanımlamışlardır. Erkekliğin biyolojik değil, kültürel bir olgu olması; sunulan değil, kazanılan bir durum olması ve her an yeniden oluşturulması, erkeklerin devamlı olarak erkekliklerini ispatlamasını mecbur kılmaktadır. Bu durum beraberinde erkekliği kaybetme korkusunu getirmekte ve erkeklerin sürekli bir kaygı durumu yaşamalarına yol açmaktadır (Zeybekoğlu 2013, s. 22). Atabek (2002, s. 38) de erkeklerin güçle ilgili kaygılarına değinmektedir. Ona göre, güçlü insanın aklının derinliklerindeki çekirdek korku güçsüzlüktür. Asıl soru, gücünü kaybederse ne olacağıdır. Aşırı erkeklikle yüklenen her erkek çocuk bu korkuyla da yüklenmiştir. Artık bu erkekliğini kaybetme korkusuyla ürkütülebilir hale gelir ve genellikle ürkütülür.

Toplumsal baskı temasında son olarak cinsellik boyutu bir zorluk olarak belirtilmiştir. Selek’e (2014, s. 17) göre, “Cinsellik, erkekliğin ana damarıdır. Bu damar kesilirse, geriye hiç bir şey kalmaz. Cinsellik, sahiplenmesi, koruması ama aynı zamanda fethetmesi gereken erkek açısından, sürekli bir sınanma alanıdır”. Cinselliği erkekler açısından benzer şekilde yorumlayan Barutçu’ya (2013, s. 51) göre, Türkiye’de evlilik öncesi cinsel deneyim, bir erkek için neredeyse zorunlu olarak görülmektedir. Çünkü erkekte, evlendiğinde iktidarını başarılı bir cinsel ilişkiyle de sürdürüp aile kurumunu çıkmaza sokacak bir problem yaşatmaması beklenmektedir. Erkek cinselliğinin erkeği üstün kılan bir olgu olarak var olması, öte yandan bu üstünlüğün kaybedilme ihtimalinden dolayı erkeğin cinselliğini diken üstünde yaşamasına ve sürekli bir korku hali içerisinde olmasına da neden olmaktadır. Bu durum, erkeğin ataerkil sistemden en büyük pay almasının yanında, otoriter ve egemen erkeklik kimliğini kuramama sonucunda bu sistemden dışlanacağına da bilinciyle ortaya çıkan tedirginlik ve korkunun birebir benzeridir (Barutçu, 2013, s. 52). Bunlarla beraber, katılımcıların ifadelerinde cinsellikle ilgili sık rastlanan bir konu, toplumsal tabular nedeniyle cinselliği yaşayamadıkları, cinsel anlamda kısıtlandıklarıdır. Benzer bir şekilde, üniversite öğrencilerinin cinsel problemler yaşadığını gösteren başka araştırmalar da mevcuttur (Erkan ve ark., 2012, s. 73). Öğrencilerin duygusal bir ilişkiyi cinsel boyuta taşıma ihtimallerinin oldukça düşük olması; evlilik bağı dışında cinselliği engelleyerek bekârete anlam

yükleyen ataerkil yapının varlığı (Cindoğlu, 1997, s. 256) gençleri olumsuz etkiliyor olabilir. Bu noktada genç erkeğin toplumun çiftli mesajı ile karşı karşıya olduğu düşünülebilir; toplum bir yandan erkekten cinsel anlamda kendisini kanıtlamasını beklemekte; öte yandan cinselliğin yaşanmasını ciddi baskılar ve kısıtlamalar altına almaktadır.

4.2. Erkeklerden Beklenen Sorumluluklar ile İlgili Bulgular

Tablo 1’e bakıldığında araştırmaya katılan bireylerin en çok zorluk yaşadıkları ikinci konunun kendilerinden beklenen sorumluluklar olduğu görülmektedir. Bu temada en çok rastlanan ifadeler paralı olma ile ilgili olup (17, % 32.07), bunu sırasıyla, askerlik yapma (15, % 28.02), işe girme/çalışma (14, % 26.41) ve evlenme (7, % 13.2) izlemektedir.

Katılımcıların kendilerinden beklenen sorumluluklar alanında en çok zorluk yaşadıkları konunun paralı olma olduğu anlaşılmaktadır. Demez’e (2005, s. 56) göre, ataerkil erkek ilkesel olarak parayı temin eden ve ailenin devamını sağlayan kişi olma gerçeği ile açıklanır. Para ile ilgili kategoride toplanan ifadelerin fazlalığı, toplumumuzda erkeklerin mutlaka para kazanmaları, paralı hatta zengin olmaları, varlıklı olmaları gerektiğine dair yaygın kabullerin bir sonucu olarak düşünülmektedir. Bunun bir yansıması olarak, çokça takip edilen evlilik programlarında erkek eş adaylarına niteliklerinden ziyade öncelikle sahip oldukları “mal ve mülkler” sorulmaktadır. Erkeğin çoğu zaman, evlilik/flört dünyasında kabul görebilmesi veya bir başka deyişle tercih edilebilir olması için arabası, evi ve/veya birikmiş parası olması gerekmektedir.

Sorumluluk temasında ikinci en yüksek frekanslı kategorinin “iş olmak” olması, para ile de bağlantılıdır. Erkeklerden muhakkak bir iş sahibi olmalarının beklenmesi, gerek iş dünyasına bir an evvel atılmaları, gerekse işsiz kalmamaları, iş değiştirmemeleri yönünde bir baskı oluşturabilmektedir. Toplumumuzda kadınlar çalışmadıklarında bu ayıplanmamakta hatta kimi kesimlerde muhafazakâr görüşün bir uzantısı olarak zaman zaman desteklenebilmektedir. Ancak erkeğin çalışmaması, iyi bir işe sahip olmaması veya sık iş değiştirmesi kabul görmeyen davranışlardır. Dolayısıyla bu durum erkeğin işsiz kaldığında daha fazla sıkıntı, kaygı yaşamasına yol açabilmektedir. Bu durum iş istihdamının yeterli olmadığı alanlarda eğitim gören erkekler için daha da kaygı vericidir.

Türkiye’de erkekler işsiz kalmamaları yönünde bir baskı ile de karşı karşıya kalabilmektedirler. Barutçu’ya (2013, s. 105) göre, Türkiye’de çalışmak ve bu sayede var olmak, her erkeğin olmazsa olmazı olarak algılanmaktadır. Sadece kadınlar üzerinde tahakküm kurmak ve onlara karşı ekonomik açıdan üstünlük sağlamak değil, diğer erkekler arasında da ‘tam erkek’ olmak, ezilmemek ve erkekliğinden şüphe edilmesini engellemek, her erkeğin hayat memet meselelerinden biri haline gelmiştir. Sancar’a (2013) göre erkekler için işsizliğin sadece güven ve bağımsızlığın kaybı değil, aynı zamanda “erkeklik kaybı” anlamına da geldiğini görmek gerekir.

Sorumluluklar alanında ikinci en sık belirtilen boyut askerlik yapma olarak bulunmuştur. Selek’e (2014, s. 21) göre, askerlik Türkiye’de pek çok erkek kritiktir çünkü için iş ve evlenme ruhsatı anlamına gelebilmektedir. Kimi erkekler konuya vatana hizmet duygusuyla, kimisi çekilmesi gereken bir külfet olarak yaklaşmaktadır. Toplumda erkeğin askerliğine bir tür “rüşt ispatı” olarak da bakılabilmektedir. Askerlik öncesi muayene sonucu askerliğe kabul edilmek bile erkekliğin bir aşaması olarak kavranmaktadır. Selek’in yaptığı araştırmanın sonuçları, askerliği yapmanın, henüz yapmamış olmanın veya yapmak istememenin; genel olarak askerliğin erkekler için bir zorluk oluşturduğunu destekler niteliktedir.

Erkekten beklenen sorumluluklar temasında evlenme boyutu da zorluk yaşanan bir konu olarak belirtilmiştir. Türkiye’de sadece erkeklerden değil, tüm gençlerden evlenmeleri beklenmekte; bireyler çocukluklarından itibaren bir gün mutlaka evlenecekleri yönünde telkinlerle büyütülmekte; evlilik süreci idealize edilmektedir. Evlilikle ilgili kararlar toplumdaki gelen onaylayıcı tutumlarla pekiştirilmektedir. Türk toplumunda genel olarak birlikte yaşam, flört gibi ilişki biçimlerine sıcak bakılmamakta; çiftlerin bir an evvel evlenmeleri beklenmektedir. Dolayısıyla evlilik yönündeki baskıların temelinde cinsel yaşamın düzenlenmesine ilişkin hâkim ve muhafazakâr yaklaşımın bir etkisi olabilir. Yavuz’un (2014, s. 124) belirttiği gibi, evlilik, kamusal alanda birçok sınavdan geçilerek gelinen bir noktadır. Sünnet olmuş, askere gitmiş, iş bulmuş/kurmuş erkekler evlenmeye zorlanmakta; “Ne zaman evleneceksin?” sorusu, bekâr erkeğin başında Demokles Kılıcı gibi sallanıp durmaktadır. Yavuz (2014, s. 124), evlenmemiş kişiyi statüsüne ve yaşına bakılmaksızın toplumun gözünde tamamlanmamış bir proje olarak ifade etmektedir. Buna göre bir erkek, işi olup da evlenmiyorsa, “mutlak bir kusuru vardır” diye düşünülür. Ataerkil toplumsal yaşamda evli olmamanın psikolojik yükü ağır olduğundan, erkekler evliliğe yönelmektedirler. Barutçu’nun (2013, s. 153) belirttiği gibi günümüzde Türkiye’de bir erkeğin egemen erkekliğe ulaşması için hayatı boyunca geçeceği beş temel aşama sünnet, cinsellik, askerlik, iş sahibi olma ve evlilik olarak düşünülebilir. Erkeğin erkeklik inşası süresince önünde duran beş temel duraktan en sonuncusu evlenip aile kurmak ve baba olmaktır. Erkek iş sahibi de olduktan sonra, ergenlik döneminde başlayan cinsel iktidarını yine karşı cinsinden, bu sefer tek bir kişiyle meşru bir zemine oturtmak ve kocalık, babalık gibi yeni roller üstlenerek elinde bulundurduğu gücü yeni bir düzen içerisinde devam ettirmek zorundadır.

4.3. Damgalanma- Potansiyel Suçlu Bulunma ile ilgili Bulgular

Araştırma kapsamında ele alınan bir diğer tema ise damgalanma-potansiyel suçlu bulunma (42, % 19.26) temasıdır. Bu temada verilen cevaplar incelendiğinde, erkeklerin yoğun bir şekilde önyargılı tutumlara maruz kaldıklarına, potansiyel suçlu olarak görüldüklerine ve hatta kimi zaman “yargısız infaza” uğradıklarına ilişkin ifadelere rastlanmıştır. Araştırmaya katılan erkekler, genel olarak, hiçbir şey yapmadıkları halde sadece erkek oldukları için “sapık, tacizci muamelesi” görmekten duydukları rahatsızlığı

ifade etmişlerdir. Katılımcıların ifadeleri genelde tek bir temayı işaret ettiği için bu temaya ait herhangi bir alt tema bulunmamaktadır.

Damgalanma temasına ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

Ülkede artan kadın cinayetleri taciz ve tecavüz olaylarından dolayı masum erkeklerin ve benim ekstra özenli davranıyor olmam buna örnek olarak artık çokça bilinen akşam bir kadın tek başına yürüyorsa onu tedirgin etmemek için önüne geçmek”, “kadın başlığındaki gündemler aslında can sıkıcı. Şöyle ki örneğin bir sapık haberi okuduğumuzda bu olayın içeriğinin aktarımı, değerlendirilme tarzı, yakınmalar tüm bunların biçimi. Sanki suç sebebi erkek olmakmış gibi; bununla beraber olayın geçtiği saatlerin, mekânların, ilişki biçimlerinin potansiyel suç etkeni olduğu gibi yargılar can sıkıcı. Ben kendi adıma gece bir sokakta ileride yürüyen kişinin kadın olduğunu fark edince acaba kaygı veriyor muyum diye kendiliğimden düşünmeden edemiyorum.

Damgalanma ve potansiyel suçluluk ile ilgili ifadeler, Türkiye’de son dönemde erkek suçlarında, özellikle taciz ve tecavüz vakalarındaki artıştan kaynaklanan toplumsal kaygılarla ilişkilendirilebilir. Bu tür durumlarda erkeklerin işlediği suçların tüm erkeklere genellenmesiyle erkek cinsiyetinin bir tehdit olarak algılanması söz konusudur. Özgecan Aslan olayı gibi, pek çok vatandaşın tepkisini çeken, hatta ülkeyi ayağa kaldıran birtakım olaylar erkek egemen toplum yapısının beraberinde getirdiği olumsuzluklarla ve doğrudan erkeklikle ilişkilendirilmekte; ancak bu durum tüm erkeklere potansiyel birer suçlu gözüyle bakılmasına da yol açabilmektedir. Sancar’a (2013, s. 196) göre, eril tahakküm stratejileri kadın bedenini ve cinselliğini denetleme, erkek cinselliğini ise kadınlar üzerindeki erkek egemenliğini pekiştirici olduğu ölçüde serbest bırakmaya dayalı asimetrik bir anlayış sunar. Erkeklik, bir anlamda her kadınla cinsel ilişkiye girebilmeye hazır olacak şekilde duygusuz olmayı gerektirmektedir.

Türkiye’de erkek cinselliğinin kurgulanışının erkeklerin potansiyel suçlu olarak görülmesiyle yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Erkeklere cinsel yaşam konusunda özgür, kadınlara ise baskılayıcı bir tutum teşvik edildiği, “erkeklik” cinsel güç ve üstünlükle özdeşleştirildiği müddetçe, erkeğin cinsel egemenliğinin sınırları taciz ve tecavüze dayanan bir genişlik gösterebilmektedir. Denilebilir ki, toplum erkeğe orantısız bir güç sunmakta; öte yandan erkeğin sahip olduğu bu güçten de korkmaktadır.

Erkeklerin potansiyel tacizci, tecavüzcü olarak görülmeye devam etmesini erkek egemen bakışla ilişkilendiren yaklaşımlar da söz konusudur. Tecavüz korkusu temelde bir iktidar mekanizması olarak toplumda yerini koruyabilmektedir. Özdemir’e (2010, s. 85) göre, toplumsal cinsiyet normları, tecavüz korkusu ile kadın yaşamının eril iktidara uyumlu olarak konumlandırılmasının zeminini oluşturmaktadır.

Araştırmanın bulguları arasında sunulmayan, ancak çalışmaya katılan bireylerden elde edilen ve herhangi bir tema altında değerlendirilemeyen bazı ifadeler de bulunmaktadır. Bu ifadeler bir tema oluşturabilmek için sayıca az olmakla birlikte, erkek öğrencilerin kadınlara yüklenen özelliklerle ilgili de

zorluklar yaşayabildiklerini göstermektedir. Örneğin kadınların “kendilerini beğenmiş olmaları”, “kadınların çok konuşması”, “kadınların trafikte fazla olması” gibi ifadelerden anlaşıldığı üzere, kimi erkekler kadınlara ilişkin algılarından veya kalıp yargılarından ötürü de zorluk yaşamaktadır. Bu durum, cinsiyetler arası düşmanca tutumların veya karşı cinse ilişkin kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerinin beraberinde getirdiği sıkıntılarla ilişkilendirilebilir. Akçay’a (2015, s. 54) göre, erkekler kadınlar karşısında korkularıyla baş edebilmek için onları ya aşağılamakta ya da yüceltmekte; onları oldukları gibi görme konusunda pek mesafe kat edememektedir. Nitekim “kadınların kendini beğenmiş olması” gibi ifadeler hem bir yergi, hem de övgü anlamı taşıyor gibi görünmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Erkek üniversite öğrencilerinin yaşadıkları zorluklara ilişkin görüşlerini incelemek amacıyla yapılan bu çalışma sonucunda, öğrencilerin en çok, toplumsal baskıya maruz kalma, kendilerinden beklenen sorumluluklar ve damgalanma-potansiyel suçlu bulunma konularında zorluklar yaşadıkları görülmüştür.

Çalışmanın önemli bulgularından biri, erkek öğrencilerin “sapık, tacizci” gibi etiketlere ve önyargılara maruz kalmalarının, potansiyel suçlu olarak görülmelerinin, hemcinslerinin işlemiş olduğu suçlar sonucunda damgalanmaya maruz kalmalarının, onları olumsuz etkilediğini göstermektedir. Ülke gündeminde yer alan “kadına şiddet, taciz, tecavüz” vakalarının yoğunlaştığı dönemlerde birçok kadın tarafından suçlu gibi algılanan ve zan altında bırakılan katılımcılar, bu durumdan rahatsız olduklarını ve bunun kendileri için bir zorluk olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak bu algının nasıl düzeltebileceği ve bu zorluğun nasıl aşılabileceği konusu bir muammadır. Genel olarak erkek suçluluğuna yönelik önlemler alınması gerektiği söylenebilir. Bunun için öncelikle, gerek medyada, gerek siyaset alanında, kadına yönelik aşağılayıcı ve tahakküm oluşturan dilin özendirilmemesi gerekmektedir.

Çalışmanın sonuçlarından yola çıkılarak, erkek öğrencilerin genel olarak katı toplumsal cinsiyet rollerinden olumsuz etkilendikleri görülmektedir. Erkek gibi davranma yönündeki baskılar erkekleri bunaltabilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, bu araştırma nitel olup, çoğunluğu Ankara’da ikamet eden az sayıda üniversite öğrencisinden derinlemesine bilgi alınması yönüyle sınırlıdır. Dolayısıyla toplumun daha farklı kesimlerine yönelik, farklı yaştan, farklı statüden ve farklı sosyo-ekonomik düzeyden erkeklere yönelik araştırmalar yapılmasında fayda vardır. Daha geniş kitlelere ulaşabilmek amacıyla konuyla ilgili yeni ölçme araçları geliştirilmeli, nicel ve nitel çalışmalar yapılmalıdır. Özellikle üniversitelerde var olan, kadın çalışmaları ile ilgili merkezlerin ve lisansüstü programların yanı sıra, erkek çalışmalarına ilişkin de yapılanmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Doğrudan erkek toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili bilimsel araştırmalar yapacak, aynı zamanda yapılan araştırmaları bir araya getirecek, yayınlayacak bilimsel yapılara ihtiyaç duyulmaktadır. Üniversitelerde

toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili yapıların, sadece kadınlara yönelik değil, erkekleri de içeren projeler üretmeleri yararlı olacaktır. Erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerinin ve bu rollerle ilgili kendilerinden beklenenlere ilişkin yaşadıkları zorlukların farkında olmalarına, toplumsal cinsiyet rollerini sorgulamalarına yönelik olarak psiko-eğitsel programlar düzenlenmeli ve uygulanmalıdır. Üniversitelerde araştırmacılar, konuyla ilgili deneysel çalışmalara ağırlık verebilirler. Sonuç olarak, bu olumsuz tablonun değiştirilmesi için hem kadın, hem erkek öğrencilere yönelik toplumsal cinsiyet eşitliği konulu çalışmalar yürütülmelidir.

KAYNAKÇA

Akbaş, K. ve Şen, İ. G. (2013). Türkiye'de kadına yönelik pozitif ayrımcılık: kavram, uygulama ve toplumsal algılar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hukuk Özel Sayısı*, 165-189.

Akçay, A. A. (2015). Arzu, cinsellik ve erkekler. Arzu Akaltun (Ed.). *Erkekler* (s. 53-58). İstanbul: Notabene Yayınları.

Akca, E. B. ve Tönel, E. (2011). Erkek(lik) çalışmalarına teorik bir çerçeve: feminist çalışmalardan hegemonik erkeklığe. Erdoğan, İ. (Ed.). *Medyada hegemonik erkek(lik) ve temsil*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

128 Atay, T. (2004). Erkeklik en çok erkeği ezer. *Toplum ve Bilim*, 101, 11-30.

Atabek, E. (2002). *Kışkırtılmış erkeklik bastırılmış kadınlık*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Barutçu, A. (2013). *Türkiye'de erkeklik inşasının bedensel ve toplumsal aşamaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.

Bora, A. (2008). *Sivil toplum kuruluşları için toplumsal cinsiyet rehberi*. Ankara: Odak Ofset Matbaacılık.

Bozok, M. (2009). Erkeklik incelemeleri alanındaki başlıca kuram ve yaklaşımların sosyalist feminist bir eleştirisine doğru. *6. Ulusal Sosyoloji Kongresi*, Ekim 2009, Aydın.

Cindoglu, D. (1997). Virginitiy tests and artificial virginitiy in modern Turkish medicine. In *Women's Studies International Forum*. 20 (2), 253-261.

Connell, R., & Soydemir, C. (1998). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar: Toplum, kişi ve cinsel politika*. (Çev. C. Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Demez, G. (2005). *Kabadayıdan sanal delikanlıya: Değişen erkek imgesi*. İstanbul: Babil Yayıncılık.

Dökmen, Z. Y. (2004). *Toplumsal cinsiyet, sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Erkan, S, Özbay, Y., Çankaya, Z. C. ve Terzi, Ş. (2012). Üniversite öğrencilerinin yaşadıkları problemler ve psikolojik yardım arama gönüllükleri. *Eğitim ve Bilim*, 37 (164), 94-107.

- Goldberg, H. (2009). *The hazards of being male: Surviving the myth of masculine privilege*. Los Angeles: Wellness Institute, Inc.
- Heppner, P. P., Wampold, B. E., & Kivlighan, D. M. (2013). *Psikolojik Danışmada Araştırma Yöntemleri*. (Çev. D. M. Siyez). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kellough, J. E. (2006). *Understanding affirmative action: Politics, discrimination, and the search for justice*. Washington: Georgetown University Press.
- Kimmel, M. S., & Kimmel, M. S. (2008). *Guyland: The perilous world where boys become men*. New York: Harper.
- Kite, M. E., Deaux, K., & Haines, E. L. (1993). Gender stereotypes. In F. L. Denmark & M.A. Paludi (Eds.). *Psychology of women: A handbook of issues and theories* (pp. 205-236). USA: Praeger Publishers.
- Kramer, L., & Beutel, A. (2010). *The sociology of gender: A brief introduction*. New York: Oxford University Press.
- Kundakçı, F. S. (2007). *İktidar, ataerkillik ve erkeklik: Ankara örneğinde erkek akademisyenler üzerine bir çalışma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1984). *Qualitative data analysis: A sourcebook of new methods*. London: SAGE Publications.
- Ok, S. (2011). *Erkeklik krizi ve işsizlik*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Özdemir, O. (2010). Tecavüzü, hegemonik erkeklik zemininden kavrama. *Fe Dergi*, 2 (2), 75-90.
- Sancar, S. (2013). *Erkeklik: imkânsız iktidar: ailede, piyasada ve sokakta erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Selek, P. (2014). *Sürüne sürüne erkek olmak*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Şahinde, Y. (2014). İktidar olma sürecinde erkeklerin erkeklikle imtihanı. *Milli Folklor*, 104, 110-127.
- Taylor, S. E., Peplau, L. A. ve Sears, D. O. (2010). *Sosyal Psikoloji*. (Çev. A. Dönmez). Ankara: İmge Yayınları.
- Türker, Y. (2004). Erk ile Erkek. *Toplum ve Bilim*, 101, 8-10.
- Yavuz, Ş. (2014). İktidar olma sürecinde erkeklerin erkeklikle imtihanı. *Milli Folklor*, 104, 110-127.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zeybekoğlu, Ö. (2010). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında Türk toplumunun erkeklik algısı. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 3, 1-14.
- (2013). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu*. Ankara: Eğiten Kitap.

Araştırma-İnceleme

PİR SULTAN ABDAL'IN BİR MECMUADA YER ALAN
ŞİİRLERİ I

Hasan KAYA¹
Necat ÇETİN²

Öz: Alevi-Bektaşî edebiyatının yedi büyük şairinden biri olan Pir Sultan Abdal, bunlar arasında bugüne değin hakkında en çok araştırma yapılan şairdir. Alevi-Bektaşî edebiyatının da en lirik şairidir. 16. yüzyıl başlarında Sivas'ın Yıldızeli ilçesinin Banaz köyünde doğan Pir Sultan Abdal'ın asıl adı Haydar'dır. Hayatı menkıbevi bir nitelik kazanmıştır. Özellikle Anadolu'da Pir Sultan Abdal geleneği oluşmuş ve sayıları 10'a yaklaşan şairin Pir Sultan mahlasını kullandığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada bir mecmuada yer alan Pir Sultan Abdal şiirlerine yer verilmiştir. Rika ile yazılmış yazma hâlindeki bu mecmuada Şah Hatayî ve Kul Himmet'e ait pek çok şiir de yer almaktadır. Mecmuadaki Kul Himmet'e ait şiirler daha önce tarafımızdan yayımlanmıştır. Mecmuanın bazı sayfaları eksiktir. Mecmuada Pir Sultan Abdal'a ait toplam 69 şiir yer almaktadır. Makale boyutlarını oldukça aşacağı için bu çalışmada bunlardan ilk 23'üne yer verilmiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla bu 23 şiirden 14 tanesi daha önceki çalışmalarda yayımlanmış, 9 tanesi ise bugüne değin yayımlanmamıştır. Yayımlanan şiirlerin bu çalışmaya alınmasında daha önce yayımlanan şiirlerle bu mecmuadaki şekilleri ve dörtlük sayıları arasında farklılıkların olması, farklı ifade ve söyleyiş özelliklerinin görülmesi ile karşılaştırmalı çalışmalara kaynak sağlanması etkili olmuştur. Bu bakımından 23 şiir de bu çalışmaya alınmıştır. Şiirlerin 22'si beş dörtlük, 1 tanesi ise 8 dörtlüktür. 23 şiirde de 11'li hece ölçüsünün kullanıldığı görülmektedir. Hece ölçüsündeki kimi aksaklıklar da metin tamir edilerek giderilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Halk şiiri, Alevi-Bektaşî edebiyatı, Mecmua, Pir Sultan Abdal.

PİR SULTAN ABDAL'S POEMS IN A JOURNAL I

Abstract: Pir Sultan Abdal is one of the seven greatest poets of Alevi-Bektashi literature; among these poets, he is the one about whom most

¹ Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. hasankaya@nku.edu.tr

² Öğretmen, MEB. nctin1963@gmail.com

researches have been carried out. Pir Sultan Abdal is the most lyrical poet of Alevi-Bektashi literature. He was born at the beginning of the 16th century in Sivas city, Yıldızeli district, Banaz village; his real name was Haydar and his life has gained a legendary feature in time. Especially in Anatolia, there has been a Pir Sultan Abdal tradition and it is determined that more than 10 poets used Pir Sultan Abdal's pen name. In this study, Pir Sultan Abdal's poems in a specific journal had been analyzed. In this journal, written with rika in the shape of manuscript, there are many other poems belonging to Şah Hatayi and Kul Himmet. Poems by Kul Himmet in the journal were formerly published by us. Some of the pages in the journal are missing. There are 69 poems by Pir Sultan Abdal in the journal. As this number is too much for our article, the first 23 poems had been analyzed. According to our research, 14 of these poems were formerly published in previous studies. 9 of them haven't been published until today. Poems included in this study are chosen according to some criteria; they are different from the previously published ones in terms of shape and quadrant numbers and they have some different strain and phonetics aspects. These specifically chosen poems can be used as resources in comparative studies. There are five quadrants in 22 poems while there are eight quadrants in one poem. It is determined that eleven syllabic meters are used in all of the chosen poems. It is attempted to correct some of the defects in syllabic meters by restoring the texts.

Keywords: Folk Poetry, Alevi-Bektashi literature, Periodical (Journal), Pir Sultan Abdal.

Giriş

Kökeni Hoca Ahmet Yesevî'ye dayanan tasavvuf öğretisi, 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da etkisini göstermeye başlamıştır. Anadolu'nun en karışık zamanlarında sevgi üzerine kurulan tasavvuf öğretisi hızlı bir şekilde yayılma imkânı bulmuştur. Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Velî gibi mutasavvıflar Anadolu Türkmenleri arasında tasavvufu yaymışlardır. Türkler arasında Aleviliğin yayılmasıyla bu itikadın şairleri Alevi-Bektaşî edebiyatı denilen bir edebiyatın teşekkülünde rol oynamışlardır. Nutuk, nefes, deme, deyiş gibi adlarla anılan şiirlerinde kendi itikatlarını ve dünya görüşlerini işlemişlerdir. Şiirleri ayin-i cemlerde okunmuş, halk arasında önemli bir makamda görülmüşlerdir. Yüzyıllar içinde pek çok Alevi-Bektaşî şairi yetişmiş, bunlardan bazılarının etkisi daha büyük olmuş ve bu şairler hem kendi dönemindeki hem de kendilerinden sonra gelen şairleri derinden etkilemişlerdir. İşte bunlardan biri kendi adına bir geleneği de oluşturan Pir Sultan Abdal'dır.

Pir Sultan Abdal; Kul Himmet, Hatayî, Yeminî, Viranî, Teslim Abdal ve Nesimî ile birlikte Alevi geleneğinde usta sayılan ve “Yedi Kutuplar”, “Yedi Ulu Ozan” adı verilen yedi büyük şairden biridir (Birdoğan, 2003, s. 420; Zaman, 2009, s. 359). Hayatı hakkında bilinenler azdır. Büyük bir kısmı şiirlerinden ve yaşadığı dönemin olaylarından hareketle kaynaklara geçmiştir.

16. yüzyıl başlarında Sivas'ın Yıldızeli ilçesinin Banaz köyünde doğduğu tahmin edilmektedir. Şiirlerinden adının Haydar olduğu anlaşılmaktadır.

Soyu Horasan'ın Hoy kasabasına dayanır. Ataları Horasan'dan Hoy'a, oradan da Sivas'a göç etmiştir (Gölpınarlı, 1969, s. 9; Albayrak, 2007, s. 277; Günay, 2008, s. 315).

Soyunun Yemen'den geldiği ve Hz. Ali'nin torunlarından İmam Zeynel Abidin'e bağlandığı da belirtilmiştir (Boratav ve Gölpınarlı, 1943, s. 27; Yağcı, 2011, s. 26). Yedi yaşına geldiğinde babasının koyunlarını otlatmaya başlar. Bir ağacın gölgesinde uyurken bir pir elinden dolu içer. Bu pirin Hacı Bektaş-ı Veli olduğunu anlar. Uyanınca eline saz verirler ve çalıp söylemeye başlar (Yağcı, 2011, s. 27).

15 yaşına geldiğinde Banaz'dan ayrılıp Elmalı ve Çorum'daki Bektaşî dergâhlarında eğitim görmüş, daha sonra sipahi olmuştur. Belgrat Seferi ve Budin Kalesinin fethine katılmıştır. Bu seferlerden sonra bir Sivas'a dönmüştür (Tekin, 2013, s. 10).

Osmanlı-Safevi ilişkilerinin seyri doğrultusunda Anadolu'daki birtakım ayaklanmalar sırasında Hızır Paşa tarafından uyarılan Pir Sultan Abdal, önce Toprakkale'de zindana atılmış, ardından asırılmıştır. Hem zindana atılışı hem de asırılışı ile ilgili menkıbevi söylenceler oluşmuştur (Avcı, 2004, s. 102-119; Avcı 2012, s. 202-212).

Onun asıldığı yerde hırkasının olduğu ve asıldıktan sonra dört yerde görülmesi bunlardandır (Bezirci, 2010, s. 51).

Pir Sultan'ın Seyyit Ali, Pir Mehmet ve Er Gaip adında üç oğlu; Sanem adında bir kızı olduğu kaynaklarda anılır (Öztelli, 2012, s. 48). Ancak bunlardan Pir Mehmet'in 18-19. yüzyıllarda yaşayan bir başka Pir Sultan'ın oğlu olduğu ifade edilmektedir (Tekin, 2013, s. 11).

Anadolu'da birden fazla Pir Sultan olduğu ve Pir Sultan mahlasını kullanmanın bir gelenek olduğu artık bilinmektedir (Aslanoğlu, 2000, s. 29).

1. Mecmuadaki Şiirler

Bu makalede, bir mecmuada tespit edilen Pir Sultan Abdal adına kayıtlı 23 şiirin metni daha önceki yayınlar dikkate alınarak sunulmuştur. Aslında mecmuada Pir Sultan'a ait toplam 69 şiir yer almakla birlikte makale sınırlarını oldukça aşacağı düşüncesiyle bu şiirler üç ayrı çalışmada verilecektir. Adı geçen mecmua, İzmir ili Bayındır ilçesi Yakapınar (eski adı: Uladı) köyünden bir dede ailesinden alınmış ve Necat Çetin tarafından dijital ortama aktarılmıştır. Yazma hâlindeki bu mecmua rika ile yazılmıştır. Bazı sayfaları eksiktir. 20x29 cm ebatlarındaki mecmuanın başında "*Hâzâ Kitâb-ı Mecmu'a*" yazılıdır. Mecmuada Pir Sultan Abdal dışında Şah Hatayî ve Kul Himmet'e ait şiirler de bulunmaktadır. Mecmuada yer alan Kul Himmet ve Kul Himmet Üstadım'a ait şiirler daha önce tarafımızdan yayımlanmıştır (Kaya ve Çetin, 2015; Kaya, 2015). Mecmua ile ilgili bilginin yer aldığı kayıta Kaygusuz Abdal'a ait şiirlerin de bulunduğu yazılı olmakla birlikte maalesef bu sayfalar eksiktir. Mecmua'nın 416-457. sayfaları arasında Pir Sultan Abdal'a ait gösterilen 69 şiir yer almaktadır. Pir Sultan Abdal'a ait bölümün ilk iki sayfası makalenin sonuna eklenmiştir.

Tespit edilebildiği kadarıyla bu şiirlerden bu makaleye alınan ilk 23 şiirin ise 14 tanesi yayımlanmış, 9 tanesi yayımlanmamıştır. Bunlardan 3 numaralı şiir hem Pir Sultan Abdal'a hem Şah Hatayî'ye ait yayımlanmış şiirler arasında yer almakta, 14 numaralı şiir ise Ali Haydar Avcı (2012)'nin çalışmasında Pir Sultan Abdal'a ait "Şüpheli Deyişler" bölümünde yer almaktadır. Yayımlanmış şiirlerin bu çalışmaya alınmasında yayımlanmış şiirlerle mecmuadaki şiirler arasında farklılıkların olması, farklı ifade ve söyleyiş ile bazen farklı dördlük sayılarının bulunması etkili olmuştur. Bu makalenin amacı bu şiirlerin Pir Sultan Abdal'a ait olduğu iddiası olmayıp Pir Sultan Abdal başlığıyla bir mecmuada kayıtlı olan bu şiirlerin metnini ortaya koymak, yayımlanmış olanlarla ilgili karşılaştırma imkânı sağlamak ve daha önce yayımlanmamış olanları bilim dünyasına tanıtmaktır. Yayımlanmamış şiirlerin bazılarının da başka şairlere ait olması ya da tespit edemediğimiz bir yayının içerisinde bulunması muhtemeldir.

Yukarıda sözü edilen yayımlanmış şiirlerin yayımlandıkları yerlerdeki dördlük sayıları ile mecmuadaki dördlük sayıları şu şekildedir:

Tablo 1: *Yayın Tablosu*

Şiirin bu çalışmadaki numarası	Yayımlandığı kaynaktaki kime ait gösterildiği	Mecmuadaki dördlük sayısı	Yayımlandığı yerlerdeki dördlük sayısı
1	Pir Sultan Abdal	5 dördlük	5 dördlük
3	Pir Sultan Abdal/Şah Hatayî	5 dördlük	5/6 dördlük
5	Pir Sultan Abdal	5 dördlük	5 dördlük
7	Pir Sultan Abdal	5 dördlük	5 dördlük
10	Pir Sultan Abdal	5 dördlük	4/5/6 dördlük
11	Pir Sultan Abdal	5 dördlük	5 dördlük
14	Pir Sultan Abdal	5 dördlük	5 dördlük
15	Pir Sultan Abdal	8 dördlük	6 dördlük
16	Pir Sultan Abdal	5 dördlük	5 dördlük
17	Pir Sultan Abdal	5 dördlük	5/8 dördlük
19	Pir Sultan Abdal	5 dördlük	5 dördlük
20	Pir Sultan Abdal	5 dördlük	5 dördlük
21	Pir Sultan Abdal	5 dördlük	5 dördlük
23	Pir Sultan Abdal	5 dördlük	5 dördlük

Tabloya göre bazı şiirlerin mecmuadaki dördlük sayıları ile yayımlanmış şekillerindeki dördlük sayılarının aynı olduğu (1, 5, 7, 11, 14, 16, 19, 20, 21, 23 numaralı şiirler), buna karşın bazı şiirlerde yayımlanmış şekillerinde dördlük sayısının fazla olduğu (3, 10, 17 numaralı şiirler), 15 numaralı şiirde olduğu gibi mecmuadaki şeklinin yayımlanmış şekline daha çok dördlük sayısına sahip olduğu görülmektedir.

Dörtlük sayısı bir gösterge olmakla birlikte esasında şiirler karşılaştırıldığında 21 numaralı şiirde olduğu gibi mecmuadaki şiirin yayımlanmış şekli ile çok benzerlikler taşıdığı, 23 numaralı şiir gibi bazı şiirlerde aynı konunun farklı şekillerde ifade edildiği, 16 numaralı şiirde olduğu gibi bazı şiirlerin yayımlanmış şekillerinden oldukça farklılık gösterdiği görülecektir.

Bu makalede metni hazırlanan 23 şiirden yirmi iki tanesinin dörtlük sayısı 5'tir. Bir şiir ise 8 dörtlükten meydana gelmektedir. Beş dörtlüklü şiirlerin çokluğu dikkat çekmektedir. Yayımlanan şiirlerin toplam dörtlük sayısı ise 118'dir.

Mecmuada şiirlere başlıklar konduğu görülür. Birinci şiir dışındaki bütün şiirlerde "*Nutk-ı Pir Sultan* başlığı yer almaktadır. Birinci şiirin üstünde ise "*İşbu zîrdekiler Pir Sultan Abdal'ın nefes-i âlileridir*" başlığı yer almaktadır. Şiirlerin mecmuadaki başlıkları ve sayfa numaraları çalışmanın metin bölümünde dipnotla gösterilmiştir.

Bu makaledeki 23 şiirin tamamında 11'li hece ölçüsü; 21 tanesinde döner ayak (her dörtlükte değişen ayak), 2 tanesinde tek ayak (tekrar dizesiyle her dörtlüğün sonunda tekrarlanan ayak) kullanılmıştır. Şiirlerin numaralarına göre dörtlük sayısı, ölçü, ayak bilgileri, başlıkları ve mecmuadaki sayfa numaraları şu şekildedir:

Tablo 2: Şiir Tablosu

Şiirin Numarası	Dörtlük Sayısı	Ölçüsü	Ayak Türü	Başlığı	Sayfa Numarası
1	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	[<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>]	416
2	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	416-417
3	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	417
4	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	417-418
5	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	418-419
6	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	419
7	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	419-420
8	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	420
9	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	420-421
10	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	421
11	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	422
12	5 dörtlük	11'li	Tek ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	422-423
13	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	423
14	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	423-424
15	8 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	424-425
16	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	425
17	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	425-426
18	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	426

19	5 dörtlük	11'li	Tek ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	426-427
20	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	427-428
21	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	428
22	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	428-429
23	5 dörtlük	11'li	Döner ayak	<i>Nutk-ı Pir Sultan</i>	429

Şiirlerde hece ölüsünün aksadığı çok sayıda mısra vardır. Bunların bazılarında fazlalık bazılarında eksiklik görülür. Bazı mısralardaki aksaklıklar metin tamir edilerek giderilmiştir. Az sayıda mısrada ise tamire rağmen ölçü aksamaktadır. Yapılan tamirlerde mecmuada geçen Şekil için “M” kısaltması kullanılmıştır. Bazı Şiirlerin başka bir yerde kaydı olmadığı için karşılaştırma imkânı olmadığından metne mecmuada geçtiği gibi alınmıştır. Şiirlerde yapılan düzeltmeler dipnotla gösterilmiŐ, eklenen ifadeler köŐeli parantezle belirtilmiştir. Şiirlere ve drtlklerine numara verilmiş, Şiirlerde kullanılan dipnot ve incelemede dörtlüklerin ilk mısraları “a”, ikinci mısralar “b”, üçüncü mısralar “c” ve dördüncü mısralar “d” harfi ile gösterilmiştir. Böylece mesela 12. Şiirin 3. drtlğnn 4. mısrası 12/3d Şeklinde yazılmıştır.

Şiirlerde kafiye ve redif konusunda halk Őiirinin pek çok örneğinde olduğu gibi esnek bir tutum olduğu görülür. Kulağa yakın gelen sesler de kafiyeli sayılmıştır. Kafiye Şeması döner ayaklı Şiirlerde “*abab cccb dddb ...*” veya “*abcb dddb eeb ...*” Şeklinde, tek ayaklı Şiirlerde ise “*aBaB cccB dddB ...*” veya “*aBcB dddB eebB...*” Őeklinindedir.

Makale sınırlarını aşacağı düşüncesiyle bu çalışmada Şiirlerin muhteva özellikleri üzerinde durulmamıştır.

Pir Sultan Abdal Őiirleriyle pek çok Őaire rnek olmuştur. 12 numaralı Şiirin özellikle ilk drtlğndeki benzerlikten hareketle Derviş Ali, 22 numaralı Şiire de Derviş Ahmet tarafından nazire yazıldığı anlaşılmaktadır.

Mecmuadaki Şiirleri metne aktarırken bazı kelimelerin imlalarında küçük değişiklikler yapılmıştır. Örneğin mecmuada “bağ” olan kelime metne “bah”, “aŐŐam” kelimesi “akşam”, “bınar” kelimesi “pınar” olarak alınmıştır. “Men” zamiri ile “yohsa” kelimesi ise metne mecmuadaki gibi alınmıştır.

Şiirlerde canlı bir dil ve ifade ile deyim zenginliği göze çarpar. *Kanda (nerede), Őar (Şehir), esri- (sarhoş olmak), yel- (koşmak, acele ile yürümek, esmek), dolun- (dolunay durumuna gelmek), sepil- (serpilmek, saılmak), ev- (acele etmek), alap (Allah, Tanrı), glk (eŐek, beygir gibi yük hayvanı), ağı (zehir), yu- (yıkamak), uğrun (gizli, gizlice), kangı (hangi), syn- (sönmek, parlaklığı gütmek)* gibi bugün için arkaik sayılabilecek pek çok kelimeye yer verildiği de görülür.

Mecmuanın 416-429. sayfaları arasında yer alan Pir Sultan Abdal Şiirleri Őunlardır:

İŞbu zrdekiler Pir Sultan Abdal'ın nefes-i fileridir

[İŞte bu alttakiler -altta yer alan Şiirler- Pir Sultan Abdal'ın yüce nefesleridir]

1

1. Eliftir doksan bin kelamın başı
Var Hakk'a şükreyle bâyı n'eylersin
Vücutun şehrini pâk etmeyince
Yüzün[ü] yumaya suyu n'eylersin
2. Vücutum şehrini vermem araya
Gönül yıkıp göç eyleme saraya
Var bir amel kazan Hakk'a yaraya
Hakk'a yaramayan huyu n'eylersin
3. İblis benlik etti yolundan azdı
Âşık maşukunu aradı gezdi
Muhammed kırklarda bir engur ezdi
Sana farz olmadık payı n'eylersin
4. Dediler ki er yatağı kandadır
Dediler ki la'l ü gevher sendedir
Ayne'l-yakîn derler Hızır cemedir
Cemaat olmadık köyü n'eylersin
5. **Pir Sultan Abdal**'ım ben de gezerim
Türap oldum ayaklarda tozarım
Erden içtim esiridim gezerim
Erin sunmadığı meyi n'eylersin

2

1. Tuta tuta şu fenâyı n'eylersin
Âhirin figândır zâr Âdemoğlu
Bir gün halkı Hâlik'i terk edersin
Hesap sorgu sual var Âdemoğlu
2. Cehd et konağına konak düşürme
Nefsine uyup nizamın şaşırma
Hayrın bâtil edip şerik coşurma

---

1 [Nutk-ı Pir Sultan] [Mecmua, s. 416]. Pir Sultan Abdal'a ait yayımlanmış şiirler arasında yer almaktadır. bk. İbrahim Aslanoğlu, *Pir Sultan Abdallar*, Can Yayınları, İstanbul 2000, s. 145-146; Tuba Öztürk, *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri*, Akvaryum Yayınevi, İstanbul 2007, s. 124; Öner Yağcı, *Pir Sultan Abdal Yaşamı ve Şiirleri*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2011, s. 207; Cahit Öztelli, *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri*, Özgür Yayınları, İstanbul 2012, s. 299; Ali Haydar Avcı, *Osmanlı Gizli Tarihinde Pir Sultan Abdal ve Bütün Değişleri*, Barış Kitap Yayınları, İstanbul 2012, s. 610-611.

1/3d Sana: Kendine M.

1/4d köyü: şarı M.

1/5a “ben de” ifadesi “kul, köle” anlamına gelen “bende” şeklinde de düşünülmelidir; 5d Erin: Erinin M; meyi: payı M.

2 *Nutk-ı Pir Sultan* [Mecmua, s. 416-417].

2/2a et: eyle M; 2b nizamın: nizamını M.

Yağdırır başına kar Âdemoğlu

3. Sen pirinin eteğinden tutarsın
Lafım karşı gelir gâfil yatarsın
Cehd eder de Hak buyruğun tutarsın
Hak seni atar mı gör Âdemoğlu
4. Kadrince düşmüşsün elin alagör
Şerden dön [de] hayır işe yelegör
Orda bulamazsın burda bulagör
Hayır bu dünyada kâr Âdemoğlu
5. **Pir Sultan Abdal**'ım öleceksiniz
Ahrette sözüme geleceksiniz
Ali divanına duracaksınız
İnanmazsan var da gör Âdemoğlu

3

1. Hiç elime almaz oldum bu sazım
Yerden göğe direk oldu niyazım
Dört şey vardır ki bir âşıkta lazım
Biri ilm bir kelim bir nefes bir saz
2. Nazlı yârim çıksa çıksa salınsa
Bedir ayı gibi doğsa dolunsa
Üç şey vardır bir âşıkta bulunsa
Biri hayır bir ibadet bir niyaz
3. Câhil olan söyler sözünü bilmez
Meydana girince özünü bilmez
Üç şey vardır asla cenneti görmez
Biri münkir bir münafık bir gammaz
4. Yaz gelince çayır çimen üstüne
Armağan sunarlar dostlar dostuna
Üç şey vardır avın almış destine
Biri şahin biri doğan biri bâz

2/5c Ali: Muhammed Ali'nin M.

3 Nutk-ı Pir Sultan [Mecmuua, s. 417]. Hem Pir Sultan Abdal'a hem de Şah Hatayî'ye ait yayımlanmış şiirler arasında yer almaktadır. bk. Saadeddin Nüzhet Ergun, *Hatâyî Divanı Şah İsmail Safevî Edebî Hayatı ve Nefesleri*, Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1956, s. 85-86; İbrahim Aslanoğlu, *Şah İsmail Hatayî ve Anadolu Hatayîleri*, Der Yayınları, İstanbul 1992, s. 499-500; İbrahim Aslanoğlu (2000), *age.*, s. 416-417; Tuba Öztürk, *age.*, s. 83; Öner Yağcı, *age.*, s. 162-163; Cahit Öztelli, *age.*, s. 354-355; Ali Haydar Avcı, *age.*, s. 757-758.

3/1c ki bir: biri M; 1d bir: biri M.

3/2c Üç: Dört M; bir âşıkta: biri aşıkta M; 2d bir: biri şükür biri M.

3/3c Üç: Dört M; 3d bir: biri nekir biri M.

3/4b dostlar: dostu M; 4c Üç: Dört M.

5. **Pir Sultan Abdal'**ım gelenler gider
Gerçek âşık olan ikrarın güder
Üç şey vardır yıldan yıla devreder
Biri aydır biri kıştır biri yaz

4

1. Gel ey gam u derde derman olucu
Benim derdim dert üstünde kalmasın
Şimdiki sofular yüze gülücü
Sevdiğim gönlüne bir yer gelmesin
2. Yalancı dünyayı yârsız n'iderler
Doğru yolu koyup eğri giderler
Fakir isen sana divane derler
Gerek kim bildiğin âlem bilmesin
3. Üstümüze doğan bedir ay isen
Söyler[ler] soyunu asıl soy isen
Sana kâmil derler eger bay isen
İstersen zerrece aklın olmasın
4. Ben değilim bunu kitap söyleyen
İnip aşkın deryasını boylayan
Gıybet söyleyip gammazlık eyleyen
Şunlar oruç tutup namaz kılmasın
5. **Pir Sultan Abdal'**ım mala tapıldı
Dert kalmadı yüreğime sepildi
Ahrete bizimçin ik'ev yapıldı
Biri dolup birisi boş kalmasın

5

1. Gönül bu sevdadan olayım fâriğ
Abdal ol da gir meydana hû deyü
Desti bûs ederim fena dünyayı
Ortaya bir lokma gelir ye deyü
2. Ali halk olup anadan doğunca

3/5c Üç: Dört M; 5d aydır: aydır biri gündür M.

4 *Nutk-ı Pir Sultan* [Mecmua, s. 417-418].

4/1a derde: dertlere M; 1d gönlüne: gönlünüze M.

4/2b eğri: eğriye M.

4/5d birisi: biri M.

5 *Nutk-ı Pir Sultan* [Mecmua, ss. 418-419]. Pir Sultan Abdal'a ait yayımlanmış şiirler arasında yer almaktadır. bk. İbrahim Aslanoğlu (2000), *age.*, s. 414-415; Tuba Öztürk, *age.*, s. 172; Cahit Öztelli, *age.*, s. 352-353; Ali Haydar Avcı, *age.*, s. 740-741.

5/2a Ali: Muhammed M; 2d verir: verirler M.

Yer[le] gök titredi Ali gelince
Bir kardaşın eksikliği ölünce
Anı verir bir üstada yu deyü

3. Leyla [ile] Mecnun geçmedi zârdan
Mansur Hak dedi de dönmedi dârdan
Yezidlere tutsak olduğu yerden
Çağırır İmam Hüseyin su deyü
4. Sığınalım yüzü nurlu Huda'ma
Çağırırım Hacı Bektaş dedeme
Anda haber sorarlarsa âdeme
İleri gel pirin kimdir [bu] deyü
5. Var gel indi özün maşrık kılğör
Gerçek eri menzilinde bulagör
Pir Sultan Abdal'ım insan olagör
Hayvan olan suvarırlar su deyü

6

1. Cennetten çıkardı sedef taşını
Tub'ağacında gördüm tavus kuşunu
Veysel çekdirdi ağzının dişini
Emirü'l-mü'mini sevdiği için
2. Tesbih okur tub'ağacının dalı
Dibinden kopar âb-ı kevser gülü
Arslan donuyla arşa çıktı Ali
Muhammed'i görmey'evdiği için
3. Yaz gününde bulanık akar cûy-âb
Yaş döker dost deyü hem döner dolap
İsmail'e koç gönderdi Hak Çalap
Başından belayı savdığı için
4. Kırkları sorarsan sır oldu sırdan
Aslını sorarsan gül oldu terden
Kanber'i severdi ol Şah-ı Merdan
Meydandan kaçanı kovduğu için
5. Âşık olmayan pervane dönemez
Gülistansız yerde bülbül dünemez

5/5d olan: olanı M.

6 *Nutk-ı Pir Sultan* [Mecmua, s. 419].

6/1a Cennetten: Cennetten kim M.

6/2b donuyla: donuna girdi M.

6/3a cûy-âb: cüllâb M.

6/5aÂşık: Gerçek âşık M.

Pir Sultan Abdal'ı kimse kınamaz
Muhammed Ali'yi sevdiği için

7

1. Sıdk ile Ali'yi severim derdi
İtikad[1] bilinmiyor n'eyleyim
Güzel şah yolunu değerim derdi
Bir ikrara bağlanmıyor n'eyleyim
2. Âr edip lokmayı yiyemiyorlar
Günahlı günahın diyemiyorlar
Yuyucular meyyit yuyamıyorlar
Söz çok amma söylenmiyor n'eyleyim
3. Şap ile şekeri seçemiyorlar
Hakk'uyup dünyadan geçemiyorlar
Günahın saklayıp açamıyorlar
Şimdi haber anlanmıyor n'eyleyim
4. Hakkınan tercüman lokma yenmiyor
Her günah sorulup derman olmuyor
Şimdi nefeslerin [yerin] almıyor
Söylesem de dinlenmiyor n'eyleyim
5. **Pir Sultan Abdal'**ım özün yoklamaz
Kulum der de yazısın[1] beklemez
Ben sofuyum der de nefes saklamaz
Şimdi nefes saklanmıyor n'eyleyim

8

1. Ilgıt ılgıt eser seher yelleri
Yazıcıya bildir hâlimiz bizim
Biz de seyreyledik yüce belleri
Gurbet ile düştü yolumuz bizim
2. Tutuşuban aşk oduna yanarım
Çark urdum cümle âlemi dönerim
Hak ihsan ederse var[ır] konarım
Daim dört budaktır dalımız bizim
3. İrmakta uğradım dolap zârına

---

7 *Nutk-ı Pir Sultan* [Mecmua, s. 419-420]. Pir Sultan Abdal'a ait yayımlanmış şiirler arasında yer almaktadır. bk. İbrahim Aslanoğlu (2000), *age.*, s. 292; Ali Haydar Avcı, *age.*, s. 569-570.

7/1c şah: şahın M.

7/4b derman: dâmân M.

8 *Nutk-ı Pir Sultan* [Mecmua, s. 420].

8/3c Ermişlerin: Ermişlerin erenlerin M; 3d var: vardır M.

Seyir ettim erenlerin varına
Ermişlerin evliyanın sırrına
Efendimize var belimiz bizim

4. Belî deyüp pirimizden tutmadık
Ümit vardır cehennemde yanmadık
Pınardan yüksekten gölden kanmadık
Süzülür ummandan dolumuz bizim
5. **Pir Sultan Abdal'**ım selamlar eder
Yolumuz doğruldu dergâha gider
Kötü Yezidiler bizi ta'n eder
Erişmez üstada elimiz bizim

9

1. Eğlen dedem eğlen bir sualım var
Sorduğum sualin vechinde ne var
Eğer muhanetsem sen gel hakkımdan
Hiç deme [kim] bunun suçunda ne var
2. Marifet gülüne kim oldu hayran
Sanırım dünyayı almıştır Merdan
Öküzden balıktan aşağı sudan
Deryadan aşağı ummanda ne var
3. Ummandan aşağı bir kadim yoldur
Muhammed Ali'ye bir gizli sırdır
Balığ[ın] karnında dört kutu vardır
Biri şurda dursun ucunda ne var
4. Marifetten doğan olamaz cansız
Gömlek giydirebilirler yakasız yensiz
Bir bezirgan gördüm gölüğü cansız
Yükletmiş yükünü göçünde ne var
5. **Pir Sultan Abdal'**ım üryan eylerim
Soyunur hırkamı biryan eylerim
Söyletmeyin beni peltek söylerim
Söyletmeden bilin kalbinde ne var

10

8/4b Ümit: Ümidimiz M.

8/5c Yezidiler: Yezidiler hemen M.

9 *Nutk-ı Pir Sultan* [Mecmuu, s. 420-421].

9/2c sudan: deryadan M.

9/4b Gömlek: Bir gömlek M.

9/5c Söyletmeyin: Söyletmen M.

1. Kendin çok bilersen bilene danış
Danışan dağları aşar mı aşar
Danışmadan yola gitse bir kişi
Yanırlı yollarda şaşar mı şaşar
2. Altın [da] bir pula olur mu kâbil
Kâmil ile konuş olursun kâmil
Konuşma câhille olursun câhil
Kişi ayarından düşer mi düşer
3. Câhile irak ol kâmile yakın
Mana al sözümden darılma sakın
Hasmın karıncaysa merdane bakın
[Ummadık] taş başa düşer mi düşer
4. Budur kâinatın [yekta] gevheri
Kalbi gevher olan olmaz serseri
Bir kişi içince âb-ı kevseri
İrfan meydanında coşar mı coşar
5. **Pir Sultan Abdal**'ım böyle mi olur
Her kişi ettiğin elbette bulur
Alıcı kuşların ömrü az olur
Akbaba zararsız yaşar mı yaşar

11

1. Senin ile hal evine varalım
Hal evinde hal olalım sevdiğim
Bağlanalım bir ikrarda duralım
Yaradan'a kul olalım sevdiğim
2. Kabe'yi görenler [bil] hacı olur
Kabe'ye ziyaret etsen nic' olur
Sevip sevip ayrılması güç olur
Maşşere [dek] bir olalım sevdiğim
3. Doyamadım şu dünyanın tadına
Kul olalım Muhammed'in adına

---

10 *Nutk-ı Pir Sultan* [*Mecmua*, s. 421]. Pir Sultan Abdal'a ait yayımlanmış şiirler arasında yer almaktadır. bk. İbrahim Aslanoğlu (2000), *age.*, s. 325; Tuba Öztürk, *age.*, s. 268; Öner Yağcı, *age.*, s. 339, 379; Cahit Öztelli, *age.*, s. 310; Ali Haydar Avcı, *age.*, s. 635.

10/3b Mana: Bir mana M.

10/5b ettiğin: ettiğini M.

11 *Nutk-ı Pir Sultan* [*Mecmua*, s. 422]. Pir Sultan Abdal'a ait yayımlanmış şiirler arasında yer almaktadır. bk. Ali Haydar Avcı, *age.*, s. 561.

11/2d Maşşere: Maşşerde M.

11/3a Doyamadım: Tatmayalım M; tadına: tadını M; 3b adına: adını M; 3c oduna: odunu M.

Sefil Kerem gibi aşkın oduna
Yana yana kül olalım sevdiğim

4. Senin ile bir penâha çıkalım
Uğrun uğrun enginlere bakalım
Garip bülbül gibi kanat kakalım
İntizarım gül olalım sevdiğim
5. **Pir Sultan Abdal**'ım nedir çareler
Şu sinemde göz göz oldu yaralar
İkimizi bir kefene saralar
Bir kabir[d]e sır olalım sevdiğim

12

1. Evvel Allah dedim açtım gözümü
On ik'imam şah göründü gözüme
Gül yüzlü mahıma sürdüm yüzümü
On ik'imam şah göründü gözüme
2. Gazadan gelirken gaziler canlar
Devlet tacın giymiş başında parlar
Çekilsin sancaklar dikilsin tuğlar
On ik'imam şah göründü gözüme
3. Gaziler gelirken eli lengerli
Ardı terkeli[dir] önü Kanberli
Tahtadan saraylı müşk-i anberli
On ik'imam şah göründü gözüme
4. Yaylamız [da] vardır güzel konuşlu
Bağı bahçesi var türlü yemişli
Eğere binerler cevahir taşlı
On ik'imam şah göründü gözüme
5. **Pir Sultan Abdal** bismillah Allah'ı
Çıkarmam kalbimden hem [de] billahi
Açsam göz[ler]imi görsem dergâhı
On ik'imam şah göründü gözüme

13

11/4c kakalım: kalkalım M.

12 **Nutk-ı Pir Sultan** [*Mecmua*, ss. 422-423].

12/1c mahıma: mahım deyip M.

12/2b tacın: tacını M.

12/4c Eğere: Altın eğere M.

12/5a Abdal bismillah: Abdal'ım bismillahım M.

13 **Nutk-ı Pir Sultan** [*Mecmua*, s. 423].

1. Gecelerde uyku gelmez gözüme
Amanesin deli gönül amane
Kalbim şen değil[dir] gönlüm farıya
Bakmaz mısın sinemdeki dumana
2. Arayım dostumu nerde bulayım
Dost dedikçe çeşmim yaşın sileyim
Çekem deveni sarbanın olayım
Yüklet behrâneni gönder Yemen'e
3. Değme bir kuşa salmaz idi bâzın
Rum'un haracını değer bir gözün
Lâm elif kaşların (...) yüzün
Anca kâfir görse gelir imana
4. Ezelden bilirim küçüktür yaşın
Âşıka cevri etmiş karadır kaşın
Acem illerinin türlü kumaşın
Dellalın olsam Hindistan Yemen'e
5. **Pir Sultan Abdal**'ım gönlüm (...)
Kulunun kısmetin verir yevmiye
Engel taifesin koysan gemiye
Olsam reisin otursam dümene

14

1. Bizden selam eylen Necef Dedem'e
İzzetten türlü türlü derd'uğradım
Kendi evladını kendi budama
Divanda şöyle bir kurda uğradım
2. Yüzünde benler[i] darıdan küçük
Bizim[le] söyleşir var andan küçük
Peygamberden büyük Tanrı'dan küçük
Divanda şöyle bir merde uğradım
3. Altı nedir yedi nedir beş nedir
Sekiz nedir dokuz nedir üç nedir

13/1d sinemdeki: sinemdeki yanan M.

13/2b Dost: Her dost M; 2c Çekem: Çekeyim M; 2d "Behrâne" kelimesinin aslı "yıkık, harap ev" anlamına gelen "berhâne"dir.

13/3c (...): M.

13/4a yaşın: yaşım M; 4b etmiş: eylemiş M; 4d Hindistan: Hindistan'a M.

13/5a (...): M.

14 *Nutk-ı Pir Sultan* [Mecmua, s. 423-424]. Pir Sultan Abdal'a ait yayımlanmış şiirler arasında yer almaktadır. bk. Ali Haydar Avcı, *age.*, s. 772-773.

Gökyüzünde uçup giden kuş nedir
Birden hâsıl oldum dörde uğradım

4. Şeriat var idi dünya yüzünde
Cebrail'de Peygamber'in özünde
Atası karnında oğlu yüzünde
Anların göçtüğü yurda uğradım
5. **Pir Sultan Abdal**'im okur yazarım
Arayuban arş yüzünde gezerim
Sermest olduğum[u] ben de sezerim
Hakk'ın divanında sırr[a] uğradım

15

1. Neler geldi neler geçti cihanda
Yıktın sarayımı han ettin felek
Gayrı kimselere bulmam bahane
Beni bu dertlere sen ittin felek
2. Yıkıldı siyecim bağım kalmadı
Gölgeli sahralı dağım kalmadı
Geçti hûblu[ca]ğım çağım kalmadı
Öğüttün ömrümü un ettin felek
3. Mansur gibi beni astılar dâra
Emanet etmişim Gani Settâr'a
Çok ağlattın güldürmedin bir kere
Didemin yaşımı kan ettin felek
4. Niçe çok ağladım niçe çok düştüm
Dostumun elinden ağılar içtim
Dağıttın derneğim peşime düştün
Düştün benim ile inada felek
5. Niçe çok ağladım niçe çok güldüm
Aradım kusuru men burda buldum
Kahpe felek yârim'elimden aldın
Ezel derdim birdi on ettin felek
6. Kemterim diye[yi]m bugün cûş günü
Kadir Mevla'm sen kaldır [bu] düşkünü
Yıktın viran ettin gönül köşkünü

---

15 *Nutk-ı Pir Sultan* [Mecmua, ss. 424-425]. Pir Sultan Abdal'a ait yayımlanmış şiirler arasında yer almaktadır. bk. Ali Haydar Avcı, *age.*, s. 522-523.

15/3d kan: sel M.

15/5b kusuru: kusurumu M; 5d Ezel: Ezeli M.

15/6c ettin: eyledin M; 6d taşım: taşımı M.

Hiçbir yerde taşım komadın felek

7. Hani benim Hakk'a sıdkı bütünüm
Arşa direk oldu çıkar tütünüm
Anam babam yoktur külli yetimim
Yaktın bu bağrımı hun ettin felek
8. Bakmaz mısın **Pir Sultan**'ım cûşuma
Can çekildi elim ermez işime
Yaz gününde kar yağdırdın başıma
Ellerin üstünü gün ettin felek

16

1. Gece düşüm[dedir] gündüz hayalim
Ah benim imanım İmam Hüseyin
On iki ayların her [bir] sabahım
Dilimin virdi[dir] İmam Hüseyin
2. Hatice Ana[dır] divanda bile
Ağlar gözünün yaşını [kim] sile
O yurdu Fatm'Ana saçını bile
Mah yüzüne bakam İmam Hüseyin
3. Gene imamlara yardım gönderdi
Gökten melekleri yere indirdi
Münkirleri cehenneme doldurdu
Alınsın hayfların İmam Hüseyin
4. Şu nice âlem[ler] Şam'a derildi
Hak mizan terazi orda kuruldu
Dedem kanlı gömlekleri serildi
Açılınsın güllerin İmam Hüseyin
5. **Pir Sultan Abdal**'ım buldum yârımı
Men pirime kurban verdim serimi
Muaviye soyu Mülcem oğlunu
Sürün dergâhtan der İmam Hüseyin

15/7d Yaktın bu bağrımı hun: Aklımı başından al M.

15/8a Sultan'ım cûşuma: Sultan'ın cûşuna M; 8c Yaz gününde: Zemheri aylarında M.

16 Nutk-ı Pir Sultan [*Mecmu*a, s. 425]. Pir Sultan Abdal'a ait yayımlanmış şiirler arasında yer almaktadır. bk. İbrahim Aslanoğlu (2000), *age.*, s. 147; Tuba Öztürk, *age.*, s. 202; Öner Yağcı, *age.*, s. 274; Cahit Öztelli, *age.*, s. 124; Ali Haydar Avcı, *age.*, s. 617.

16/1b benim: benim dinim M.

16/3b melekleri: melâikeleri M; 3c Münkirleri: Şunda münkirleri M.

16/4b mizan: nizam M.

16/5a Abdal'ım: Abdal'ım hûb M; 5c soyu: soyu ile M.

17

1. Söyle derler [bana] gerçek erenler
Sarardı gül benzim soldu n'eyleyim
Ellerin çiçeği allı yeşilli
Benim çiçeklerim soldu n'eyleyim
2. Yeni haber geldi dostun ilinden
Gönül pervaz urdu uçtu gölünden
Korkum ayrılıkla ölüm elinden
İkisi başıma geldi n'eyleyim
3. Bozular mu Hakk'ın yazdığı yazı
Çekem alnımıza ne gelir sızı
Anadan ayrılmış bir körpe kuzu
Avazı bağrımı deldi n'eyleyim
4. Sevdiğim salınır gelir naz ilen
Kâr etti bağrıma kötü söz ilen
Ağlayı ağlayı ala göz ilen
Gözlerim kanla yaş doldu n'eyleyim
5. **Pir Sultan Abdal**'ım kırklar yediler
Bizi cemevinde ala kodular
Allah verdiği can'almaz dediler
Bana verdiğini aldı n'eyleyim

18

1. İndim çarşısına eyledim nazar
Çağrışır tellallar kurulmuş pazar
Yetmiş iki millet içinde gezer
Türlü türlü söyler dil'Edirne'nin
2. Ulu bezirgânlar işler yolundan
Kimse bilmez bu garibin hâlinden
Girsem bahçesine dersem gülünden
Bülbüle layıktır gül'Edirne'nin

---

17 *Nutk-ı Pir Sultan* [*Mecmua*, s. 425-426]. Pir Sultan Abdal'a ait yayımlanmış şiirler arasında yer almaktadır. bk. İbrahim Aslanoğlu (2000), *age.*, s. 292-293; Tuba Öztürk, *age.*, s. 48; Öner Yağcı, *age.*, s. 118; Cahit Öztelli, *age.*, s. 392; Ali Haydar Avcı, *age.*, s. 570-571.

17/1d çiçeklerim: çiçeğim M.

17/2c Korkum: Korkarım M.

17/3b Çekem: Çekelim M; 3c Anadan: Anasından M.

17/4b bağrıma: ciğerimi M.

17/5d Bana verdiğini aldı: Helalleşti koyup gider M.

18 *Nutk-ı Pir Sultan* [*Mecmua*, s. 426].

18/1c iki: iki buçuk M.

18/2d layıktır gül': layık gülü var M.

3. Uğrun geçtik Edirne'nin solundan
Alay urduk Kaz Dağı'nın ilinden
Edremit Gölü'nden Pelid Dağı'ndan
Üstüne uğradı yol'Edirne'nin
4. Hesapsız yayılır şunun koyunu
Ayırdı gazi askerinin payını
Kovup gelir Edirne'nin koyunu
Akar boz bulanık sel'Edirne'nin
5. **Pir Sultan Abdal'**ım gönlüm hemisi
Derya[lar]da oynar beylik gemisi
Altmış altı şerefeli camisi
Diyelim sahibi gel'Edirne'nin

19

1. Gel gönül sabr eyle katlan bu çevre
Elbet sen'ağlatan seni güldürür
Niçe canlar geldi geçti bu handan
Elbet sen'ağlatan seni güldürür
2. Uçtu göremedik murg-ı vefâyı
Biz de çeker olduk cevr ü cefayı
Salavat getir Muhammed Mustafa'yı
Elbet sen'ağlatan seni güldürür
3. Tuttuğun dâmânı tut da denegör
Evliyayı enbiyayı anagör
Mihrin kime ise kahrın anadır
Elbet sen'ağlatan seni güldürür
4. Gidip gurbet elde mesken bağlama
Ciğerimi aşk oduna dağlama
Men garip kaldım deyü sen ağlama
Elbet sen'ağlatan seni güldürür
5. **Pir Sultan Abdal'**ım sende bir hâl var
Sen seni tamı [ki] üstüne yol var
Var seni yaradan Huda'na yalvar

18/3d Üstüne uğradı yol': Yolumuz üstüne uğradı M.

18/4b Ayırdı gazi askerinin: Ayırdılar gazi askerinin M.

18/5c Altmış: Üç yüz altmış M.

19 Nutk-ı Pir Sultan [*Mecmua*, s. 426-427]. Pir Sultan Abdal'a ait yayımlanmış şiirler arasında yer almaktadır. bk. İbrahim Aslanoğlu (2000), *age.*, s. 351-352; Tuba Öztürk, *age.*, s. 169; Öner Yağcı, *age.*, s. 247; Cahit Öztelli, *age.*, s. 336; Ali Haydar Avcı, *age.*, s. 716.

19/3b enbiyayı: enbiyayı sen de M.

19/4c sen: sen de M.

Elbet sen'ağlatan seni güldürür

20

1. N'eyleyim nic'idem gönül elinden
Bulunmayan senin gibi yâr olsun
Sinem deldi ecel oku dilinden
Yârim yok ise [de] serim sağ olsun
2. Kadir Mevla'm üstümüzde var ise
Güzel itikad[ın] tut[up] durursa
Yârdan bize bir [tek] selam gelirse
Bizden yâre yüz bin selam var olsun
3. Kadir Mevla'm üstümüzde hazırır
Ağyarın kalbinde ikilik nedir
Dilerim Allah'tan bedduam budur
Geniş dünya [ol] başına dar olsun
4. Turnalar vaktinde söküdür sökün
Yârim yüreğimde dikendir diken
Helal eyle [bize] tuz etmek hakkın
[Haram] ye de gözlerine dur olsun
5. **PirSultan**'ım kovarlar [hep] kaçanı
İndirirler yüksek[ler]den uçanı
İkrar verip ikrarından geçeni
Sürün [bu] dergâhtan yüzü kar'olsun

21

1. Yalan dünya sana bel mi bağlayım
Hani evlat hani Resul nic'oldu
Anların tahtını devler götürdü
Tanrı'nın arslanı Ali nic'oldu
2. Halil'i saldılar bir uzak yola
Attılar Yusuf'u bir derin göle
Söyleyin Mansur'a çekilsin dâra
Sorun Nesimî'nin hâli nic'oldu

20 *Nutk-ı Pir Sultan* [Mecmua, ss. 427-428]. Pir Sultan Abdal'a ait yayımlanmış şiirler arasında yer almaktadır. bk. Öner Yağcı, *age.*, s. 381; Ali Haydar Avcı, *age.*, s. 621.

20/1a idem: idem deli M; 1b Bulunmayan: Bana bulunmayan M; 1c Sinem deldi ecel oku: Sinemden urdular ecel okunu M.

20/2b tut[up]: tut[up] karşımda M.

20/4a Turnalar: Turnam M; 4d gözlerine: gözüne dizine M.

20/5a Sultan'ım: Sultan Abdal'ım M.

21 *Nutk-ı Pir Sultan* [Mecmua, s. 428]. Pir Sultan Abdal'a ait yayımlanmış şiirler arasında yer almaktadır. bk. Ali Haydar Avcı, *age.*, s. 726.

3. Eyyub'u kurtlar yedi de gülmedi
Dünya Sultan Süleyman'a kalmadı
Hızır âb-ı hayat içti ölmedi
Sorun bu dünyanın hâli nic'oldu
4. Yarın ulu divanımız kurulur
Suçlu olanların suçu sorulur
Hak mizan terazi anda kurulur
Sorun dört köşenin hâli nic'oldu
5. **Pir Sultan Abdal'**ım örtülemedim
Hakk'ın mizanında tartılamadım
Mürşid tuzağından kurtulamadım
Sorun imamların kanı nic'oldu

22

1. Evel Allah deyip kitap açınca
Elif ile gelen faldan korkarım
Ben de câhil idim kendimi bildim
Verdiğim ikrardan yoldan korkarım
2. Acep[tir] şunların bizde nesi var
Cennet haktır cehennemın sesi var
Hakk'ı batıl deyü söyler âsi var
Hakk'ın azıttığı kuldan korkarım
3. Hak Teâlâ gökten rahmet[ler] saçar
Yeryüzünde türlü çiçekler açar
Deryası bulanmış köpürüp coşar
Boz bulanık akan selden korkarım
4. Bizim iller yaylasına gidiyor
Kelp irakip ensemblemizden güdüyor
Şimdi eller bize bühtan ediyor
Müminden [değil] münkirden korkarım
5. **Pir Sultan Abdal** anladım düvazda
Kıramen kâtibin hayırım yaza
Yarın mahşer günü gel olur bize
Şerrim ağlar gelir andan korkarım

21/4a divanımız: divanlar M.

21/5b mizanında: nizamından M; 5c tuzağından: tuzağına düştüm M.

22 Nutk-ı Pir Sultan [Mecmu'a, s. 428-429].

22/1a deyip: deyip bir M.

22/3b türlü: türlü türlü M.

22/4d Müminden: Müminin M; 4d münkirden: münkirinden M.

22/5a Abdal: Abdal'ım M; 5d gelir: gelir deyü M.

23

1. Derdim çoktur kangı birin söyleyim
Gene tazelendi yürek yarası
Ben derdime kimden derman bulayım
Meğer dost elinden ola çaresi
2. Türlü donlar giymiş gülden naziktir
Cefa etme bülbül güle yazıktır
Çok cefalar çektim bağrım eziktir
Güle güle gel hey canlar pâresi
3. Didarınan muhabbete doyulmaz
Muhabbetten kaçan mümin sayılmaz
Yezid üfürmeyle çıra söyünmez
Tutuşunca muhabbetin çırası
4. Benim alçak boylu servi çınarım
Pervan'olup aşk oduna yanarım
Kiblem sensin yönüm sana dönerim
Mihrabımdır kaşlarının arası
5. **Pir Sultan Abdal** yüksekten uçarsın
Selamsız sabahsız nere geçersin
Muhabbeti koyup niçin kaçarsın
Böyle midir ilinizin töresi

Sonuç

Alevi-Bektaşî edebiyatının yedi büyük şairinden biri olan ve 16. yüzyılda yaşadığı bilinen Pir Sultan Abdal'ın hayatı, sanatı ve şiirleri üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bunlar arasında son dönemde Pir Sultan Abdal'ın bütün şiirlerini kuşatıcı çalışmalara da rastlanmaktadır. Pek çok halk şairinin şiirleri gün yüzüne çıkmamış bir cönkte, bir mecmuada yer alabilmektedir. Bu makalede de bir mecmuada yer alan Pir Sultan Abdal'a ait 23 şiire yer verilmiştir. Mecmuaya kaydedilen Pir Sultan Abdal şiirlerinin herhangi bir kritere göre kaydedilmediği, mecmua sahibinin şiir zevkine göre mecmuaya alındığı görülmektedir. Bunlardan 14 tanesinin bugüne kadar yapılan çalışmalarda yayımlandığı, 9 tanesinin henüz yayımlanmadığı görülmüştür. Yayımlanan şiirler ile mecmuadaki şiirler arasında dördümlük sayısı da dâhil, ifade ve söyleyiş bakımından ciddi farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Bu yüzden

23 *Nutk-ı Pir Sultan* [Mecmua, s. 429]. Pir Sultan Abdal'a ait yayımlanmış şiirler arasında yer almaktadır. bk. İbrahim Aslanoğlu (2000), *age.*, s. 113; Tuba Öztürk, *age.*, s. 105; Öner Yağcı, *age.*, s. 191; Cahit Öztelli, *age.*, s. 218-219; Ali Haydar Avcı, *age.*, s. 515-516.

23/1c kimden derman: derman kimden M; 1d dost elinden ola: dosttan ola derdimin M.

23/3c çıra: çıramız M.

23/4a Benim: Bire benim M.

23/5a Abdal: Abdal'ım M; 5d Böyle: Meğer böyle M.

mecmuadaki bu 23 şiir makaleye alınmış; böylece Pir Sultan Abdal'ın şiirleri ile ilgili daha kapsamlı çalışmalara karşılaştırma yapmak üzere imkân sağlanmıştır. Bu ve benzer metinlerin ortaya konması şiirlerin çeşitlemelerini tespit etmek bakımından da önemlidir. 23 şiirin tamamında 11'li hece ölçüsü kullanılmıştır. Bazı mısralarda hece ölçüsünün aksadığı görülür. Dörtlük sayıları 5 ile 8 arasında değişen şiirlerde 5 dörtlükten oluşan şiirlerin çokluğu dikkat çekmektedir. Şiirlerin 21 tanesinde döner ayak, 2 tanesinde tek ayak kullanılmıştır. Alevi-Bektaşî itikadına uygun pek çok konunun işlendiği şiirlerde sade bir dil ve zengin bir deyim kullanımı görülürken yer yer bugün için arkaik sayılabilecek kelimeler ile bazı kelimelerin halk arasında kullanılan şekillerine yer verildiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, N. (2007). Pîr Sultan Abdal. *DİA*, (XXXIV, 277-278). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aslanoğlu, İ. (1992). *Şah İsmail Hatayî ve Anadolu Hatayîleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- (2000). *Pir Sultan Abdallar*. İstanbul: Can Yayınları.
- Avcı, A. H. (2004). *Bize de Banaz'da Pir Sultan Derler*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- (2012). *Osmanlı Gizli Tarihinde Pir Sultan Abdal ve Bütün Değişleri*. İstanbul: Barış Kitap Yayınları.
- Bezirci, A. (2010). *Pir Sultan Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Etkisi, Sözlük, Kaynakça ve Bütün Şiirleri*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Birdoğan, N. (2003). *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Boratav, P. N. ve Gölpınarlı, A. (1943). *Pir Sultan Abdal*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.
- Ergun, S. N. (1956). *Hatâyî Divanı Şah İsmail Safevî Edebî Hayatı ve Nefesleri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
- Gölpınarlı, A. (1969). *Pir Sultan Abdal Hayatı, Sanatı, Eserleri*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Günay, U. (2008). Pir Sultan Abdal Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye'de Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 305-328.
- Kaya, H. (2015). Kul Himmet Üstadım'ın Bir Mecmua ve İki Cönkte Yer Alan 7 Şiiri. *JASSS The Journal of Academic Social Science Studies*, 37, 173-184.
- Kaya, H. ve Çetin, N. (2015). Kul Himmet'in Bir Mecmuada Yer Alan 50 Şiiri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (37), 181-204.
- Öztelli, C. (2012). *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Öztürk, T. (2007). *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri*. İstanbul: Akvaryum Yayınevi.

Tekin, N. (2013). *İnanç ve İsyan Ozanı Pir Sultan Abdal*. İstanbul: Paraf Yayınları.

Yağcı, Ö. (2011). *Pir Sultan Abdal Yaşamı ve Şiirleri*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Zaman, S. (2009). *Yedi Ulu Ozan*. İstanbul: Can Yayınları.

Ekler (Mecmuanın 416 ve 417. sayfaları)

Araştırma-İnceleme

ORTAÇAĞ İSLAM DÜNYASINDA MEDRESELERDE
AÇILIŞ DERSİ GELENEĞİ:
KAYSERİ PERVANE BEY MEDRESESİ ÖRNEĞİ

Mahmut Recep KELEŞ¹

Öz: Türkler, Anadolu'ya XI. yüzyılda gelmelerine rağmen bu coğrafyada ilk olarak XII. yüzyıl sonlarında imar faaliyetlerini gerçekleştirebilmişlerdir. XII. yüzyılın sonlarından itibaren devletin zenginleşmesine paralel olarak birçok medrese ile diğer eğitim ve öğretim kurumlarının inşa edildiği görülmüştür. Nitekim Türkiye Selçuklu Devleti sultanları Anadolu'da bir şehri fethettiklerinde ilk iş olarak orada cami, medrese, zaviye, hankah ve kervansaraylar inşa ederek tüccarları, din adamlarını ve uçlardaki göçebe Türk nüfusunu buralara yerleştirmeye özel önem vermişlerdir. Anadolu Selçuklu Devleti sultanları zengin vakıflar kurarak ve bu kurumları da destekleyerek buralara önemli din adamları ve bilginlerin gelmesini sağlamışlardır. Sultanları ve melikleri örnek alan devlet adamları ve zengin hayırseverler de hayır kurumları inşa etmişler ve Anadolu'nun Türk ve Müslüman yurdu olması için özel gayret göstermişlerdir. Anadolu Selçuklu Devleti emirlerinden Muînüddîn Süleyman Pervane'nin Kayseri'de yaptırdığı (672/1273'ten sonra) Pervane Bey Medresesi buna örnek olarak gösterilebilir. Muînüddîn Pervane, sözü edilen medreseye müderris olarak İran'dan gelip Anadolu'da bilimsel faaliyetlerde bulunan meşhur matematik, astronomi ve tıp alimi Kutbüddin Şîrâzî'yi tayin etmiştir. Medrese'ye atanan Kutbüddin eş-Şîrâzî'nin ilk dersine devlet erkânı başta olmak üzere, din alimleri, kadı, mutasavvıflar ve ahiler gibi dönemin en meşhur simaları katılmış ve açılış dersi geleneği yerine getirilmiştir. Makalede Türkiye Selçuklu devletinin önemli bir şehri olan Kayseri'deki ilmi faaliyetlere, astronomi ve matematik alimi Şîrâzî'nin özellikle tıp sahasındaki çalışmalarına kısaca değinilecektir.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Selçukluları, Muînüddîn Süleyman Pervane, Kayseri, *el-Kanun fi't-tıbb*, İbn Sina, Sultan Veled, Sema.

¹ Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
mrkeles@nku.edu.tr

THE OPENING LESSON TRADITION OF MADRASAS IN MEDIEVAL ISLAMIC WORLD ON THE MODEL OF KAYSERİ PERVANE BEY MADRASA

Abstract: The Turks first began their reconstruction activities in Anatolia at the end of the 12th century even though they had entered this territory in the 11th century. By the end of the 12th century with the enrichment of the state, it was observed that many madrasas (Islamic theological schools) and other educational institutions were built. Thus, the sultans of Turkey Seljuk state firstly settled the merchants, clergymen and nomadic Turkic populations here upon the construction of mosques, madrasas and Islamic monasteries when they conquered a city in Anatolia. On the other hand these sultans led to the arrival of some important clerics and scholars in Anatolia by establishing and supporting wealthy foundations. Statesmen and rich benefactors who took pattern themselves on Sultans and Emirs of Seljuk's, built up charities and worked for the Islamization and Turkification of this geography. Pervane Madrasa which was built in Kayseri by Emir Pervane -one of Turkish Anatolian emirs- might be exemplified for this. Pervane assigned famous mathematics and astronomy scholar Kutbüddin Şîrâzî as mudarris. The most well-known figures and administrators of the era attended the first lesson of Şirazi and the tradition of opening lesson was fulfilled. In that article, scientific activities in Kayseri, which was an important city of Anatolian Seljuk Empire, and astronomy and mathematics scholar Şirazi's works particularly in the field of medicine, will be mentioned in brief.

Keywords: Anatolian Seljuks, Mu'in al-Din Sulaiman Parwana, The Canon of Medicine, Avicenna, Sultan Walad, Sama.

Giriş

Hicri 459 (1066-67) senesi İslam eğitim ve öğretim tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Bu yılda Büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün inşa ettirdiği Nizâmiye medreselerinin ilki Bağdat'ta açılmış ve sonrasında Selçuklu Devleti'nin hâkim olduğu merkezi öneme sahip Merv, Herat, Belh, Basra, İsfahan, Amül, Musul, Cizre ve Rey gibi şehirlerde de yeni medreseler inşa edilmiştir (Çelebi, 1998, s. 21).² Zamanla bütün İslam şehirlerine, hatta küçük yerleşim birimlerine kadar medreselerin yayıldığı görülmektedir. Medreselerin yaygınlaşmasından önce eğitim ve öğretim, belirli bir yerde değil mescitler, ulema evleri, kitapçı dükkanları gibi mekânlarda icra edilmekteydi (Bozkurt, 2003, s. 28). Medreseler yaygınlaştığında buradaki hoca ve öğrencilere büyük fırsatlar sunuldu. Vakıf sisteminin de medresenin asli unsurlarından olmasıyla birlikte âlim ve öğrencilerin iâşe ve ibate sorunu ortadan kalktı (Çelebi, 1998, s. 22).

İlk dönemlerden itibaren idarecilerin (halifeler, sultanlar, melikler, emirler, vezirler vs.) yanı sıra zengin tüccarlar ve servet sahibi olan ilim adamları, ilimle uğraşanlara destek oldular. Böylece eğitim kurumları, eğitim amaçlı yardımların

² Merv, Herat, Belh, Basra, İsfahan, Amül, Musul, Cizre ve Rey gibi şehirlerde medreselerin yapımı hızlanmıştır.

vakıf hukuku sayesinde kurumsallaşmasından sonra ortaya çıktı. Mamafih eğitim kurumlarının süreklilik kazandığını ve bağımsız hale geldiğini vakıfların gelişmesiyle birlikte görüyoruz.

1. Medreselerde Açılış Dersi Geleneği

Müderrislere özgü açılış dersleri medreselerin kurumsallaşmaya başladığı dönem olan V. / XI. yüzyılın ortalarında mutata hale geldi. Daha önceleri hac amacıyla Mekke'ye giderken Bağdat'a uğrayan herhangi bir misafir müderrisin verdiği derslere katılma geleneği vardı. Misafir müderrisler tarafından verilen derslere ve aynı şekilde sık sık cereyan eden münazaralara gösterilen ilgi çok yüksekti. Düzenli olarak Cuma günleri, şehrin en büyük camisinde kılınan Cuma namazının ardından toplanan münazara ve fetva oturumlarına çok sayıda insan katılmaktaydı (Makdisî, 2004, s. 234).

Açılış derslerinin bir merasim şeklinde düzenlenmesinin nedeni onlara yöneticiler tarafından kendi konumlarına karşı saygının bir göstergesiydi. Açılış dersi sadece müderrisler için değil, mesela kadı, kadı'l-kudat gibi ilmiye sınıfına mensup kişilerin atanmasıyla da bu tür merasimler düzenlenirdi. Açılış dersinde ilk defa göreve başlayan kişi cemaat huzurunda kürsüsüne oturur ve şehrin ileri gelenleri onun verdiği ilk derse iştirak ederlerdi (Makdisî, 2004, s. 235).

Atanan müderris açılış dersinde yalnızca bir konu üzerinde değil, pek çok konuya değinerek bilgisinin genişliğini gözler önüne sererdi. Merasim şeklinde düzenlenen bu derslerde bazen medresenin avlusunda açılışa gelenler için tatlılar hazırlanır ve hazırlanan tatlılar şehirdeki tüm eğitim ve hayır kurumlarına dağıtılırdı. Açılış dersine katılanların sayısı o müderrisin bu makama uygun olup olmadığını da ortaya koyan göstergelerdendi. Açılış derslerine katılımın fazla olması müderrisin tanınır olması ile alakalıydı. Şayet yeterli sayıda dinleyici gelmemişse, müderrisin o makama atanmasının uygun görülmediği anlamına gelmekteydi (Makdisî, 2004, s. 238).

Açılış dersi yeni müderrisin vasıflarını ve sahip olduğu bilgi düzeyini gösterme işlevine sahipti. Fakihler, şehrin ileri gelenleri ve devlet erkânının katıldığı düşünüldüğünde, açılış dersi yeteneklerini sergilemek durumunda olan yeni müderris için bir sınav niteliği taşırdı. Açılış dersi hitabet yeteneğine sahip olan âlimler için iyi bir şöhret elde etme fırsatı olmakla birlikte ilmi kabiliyete sahip olup da hitabî yetenekten uzak kişilerin aleyhine bir durumdu.

2. Türklerin Anadolu'daki Eğitim Faaliyetleri ve Anadolu'nun İlim Merkezi Haline Gelmesi

Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle birlikte bu coğrafyada ilki XII. yüzyıl sonlarında olmak üzere birçok medresenin yapıldığını görmekteyiz. Nitekim Türkiye Selçukluları Anadolu'da bir şehri fethettiklerinde ilk iş olarak orada cami, medrese ve zaviye inşa ederek tüccarları, din adamlarını ve Türk nüfusunu buralara yerleştirmişlerdir (Turan, 1969, s. 390). Özellikle Moğolların önünden kaçan âlim ve sanatkarlar nispeten huzurun ve refahın daha yüksek olduğu Anadolu'ya gelmişler ve buralarda ilim ve kültür hayatının gelişmesine önayak olmuşlardır. Bunlar arasında Şihabeddin es-Sühreverdî (ö. 1191),

İbnü'l-Arabî (ö. 1240), Mevlana Celaleddin-i Rûmî (ö. 1273) ve Kutbüddin eş-Şîrâzî (ö. 1310) gibi üst düzey âlim, filozof ve mutasavvıflar bulunmaktadır. İlk gelenlerden İsrakî filozof Sühreverdî el-Maktûl, Artuklu devleti ve Türkiye Selçuklularından çeşitli sultan ve emirlerle ilişki kurmuş, felsefe dersleri vermiş, daha sonra Halep'e geçerek Selahaddin-i Eyyubî'nin oğullarından el-Melikü'z-Zahir ile dostluk kurmuştur (Kutluer, 2010, s. 37). İbnü'l-Arabî ise Endülüs'ten ayrılarak Fas, Tunus, Cezayir, Mısır ve Hicaz gibi İslam dünyasının çeşitli bölgelerini dolaştıktan sonra hac vesilesiyle Mekke'de tanıştığı Sadrüddin Konevî'nin babası Mecdüddin İshak'ın davetiyle Dımaşk, Amid ve Ruha (Urfa) üzerinden Malatya'ya gelmiş ve bir süre onunla beraber kalmıştır. İbnü'l-Arabî yakın arkadaşı olan Mecdüddin'in vefatıyla birlikte oğlu Sadreddin Konevî ile ilgilenmiş ve onu sürekli yanında tutarak manevi varisi kılmıştır (Demirli, 2008, s. 420). Anadolu'ya gelenlerin içinde belki de en önemli ve en meşhur kişi Mevlana Celâleddin-i Rûmî'dir. Babası Bahâeddin Veled ile birlikte doğduğu şehir Belh'ten Anadolu'ya gelmiş ve babasının vefatından sonra Altınapa Medresesi'nde müderrislik yapmaya başlamıştır. Mevlana, Şems'in Konya'ya gelmesinden sonra vaazlarını, medresedeki derslerini, müritlerini ve irşadı bir yana bırakmış, ilahi aşk ve vecdi terennüm eden bir kişiliğe dönüşmüştür (Öngören, 2004, s. 445).

XIII. yüzyılda Anadolu'da zikrettiğimiz şahısların dışında Fahrüddin Irakî, Kübreviyye tarikatının kurucusu Necmeddin Kübrâ'nın halifesi Necmeddin-i Daye, Haydariyye'nin kurucusu Kutbüddin Haydar'ın halifesi Hacı Mübarek Haydar, Sadî-i Şîrâzî, Hümamüddin Tebrîzî, Şeyh Nasirüddin Mahmud (Ahi Evren) gibi önemli âlim şair ve sufiler de bulunmuştur (Ocak, 2006, s. 431).

3. Selçuklu Devlet Adamı Pervane ve Kutbüddin eş-Şîrâzî

İlhanlı ülkesinden Anadolu'ya gelen, Nasirüddin Tûsî ve Necmeddin Kazvîni'nin öğrencisi Kutbüddin eş-Şîrâzî, 20 yıla yakın bir süre burada kalmış, eser telif etmiş, öğrenci yetiştirmiş, siyasî ve adlî görevlerde bulunmuştur. Şîrâzî'yi Anadolu'da gözeten devlet adamlarının başında şüphesiz Muînüddin Süleyman Pervane (ö. 676/1277) gelir. Dönemin kaynaklarının birçoğunda Pervane'nin Şîrâzî'ye yardımında bulunduğu ve onu himaye ettiğinden bahsedilir (İbnü'l-Füvâti, 1995, s. 441; İbnü'l-Esîr, 1985, s. 187; İbn Tanrıverdi, 1929, s. 213; Selamî, 2000, s. 177).

Nitekim Pervane, Şîrâzî ile birlikte Sadrüddin Konevî'nin *Camîu'l-usûl* derslerine katılmıştır. Şîrâzî'yi bu mecliste daha yakından tanımış, onun ilmî faziletini ve derecesini anlamış, gözetmiş ve ona değer vermiştir (Kaymaz, 1975, s. 185).

Pervane, Kayseri'de yaptırdığı (672/1273'ten sonra) medresede müderris olması için Kutbüddin eş-Şîrâzî'ye öneride bulunmuş, o da kabul etmiştir. Kayseri'de çok önemli eserler bulunduğu ve bunların Pervane'nin Moğollara karşı birlikte savaşmak için 676 (1277) yılında Anadolu'ya davet ettiği Memlük Sultanı Baybars'ın askerlerinin gözlerini kamaştıracak kadar güzel olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir (Cahen, 2000, s. 159). Şîrâzî'nin burada müderris olmayı

kabul etmesinin sebebi, Kayseri'nin kültür ve ilim şehri olmasının yanı sıra, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından 602 (1206) yılında yaptırılan Gevher Nesibe Hatun Tıp Medresesi ve Darüşşifası'nın faaliyette olması ve bir çok meşhur tabibin burada görev yapmasıdır. Şîrâzî buradaki tabiblerle irtibata geçmiş, münazaralarda bulunmuş ve tabiplik yapmıştır. Şîrâzî'nin burada bizzat çalışıp hizmet verdiği ve gözün karanlık odasını keşfettiği iddia edilmektedir (Köker, 1992, s. 54). Eğer burada hizmet ettiği iddiası doğruysa, bu darüşşifada İbn Sina'nın *el-Kanun*'una göre tababet yapılmaktadır. Nitekim Şîrâzî *el-Kanun*'u en iyi bilen nadir kişilerden olup Anadolu'da bu eserin müşkillerini çözmek için araştırmalarına devam etmektedir.

Şîrâzî'nin Kayseri'ye ne zaman geldiği ve ne kadar kaldığı tam olarak bilinmese de 673-677 (1274-1277) yılları arasında burada bulunmuş olma ihtimali vardır. Nitekim burada gelişmiş bir eğitim ortamı bulunmaktaydı. O tarihlerde Kayseri'de Hoca Hasan (1193), Sirâceddin 633 (1238-39), Hacı Kılıç 647 (1247), Sâhibiye 666 (1267), Avgunlu (XIII. yy) medreselerinin faal olduğu anlaşılmaktadır. Bu medreselerde önemli âlimlerin ders vermesi, Kayseri'deki ilim ve eğitim hayatının canlılığına ve zenginliğine işaret etmektedir (Kılıç, 2006, s. 35).

3.1. Pervane Bey Medresesinin Açılış Töreni

Pervane kendi adıyla anılan ve Şîrâzî'yi müderris olarak tayin ettiği medresenin inşasını bitirdikten sonra bir açılış töreni düzenledi. Bu yüzden her tarafa medresenin açılışını duyurmak için haberciler gönderdi. Anadolu'da bulunan bütün muteber kişiler bu açılışa davet edildi. Bunların arasında Mevlana Celalüddin-i Rumi'nin oğlu Sultan Veled de vardı (Garabeiglu, 1977, s. 50).³ Pervane, Alemeddin Kayser'i Sultan Veled'e göndermiş, naibleriyle birlikte bu açılışı şereflendirmelerini ondan istemiştir. Pervane'nin diğer bir arzusu ise gözettiği ve değer verdiği bu ilim adamını Sultan Veled ile görüştürmekti (Çayırdağ, 2001, s. 227).⁴ Bilindiği gibi Şîrâzî, Mevlana'nın müridi olmamış, onun yerine Sadrüddin Konevî'nin öğrencisi olmuş ve ondan hadis icazeti almıştı (el-Kureşî, 1978, s. 124).

Kutbüddin eş-Şîrâzî'nin açılış dersine alimler, şehrin önde gelen tüccarları ile devlet adamları gelmişti. Bununla beraber bu ilk ders halka açık olarak

³ Bahaeddin Muhammed Veled 623 (1226) yılında Larende'de dünyaya gelmiştir. Babasının vefatından sonra onun halefi olan Hüsameddin Çelebi kendi vazifesini ona bırakmak istediye de o bunu kabul etmemiş, onun halifesi olan Kerimüddin Beytemür'den sonra post-nişin olmuştur (691/1291). Bütün hayatı babasının sevdiğine karşı büyük bir saygı ve sevgi göstermek ve onun düşüncelerine dayanarak bir tarikat kurmak amacıyla geçmiştir. 712 (1312) yılında vefat eden Sultan Veled şu eserleri yazmıştır: *Divan-ı Sultan Veled*, *Mesnevi-yi Veledî*, *Rebab-name*, *İntiha-name*, *Maarif-i Sultan Veled*.

⁴ Alemeddin Kayser, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in beylerindedir. *Divan-ı Sultan Veled*'e göre Mevlana'nın ilk türbesini yaptırmıştır. Uzun süre Kayseri'de görev yapan, burada vakıflar kuran ve evladı da Kayseri'de olan bu emir, Kayser ismini şehirden almaktadır. 1284 yılında öldürülen Alemeddin Kayser için Sultan Veled, divanında uzun bir mersiye yazmıştır (Gölpınarlı, 1963, s. 221).

yapılmıştı. Davet edilen kişilerin gelmesi ve derse katılması atanan kişiyi onaylamak anlamına geliyordu (Makdisi, 2004, s. 234). Kutbüddin eş-Şîrâzî'nin dersine katılımın çok olması onun ilmî derecesini ve kendisine verilen önemi ifade etmekteydi. Başlangıçta ilk olarak Sultan Veled'e söz verilmiştir. Eflakî, Sultan Veled'in insanları etkileyecek şekilde bir konuşma yaptığını ve hiç kimsenin ona soru sorma kudretinin kalmadığını ifade etmiştir (Eflakî, 2006, s. 602). Sultan Veled, konuşmasını tamamladıktan sonra sözü Kutbüddin'e vermiştir. Şîrâzî ise adet üzere genel bir ders yapmıştır. Dersin hangi konuda yapıldığı tespit edilmese de Eflakî, dersin ardından tarif edilmez bir sema yapıldığını ve bunun ardından medresede bulunanların Sultan Veled'den vaaz etmesi için ricada bulduklarını zikretmiştir. Sultan Veled önce bunu kabul etmedi ve "Bundan sonra sözlerimiz kürsüden söylenen sözlerden değildir. Halkın akli o hakikatlerin inceliklerine erişmez. Bu manalar onların aklını fikrini harap eder. Zahiri bilginlerin, aşağı tabakanın anlaması için söyledikleri sözler her alimin bilgisi dahilindedir." diyerek halka yönelik söylenecek sözleri zaten alimlerin söylediğini, söylenecek bir şeyin kalmadığını, halkın aklını karıştıracak söyleyişlerden kaçınılması gerektiğini ifade etti. Ancak orada bulunanlar ısrarcı olunca Cuma günü minbere çıkmayı kabul etti. Cuma günü minbere çıkarak son derece anlaşılır bir hutbede bulundu. Dua edip "Şeyhim, imanım, kiblem, kuvvetim, seyyidim, senedim, dayanağım, gerçeği arayanların sultanı, hak yolunun erleri arasında Allahın sırrı, efendim ve sığınağım babam, Celaleddin" der demez cemaat galeyana geldi. Pervane Muinüddin Süleyman üzerinde bulunan elbiseleri parça parça etti. Mevlana ve Kutbüddin eş-Şîrâzî, sarığını çıkarıp yere attı (Eflakî, 2006, s. 603).

Kutbüddin'in, Mevlana'yı methederken cemaatin coşkunluğuna iştirak ederek sarığını çıkarıp atması, bu ortamdan etkilendiğini göstermektedir. Ancak bu durum Mevlana'nın müridi olduğu anlamına gelmese de hocası Sadrüddin Konevî'nin Mevlana'ya bakış açısına sahip olduğunu gösterebilir. Maamafih Şîrâzî'yi gözeten ve kendi medresesine müderris olarak tayin eden Pervane Muinüddin Süleyman'ın Mevlana'ya ve onun ailesine sevgisi ortadadır. Sultan Veled babası Mevlana Celaleddin Rumî gibi Şîrâzî'den yüz çevirmemiştir. Bu durum Şîrâzî'nin Anadolu'da artık kabul görmeye başladığını göstermektedir.

Şîrâzî, müderris olarak bulunduğu Pervane Bey Medresesinde 675 (1277) yılına kadar kalmıştır. Nitekim Pervane'nin bu yılda İlhanlılar tarafından ihanetle suçlanıp idam edilmesi üzerine onun yaptırdığı ve Şîrâzî'nin de müderris olduğu bu medrese yıkılmıştır. Medrese o derece tahrip edilmiştir ki, gelir getiren vakıfları olduğu halde tekrar eski şekli ile inşa edilememiştir (Eflakî, 2006, s. 229).

Sonuç

İslam dünyasında medreselerin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan kurumsallaşma beraberinde vakıf sistemi ve eğitim kurumlarının profesyonelleşmesi durumunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesine çıkmasıyla Sünnî anlayışı korumak ve bununla birlikte devlet kademelerinde görev alacak

yeterlilikte kadroları oluşturmak için bu sistem tercih edilmiştir. Devletin bekası için gerekli olan etkin ve yetkin kadroların bu kurumlardan çıkması medreselerin popüleritesini arttırmış ve bu kurumları cazip hale getirmiştir. Hükümdarların ve devlet adamlarının bu kurumlara olan ilgisi devam etmiş, vakıflar kurup ilimle ilgili desteklerini sürdürerek siyasi anlamda bir güç olmaya çalışmışlardır. Her ne kadar bu himaye sistemi görünüşte siyasilerin ulema üzerinde hakimiyet kurabilmesi imkanını düşüncesini ortaya çıkarmışsa da, bu durum medreselerin ve eğitim kurumlarının gelişmesine katkı sağlamış ve onların canlı kurumlar olarak işlevlerini sürdürebilmelerine imkân sunmuştur. Medreselerdeki açılış dersleri de bir tören ve festival mahiyetinde olup hem atanan müderris için ilmi seviyesini gösterebileceği bir seyirliğe dönüşmüş hem de hâmi için bir prestij ve onur meselesi haline gelmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin önemli şehirlerinden Kayseri'de Muinüddin Süleyman (ö. 1277) tarafından inşa ettirilen Pervane Bey Medresesi'nin açılış töreni, Selçuklu Devlet erkânı ve ulemasını bir araya getirmiştir. Dönemin önemli alimlerinden Kutbüddin eş-Şirâzî'nin sözünü ettiğimiz medreseye müderris olarak tayin edilmesinden sonra bir açılış dersi tertip edilmesi İslam dünyasında bu geleneğin yaygınlaştığını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Bozkurt, N. (2003). Medrese. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (XXVIII, 325). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Cahen, C. (2000). *Osmanlılardan Önce Anadolu*. (Çev. Erol Üyepazarcı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt yayınları.
- Çelebi, A. (1998). *İslam'da Eğitim ve Öğretim Tarihi*. (Çev. Ali Yardım). İstanbul: Damla Yayınevi.
- Demirli, E. (2008). Sadreddin Konevî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (XXXV, 420). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Eflaki, A. (2006) *Ariflerin Menkıbeleri*. (Trc. Tahsin Yazıcı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- el-Kureşi, A. (1978). *el-Cevâhirü'l-Mudıyye fî Tabakati'l-Hanefiyye*. (Nşr. Abdülfettah Muhammed Hulv). Kahire: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr.
- Garabeiglou, D. (1977). *Sultan Valad: hayatı, Eserleri ve Masnavi-i Valadi'nin Tenkidli Metni*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Filolojisi Kürsüsü.
- İbnü'l-Fuvati, A. (1416). *Mecma'ü'l-Âdâb fî Mu'cemi'l-Elkâb*. (nşr. Muhammed Kazım), Tahran: Vizaret-i Ferheng u İrşad-i İslami.
- Kaymaz, N. (1970). *Pervane Muinüddin Süleyman*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Kılıç, A. (2006). *Kayseri: Tarih, Sanat, Kültür*. Kayseri: Kayseri Kocasinan Belediyesi Kültür Yayınları.

Köker, A. H. (1992). *Selçuklu Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi: 1206*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Kutluer, İ. (2010). Sühreverdî Maktul. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (XXXVIII, 37). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Makdisî, G. (2004). *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim: İslam Dünyası Hıristiyan Batı*. (Çev. Ali Hakan Çavuşoğlu ve Hasan Tuncay Başoğlu). İstanbul: Gelenek Yayınevi.

Ocak, A. Y. (2006) Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı: (Sosyal ve Siyasal Hayat). *Ankara Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü*, (I, 431).

Öngören, R. (2004). Mevlana Celaleddin-i Rûmî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (XXXIX, 445). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Turan, O. (1969). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Araştırma-İnceleme

**İPLİK SANATI: SANAT ALANINA KABUL EDİLME
MÜCADELESİ VE ÇAĞDAŞ BİR SANAT DALI OLARAK
YÜKSELİŞİ**

Nimet KESER¹

Öz: İlk uygarlıkların erken dönemlerinde yaratıcı alanlar olarak kabul edilen sanat ve zanaat alanları giderek bir değer kaybına uğradı ve zamanla basit el işleri olarak kabul edildi. Bu kabul, Ortaçağ boyunca hâkim oldu. Rönesans'la birlikte ise sanat ve zanaat arasında sanatların lehine bir gelişme, bir statü farklılığı gerçekleşti. Bu statü farklılığı, 19. yüzyılın ortasında *Art and Craft Hareketi*'nin günlük yaşamda tasarımın önemini vurgulamaya başlamasının ardından, 20. yüzyılın başlarında da Bauhaus'un benzer iddiaları sürdürmesiyle ortadan kalkmaya başladı. 1960'lı yıllardan itibaren de feministlerin iplik, dikiş ve iğne işi ile kadın tarihi ve hakları açısından ilgilenmeye başlamasının ardından domestik zanaatlar olarak kabul edilen iplik ve kumaşa dayalı alanların statüsündeki yükselme ivme kazandı. Böylece tarihi Üst Paleolitik Çağ'a kadar götürülebilecek iplik, bazı çağdaş sanatçılar tarafından kendi deneysel yaklaşımlarının bir parçası olarak kullanıldı. Sanat ve zanaat, kadın sanatçılar ve erkek sanatçılar, boya ve iplik arasındaki mücadele; ipliğin, sürekli genişleyen sanat alanına yeni bir çağdaş sanat formu olarak dâhil olmasına olanak sağladı. Böylece, goblen ya da nakış olarak adlandırılan zanaat alanları *iplik sanatı* olarak yeniden kavramsallaştırıldı. Literatür taramasına ve doküman incelemesine dayalı olarak gerçekleştirilen bu çalışmada, geleneksel sanat tarihi perspektifi içinde 'zanaat'a karşı 'sanat' biçiminde atanan değer yargılarındaki kırılmaların nasıl gerçekleştiğinin, ardından da yüksek sanat olarak kabul edilegen boya resmi ile mücadelesinin incelenmesi amaçlandı. Lenore Tawney, Sheila Hicks, Claire Zeisler, Louise Bourgeois ve Orly Cogan gibi çağdaş sanatçıların, bu mücadelede ipliği nasıl yorumladığı da araştırmanın önemli problemlerinden biri oldu.

Anahtar Sözcükler: Nakış, Sanat, İplik Sanatı, Zanaat, Kadın Sanatçı.

¹ Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü.
nimetkeser@gmail.com

FIBER ART: THE STRUGGLE FOR ITS CONSIDERATION AS ART AND ITS RISE AS A CONTEMPORARY FIELD OF ART

Abstract: Arts and crafts were accepted as creative and divine fields during first civilisations. But by experiencing a loss of value they were considered as simple crafts from the classical period until Renaissance. The status differences between arts and crafts, which emerged with the Renaissance, began to disappear with the Art and Craft Movement which emphasized the importance of design in everyday life in the middle of nineteenth century. Since 1960's the feminist artists interested with yarn, fiber, sewing and needlework on account of women's history and rights. So, the important changes were realised in the status of fiber and fabric based arts which were regarded as domestic crafts. Thus, the contemporary artists embraced the use of fiber, needle work which can be traced until upper Palaeolithic age. The struggle between art and craft, men and women, paint and fiber provided fiber to be considered as a contemporary art form into over-expanding field of art. Thus, craft area, called tapestry or embroidery is reconceptualised as fiber art. This article is based on literature research and aimed to study, how the breakage occurred in the value judgements assigned as 'art' versus 'craft' which are shaped in the traditional art history perspective. And this paper studied the struggle of fiber and fabric based arts against paint based arts and sculpture which have been regarded as high arts for centuries. One of the most important problems of this article is how contemporary artists, such as Lenore Tawney, Sheila Hicks, Claire Zeisler, Louise Bourgeois, and Orly Cogan used the fiber during this process.

Keywords: Art, Craft, Women Artist, Embroidery, Fiber Art.

Giriş

Çağdaş kavrayışa göre bir kişi anlamlı ve eşsiz çalışmalar üretiyorsa 'sanatçı', ürünü de 'sanat' olarak kabul ediliyor. Ancak, çok uzun bir dönem bir çalışmanın sanat ya da zanaat olarak kabul edilmesi, o eserde kullanılan materyale bağlı olarak gerçekleşti. İlk uygarlıklardan itibaren tanrısal yaratıcılıkla ilişkilendirilen sanatsal üretim Klasik Çağ'da farklı kavranmaya başladı ve sanatın, sanatçının statüsünde gerçekleşmeye başlayan düşüş, Ortaçağ ile birlikte yaratıcılıktan uzak birer el işi olarak kabul edilmesine kadar vardı. Dolayısıyla Klasik Çağ'dan itibaren bir ressamın, bir heykeltıraşın, bir dokumacının, bir çömleğin ya da bir kuyumcunun statüsü eşdeğerdi ve sanatçılar ancak zanaatçı loncalarına bağlı olarak çalışabildi. Liberal sanatlarla ilişkilenebilir çalışan hümanist sanatçılar sayesinde Rönesans'tan itibaren sanat yeni bir tanım ve kapsama ulaştı. Sanatlar, yeniden kazandıkları prestijle tamamen bir erkek alanına dönüştü. Ancak, bu bir yol ayrımının da başlangıcıydı. Rönesans'ın tetiklediği ivmeyle 18.yüzyılda başta Charles Batteux olmak üzere bazı düşünürlerin resim, heykel, dans ve şiir alanlarını diğer alanlardan ayırmak için *beaux-arts* (güzel sanatlar) terimini kullanmasının yanında deha ve beğeni ölçütlerini de söz konusu alanlarla ilişkili olarak görmesinin ardından güzel sanatlar ve zanaatlar; sanatçı ve zanaatçı arasındaki

ayrım daha keskin bir hal aldı². Dolayısıyla tarihi erken medeniyetlere kadar uzanan dokumacılık, kuyumculuk, çömlekçilik gibi alanlar zanaat; resim ve heykel alanları da sanat olarak sınıflandırıldı. Sanat ve zanaat arasındaki hiyerarşik düzen boya resmini, özellikle de tuval üzerine yağlıboya resmi yüksek sanat olarak konumlandırırken; iğne ve ipliğe dayalı üretimi de zanaat olarak kabul etti. Böylece düşük statülü bir üretim alanı olarak da sadece bir kadın uğraşı, domestik bir üretim olarak var olmaya devam etti. Aynı dönemde, kadınları ressamların atölyelerinde çalışmaktan uzak tutan yasaklama ve erkekler tarafından belirlenen görev paylaşımı; giysileri, örtüleri, kumaşları nakışlarla süslemeyi mükemmel bir ‘ev hanımı’nın eğitiminin ve çeyizinin bir parçası olarak kabul etti.

1. Nakışın Sanatla Eşit Statü Mücadelesi

Yukarıda belirtildiği gibi Ortaçağ’da boyaya dayalı bir resim ile iğne ve ipliğe dayalı bir resim arasında bir değer farkı, bunları üreten kişiler arasında da sosyal statü açısından bir fark yoktu. Hatta, bu alanlardaki eser sahipliğinin de bir prestij aracı olduğu söylenemez. Her iki alanın eserleri de anonim üretimler olarak kabul edildi. Nitekim sanat tarihi birçok dönemde, domestik kadın işi olarak kabul edilen nakışların, tıpkı resimler gibi başyapıtlar arasına kabul edildiğini göstermez. Ortaçağ’da resim ve nakış karşılaştırmasına ya da sanatların hiyerarşisine ilişkin olarak, sanat tarihinin ayrıksı örneklerinden biri olan *Bayeux Gobleni* (resim 1) önemli ipuçları oluşturur. Bu eser, her ne kadar *Bayeux Gobleni* (Bayeux Tapestry) adıyla sanat tarihine geçse de esasında goblenden çok, bir nakış işidir. Muhtemelen 1077 yılında tamamlanmış olan bu nakış, Romanesk dönemin en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilir. Sadece İngiliz tarihindeki önemli bir olayın görsel kaydı olduğu için değil, din dışı bir konu betimlendiği ve dönemin betimleme/tasvir anlayışının temel karakterlerini yansıttasının yanı sıra, boyutları açısından da oldukça dikkat çekici bir eserdir. Ayrıca; dönemin zırh, silah ve kostümlerine ilişkin ayrıntılı bilgi sağlayan bir kaynak olarak çok büyük bir değer taşımaktadır. Ortaçağ tarihçisi Wales Swansea (akt. Szabo ve Kuefler, 2015, s. 191), *Bayeux Gobleni*’ni 11. yüzyıl Avrupa savaş sanatının, askeri bilgisinin bir özeti olarak değerlendirdi. Yüksekliği 0.5 metre, uzunluğu da 68.38 metre olan bu nakış, Fransa’nın Bayeux kentindeki Bayeux Müzesi’nde sergilenmektedir. 1066 yılındaki Hasting Muharebesi gibi önemli tarihi bir olayın görsel kayıt altına alınması için nakış formunda bir eserin spariş edilmesi, söz konusu dönemde boyanın ipliğe karşı bir üstünlüğünün olmadığını, aksine ipliğin boyaya üstünlüğü olabileceğini düşündürüyor.

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: Keser, İ. ve Keser, N. (2008). Sanatsal Altınçağ Miti ve Sanatçının Sosyal Konumu. *Sanat Yazıları*. 18, 113-124.

Resim 1. Bayeux Gobleni'nden detay

Rönesans kültürünün başlattığı ve 18. yüzyılda keskin sınırlara ulaşan sanat ve zanaat arasındaki ayrım, 19. yüzyılın ortalarında bazı romantik sanatçıların ve düşünürlerin özellikle Ortaçağ ve Antikçağ'ın yaşamına derin, hatta obsesif denebilecek bir ilgi duyması, mevcut durumun değişmesine neden oldu. Oxford Üniversitesi Sanat Tarihi Kürsüsü'nün ilk profesörü olan John Ruskin (1819-1900) de endüstriyel dönem öncesi yaşamına ve sanatsal ifadelerine yönelik romantik görüşleri popülerleştirdi. Ruskin, *The Stones of Venice* adlı kitabının bir bölümünü oluşturan *The Nature of Gothic* başlıklı makalesinde kapitalist sanayileşmenin marazi düşünürler ve zavallı işçiler yarattığını, bu nedenle de tasarımcının aynı zamanda da işçi, zanaatçı olması gerektiğini; düşünencinin ancak işle, işin de düşünceyle birleşince mutluluk vereceğini savundu (Alexander, 1973, s. 94; Cahill, 2007, s. 7). Ruskin, el işi ve entelektüel işin birbirinden ayrılmaması gerektiğini şu şekilde ifade etti:

Bugünlerde, sürekli ikisini birbirinden ayırmaya uğraşyoruz. Bir adamın sürekli düşünen, diğerinin de sürekli çalışan olmasını istiyoruz. Çalışanın sık sık düşünmesi, düşünenin de sık sık çalışmasına rağmen birini beyefendi, diğerini de teknisyen olarak adlandırıyoruz. En iyisi ise ikisinin de beyefendi olarak kabul edilmesidir (Akt. Hughes, 2008, s. 114).

19. yüzyılın ikinci yarısında uluslararası bir güç haline gelen ve ilk gerçek modernist sanat hareketi olarak kabul edilen *Art and Craft Hareketi*'ni de Ruskin'in çalışmalarıyla popülerleşen bu düşünsel alt yapı üzerine inşa oldu. Ruskin'in fikirlerini benimseyen *Art and Craft Hareketi*'nin en önemli düşünürü olan William Morris (1834-1896), zanaat ve sanat arasındaki statü farkını önemli bir tartışma konusu yaptı ve faydalı olmayan hiçbir şeyin sanat eseri olamayacağını savundu. *Art and Craft Hareketi*'nin ütopyacı sosyalist karakteri, bir tür sanayileşmeden kaçış hareketiydi. Bu hareket, görsel sanatlardaki diğer hareketlerden farklı olarak çok daha fazla sayıda insanın katılımını içerdiği ve her sosyal kökenden insanın ilgisini çektiği için sosyal etkileri de büyük boyutlu oldu. Örneğin, ilk kez bu hareketle, kadınlar tasarımcı ve zanaatçı olarak ün kazandı. *Art and Craft Hareketi*'yle Morris ve Ruskin'in öğretileri değerlendirilmiş olacak hem de inandıkları sosyalizm, çalışma koşullarının yükselmesine yol açacaktı. Nitekim bu hareket, zanaatçının statüsünü yükselterek el sanatlarının yeniden canlanmasını sağladı ve bu yolla da üretimde reform gerçekleştirdi. Bir sanat eserinin olduğu gibi bir zanaat eserinin de üreticisi aracılığıyla tanınmasını sağladı. Hareketin öncüleri sanatla

işi, zanaatçıyla tasarımcıyı, günlük yaşamla ruhsallığı birleştirmeye ilgilendi. Buna bağlı olarak da 19. yüzyılın ipliği de kapsayan dekoratif alanları aşağı gören kavrayışını ve bu kavrayışın bir sonucu olan düşük nitelikli nakış ve goblen üretme biçimini açıkça kınadı. Morris, zanaatçıların da sanatçı olarak adlandırılması gerektiğine inandı. Dekoratif olarak kabul edilen zanaatlar olmadan insan eğlencesinin boş ve sıkıcı; işimizin de sadece sağlam olacağını savundu (Cluckie, 2008, ss. 144-145; Morris ve Kelvin, 1999, s. 5). Ancak Morris'in nakış ve goblenin statüsünü sanatla eşdeğer kabul etmesini, onun kadınsılığa eğilimli olmasıyla ilişkilendiren görüşler de sözkonusudur. Bazı neo-Freudyen yazarlara göre, Morris kadınsılığa doğuştan eğilimli olduğu için *If I Can* (resim 2) ve benzeri işleriyle goblen ve nakışın geçerli sanat formları olarak meşruiyetini yeniden kurmaya çalıştı. Bu yazarlara göre, dekoratif sanatların özellikle de nakışın son derece dokunsal olan boyutu, Viktoryan dönemde de kadınsı bir özellik olarak kabul edilmesine rağmen Morris'in kadınsı yönü ile erkek yönünü bağdaştırabilme meselesi; onun olgun çalışma yılları boyunca düşük, kadınsı bir zanaat olan nakışın statüsünü güzel sanatlar düzeyine yükseltmek için uzun bir mücadele vermesine neden oldu (Brennan-Smith, 2009). Bu tür görüşler; nakış ve goblenin kimilerince, hâlâ, sadece kadın işi olarak görüldüğünü düşündürüyor.

Resim 2. William Morris, detay

Resim 3. Gunta Stölz, detay

Art and Craft Hareketi'nin hazırladığı düşünsel zemin, 20. yüzyılda ipliğe dayalı zanaatların sanat olma mücadelesi için daha fazla teşebbüsün olmasını hazırladı. Alman mimar, ressam ve sahne tasarımcısı olan Hans Poelzig (1869-1936), 1903 yılında, *Breslau Sanat Okulu*'nun müdürü olunca, bir karma program düzenleyerek, resim ve heykelden vitray ve nakışa kadar geniş bir yelpazede yeni bir ders programı oluşturdu. Bu okul, 1911 yılında da *Prusya Güzel Sanatlar ve Uygulamalı Sanatlar Akademisi* olarak isim değiştirdi. 1918 yılında da Oskar Moll, Otto Müller ve Oscar Schlemmer'i de kapsayan akademik kadrosu, eğitiminin özgün karakteri ve bu denli geniş kapsamlı olması nedeniyle Bauhaus ile rekabet edecek bir güce sahip oldu (Lenman, 1997, s. 122). 20. yüzyılda Bauhaus'un günlük yaşamda tasarımın önemini savunarak kendi deneysel yaklaşımının bir parçası olarak goblen, kumaş ve iğne işini benimsemesi önemli bir kırılma noktasıydı. Gunta Stölz (1897-1983), Bauhaus çatısı altında nakış ve dokuma atölyelerinin gelişmesinde etkili olan sanatçıların başında yer aldı. Stölz; Johannes Itten, Josef Albers, Paul Klee ve

Wassily Kandinsky gibi renk konusunda uzman olan soyutlamacı sanatçılarla birlikte çalışınca, goblenleri de birer soyut resim (resim 3) gibi kurgulamaya başladı ve böylece Bauhaus, gobleni sanatta yeni bir modernizmin amblemi haline getirdi.

2. Yeni Bir Kavramsallaştırma: Nakış Değil, İplik Sanatı

Çağdaş sanat kavrayışıyla iplik ve sanat ilişkisi üzerine düşündüğümüzde ve mevcut literatürü ya da sanat eserleri gibi verili materyalleri incelediğimizde iplik ya da ipliksi malzemelerin bir sanat materyali olarak kullanılmasının çağdaş sanatın buluşu olmadığını görebiliriz. İpliğin sanat materyali olarak kullanılması çok eski bir tercihtir. Arkeolojik buluntular, Üst paleolitik dönemden itibaren dokuma, örme ve dikişin insan ediminin bir parçası olmaya başladığını gösteriyor. Örneğin, Üst Paleolitik Çağ'da kullanıldığını bildiğimiz ilk aletler arasında iğne de yer almaktadır. Tuzak ve ağ yapımı için ip kullanıldığına dair kanıtlar mevcuttur. Hayvan kemiklerinden, boynuzlardan yapılan iğneler; deri ve kürkleri birleştirmek için kullanıldı. Yazılı kaynaklara göre, yaklaşık olarak M.Ö 7000 yılına tarihlendirilen en eski dokuma giysi Türkiye'de bulundu. Yaklaşık olarak M.Ö 6500 yılına tarihlendirilen en eski iğne işi ise İsrail'de bulundu. M.Ö 4200 olarak tarihlendirilen daha yakın tarihli bir diğer iğne işi de Danimarka'da bulundu. Dolayısıyla boyanın, kilin, taşın ve kemiğin bir sanat materyali olarak kullanılmasının ardından iplik ve iğnenin yani iğne işinin de insanın ifadesinde önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Tabii ki nakışın asıl karakterini, goblen olarak adlandırılan biçimiyle, Ortaçağ'da bulduğunu söyleyebiliriz (Amoroso Leslie, 2007, s. XV; Dickerson, 2013, s. 10).

İğne işinin çağdaş sanatta kendini kabul ettirmesi, neredeyse bir devrime dönüşmesi ise bu alanların yeniden adlandırılmasını gerektirdi. Dünyanın İngilizce konuşan kısmında, yüzlerce yıl *embroidery* (nakış), *tapestry* (goblen), *needle work* (iğne işi) olarak kavramsallaştırılmış olan ipliğe dayalı sanat biçimleri; *textile art* (tekstil/dokuma sanatı), *fiber art* (iplik sanatı) ya da *fabric art* (kumaş sanatı) olarak yeniden kavramsallaştırıldı (Lunin, 1990, s. 97). Söz konusu tüm alanların ortak temel malzemesi iplik olduğu için *iplik sanatı* adlandırması yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle bu makalede de *iplik sanatı*; tekstil, nakış, kumaş ve çeşitli dokumaları kapsayan bir şemsiye terim olarak tercih edildi.

Bir sanat formu olarak bebeklik aşamasında olan çağdaş iplik sanatının, zanaat geleneğinin dışına ve dekoratif olmanın ötesinde bir ifade biçimine kaymasında önemli rolleri olan sanatçıların başında Lenore Tawney (1907-2007) geliyordu. Tawney, 1950'li yılların ortasında Kuzey Karolayna'daki *Penland Zanaat Okulu*'nda Finlandiyalı Martha Taipale'dan goblen dokuma tekniklerini öğrendi ve ardından esas alanı olan heykeli bırakıp ipliğe yöneldi. 1950'lerin sonlarında gazlı bez tarzında transparan gevşek alanlarla düz geniş dokunmuş alanları yan yana koyarak tamamen işlevsel olmayan, duvara asılmak üzere tasarlanmış olan soyut iplik işleri üretti. New York'a yerleşerek soyut ekspresyonist çevrenin bir

parçası olunca, bu kez farklı dokuma tekniklerini birleştirerek ürettiği, yine soyut ve desteksiz duran heykelsi formlar üzerine çalıştı. Tawney'nin en erken kişisel sergisi 1961 yılında *Staten Island Museum* tarafından New York'ta düzenlendi. İşte bu sergi, geleneksel ve işlevsel bir alan olan goblenin faydacı olmayan, çağdaş iplik sanatı alanına yerleşmesinin başlangıcı oldu (Heller ve Heller, 2013). Shiner (2004, s.410) de *Sanatın İcadı* adlı kitabında, bir zamanlar 'dokumacılık' olan şeyin Lenore Tawney, Sheila Hicks ve Claire Zeisler'in soyut üç boyutlu eserleri sayesinde artık *iplik sanatı* olduğunu yazdı. Claire Zeisler (1903-1991), 1960'lı yıllardan itibaren ipliği tezgâh dışında yorumlamanın farklı yollarını araştırarak iplik sanatının faydacı zanaatlarla eşdeğer görülmesine karşı verilen mücadelenin önemli figürlerinden biri oldu. Zeisler, geleneksel dokuma sınırlarından sapan, işlevsel olmayan iplik heykeller yapmak için yenilikçi teknikler kullandı ve böylece tıpkı Tawney gibi iplik sanatının sadece domestik alanla ilişkili bir kadın işi olduğu fikrini çürüttü.

Resim 4. Lenore Tawney

Resim 5. Clara Ziesler

Magdalena Abakanowicz (d. 1930) de dokuma için farklı yollar ve düşünme biçimlerini araştırdı. Abakanowicz, *Varşova Güzel Sanatlar Akademisi* tasarımcıları tarafından 1926'da kurulmuş olan *Lad (Uyum)* adlı bir goblen topluluğunun üyesiydi, ancak *Lad*'in *Art and Craft* karakteri çok dekoratif ve sınırlayıcı olduğu için ipliği farklı yorumlama yaklaşımlarını öğrenebilmek için farklı atölyeleri ve sanatçıları keşfetmeye başladı. 1950'lerin sonlarına doğru, kendilerini tekstil endüstrisinden uzaklaştırmaya başlayan Henryk Stazewski ve Maria Ewa Lunkiewicz-Rogoyska çevresindeki avangart sanatçılarla tanışmasıyla birlikte Abakanowicz, iplik sanatı alanında ilginç bir figür olarak konumunu pekiştirdi (Inglot, 2004, s. 42; Jakubowska, 2012, s. 258).

1950'li yıllarda Sheila Hicks (d. 1934); Tawney, Abakanowicz ve Ziesler'in anıtsal çalışmalarının tersine küçük boyutlu işler aracılığıyla, farklı dokuma yöntemlerinin yerine, farklı ifade biçimlerini araştırarak sanat alanına dâhil olmaya çalıştı. Geleneksel tezgâhlarda dokuduğu küçük boyutlu iplik çalışmalarını işlevselliğin dışına çıkardı. Hicks, yaptığı küçük boyutlu iplik çalışmalarını şu şekilde değerlendirdi: 'Bu küçük işlerim aracılığıyla kendi sesimi ve temelimi buldum. Bu işler; sanat, tasarım, mimari ve dekoratif sanatlar arasında köprü kurmamı sağladı.' Hicks'in küçük işleri, *Modern Sanatlar Müzesi*'nin politikasına bağlı olarak anıtsal işlere dönüştü ve böylece

modern sanatla ilişkisini pekiştirdi. 1960'lı yılların modernist mimari ikonu olan Warren Platner (1919-2006) ile tanışmasının ardından da Hicks'in iplik sanatı tamamen dekoratif olmaktan çıkıp mimari ile entegre bir biçime dönüştü. Hicks'in bu çalışmalarıyla birlikte iplik; dekoratif değil, inşacı bir materyal olarak kabul edilmeye başlandı (Koplos ve Metcalf, 2010, s. 263; Stritzler-Levine, 2006, s. 17).

Resim 6. Magdalen Abakanowicz

Resim 7. Shelia Hicks

Yüzlerce yıl sanat alanının dışında tutulan iğne, iplik ve kumaşın sanatsal üretim materyalleri olarak görülmesi, işlevsel ve dekoratif alanın dışına çıkması her ne kadar Stölzl, Tawney, Ziesler ve Hicks gibi kadın sanatçılar tarafından başlamış olsa da bir kez de feminist ideolojiyle birlikte yeniden ve daha güçlü bir teorik savunmayla sanatsal mücadeleye devam etti. 1960'lı yıllarda bazı sanatçılar sanat alanını erkek egemen olmaktan çıkarıp feminist hareketin önemli bir mücadele alanı haline getirerek ataerkil ve eril zihniyet tarafından üzeri örtülen kadın deneyimini yeniden keşfetmeye ve onurlandırmaya çalıştılar. İşte feminizmin bu mücadelesi, bazı feminist sanatçıların ve kuramcılarının iplik, iğne, kumaş gibi materyalleri sanatta feminist mücadelenin sembolleri olarak görmeye başlamasına neden oldu. Nitekim feminist sanatın, feminist mücadelenin ikonlarından birine dönüşen Judy Chicago'nun *Dinner Party* (Akşam Yemeği Partisi) adlı enstelasyonunun da önemli bir parçasını oluşturdu.³ Judy Chicago, geleneksel olarak 'yüksek sanatlar' olarak kabul edilen alana dâhil olmak isteyen bir kadın sanatçının iğne işi, dolayısıyla da ipliğe dayalı alanlara bakışını, kendi deneyimi üzerinden, şu şekilde ifade etti.

İğne işinin tüm biçimleri 'kadın işi' idi ve yaşamımda ve çalışmalarım da kimliğimi inkâr etmek zorunda bırakıldığım sürece, asla sanat üretiminin bir aracı olarak düşünmedim. Bir erkek sanatçının ya da sanat tacirinin beni sanatçı kocamın düğmesini dikerken ya da nakış makinesinin ya da bir tezgâhın başında otururken keşfetmesi, benim için çok aşağılayıcı olurdu... Bu benim, zanaata karşı sanat olarak belirlenmiş değer yargılarının doğru ya da yeterli olduğuna inandığımı göstermez. Daha çok, benim bir sanatçı olarak yetiştiğim estetik arka planı tanımlar. Eğer kadınsı duygularımı saklamak ve bütün kadınsı becerilerimden sakınmak sanat camiasına katılımımı garanti edecekse, yapacağım şey de o olacaktı (Chicago, 1985).

³ *Dinner Party* ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Keser, İ., ve Keser, N. (2015). Kadın Tarihi İçin Bir Anıt: Akşam Yemeği Partisi, *Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (5), 137-152.

Yukarıda belirttiği gibi bir kültürel kökenden gelmesine rağmen Judy Chicago, feminist ideolojiyi benimseyen bir sanatçı olarak *Dinner Party* ve *Birth Project* (Doğum Projesi) gibi çalışmalar aracılığıyla kadınların hayatında iğne işinin rolünün önemini sunmaya çalıştı. Daha da önemlisi kadın zanaatlarını, ipliği onurlandırdı ve statüsünü yükseltmeye çalıştı. Ancak, tekniğin kendisi Chicago'nun ilgisini çekmedi. Öyle ki çalışmaları için gerekli olan nakışlar, başka kişiler tarafından üretildi. Örneğin, *Birth Project* için Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Yeni Zelanda'dan yüz elliden fazla iğne işi uzmanıyla çalıştı (Chicago, 1985).

Sadece feminist sanatçılar değil feminist kuramcılar da cinsiyet çalışmalarına, feminist tartışmalara iplik işleri üzerinden ilerlediler. Örneğin Rozsika Parker, 1984 yılında ilk baskısı yapılan *The Subversive Stitch* (Yıkıcı Dikiş) adlı kitabında Avrupa ve Amerika'daki nakış stilleri ve kadınların sosyal tarihi arasındaki anlamlı ilişkiyi araştırdı. Ona göre, sosyal ilişkiler ve cinsiyet rolleri tarih boyunca nakış aracılığıyla temsil edildi. Günümüzdeki fark ise kadınlık idealleri ile nakışa bir ara verilmesidir. Parker (2010), kitabın önsözünde Güney Afrikalı kadın hakları savunucu ve yazar Olivia Schreiner'in (1855-1920), 'Kurşun kalem ya da tükenmez kalem, insan ırkının kanına iğne kadar derin batmış mıdır?' biçimindeki ünlü sorusunu tekrarlayarak iplik sanatının önemine vurgu yaptı. İğne ve dolayısıyla iplik sanatının insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçası olduğunu, belki de uygarlığın inşasının inkâr edilemez bir parçası olduğunu tekrar hatırlatmaya çalıştı.

1960'lı ve 1970'li yılların feminist tartışmaları, elbette ki iplik sanatçılarından bazılarının ifade biçimlerini de yeniden yapılandırdı. Örneğin Hicks'in iplik çalışmalarına eklediği buluntu nesnelere cinsiyet esas rol oynadı. Hicks, sürekli olarak, kadın rolleriyle ilişkili olan nesnelere; örneğin Carmelite rahibeleri tarafından tavsiye edilen yeni doğan bebeklerin doğum bantlarını, bebek gömleklerini, kumaşları tercih etti (Fowler, 2014, s. 45). Chadwick (akt. Fowler, 2014, s. 45-46) de Hicks'in 1970'li yıllarda, değersizleştirilemeyen kadın üretiminin yeniden iyileştirilmesine dikkat çekmek için duyduğu feminist arzudan söz etti. Hicks'in materyale ve tarihe yönelik tutumunun 1970'li yıllardaki feminist sanatla kesiştiğini düşündü. Çünkü Hicks de bazı diğer feminist sanatçılar gibi kadının gündelik yaşamını kutsayan çalışmalar yaptı.

Louise Bourgeois da (1911-2010) iplik sanatı alanındaki en etkili sanatçılardan biri oldu. Dikiş, onun için şeyleri bir arada tutma, bütün yapma girişimiydi. İpliği, sanatta kadın ve erkek unsurlarının cinsiyetçi güç rollerinin dengesini kurmasının aracı olarak kullandı. Bourgeois, annelerin aile ilişkisinin duygusal parçaları gibi iplikleri ördüğüne ve aynı zamanda da aile bireylerini hapsedtiğine inandığı için kadın ve dikişi ilişkilendirme fikrini örümcek heykellerinde (resim 8) somutlaştırdı. Örümcek formu aracılığıyla genelde dikiş diken kadını, anneleri; özelde de dikiş ve dokuma konusunda uzman olan annesine ilişkin duygularını ve deneyimini betimledi. Dolayısıyla örümcek formunu, dikiş ve dokuma konusunda uzman olan annesi Josephin'in, daha geniş anlamda da anne olan kadının metaforu olarak kullandı. Bourgeois'ya göre örümcek, hem yırtıcı,

hem uğursuz hem de koruyucu, çalışkan ve onarıcı olarak ‘anne’nin anlamlı bir temsiliydi (Barrett, 2008, s. 6; Torrigiani, 2014, s. 210).

Parker’a (2010, s. XVII) göre de Bourgeois’ın iplik çalışmaları, doğrudan kadın cinselliği ile ilgiliydi. Bir psikoanalist gibi, ebeveynlerinin sürdürdüğü goblen restorasyon işiyle yakından ilişkili olan kendi tarihi aracılığıyla, aile içindeki kadın cinselliğinin infantil köklerini araştırdı. Kendi deneyimlerini araştırması, çalışmalarının belirgin feminist içerik taşımasına yol açtı. Çeşitli materyalleri birarada kullandığı ama kumaş ve dikişin baskın olduğu *Femme Moison* adlı serisindeki heykelleri, bir torso ve o torsonun farklı yerlerine eklenmiş bir ev formundan oluşuyor (resim 9). Bu serideki işler, bir yandan kadınların geleneksel tekniği olan ‘yama işi’ni kutsarken, evin direği/temeli olarak kadının önemini; öte yandan da kadının eve hapsedilmesini, tecrit edilmesini anlatmaya çalıştı.

Resim 8. Bourgeois, *Örümcek*

Resim 9. Bourgeois, *Femme Moison*

1970’li yıllardan itibaren çalışmalarında dikişi, ipliği esas element olarak kullanan Elaine Reichek (d. 1943); ipliğin (goblenin, dikişin, nakışın) siyasi yönünü belirgin bir biçimde çağrıştıran sanatçılardan biri oldu. Reichek, sanat dünyasında insanların iplik formunu kullandığını ama yapılması gerekeni yapmadıklarını iddia etti. Ona göre feministler nakışın tarihsel bağlamı ile ilgilendi, ancak malzemenin kendisi onları ilgilendirmedi. Feministlerden önceki iplik sanatçıları da nakışın tarihsel kısmı ile ilgilendirmedi. Bu nedenle de kimi zaman başka insanlar onların çalışmaları için gerekli nakışları yaptı. Reichek, bu bağlamda kendisini diğer sanatçıların birçoğundan farklı olarak konumlandırdı. Kendisini hem tekniği, malzemeyi bilen hem de söyleyecek sözü olan bir sanatçı olarak tanımladı. Jasper Johns (resim 10), Jackson Pollock gibi sanatçıların modern ve soyut resimlerini yeniden iplikle üretmek kendine maletti (Sharp, 2008). Böylece malzemenin sınırının olamayacağını, erkek alanı dolayısıyla da ‘yüksek sanat’ olarak görülen soyut, dışavurumcu ya da çağdaş figür resminin dahi yüzlerce yıl boyaya karşı aşağı görülen bir malzemeyle üretilebileceğini kanıtlamaya çalıştı.

Resim 10. Elaine Reichek

Resim 11. Orly Cogan

Tawney, Zeisler, Hicks ve Reichek gibi öncülerin ardından Ghada Amer (d. 1963), Orly Cogan (d. 1961) ve Tracey Emin (d. 1963) gibi daha genç kuşak çağdaş sanatçılar da, 1970'li yıllarda feminist sanatçıların yapmış olduğu gibi, kadın ve erkek emeğinin eşdeğer olmasının mücadelesini vermek yanında; sanat ve sanatçı algısını ipliği kullanarak değiştirmeye, toplumsal rolleri sorgulamaya devam etti. Parker'a (2010, s. XVII) göre Tracey Emin'in iplik sanatını kullanması, kadına dayatılan cinsellik ile yaşadığı cinsellik arasındaki kopmaya dikkat çekmeye çalışmasıyla ilgilidir. Emin, Amer ve Cogan çalışmalarında desen ve nakış arasındaki ilişkiyi de sorguladılar. Orly Cogan, son yıllardaki çıplak figürleri aracılığıyla değişen toplumsal normları araştırdı. Çevresi iğne işiyle örülmüş, sehpa, tepsi ya da yatak gibi ev eşyaları için üretilmiş örtülerin ya da kumaş mendil ve peçete benzeri ev tekstilleri üzerine tasarladığı kompozisyonlarında şehvetli kadınları ve cinsel objeye dönüştürülmüş erkekleri betimledi. Cogan'ın bu çalışmalarında, kadınsı bakışla açık seksüellik ve aşk ilişkileri kutsandı. Cogan'ın asıl dokundurması, bu çalışmalarını için ev tekstillerini kullanmış olmasıydı (resim 11). Ev tekstilleri, birer kullanım nesnesinden çıkıp birer sanat eserine dönüşürken geçmişe ya da süregelen geleneklere ironik bir bakış sağladı. Çünkü nakışlı tepsi örtülerini, çarşafı, masa örtülerini işlemek ve kullanmak, ev kadınına telkin edilen geleneksel rollerden biriydi (Barrett, 2008, ss. 3-4).

Resim 12. Eliza Bennett

Resim 13. Walter Bruno Brix

Eliza Bennett ise *A Woman's Work is Never Done* olarak adlandırdığı projesinde iplik, iğne ve kumaşa dayalı süreçten kumaşı çıkarıp elinin üst derisini dikiş yüzeyi olarak kullanmaya başladı. Kendi elini bir yüzey materyali, bir çeşit tuval gibi kullanarak dikiş, nakış için ilk bakışta şiddetli denebilecek bir proje

gerçekleştirdi. Çünkü bu projede, çalışmanın ürüne dönüşmesi bir yaralama sürecine bağlıydı. Dikiş, nakış sürecinin kazalarından biri olan iğnenin deriye batması onun işinin kasıtlı bir parçasına dönüştü. Bennett, gerçek bir kadın sanatının yapılmadığını ya da kadının işinin hiç bitmediğini ima etti. İpliğin deriye dikilme noktaları çok küçük ve yüzeysel olsa da motiflerin yoğunluğu, hiç kuşkusuz, bu son derece ince ve hassas derinin tahriş olmasına, şişmesine neden olur. Bennett, geleneksel anaç bir tatlılık olarak algılandığı gelen kadın işini bedensel, sarsıcı bir biçime dönüştürdü. Nakış tekniğini kullanarak, geleneksel 'kadın işi'nin kolay olduğu yönündeki önyargılı kavrayışla mücadele edebilmeyi umut etti. Eserin üretilme sürecini ve bir sanat nesnesi üretmekten çok bir kavrayışı eleştirmek olduğu için Bennett'in bu çalışmalarını, sanatsal bir performans olarak kabul etmek gerekir (resim 12).

Resim 14. Daniel Kornrumpf

Resim 15. Cayce Zavaglia

Resim 16. Inge Jacobsen

Resim 17. Ramazan Bayrakoğlu

Sona doğru gelirken, bugün, iplik sanatına eğilim giderek artıyor. İplik sanatı, sanat alanında verdiği mücadelede başarılı olunca sadece kadın sanatçılar ya da feminist kadın sanatçılar değil, erkek sanatçılar da çağdaş bir alan olarak ipliği kendi plastik dillerini oluşturmanın aracı olarak kullanmaya başladı. Örneğin Walter Bruno Brix, (Orly Cogan'ı çağrıştıracak biçimde) çeşitli ev tekstillerinin üzerine iplik ve iğne kullanarak kadın ve erkek figürleri dikti (resim 13). Bu kez de iplik ve dikiş aracılığıyla bir erkek sanatçı, erkek cinselliğini araştırmaya başladı.

Bütün bu siyasal içeriklerin dışında Daniel Kornrumpf (resim 14), Cayce Zavaglia (resim 15) ve Inge Jacobsen (resim 16) gibi bazı sanatçılar da renk, ışık ve gölge gibi resimsel elemanları iplikle natüralist bir biçimde düzenleyerek

çağdaş realist resimler üreterek hem geleneksel goblen formunu yeniden canlandırmaya hem de betimlemede malzemenin sınırlarını zorlayarak boya resmine meydan okumaya başladılar. Ramazan Bayrakoğlu'nun saten kumaşları piko makinesinde dikerek gerçekleştirdiği büyük boyutlu natüralist portrelerini de (resim 17), aynı şekilde, Türkiye'deki sanatçılar arasında da iplik sanatının çağdaş bir alan olarak kabul edilmeye başladığının işareti olarak kabul edebiliriz.

Sonuç

Rönesans'la birlikte iplik, iğne ve kumaşa dayalı alanların resim ve heykelle kıyaslandığında daha düşük statülü olduğu kabulünün fesh edilmesi gerektiğine dair tartışmaların gerçekleşmesi ve bu alanların değerinde bir yükselmenin görülmesi, 19. yüzyılın kültürel ve siyasal ikliminde gerçekleşebildi. Ancak, bu gelişmeler goblen ve nakışın geleneksel dokuma ve ifade biçimlerinin dışına çıkması gerektiği yönünde değildi. Daha çok Ruskin ve Morris gibi ütopyacı sosyalist düşünürlerin politik ve ekonomik teorilerinin sınanmasıydı.

İplik için asıl değişim, Bauhaus ile birlikte goblen ve tekstil sanatçılarının ve ardından feminist sanatçıların geleneksel dekoratif ve işlevsel amaçlı üretimin dışına çıkmaya yönelik arayışlarına bağlı olarak gerçekleşti. Sanata ilişkin önyargıları yıkıp yüksek sanata ilişkin olarak kabul edile gelen malzemelerin dışına çıkmaya başlayan çağdaş sanatçılar, yüzlerce yıl el işi, domestik iş olarak görülen ve sadece kadınlara atfedilen goblen, dikiş, nakış gibi iğne, iplik ve kumaşa dayalı tekniklere yönelmeye başladılar. 1960'lı yıllardan itibaren de feminist bir direniş için tercih edilen bu yönelim, günümüze gelinceye kadar bu anlamından da koptu.

Yüzlerce yıldan sonra, artık, nakış kadının eğitiminin temel bir parçası olmaktan çıktı. Son elli beş yıl içerisinde toplumda ve evde kadının rolünün köklü bir biçimde değişmesi ve zamanın değerli bir metaya dönüşmesiyle birlikte dikiş, nakış, dokuma teknikleri; kullanılan zaman miktarı nedeniyle birçok çağdaş sanatçı tarafından önemli bir estetik araç olarak yeniden gündeme getirildi ve yeni bir kimlik kazandı.

Bir çağdaş sanat alanı olarak iplik sanatının kendini kabul ettirmesinin ardından, sanatçılar; iplik, lif, halat, kumaş, kurdele, tel ve benzeri materyaller kullanabiliyor. Bir iplik çalışması sadece iğne işi olarak ya da ipliğin iğne kullanılmadan biçimlendirilmesine ya da farklı materyallerin birleşimine dayalı olarak farklı bağlamlar ve görsel etkiler oluşturmak için tasarlanabiliyor. İplik çalışmasının boyutu tamamen sanatçısına ve onun oluşturmak istediği görsel ve içeriksel bağlama dayalı olarak iç mekâna yerleştirilecek boyutlardan, devasa boyutlara kadar değişebiliyor. Duvara dayalı, asılı ya da kendinden destek alan bir form olarak sergilenen biçimde tasarlanabiliyor. Tamamen dekoratif amaçlı olmanın yanında siyasal bir içerikle de üretilebiliyor. Tawney, Abakanowicz gibi sanatçıların geleneksel zanaattan kopma çabası ve ardından 1960'lı ve 1970'li yılların kültürel ve siyasal iklimine bağlı olarak Emin, Bourgeois, Cogan gibi sanatçıların eserlerinde ortaya çıktığı biçimiyle ipliği

kadın tarihini, kimliğini sorgulamanın bir aracı olarak ya da Cayce Zavaglia gibi sanatçılarda görülebileceği gibi çağdaş gerçekçi figür resmi için boyayla rekabet edebilecek alternatif bir teknik olarak konumlandırılabilir.

KAYNAKÇA

Alexander, E. (1973). *Mathew Arnold, John Ruskin, and the Modern Temper*. USA: Ohio State University Press.

Amoroso Leslie, C. (2007). *Needlework Through History: An Encyclopedia*. London: Greenwood Publishing Group.

Barrett, A. (2008). A Stitch in Time: New Embroidery, Old Fabric, Changing Values, *The Art Institute of Portland: Textile Society of America Symposium Proceedings*. Erişim tarihi: 20 Aralık 2015, <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1079&context=tsaconf>.

Brennan-Smith, S. (2009). Knight and Lady as One: The Reclamation of the “Feminine” in *William Morris’s Decorative Art Designs, Nineteenth-Century Gender Studies*, 5(1). Erişim tarihi: 19 Kasım 2015, <http://www.ncgsjournal.com/issue51/issue51.htm>.

Cahill, S. E. (2007). *Crafting Culture, Fabricating Identity: Gender and Textiles in Limerick Lace, Clare Embroidery and the Deerfield Society of Blue and White Needlework*. (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). Canada: Queen’s University.

Chicago, J. (1985). *Projects: Birth Project*. Erişim tarihi: 25 Kasım 2015, http://www.throughtheflower.org/projects/birth_project.

Cluckie, L. (2008). *The Rise and Fall of Art Needleworks: Its Socio-economic and Cultural Aspects*. St. Edmunds: Arena Books.

Dickerson, M. (2013). *The Handy Art History Answer Book*. Michigan: Visible Ink Press.

Fowler, C. (2014). Shelia Hicks, the Fiber Arts Movement, and the Language of Liberation. *The Journal of Modern Craft*, 7 (1), 33-52.

Heller, J. ve Heller, N. G. (2013). *North American Women Artist of the Twentieth Century: A Biographical Dictionary*. London: Routledge.

Hughes, J. (2008). *The End of Work: Theological Critiques of Capitalism*. Oxford: Blackwell Publishing.

Inglot, J. (2004). *The Figurative Sculpture of Magdelana Abakanowicz: Bodies, Environments, and Myths*. California: University of California Press.

Jakubowska, A. (2012). The ‘Abakans’ and the Feminist Revolution. Sascha Bru, Laurence Nujs ve diğerleri (Ed.) *Regarding the Popular: Modernism, the Avant-Garde and High and Low Culture*. Göttingen: Hubert and Co.

Koplos, J., ve Metcalf, B. (2010). *Makers: A History of American Studio Craft*. University of North Carolina Press.

Lenman, R. (1997). *Artist and Society in Germany, 1850-1914*. Manchester University Press.

Lunin, L. F. (1990). *The Descriptive Challenges of Fiber Art*. *Library Trends*, 38 (4), 697-716.

Morris, W., ve Kelvin, N. (1999). *William Morris on Art and Socialism*. New York: Courier Corporation.

Parker, R. (2010). *The Subversive Stitch: Embroidery and the Making of the Feminine*. New York: I. B. Tauris.

Sharp, S. G. (2008). *Oral History Interview with Elaine Reichek*. 12 Şubat 2008. Erişim tarihi: 5 Ocak 2016, <http://www.aaa.si.edu/collections/interviews/oral-history-interview-elaine-reichek-13692>.

Shiner, L. (2004). *Sanatın İcadı: Bir Kültür Tarihi*. (Çev. İsmail Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Stritzler-Levine, Nina (2006). Introduction. Danto, Arthur C., Simon, Joan ve Stritzler-Levine (Ed.). *Sheila Hicks Weaving as Metaphor*. London: Yale University Press.

Szabo, J. F. ve Kuefler, N. E. (2015). *The Bayeux Tapestry: A Critical Annotated Bibliography*. New York: Rowman and Littlefield.

Torigiani, M. G. V. (2014). Using Contents From A Sewing Box: Some Aspects of the Artwork of Sonia Delaunay and Louise Bourgeois, Laura Tognoli Pasquali ve Frances Thomson-Salo (Ed.). *Women and Creativity: A Psychoanalytic Glimpse Through Art, Literature, and Social Structure*. London: Karnac Books.

Araştırma-İnceleme

**ŞEHİR VE STRESE FARKLI BİR BAKIŞ:
KAYMAKAMLARDA ORTAYA ÇIKAN YÖNETSEL
STRESE DAİR ALAN ARAŞTIRMASI VE SONUÇLARI¹**

Mehmet Hişyar KORKUSUZ²

Öz: Kent yönelimli siyasetin ve yönetimin Türkiye’deki temel unsurlarından (parametrelerinden) birisi de kaymakamlar ve yöneticilerdir (daha yaygın kullanılan şekliyle mülki idare amirleri). Türkiye’deki kaymakamların ‘Yönetici ve Stres’ bağlamı içerisindeki vaziyetleri bu makalede öne çıkarılarak işlendi. Bu konu üzerinde inceleme yapılırken global eğilimler göz ardı edilmeden ama özellikle Kaymakamlar’ın kişisel gelişimleri, örgüt ve çevre ilişkileri ve başarılı olmaları noktalarından durum tüm açıklığı ile ortaya konulmaya çalışıldı. Modern hayatla beraber Kaymakamlar’ın üzerinde de tesirli ve önemli bir gerçeklik olarak var olan ‘stres’ olgusunun etki ve sonuçlarının altı çizilmiş oldu. Kaymakamların bir yönetici olduğu akılda tutularak stresle, örgüt ve yönetici arasındaki ilişkiler olabildiğince kapsamlı şekilde tartışılmış bulunmaktadır. Kaymakamları doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen stresin daha iyi anlaşılması için, diğer alanlardaki yöneticilerin değerlendirilmesine ilişkin ortaya çıkarılan başka araştırma sonuçlarına da çalışma kapsamında yer verilmiş durumdadır. Türkiye’de yöneticilik düşüncesinin gelişim sürecine ve halkla ilişkiler konusuna da kısa olarak temas edilmiş oldu. Kuramsal bilgi paylaşımından sonra çalışmamız alan araştırmasıyla devam ettirildi. Alan araştırmamız “Türkiye’deki Kaymakamların Stres Düzeyi Üzerine Bir Alan Araştırması” adını taşımaktadır. Alan araştırmasının anket sonuçları, frekans listesi ve çapraz tablolar oluşturularak değerlendirildi. Kaymakamlar’ın bir şehir yöneticisi olduğu göz önüne alındı. Kaymakamlar için geleceğe dönük bir vizyon geliştirilerek stres yönetimi olgusuna yeni bir yaklaşım sunuldu.

Anahtar Sözcükler: Şehir, Türkiye’nin Yönetim Yapısı, Mülki İdare Amirliği (Yöneticiler), Kaymakamlık, Stres, Yönetmelik Stres.

¹ Bu makale konuya ilişkin daha önceki çalışmalarımızın yeni bir perspektif ile biçimlendirilmesi sonucu ortaya çıkarılmıştır.

² Dr., M.Korkusuz@gmx.net.

A DIFFERENT VIEW OVER CITY AND STRESS: FIELD SURVEY AND RESULTS ON ADMINISTRATIVE STRESS OBSERVED ON KAIMAKAM (DISTRICT GOVERNOR)

Abstract: One of the main parameters of the city oriented politics and administration in Turkey is kaimakam and the other administrative chiefs. In this study it has been worked for to put forward the situation of the kaimakams in Turkey in the context of “Administrator and Stress” – without ignoring the global trends but especially in terms of personal development, organization and environmental relationships and being successful-. It has been emphasized that the impacts and results of “stress” which is an important fact of the modern life as well, on kaimakams. The relationships between “stress” and “organization and administrator” have been discussed by keeping in mind that the kaimakams are administrators. To understand the stress better which effects directly or indirectly kaimakams, it has been given place to evaluation of the results of the researches on the manager who took place in other fields. The development of the administrative thought in Turkey and public relationships have been shortly mentioned. After the theoretical study, the work has been continued with field survey. The field survey’s title is “A Field Survey on Stress Level of the Kaimakams in Turkey”. Survey results have been researched on forming frequency lists and cross charts. A future vision has been developed for Kaimakams as city managers and has been presented as a new approach for the stress management.

Keywords: City, the Administrative Structure of Turkey, Administrative Chiefs, District Governorship, Stress, Stress Management.

Giriş

Kent ölçekli siyasetin ve yönetimin Türkiye’deki merkezi unsurlarından birisi de kaymakamlar ve diğer mülki idare amirleridir. Yönetim ve çevresi, insan kaynakları, tabiat ve üretim gücü bağlamında belli bir etkileşimi ortaya çıkarmaktadır. Şehrin ürettiği stres faktörleri kaymakamlar üzerinde de doğrudan ya da dolaylı olarak etkisini göstermektedir. Buna eş olarak kaymakamların yöneticilik performansları ve kişilik özelliklerinden kaynaklanan bir dizi etken de çevreye yani bir bütün olarak şehre dalga dalga yayılabilmektedir.

Mülki idare amirlerinden kaymakamlarda ortaya çıkan siyasi-idari stres kaynakları birbirinden çok farklı gibi görünse de temelde birbirini etki tepki süreçleriyle besleyip büyüten sosyo-kültürel ve ekonomik çevrede yani şehrin kendi iç ortamında biçimlenip farklılaşmaktadır. Bu makale şehir yöneticisi konumunda olan kaymakamların pozisyonlarının ve stres unsurlarının daha iyi anlaşılabilmesi için kaleme alınmıştır.

Türkiye’nin yönetim yapısı; merkezi yönetim, yerel yönetim ve fonksiyonel yerinden yönetim kuruluşları olarak örgütlenmiştir. Merkezi yönetimin metropol-çevre ilişkileri bağlamında kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesi

ve işlerlik kazanabilmesi için kaymakamlığın farklı bir perspektifle ele alınması gerekmektedir.

Bunun için öncelikle Türkiye'nin yönetim yapısına kısaca değinildi ve özellikle kaymakamlık statüsü ve tarihsel süreç literatürden tarandı. Daha sonra kaymakamlardaki stresin sebepleri üzerinde durulmuştur. Kaymakamlarda ortaya çıkan 'stres' alan araştırmamız ve diğer bazı araştırma ve çalışmaların bulgu ve sonuçlarından yararlanılarak ortaya konulmaya çalışıldı.

Stres, şehir ve yönetim olgusu yeni ve özgün bir bakış ve yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Önümüzdeki zaman diliminde bir şehir yöneticisi olarak kaymakamlar ve kaymakamlık statüsünün de – ve hatta valilik pozisyonunun – birçok yönden tartışılıp daha dikkatli bir şekilde gözden geçirilerek yeniden yapılandırılabilceğini düşünmekteyiz.

1. Türk İdare Sistemine Genel Bir Bakış

Yönetim, en geniş anlamda; başkalarını sevk ve idare etme faaliyeti ya da sürecidir. Yönetim ayrıca; kaynakların (maddî ve beşerî) belirli bir amacın gerçekleştirilmesi için düzenlenmesi ve kullanılması faaliyeti ya da süreci olarak da tanımlanmaktadır. Kamu yönetimi ise "bütün bir toplumun iç içe girmiş ve çoğu kere de birbirleriyle çelişen sorunları arasında işleyen bir idari mekanizmadır" (Eryılmaz, 2006, s. 3-7).

Türkiye'nin yönetim yapısı, merkezi yönetim, yerel yönetimler (mahalli idareler) ve fonksiyonel yerinden yönetim kuruluşları olmak üzere üç ana grupta toplanmaktadır (Gözübüyük, 1995, s. 70-75). Bu ayrım bazı kaynaklarda 'merkezden yönetim', 'yer bakımından (coğrafi) yerinden yönetim' ve 'hizmet bakımından yerinden yönetim' biçiminde yapılmaktadır (Yıldırım, 1999, s. 20-24; Ulusoy ve Akdemir, 2006, s. 45-50). Bu durum Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 123.maddesinde "İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden ve yerinden yönetim esasına dayanır" şeklinde yer almaktadır.

Merkezi yönetim, ülkedeki temel ve genel hizmetleri yürüten organlardan oluşmaktadır. Başbakanlık ve bakanlıklar ile bunlara bağlı kuruluşların merkez ve taşra teşkilatlarından oluşan yapıya merkezi yönetim denilmektedir. Cumhurbaşkanı, devletin başı olması ve yürütme organının içinde yer alması nedeniyle merkezi yönetim kapsamında değerlendirilmektedir. Merkezi yönetim, başkent ve taşra teşkilatı olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir (Eryılmaz, 2006, s. 83-84). Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafi durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetinin gereklerine göre illere, iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır (T.C. 1982 Anayasası, md.126). Bununla birlikte, merkezi yönetime görevlerinde yardımcı olmak, görüş bildirmek, danışmanlık yapmak ya da denetimde bulunmak maksadıyla kurulmuş çeşitli idari birimler de bulunmaktadır (Parlak ve Sobacı, 2005, s. 56).

Ülkemizde ilin idaresinden 'vali' sorumludur. Vali, ilde devleti ve hükümeti temsil eder, ayrıca her bakanın mümessilidir ve yine bunların idari ve siyasi yürütme vasıtasıdır. Bu anlamda valinin 'idari' ve 'siyasi' iki önemli

fonksiyonu vardır. Vali, adli ve askeri teşkilat dışındaki tüm devlet daire, kurum ve işletmeleriyle diğer kamu kurumlarının başıdır ve ilin her yönden genel idare ve genel gidişini düzenlemek ve kontrol etmekten, hükümete ve bakanlara karşı teker teker sorumludur. Bakanlıkların il müdürleri valinin emri altındadır (Eryılmaz, 2006, s. 102-105).

İlçe, ilin genel yönetiminin bir alt kademesini oluşturmaktadır. Kaymakam, ilçe yönetiminin başıdır. Kaymakam görevlerini, valinin denetimi ve gözetimi altında yürütür. Vali gibi siyasi bir niteliği bulunmayan kaymakam, bir meslek memurudur. Kaymakam, 'ortak kararname' ile atanmaktadır. Kaymakam ilçede yasa, tüzük, yönetmelik ve hükümet kararlarının yayınlanmasını ve uygulanmasını sağlar; valinin talimat ve emirlerini yürütür. Kaymakamın başkanlığını yaptığı ilçe idare kurulu; yazı işleri müdürü, mal müdürü, sağlık grup başkanı, milli eğitim müdürü, tarım ve köy işleri müdüründen oluşur. Bir de bucak idaresi söz konusudur, ancak yeni bucak müdürleri atanmayarak fiilen tasfiye cihetine gidilmektedir (Eryılmaz, 2006, s. 105-107).

2. Mülki İdare Amirliği ve Kaymakamlık

Devlet Memurları Kanununda 'mülki idare amirliği hizmetleri sınıfı' başlığı altında "Bu sınıf, valiler ve kaymakamlar ile bu sıfatları kazanmış olup İçişleri Bakanlığı merkez ve iller kuruluşunda çalışanları ve maiyet memurlarını kapsar" ifadesi yer almaktadır (Mevzuat, 2016). Vali, kaymakam ve maiyet memurlarının yer aldıkları sistemin, merkezi idarenin taşra teşkilatının temel birimi olan il ve ilçeler olduğu göz önüne alınırsa, mülki idare amirliği kariyerinin merkezi idarenin taşra örgütünde görev almak üzere atanan kamu görevlilerinin maiyet memurluğundan başlayarak vali ve kaymakam olarak emekliliklerine kadar (emeklilik dâhil) geçen süre içindeki yetki ve sorumluluklarından ibaret olduğu ortaya çıkmaktadır (Yaşamış, 1987, s. 25-26).

2.1. Kaymakamlık Mesleğinin Tarihsel Arka Planı

Bir ülkenin idari taksimatı, o ülkenin rejimini açığa çıkartır. Bugünkü idari teşkilatımız ise, büyük ölçüde, Osmanlı Devleti'nin mirasını taşımaktadır (Fişek, 1976, s. IX-XII). İleriki bölümlerde değineceğimiz konular, kaymakamlığa yüklenen misyonla çok önemli oranda ilintilidir. "Halkın kaymakamdan bekledikleri hâlâ Osmanlı idari teşkilatının kaymakama yüklediği görev ve yetkilerle örtüşmektedir" (Ortaylı, 1976, s. 11-18). İleride göreceğimiz gibi halkın kaymakam algısı ile şimdiki kaymakamların görev ve yetkileri pek de uyuşmamaktadır. Bu nedenle idari yapı ve ona yüklenen misyonu tarihi gelişimi içinde incelememiz bugünkü sorunları anlamamız bakımından da oldukça önemlidir. Bu şekilde kaymakamların sınırlılıklarını ve bu algılama farkının oluşturduğu durum ile nesnel (reel) durum arasındaki uçurumun getirdiği stresi anlayabileceğiz (Ortaylı, 1976, s. 22; Saylan, 1976, s. 31-37; Eke ve Alsoy, 1976, s. 100-104).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde, idari teşkilatlanmanın temel birimi olarak 'Kaza' seçilmiştir. Her kazanın başına da bir subaşı ve bir kadı atanmıştır. Subaşı askeri, mali ve mülki konularda; kadı ise mülki, mali ve yargı

konularında sorumluydu. 14.yy. ortalarına kadar ‘Sancak’, Osmanlı taşra örgütünün tek örgüt birimidir. Beylerbeyliği ise daha çok eşgüdüm görevi yapan bir destek birimi konumundaydı (Ortaylı, 1976, s. 9). Osmanlı Devleti’nin sınırlarının genişlemesine paralel olarak önce ‘Sancak’ sonra da ‘Beylerbeylik’ (15.-16.yy) idari teşkilatlanmanın temel birimleri haline almışlardır. Osmanlı idari yapısı genel çizgileriyle şöyle teşkilatlanmıştır:

Başında beylerbeyinin bulunduğu Eyalet, sancak beyinin yönetiminde Sancak; sancaklar kazalara, kazalar nahiyeye ve köylere ayrılmıştır. Kazanın başında subaşı ve kadı, nahiyenin başında kadılar tarafından görevlendirilen yönetmel, yargısal ve parasal bakımlardan yetkili bir naib bulunmaktadır. Köylerin yönetimi tımarlı sipahilerin elindedir (Ortaylı, 1976, s. 8-9).

Osmanlı taşra yönetimi (eyalet idaresi) toprak rejimini temel almaktadır. Arazi, yıllık gelirine göre, has, zeamet ve tımar olmak üzere üçe ayrılmıştır. Osmanlı eyaleti, tımar sisteminin uygulandığı sancaklardan müteşekkildir. Osmanlı Devleti’ndeki eyaletler, Türkiye Cumhuriyeti’ndeki illere oranla çok geniş bir coğrafi alanda örgütlenmiştir. İstanbul ve Konya gibi istisnalar hariç günümüz Türkiye’sinin illeri (vilayetleri) Osmanlı sancakları genişliğindedir (Ortaylı, 1976, s. 7-11). Klasik Osmanlı yönetiminde (19.yy’a kadar), vilayet yöneticileri hem komutan, hem de mülki amirdir (Ortaylı, 1976, s. 10-15).

Günümüz vilayet ve ilçe yönetimiyle karşılaştırdığımızda yukarıda bahsettiğimiz algılama farkının nedeni anlaşılabilir. Ayrıca Osmanlı’da yerel idare amirleri (beylerbeyi, sancak beyi, kadı) sorumlu olduğu, dolayısıyla yetkili olduğu idari sınırdaki merkezi yönetimin her türlü işlevini yapabilmekte ve yetkiler münhasıran kendisinde toplanmaktadır. Bu durum neticesinde halk katında yöneticilerin (vali, kaymakam gibi) kadir-i mutlak olduğunu ve bir ‘devlet baba’ görüntüsünün ortaya çıktığını gözlemleyebiliriz.

Tanzimat sonrası Osmanlı idari hiyerarşisi, yukarıdan aşağıya; Vilayet, Liva, Kaza, Nahiyeye, Köy olarak düzenlenmişti. Yine Tanzimat’tan sonra imparatorluk dört ordu bölgesine (bir Rumeli, iki Anadolu, bir Arabistan) ayrılmış ve bunların başına da birer müşir atanmıştı. Böylece vilayet yönetimi askeri yapıdan tamamen soyutlanmıştır ki, vilayet yöneticilerinin ‘sivil mülki amir-askeri komutanlık’ birliğini değiştiren bu uygulama Osmanlı’nın Cumhuriyet’e bıraktığı önemli bir mirastır (Ortaylı, 1976, s. 19-20). Yapılan bu değişim, yerel idarecilerin statüsünü zayıflatmıştı. Aynı şekilde statü düşüklüğüne yol açan bir başka etmen ise teşkilat alanında modernleşmenin hızlanması ve merkezîyetçiliğin güçlenmesidir (Ortaylı, 1976, s. 20; Fişek, 1976, s. 2).

Osmanlı dönemindeki ‘kaza’lar bugünkü anlamda ‘ilçe’ sayılmasalar dahi, ilçe yönetiminin ve bölümlenmesinin kökeni olarak kabul edilebilirler. Kazalar bir üst idari kademe olan sancağa değil, doğrudan doğruya Divan’a bağlıdır. Yönetim kazada tek elde toplandığından (Akdağ, 1970, s. 355) bu idari birime ‘hüküm birliği müesseseleri’ de denmiştir. Kazanın başında olan yöneticiler güçler birliğine dayanarak idare etmekteydiler. Bu idareciler verdikleri kararlarda bugünkü kaymakamlara oranla çok daha özerktiler. Kadı; bugünkü anlamda hem kaymakam, hem belediye başkanı, hem de hâkimdir.

Tanzimat'tan sonra karşımıza 'Kaymakam' olarak çıkacak ve günümüze kadar devam edecektir.

Cumhuriyetten sonra siyasetçilerin çok fazla etkili hale gelmesi ve tek parti döneminde idari yapı ile siyasal yapı arasındaki örtüşme birçok problem doğurmuştur. Sonunda yaşanan gelişmelerden dolayı, ilçe düzeyinde kaymakam (ki idari örgütlenmenin başıdır) siyasi baskıdan dolayı iş yapamaz hale gelebilmiştir (Eke ve Aksoy, 1976, s. 97-99; Ortaylı, 1976, s. 23-25).

Bugünkü taşra teşkilatımız, 1949 tarihli İl İdaresi Kanunu'nda Vilayet, Kaza, Nahiye ve Köy şeklinde oluşmuştur. Yukarıda bahsi geçen konulardan da anlaşılacağı gibi Cumhuriyet dönemi mülki idare amirliğinin dört temel sorunu göze çarpmaktadır: 1) Merkezcilik 2) Siyasal-Yönetmel yapı ilişkileri 3) Yönetmel-Askeri yapı ilişkileri 4) Mülki amirlerin zaman içinde uğradıkları gelir ve statü kaybı (Fişek, 1976, s. XII-XIV).

1960'lardan itibaren, bakanlıklar bölge teşkilatları kurarak, yatırımcı büyük kamu kuruluşlarını ilde valinin, ilçede de kaymakamın yetkisi haricine koymuştur. Mahmutoğlu'nun tespitine göre;

Ülkede 81 il ve 850 ilçe (bugün 892 ilçe mevcuttur) bulunduğu düşünüldüğünde ve her bakanlığın her il ve her ilçede en az bir teşkilatının olacağı kabul edildiğinde tüm ülke çapında toplam 15.000'i aşkın örgüt olduğu ortaya çıkacaktır (Mahmutoğlu, 2007, s. 48).

Burada önemli olan; ilçe düzeyindeki bu yetkisizlik durumu neticesinde halkın beklentileriyle kaymakamlık yetkilerinin örtüşmemesidir. Her bakanlık, bölge teşkilatı kurarak il sisteminin dışına çıkmaktadır. Bunun neticesinde mülki idare amirlerinin yetkileri fiilen daralmaktadır. Koordinasyon, işbirliği, olduğu kabul edilmekte fakat fiili durum bunun aksini göstermektedir. Ayrıca ilçelerin kendi bütçeleri yoktur. Bu yüzden, kaymakam etkin çözüm üretememektedir (Yazıcıoğlu, 1992, s.15-26).

Bugün kaymakamların görev ve yetkilerinin belirlenmesinde birinci derecede başvuru kaynağımız İl İdaresi Kanunudur. Kaymakamların yürütme organı olarak görevleri olduğu gibi denetleme, koordinasyon ve planlama, asayiş sağlama, devleti temsil görevleri de vardır. İl İdaresi Kanun'una ek olarak hemen hemen her yeni çıkan kanun da kaymakama yeni bir görev ve yetki yüklemi durumundadır. Saylan'ın tespitine göre kaymakam yaklaşık 821 görev üstlenmiştir (Saylan, 1976, s. 35).

2.2. Türk İdare Sisteminde Kaymakamlığın Yeri

Her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de kamu yönetimi; başta anayasa ve yasalar olmak üzere kültürel, sosyal, siyasal, ekonomik ve tarihi faktörlerin etkisi altında şekillenmiştir. Türkiye'nin merkezîyetçi niteliği ağır basan kamu yönetiminde mülki idare amirlerinin özel bir yeri ve önemi vardır.

Yönetimin ve Yöneticinin Temel Sorunları adlı araştırmada, mülki idare amirliği ile ilgili şu değerlendirmeler yapılmaktadır:

Buraya kadar yapılan açıklamalardan sonra, taşrada görevli bir mülki idare amirinin genel görünümü şöylece özetlenebilir: Otuzbeş yaşından genç, on yıldan az meslek kıdemine sahip, evli, önemli bir kesimi S.B.F., geri kalanı Hukuk Fakültesi mezunu, eğitimini lisans derecesi ile sınırlamış ve lisansüstü eğitim çalışmalarına katılmamış; yabancı dile aşına ancak bilgisi sınırlı; herhangi bir yayınlanmış esere sahip olmayan; uzmanlık alanında meydana gelen yenilikleri ve değişiklikleri izlemede önemli darboğazları bulunan; gelir düzeyi yetersiz, yan geliri olmayan ve günde 24 saat çalıştığı halde fiili hizmet zammı olmayan genel nitelikli bir kamu yöneticisi (Yaşamış, 1987, s. 22-23).

Mülki idare amirlerinin yaptıkları işten elde ettikleri tatmin düzeyinin ve moral güçlerinin artması sorunların çözümlenebilme derecesine bağlı olacaktır (Yaşamış, 1987, s. 23).

Bir yöneticinin karar alırken, yalnızca o işin fizibilitesine, rantabilitesine ve toplumsallığına bakmadığını; alınan kararlara tesir eden büyük bir ‘beslenme alanı’ nın olduğunu, ulusal ve uluslararası aktörlerin karar aşamalarını ve kararın nihai biçimini etkilediğini incelediğimiz zaman görebiliriz. Kaymakamın da rolünü tanımlarken tüm bu arka planı göz önünde tutması uygun olacaktır (Ertekin, 1993, s. 25-46).

Bugün Anadolu’nun neresine gidilirse gidilsin, orada başarıyla hizmet etmiş ve halk tarafından yıllar sonra da olsa hayır ve minnetle yâd edilen birçok kaymakamın adına rastlanılabilir. Yüzyılların getirdiği miras ve deneyim kaymakamları bu konuma getirmiştir. Ancak tüm bürokratik kurumlar ve kişilikler gibi o da evrim geçirmektedir.

Platon, Nomai’de (Yasalar) “Cahilin başarısızlığından ve kötülüğünden korkmamalıdır; asıl korkulması gereken yöneticinin, akıllı kişilerin başarısızlığı ve kötülüğüdür” ifadesini kullanır (Aktaş ve Aktaş, 1992, s. 156). Kaymakamlar, ilçe hiyerarşisinin en üstündeki kişi olarak başarılı olmaya kendilerini mahkûm görmekte ve bu duruma, başarısız olma ihtimalinin getirdiği ‘korku’yu da ekleyerek, kendilerini büyük bir gerilim altında hissedebilmektedirler.

3. Stres Olgusu

Stres, bireyin bir sıkıntı ya da fırsatla yüz yüze geldiği durumda geliştirdiği psikolojik tepkidir. Çözümün belirsiz olduğu, karşılaşılan fırsat ya da tehditlerle etkin olarak başa çıkılıp çıkılamayacağı netleşmediği halleri yaşayan insanın içinde bulunduğu dinamik bir süreçtir. Bu süreçte üst düzeyde öz yeterliliğe sahip bireylerin stres algılamaları daha normal seviyelerde olacaktır. Stresin kişisel gelişime katkı sağlayan, bireylerin performanslarını arttırıcı, olumlu sonuçlar doğuran türü olan ‘yapıcı stres (eustress)’ yönü ile optimal stres düzeyinin aşımı neticesinde ortaya çıkan tür olan ‘yıkıcı stres (distress) boyutu da vardır (Aşan ve Aydın, 2006, s. 238-239).

Hans Selye tarafından ortaya konulan ve stresin fiziksel etkileri başta olmak üzere davranışsal ve psikolojik etkilerini de inceleme imkânı veren ‘Genel Uyum Sendromu’nda, bireyin strese verdiği tepkiler üç aşamada

değerlendirilmektedir. Birinci aşama ‘alarm’, ikinci aşama ‘dayanma’ ve üçüncü aşama ise ‘bitkinlik’ merhaleleridir. ‘Alarm’ aşamasında birey biyokimyasal tepkiler (kasların gerilmesi, solunum sıklığı vb.) sergilemekte; ‘dayanma (karşı koyma)’ aşamasında kişi direnç göstermekte ancak endişe, yorgunluk ve tansiyon sonuçlarıyla karşılaşabilmekte; son aşama olan ‘bitkinlik (çöküntü)’ merhalesinde ise birey tükenmişlik haline doğru ilerlemekte ve ülser, baş ağrısı, kalp çarpıntısı vb. rahatsızlıklarla karşılaşabilmektedir. Tükenmişliğin son evresinde ise birey başarıma güdüsünü, verimliliğini ve işe karşı ilgisini kaybeder. Tabii ki bu kaybedişin olumsuz kişisel ve örgütsel sonuçları belirginleşir (Aşan ve Aydın, 2006, s. 239-241). İnsan davranışlarını açıklamak, konunun karmaşıklığından dolayı oldukça güçtür. İnceoğlu bu konuda şunu ifade etmektedir:

Davranışlar; bir yandan insanın bireysel olarak gereksinim ve güdülerinin, öğrenme sürecinin, kişiliğinin, algılamalarının, tutum ve inançlarının etkisiyle; öte yandan kişinin üyesi bulunduğu toplumdaki kültür, sosyal sınıf, referans grubu ve aile gibi sosyo-kültürel faktörlerin etkileri ile ortaya çıkar (İnceoğlu, 2004, s. 111).

Michigan Üniversitesi’nde bir grup araştırmacı nesnel çevrenin tek başına stres oluşturmadağı, çevrenin algılanış biçiminin de strese neden olan etmenlerden olduğu sonucuna varmışlardır. Bilim adamları subjektif unsurların etkisinin stres konusunda oldukça önemli olduğu, stresin algılarımız ve kişilik özelliklerimiz sonucu oluştuğı sonucuna varmışlardır (Aşan ve Aydın, 2006, s. 241-242).

4. Kaymakamlarda Stresin Nedenleri

Mesleki hayat modern insanın yaşamında merkezi bir konum almıştır. İnsanlar günlerinin büyük bir kısmını işte ya da işle ilgili faaliyetleri düşünerek geçirirler. “Özellikle yönetim işlevini gören kişilerde işin düşünülmediğı, özel hayatın egemen olduğu bireyin kendi kendine kalabildiğı zaman dilimi yok denecek kadar azdır” (Aktaş ve Aktaş, 1992, s. 156).

Kaymakamlar iş stresini yoğun olarak kendilerinde hissetmektedirler. İlçe düzeyinde, mülki örgütün başında olan kaymakam birçok stres etmenleriyle çevrilidir.

Kaymakamlar kurumlarını temsille belirlenen davranış kalıplarını beslemek durumunda kalıp, kendilerine ait iç dünyalarında zaman zaman problem yaşamaktadırlar.

Türkiye’de Kamu Yönetimi alanında ilçe yönetimleri ve bu yönetimlerin başındaki mülki amir olarak kaymakamlar merkezi yönetimin merkez ile taşra örgütleri arasında bir köprü işlevine sahiptirler. Bununla birlikte, ilçede yerel yönetim-merkezi yönetim ilişkileri açısından fiili bir koordinatör rolünü de üstlenmişlerdir. Bu bakımdan ilçede Kaymakam-Belediye Başkanı ve Kaymakam-Halk arasındaki iletişim ve etkileşimler demokratik kültürün oluşum ve gelişim sürecini de doğrudan etkilemektedir. Bilindiğı üzere bir

ülkedeki demokrasinin sağlığını ve başarısını ölçmek ve değerlendirmek bir anlamda ‘yerel demokrasinin’ işlerliliğine bağlıdır.

Bir kaymakam, herhangi bir işin yapılması esnasında değerlendirme, karar verme, işi yapma ve sonucunu getirme şeklinde dört aşamalı bir süreçten sonra son kararını verir. Karar verme aşamasında, stres çemberi etrafında etkileşimde bulunur. Neticede bir rol ve davranış kalıpları ortaya çıkar ki; kişinin kendisini başarılı görüp görmemesine paralel olarak ruhsal doyum seviyesi ve davranış kalıpları oluşur (Ertekin, 1993, s. 26).

Mesleğin kişiye sağlayacağı en büyük etki, kişinin yaptığı işten doyum sağlamasıdır (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 75-76). Kaymakamlar açısından doyum sağlamayı etkileyecek faktörlerin tespiti ve bu faktörlerin karşılanabilirlik oranına göre oluşturduğu stres, araştırmamızın odak noktasını oluşturan, kaymakamlardaki stresin sebeplerinden en önemlilerini açığa çıkaracaktır.

Kaymakamın, kendi görev alanını belirlemek için şu dört etkeni göz önünde tuttuğu söylenebilir (Eke ve Aksoy, 1976, ss. 100-104):

- 1- Kaymakamın kendi görevini nasıl algıladığı
- 2- Kaymakamın ilgili olduğu kitle ve kesimlerin kendisinden somut olarak ne istedikleri
- 3- Sosyo-ekonomik gelişmelerin, kaymakam üzerinde oluşturduğu baskılar ve ona yükledikleri yazılı ve yazısız ödevler.
- 4- Mevzuat olgusu.

Merkezci, mevzuatçı, gelenekçi, genelci ve rütbeci olan yasalar, kaymakamın rol anlayışının nerede, ne ölçüde ve nasıl uygulamaya dönüşeceğini belirlemektedir.

Yönetici için doyumla stres arasındaki ilişkiyi belirten en önemli etmen ‘statü’ kavramıdır. “Statü kavramı, en geniş anlamıyla, kişi hakkında başka kişilerin, örgütlerin, toplulukların ve toplumun yaptığı bir değerlendirmeyi ifade eder” (Aruoba, 1976, s. 66). Bu açıdan bakıldığında statü kişilerin kanunlarla kabul ettirilen yetenek ve sınırlılıklarını, diğer bir deyişle göreceli üstünlüklerini (Zelditch, 1968, s. 250) ya da gelenek ve görenek ve halkın algılayışıyla belirlenen göreceli önemi anlatmak için kullanılır. “Bir sistem içindeki mesleklere verilen değeri ortaya çıkaran en sağlam, güvenilir ve tarafsız gösterge (istatistik veriler olan) kadro, derece ve gelirdir” (Aruoba, 1976, s. 68).

Mülki idare amirlerinin zaman içinde uğradıkları gelir ve statü kaybı, mesleklerinde doyum sağlamalarını engelleyen en önemli faktördür. “Daha önce yapılan bir araştırmaya göre kaymakamların çoğu bir şekilde ‘doyum’ sağlayabilmek açısından kaymakamlığı seçmiş, ya da kaymakamlığı hâlâ devam ettirmelerinin en büyük sebebi olarak ‘doyum’u göstermişlerdir” (Eke ve Aksoy, 1976, s. 100-115). “Bu statü düşüşünün bir de ikinci cephesi vardır ki halk hâlâ kaymakamları eski statü ve yetkileriyle algılamakta, kaymakamı adeta ‘Kadir-i Mutlak Devlet’ olarak görmekte, yaklaşımlarını, isteklerini ve beklentilerini bu bakış açısına oranla geniş tutmaktadır” (Eke ve Aksoy, 1976,

s. 94-96). ‘Statü’ kavramının oluşturduğu bu ikili yapı (biçimsel statü, doğal statü) (Zelditch, 1968, s. 250-252) kaymakamları kendileri açısından iki farklı algılama çevriminin arasında bırakmaktadır.

Halk açısından da, geleneksel bakış açısının getirdiği durumla, isteklerinin karşılanamaması, bir takım sıkıntılar doğurmuş, sonunda kaymakamlar, mevzuat ve halkın beklentileri arasında sıkışıp kalarak, büyük bir stres ile karşı karşıya kalmışlardır (Eke ve Aksoy, 1976, s. 100-104).

Kaymakamların çoğu bu gibi durumlarda mevzuatın sınırlılığında ve bağlayıcılığında yakınmaktadır.

Statünün iki yönü vardır: 1. Doğal olan, (halk tarafından değerlendirilme) 2. Kurumsal olan (mevzuatça yapılan; örgütsel). Bu iki yön zaman zaman birbirleriyle çatışmaktadır. Örgütsel değerlendirme genellikle biçimsel olarak yapılmakta ve yükselme, yer değiştirme, merkeze alma gibi özlük işlemlerinde ifadesini bulmaktadır. “Halkın değerlendirmesiyle genellikle doğaldır... mülki amirin görev bölgesindeki başarı derecesini herhangi bir çalışmada halkın destek ve katkısını sağlayıp sağlayamayacağını belirler” (Eke ve Aksoy, 1976, s. 98).

Mesleğinde ‘başarılı olma’ ve ‘yaptığı işten doyum sağlama’nın iki yönüyle karşı karşıya gelmekte ve bunlardan birini seçmek durumunda kalmaktadır. Bu seçmede ‘kişisel algılamanın’ belirleyiciliği açıktır (Fişek, 1976, s. 91-92). Yapılan bazı araştırmalar; tüm sınırlılıklarına rağmen halka hizmet götürülme oranının büyüklüğü durumunda, kaymakamın *doyumunun* yükseldiğini göstermiş, bununla birlikte hiyerarşik yükselmenin de *doyum* sağlayabileceğini ortaya çıkarmışlardır (Eke ve Aksoy, 1976, s. 104-112).

Stres etmeni olarak bireyin rolü ile ilgili iki nokta dikkati çekmektedir: rol belirsizliği ve rol çatışması. İş tanımları ve örgütlenmesi net değilse rol belirsizliğinden, işgörenin kişisel ölçütleri değerler ve beklentileriyle iş gerekleri arasında zıtlık varsa rol çatışmasından söz ederiz.

İki ya da daha fazla rol baskısının birbirleriyle çatışmaları durumuna ‘rol çatışması’ denilmektedir. Katz ve Kahn rol çatışmasını; göndericinin (işin yapılmasını talep edenin) kendisinden kaynaklanan çatışma, göndericiler arası çatışma, roller arası çatışma, kişi ve rol arası çatışma olarak dörde ayırmaktadırlar. Yöneticinin, astından mevcut iş yükünü yeterince değerlendirmeden önemli bir projeyi yetersiz sürede istemesi göndericinin kendisinden kaynaklanan çatışmaya; matriks yapılarında iş görene iki üst’ün farklı görevler yüklemesi göndericiler arası çatışmaya; çalışan kadının hem anne hem de iş kadını rolünü üstlenmesi roller arası çatışmaya; barışçıl bir mühendisin silah yapımında görev almasının istenmesi kişi ve rol arası çatışmaya örnek olarak verilebilir (Büyükbeşe, 2004, s. 40). Rol çatışması, tüm insanlarda stres oluşturduğu gibi, ilçenin yönetim sorumluluğunu üzerinde taşıyan kaymakamlarda, daha da büyük bir stres kaynağıdır. İki rol arasında seçim yapma durumunda ise; örgütsel, biçimsel beklentilere ağırlık verildiğinde halkın desteğinden mahrum kalma, halkın beklentilerine öncelik verilmesi

durumunda da, örgütün özlük yaptırımlarıyla karşı karşıya gelme durumu ortaya çıkmaktadır (Eke ve Aksoy, 1976, s. 99).

Modern insan hemen her anında iş ve stresle yüklüdür. Bu iki kavramın birlikte ele alınarak incelenmesi başarı ve doyumun anahtarını verir.

Örgüt için hayati öneme sahip olan yönetmel stres kaynaklarının işle ilgili koşullar, örgütsel rol, kariyer geliştirme, örgüt yapısı ve iklimi, örgüt içi ilişkiler, örgüte dışarıdan yapılan karışmalar biçiminde olduğu tespit edilmiştir. Kaymakamlık mesleğinin icrasında ve yürütülmesinde örgütlemeye etkin olan unsurların bir bütün olarak düşünülüp sürece dâhil edilmesi de gerekmektedir.

“Örgütün statik bir görünümü konumundaki örgütsel şemanın çok ötesinde, organizasyonun üyeleri arasındaki karşılıklı davranışlar ve ilişkilerle biçimlenen dinamik boyut asıl belirleyici rolü oynamaktadır. Örgütleme ya da teşkilatlama süreci; bu ilişkileri ve karşılıklı davranışları, anlaşmazlıkları ve ihtilafları azaltarak rolleri daha net tanımlayarak ve ilişkilerin bir prototipini ortaya koyarak organizasyonu daha etkin ve verimli bir konuma getirecektir.” Yetki, kuvvet, hesap verme ve sorumluluk arasındaki ilişkiler dinamik bir denge ve işleyişle sağlıklı ve makul bir seviyeye getirilebilecektir (Hicks, 1976, s. 332-355).

Sağlıklı bir değişim ve gelişimin olabilmesi için hiç şüphesiz başarılı bir yönetim olmalıdır. Bu başarılı yönetimin ortaya çıkabilmesi için de, iyi bir vizyona sahip yöneticilere gereksinim vardır.

Stresin kamu yönetiminde tükenme sendromuna yol açan bir kırılma noktası olmaması için bireysel ve toplumsal güç ve zenginlik kaynakları hem maddi hem manevi alanda devreye sokulabilmelidir. Kişisel, çevresel ve toplumsal kaynak havuzunun genişletilmesi bu bağlamda önem arz etmektedir. Bu çalışmanın nirengi noktası da burasıdır. Yönetimin gelişiminin sürekliliğinin anahtarı da hiç şüphesiz burada saklıdır.

Türkiye’deki kaymakamların ‘Yönetici ve Stres’ bağlamında durumlarının değerlendirilmesi, global eğilimleri göz ardı etmeden ama özellikle kişisel gelişmeleri, çevre ile ilişkileri ve başarılı olmaları bakımından ortaya konulmalıdır.

5. Kaymakamların Stres Düzeyine İlişkin Bir Alan Araştırması

5.1. Araştırmanın Amacı

Kamu yönetiminin üçlü yapısından biri olan merkezi yönetimin, taşradaki uzantılarını ‘mülki idare amirleri’ olarak adlandırılan kaymakam ve valiler oluşturmaktadır. Bunlar arasında sayısal çoğunluk ve yaygınlığı, ilçe yönetiminin başındaki kaymakamlığın teşkil ettiği açıktır. Kaymakamlar, Valiye nazaran çok daha küçük idari birimlerin başında bulunmakta; halkça daha yakın ve ulaşılabilir görünmektedir.

İlçe yönetimleri merkez ile çevre arasında tamponlayıcı bir rol de oynamaktadır. Kaymakamlar daha üst düzey yönetim basamaklarına yükselebilecek potansiyele sahip oldukları gibi aynı zamanda bu yönetim dinamizmine de

sahiptirler. Bundan dolayı kaymakamların içinde buldukları stres düzeylerinin, karar alma, yönetim eylem ve işlemleri, yönetici başarısı (yönetici doyumunu) gibi konulardaki yansımalarının değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Türkiye’de mülki idare amirlerinden kaymakamlarda ortaya çıkan stresin nedenlerini ve sonuçlarını hem teorik bazda irdelemek hem de konu ile ilgili bir alan araştırması yaparak verilere dayalı bir şekilde değerlendirmek amacıyla bu çalışma gerçekleştirildi.

5.2. Araştırmanın Yöntemi

‘Stres ve Yönetici’ konusu üzerinde yönetim bilimi literatüründe maalesef pek az çalışma vardır. Bu durum kamu yönetimi alanında ise çok daha sınırlıdır. Bunda bürokratik yapının içe kapanıklılığı, gizliliği etkili olduğu kadar, böyle bir çalışmanın çok uzun ve yorucu bir etkinliği beraberinde getirmesi de etkilidir.

Bu çalışma yapılırken ‘stres ve yönetim’ üzerinde duruldu. Kaymakamlık statüsü, kaymakamın kişisel gelişimi, çevre ile ilişkileri, başarılı olma arzusu global eğilimler ışığında mikro ve makro düzeyde ele alındı ve konu ile ilgili bir alan araştırması yapıldı.

Kaymakamlarda ortaya çıkan stresin değerlendirilmesi ile ilgili ön çalışmalar yapılarak geniş kapsamlı bir anket hazırlandı. Ankette ‘eşit aralıklı dereceleme’ ölçeği olarak sıklıkla ‘beşli likert’ ölçeği kullanıldı. Çoğunlukla ‘kapalı uçlu’ sorular tercih edildi. Ancak özellikli sorularda ‘açık uçlu’ soru tipine yer verildi. Soru formu değişik kaynaklardan yararlanılarak ve sahada çalışma yapan otoritelerin görüşleri ile geliştirilmiştir. Alan araştırması ile ilgili anket soruları hazırlanırken bazı varsayımlara yer verildi.

Alan araştırmasının yapıldığı dönemde Türkiye’de kaymakamlık yapmakta olan 300 kaymakama posta yolu ile ulaşılmaya çalışıldı. 155 kaymakamdan cevap alındı. Türkiye’de o dönemde toplam 826 kaymakam görev yapmaktaydı (Bugün bu sayı 892’dir). Dolayısıyla örnekleminin evreni iyi bir şekilde temsil ettiği anlaşılabilir. Anket uygulanan kaymakamlar seçilirken -bölge ve şehir farkı gözetilmeksizin- Türkiye’deki tüm kaymakamların eşit bir şekilde temsil edilmesi hedeflendi. Örnekleme yöntemi olarak ‘tesadüfi örnekleme’ yöntemi kullanıldı. Örneklemin evreni yeterli düzeyde temsil etmesine dikkat edildi.

Anketler değerlendirilirken bir frekans listesi oluşturularak sorulara verilen cevapların yüzde ağırlıkları saptandı. Açık uçlu sorularda ise benzer cevaplar gruplandırılarak değerlendirme yapıldı. Ayrıca asıl olarak bu araştırmanın odaklandığı hipotezler doğrultusunda çapraz tablolar oluşturuldu. Böylece araştırmamızla ilgili bağımsız ve bağımlı değişkenler karşılıklı olarak birbirleriyle ilişkilendirildi. Aynı zamanda hipotezlerin doğrulanabilirlik ya da yanlışlanabilirlikleri test edildi. Bu makalede doğrulanmış hipotezlere yer verildi.

Özellikle kaymakamın bir kent yöneticisi olduğu hatırdâ tutuldu. Bu çalışmanın şehir ve stres bağlamında yeni bir okuma ile değerlendirilmesinin literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

5.3. Araştırmanın Varsayımları

Türkiye'deki kaymakamlarla ilgili oluşturduğumuz kuramsal modele dayanak olmak üzere bazı varsayımlara yer verildi. Ayrıca bu varsayımlar, kurulan hipotezlere de temel teşkil etti. Bahsi geçen hipotezler anket sorularıyla ilişkilendirildi. Ayrıca önemlilik testleri ile de test edildi.

- 1- Türkiye'deki kaymakamların çalışma şartları ağırdır ve bu yüzden stres altındadırlar.
- 2- Stres kaymakamlarda çeşitli sağlık sorunlarına yol açar.
- 3- Her üst düzey yönetici gibi kaymakamlar da başarılı olmak ve bunun sonucunda terfi etmek isterler.
- 4- Türkiye'de kaymakamlar da dâhil olmak üzere bürokratlara sürekli bir siyasî müdahale mevcuttur.
- 5- Türkiye'deki kaymakamların görevleriyle yetkileri arasında bir dengesizlik söz konusudur.

5.4. Anketle İlgili Genel Değerlendirmeler ve Hipotezler

Aşağıdaki demografik unsurlarla ilgili tablolardan da fark edileceği gibi araştırmamıza yanıt veren 155 kaymakamın %58.1'i 26-35 yaş grubundadır; %100'ü erkektir; %52.9'u 1-10 yıl süreyle görev yapmaktadır; %85.8'i lisans eğitimi yapmıştır ve %92.9'u evlidir. Kaymakamlar görece genç, hemen hepsi erkek, çoğunluğu 10 yıl veya daha az süreyle görev yapan ve tamamına yakını evli olan bir yönetici profili çizmektedir.

Tablo 1: Kaymakamlarla İlgili Demografik Unsurlar

1. Yaş:		2. Cinsiyet:			3. Kaymakamlık Yaptığı Süre			4. Eğitim Durumu			5. Medeni Durum			
21-25	%0	0 kişi	Erkek	%100	155 kişi	1 yıldan az	%0	0 kişi	Lisans	%85.8	133 kişi	Evli	%92.9	144 kişi
26-30	%23.9	37 kişi	Kadın	%0	0 kişi	1-10 yıl	%52.9	82 kişi	Lisansüstü	%12.9	20 kişi	Bekar	%7.1	11 kişi
31-35	%34.2	53 kişi				11-20 yıl	%27.7	43 kişi	Doktora	%1.3	2 kişi			
36-40	%9	14 kişi				21-30 yıl	%11.6	18 kişi						
41+	%32.9	51 kişi				31+ yıl	%7.7	12 kişi						
Toplam	%100	155 kişi	Toplam	%100	155 kişi	Toplam	%100	155 kişi	Toplam	%100	155 kişi	Toplam	%100	155 kişi

Yönelimsel stres anketimizin düz verilerinin toplu olarak sunulmasının yararlı olacağı düşünüldü. Ayrıca bu verilerin değerlendirmeleri de frekans listesinin sonunda verilmiştir. Yönelimsel stres anketinin soruları kapalı uçlu, açık uçlu, beşli soru ölçeğinde ve daha çok sayıda şık (beşten daha fazla) içerecek bir genişlikte düşünülerek hazırlandı. Soruların özelliğine göre deneklerin diledikleri yanıtları verebilme imkânı sağlandı.

TÜRKİYE'DE MÜLKİ İDARİ AMİRLERİNDEN KAYMAKAMLARDA ORTAYA ÇIKAN STRESİN DEĞERLENDİRİLMESİYLE İLGİLİ YÖNETSEL STRES ANKETİNİN FREKANS LİSTESİ

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	
1	-	155	-	135	135	17	11	56	-	13	132	90	45	13	12	24	30	51	24	12	15	16	8	43	33	11	17	5	11	24	6	121	36	
2	37	-	100	-	82	20	20	47	144	88	5	45	12	25	2	-	2	50	96	33	38	25	47	48	18	37	1	15	12	77	52	4	34	41
3	53	-	43	2	-	41	-	-	50	-	28	32	33	28	21	54	55	20	24	16	52	41	22	86	46	32	17	33	64	21	-	-	31	
4	24	-	28	1,1	-	30	-	-	86	-	58	22	21	58	54	35	18	9	36	10	36	27	14	21	36	14	11	21	41	14	-	-	38	
5	91	-	9	-	12	-	13	-	-	-	6,5	5,3	7,7	94	1,3	3,9	2,7	28	29	20	5,2	11	-	18	18	16	13	22	3,3	1,3	-	-	21	
6	33	-	7,7	-	-	9,6	-	5,2	-	-	1,3	24	25	99	14	8,7	10	7,7	9	13	21	27	9	16	16	16	10	-	3,3	7,7	-	-	24	
7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	2	6	-	9	2	-	7	-	-	-	12	-	8	4	-	-	-	2	
8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,1	1,3	3,9	-	-	2	1,3	4,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,2	
9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	36	43	94	33	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	6	
A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24	28	9	21	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3,6	
B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5,2	9	-	3,3	1,4	-	1,3	2,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
C	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
D	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
E	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
F	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
G	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
T	378	156	156	156	156	156	156	144	56	56	156	156	378	156	156	156	156	443	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	
B	100	156	156	156	156	156	156	144	56	56	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	

TÜRKİYE'DE MÜLKİ İDARİ AMİRLERİNDEN KAYMAKAMLARDA ORTAYA ÇIKAN STRESİN DEĞERLENDİRİLMESİYLE İLGİLİ YÖNETSEL STRES ANKETİNİN FREKANS LİSTESİ -DEVAMI-

	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	
1	109	3	26	8	19	15	32	23	25	21	2	18	8	14	22	30	14	10	13	9	30	13	25	38	32	58	63	15	12	33		
2	46	52	64	24	43	70	46	64	43	52	28	39	41	69	75	40	41	54	35	40	26	38	31	35	40	57	57	46	36	41	86	
3	-	100	8	55	64	53	57	50	86	50	25	84	7	58	46	38	46	55	80	80	83	50	87	52	54	46	58	34	52	61	18	
4	-	-	65	38	36	41	34	37	32	48	32	53	41	69	37	30	25	31	36	26	52	41	32	43	34	35	29	25	22	34	30	10
5	-	-	-	18	50	15	15	15	15	14	63	28	23	8	8	25	27	24	32	16	30	27	34	33	-	15	15	9	39	21	17	
6	-	-	-	12	32	0,7	0,7	8,5	7,7	12	3	30	17	15	3,9	5,2	16	17	16	21	10	25	17	22	21	7,1	10	0,7	6,8	25	14	11
7	-	-	-	25	20	14	2	8	5	4	18	40	7	12	8	4	14	25	12	14	6	16	12	10	10	12	4	6	4	14	20	4,5
8	-	-	-	16	13	9	1,3	5,2	3,3	2,2	12	29	4,5	7,7	5,2	2,6	9	16	7,7	9	3,0	10	7,7	8,5	6,5	7,7	2,6	3,9	2,6	9	13	4,5
9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
C	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
D	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
E	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
F	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
G	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
T	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156
B	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156

Frekans listesinin değerlendirilmesi aşağıdaki gibidir:

1- Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere araştırmanın yapıldığı tarihte (1997) kaymakamların %58.1'i 26-35 yaş grubunda toplanmaktadır. Bu da kaymakamların genç bir yönetici profili çizdiğini ortaya koymaktadır.

2- Araştırmamıza cevap veren kaymakamların hepsinin erkek olduğu gözlenmektedir.

- 3- Kaymakamların büyük çoğunluğu %52.9'u (82 kişi) 1-10 yıl arasında görev yapmaktadır.
- 4- Kaymakamların büyük çoğunluğu %85.8 (133 kişi) lisans eğitimiyle yetinmiştir. Yüksek lisan yapanların %12.9 (20 kişi) olduğu görülmektedir.
- 5- Kaymakamların tamamına yakını %87.1'i (135 kişi) yurtdışı eğitimi almıştır.
- 6- Yurtdışı eğitimi alanların %47.4'ü (64 kişi) bu eğitimi yeterli bulmakta, %30.4'ü (41 kişi) ise az yeterli bulmaktadır.
- 7- Kaymakamların %92.9'u (144 kişi) evlidir.
- 8- Kaymakamların eşlerinin %40.3'ü (58 kişi) çalışmaktadır.
- 9- Çalışan kaymakam eşlerinin; %8.6'sı (15 kişi) özel sektörde, büyük çoğunluğu %86.2 (50 kişi) kamu sektöründe, %5.2'si (3 kişi) ise diğer mesleklerde çalışmaktadır.
- 10- Çalışan eşler içinde yönetici olarak görev yapanlar sadece %22.4 (13 kişi) ile sınırlıdır.
- 11- Kaymakamların hemen hepsinin %91.7 (132 kişi) çocuğu vardır.
- 12- Kaymakamların çoğunun 1 ve 2. Dereceden: %58.1 (90kişi); 3-4. Dereceden %16.1 (25 kişi) maaş aldıkları bilinmektedir.
- 13- Kaymakamların meslek olarak devlet memurluğunu seçmelerindeki etmen olarak verilen yanıtlardan 378 yanıtta 298'i "eğitimine en uygun oluşu, itibarlı oluşu, yaptığım işin önemli oluşu, güvenceli oluşu ve ailemin etkisi" şıklarını işaretlemiştir.
- 14- Yapılan iş nedeniyle sağlığının oldukça ve çok etkilendiğini düşünenlerin %59.7 (86 kişi); hayır etkilenmiyor diye düşünenlerin %9.7 (15 kişi) olduğu görülmektedir.
- 15- Yapılan işin en elverişsiz özelliği konusunda verilen yanıtların; %27.1'i (120 yanıt) siyasal karışma ve baskıyı işin en elverişsiz özelliği olarak ortaya koymaktadır. Yapılan işin en elverişsiz diğer özellikleri; %21.7 (96 yanıt) stresli bir iş olması, %14.7 (65 yanıt) aşırı sorumluluk gerektirmesi, %11.5 (51 yanıt) maaş durumu şeklinde sıralanmıştır.
- 16- Çalıştıkları kurumdan ayrıldıkları takdirde olumsuzlukların ortaya çıkacağına inanan kaymakamların oranı hayli fazladır. Kurumdan ayrıldıkları takdirde %33.5 (52 kişi) az bir olumsuzluğun, %30.3 (47 kişi) oldukça olumsuzluğun, %10.3 (16 kişi) çok fazla olumsuzluğun ortaya çıkacağını düşünmektedir.
- 17- Yalnızca aşırı stres nedeniyle iş değişikliğini çeşitli sıklık frekanslarında da olsa düşünenlerin oranı yüksektir (%62.7) :Sıklıkla düşünenler %5.2 (8 kişi), bazen düşünenler %31 (48 kişi), nadiren düşünenler %26.5 (41 kişi).
- 18- Yönetici olarak çalışmanın çok stresli olduğunu düşünen kaymakamlar %27.7 (43 kişi), oldukça stresli olduğunu düşünenler %49 (76 kişi) oranındadır. Görüldüğü gibi kaymakamların büyük çoğunluğu yöneticiliğin stresli olduğu kanısındadır.

19- Yöneticiliğe bağlı olarak ortaya çıkan sağlık sorunlarından ülser ve gastrit %20.9 (85 yanıt) oranıyla başı çekmekte bunu; %17.9 (73 yanıt) ile baş ağrısı, %16 ile (65 yanıt) uyku düzensizlikleri, %15 ile (61 yanıt) aşırı sinirlilik izlemektedir.

20- Kanun ve yönetmeliklerin mülki idare amirlerine sorun çözmede alternatif seçenekler sunduğunu düşünen kaymakamlar %7.1 (11 kişi) ile sınırlı kalmakta, böyle bir imkânın bırakılmadığına inananların %21.3 (39 kişi) olduğu görülmektedir.

21- Yönetimde başarılı ve doyumlu olmak için alternatif oluşturmanın gerekliliğine inananlar büyük bir çoğunluğu %91.3 (140 kişi) teşkil etmektedir.

22- Mülki idare amirinin başarılı olma olgusuna kaymakamlarca %75.5 (117 kişi) bulunulan yere ait sorunların insiyatif kullanılarak çözümlenmesi karşılığı verilmiştir ki, bu sonuç bir önceki sorunun verileriyle uyumludur.

23- Globalleşme eğilimlerinin mülki idare mesleğine katkılarının olabileceğine inananlar %78.1 ile (121 kişi) çoğunluğu teşkil etmektedir.

24- Globalleşmenin mülki idare mesleğine katkısı olacağını ifade edenlerin, %23.2'si (39 kişi) siyasi yapıyı etkileyerek, %21.4'ü (36 kişi) insan faktörünü etkileyerek, %18.5'i (31 kişi) kültürel yapıyı etkileyerek, bunun gerçekleşeceğini düşünmektedir. %5.4'ü (9 kişi) globalleşmeyi bir yönetim gerçeği olmaktan ziyade bir politik vizyon arayışı olarak düşünmektedir.

25- Üst düzey bir yöneticiliğe geçişte kaymakamlığın bir yükselme potansiyeline sahip olduğunu düşünenler %70.3 (109 kişi), böyle bir potansiyelin olmadığını düşünenler ise %29.7 (46 kişi)'dir.

26- Terfi olanaklarının rasyonel kriterlere göre yapıldığına inananlar çok düşük bir oranı %1.9 (3 kişi) teşkil etmektedir. Rasyonel kriterlerin işlemediğine inananlar %64.5 (100 kişi) ile çoğunluğu teşkil eder.

27- Stresi önlemeye yönelik stratejilerin seçilmesinde kaymakamların; %41.3'ünün (64 kişi) çalışma şartlarının iyileştirilmesini, %16.8'inin (26 kişi) yetki devrini, %16.1'inin (25 kişi) sorunların üzerine gidip çözüme kararlılığına sahip olmayı, %11.6'sının (18 kişi) dinlenme ve tatil olanaklarının artırılmasını işaret ettikleri gözlenmektedir.

28- Kaymakamlar yönetmelik stres nedeni olarak aşağıdaki soruları şu şekilde cevaplamıştır:

	Asla	Soyrek Olarak	Bazen	Sık Sık	Daima
a) Görev ve yetkilerdeki dengesizlik	3,9%	15,0%	36,5%	32,3%	12,9%
b) Görevde istikrarsızlık	6 kişi	24 kişi	56 kişi	50 kişi	20 kişi
c) Halkla ilişkilerde ortaya çıkan zorluklar	12,3%	27,7%	41,3%	9,7%	9,0%
d) Sicil ve başarı değerlendirme ile ilgili sorunlar	19 kişi	43 kişi	64 kişi	15 kişi	14 kişi
e) Üstlerin ağır disiplin beklentisi	9,7%	45,2%	34,2%	9,7%	1,3%
f) Uzun ve yorucu çalışma saatleri	15 kişi	70 kişi	53 kişi	15 kişi	2 kişi
g) Bir işi belli bir sürede bitirme zorunluluğu	20,6%	31,0%	36,8%	6,5%	5,2%
h) Yeterli araç gereç ve teknolojik imkanlardan yoksun olma	32 kişi	48 kişi	57 kişi	10 kişi	8 kişi
i) İletişim kanallarının dışında kalma dışlanma	12,9%	41,0%	32,3%	9,7%	3,9%
k) Karar alma sürecinde yaşanan zorluklar ve engeller	20 kişi	64 kişi	50 kişi	15 kişi	6 kişi
l) Çalışanlar arasındaki tartışma ve anlaşmazlıkların varlığı	16,8%	25,8%	42,6%	12,3%	2,6%
m) Çalışanlar arasındaki yükselme hırsı ve rekabete bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar	26 kişi	40 kişi	66 kişi	19 kişi	4 kişi
n) Ağır mali sorumluluk içinde bulunma	13,5%	33,5%	32,3%	9,0%	11,6%
o) Güven vermeyen bir ortamda çalışma	21 kişi	52 kişi	50 kişi	14 kişi	18 kişi
p) Yönetimi geliştirme için gerekli tedbirleri zamanında alamama	1,3%	18,1%	16,1%	36,7%	25,8%
q) Örgütsel amaç ve politikalara yeterince uyulmadığı duygusu	2 kişi	28 kişi	25 kişi	60 kişi	40 kişi
r) Ağır imza ve yazışma nedeniyle temel yönetmel/örgütsel sorunlara yeterli zaman ayıramama	12,3%	25,2%	41,3%	16,8%	4,5%
s) Başarının ödüllendirilmeyeceği kaygısı	19 kişi	39 kişi	64 kişi	26 kişi	7 kişi
t) Bir işi başarabilmek için risk göze alabilme	5,2%	26,5%	45,8%	14,8%	7,7%
u) İş yükünün fazlalığı	8 kişi	41 kişi	71 kişi	23 kişi	12 kişi
v) İşin monoton olması	7,0%	44,5%	37,4%	3,8%	5,2%
w) Aile sorunlarının çalışma hayatını olumsuz olarak etkilemesi	14 kişi	69 kişi	58 kişi	6 kişi	8 kişi
x) Yurt içinde ve yurt dışında mesleki yönden kendini geliştirme imkanının sağlanamaması	14,2%	48,4%	27,7%	5,2%	2,6%
y) İşyerindeki sorunların eve taşınması	22 kişi	75 kişi	46 kişi	8 kişi	4 kişi
z) Aile ve sosyal yaşama yeterli zaman ayıramama	19,4%	31,0%	24,5%	16,1%	7,0%
aa) İşin monoton olması	30 kişi	48 kişi	38 kişi	25 kişi	14 kişi
ab) İşin monoton olması	9,0%	26,5%	31,0%	17,4%	16,1%
ac) İşin monoton olması	14 kişi	41 kişi	48 kişi	27 kişi	25 kişi
ad) İşin monoton olması	6,5%	34,8%	35,5%	15,5%	7,7%
ae) İşin monoton olması	10 kişi	54 kişi	55 kişi	24 kişi	12 kişi
af) İşin monoton olması	6,5%	25,2%	38,7%	20,6%	9,0%
ag) İşin monoton olması	10 kişi	39 kişi	60 kişi	32 kişi	14 kişi
ah) İşin monoton olması	8,4%	25,8%	51,5%	10,3%	3,9%
ai) İşin monoton olması	13 kişi	40 kişi	80 kişi	16 kişi	8 kişi
aj) İşin monoton olması	5,8%	18,1%	40,6%	25,2%	10,3%
ak) İşin monoton olması	9 kişi	28 kişi	63 kişi	39 kişi	16 kişi
al) İşin monoton olması	19,4%	23,2%	32,3%	17,4%	7,7%
am) İşin monoton olması	30 kişi	36 kişi	50 kişi	27 kişi	12 kişi
an) İşin monoton olması	8,4%	20,0%	43,2%	21,8%	6,5%
ao) İşin monoton olması	13 kişi	31 kişi	67 kişi	34 kişi	10 kişi
ap) İşin monoton olması	16,1%	22,6%	33,5%	21,3%	6,5%
aq) İşin monoton olması	25 kişi	35 kişi	52 kişi	33 kişi	10 kişi
ar) İşin monoton olması	24,5%	25,8%	34,8%	7,1%	7,7%
as) İşin monoton olması	38 kişi	40 kişi	54 kişi	11 kişi	12 kişi
at) İşin monoton olması	20,6%	36,8%	29,7%	10,3%	2,6%
au) İşin monoton olması	32 kişi	57 kişi	46 kişi	16 kişi	4 kişi
av) İşin monoton olması	38,1%	23,9%	24,5%	9,7%	3,9%
aw) İşin monoton olması	59 kişi	37 kişi	38 kişi	15 kişi	6 kişi
ax) İşin monoton olması	40,6%	29,0%	21,9%	5,8%	2,6%
ay) İşin monoton olması	63 kişi	45 kişi	34 kişi	7 kişi	4 kişi
az) İşin monoton olması	9,7%	22,8%	33,5%	25,5%	9,0%
ba) İşin monoton olması	15 kişi	35 kişi	52 kişi	39 kişi	14 kişi
bb) İşin monoton olması	7,7%	26,5%	39,4%	13,5%	12,9%
bc) İşin monoton olması	12 kişi	41 kişi	61 kişi	21 kişi	20 kişi

28- Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere yönetmel stres nedenleri olarak farklı ağırlıklarda şıklar tercih edilmiştir. Ağırlıklı değerlendirme ölçeği ile aynı sorulara sayısal cevaplar da istenmiştir. Bunun ağırlıklı ortalaması da 3.37 olarak çıkmaktadır (1 ile 5 arasındaki ağırlıklı değerlendirmede).

Ankette 28. Soru (ki alt başlıkları ile beraber toplam 27 sorudur) ile ilgili genel bir değerlendirme yapılacak olursa, kaymakamlar tarafından 27 madde halinde ifade edilen stres nedenlerinin ağırlıklı bir şekilde “bazen” ile “sık sık” arasında stres nedeni olarak düşünüldüğü ortaya çıkmaktadır.

29- Kaymakamların görevi yitirme korkusundan dolayı strese “çok dayanıklı” olduğunu söyleyenlerin %19.4 (30 kişi), “hiç dayanıklı” olmayanların ise %4.5 (17 kişi) olduğu görülmüştür.

Anketimizde yer alan bazı açık uçlu sorularla ilgili bulgular aşağıda gösterilmiştir:

13. Soru: Kaymakamlar meslek olarak devlet memurluğunu seçmelerini “mesleği sevdiğim için”, “ülkeye ve millete en fazla hizmet yolunun bu şekilde

olacağını düşündüğüm için”, “idealdim” ve “tatmin için” şeklinde ifadelendirmişlerdir.

15. Soru: Yaptığınız işin en elverişsiz üç özelliği nedir sorusuna da “mali imkânların yetersizliği” cevabı verilmiştir.

24. Soru: Globalleşmenin katkıları “profesyonelleşme ve standardizasyon getireceği için” olarak zikredilmiştir.

27. Soru: Stresi önlemeye yönelik stratejiler sorusuna “spor yapmak”, “değişik sosyal ve kültürel faaliyetlerde etkin olarak bulunma”, “yönetimde yapılacak yeni düzenlemelerle sınırların belirlenmesi” belirtilmiş ve “politik baskı” tekrar hatırlatılmıştır.

28. Soru: Kaymakamların yönelimsel stresin nedenleri sorusuna ayrı bir önem verdikleri gözlenmektedir. Bu soruya verilen yanıtları önem sırasına göre şu şekilde gruplandırabiliriz:

- Siyasal Baskı

- Maaş Yetersizliği

- Görev Yetki Uyuşmazlığı

-Mevzuat Sorunu

-Merkeziyetçi yönetim yapısından yakınılmaktadır.

-Mevcut sistemin yaratıcılığı engellediği ifade edilmektedir.

-Siyasal İstikrarsızlık

-Yükselme Olanakları: “Liyakat” esasına göre değil, yakınlıkların etkili olduğu referans esasına göre yükselmenin gerçekleştiği ifade ediliyor.

-Haksız Şikâyet

-Trafik ve Hava Kirliliği: İstanbul gibi büyükşehirlerde görev yapanlarca önemsenmektedir.

-Görev Bilinci: İlginç bir cevapta bu meslekte strese yer yok denilerek “gülü seven dikenine katlanır, vatandaşın derdi kendi derdimizi unutturmalıdır, vatandaşın sevinci bizim sevincimiz değildir...” görüşü ifade edilmiştir. Bu da bize kaymakamlık kurumunun tarihi arka planının bir izdüşümünü göstermektedir.

-Kanun Önünde Eşitlik ayrıca teyid edilmiştir.

Yönelimsel Stres anketiyle elde edilen düz sonuçlar toplu bir şekilde verildikten sonra asıl olarak araştırmamızın nirengi noktasını teşkil eden varsayımlar ışığı altında hazırlanan hipotezlerle –ki bu hipotezlerle çapraz tablolar oluşturuldu- ilgili sonuç ve değerlendirmeler kısmına gelindi.

Önemlilik testleri bilindiği üzere bir hipotezi test etmek için yapılır. İstatistiksel olarak geçerli bilgi ve yöntemlerle bu testler uygulandı.

Tablo 3: Sizce yaptığınız işin en elverişsiz birinci özelliği aşağıdakilerden hangisidir?

	YAŞ					KAYMAKAMLIK YAPTIĞI SÜRE				EĞİTİM			MEDENİ DURUM				
	Genel	20-25	26-30	31-35	36-40	41+ ve üzeri	< 1 yıl	1-10 yıl	11-20 yıl	21-30 yıl ve üzeri	Üniversite mezunu	Yüksek lisans	Doktora	Bekar	Evli		
Maaş durumu	15,3	-	10,8	26,4	14,3	7,8	-	22,0	4,7	32,2	-	18,0	-	-	18,2	15,1	
Siyasal bir iş olması	21,3	-	27,0	16,1	39,8	21,8	-	22,0	18,6	11,1	45,7	22,3	10,0	-	18,2	21,5	
Aşırı sorumluluk	15,1	-	16,2	12,2	14,3	19,8	-	15,0	18,6	11,1	16,7	15,0	25,0	-	18,2	18,0	
Siyasal karışma ve baskı	25,3	-	40,8	22,8	14,3	29,4	-	30,0	29,9	89,8	-	23,5	30,0	100,0	45,6	27,1	
Yükseklik	7,7	-	-	3,6	14,3	15,7	-	-	20,8	-	25,0	8,0	-	-	-	5,1	
Yüksekme (terfi) olanaklarının kısıtlılığı	7,7	-	-	10,1	14,3	3,8	-	4,8	14,8	-	10,7	9,0	-	-	-	3,3	
Ardan eğilim düzeyi	1,3	-	-	3,0	-	-	-	2,4	-	-	-	1,5	-	-	-	1,4	
Amacınun açıklanması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Çalışma ortamındaki tutarsızlık	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Çevrenin gördüğü ve harikede olduğu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Hava kirlenmesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Hizmet binasındaki ist. aydınlatma gibi konuların yetersizliği	3,8	-	-	-	-	2,8	-	-	2,3	-	0,0	-	-	-	-	3,7	
Başka	-	-	-	-	-	-	-	2,4	-	-	-	-	-	-	-	-	
Çevre temizlik istenmedi	1,3	-	5,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10,0	-	-	1,4	
Cevap	155	-	37	50	14	51	-	32	43	18	12	135	20	2	11	144	
Baz	155	-	37	50	14	51	-	32	43	18	12	135	20	2	11	144	
			Fstat= 5,42 (R) Faut= 4,87 (R) X2= 42,1 (K)			Fstat= 2,87 (R) Faut= 64,57 (K)	Fstat= 1,67 (K) Faut= 5,2 (R) X2= 35,02 (K)	Fstat= 8,35 (R) Faut= 33,8 (K)	Fstat= 1,5 (K) Faut= 9,59 (R) X2= 3,57 (K)								

Yöneticilerin işlerinde elverişsiz olarak gördükleri özellikler ile kaymakamların yaşları ve hizmet süreleri arasında bir ilişki söz konusudur.

Kaymakamlar değişen sayı ve oranlarda işlerinin elverişsiz özelliği olarak yaş gruplarına göre az bir farklılık arz ederek “siyasal karışma ve baskıyı”, “stresli bir iş olmasını”, “maaş durumunu” “aşırı sorumluluğu” ve “terfi durumunu” ortaya koymaktadırlar.

Kaymakamların mesleğe ilk başladıkları dönemde siyasal karışma ve müdahaleden öncelikli olarak etkilendikleri ve bunu en elverişsiz özellik olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Tablo 4: Görev ve yetkilerdeki dengesizlik sizin için stres nedeni olabilir mi?

	YAŞ					KAYMAKAMLIK YAPTIĞI SÜRE				EĞİTİM			MEDENİ DURUM				
	Genel	20-25	26-30	31-35	36-40	41+ ve üzeri	< 1 yıl	1-10 yıl	11-20 yıl	21-30 yıl ve üzeri	31+ yıl ve üzeri	Üniversite mezunu	Yüksek lisans	Doktora	Bekar	Evli	
Asla	3,8	-	-	7,5	-	3,9	-	4,9	-	11,1	-	3,0	-	100,0	-	4,2	
Seyrek olarak	15,5	-	5,4	28,3	14,3	9,8	-	20,7	16,3	-	-	15,8	15,0	-	18,2	15,3	
Bazen	35,4	-	48,6	17,0	42,9	43,1	-	32,9	41,9	55,6	-	33,8	50,0	-	-	38,2	
Sık sık	32,3	-	45,9	32,1	28,6	23,5	-	34,1	27,8	11,1	68,7	33,8	25,0	-	83,6	29,9	
Daima	12,9	-	-	15,1	14,3	19,6	-	7,3	14,0	22,2	33,3	13,5	10,0	-	18,2	12,5	
Cevap	155,0	-	37,0	50,0	14,0	51,0	-	82,0	43,0	18,0	12,0	133,0	20,0	2,0	11,0	144,0	
Baz	155,0	-	37,0	50,0	14,0	51,0	-	82,0	43,0	18,0	12,0	133,0	20,0	2,0	11,0	144,0	
			Fstat= 3,77 (R) Faut= 4,72 (R) X2= 31,11 (K)			Fstat= 3,04 (R) Faut= 7,43 (R) X2= 32,2 (K)	Fstat= 1,48 (K) Faut= 10,38 (R) X2= 52,6 (R)	Fstat= 1,17 (K) Faut= 9,59 (R) X2= 8,59 (K)									

Kaymakamların görev ve yetkilerindeki dengesizliğin stres kaynağı olup olmadığının değerlendirilmesi ile kaymakamların yaşları ve kaymakamlık süreleri arasında bir ilişki vardır.

Genel olarak bakıldığında 155 kaymakamın %35,4’ü görev ve yetkisizliğin “bazen” stres nedeni olduğunu, %32,3’ü “sık sık”, %12,9’u ise “daima” stres nedeni olduğunu belirtmektedirler.

Yanıtların “sık sık”, “bazen”, “daima” arasında olması da bu durumu doğrulamaktadır.

Tablo 5: Size göre, yönetici olarak çalışmak stresi fazla olan bir iş yapmak mıdır?

	YÖNETİCİLİĞE BAĞLI SAĞLIK SORUNLARI														
	Genel	Boş vaktim her zaman yeterli	Yeterli vaktim yok	Üstlerimle ilişkilerim	Eve gitme	Uyku düzenliliğim	Aynı işi yapmama	Misafirlik	Herhangi	Tatil	Hastalık	Tatil	Ailevi meseleler	İstih	Diğer
Evet, çok stresli	30,2	38,4	43,2	29,8	37,0	29,2	34,4	-	-	-	25,0	100,0	-	-	-
Evet, oldukça stresli	47,9	30,3	40,5	53,8	37,0	53,8	62,5	66,7	-	50,0	100,0	50,0	65,7	100,0	33,3
Evet, çok az stresli	15,5	-	-	-	20,5	10,8	9,8	33,3	-	50,0	-	26,0	-	-	-
Kararsızım	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hayır	6,4	6,1	10,8	7,1	6,0	6,2	3,3	-	-	-	-	-	-	-	66,7
Cevap	407	33	37	85	73	65	61	12	-	4	11	8	4	6	2
Baz	407	33	37	86	73	66	61	12	-	4	11	8	4	6	2
		Fstat= 0,99 (K) Faut= 4,49 (R) X2= 96,54 (R)													

Yönetici olarak çalışmanın stres kaynağı olup olmadığının tespiti ile yöneticiliğe bağlı olarak tezahür eden çeşitli sağlık sorunları arasında bir ilişki vardır. Yöneticiliğe bağlı sağlık sorunlarına verilen 407 cevaptan 85’inde ülser-gastrit türü hastalıklar görülmektedir (155 kaymakamın %29.6’sı).

Yöneticiliğe bağlı sağlık sorunları ile ilgili verilen 407 cevabın 73’ü “baş ağrısı” olmaktadır (155 Kaymakamın %18.1’i).

407 cevaptan 65’i uyku düzensizliği olmaktadır (155 Kaymakamın %16.1’i).

407 cevaptan 61’i “aşırı sinirlilik” olmaktadır (155 Kaymakamın %16.1’i).

Yöneticiliğin “çok” ve “oldukça” stresli görülme oranı %78.1’dir.

Tablo 6: Sizce, mülki idare amirinin ‘başarılı’ olması ne demektir?

	Genel	TERFİ İMKANI		RASYONELLİĞE		
		Evet/er	Hayır/yok	İnisiyatif	Kısmen inisiyatif	İnisiyatif
Mevzuata uygunluk derecesi	3,9	3,7	4,3	-	3,8	4,0
Koluk, asayiş sorunlarının çözülmesi	2,9	-	0,7	-	3,8	2,0
Her türlü idari sorunların çözülmesi	13,5	11,9	17,4	-	7,7	17,0
Şyasal otoriteyle uyumluluk	1,3	-	4,3	-	-	2,0
Bulunulan yere ait sorunların inisiyatif kullanılarak çözülmesi	75,5	81,7	60,9	100,0	82,7	71,0
Kademo ilertomocinin (terfi) hızlı bir şekilde yapılması	1,3	-	4,3	-	-	2,0
Östlerin takdir etmesi	-	-	-	-	-	-
Cevap vermek istemedi	1,9	2,8	-	-	1,9	2,0
Cevap	155	109	46	3	52	100
Baz	155	109	46	3	52	100
		Fstat= 3,41 (K) Faut= 1,06 (K) X2= 22,82 (R)		Fstat= 3,88 (R) Faut= 2,14 (K) X2= 6,38 (K)		

Bu tabloda mülki idare amirinin başarılı olma kriteri olarak %75.5’in bulunulan yere ait sorunların inisiyatif kullanılarak çözülmesi cevabı oldukça anlamlıdır. Kaymakamlar bir şehrin yöneticileri olarak kentin mekân bilincine sahip görünmektedirler.

Tablo 7: İş yükünün fazlalığı sizin için stres nedeni olabilir mi?

	YAPTIĞINIZ İŞ SAĞLIĞINIZI						İŞİNİZİN ELVERİŞSİZ ÖZELLİKLERİ															
	Genel	Çok etkiliyor	Oldukça etkiliyor	Az etkiliyor	Kararsızım	Etkilemiyor	Maaş durumu	Stresli bir iş olması	Aşırı sorumluluk	Siyasal karışma / baskı	Yetkisizlik	Terfi olanaklarının kısıtlılığı	Astların çoğunluğu	Amir-meruz ilişkileri	Çalışma ortamındaki huzursuzluk	Çevrenin olumsuz / hırslı olması	Hava kirlenmesi	Hizmet dışının yönetimsizliği	Bünye	Çevre verimsizliği		
Azla	19,1	16,7	22,0	7,4	-	33,3	3,9	11,5	16,9	15,0	23,9	37,2	22,2	-	-	-	-	-	-	-	-	
Seyrek olarak	27,8	-	20,0	31,5	66,7	26,7	35,3	11,5	15,4	20,8	26,1	25,6	22,2	33,3	-	-	-	-	-	-	100,0	
Bazen	33,5	33,3	26,0	38,9	33,3	40,0	35,3	49,6	40,0	33,3	23,9	18,8	33,3	33,3	100,0	-	100,0	-	-	-	100,0	
Sık sık	21,3	30,0	24,0	22,2	-	-	21,6	26,0	16,5	22,5	26,1	18,6	22,2	33,3	-	-	-	-	-	-	100,0	
Daime	5,5	20,0	8,0	-	-	-	3,9	16,4	9,2	8,3	-	-	-	33,3	-	-	-	-	-	-	-	
Cevap	155	30	50	54	6	15	51	96	85	120	46	43	9	-	6	1	1	3	-	-	2	
Baz	155	30	50	54	6	15	51	96	85	120	46	43	9	6	1	1	3	-	-	-	2	
		Fstat= 2,72 (K) Faut= 5,14 (R) X2= 42,22 (K)					Fstat= 5,47 (R) Faut= 12,30 (R) X2= 75,41 (K)															

Kaymakamların iş yükü fazlalığının stres nedeni olarak görülüp görülmemesi ile yaptıkları işin elverişsiz olarak düşündükleri özellikleri arasında bir ilişki vardır.

Stres etmeni olan unsurlardan kaymakamlardan işlerinin elverişsiz özellikleri olarak siyasal karışma ve baskıyı görenler %28.5 (Toplam 120 yanıt); stresli bir iş olduğunu belirtenler %21.3 (Toplam 96 yanıt); aşırı sorumluluğu yaptıkları işin elverişsiz özelliği olarak görenler %16.1 (Toplam 65 yanıt); yaptıkları işin elverişsiz özelliğini maaş durumu olarak belirtenler %15.5 (Toplam 51 yanıt); yetkisizlik diyenler %7.7 (Toplam 46 yanıt); terfi olanaklarının kısıtlılığını belirtenler %7.1 (Toplam 43 yanıt) şeklinde gözlenmektedir.

Yönetici olarak çalışmanın stresini fazla bir iş olarak benimsenmesiyle yapılan işin sağlıklarını etkilemesi arasında bir ilişki vardır.

Yöneticiler olarak çalışmanın sağlıklarını etkilediğini düşünenlerin (54 kişi, %34.7) “çok” ve “oldukça etkiliyor” diyenlerin oranı %67 (104 kişi) olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Yaptığınız iş nedeniyle sağlığınızın bozulduğu veya olumsuz olarak etkilendiği konusunda mısınız?

	Genel	İŞ DEĞİŞİKLİĞİNİ					YÖNETİCİLİK				BU GÖREVİ YİTİRMekten DOLAYI					
		Saldırı dipnotum	Başarı dipnotum	Neden dipnotum	Hiç dipnotum	Dipnotum	Çok stresli	Oldukça stresli	Çok az stresli	Kararsızım	Stresli değil	Stres çok dipnotum	Stres oldukça dipnotum	Kararsızım	Stres az dipnotum	Stres hiç dipnotum
Evet, çok etkiliyor	19,4	75,0	41,7	-	11,8	4,9	30,2	17,1	9,1	-	14,3	20,0	22,4	-	29,4	-
Evet, oldukça etkiliyor	32,3	25	41,7	19,5	41,2	31,7	41,9	30,3	31,3	-	14,3	16,7	30,6	62,5	35,3	-
Evet, az etkiliyor	34,7	-	8,3	73,2	47,1	29,3	18,6	39,5	45,5	-	42,9	23,3	37,6	37,5	23,8	71,4
Kararsızım	3,9	-	4,2	-	-	9,8	4,7	5,3	-	-	-	13,3	2,4	-	-	-
Hayır, etkilemiyor	9,7	-	4,2	7,3	-	24,4	4,7	7,9	13,6	-	28,6	16,7	7,1	-	11,8	28,6
Cevap	155	8	48	41	17	41	43	76	22	-	22	30	85	16	17	7
Baz	155	8	48	41	17	41	43	76	22	-	22	30	85	16	17	7
		Fstat= 1,71 (K) Faut= 1,17 (K) X2= 92,38 (K)					Fstat= 3,36 (R) Faut= 6,64 (R) X2= 20,36 (K)				Fstat= 3,23 (K) Faut= 7,14 (R) X2= 32,94 (K)					

Yapılan iş nedeniyle sağlığın bozulması veya olumsuz etkilenmesiyle yöneticiliğin stresliliği arasında ilişki vardır.

Yapılan iş nedeniyle sağlığın bozulmasında yöneticiliğin “oldukça stresli” bir iş olduğunu söyleyenler (76 kişi, %49.1); Yöneticiliğin “çok stresli” olduğunu söyleyenler ise (43 kişi, %27.7) nispetindedir.

Yapılan iş nedeniyle sağlığın bozulması veya olumsuz etkilenmesiyle görevi yitirmekten dolayı strese dayanıklılık arasında bir ilişki vardır.

Yapılan iş nedeniyle sağlığının bozulduğunu düşünenlerin bu görevi yitirmekten dolayı, strese “oldukça dayanıklıyım” diyenlerinin (85 kişi, %54.8), %37.6’sı sağlıklarının “az etkilendiğini”, %30.6’sı “oldukça etkilendiğini”, %22.4’ü “çok etkilendiğini” söylemektedir.

Strese “çok dayanıklı”yım diyenlerin (30 kişi, %19.4), %26.7’si sağlığının “oldukça etkilendiğini”, %23.3’ü “az etkilendiğini”, %20’si “çok etkilendiğini”, %16.7’si “etkilenmediğini” söylemektedir. (Bu konudaki detaylı bilgi, veri, bulgu ve değerlendirmeler için bakınız: Korkusuz, 2012)

6. Kamu Yönetiminde İnsan, Yönetici Profili ve Şehir Bağlamında Gelecek Tasarımı

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş süreci ve ardından bilgi toplumu gerçeği ile yüz yüze kalan dünya ve insanlık tarihi tüm bu aşamaların beraberinde getirdiği zorluk ve imkânları eş zamanlı olarak yaşamaktadır. Hızlı değişim ve dönüşümler karşısında en çok etkilenen olgu ve yapı elbette yönetim gerçeği olmaktadır. Bununla beraber her kültür ve medeniyet havzası kendisine ait bir duruş ve tutumla sorunların üstesinden gelmeye çalışır. Aynı zamanda her ülke, siyasal sistemi dolayısıyla kamu idaresi ve kendine özgülüğü ile -kendini başkalarından ayıran tarihi, kültürel, ekonomik ve sosyal belirleyicilerin etkisiyle- biricikleşir. Türk kamu yönetimi geleneği de süreklilik ve değişim sarmalında kendisine ait seyir rotasında ilerlemektedir. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de etkin, verimli ve “management” yönetim ilkeleri çerçevesinde global ama aynı zamanda yerellik boyutunu içeren bir yeniden yapılanma gereksinimi bulunmaktadır.

Hem merkezi hem de yerel yönetimler ekonomik gereklilik ve maliyetler, sosyal hizmetler ve giderek artan ağırlığı ve özgülleşme süreci ile birey ve insani talep ve beklentilerin çoğalması olguları karşısında yapı ve fonksiyonlarını yeniden gözden geçirmektedirler. Şehir yönetimi de bireysel ve toplumsal kaynaklı stres unsurları ile alabildiğine kuşatılmış vaziyettedir. Hızlı karar alma mekanizmaları, meşruluk ve benimsenme süreci yerindenlik ilkesini daha bir öne çıkartmıştır.

Merkezi yönetim organları ile yerel yönetim yapıları arasındaki ayırım ve sınırların keskinliği ortadan kalkmaktadır. Tarihsel ağırlığı olan kurumlar da dönüşüme uğramaktadır. Günümüzde yerel yönetimlerin güçlendirilmesi paralelindeki gelişmeler kaymakamlık kurumuna bakışı da etkilemiştir. İlçe düzeyinde de seçilmişlerin atanmışlar nezdindeki ağırlıkları artmıştır. Zaten atanmışlar/seçilmişler rekabeti yönetim olgusunun yapısal sorunlarından belki de en önemlisidir.

Çağın özellikleri ve dünyadaki hızlı değişim, yönetim anlayışı bağlamında, tüm kurumları değişime zorlamaktadır. ‘Birlikte yönetmek’, ‘danışarak ve yardımlaşarak karar almak’, ‘toplumsal gücü tam kapasite kullanmak’ ve ‘bireyi yapabilir kılmak’ düşünceleriyle öne çıkan yeni yönetim anlayışı gelişimin anahtarı olarak görülmekte ve ciddi bir alternatif olarak önümüzde durmaktadır (Kutluk, 2013, s. 136).

Kaymakam her yöneticinin karşılaştığı problemlere ek olarak kamu yöneticisi olmanın verdiği yükü de taşımak durumundadır. Böylelikle bir örgüt yöneticisinin stres etkenlerine ilaveten kamu yönetiminin stres unsurları da ‘kaymakamlığın kendine özgü problemleri’ üzerine eklenmektedir.

İlçe düzeyinde kaymakamların en büyük stres kaynağının mevzuat dışı siyasal baskı ve yönlendirmeler olduğu görülmektedir. Siyasal baskı hem sistemin işleyişini, hem de sistemi işleteni, düzen ve dengeden uzaklaştırır. Zaman zaman bürokrasi kendi güç kaynaklarını geliştirebilme bakımından siyaset kurumuna karşı direnç gösterebilir. Bürokrasi siyasetin içinde fakat kendi dünyasında işleyen örgütsel bir tavra ve reflekse sahiptir. Siyasal yapının bürokratik yapıya etik-hukuki olmayan müdahaleleri amaç/değer sisteminin tahribatı anlamına gelebilir. Bürokrasinin siyasete karşı sorumluluğu olmakla birlikte kendine ait insani, etik ve yasal zemini de yok değildir.

Siyasi ve politik belirsizlikler, gelişmiş demokratik ülkelerden çok siyasi gerilimlerin yoğun olarak yaşandığı, siyasi kriz ve istikrarsızlıklarla çalkalanan ülkelerde gözlenmektedir. Ertekin’in “Türkiye’de Kamu Yöneticilerini En Çok Etkileyen 100 Stres Etmeni: Bir Deneme” adıyla, yöneticiler üzerinde yaptığı stres araştırmasında, yöneticileri strese sokan 100 stres etmeni sıralamasında ilk sırayı “siyasi ortamdaki değişimler ve siyasi baskılar” alırken, ikinci sırayı yine siyasi istikrarla doğrudan ilgili olan “Ekonominin durumu ve ekonomik kararlardaki hızlı değişim” almaktadır (Akt. Tutar: 2007, s. 186).

Bulgu ve veriler belirli bir derecede değişime uğramakla birlikte siyasal kültürün otoriter ve ataerkil yapısı, bürokrasi ve siyaset ilişkilerinin gerilimli doğası kendisini yine bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu aynı zamanda demokrasi serüvenimizin vardığı istasyonu da göstermektedir. Siyasal kültürün kendine ait yapısı ve işleyişi kamu yönetimini ve yöneticilerini etkilemektedir.

Siyasal faaliyet, sorunlara akılcı çözüm getirmek amacıyla politika üretmektir. Ülkemizde siyasal faaliyet denilince politika yapmak yerine sadece iktidarı ele geçirmek ve muhafaza etmek anlaşıldığından ideolojik yönelim ön plana geçmekte ve rant ekonomisine odaklanma söz konusu olmaktadır. Toplumsal ve ekonomik sorunlar da giderek ağırlaşmakta ve politika/siyasa yapımı ikinci planda kalmaktadır. Siyasal etkinlik gerçek değerine ulaştığı takdirde hem parlamentonun hem de kamu bürokrasisinin düzeyi de yükselmiş olacaktır. Böyle bir anlayış ancak liyakat önceliğini sadakate tercih etmekle mümkün hale gelebilecektir. Ülkemizin siyasal kültüründeki ‘biz-onlar’ ayırımından kaynaklanan ve sürekli ötekine güvensizlikle beslenen siyah-beyaz yaklaşım ve değerlendirmelerin ötesine geçilerek hakiki çözümleri ortaya çıkarmaya zemin

hazırlayacak ‘tılsımlı gri’yi bulma ihtiyacı kaçınılmazdır (Heper, 2002, ss. 165-167). Siyaset ve bürokrasi ilişkilerine bir bütün olarak bakıldığı zaman siyasal kültürümüze ait karakteristiklerin bürokratik yapılanma ve işleyişe de aksettğini görmek çok tabiidir. Siyasal faaliyetlerle birlikte yürütülen idari bürokratik faaliyetlerin de iletişimsel ortak aklı içerecek bir rasyonel ve insani yeniden okuma gereksinimi açıktır.

Örgütsel yönetimin hiyerarşik birimleri, birbirinden bağımsız değil aksine birbirlerinin ayrılmaz parçalarıdır. Tüm birimlerin eşgüdüm ve önderliği görevini üstlenen yönetimin başarılı olma derecesi diğer birimlerin nitelikleriyle doğru orantılıdır. Yönetici ancak eldeki imkânları değerlendirmek durumundadır. Kaymakamlarda da bir anlamda başarı şartı olan ekibinin niteliksel gücünün (eğitim seviyesi ve deneyimleri) yeterince elverişli olmaması çalışmalarının sonucunu etkilemektedir. Zaten ağır olan iş yükü ve çalışma şartları böylece daha da zorlaşır.

Aşırı kırtasiyecilik sebebiyle asıl ve genel hizmetlerin yapılamaz hale geldiği, ayrıntılarda boğulduğu gözlenmektedir.

Aynı zamanda kaymakamlarda stres oluşturan etmenlerin en önemlilerinden biri tam ve etkin hizmet oluşturmama düşüncesidir. Kaymakamları daha başarılı kılabilecek etken, çalışma koşullarını destekleyici unsurlarla donatmaktır. Bir yöneticinin kendini işine adanmasının şartı, yaptığı işten doyum sağlaması, başarılı olduğuna inanması ve başarısının ödüllendirilmesidir. Terfi sistemi objektif olarak işletilmelidir.

Bir kaymakamın bütün bu şartlar içinde başarılı olması ‘kişisel’ ve ‘öznel’ güç unsurlarının devreye girmesiyle mümkündür. Bu güç, kişisel kapasite ve sağlığın niteliksel üstünlüğüdür. Yöneticilerde ortaya çıkan ve özellikle yönetsel kökenli hastalık türlerinin, yönetimin etkinliğini ve verimliliğini olumsuz olarak etkileyeceği hususu mutlaka göz önüne alınmalıdır. Hem yöneticileri hem de idari yapıyı canlı ve dinamik tutan esas unsurun sağlık olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir.

Sonuç olarak karşılaşılan ya da ortaya çıkan her stres durumu, yöneticinin bir anlamda bir “meydan okuma” ile yüz yüze gelmesi demektir. Bu meydan okumalara karşı verilen en uygun cevaplar yöneticinin daha iyiye giden yolda önemli bir birikim elde etmesine zemin hazırlar. Bu meydan okuma sürecinde karşılaşılan zorlukların derecesi yöneticinin kişiliğinin güçlenmesine katkıda bulunacaktır. Önemli olan bu meydan okumaların tüketici ve tahrip edici mahiyette bulunmamasıdır. Bu da ancak idari sisteme yapılacak tesir ve müdahalelerin idari sistemin amaç ve değerleriyle kontrol edilerek dengeli bir transformasyonuyla mümkün olabilir. Bu gerçekleştirilirken de idari yapının kendi iç dengesiyle beraber dinamizminin de korunmasına çalışılmalıdır. Bir yönetici olarak kaymakamlarda ortaya çıkan stresin kaynakları, etki ve sonuçları birbirinden farklı birçok alanla karşılıklı etkileşim ve dönüşüm halinde görünmektedir. Yöneticilerdeki bu stresin yansımaları “stres yönetimi” ışığında düşünülmelidir.

Kamu yönetiminin biçimlenişinde ve sosyal ölçekte algılanışında temel belirleyici aktörlerden birisi olan kaymakamın ve kaymakamlığın tarihsel süreç içindeki değişim ve süreklilik gerilimi Türkiye'nin kendi sosyal ve politik gerçekliğinden ayrı olarak ele alınamaz. Ekonomik ve kültürel unsurlarla birlikte hızla gelişen teknolojik imkânlar da sosyal algıyı biçimlendiren uyarıların çoğalmasını beraberinde getirmektedir. Sosyal algının kendisi kadar kaymakamların özelinde gerçekleşen bireysel algı ve yorumlama da stres yönetiminin çapraz reaksiyonlar biçiminde dışı vurumuna yol açabilmektedir. Buradaki çapraz reaksiyonlardan kasıt hiyerarşik olmayan, öngörülemez sıra dışı her türlü etki ve tepkiye açık sonuç ve durumlardır. Kimi zaman bir güvenlik olgusu, kimi zaman sosyal adalet düşüncesi, kimi zaman da acil bir eğitim ve sağlık problemi, kaymakamları tavır alış önceliği ve seçenekleri bakımından icbar eyleyebilmektedir. İşin stres yönetimi bağlamında belki de en önemli unsuru yönetici sağlığının, yönetimin verimliliğine olan tesiridir. Bu tesirin derecesi optimum noktasında olduğu sürece başarı ve hizmet grafiği hep yükselecektir.

Her yönetici gibi kaymakamlar da insan unsurunu maddi ve manevi kaynakları harekete geçirecek bir şekilde belli amaçlar ve hedefler için temel kurallar ve hukuk çerçevesinde sevk ve idare etmektedir. Bu yönlendirme ve organizasyon şehrin kültürel ve politik atmosferinden etkilenmektedir. Yönetici bir etkileşim ve dönüştürme sürecine girerken yönetilenlerin müdahale ve tasarruflarına da açık hale gelmektedir. Şehrin kimliği, kültürel kodları ve tarihi arka planı bu noktada önemli bir rol oynar. Her şehrin ortak duygudaşlık kalıpları geliştiren homojen ya da heterojen bir ruhsal iklimi de vardır. Merkeziyetçi karakteri ağır basan siyasi ve sosyal düzenler modern ve postmodern çağın iç evrimine uygun bir adaptasyon sürecine uğrayarak yerel ve evrensel demokratik değerlerle kendini yeniden tanımlayıp anlamlandırabilmekte ve farklılaşma süreçlerini çok yönlü ve boyutlu olarak yaşayıp geliştirmektedir. Bu zorlu ve kimi zamanda kaotik denilebilecek süreçler şehrin kontrol dışı disiplinsiz denilebilecek bir seyir rotasında ilerlemesine yol açabilmektedir. Bu noktada hukukun ve adaletin insani, manevi ve demokratik değerlerle bütünleşerek disipline edici, form tutucu özelliklerine ek olarak moral, motivasyon ve güç kaynaklarının harekete geçirilmesiyle kombine edilmesi ihtiyacı bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır. Bu bir bakıma hukuk ile siyasetin, ekonomi ile kültürün, insan ile toplumun belli ve meşru kabul edilmiş bir ağırlık merkezinde toparlanması eğilimiyle paralel olarak çevreye ve periferi doğru savrulmaları kaçınılmaz kılan merkezkaç güçleri de işleme dâhil edecektir. Doğal ve insani denge ve düzenin sağlanması şehir yönetiminin özelde ve kamu yönetiminin genelde etkinliğine ve verimliliğine bağlı olacaktır. Yöneticilerde ortaya çıkan stresin belli bir eşiği aşması durumunda ortaya çıkacak tablo zaman içerisinde tükenme sendromuna (burn out) sebep olarak sistemi kımıldayamaz hale getirebilecektir.

Şehir, asgari saygıya karşılık gelir. Göçer'in bu konudaki ilginç tespiti şu şekildedir:

Üniversite yıllarında Bursa'dan Adana'ya otobüsle giderken yanıma Dubaili bir Arap yolcu oturmuştu. Bursa'yı nasıl buldunuz? Sorumu -Bursa muhterem! Şeklinde cevaplamış; Dubai'yi de, dümdüz bir çölde yüksek binaları olan şehir olarak tarif etmişti (Göçer, 2013, s. 74).

Şehrin oluşumu ve gelişimi modernitenin sunduğu değişim ve dönüşüm kapasitesiyle beraber geleneksel kodların kadim değerlerinde saklı bulunan bilgelik ve hikmeti içeren süreklilik unsurlarını da bünyesinde taşımaktadır. Şehrin yöneticisinin başarılı olma imkân ve potansiyeli bu değişim ile beraber sürekliliği yakalayabilme tarzında ve tavrında açığa çıkmaktadır.

Sonuç

Çalışmamızın teorik kısmında, sistemin çerçevesi tanımlanmaya çalışılmış, anket kısmında ise kodları tanımlanan sistemin içinde, sistemin uygulayıcılarına sorular yöneltilerek, "içerden" bakışın netleştirilmesine çalışılmıştır. Yapılacak önerilerle de yaklaşım ilkeleri doğrultusunda, yönetim gerçeğinin ve yönetici olgusunun genel özellikleri göz önünde tutularak, mikro alandaki düzeltim için ipuçları verilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın yapıldığı dönemden bu yana Türkiye'de başta hukuki düzenlemeler olmak üzere siyasetin hemen hemen tüm alanlarında çok ciddi bir farklılaşma eğilimi gözlenmekte ve yeni biçimleniş de global dünyanın gerekleriyle Türkiye'nin kendisine has sosyo-politik yapısı arasında bir sarkaç hareketi yapmaktadır. Demokrasi ve insan haklarının evrensel standartlar ile beraber milli kültürü ve yerel değerleri de içerecek bir zenginlikte sosyal algının oluşmaya başladığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Kaymakamlık kurumunun tarihi köklerinin mevcudiyeti dolayısıyla varlığını idame ve ikame ettirmesi kaçınılmaz olarak değerlendirilebilse de işlev ve etkisinin bir bütün olarak orta ve uzun vadede tartışmaya açık olduğu görülmektedir. Kimi batılı ülkelerde örneği görülen kent meclisleri ve kent yöneticisi (city manager) ülkemizde de yerel demokrasinin gelişimi bakımından en azından tartışma düzeyinde sürece dâhil edilmelidir. Elbette bu gelişmenin yaşanabilmesi demokratik kültürün ve seçim geleneğinin sosyo-ekonomik ve sosyo-politik zemininin oluşmasıyla mümkün hâle gelebileceği çok açıktır. Belki bu şekilde kaymakamların aşırı iş yükü ve mesleki tatmin ve temsil krizinden kaynaklanan kimi sorun alanları da daha makul ve eleştirel formatta yeniden biçimlendirilebilecektir. Kronikleşen stres unsurlarının yöneticideki kariyer gelişimini ve profilini etkileyen temel parametrenin yapısal-sistemik kaynak havuzunun yetersizliğidir.

Bu alan araştırmasının yapıldığı tarihten itibaren 20-25 yıl sonra (2017-2022 yıllarında) yenilenmesi ülkemiz için her bakımdan çok yararlı sonuçlara yol açacaktır. Yüz yüze görüşmeler ve birebir konuşmalarda sorun alanlarının ortadan kalkmadığı tam tersine bir süreçle öğrenilmiş çaresizlik tutumunun eşliğinde zevahirin kurtarılarak durumun idare edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Yapısal yetersizliklerin çözümü zaten bireysel kapasite ve ustalikle çözülemez ve aşılamaz. Güçlü ve donanımlı bireysel yönetici profili ancak nispi bir rahatlama sağlayabilir.

Yeni değişme ve gelişmeler de o dönemdeki araştırmanın doğal dokusu bozulmadan makalemize dâhil edilmeye çalışılarak, belli bir nispette güncelleştirilme gerçekleştirilmiştir.

Kaymakamlar yaptıkları iş nedeniyle sağlıklarının etkilendiğini düşünmekte ve işlerinin en elverişsiz özellikleri olarak sırasıyla; siyasal karışma ve baskıyı, stresli bir iş olmasını, aşırı sorumluluğu belirtmektedirler. Kaymakamlarda yöneticiliğe bağlı olarak ortaya çıkan ilk üç sağlık sorunu sırasıyla; ülser-gastrit türü rahatsızlıklar, baş ağrısı ve uyku düzensizlikleridir.

Kaymakamlar yönetimde başarılı ve doyumlu olabilmek için alternatif oluşturmanın gerekliliğine inanmalarına rağmen, kanun ve yönetmeliklerin kendilerine alternatif seçenekleri yeterince bırakmadığını düşünmektedirler.

Kaymakamlara göre başarılı olmak, öncelikli olarak bulunulan yere ait sorunların inisiyatif kullanılarak çözümlenmesidir. Bu durum gelecek için önemli bir projeksiyondur.

Kaymakamlar genellikle, kaymakamlığın üst düzey bir yöneticiliğe geçişte yükselme potansiyeline sahip olduğuna inanmalarına rağmen, terfi olanaklarının rasyonel kriterlere göre yapılmadığını düşünmektedirler.

Kaymakamlar, stresi önlemeye yönelik stratejiler olarak sırasıyla; çalışma şartlarının iyileştirilmesini, yetki devrini, sorunların üzerine gidip çözme kararlılığına sahip olmayı, dinlenme ve tatil olanaklarının artırılmasını göstermektedirler.

Yöneticilerde ortaya çıkan hastalık türleriyle, yaptıkları işin sağlıklarını etkilemesi ve işlerinin elverişsiz olarak değerlendirdikleri özellikler arasında bağlantı vardır. Şehir yönetisi olarak oldukça stresli bir ortamda buldukları görülmektedir.

Her sistemde olduğu gibi idarenin de işlev ve amaçlarını insan (kaymakam, belediye başkanı, vali vb.) üzerinden gerçekleştirdiği bilinmektedir. Neticede bu “insan”ın başarısı idarenin başarısı anlamına gelmektedir. Bu sebeple “insan” unsuru mümkün olduğu kadar donanımlı hale getirilmeli ve iş yapmanın önündeki engeller kaldırılmalıdır. Bir insanı “iş yapabilir” kılan da, zihinsel ve fizyolojik bütünlüğünü tehdit edecek stresi pozitif bir güç haline dönüştürmektir. Bu da dengeli, dinamik bir yaklaşımla mümkün olur.

Kaymakamlar birçok faktörün etkisiyle stres içine düşmektedirler. Bu stresli durum sonuçta kaymakamların sağlıklarını da bozmakta ‘yöneticilik hastalıkları’ diyebileceğimiz rahatsızlıklara yol açmaktadır. Böylece stres nedeniyle görevlerinden ‘psikolojik’ uzaklaşmaya aşırı stresin yol açtığı fizyolojik hastalıklar nedeniyle ‘fiziksel’ uzaklaşma da eklenecektir. Bu da görev ve işlevlerine ‘yabancılaşma’ sürecini başlatmış olacaktır. Bu durumdaki idarecilere, strese psikolojik olarak kendilerini hazırlamaları ve mümkün olduğu kadar dinlenme, spor ve tatil imkânlarından yararlanma ve iş stresini eve taşımamalarını önermek yerinde olacaktır. Sadece mesleki dayanışma sorun

çözümüne yetmemektedir. İşin psikolojik derinliği ve çözüm için zengin bir bio-kültürel beslenme havzası dikkate alınmalıdır.

Çizilen bu tablo karşısında kaymakamlar “stresi” yaşayan unsur olarak, büyük bir ağırlıkta “çalışma şartları”nın iyileştirilmesini önermektedirler. Yani bu “iyileştirme” şikâyet edilen streten siyasi müdahaleye, mevzuattan mali olanakların artırılmasına oradan da terfi imkânlarının rasyonelleştirilmesi isteğine kadar uzanır.

Yöneticilere stres eğitimi verilmelidir. Böylece kaymakamlar, somut olarak karşı karşıya kaldıkları stresi daha iyi tanıma ve başa çıkma yollarını öğrenip bilinçli bir şekilde hareket edebileceklerdir. Ayrıca stresin yol açabileceği durumlar konusunda kaymakamların bilgilendirilip koruyucu hekimlik yöntemlerinin önerilmesi gerekir. Böylece stres ile sağlık arasındaki ilişki daha iyi anlaşılacak, kaymakamlar problemlerini aşmak için kendilerini daha hazır ve donanımlı hissedebileceklerdir.

Bir kamu yöneticisi olarak kaymakamların iletişim yetenekleri de başarılı yönetici profili için şarttır. İletişim süreçlerini planlama, yönetme ve bunlara katılma biçiminde ele almak mümkündür. Kişinin kendisi ve başkaları hakkında bilgisi ne kadar artarsa iletişim yeteneği de o kadar gelişir. İnsanlar boşlukta yaşamamaktadır, herkesin hayatı her gün birbirine dokunmaktadır. İletişim yeteneğiniz geliştiginde en büyük ödülün varoluşunuzun zenginleşmesi olduğunu göreceksiniz (Sayers, Fran vd., 1993, s. 227). İyi bir iletişimin birçok stres unsurunu devreden çıkararak sağlıklı bir yapıya ve verimli bir işleyişe temel teşkil edeceği akıldan çıkarılmamalıdır.

Siyasi idari kültürümüzün insan odaklı yaklaşımı, başta şehrin ve şehirlinin pratik ve hayati öncelikleriyle, yeni bir okumayla elden geçirilerek zenginleştirilmelidir.

Sonuç olarak sadece kaymakamları değil tüm idari birimleri etkileyen “yönelimsel stres” etmenleri karşısında idareyi daha güçlü kılmak için stres ve yönetim konusu akademik inceleme konusu olmalıdır. Elbette bu gelişme ancak disiplinlerarası bir çalışma ile sağlanabilir.

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi verileriyle Tıp, Sağlık Bilimleri, Psikoloji ve Sosyal Psikolojinin de temel yönelimlerinin ve bakış açısının geniş bir yelpaze ile bu çalışmada ortaya konulması kamuoyumuz ve ilgilenen herkes için yeni bir zenginlik ve esin kaynağı olacağı öngörüsünde bulunmaktayız.

Şehir yöneticiliği kavramı paralelinde demokratik siyasi kültürün gelişimi örgütsel kaynaklı stres unsurlarının algılanmasında ve çözüm sürecinin başarısında belirleyici bir öneme sahip görünmektedir.

KAYNAKÇA

Akdağ, M. (1970). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*. (C.1-2). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.

Aktaş, A. ve Aktaş, R. (1992). İş Stresi. *Milli Prodüktivite Dergisi MPM Yayını* 1, 153-171.

Aruoba, Ç. (1976). Mülki İdare Amirliği. Kurthan Fişek (Ed.). *Bürokrat Kesim İçinde Mülki Amirlerin Yazgısı: Görel Gelir ve Statü Gerilemesi* (ss. 66-90). Ankara: Türk İdareciler Derneği.

Aşan, Ö. ve Aydın, E. M. (2006). *Örgütsel Davranış*. Halil Can (Ed.). İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım.

Baltaş, A. ve Baltaş, Z. (2012). *Stres ve Başaçıkma Yolları*. (28. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Büyükbeşe, T. (2004). Çağdaş Yönetim Yaklaşımları: İlkeler, Kavramlar ve Yaklaşımlar. İsmail Bakan (Ed.). *Stres ve Stres Yönetimi* (ss. 35-58). İstanbul: Beta Basım Yayım.

Eke, A. E ve Aksoy, Ş. (1976). Mülki İdare Amirliği. Kurthan Fişek (Ed.). *Mülki Amirlerin Rol Anlayışları Açısından Mülki Amirlik Sisteminin İşlev ve Sorunları* (ss. 93-117). Ankara: Türk İdareciler Derneği.

Ertekin, Y. (1993). *Stres ve Yönetim*. Ankara: TODAİE.

Eryılmaz, B. (2006). *Kamu Yönetimi*. İstanbul: Erkam Matbaası.

Fişek, K. (1976). *Türkiye’de Mülki İdare Amirliği*. Ankara: Türkiye İdareciler Derneği Yayınları.

Göçer, K. (2013). Şehre Dair. *Şehir ve Düşünce Dergisi*. (2), 74.

Gözübüyük, Ş. (1983). *Yönetim Hukuku*. Ankara: S. Yayınları.

----- (1995). *İdare Hukuku*. (6. Baskı). Ankara: Turhan Yayınları.

Heper, M. (2002). Demokrasimizin Sorunları. *Doğu Batı Dergisi (Yeni Devlet Yeni Siyaset)*, (21), 159-168.

Hicks, H. G. (1976). *Örgütlerin Yönetimi: Sistemler ve Beşeri Kaynaklar Açısından*. (I.Cilt). Ankara: San Matbaası.

İnceoğlu, M. (2004). *Tutum-Algı İletişim*. (1.Baskı). Ankara: Elips Kitap.

Korkusuz, M. H. (2012). *Kamu Yönetiminde Stres Algısı*. İstanbul: Hayat Yayınları.

Kutluk, E. (2013). Afet Yönetiminin Yerel Seviyede Uygulanabilirliği: Belediye Merkezli Yönetişim Modeli. *Şehir ve Düşünce Dergisi*, (2), 127-136.

Mahmutoğlu, A. (2007). Bilgi Çağında Türk Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması-II. (1. Basım). Ahmet Nohutçu ve Asım Balcı (Ed.). *Yerel Yönetim Yasaları Sonrasında Mülki İdare Sistemi: Yerel Yönetimler-Merkezi Yönetim İlişkilerinde Yeniden Yapılanma* (ss. 29-52). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Mevzuat. (2016). Devlet Memurları Kanunu, Kanun Numarası: 657, Kabul Tarihi: 14.7.1965. Erişim Tarihi: 29 Ekim 2016, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf>

- Ortaylı, İ. (1976). Türkiye’de Mülkî İdare Amirliği. Kurthan Fişek (Ed.). *Türkiye’de Taşra Yönetim ve Yöneticiliğinin Evrimi* (ss. 1-22). Ankara: Türk İdareciler Derneği.
- Parlak, B. ve Sobacı Z. (2005). *Kuram ve Uygulamalarda Kamu Yönetimi: Ulusal ve Global Perspektifler*. (1.Baskı). Bursa: Alfa Akademi Basım Yayım Dağıtım.
- Sayers, F. vd. (1993). *Yöneticilikte İletişim*. (1. Baskı). İstanbul: Rota Yayın Yapım Tanıtım.
- Saylan, G. (1976). Türkiye’de Mülki İdare Amirliği. Kurthan Fişek (Ed.). *Mülki İdare Amirliği Sisteminin Belirleyici Özelliği: Merkezilik* (ss. 25-38). Ankara: Türkiye İdareciler Derneği Yayınları.
- Tutar, H. (2007). *Kriz ve Stres Yönetimi*. (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ulusoy, A. ve Akdemir, T. (2006). *Mahalli İdareler: Teori-Uygulama-Maliye*. (4. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yaşamış, F. D. (1987). *Yönetimin ve Yöneticinin Temel Sorunları: Türk Kamu Yönetiminde Bir Örgütsel Gelişme Yaklaşımı. Türk İdareciler Derneği Bilimsel Araştırmalar Dizisi*. Ankara: Türk İdareciler Derneği.
- Yazıcıoğlu, R. (1992). Yönetim Sistemimizin Yeniden Düzenlenmesi (I). *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1 (2), 15-26.
- Yıldırım, T. (1999). *Türkiye’nin İdari Teşkilatı*. (2. Baskı). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Yıldız, M. (2007). Kamu Yönetimi Yöntem ve Sorunlar. Şinasi Aksoy ve Yılmaz Üstüner (Ed.). *Kamu Yönetimi Reformu ve Kamu Yöneticisi Davranışı: Recep Yazıcıoğlu Örneği* (ss. 195-213). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Zelditch, M. (1968). Social Status. *International Encyclopedia of The Social Sciences*, 15, 250-257. USA: Macmillian.

HUDÂVENDİĞÂR VİLÂYETİ'NDE İSKÂN EDİLEN GÖÇMENLERE OSMANLI DEVLETİ TARAFINDAN YAPILAN YARDIMLAR (1878-1900)

Nursal KUMAŞ¹

Öz: XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra; Kırım, Kafkasya ve Rumeli'den gelen göçmenler, Osmanlı yönetimi için sıkıntılı bir süreç yaşattı. Devlet bir taraftan göçmenleri geçici iskân bölgelerine nakledip iâşelerini karşılarken, diğer taraftan da kalıcı iskân bölgeleri oluşturma çabası içine girdi. Göçmen sorunları devlet nezdinde değerlendirilip, vilâyetlerde çeşitli adlar altında oluşturulan muhâcirin komisyonları aracılığıyla giderilmeye çalışıldı. Bu dönemde, Hudâvendigâr vilâyetine ilk göçmen kafesi 1878 yılında geldi. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti, vilâyetin merkezinde; Bursa İskân-i Muhâcirin Memurluğu'nu kurarak, göçmenlerin çeşitli sorunlarını çözmeye yoluna gitti. Göçmenlerin öncelikli sorunu iâşelerinin karşılanmasıydı. Bu amaçla muhâcirin komisyonları, göçmen ailelere ekmek ve yemeklik zahire yardımında bulundu. Göçmenler için önemli ikinci sorun; kalacak yer temininin giderilmesi idi. Bu amaçla devlet göçmenlere, üzerinde konut inşa etmeleri için bedelsiz arsa vermekte veya doğrudan kendisi bina inşa ederek muhtaç halkın kullanımına sunmaktaydı. Devlet, yerel yönetimler aracılığıyla göçmenlere iâşe ve kalacak yer teminin dışında; çeşitli harçlardan, vergiden ve askerlikten muaf tutmak; sağlık, eğitim, nakliye giderlerini karşılamak; kömür vermek veya tezkire-i Osmaniye çıkarmak gibi birçok alanda yardımda bulunuyordu. Devlet bu yardımları bedelsiz veya ödünç olarak yaptığı gibi, bazen de üzerindeki yükü biraz olsun hafifletmek için hayırsever Hudâvendigâr vilâyeti halkının yardımlarına başvuruyordu.

Anahtar Sözcükler: Göçmenlere Yapılan Yardımlar, Hudâvendigâr Vilâyeti, Bursa, Osmanlı Dönemi Bursa, Göç, Muhâcir, Kafkas Göçmenleri, Rumeli Göçmenleri, Bursa İskân-i Muhâcirin Memurluğu.

THE AID PROVIDED BY THE OTTOMAN GOVERNMENT TO IMMIGRANTS SETTLED IN HUDÂVENDİĞÂR PROVINCE BETWEEN 1878-1900

Abstract: After the second half of the 19th century, the immigrants coming from the Caucasus and the Rumelia caused great difficulties for the Ottoman administration. The government transferred the immigrants to temporary housing areas and met their subsistence needs, and made

¹ Okt. Dr. Uludağ Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü. nkumas@uludag.edu.tr

efforts to create permanent housing areas. The immigrants' problems were addressed by the government and tried to be solved by means of immigrant commissions created in the provinces under different names. In this period, the first group of immigrants came to the province of Hudâvendigâr in 1878. After this date, the Ottoman Government looked for a solution for various problems of the immigrants by establishing the Immigrant Housing Office in the provincial center of Bursa. The primary problem of the immigrants was the meeting of their need for food. For this purpose, the immigrant commissions provided immigrant families with grain for bread and meal. At the same time, the government seeking to solve these problems of immigrants permanently by allowing them to cultivate, provided immigrant families with seeds in addition to the allocation of land. The second important problem for the immigrants was to meet their housing needs. It was extremely important for the Ottoman administration to keep the immigrants in specific areas and prevent them from scatter around. The only way of achieving this aim was to provide the immigrant families with permanent houses to reside. For this purpose, the government either provided the immigrants with areas suitable for building their houses or preferred to build these houses in person and give them to those in need. Besides providing the immigrants with food and houses by means of local administrations, the government helped them in many ways such as exempting them from various fees, taxes and military service; supplying them with facilities of health, education and transportation expenses; giving them coal or issuing them with tezkire-i Osmaniye (identity card). The government did these aids either for free or on credit or sometimes resorted to aids by the benevolent people of Bursa to lessen the load on it to some extent.

Keywords: Aids done to Immigrants, Province of Hudâvendigâr, Bursa, Ottoman Period Bursa, Migration, Immigrant, Caucasian Immigrants, Rumelia Immigrants, Bursa Immigrant Housing Office.

Giriş

Kırım Savaşı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle; Osmanlı Devleti için XIX. yüzyılın ikinci yarısı oldukça sıkıntılı geçti. Rusya, Osmanlı tebaası olan Hristiyanları koruyacağını beyan ederek, 24 Nisan 1877 tarihinde, Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Osmanlı ordusu Rus tehlikesini önlemek için, Rumeli'de ve Kafkaslar'da olmak üzere iki ayrı cephede mücadele etmek zorunda kaldı. Bununla beraber Rusları durdurmayı başaramadı (İpek, 2002, s. 17-19). Osmanlı-Rus ilişkilerinde yaşanan bu gelişmeler nedeniyle; Kırım, Kafkasya ve Kuzeydoğu Anadolu üzerinden, Osmanlı'nın Anadolu topraklarına doğru kabileler halinde yoğun göçler yaşandı (Bice, 1991, s. 45). Bu göçler, eski ifadeyle "hicret veya muhaceret", halk arasında da "muhâcirlik"² olarak

² Muhâcir ve göçmen kelimeleri günümüzde eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bununla beraber Osmanlı arşiv belgelerinde "muhâcir" kelimesi kullanılmıştır. Sözlük anlamı olarak göçmen: "Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk)" anlamında kullanılırken; muhâcir de "göçmen" anlamında kullanılmıştır. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu. (2011). *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*. Ankara:

adlandırıldı (Şimşir, 1970, s. 21). Osmanlı yöneticileri, işgücü ve asker sayısı ile Anadolu'daki Türk ve Müslüman unsurunu artırmak için, bu göçlere izin veren bir tutum takındı (Erkan, 1996, s. 48; Ali Vehbi, 1999, s. 50). Göçmenlerin bir kısmı, göç yollarında açlık ve bulaşıcı hastalıklardan dolayı hayatını kaybetti. Canını kurtarabilenler de acıya, açlığa ve birçok zorluğa katlanmak zorunda kaldı.

Osmanlı Devleti, Kafkaslar ve Rumeli üzerinden gelen büyük çaptaki göç hareketlerine karşı hazırlıksızdı. Osmanlı yönetimi, 1853 Kırım Savaşı'ndan sonra büyük çapta gelen göçmen kitlelerini sevk ve idare etmek için, başlangıçta bir nizamnâme çıkarmadı. Bunun yerine göçmenlerin sevk ve iskân edilmesinde dikkat edilecek hususları içeren talimatnâmeler çıkarıp ilgili vilâyetlere göndermeyi yeterli gördü. Bu amaçla 1856 tarihinde bir talimatnâme hazırlandı (Halaçoğlu, 1999, s. 585). Bununla beraber göçmen sayısının sürekli artış göstermesi, talimatnâmenin uygulanmasında sorunların çıkmasına neden oldu. Devlet bu sorunu muhâcirin komisyonları oluşturarak çözmeyi hedefledi. Bu amaçla devlet yöneticileri, başkent İstanbul'da 1860 yılından başlamak üzere; İdâre-i Umumiye-i Muhâcirin Komisyonu, Muhâcirin Komisyon-i Âlisi, İâne-i Muhâcirin Encümeni (Muhâcirine Mu'âvenet Cem'iyyeti), Muhâcirin İâne Komisyonu, Milletlerarası Muhâcirlere Yardım Komitesi, Sermaye-i Şefkat-i Osmaniye gibi çeşitli isimler altında ve farklı tarihlerde birçok komisyon kurarak, göçmenlerin bir merkezden sevk ve iskân edilmesini sağladı (Orat Akyüz, Arslan Oran, Tanrıverdi, 2011, s. 26-30). Sözü edilen bu komisyonlardan biri olan "Muhâcirin Komisyon-ı Âlisi"; II. Abdulhamid'in başkanlığında, 1878 yılında geçici bir üst komisyon olarak kuruldu (Yılmaz, 1999, s. 591). Bu komisyon, aynı yıl bir önceki talimatnâmeye nazaran daha da genişletilmiş olarak; "İskân-ı Muhâcirin Talimatnâmesi" ini hazırladı (BOA, Y.PRK.KOM, nr. 1/26). Adı geçen komisyon bir süre sonra lağvedilmesine karşın, 1897 yılındaki Osmanlı-Yunan savaşının başlaması ve Rumeli'den yoğun bir göç dalgasının gelmesi üzerine; II. Abdulhamid'in komisyon başkanlığında, Yüksek Muhâcirin Komisyonu (Muhâcirin Komisyon-ı Âlisi) adıyla yeniden faaliyete geçti (Emgili, 2012, s. 283).

Bu dönemde devlet, muhâcirin komisyonları için ayrılan bütçenin yetersizliği nedeniyle, yeni kaynak oluşturma çabası içine girdi. Bu amaçla; ilgili bütçeye kaynak oluşturma için, belediye gelirlerinden %5 pay ayrıldı ve 1899 yılının temmuz ayından itibaren de "İskân-ı Muhâcirin İ'âne Pulları"nın, her türlü resmî evrak üzerine yapıştırılması, iki yıl boyunca zorunlu hale getirildi (Sarıcaoğlu, 1999, s. 606). Bu gelirlere ek olarak; göçmenler yararına piyango, konser vb. faaliyetler düzenlenip (İpek, 1999, s. 666) karşılığında i'âne biletleri satılma yoluna gidildi. Hudâvendigâr vilâyetine gönderilen bir belgeden; 1887 yılında, Doğu Rumeli ve Bulgaristan'dan göç edenlerin iskân edilmesinde

---

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 955, 1703. Muhâcir kelimesi, halk arasında daha çok Rumeli'den gelenler için kullanılan bir tabir haline gelmiştir. Bu anlamda bir karışıklığa meydan vermemek ve sadece belirli bir bölgeyi ifade etmemek için metinde "göçmen" kelimesinin kullanılması uygun görülmüştür.

kullanılmak üzere, i'âne bileti satıldığı ve karşılığında 2.798 kuruş toplandığı anlaşılmaktadır. İlgili belgede şöyle denilmektedir:

Bulgaristân ve Rûmeli-i Şarkî'den hicret idecek ahâlî-i İslamiyye'nin masârif-i iskâniyyelerine medâr olmak üzere mukaddemâ gönderilen i'âne biletleri bedelâtına mahsûben üç bin yüz elli guruş elli santimin gönderildiğine dâ'ir vârid olan 9 Mayıs sene (1)303 (21 Mayıs 1887) târih ve kırk dokuz numrolu tahrîrât-ı 'aliyye-i 'asafâneleri muhâsebeye lede'l-havâle 17 Teşrîn-i Evvel 1303 (BOA, DH.MKT, nr. 1459/1).

Hudâvendigâr vilâyeti dâhilinde; 1888 yılında, göçmenler yararına olmak üzere halktan kurban derisi toplandı ve karşılığında 5.452 kuruş gelir elde edildi. Hudâvendigâr vilâyetine gönderilen 13 Kanun-ı Sâni 1303 (25 Ocak 1888) tarihli belgede bu durum şu şekilde ifade edilmektedir:

Bulgaristân ve Rûmeli-i Şarkî'den hicret idecek ahâlî-i İslamiyye'nin masârif-i iskâniyyelerine medâr olmak üzere mukaddemâ toplatılan kurban derileri âsmânına mahsûben beş bin yedi yüz yetmiş altı buçuk guruşun... vilâyet-i celîlelerinden meb'ûs 27 Kânûn-ı Evvel sene (1)302 (8 Ocak 1887) târih ve iki yüz yetmiş bir numrolu tahrîrât muhâsebeye lede'l-havâle... (BOA, DH.MKT, nr. 1480/81).

Bu gelirlere; köprü geçiş ücretleri, tiyatro ve konserler için satılan biletlerden elde edilen meblağ, gümrük vergisinin % 25 arttırılması ile elde edilen pay ile kamu harcamalarından sağlanan tasarruflar ve halktan gönüllü olarak toplanan nakdî ve aynî yardımlar da dâhil edilerek muhâcirin komisyonlarının bütçesine eklendi (Dörtok Abacı, 2008, s. 66).

Hudâvendigâr vilâyetinde kasaplık yapan esnaftan, kestikleri hayvanlar için vergi alınmaktaydı. Yardım adı altında alınan bu vergi, göçmenlerin iskânında kullanılmaktaydı. Bununla beraber kasaplar; bu vergileri ödemekte bazen zorlanmakta ve devletten yardım talebinde bulunmaktaydı. Bursa kasapları adına 1 Temmuz 1316 (14 Temmuz 1900) tarihinde Dâhiliye Vekâleti'ne yazılmış olan bir dilekçede şöyle denilmektedir:

Zebh idilmiş hayvanâtdan Girid muhtâcîni için i'âne nâmiyla alınan resmi ba'demâ ifâyâ iktidârları olmadığından ve bu yüzden habse ilkâ edilmekte olduklarından bahsle niyâz-ı ma'daleti hâvî Burûsa kassâb esnâfi nâmına Mustafa imzâsıyla virilen arz-ı hâl leffen irsâl kılınmasıyla iktizâsının ifâ ve inbâsına himem-i 'âliyyeleri masrûf buyurulmak bâbında (BOA, DH.MKT, nr. 2373/126).

1878-1900 dönemi dikkate alındığında, vilâyet merkezi Bursa'ya ilk göçmen kafilesi 1878 yılında geldi. Şehre gelen göçmenlerin çeşitli işlerini düzenlemek için İstanbul'daki Umûm Muhâcirin İdare Komisyonu'na (İdâre-i Umûmiyye-i Muhâcirin Komisyonu) bağlı olarak çalışacak bir teşkilatlanmaya gidildi (Emgili, 2012, s. 281). Bu amaçla; Bursa İskân-ı Muhâcirin Memurluğu kuruldu³ ve başına İbrahim Naik Bey getirildi. (Demirel, 2009, s. 332).

³ Bursa İskân-ı Muhâcirin Memurluğu adıyla kurulan bu oluşum için iki önemli uyarıyı yapmak gerekir: Öncelikle oluşum bu isimle kurulmasına karşın, arşiv belgelerinde ve sâlnâmelerde "muhâcirin komisyonu" tabiri kullanılmıştır. Bu nedenle bir karışıklığa meydan vermemek için,

Bursa'ya gelen göçmenlerin nüfus kayıtlarını tutmak için yirmi sekiz memur görevlendirildi. Bu memurların görevi tüm kaza ve köyleri dolaşmak ve göçmenleri buldukları yerlerde kaydetmekti (Erkan, 1996, s. 137). Bursa Muhâcirin Komisyonluğu'nun çalışmaları sonucunda, 1303 (1885-1886) yılı Hudâvendigâr Vilâyet Salnâmesi verilerine göre; vilâyet genelinde toplam 18.909 hâne ve bu hânelerde 81.153 göçmen kalıcı iskâna tâbi tutuldu. Sözü edilen sâlnâmede bu toplamın dağılımı şu şekilde verilmiştir⁴: (Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâme-i Resmîsi, 1303, s. 89).

Tablo 1: *H.1303 (M.1885-1886) Yılı ve Öncesinde Hudâvendigâr Vilâyeti'nde İskân Edilen Göçmenler*

	Rumeli	Çerkez	Tatar	Batum	Bosna	Çeşitli	1303 Yılından Önce Gelen Göçmenler	TOPLAM
Hane	6.342	2.147	789	1.102	123	6.609	1.797	18.909
Nüfus	26.263	9.215	3.706	3.775	435	29.886	7.873	81.153

Bu araştırmada, Osmanlı Devleti'nin geçici ve kalıcı iskâna tâbi tuttuğu göçmenlere yaptığı yardımlar; Hudâvendigâr vilâyeti yerelinde değerlendirilmeye çalışıldı. Araştırma dönemi; büyük bir ekonomik sıkıntının yaşandığı ve toplumsal yapıdaki ilk değişikliklerin ortaya çıktığı, 1878-1900 aralığı olarak benimsendi (Kocacık,1999, s. 659) ve yardım faaliyetleri Osmanlı arşiv belgelerine dayalı olarak incelendi.

1. Osmanlı Devleti'nin Göçmenlere Yaptığı Yardımlar

Osmanlı Devleti, Bursa'da iskânları kararlaştırılan göçmenlere yönelik yardımları "Bursa Muhâcirin Komisyonu" aracılığıyla gerçekleştirmekteydi. Sözü edilen komisyonun çalışan memur sayısı oldukça kısıtlıydı⁵. Üstelik göçmen sayısının gün geçtikçe artması, komisyonun yeterli düzeyde çalışamamasına ve göçmenlerin işlemlerinin yavaşlamasına neden oluyordu. Bu sebeple Bursa Muhâcirin Komisyonu, göçmenlerin kayıtlarını tutmak ve askerlik çağına gelenlerin işlemlerini düzenlemek amacıyla; iki yüz elli kuruş maaş ile bir kâtip istihdam edilmesi için devletten talepte bulundu. Her ne kadar devlet yöneticileri talebi olumlu karşılamış olsa da istihdam edilecek memurun

metnin devamında Bursa İskân-ı Muhâcirin Memurluğu yerine Bursa Muhâcirin Komisyonu tanımlamasının kullanılması tercih edilmiştir. Genel ifadelerde de kısaca muhâcirin komisyonu ifadesine yer verilmiştir. İkinci nokta da şudur ki; bu oluşumun tam olarak hangi tarihte kurulduğu tespit edilememiştir. Bununla beraber 1878 yılında Hudâvendigâr vilâyetine ilk göçmenlerin gelmesinden hemen sonra kurulduğu bilinmektedir. 1297 (1879-1880) tarihli vilâyet salnâmesinde, Bursa Muhâcirin Komisyonu'nun kurulmuş olduğu ve başkanın da Nafiz Bey olduğu görülmektedir (Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâme-i Resmîsi, 1297, s. 78).

⁴ Sâlnâmede bu rakamlar şehven 18.919 hane ve 81.153 nüfus olarak verilmiştir.

⁵ 1311 (1893-1894) yılı vilâyet sâlnâmesine göre; Bursa Muhâcirin Komisyonu toplam sekiz personelden oluşmaktaydı: Reis: Nafiz Bey; Azalar: Hasan Paşa, Şeyh Ağâh Efendi, Şeyh Tahir Efendi, Rüşdü Bey, Tevfik Bey; Kâtip: Abdurrahman Efendi; Muavini: Hüseyin Efendi, (Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâme-i Resmîsi, 1311, s. 120).

maaş ve kırtasiye masrafları için bütçe oluşturmakta sıkıntı yaşadıkları da bir gerçekti (BOA, DH.MKT, nr. 1908/9/1-2).

Göçmenlerin çoğu yardıma muhtaç bir durumdaydı. Tüm mal varlıklarını ya olduğu gibi bırakmışlar ya da değerinden çok düşük meblağlara satıp gelmek zorunda kalmışlardı. Bu nedenle yapılan her türlü yardım göçmenler için son derece önemliydi. Dolayısıyla Osmanlı yönetimi, elindeki kıt kaynaklara rağmen; göçmenlere aynı veya nakdî olmak üzere pek çok yardımda bulundu. Yerel yönetimler aracılığıyla iletilen bu yardımların yanında, yerli halk da göçmenlere yardımlarını esirgemedi. Devlet bu yardımları hibe veya ödünç vermek şeklinde gerçekleştirirken; yöre halkı daha çok hayır amaçlı bağışta bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin göçmenlere yaptığı katkıyı anlayabilmek için, yapılan yardımların belli başlıklar altında incelenmesi yerinde olacaktır.

1.1. Nakliye ve İlaş Bedellerinin Karşlanması

Osmanlı Devleti, ekonomik açıdan zor günler geçirmekteydi. Bu nedenle Osmanlı yöneticilerinin göçmenlerden öncelikli beklentisi; iskân meselesini kendi imkânları çerçevesinde çözmeleriydi. Bununla beraber daha önce de ifade edildiği üzere; göçmenlerin büyük çoğunluğu aç ve perişan bir durumdaydı. Savaş ortamının da etkisiyle oluşan zulüm, baskı ve şiddetten kaçıp Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardı. Bu nedenle devletin bu işlemleri organize etmesi kaçınılmaz bir hâl aldı.

Bu dönemde Rumeli'den gelenler çoğunlukla denizyolunu kullanmaktaydı (Turan, 2013, s. 163). Aynı şekilde; Anadolu'ya Kafkasya'dan yapılan göçler de ağırlıklı olarak deniz yoluyla olmaktadır. Göçmenler önce; İstanbul, Rize, Trabzon, Samsun ve Sinop limanlarına çıkmakta, daha sonra iskân edildikleri bölgelere sevk edilmekteydi (Saydam, 1999, s. 680). Göçmenlerin sevk edilmesinde deniz yolunun öncelikli olarak kullanılması ve Hudâvendigâr vilâyetinin; Mudanya, Bandırma ve Gemlik limanlarına sahip olup, İstanbul ve Rumeli'ye yakın olması; göçmenlerin büyük bir kısmının bu vilâyete sevk ve iskân edilmelerinde önemli bir rol oynamasına neden oldu.

Osmanlı yönetiminin, 1899 yılında çıkarmış olduğu; "İskân-ı Muhâcirîn-i İslâmiyye Komisyon-ı Âlisi'nin sûret-i teşkiline ve vezâ'if ve salâhiyetine dâir nizamnâmenin" on beşinci maddesinde şöyle denilmektedir:

Hicret idecek nüfusun gerek Der-sa'âdet'de gerek Anadolu sevâhilinin çıkacakları iskelelerinde müddet-i medfide yığılıb kalmalarına ve dūcâr-ı sefâlet olmalarına mahall birağılmamak için mahall-i iskânları evvelce tehyî'e olunmak ve hâneleri yapıncaya kadar oralarda sûret-i temekkünleri te'mîn idilmek ve sevklerinde yollarda dūcâr-ı sefâlet olmamaları zımında konak mahalli ittihâz idilecek yerler dahî kararlaştırılmak üzere mahalleriyle bi'l-muhâbere komisyon-ı 'âlîce tedâbir-i mukteziyye ittihâzına fevka'l-gâye i'tinâ kılınacak ve her hâlde muhâcirinin mahall-i iskânları hâzırlanmış bulunduktan sonra tâkım tâkım celbleri sûreti nazar-ı dikkate alınacaktır ve şu mu'âmelâtın muhâfaza-ı hüsni cereyânı zımında memâlik-i ecnebiyyeden gelecek muhâcirin mahallerinden hareket itmezden evvel zamân-ı hicret ve hareketlerine dâ'ir Bâb-ı Âlî'den vakt ü zamânıyla komisyon-ı 'âlîye ma'lûmât virilecektir (BOA, İ.HUS, nr. 73/120/2).

Devlet, göçmenleri öncelikli olarak geçici iskâna tâbi tutma ve daha sonra da kalıcı iskân bölgelerine gönderme eğilimindeydi (Halaçoğlu, 2002, s. 888-889). Mudanya limanına çıkan göçmenler de bu eğilim ve talimatnâme gereği; kalıcı iskân yerleri hazırlanıncaya kadar, buldukları yerlerde geçici iskâna tâbi tutuldu. Daha sonra karayoluyla Bursa'ya ulaştırılan göçmenlerin önemli bir kısmı, vilâyet genelinde iskân edildi. Bu göçmenler içinde ağırlığı; Kırım, Batum ve Rumeli'den gelenler oluşturmaktaydı (Demirel, 2008, s. 49). Vilâyet dâhilinde iskân edilemeyen göçmenler de Anadolu'nun diğer bölgelerine nakledildi (Güneş, 2014, s. 425). Rumeli'den gelen Çerkezler, iklimini beğendikleri için, özellikle; Bursa, İzmir ve İzmit bölgelerinde iskân edilmek istiyorlardı. Bu isteğin bir nedeni de bu bölgelerde daha önce yerleşip ikâmet etmekte olan akrabalarının ve yakınlarının yanlarına yerleşme arzusuuydu. Bununla birlikte bu bölgelerde göçmenleri yerleştirebilmek için uygun arazi kalmadığı anlaşıldığından, Çerkezler Anadolu'nun farklı bölgelerine nakledilmekteydi. Hudâvendigâr vilâyetinde kalanlar da ancak kendi maddi imkânlarıyla bunu başarabilmekteydi (Habiçoğlu, 1993, s. 147).

Göçmenlerin zor durumda kalmasını istemeyen Bursa Muhâcirîn Komisyonu yetkilileri, birbirlerinden ayrı düşen aile bireyleri ile vilâyet dışındaki yakınlarının yanında iskân edilmek isteyen göçmenleri; talep etmeleri halinde ücretsiz olarak nakletmekteydi (BOA, Y.PRK.KOM, nr. 1/26). Nitekim Rusya'dan gelen yirmi beş hâne göçmen, Hudâvendigâr vilâyeti dâhilinde ikâmet eden akrabalarının yanına, altı hâne Çerkez göçmeni de Sivas vilâyetinde bulunan yakınlarının yanına nakliye masrafları karşılanarak gönderildi (BOA, DH.MKT, nr. 1642/26/1-1/1-2).

Hudâvendigâr vilâyeti limanlarında karaya çıkan göçmenler her açıdan zor şartlar içindeydi. Üstelik birçoğunun yiyecek ekmeği dahi yoktu. Bu nedenle Ahıska'dan gelen bir kısım göçmen, geçici veya kalıcı iskân bölgelerine yerleştirilme sürecinin tamamlanmasına kadar, kendilerine ekmek yardımı yapılması konusunda dilekçe yoluyla talepte bulunmaktaydı. Dâhiliye Mektubî Kalemi'nden, Hudâvendigâr vilâyetine, 23 Eylül 1309 (5 Ekim 1893) tarihinde gönderilen bir belgede bu yardım talebi şu şekilde dile getirilmekteydi:

Bu kerre Burûsa'ya hicretle Der-sa'âdet'e gelmiş ve fevka'l-âde zarûret içinde kalmış olduklarından bahsle li-ecli'l-iskân Hudâvendigâr vilâyetine i'zâmları ve husûl-i tavnîlerine kadar nân-ı 'azîz i'tâ'sı istid'âsını hâvî Ahışha muhâcirlerinden Mehmed Ali ve sâ'ir muharrerü'l-esâmî kesân imzâlarıyla rikâb-ı hümâyûn-ı hazret-i hilâfet-penâhiye bi't-takdîm havâle buyurulan arz-ı hâl leffen irsal kılınmış olmakla... (BOA, DH.MKT, nr. 145/94).

Devlet, muhâcirîn komisyonları aracılığıyla, göçmenlerden gelen talepleri karşılamaya çalışıyordu. Buna karşın göçmen sayısında yaşanan artış ve hazinenin yetersizliği, yardımların yapılması konusunda devleti zor durumda bırakıyordu. Bu nedenle ancak komisyonun belirlediği çok fakir ve muhtaç durumdaki kişilere ekmek yardımı yapılabilirdi. Bu yardımın miktarı da günlük yarım kıyye idi. Yardım yapılan kişilerin on yaşından küçük çocukları

varsa onlara da yine günlük yüzer dirhem ekmek veriliyordu⁶ (BOA, Y.PRK.KOM, nr. 1/26).

1888 ve 1891 tarihli iki arşiv belgesi dikkate alındığında; Osmanlı yöneticilerinin, göçmenlerin iâşe ve nakliye bedellerinin karşılanması için, Hudâvendigâr vilâyeti halkına ve bu vilâyete bağlı yerel belediyelerin yardımlarına başvurduğu anlaşılmaktadır (BOA, DH.MKT, nr. 1474/8). 1899 yılında çıkarılan; “İskân-ı Muhâcirîn-i İslâmiyye Komisyon-ı Âlîsi'nin sûret-i teşkiline ve vezâ'if ve salâhiyetine dâir nizamnâme lâyihası sureti” isimli talimatnâmeyle devlet; göçmenlerin gelecekleri yerlerden iskâna tâbi tutuldukları bölgelere kadar olan; vapur, demiryolu ve araba ücretleri ile beraberlerinde getirdikleri hayvanların nakliye bedellerinin ilgili vilâyetler tarafından karşılanmasını kararlaştırdı. (BOA, İ.HUS, nr. 73/120/1-2). Mütevazı bütçelerine karşın yerel belediyelere nakliye ve iâşe bedellerinin yüklenmesi, yerel yöneticilerin duruma itiraz etmesine neden oldu. Yerel belediyeler, merkezden kendilerine; “nakliyye hayvanlarını çevre köylerden temin edin” emrine karşılık; “...muhâcirîn sevkiçün kurâ-yı mütecâvire ahâlîsine vesâ'it-i nakliyye tevzî'i dahî bir tâkım sù-i isti'mâlâtı müntic olacağından bahsle...” şeklinde verdikleri yanıtla, bu emri uygulamama eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır (BOA, DH.MKT, nr. 1801/150).

Göçmenler iskân bölgelerine yerleştirdikten sonra, hayatlarını idâme ettirebilmelerini sağlamak adına; devlet, göçmenlere yemeklik veya tohumluk olarak kullanılmak üzere bedelsiz veya ödünç olarak; buğday, arpa ve mısır gibi zahire ürünleri verilmesi yönünde bir tutum sergilemekteydi. Tohum verilen ürünlerden mahsul elde edilinceye kadar geçecek bir-iki yıllık süre zarfında, göçmenlerin iâşeleri muhâcirîn komisyonları tarafından karşılanacaktı. 1899 yılında çıkarılan talimatnâmenin on ikinci maddesinde bu durum şöyle ifade edilmekteydi⁷:

Muhâcirinden bî-kudret olan her â'ilenin vatan-ı asliyyesinden iskân idilecek mahalle vusûlüne ve ba'de'l-iskân zirâ'atden istifâdesi husûlüne kadar güzerânı tabî'î bulunan bir buçuk nihâyet iki sene zarfında i'âşesi komisyon-ı âliye â'id olacak ve içlerinde erbâb-ı sanâyi'den bulunanların taşrada erbâb-ı sanâyi'î az olan şehrlere yerleştirmek üzere iskân me'mûrları tarafından virilecek ma'lûmâta göre sûret-i ma'îşetlerince komisyon-ı âli cânibinden tedâbir-i lâzime ittihâz olunacaktır (BOA, İ.HUS, nr. 73/120-2).

⁶ Ünal Taşkın'ın, Halil İnalçık'a dayandırarak verdiği bilgiye göre; bir dirhem yaklaşık 3,2 grama denk gelmekteydi (Ünal Taşkın, Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005, s. 28). Kıyye de dört yüz dirheme karşılık geldiğine göre; (Ferit Devellioğlu, (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi. s. 596) bir kıyye; $400 \times 3,2 = 1.280$ grama denk gelmekteydi. Bu hesaba göre günlük verilen ekmek miktarı şöyleydi: on yaşından büyük olanlara 640 gr, küçük olanlara 320 gr.dı.

⁷ İskân-ı Muhâcirîn-i İslâmiyye Komisyon-ı Âlîsi'nin sûret-i teşkiline ve vezâ'if ve salâhiyetine dâir nizamnâme lâyihası sureti.

Karahisar-ı Sâhib sancağına gönderilmiş olan göçmenlere; Hudâvendigâr valiliği tarafından ödünç olarak toplam 2.160 kîle⁸ yemeklik ve tohumluk zahire yardımı yapıldı ve borcun tamamının mahsul alındığı zaman ödenmesi kararlaştırıldı. İlgili belgede şöyle denilmektedir:

Muhâcirîn-i merkûmenin ihtiyâcât-ı hâzıra ve âtiyelerinin tehvîni lâzimededen olmasıyla işbu tezkirede ve vilâyet-i müşârün ileyhâdan ahîren vârid olub i'tâ' kılınan 29 Teşrîn-i Sâni sene [1]306 (11 Aralık 1890) târihli telgraf-nâmede iş'âr kılındığı üzere mahsûl vaktinde istîfâ' idilmek üzere bunlara yemeklik ve tohumluk olarak iki bin yüz altmış kîle zahîrenin ta'vîzen i'tâ'sı için serî'an vilâyete me'zûniyyet virilmesinin nezâret-i müşârün ileyhâya iş'ârı ve Mâliyye Nezâreti'ne de ma'lûmât i'tâ'sı karârlaştırıldı (BOA, MV, nr. 60/27).

Bursa'nın Sultaniye köyünde ikâmet eden yirmi beş hâne Batum göçmenine; karşılığı üç sene sonra harman mevsiminde ödenmek üzere; "emânet-i a'sâr malı" ndan elli kîle (1.282 kg) tohumluk ve elli kîle de yemeklik buğday verildi. 4 Kânûn-ı evvel 1307 (16 Aralık 1891) tarihli belgede şöyle denilmektedir:

Muhâcirîn-i merkûmenin beyân olunan ihtiyâcları cihetiyle tehvîn-i muzâyakaları esbâbının istihsâli lâzimededen olmasına mebnî ber-vech-i iş'âr elli kîle tohumluk ve elli kîle de yemeklik zahîrenin emânet-i a'sâr malından ta'vîzen i'tâ'sı zımında cânib-i vilâyete me'zûniyyet virilmesi husûsunun nezâret-i müşârün ileyhâya havâlesi ve Mâliyye Nezâreti'ne de ma'lûmât i'tâ'sı karârlaştırıldı (BOA, MV, nr. 68/55).

Bursa kazasına bağlı Erikli Yayla isimli bölgede iskân ettirilen on beş hâne (toplam elli kişi) Batum göçmenine, tohumluk ve yemeklik olarak elli kîle buğday (1.282 kg), yirmi beş kîle (641 kg) arpa ile yemeklik olarak yüz elli kîle (3.848 kg) mısır, verildiği tarihten üç sene sonra aynen alınmak üzere, "kefâlet-i müteselsile"⁹ yoluyla, Bursa emânet-i a'sârı perâkende hâsılâtından verilmesi sağlandı. İlgili belgede bu durum şöyle ifade edilmektedir:

İşbu tezkirede muhâcirîn-i merkûmenin tohumluk olarak elli İstanbul kilesi hinta ve yirmi beş kîle şa'ir ile yemeklik olarak yüz elli kîle mısıra muhtâc oldukları cihetle târîh-i i'tâ'sından üç sene sonra aynen alınmak üzere zahîre-i mezkûrenin kefâlet-i müteselsile ile Burûsa emânet-i a'sârı perâkende hâsılâtından i'tâ'sı lüzûmu der-miyân olunmuş ve bu misillü tohumluk ve yemeklik tedârikinden âciz kalan muhâcirîn ve fukarâ-yı ahâliye ta'vîzen zahîre i'tâ'sı muktezâ-yı maslahattan bulunmuş olmağla muharrer'ül-mikdar hinta ve şa'ir ve mısırın hâsılât-ı merkûmeden muhâcirîn-i mezkûreye ta'vîzen virilmesi zımında vilâyet-i mezkûreye me'zûniyyet i'tâ'sının Dâhiliyye Nezâreti'ne havâlesiyle Mâliyye Nezâreti'ne dahî ma'lûmât i'tâ'sı tezekkür kılındı (BOA, MV, nr. 73/55).

⁸ "1841'den beri kile her yerde = 35,27 litredir, yani 20 okkalık (25,656 kg) eski buğday ağırlığına eşittir" (Walther Hinz. (1990) *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Çev. Acar Sevim, Marmara Üniv. Yay. No: 487, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 21, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, s. 51). Bu bilgiden hareketle; $2.160 \times 25,656 = 55.416$ kg zahire yardımı yapılmıştır.

⁹ "İki veya daha çok kimsenin birbirlerine karşılıklı kefil olmaları" Bk. Ferit Devellioğlu. (2013) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlüğü*, 30. baskı, Ankara: Aydın Kitabevi, s. 577.

Devlet, tarım arazilerini ekip biçmek ve çeşitli zirâî aletler almak için, göçmenlere ödünç para vermekteydi. Bununla beraber hayvan satın almaları için de yine ödünç para vermekte, ayrıca bedelsiz olarak saman yardımı yapmaktaydı. Karahisar-ı Sahib sancağının Aziziye kazasında iskân edilen göçmenlerden çok fakir oldukları tespit edilen kırk hâneye; çift hayvanı ve tohum almaları için 39.600 kuruş verildi (BOA, BEO, nr. 245/18341).

1878 yılında yayımlanan talimatnâmeğe göre; verilecek çift hayvanı hânedeki kişi sayısına göre belirlenmekteydi¹⁰. Buna göre, beş kişi bir hâne olarak kabul edilmekte ve her iki hâneye bir çift öküz verilmekteydi. Beş kişiden az olan hânelere hayvan verilmemekteydi. Bununla beraber kişi sayısı az olan birkaç hânenin ortak kullanımı için bir çift öküz verilebilmekteydi. Hâne nüfusu beşten fazla olanlarda sadece kendi kullanımları için bir çift öküz verilmekteydi. Bir şekilde kendilerine hayvan verilmeyen hânelere ait tarlalar da, bir defaya mahsus olmak üzere, ilgili köy halkı tarafından ücretsiz olarak sürdürülebilecekti. Ayrıca kendilerine toprak verilmeyen göçmenlerin de mağdur olmamaları için, bu durumda olanların ortakçılık ve rençberlik gibi işlerde istihdamları uygun görülmüştü (BOA, Y.PRK.KOM, nr. 1/26). Talimatnâmede de görüldüğü üzere devlet, göçmenlere yardım konusunda her ayrıntıyı hesaplamıştı. Bununla beraber itinalı bir şekilde hazırlanmış olduğu düşünülen bu talimatnâmelerin tam olarak uygulanması her zaman mümkün olmayabiliyordu.

Devlet, tarım faaliyetlerini ve hayvancılığı teşvik ederek, göçmenlerin kalıcı iskâna tâbi tutuldukları yerlerde üretici konumuna gelmelerine çalışmaktaydı. Devletin bu yöndeki öncelikli beklentileri arasında; üzerindeki mâli yükü hafifletmek, iskân bölgelerindeki nüfusun devamlılığını sağlamak, nüfus üzerinde etnik bir denge oluşturmak¹¹, toprakların işletilmesinin sürekliliğini teminat altına almak ve aynı zamanda sınırların güvenliğini sağlamak yer alıyordu (Erkan, 1999, s. 613). Bu politika halk ve devlet yararı gözetilerek uygulanmaya çalışılıyordu.

Bursa Muhâcirin Komisyonu aracılığıyla, ihtiyaç sahiplerine yapılan zahire yardımı aynî veya nakdî olarak gerçekleştiriliyordu. Hudâvendigâr valiliği, kendi bünyesinde temin edemediği tohumluk zahireyi, hâriçten satın almak suretiyle elde etmiş ve Bursa'nın Hüseyiniye köyünde ikâmet eden ihtiyaç sahibi göçmenlere yüz doksan iki kîle buğday (4.925 kg) ile yüz kırk dört kîle (3.694 kg) arpayı ödünç olarak vermiştir (BOA, MV, nr. 69/58). Köylülerin mağduriyetinin giderildiği bu iki olay; Osmanlı merkez ve yerel yönetimlerinin yiyecek yardımı konusunda ne kadar hassas davrandıklarını göstermesi açısından iyi bir örnektir.

¹⁰ Bakınız. Ek-1-A, 1-B, 1878 Yılı muhâcirin iskânına dâir nizamnâme lâyihası.

¹¹ Rumeli'den ve Kafkaslardan gelen; Bulgar, Çerkez, Tatar, Boşnak gibi birçok farklı etnik yapı, Osmanlı toprakları içinde belirli oranlarda farklı bölgelerde iskân edilmiştir. Böylelikle bir etnik yapının diğerlerine oranla sayıca üstün olmasının önüne geçilerek etnik denge sağlanmıştır.

Yardımlar çoğunlukla aynî olarak yapılmasına karşın, bazen nakdî yardımlara da başvurulmaktaydı. Nakdi yardımlara; Bursa Muhâcirin Komisyonu'nun ilgili besin maddelerine ulaşamaması, yiyeceklerin dağıtımında sıkıntı yaşanması veya temel besin maddelerinin seçimi konusunu göçmenlerin tercihine bırakma düşüncesi gibi farklı nedenlerden dolayı başvurulduğu söylenebilir. Yiyecek yardımı yeni gelen göçmenlere yapıldığı gibi kalıcı iskân bölgelerine daha önce yerleştirilmiş fakat sel, dolu gibi doğal afetlerden dolayı zarara uğrayıp mağdur olmuş göçmenlere de yapılmaktaydı. Devlet, çeşitli doğal felaketler nedeniyle zarara uğramış olan göçmen köylülere, yardım amaçlı olarak (hibe veya ödünç olarak) yemeklik ve tohumluk zahire yardımında bulunmaktaydı. İnegöl Kasabası'nda ikâmet eden ve nüfusu yüz kırk kişiyi bulan Boşnak göçmenlerinin, kışın şiddetinden dolayı aç ve muhtaç kaldıklarını beyan etmeleri üzerine; karşılığı sonradan ödenmek üzere sürüm değeri on iki kuruştan üç yüz kile (2.565 kg) mısır satın alınarak, içlerindeki ihtiyaç sahipleri arasında pay edilmiştir. 31 Kânûn-ı Sâni 1308 (12 Şubat 1893) tarihli belgede şöyle denilmektedir:

İşbu tezkirede mezkûr İnegöl kasabasında sâkin Boşnak muhâcirlerinden yüz kırk nüfusun şitânın şiddetinden nâşi aç ve muhtâc kaldıkları beyânıyla tehvîn-i ihtiyâcları zımında ilerüde tahsiline i'tinâ olunmak üzere bunlara üç yüz kile mısırın râyici olan on iki guruştan mubâya'asıyla ta'vîzen tevzi'î lüzûmu dermiyân olunmuş ve bu misillü ihtiyâcları tahakkuk iden muhâcirîne ta'vîzen zahîre i'tâ'sı emsâlinden bulunmuş olmağla muhâcirin-i merkûmeye ber-vech-i iş'âr kilesi on ikişer guruştan üç yüz kile mısır mubâya'asıyla ta'vîzen tevzi'î itdirilmesi zımında vilâyet-i mezkûreye me'zûniyyet i'tâ'sının nezâret-i müşârûn ileyhâya tebliği ve Mâliyye Nezâreti'ne de ma'lûmât i'tâ'sı müttahiden tezekkür kılındı (BOA, MV, nr. 73/77).

Tarım alanlarında oluşan taşkınlık nedeniyle zarara uğrayan göçmenlere de yiyecek yardımı yapılmaktaydı. Hudâvendigâr vilâyeti dâhilinde Kirmasti kazasının Durumtay köyünde yüz yirmi sekiz; Dubeziz'de yetmiş dokuz; Girin'de elli beş ve Çatallar'da yetmiş olmak üzere toplam üç yüz otuz iki göçmene, yemeklik olarak mısır yardımında bulunuldu. Kişi başına birer buçuk kile olmak üzere toplam dört yüz doksan sekiz kile (12.776 kg) mısır, "mahallî mal sandığı" aracılığıyla satın alınarak göçmenlere borç olarak verildi. Göçmenlerin bu borcun yarısını yardımın yapıldığı sene, diğer yarısını da ertesi sene ödemeleri kararlaştırıldı (BOA, MV, nr. 74/5).

Gökçedağ nâhiyesine gönderilmiş olunan on bir hâne (toplam elli kişi) Kazan göçmenine, tohum ekemedikleri için beş yüz İstanbul kilesi (12.828 kg) buğday verilmiş ve karşılığının bir sonraki yılın harman mevsiminde alınması kararlaştırılmıştır:

Muhâcirin-i merkûmenin beyân olunan ihtiyâcâtına mebnî zikr olunan beş yüz İstanbul kilesi yemeklik zahîrenin ber-müceb-i iş'âr üç yüz on iki senesi harman mevsiminde istîfâ' olunmak üzere muhâcirin-i mezbûreye ta'vîzen virilmesi için vilâyet-i mezkûreye me'zûniyyet i'tâ'sının Dâhiliyye Nezâreti'ne havâlesi ve Mâliyye Nezâreti'ne de ma'lûmât virilmesi tensîb kılındı 18 Temmuz 1310 (30 Temmuz 1894) (BOA, MV, nr. 80/112).

Vilâyete bağlı Gireği nahiyesinin Şeyh Ali köyünde ikâmet eden göçmen çiftçilerin ekili arazileri doludan dolayı tamamen telef olmuştur. Devlet bu konuda da duyarsız kalmamış ve sözü edilen çiftçilere, bir sonraki senenin harman mevsiminde tamamı ödenmek şartıyla, bir önceki senenin zahiresinden iki yüz kîle (5.131 kg) buğday ile aynı miktarda arpayı, “kefâlet-i müteselsile” yoluyla ve senet karşılığında, ziraat mevsimi sona ermeden vermiştir (BOA, MV, nr. 72/78). Osmanlı yönetiminin bu yardımları finanse ederken zorlanması halinde, çıkarılan talimatnâmeler ile yardım miktarları değişmekte veya askıya alınabilmekteydi (Çiftçi, 2008, s. 83).

1.2. Kalacak Yer (Ev, Çadır vb. ile) ve Arazi Temini

Göçmenlerin yiyecek sorununun halledilmesinden sonra en büyük problem kalacak yer sorunu idi. Hudâvendigâr valiliği ilk etapta, bu sorunu çözmek için göçmenleri çadırlarda veya vilâyet dâhilindeki mevcut çiftliklerde iskân etmek gibi geçici çözüm yollarına başvurmak zorunda kaldı. Bursa'da demiryolu ambarında bulunan yüz altmış kadar çadır, göçmenlerin geçici olarak iskân edilmesinde kullanıldı. İlgili belgede bu durum şöyle ifade edilmekteydi:

Burûsa'da şimendüfer anbarında bulunan yüz altmış kadar çadırın muhâcirîn iskân olunmak üzere bâ sened muvakkatan cânib-i hukûmete teslimi lüzûmuna dâ'ir Hudâvendigâr vilâyet-i celilesinden meb'ûs telgraf-nâme leffen sûy-ı vâlâlarına irsâl kılınmış olmağla iktizâsının serî'an îfâ ve ifâde buyrulması bâbında (BOA, DH.MKT, nr. 1323/103).

1880 yılında, Bursa Muhâcirîn Komisyonu, önce yüz on göçmen hânesine daha sonra da peyderpey doksan göçmen hânesine çiftliklerde geçici olarak kalma izini verdi (Taş, 2008, s. 110).

Osmanlı yöneticileri, göçmenlerin kalıcı iskân bölgelerinin belirlenmesinden sonra, kendilerine ait bir meskenlerinin olması için de çaba göstermekteydi. Bu amaçla devlet; göçmenlerin çeşitli yardımlarla veya kendi imkânlarıyla yaptıkları evlere tapu verilmesi yönünde bir tutum sergiliyordu. Bu tutumun bir yansıması olarak da devlet yöneticileri; barınacak bir yer temin edememiş göçmenlerin de ev yapabilmeleri için; kendilerine ücretsiz ve tapulu olarak, arazi veya arsa verilmesi yönünde bir karar aldı. Bu karara ek olarak; göçmenlerin ekip-biçmelerini sağlamak amacıyla da, yine devlet tarafından karşılıksız olarak; tarım arazisi, bahçe veya mezra verilmesi kararlaştırıldı. Bu kararlar doğrultusunda; Söğüt kazasına bağlı bazı köylerde göçmenler kalıcı iskâna tâbi tutuldu ve kendilerine ziraat yapmaları için ücretsiz olarak arazi tahsis edildi. Bu durum Hudâvendigâr vilâyetine gönderilen bir belgede şöyle ifade edilmekteydi:

Söğüd kazası mulhakâtından muharrerü'l-esâmî kurâda evvelce iskânları icrâ edilerek zirâ'atları için 'arâzî tahsis kılınmış ise de müddet-i mu'âfiyetleri rehîn-i inkızâ olmaksızın vergü ve sâ'ire talebiyle tazyik olundukları beyânıyla icrâ-yı icâbî istid'âsına ve ba'zı ifâdeye dâ'ir muhâcirîn vekili Mehmed Emin mührüyle huzûr-ı âli-i sadâret-penâhiye bi't-takdîm ve tevdî' buyrulan arz-ı hâl leffen irsâl kılınmış olmağla mündericâtına ve 'usûl ü emsâline nazaran icâbının

icrâsına himem-i 'âliyye-i dâverîleri der-kâr buyurulmak bâbında (BOA, DH.MKT, nr. 31/46).

Sözü edilen bu taşınmaz varlıkların on beş yıl süre ile (1887 yılında bu süre on yıla indi) satılamaması için göçmenlerle karşılıklı senet yapılması da uygun görüldü (R.Kaplanaoğlu, O.Kaplanoğlu, 2014, s. 85). Bu karar uyarınca Arâzî-i Hâliye Taharrî Komisyonu oluşturuldu.

Devlet yöneticileri, göçmenler için uygun arazi araştırılmasına öncelikle İstanbul'a yakın bölgelerden başlanılmasını istemekteydi. Bu amaçla ilgili komisyonun yaptığı incelemeler sonucunda; Ankara, Konya, Aydın vilâyetleri ile İzmit sancağında uygun araziler tespit edilip, bu arazilerle ilgili gerekli evrak ve haritalar seraskerlik aracılığıyla Dâhiliye Nezareti'ne gönderildi. Komisyon, Bursa ve çevresinde de arazi araştırması yapmış fakat yeteri derecede uygun arazi tespit edememiştir. Bursa'nın göçmenlerin iskân edilmesi için uygun bir konumda olması, sonraki yıllarda arazi ihtiyacını artıracığından, bu durumu önlemek için komisyon başkanı Hudâvendigâr vilâyetine otuz bin lira kadar bir mali yardımın yanında, her türlü kolaylığın gösterilmesini devlet yönetiminden talep etmekteydi. Arâzî-i Hâliye Taharrî Komisyonu Reisi Erkan-ı Harbiye Miralay Süleyman Fethi bin Hilmi Bey'in:

[...] muhâcirin-i İslâmiyye'nin iskânlarına elverişli arâzî-i hâliye taharrîsi komisyonu riyâsetiyle dört seneye karîb Anadolu-yı Şâhâne'lerinde icrâ-yı taharrîyat ile sâye-i muvaffakiyet-vâye-i hüsvânelerinde yirmi bin hâneye karîb muhâcir iskânına elverişli 'arâzî meydana çıkararak evrâk ve harîtalarını makâm-ı Ser-askerî'leri vâsıtasıyla Dâhiliyye Nezâreti'ne takdîm ve i'tâ' iyledim (BOA, Y.PRK, ASK, nr. 149/7).

ifadesinden anlaşıldığı üzere; Arâzî-i Hâliye Taharrî Komisyonu, yaklaşık dört seneye yakın bir süredir ve yine yaklaşık yirmi bin hâneye yakın muhâcirin iskân edilebilmesi için elverişli arazi oluşturmuştur. Hudâvendigâr Vilâyet İdare Meclisi, belirli bir süre sahibi çıkmadığı için devlet hazinesine kalan arsaları, üzerinde kalıcı konut yapmaları için göçmenlere vermekteydi. Bursa Muhâcirin Komisyonu da bu arsalar üzerinde konut inşa eden göçmenlere tapu verilmesi için devlet nezdinde girişimde bulunmaktaydı.

Nefs-i Burûsa civârında mahlûl ve hâli arsalar üzerine meclis-i idâre-i vilâyet kararıyla iskân edüb hânelerini dahî inşâ itmiş olan muhâcirin kendülerine i'tâ' kılınan hâne yerleri için henüz virilmeyen tapu senedlerinin i'tâ'sını istid'â eylediklerinden ve ol bâbda cereyân eden mu'âmeleden bahsle mukaddemâ taraf-ı hükümetden tahsîs ve irâ'e olunan yerlerde hâneler inşâ itmiş olan muhâcirine iktizâ iden tapu senedlerinin i'tâ'sı lüzûmuna ve daha ba'zı ifâdeye dâ'ir Muhâcirin Komisyonu Riyâset-i Celîlesi'nden meb'ûs tezkire leffen irsâl-i sûy-ı âlî-i 'âsafâneleri kılınmış olmağın iktizâsının ifâ ve ifâdesine himem-i dâverîleri der-kâr buyurulmak bâbında 16 Teşrîn-i Sâni 1304 (28 Kasım 1888) (BOA, DH.MKT, nr. 1569/32).

Osmanlı yönetimi; engelli, yetim, yaşlı, dul ve hasta durumda olan göçmenlerden gelen kalıcı konut talebini karşılamakta maddi olarak yetersiz kalmakta ve sorunun çözümünü birtakım uyarılarla beraber yerel yönetimlere bırakmaktaydı. Buna göre; daha önce ifade edilen özelliklere sahip göçmenler,

vilâyet makamına başvuruda bulunacak ve başvuruların incelenip olumlu görülmesi halinde, çıkarılacak özel bir izinle kalıcı konut sorunları giderilecekti (BOA, DH.MKT, nr. 1964/85). Devletin bu konuda ciddi bir tavır takınmasının nedeni, göçmenlerin bu konuyu istismar edebileceği endişesiydi.

Devlet, göçmenlere kalıcı konut yapmaları için iki yüz elli kuruşa kadar yardımda bulunabiliyordu (BOA, Y.PRK.KOM, nr. 1/26). Bu miktarın yetersiz olduğu bilinmekteydi. Bu nedenle devlet, konut inşa etmek için, bir taraftan yerli halktan maddi yardım talebinde bulunurken, diğer taraftan da hali vakti yerinde olan bölgenin önde gelen kişilerini, yardım yapmaları için teşvik ediyordu. Nitekim bu teşvikler sonucunda; Bursa'nın ileri gelenlerinden Şeyh Sabit Efendi, üç yüz hânedan fazla göçmene arazi vermiş ve bu araziler üzerinde kalıcı konutlar inşa ettirmiştir (BOA, DH.MKT, nr. 1901/67).

1.3. Maaş, Nakit Para, Yevmiye vb. Nakdî Yardımlar

Kalıcı iskân bölgelerine yerleştirilen ve kendilerine yiyecek yardımı yapıldığı halde, hayatlarını idame ettiremeyen bir kısım göçmen, kendilerine maaş, yevmiye (atiye) veya bir miktar para verilmesi için Bursa Muhâcirin Komisyonu'na başvuruyordu. Komisyon, başvuruları inceledikten sonra olumlu gördükleri hakkında gerekli işlemleri yapmaktaydı. Nitekim göçmen olarak gelip Bursa'da iskân ettirilen Mehmet'in, ikiz doğan çocuklarının bakım masrafını karşılayamadığı gerekçesiyle, dilekçe yoluyla Osmanlı yönetimine başvurması üzerine; kendisine "ikiz maaşı" adı altında bir maaş bağlanmıştır (BOA, DH.MKT, nr. 48/2).

Bazı göçmenlerin kış mevsiminde vilâyete gelmesi ve kış şartlarının da ağır geçmesi neticesinde, iskânları gerçekleşmeyebiliyordu. Böyle durumlarda, göçmenlerin mağdur olmamaları için, iskânları gerçekleştirilinceye kadar kendilerine "kömür parası" yardımı yapılmaktaydı. 1890 yılında iskânları gerçekleşmeyen yirmi sekiz göçmene, iskânları gerçekleşinceye kadar, ta'yînât ihtiyaçlarını karşılamak ve kömür almaları için para yardımı yapılmıştır (BOA, DH.MKT, nr. 1723/33).

Göçmenler, çoğunlukla Bursa ve çevresinde yerleştirildikleri iskân bölgelerinde, kendilerine verilen tarım arazilerini ekip-biçmekte veya hayvancılık ile uğraşmaktaydı. Bununla beraber geldikleri yerlerde memur olarak görev yapan veya bazı okullardan mezun olup diploma almış olanlardan bir kısmı, Osmanlı yönetimine başvuruda bulunarak, iskân edildikleri bölgede mesleklerine uygun bir memurlukla istihdam edilmelerini istemekteydiler. Nitekim Girit göçmenlerinden Celal Efendi; babası ve kendisinin, geldikleri yerde jandarma (veya polis) olarak görev yaptıklarını belirtmesi ve bu nedenle de mesleklerine uygun bir görevle istihdam edilmeleri için ilgili nazırlığa dilekçe vermesi üzerine; Hudâvendigâr valiliği gereğini yapmakla yetkili kılınmıştır (BOA, BEO, nr. 1342/100577). Bu isteklerin devlet tarafından çoğunlukla olumlu olarak karşılandığını arşiv belgelerinden öğrenmekteyiz. Göçmenler içinde birtakım becerilere sahip sanatkârlarla, dinî ehliyeti bulunan

din görevlileri, köylerde veya isterlerse şehirlerde istihdam edilmeye çalışılmaktaydı (BOA, Y.PRK.KOM, nr. 1/26).

1.4. Eğitim ve Sağlık Amaçlı Sosyal Yardımlar

Devlet, göçmen çocuklarının eğitim-öğretim faaliyetlerinden mahrum kalmamaları için, yaş ve eğitim düzeylerini dikkate alarak ilgili okullara yerleştirmekteydi. Girit göçmenlerinden Abdüllatif, göç nedeniyle okulu yarıda kalan oğlunun tahsiline yeniden devam edebilmesi için Osmanlı yönetimine dilekçe vermiş; bu dilekçenin gereği olarak da öğrencinin Bursa Mekteb-i İdâdî-i Mülkisi'ne kaydı yaptırılmıştı (BOA, BEO, nr. 1355/101576). Bu durumdaki çocukların kitap, defter vb. kırtasiye malzemeleri de yerel yönetimler aracılığıyla ve ücretsiz olarak karşılanmaktaydı.

Göçmenler, içinde buldukları pek çok sıkıntı ile beraber, Osmanlı topraklarında belirli zamanlar ve bölgelerde hüküm süren ve bazen de salgın etkisi gösteren; kolera, sıtma, çiçek gibi pek çok bulaşıcı hastalığın da tehdidi altındaydı. Devlet, Bursa'daki kalıcı ikâmet bölgelerine nakillerinden önce, bulaşıcı hastalığa yakalanmış olan hastaların iyileştirilmesi yönünde önemli bir çaba sarf etmekteydi. Livane'den gelen göçmenlerden çiçek hastalığına yakalanmış olanların tedavileri Kavak Tahaffuzhanesi'nde yapılmış; hastalar iyileştikten sonra Bursa'ya nakledilmişlerdir. Böylelikle bulaşıcı hastalıkların salgına dönüşme riski ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Hastaların tedavilerinin yapılmasında gösterdikleri başarıdan dolayı, görevli memurların ve sağlık personelinin birtakım nişan ve rütbe ile ödüllendirilmiş olmaları, Osmanlı yönetiminin bu konuya ne kadar önem verdiğinin bir göstergesidir (BOA, DH.MKT, nr. 1613/106).

1.5. Kamusal Alanda Yapılan Çeşitli Yardımlar

Evlerini, arazilerini veya hayvanlarını, geldikleri yerlerde bırakmak veya yok pahasına satmak zorunda kalmış göçmenlerden, devletin vergi alması ve bu kişilerden askerlik vazifesini yerine getirmesi beklenemezdi. Osmanlı yönetiminin de bu doğrultuda hareket ettiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Devlet, göçmenlerden askerlik çağında olanlar için; geldikleri tarihten itibaren altı yıllık bir muafiyet süresi tanımış ve bu sürenin bitiminde askere almıştır. Bu bilgi arşiv belgesinde şu şekilde belirtilmektedir:

[...] Dağıstan muhacirlerinden birkaç kişi tarafından i'tâ olunan arzuhaller üzerine ahz-i asker memurluğundan yazılan derkenârda muhacirinden hicretleri altı seneye bâliğ olanların askerlikle mükellef tutulması... (BOA, DH.MKT, nr. 1694/117).

Aşağıda verilen alıntı da bu bilgiyi destekler mahiyettedir:

[...] Harp sırasında çift ve çubuğunu bırakarak göç edenlere on, barış devrinde mülklerini satarak gelenlere de altı senelik muafiyet tanınmıştır... 1888 tarihli irâde ile de bu süre altı sene olarak hükme bağlanmış ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar da bu şekilde devam etmiştir (Yılmaz, 1999, s. 598).

Göçmenlerin, tarım arazileri ile hayvancılıktan elde edilen gelir karşılığında, devlete vermeleri gereken vergi de belirli bir süre ertelenmiştir (BOA,

DH.MKT, nr.31/46). Âşar vergisinden muafiyet süresi üç yıl ile sınırlandırılırken, 1886 yılında çıkarılan irâdeyle; “emlak ve temettuat” vergisinden de iki yıllık bir muafiyet süresi getirilmiştir (Yılmaz, 1999, s. 598).

Göçmenler iskân bölgelerinde yerleştirilmelerine karşın, ellerinde Osmanlı tebaasından olduklarını ibraz edecek bir belgeleri yoktu. Erkek göçmenlerin askerlik işlemlerinin yürütülebilmesi ve askerlikten muafiyet tarihlerinin belirlenebilmesi için, tezkire-i Osmaniye denilen kimlik belgelerinin olması bir zorunluluk haline gelmekteydi. Üstelik göçmenlerin herhangi bir asayiş olayına karışmaları durumunda, güvenlik makamlarına sunacak bir belgelerinin olmaması, durumun daha vahim bir hal almasına neden olabilirdi. Bu nedenle devlet yöneticileri, iskân edilen her göçmene; “tezkire-i Osmaniye” çıkarılması hususunda bir karar aldı. Bu karar neticesinde; Sicill-i Nüfus İdare-i Umûmiyesi, Hudâvendigâr vilâyetine gönderdiği resmi yazıda, Bursa kazasına bağlı; Elmaçukuru, Orhaniye, Osmaniye ve Şevketiye köylerinde iskân edilen göçmenlere; tezkire-i Osmaniye verilmesi gerektiğini ifade etmektedir (BOA, DH.MKT, nr. 1546/54).

Hudâvendigâr vilâyeti dâhilinde, 1891-1893 yılları arasında; Rumeli, Batum, Silistre, Çerkes, Tırnova, Boşnak, Rusçuk, Osmanpazarı ve Tatar göçmenlerinin iskân edilebilmeleri için, yeni köyler oluşturulmuştur. Bu köylerden bazıları; Bursa'ya bağlı Sultaniye, Hüseyiniye, Üçpınar; İnegöl'e bağlı Ruşen, Ma'mûre, Mecidiye; Eskişehir'e bağlı Hayriye, Rıfkiye, Salihîye ve Burhaniye köyleridir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. (Hızlı, 1993, s. 253). Bu köylerde istihdam edilen muhtar ve imamların resmi görevlerini ifa edebilmeleri için, kendilerine mühürler yaptırılıp teslim edilmekteydi. Hudâvendigâr vilâyetine bağlı olarak 1890 yılında Orhaniye isminde bir köy oluşturularak, köyün muhtar ve imamına resmi mühürler verildi (BOA, DH.MKT, nr. 1753/45). Yeni teşkil edilen köy ahalisinin gereksinim duyduğu mektep ve câminin inşa edilmesi devlet eliyle gerçekleşmekteydi. Yerli halkın da bu konuda önemli yardımları bulunmaktaydı. Bursa'nın ileri gelenlerinden Şeyh Sabit Efendi'nin, göçmenler için vilâyet dâhilinde bir câmi ve altı adet okul yaptırmış olması, bu yardımlar için örnek olarak gösterilebilir (BOA, DH.MKT, nr. 2301/85).

Osmanlı yönetimi, inşaatların başlaması veya tamamlanıp bitirilmesi için, gerekli bütçenin temin edilmesinde sıkıntı yaşayabiliyordu. Bu gibi durumlarda devlet yetkilileri, inşaatların tamamlanması için hayır sahibi kişilerden gelen talepleri olumlu değerlendirme eğilimindeydi. Bursa'da göçmenler için oluşturulan Selimiye köyüne; birer cami ve mektep yapılması için devlet tarafından inşaat başlatılmış fakat ödeneksizlik nedeniyle yarım kalmıştı. Kendisi de Tırnova göçmeni olan Hacı Ahmet Efendi, cami ve mektep inşaatlarını kendi maddi imkânlarıyla bitirmek ve bu inşaatlara kaynak temin etmek amacıyla; üç-dört adet dükkân inşa edilmesi için, Osmanlı yönetiminden izin istemiştir. Osmanlı yöneticiler de bu isteği uygun görmüştür (BOA, DH.MKT, nr. 1987/98/1-1/1-3). Devlet göçmenlere yönelik bu tür yardımlarda bulunan hayırsever kişileri, çeşitli nişanlarla ödüllendirme yoluna gitmekteydi (BOA, DH.MKT, nr. 1901/67).

Devlet; göçmenlere tapu senedi çıkarılması, tezkire-i Osmaniye verilmesi, nikâh işlemlerinin yapılması gibi birçok resmi işlemi ücretsiz olarak gerçekleştirmekte ve göçmenleri harç bedelinden muaf tutmaktaydı. Nikâh ile ilgili işlemlerde göçmenlerle beraber; fakir olan Müslim veya gayrimüslim halktan da harç bedeli alınmamaktaydı (BOA, DH.MKT, nr. 2301/85).

Sonuç

Araştırmada elde edilen bulgulara göre; XIX. yüzyılın sonlarında devlet, göçmenlerin sevk ve iskânları için gerekli meblağı hazineden karşılamaya ve birtakım talimatnâmeler aracılığıyla, yardımları İstanbul'dan koordine etmeye çalışmaktaydı. Böylelikle iskânların planlı ve programlı bir hâle getirilmesi hedefleniyordu. Bununla beraber hazinenin ihtiyaca yeterli derecede cevap verememesi, devletin sorunu sık sık yerel yönetimlere havale etmesine neden olmaktaydı. Yerel yönetimlerin gelir kaynaklarının azlığı, merkezden gelen taleplerin karşılanmasını zorlaştırmaktaydı. Hayırsever yöre halkının göçmenlere iâşe ve kalacak yer temini konusunda yardımcı olmaları, Osmanlı yönetimini bu maddi çıkmazdan biraz olsun çıkarıp rahatlatmaktaydı.

Hudâvendigâr vilâyeti halkının göçmenlere yönelik yaptığı yardımlar geçiciydi. Hâlbuki göçmenlerin kalıcı iskân bölgelerine yerleştirilmeleri ve bu ikâmet yerlerinde hayatlarını idame ettirebilmeleri için, belirli bir süre her açıdan desteklenmeleri gerekmekteydi. Bu nedenle Osmanlı yönetimi, Hudâvendigâr vilâyeti dâhil olmak üzere pek çok vilâyette muhâcirîn komisyonları oluşturarak, idari anlamda teşkilatlanmaya gitti. Muhâcirîn komisyonlarının üzerine düşen sorumluluk son derece ağırdı. Bursa Muhâcirîn Komisyonu, kısıtlı sayıdaki personeliyle, kendisine dilekçe yoluyla gelen yardım taleplerini titizlikle incelemekteydi. Komisyon; çok fakir, hasta, sakat veya kimsesi olmayan göçmenlere öncelik tanımayı ilke edinmişti. Bu özellikteki kişilerden gelen yardım amaçlı dilekçelerde; iâşe, kalacak yer ve iş talepleri çoğunlukta idi. Komisyon görevlileri, devletin çıkardığı talimatnâmeler çerçevesinde bu talepleri karşılamaya çalışmaktaydı. Vilâyet idarecileri, yerel yönetimler, muhtarlar, imamlar ve yörenin önde gelen kişileri, komisyonun en önemli destekçileriydi. Talimatnâmeler, muhâcirîn komisyonları için birer rehber niteliğindediydi. Buna karşın talimatnâmelerde ifade edilen maddelerin pratikte uygulanması her zaman mümkün olmamaktaydı. Komisyon yetkilileri kendi imkânlarıyla çözemedikleri konuları, yukarıda ifade edilen kişi ve kurumlara havale etmekteydi. Göçmenlerin sevk ve iskân edilmesi için hazırlanan talimatnâmelerde, genel olarak iâşe ve nakliye yardımlarının nasıl yapılacağı konusu belirtilmekteydi. Bu talimatnâmelerden yola çıkarak, Hudâvendigâr vilâyeti dışındaki vilâyetlere yerleştirilen göçmenler için de benzer yardımların yapıldığı söylenebilir.

Göçmenlerin ekonomik sorunlarının yanında sağlık, sosyal, kültürel pek çok alanda da sorunları bulunmaktaydı. Bu sorunların birçoğu, taşradaki muhâcirîn komisyonlarının yetki ve sorumluluk alanlarını aşmaktaydı. Bu durumda devlet olaya müdahil olmaktaydı. Devletin göçmenlerden beklentisi; kırsal alanda

tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde bulunarak, ekonomik açıdan yetkinliğe ulaşmaları ve devlete vergi verir hale gelmeleri idi. Bu nedenle devlet yöneticileri, taşra ve merkezdeki muhâcirin komisyonlarının görüşleri doğrultusunda, göçmenleri belirli bir süre vergiden muaf tutmakta veya resmi işlemlerden harç parası almamaktaydı. Ekonomik açıdan ailelerine daha fazla yardımcı olmalarını sağlamak için de askerlik çağına gelmiş gençleri belirli bir süre bu görevden muaf tutmaktaydı. Sonuç olarak her türlü maddi olumsuzluğa karşın Osmanlı Devleti, kendisine sığınmış göçmenlerin talep ettiği veya etmediği her türlü yardımı, imkânlarının elverdiği ölçüde yerine getirmeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Belgeleri

Babiali Evrak Odası Evrakı (BEO),

nr.245/18341, 2 Muharrem 1311; nr.1342/100577, 9 Rebülevvel 1317; nr. 1355/101576, 6 Rebülâhir 1317.

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT),

nr.1323/103, 28 Cemâziyelâhir 1295; nr.1459/1, 12 Safer 1305; nr.1474/8, 18 Rebülâhir 1305; nr.1480/81, 12 Cemâziyelevvel 1305; nr.1546/54, 18 Muharrem 1306; nr.1569/32, 24 Rebülevvel 1306; nr.1613/106, 7 Şaban 1306; nr.1642/26/1-1/1-2, 26 Zilkade 1306; nr.1694/117, 13 Cemâziyelâhir 1307; nr. 1723/33, 21 Ramazan 1307; nr.1753/45, 4 Muharrem 1308; nr.1801/150, 11 Cemâziyelâhir 1308; nr.1884/94, 29 Rebülevvel 1309; nr.1901/67, 13 Cemâziyelevvel 1309; nr.1908/9/1-1/1-2, 5 Cemâziyelâhir 1309; nr.1964/85, 26 Zilkade 1309; nr.31/46, 20 Şevval 1310; nr.48/2, 9 Zilkade 1310; nr.1987/98/1-1/1-3, 22 Muharrem 1310; nr.145/94, 25 Rebülevvel 1311; nr.2301/85, 6 Şevval 1317; nr.2373/126, 17 Rebülevvel 1318.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV),

nr.60/27, 2 Cemâziyelevvel 1308; nr.68/55, 14 Cemâziyelevvel 1309; nr.69/58, 13 Ramazan 1309; nr.72/78, 24 Cemâziyelevvel 1310; nr.73/55, 6 Receb 1310; nr.73/77, 24 Receb 1310; nr.74/5, 8 Şaban 1310; nr.80/112, 25 Muharrem 1312.

Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK),

nr.149/7, 18 Zilkade 1316.

Muhacir İskân Komisyonu'nun Çalışmaları ile İlgili Yayınlanmış Talimatnâmeler:

İrade Hususi (İ.HUS), nr.73/12/1-1/2-2, 17 Zilkade 1316.

Yıldız Perakende Evrakı Komisyonlar Maruzatı (Y.PRK.KOM), nr.1/26, Rebülevvel 1295.

Vilâyet Sâlnâmeleri

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâme-i Resmîsi, Matbaa-i Vilâyet, Def'a 11, 1297; Def'a 13, 1303; Def'a 20, 1311.

Tetkik Eserler

- Bice, H. (1991). *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çiftçi, C. (2008). 93 Harbi ve Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne Yapılan Göçler. Zeynep Dörtok Abacı (Ed.). *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler* (s. 75-90). Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Demirel, M. (2008). XIX. Yüzyılda Bursa'da Göçmen İskânı. Zeynep Dörtok Abacı (Ed.). *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler* (s. 31-50). Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Demirel, M. (2009). Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra). Prof. Dr. Mehmet Törenek, Prof. Dr. Besim Özcan, Prof. Dr. Kâzım Köktekin (Yayın Kurulu). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 40, 317-340.
- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dörtok Abacı, Z. (2008). Balkan Savaşları'na Kadar Kırım ve Kafkasya'dan Yapılan Göçler: Osmanlı Devleti'nin Yaptığı Düzenleme ve Uygulamaların Kriz Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi. Zeynep Dörtok Abacı (Ed.). *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler* (ss.59-72). Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Emgili, F. (2012). *Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Erkan, S. (1996). *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Erkan, S. (1999). XIX. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti'nin Göçmenleri İskân Politikasına Yabancı Ülkelerin Müdahaleleri. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı*, 4, 612-631.
- Güneş, M. (2014). Kafkasya Muhacirlerinin Karahisar-ı Sahib'de İskânı ve Karşılaşılan Sorunlar (1861-1895). Dr.Ünal Taşkın, Dr.Gökhan Kağnıcı (Ed.). *Tarih Okulu Dergisi*, 18, 421-452.
- Habiçoğlu, B. (1993). *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*. İstanbul: Nart Yayıncılık.
- Halaçoğlu, A. (2002). Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ed.). *Türkler*, 13, 887-895.
- Halaçoğlu, Y. (1999). Kolonizasyon ve Şenlendirme. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı*, 4, 581-586.
- Hinz, Walther (1990) *İslâm'da Ölçü Sistemleri*. (Çev. Acar Sevim). Marmara Üniversitesi Yayın No: 487, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayın No: 21. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Hızlı, M. (1993). Hudâvendigâr Vilâyeti İmâr Faaliyetleri Defteri. Prof. Dr. Hüseyin Aydın, Yrd. Doç. Dr. Murat Yurtsever, Dr. Ahmet Güç, Öğr. Gör. İsmail Güler (Yayın Kurulu). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (5), 233-254.

İpek, N. (1999). 93 Muhacereti. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı*, 4, 661-668.

----- (2002). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı. Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca (Ed.). *Türkler*, 13, 15-24.

Kaplanoğlu, R. ve Kaplanoğlu, O. (2014). *Bursa'nın Göç Tarihi*. Bursa: Nilüfer Belediyesi.

Kocacık, F. (1999). Rumeli'den Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Sonuçları. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı*, 4, 655-660.

Orat Akyüz, J., Arslan Oran, N., Tanrıverdi, M. (2011). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri (1828-1943)*. Kars: Eser Ofset ve Matbaacılık.

Sarıcaoğlu, M. E. (1999). İskân-ı Muhâcirin İ'âne Pulları (Osmanlı Devleti'nin Göçmen Harcamalarında Uyguladığı Bir Finansman Yöntemi. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı*, 4, 603-611.

Saydam, A. (1999). *Kırım ve Kafkasya'dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskân Siyaseti (1856-1876)*. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı*, 4, 677-684.

232 Sultan, A. (1999). *Siyasi Hatıratım*. (Yay. Haz. Ali Vehbi). (Çev. H. Salih Can). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Şimşir, B. N. (1970). *Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler II*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Taş, H. (2008). Hüdavendigâr Vilayetinde Doksanüç Muhacirleri. Zeynep Dörtok Abacı (Ed.). *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler* (s. 97-114). Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.

Taşkın, Ü. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

Turan, Ö. (2013). 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Bulgaristan'dan Türk Göçü. Ali Fuat Örenç-İsmail Mangaltepe (Ed.). *Balkanlar ve Göç (The Balkans and Mass Immigration)* (s. 157-164). Bursa: Büyükşehir Belediyesi Bursa Kültür A.Ş.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu. (2011). *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yılmaz, M. (1999). XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskân Politikası. Güler Eren (Ed.). *Osmanlı*, 4, 587-602.

EKLER

EK NO: 1-A

BOA, Y.PRK.KOM, nr. 1/26, Rebû'l-evvel 1295 (Mart/Nisan1878)
Muhâcirîn iskânına dâir nizamnâme lâyihası

EK NO: 1-B

BOA, Y.PRK. KOM, nr. 1/26, Rebû'l-evvel 1295 (Mart/Nisan1878)
Belgenin Transkripsiyonu

233

Muhâcirîn iskânına dâ'ir nizam-nâme lâyihasıdır

Der-sa'âdet ve mahâll-i sâ'ireden sevk ve i'zâm olunacak muhâcirîn iskeleye vürûdlarında mahallî hukûmeti ve erbâb-ı hamiyet ve fütüvvet tarafından iktizâ eden araba ve hayvân tedârik ve tehyi'e olunarak mahall-i iskânlarına nakl olunacak ve esnâ-yı râhda ta'yînâtları dahî virilecektir hukûmet tarafından bu yolda vukû' bulan masârif mahallî sandığından tesviye olunacaktır.

Muhacirler iktizâsına göre iki sûretle iskân olunacaktır evvelâ her karye veyahut kasabaya hâl ve tahammülüne göre bir miktar hâne iskân olunacaktır bunlardan muhtâc-ı i'âne olanlar zirâ'at edevâtı tedârik idinceye kadar ortaklık ve rencberlik gibi işlerde kullanılarak veyahut ashâb-ı kudret ve fütüvvet taraflarından mu'âvenet kılınarak i'âşeleri esbâbı istihsâl kılınacaktır.

Sâniyâ münasib arâzî-i hâliye bulunan mevâki'de muhâcirîne mahsûs karyeler teşkil olunacaktır işbu kurâda iktizâ eden hânelerin inşâsına hem-civâr bulunan kurâ ahâlîsi mu'âvenet edecektir mu'âvenet mümkün olamadığı hâlde nihâyet her bir hânenin masârıfı iki yüz elli guruşu tecâvüz itmemek üzere hukûmet tarafından inşâ kılınacaktır.

Muhâcirînden tehî-dest ve muhtâc olanlara yevmî yarımşar kıyye ve on yaşına kadar olan çocuklarına yüzer dirhem nân-ı 'azîz ta'yînât virilecektir fakat bunun yoluyla ta'yîn ve icrâsı zımnında kazâ meclisinde taraf-ı şer-i şerifden bir kâtib muhâcirînin hoca ve ihtiyârları hâzır oldukları halde muhâcirînin ta'yîn almağa müstehak olan tahkîk ve tefrîk ile defteri tanzîm olunub ona göre ta'yîn virilecektir.

Ve fi'âtca vukû'âtları yürüdülerek virilen nân-ı 'azizin mikdar ve fi'âtı kayd olunarak beher mâh zîrî mazbatalı olmak üzere defterlerinin kazâlardan sancak başına ve sancaklardan merkez-i vilâyete irsâl ile vilâyet meclislerinden dahî zîrleri tasdik olunduktan sonra bir kıt'ası Maliye Nezaret-i Celîlesi'ne isbâl kılınacaktır muhâcirîn zirâ'at veyahut bir san'ata başlayub ta'ayyuşe muktedir oldukları hâlde işbu ta'yînleri kat' olunacaktır.

Ba'zı mahallerde muhâcirîn iskânına elverişli arâzî-i hâliye-i mîriyye ve müddet-i medîdeden berü harâb olmuş karyeler mahalli mevcût ise de bu yerlerin bir tākımını ba'zı kimesneler bilâ sened taht-ı tasarrufuna almış ve bir tākımını dahî civâr karyeler ahâlîsi mücerred muhâcirîn orman ve mer'âca kendülerine şerik olmamak için iskânlarına mumâna'at itdikleri mervî olduğundan bu bâbda tahkîkât-ı lâzimenin icrâsıyla o makûle sû-i isti'mâlât vukû'una meydan virilmeyecektir.

Muhâcirînden beş nüfûs bir hâne i'tibâr olunarak hukûmet tarafından her iki hâneye bir çift öküz virilecektir fakat iki üç nüfûsdan mürekkeb hâneler hakkında bu usûle ri'âyet olunmayub meselâ bir hâne on nüfûsdan mürekkeb ise ona yalnız bir çift ve üç dört hânenin nüfûsu bu mikdâr ise bunların cümlesine bir çift öküz virilecektir fakat muhâcirînden her ne tarîk ile ise henüz hayvan tedârik idememiş olanlarının tarlaları umûm karye ahâlîsinin mu'âvenetiyle bir def'a olmak üzere sürdürülecektir muhâcirînden her bir hâneye bir def'a olmak üzere taraf-ı hukûmetden beş kile tohumluk i'tâ olunacaktır.

Muhâcirînin içlerinde hocalar ve ehl-i san'at adamlar bulunacağından o misillü hocalardan ehliyeti sâbit olanlarının imâmet ve cihât-ı sâ'ire ile tatyîbleri ve icrâ-yı san'at itmek üzere şehirlerde temekkün itmek isteyenler olur ise bunlara teshîlât-ı lâzime îfâsıyla hâne ve öküz ve tohumluk ve ta'yîn bedeli olarak beherine birer def'alık olmak üzere yüz elli guruş virilecektir.

Umûmen muhâcirîn tarih-i iskânlarından i'tibâren üç sene mürûruna kadar vergü ve a'sâr ve sâ'ir her dürlü tekâlîf-i mîriyyeden mu'âf olacak fakat yerlûden bu vesîle ile istifâde itmelerine dikkat ve i'tinâ olunacaktır.

Muhâcirînden ba'zısının akrabâ ve zevi'l-erhâmı her nasılsa başka mahallere sevk ve i'zâm olunmuş olduğundan o makûle yekdiğerinden ayrı düşmüş olanlar birleşmek istedikleri hâlde bunun hüsn-i husûlü hakkında hukûmet tarafından teshîlât-ı lâzime icrâ kılınacak ve fakat her hâlde azı çoğuna tâbî' olmak üzere birleşdirilmelerine mu'âvenet idilecektir.

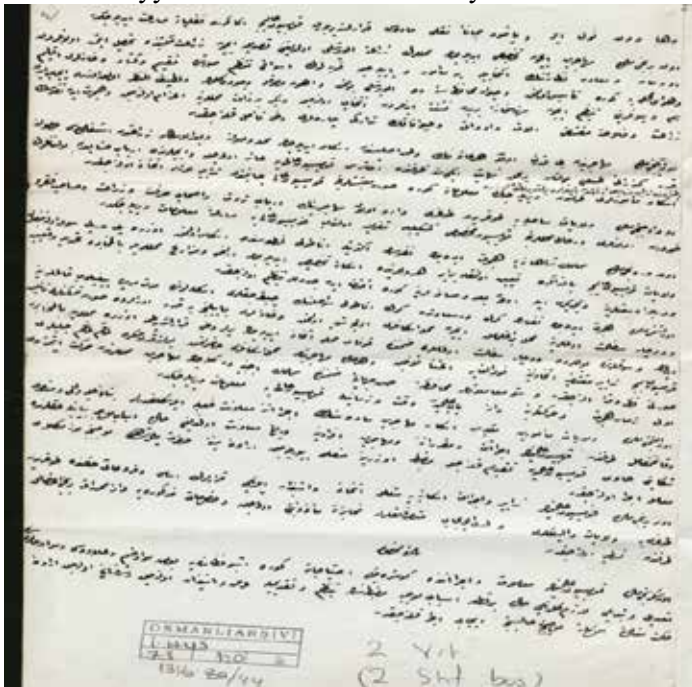
Şimdiye kadar Der-sa'âdet'den ve sâ'ir iskelelerden sevk ve i'zâm olunan muhâcirler kaç hâne ve kaç nüfûsdur bunlar için ne kadar hâne binâ olunmuşdur ve yapılan hâneler için ahâlî tarafından ne vechle i'âne kılınmışdır ve mîrîce ne masraf vukû' bulmuş ve ne mikdar zehâ'ir ve öküz iştirâ ve i'tâ idilmişdir buraları mensûb oldukları kazâ ve livâ ve vilâyet idâre meclislerinde kemâliyle tetkîk ve hesâbları rü'yet olunarak zîri mazbatalı defâtirinin cânib-i Bâb-ı Âlî'ye irsâline ve ba'de-mâ sevk olunacaklarının dahî hîn-i vürûdlarında mikdâr-ı nüfûslarıyla ahâlî tarafından vukû'a gelecek i'âne ve hukûmet tarafından olunacak masârıfın kemiyet ve keyfiyyeti kezâlik meclislerce

defterinin tanzim ve isbâline ve bir de muhâcirîne tahsis kılınacak arâzînin ve her karyenin umûmuna virilecek mer'ânın tapu senedâtı tanzim ve i'tâ kılınmak üzere nev' ve mikdar ve hudûdu muvazzahan gösterilerek iş'âr ve inhâsına himmet olunacaktır ve'l-hâsıl her hangi sûretle olursa olsun sevk olunan muhâcirînin senesi içinde tavitn ve iskânları saltanat-ı seniyyenin be-gâyet matlûb ve müstelzem olub bunun icrâsına bi'l-cümle me'mûrîn cânibinden fevka'l-âde i'tînâ ve gayret olunacaktır.

Fî Rebî'u'l-evvel sene 1295 ve fî Mart sene [1]294

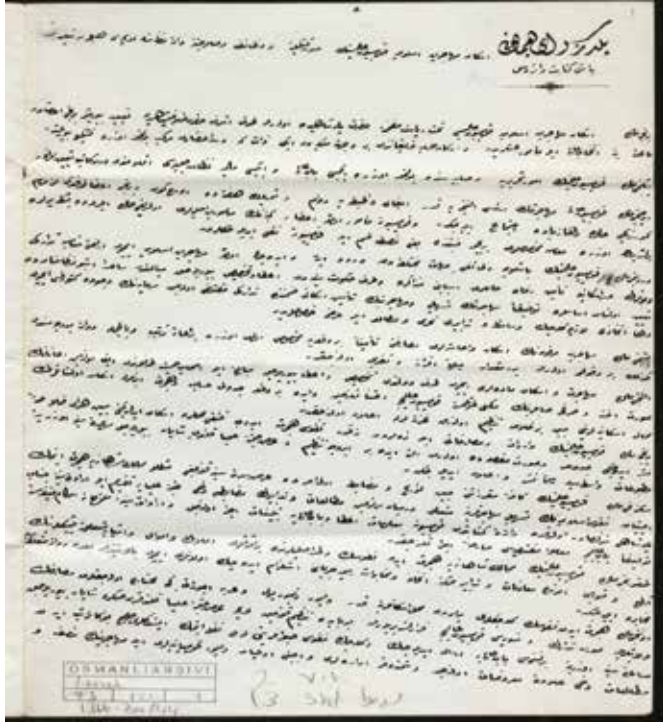
EK NO: 2-A.1

BOA, İ.HUS, nr. 73/120/1-1/2-2, H.17 Zilkade 1316 (M.29 Mart 1899)
İskân-ı Muhacirîn-i İslâmiyye Komisyon-ı Âlîsî'nin sûret-i teşkiline ve vezâ'if ve salâhiyyetine dâ'ir nizâm-nâme lâyihası suretidir.

EK NO: 2-A.2

EK NO:2-A.1 Nolu Belgenin Devamı

EK NO: 2-B

BOA, İ.HUS, nr. 73/120/1-1/2-2, 17 Zilkade 1316 (29 Mart 1899)
Belgelerinin Transkripsiyonu

Yıldız Sarây-ı Hümayûnu Baş Kitâbet Dâ'iresi

İskân-ı Muhacirîn-i İslâmiyye Komisyon-ı Âlîsi'nin sûret-i teşkîline ve vezâ'if ve salâhiyyetine dâ'ir nizâm-nâme lâyihası suretidir.

Birinci madde: İskân-ı Muhacirîn-i İslâmiyye Komisyon-ı Âlîsi taht-ı riyâset-i mefhara-ı hazret-i pâdişâhîde olarak taraf-ı eşref-i hazret-i hilâfet-penâhîden ta'yîn buyurulan birinci a'zâdan mâ-adâ yine intihâb-ı âlî ile me'mûr-ı askerîden ve erkân-ı harb ferikânından bir ve cihet-i mülkiyyeden iki zât ki dört a'zâdan mürekkeb bulunmak üzere teşkil buyurulmuşdur.

İkinci madde: Komisyon-ı âlînin umûr-ı tahrîriyye ve hesâbiyyesinde bulunmak üzere ikisi Bâb-ı Âlî ve ikisi Mâliye Nezâret-i Celîlesi aklâmından dört kâtib ta'yîn olunur.

Üçüncü madde: Komisyon-ı âlî muhâceretin arkası alınıncaya kadar îfâ-yı vazîfeye devâm ve şimdilik haftada üç gün ve birinci a'zâ tarafından lüzûm görüldüğü halde daha ziyâde ictimâ' eyleyecekdir ve komisyona me'mûr olan a'zâ ve ketebenin me'mûrîn-i asliyyeleri olduğu halde ilerüde başka yerlerde

yerleşdirilmek üzere ma'âş-ı muhassasları bir buçuk nisbetinde yani nisf zam ile komisyona nakl idileceklerdir.

Dördüncü madde: Komisyon-ı âlînin başlıca vezâ'ifi cihât-ı muhtelifeden vurûd eden ve idecek olan muhâcirîn-i İslâmiyye için arâzî-i münâsibe tedârîki ve bunların hüsn-i iskânıyla te'mîn-i refâh halleri esbâbını müzâkere ve taraf-ı hukûmet-i seniyyeden i'tâ ve tahsîs buyurulacak mebâliğden mâ-adâ işbu nizâm-nâmede ta'yîn olunan esâslara tevfikten muhâceretin teshîli ve muhâcirînin te'mîn-i iskânı zımında tedârîki muktezî olacak sermâyenin vücûda getirilmesi için daha ittihâzı lâzım gelecek vesâ'it ve tedâbiri taharrî ve mutâla'a ile arzı husûslarıdır.

Beşinci madde: Muhâcirîn-i merkûmenin iskân ve i'âşeleri masârıfını te'mînen bir def'a aya mahsûs olmak üzere bir i'âne tertîb ve bi'l-cümle devâ'ir bütçesinden kezâlik bir def'alık olarak birer mikdâr meblağ ifrâz ve tefrîk olunacaktır.

Altıncı madde: Muhâceret ve iskân maddeleri için taraf-ı devletden tahsîs ve i'tâ buyurulacak mebâliğ ile ashâb-ı hamîyyet taraflarından îfâ olunacak i'ânâtın sûret-i ahz ve sarfı hesâblarının mükemmel tutulmasına komisyon-ı âlice i'tinâ kılınacak ve ayda bir def'a cedvel-i hesâb ve hicret idenlerle iskân olunanların mahâll-i iskânîyelerini mübeyyin bir hülâsa tanzîm olunarak gazetelerle i'lân olunacaktır

Yedinci madde: Komisyon-ı âlînin vâridât ve masârıfâtı ile nerelerden ne kadar nüfûs hicret edüb hangi mahallere iskân edildiğini mübeyyin her ay hülâsaten neşr edeceği cedveller ve sûret-i mufassalada olarak altı ayda bir ayrıca tanzîm ve arz-ı 'atebe-i ulyâ kılınub şâyân buyurulacak müsâ'ade-i seniyye üzerine matbû'ât vâsıtasıyla resmen neşr ve i'lân idilecektir.

Sekizinci madde: Komisyon-ı âlînin kâffe-i mukarrarâtını mübeyyin levâiyih ve mazâbit evvel emrde arz-ı sūdde-i seniyye kılınacağı misillü memâlik-i şâh-âneye hicret itmek isteyen nüfûs-ı İslâmiyye'nin teshîl-i muhâceretlerine müte'allik der-miyân olunacak mütâla'ât ve tedâbirin mazâbitı dahî atebe-i 'ulyâya takdîm ile irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şeref-sâdir oldukda dâire-i kitâbetden komisyona ma'lûmât i'tâ ve Bâb-ı Âlî'ye tebliğât icrâ olunacak ve irâdât-ı seniyye-i mulûk-âne ahkâm-ı münîfesine tevfikten Bâb-ı Âlî'ce mu'âmele-i mukteziyyesi musâra'atan icrâ kılınacaktır.

Dokuzuncu madde: Komisyon-ı âlînin memâlik-i şâhâneye hicret iden nüfûsun vatan-ı asliyyelerinde bıraktıkları emlâk ve emvâl ve eşyâya müte'allik ilişkilerinin kat' ve tesviyesi emrinde mu'âvenât ve tedâbir-i mümkinde ittihâz ve muhâbereât-ı resmiyye cereyânını istilzâm idecek olanları için bi'l-istizân ba'dehû devâ'ir-i müte'allikasıyla muhâbere eyleyecektir.

Onuncu madde: Hicret iden nüfûsun gelecekleri yerlerden mahall-i iskânlarına kadar vapur ve demiryol ve araba ucûrâtı gibi muhtâc olacakları masârıfın vilâyetlerce sûret-i tedârik ve tesviyesi komisyon-ı âlice kararlaştırılarak bu bâbda tanzîm kılınacak lâyiha arz-ı 'atebe-i 'ulyâ kılındıktan sonra şâyân buyurulacak müsâ'ade-i seniyye üzerine bir nüshası Bâb-ı Âlî'ye irsâl idilecek ve gelecek nüfûsu hayvanlarını da nakl itmek istedikleri hâlde buna terettüb

iden mutâla'ât dahî ilâveten ma'rûzât olunacak ve şimendüfer idâreleri ve ecnebî olmayan vapur kumpanyaları ile muhâcirînin nisf (**Devamı I.HUS, nr.73/120/2/2 numaralı belge**) daha dûn nevl ile veyâhûd meccânen nakli mâddesi kararlaştırılarak komisyon-ı âlîce ona göre nakliyyâta musâra'at idilecektir.

On birinci madde: Muhâcirîn için tahsîs idilecek mahallerin zirâ'ata elverişli olduğunu tasdik için zirâ'at mektebinde tahsîl itmiş olanlardan Orman ve Me'adin Nezâreti'nin intihâbıyla bir me'mûr ve yapılacak karyelerin esvâkı muntazam sûretde taksîm ve küşâd ve hâneleri iklim ve havâ-yı mahallîye göre te'sîs olunmak ve hayvan muhâfazasına da elverişli bulunmak ve ehven-i masrafla vücûda gelmek ve latîfü'l-manzar olmak üzere îcâb iden resm ve planlarını tanzîm için Mühendis-hâne-i Berrî'den neş'et idenlerden intihâb olunacak diğere bir zât mahallerine i'zâm olunacak ve hicret iden nüfûsun zirâ'at ve felâhata muktezî âlât ve edevât ve hayvanâtın tedârîki çâreleri dahî te'emmül kılınacaktır.

On ikinci madde: Muhâcirînden bî-kudret olan her â'ilenin vatan-ı asliyesinden iskân idilecek mahalle vusûlüne ve ba'de'l-iskân zirâ'atdan istifâdesi husûlüne kadar güzereâmı tabî'î bulunan bir buçuk nihâyet iki sene zarfında i'âşesi komisyon-ı âlîye âi'd olacak ve içlerinde erbâb-ı sanâyî'den bulunanların taşrada erbâb-ı sanâyî'i az olan şehrlere yerleşdirilmek üzere iskân me'mûrları tarafından virilecek ma'lûmâta göre sûret-i ma'îşetlerince komisyon-ı âlî cânibinden tedâbir-i lâzime ittihâz olunacaktır.

On üçüncü madde: Vilâyât-ı sâhiliyeye doğrudan doğru[ya] vârid olan muhâcirînin erbâb-ı servet ve ashâb-ı hîrfet ve zirâ'at ve sâhib-i fakr u zarûret olanları derhal mahallerince komisyon-ı mahsûs teşkîliyle tefrik olunub komisyon-ı âlîye musâra'atan ma'lûmât virilecektir

On dördüncü madde: Memâlik-i şâh-âneye hicret idecek nüfûsun ekseriyetle Anadolu kıt'asında iskân olunmak üzere peyder-pey sevk olunacakları vilâyât komisyon-ı âlîce bi'l-müzâkere ta'yîn olunmağla beraber her vilâyette iskân tahsîs idilecek arâzî ve mezâri' mahalleriyle bi'l-muhâbere tahdîd ve ta'yîn ve derece-i vus'atlerine ve yekdiğeri ile olan ba'd ve mesâfelerine göre iktizâ iden cedveller tanzîm olunacaktır

On beşinci madde: Hicret idecek nüfûsun gerek Der-sa'âdet'de gerek Anadolu sevâhilinin çıkacakları iskelelerinde müddet-i medîde yığılub kalmalarına ve dûçâr-ı sefâlet olmalarına mahal bırağılmamak için mahall-i iskânları evvelce tehyi'e olunmak ve hâneleri yapıncaya kadar oralarda sûret-i temekkünleri te'mîn idilmek ve sevklerinde yollarda dûçâr-ı sefâlet olmamaları zımnında konak mahalli ittihâz idilecek yerler dahi kararlaştırılmak üzere mahalleriyle bi'l-muhâbere komisyon-ı âlîce tedâbir-i mukteziyye ittihâzına fevka'l-gâye i'tînâ kılınacak ve her halde muhâcirînin mahall-i iskânları hazırlanmış bulunduktan sonra tâkım tâkım celbleri sûreti nazar-ı dikkate alınacaktır ve şu mu'âmelâtın muhâfaza-ı hüsn-i cereyânı zımnında memâlik-i ecnebiyyeden gelecek muhâcirîn mahallerinden hareket itmezden evvel zamân-ı hicret ve

hareketlerine dâ'ir Bâb-ı Âlî'den vakt u zamânıyla komisyon-ı âliye ma'lûmât virilecektir.

On altıncı madde: Vilâyât me'mûrîn-i mülkiyesi iskân-ı muhâcirîn maddesinin icrâ'âtına mu'âvenet-i fi'liyye ile mükellefdirler binâ'en aleyh vâli ve mutasarrıf ve kâ'im-i makâmlar tarafından komisyon-ı âlînin icrâ'ât ve mukarrarâtına ve muhâcirîn efrâdına dirîğ-i mu'âvenet olduğu halde esbâb-ı müveccehe beyânıyla haklarında şikâyeti hâvî komisyon-ı âlîden takdîm kılınacak mazbata üzerine müte'allik buyurulacak irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî mücebince lâzım gelen mu'âmele icrâ olunacaktır.

On yedinci madde: Komisyon-ı âlînin tedâbir ve icrâ'ât-ı iskâniyyeye müte'allik ittihâz ve istîzân iylediği kararların esâs ve fûrû'âtı hakkında doğrudan doğruya vilâyât vâlilikleri ve lede'l-îcâb mutasarrıflıklarla muhâberâta me'zûniyyeti olacak ve husûsât-ı mezkûreye dâ'ir muharrerât birinci a'zâlık tarafından tastîr olunacaktır.

madde-i mahsûsa

On sekizinci madde: Komisyon-ı âlînin mu'âmelât ve icrâ'âtında göstereceği ihtiyâcâta göre işbu nizam-nâmeğe ba'zı mevâdd zam ve ilâvesi ve mevâdd-ı hâzırasının ta'dîl ve tebdîli lâzım geldiği halde bir kıt'a esbâb-ı müveccehe mazbatasının tanzîm ve takdîmiyle arz ve istîzân olunacak ve şeref-sânih olacak irâde-i hikmet-mu'tâde-i mulûkâne müceb-i âlîsince îcâbî icrâ kılınacaktır.

HERMANN HESSE’NİN “AUGUSTUS” MASALINDA MASAL ÖGELERİ VE PROPP’A GÖRE ÇÖZÜMLENMESİ

Meryem NAKİBOĞLU¹

Öz: Hermann Hesse günümüzde hâlâ beğeniyle okunan Alman Edebiyatının en önemli yazarlarından biridir. Yazar, farklı türde edebi eserleriyle dikkat çeker. Hesse’nin incelemiş olduğumuz *Augustus* adlı masalı yalnız çocuklara hitap etmekle kalmaz, aynı zamanda büyüklerin de kendilerine pay çıkarabilecekleri özellikler taşır. Hesse’nin *Yabancı bir Gezegendeki Tuhaf Haberler* adlı kitabında yer alan *Augustus* Masalı annesi tarafından seslendirilmiş bir dilek sonucunda, tüm insanlar tarafından adeta tapılırcasına sevilip yüceltilen, tüm istekleri sevenleri tarafından yerine getirilen Augustus’un öyküsünü anlatılır. Augustus, çevresinde yaşadığı aşırı sevgi ve ilgi sonucu histerik olur; övülmekten çok yerilmeyi, sevilmekten çok yalnız bırakılmayı tercih eder. Kendisine gösterilen aşırı sevgi ve ilgiden sıkılan kahraman intiharı bile düşünür hale gelir. Masalın ikinci önemli başkahramanlarından Bay Biswanger Augustus’un yardımına koşar; böylece Augustus insanların ilgi ve sevgisinden arınıp normal bir insan olarak hayata devam eder. Bu çalışmada masal ve masal çeşitlerine değinilip *Augustus*’un hangi masal türüne ait olduğuna ve bu masalın özelliklerine yer verilecektir. Daha sonrasında ise Rus halkbilimci Vladimir Propp’un 31 maddeden oluşan masal inceleme ölçütlerine göre *Augustus* Masalı ele alınacaktır. Propp’un veri ve sembollerine göre karşılaştırılacaktır. Söz konusu masalın işlevselliği Propp’un *Masalın Biçimbilimi* metoduyla çözümlenecektir.

Anahtar Sözcükler: Hermann Hesse, Masal, *Augustus*, Masal Ögeleri, Vladimir Propp.

THE FAIRY TALE ELEMENTS IN HERMANN HESSE’S “AUGUSTUS” AND ITS ANALYSIS ACCORDING TO VLADIMIR PROPP

Abstract: Hermann Hesse is one of the most important authors of German literature. The author draws attention by his different types of written works. His tale which is entitled “Augustus” does not appeal to kids alone; at the same time, it carries the characteristics which can

¹ Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu.
meryemnakiboglu@yyu.edu.tr

benefit to the elders. Hesse's "Augustus" tale which is included in his book *Strange News from a Foreign Planet* is about Augustus who is loved and enshrined by all people as a result of a wish voiced by his mother. Augustus becomes hysterical because of the extreme love and interest he experiences around him; but rather than being praised and loved, he preferred to be left alone. Because of the excessive interest and love over him, the hero even becomes suicidal. The other important hero of the tale, who is Mr. Binswanger, helps Augustus and he is purified from people's interest and love and continues his life as a normal person. In this study, while the types of fables and fairy tales will be examined, the type of "Augustus" tale will be identified. Afterwards, the tale will be analysed according to the Russian folklorist Vladimir Propp's 31 elements of tale analysis technique, and will be compared to his data and symbols. The functionality of the tale will be analysed by applying Propp's method from *Morphology of the Folktale*.

Keywords: Hermann Hesse, Augustus, Fairy tale elements, Vladimir Propp.

Giriş

20. yüzyılın en önemli Alman yazarlarından ve 1946 yılı Nobel Edebiyat Ödülü sahibi de olan Hermann Hesse (1877-1962) roman, şiir, öykü, deneme, masal, politik makale ve kültürel alanlarda yazdığı eserleriyle sadece Almanya'da değil aynı zamanda dünya çapında bir yazardır. *Bozkırkurdu* (1927), *Siddharta* (1922), *Boncuk Oyunu* (1943), *Çarklar Arasında* (1906) kitapları önemli eserlerinden yalnızca birkaçıdır. Aynı zamanda yazarın bazı eserleri beyaz perdeye de aktarılmıştır.

Bazı edebiyatçıların Hesse ile ilgili görüşleri, onun edebiyat çevresinde de yazdıklarıyla kendisine özel bir alan oluşturduğunun göstergesidir. Örneğin, ünlü eleştirmen, felsefeci ve çok yönlü bir düşünce adamı olan Walter Benjamin "Hesse'nin bakışının mistisizmle uğraşan birinin içebakışıyla bir Amerikalının keskin bakışı arasında orta yerde bulunduğu" nu belirtir. (Zeller, 2011, s. 59). Alman yazar ve şair Hugo Ball, Hesse'yi "Romantizmin ihtişamlı ordusunun son şövalyesi" (Zeller, 2011, s. 169) olarak nitelendirir. Ünlü Alman yazar Thomas Mann, Hermann Hesse için; "Kendime en yakın bulduğum, yazarlar arasından seçip en çok sevgiyle bağlandığım yazar" (Zeller, 2011, s. Arka Kitap Kapağı) ifadesini kullanırken, Peter Handke, 1970'te Hesse rönesansının doruk noktasında "Hesse hiç kuşkusuz ne yaptığını bilen, bütün değerlendirmelerden alınmış akıyla çıkacak büyük bir yazardır" ifadesini kullanır. Yapıtlarında, yaşamın büyük karşıtlıklarını, iki kutbunu eğip birbirine yaklaştırma özlemiyle sanat yerine düşünceye başvuran Hesse, dünyanın ve evrenin kutupluluğunu aşarak ulaşacağı birliği kendisi için en kutsal hakikat sayar (Zeller, 2011, s. Arka Kitap Kapağı).

Zeller'e göre Hermann Hesse'nin sözleriyle dış dünyadan bir başka dünya olan iç âleme yolculuk edebilir ve orada yaşayabilirsiniz. Aynı zamanda yazdığı eserleriyle yazar, okuyucuyu harika bir yolculuğa çıkarır, okuyucusuna herkesin

görebileceği farklı bir dünyayı tarif eder. Bunu yapabilmemiz için Hesse'ye göre gözlerimizi biraz daha açmalıyız. Yazar, tıpkı bir çocuk gibi çiçeklerden, yoncalardan, çimenlerden bahseder ve aynı zamanda sanki elinde minik bir kuş şarkı söylüyormuş gibi basit şeylerden konuşur. Ona göre yetişkin olan insan, daha sonra yaşlandığında bile daima çocuklara hayranlık duyar. Çocuk ruhunu Hesse kadar ciddiye alan, önemseyen ve eleştiren çok az sayıda yazar vardır. Yine çok az sayıda yazar eğitim ve öğretim sorunlarını Hesse gibi yapıtının odak noktası yapar (Zeller, 2011, s. 7). Çünkü Hesse küçük bir çocuğun yaşamı, doğayı ve gerçeği yetişkin bir insandan daha fazla bildiğine ve hissettiğine inanır. Yazara göre, çocuklar sırdır ve gizemli iç dünyaları hâlâ yetişkinlere nazaran duyuları daha açıktır. Çocuklar için her şey oldukça doğaldır (Čechovská, 2009, s. 13-14). Çocukların gizemli iç dünyalarını en iyi şekilde masalarda görmek mümkündür. Çünkü masalarda sınır yoktur, masalarda dilediğiniz yere dilediğiniz anda gidebilir, tüm hayvanlarla konuşabilir, devlerle seyahat edebilir, perilerle karşılaşabilir, olağanüstü olaylar yaşayabilir, kısaca, yetişkinlerin ulaşamayacağı gizemlere masallar sayesinde ulaşabilirsiniz. Aynı zamanda masalların eğitici özellikleri de asla unutulmamalıdır. Masallar, çocukların düş gücünün gelişmesine ve düşünce ufuklarının açılmasına yardımcı olur. Kelime dağarcıklarının zenginleşmesini ve kavram öğrenmelerini hızlandırır. Masallar çocuklara öğüt vermesi, iyiyi-kötüyü ayırt etmede yol göstermesi açısından önemlidir. Çocukların yaratıcılığını, neden-sonuç ilişkisi kurma becerisini artırır. Tüm bunlarla birlikte masallar çocuğun merak duygusunu uyandırarak korkularını giderir. Özlemlerini dile getirir. Karşılaştıkları zorlukları kavramasına ve çözüm bulmasına yardım eder, kişiliğini geliştirir. Masallar, çocukların yetişkinler tarafından çocukça görülen sorunlarını küçümsemeyip ciddiye alarak güven verir ve geleceğe olan umutlarını artırır. Bu nedenle çocuğun ruh dünyasını birebir etkileyen masalı eğitimin ayrılmaz bir parçası olarak görmek gerekir.

1. Masal Tanımı ve Çeşitleri

Masal çok çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Örnek olarak masal, "Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türü"dür (Sakaoğlu, 1999, s. 2). Bir başka tanımda masal, "Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırma iddiası olmayan kısa bir anlatı biçimidir" (Boratav, 1982, s. 75). Masal, "Bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait hadiselerin macerasıdır" (Elçin, 1981, s. 386). Tanımlandığı gibi, masal "Bütünüyle düş (hayal) ürünü olan, genellikle olağanüstü olaylara, zaman zaman da olağanüstü varlıklara (cin, peri, dev, ejderha vb.) yer verilen, ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa anlatılarak sürüp giden anlatı türüdür" (Kaya, 2014) şeklinde de tanımlanmıştır. Bir başka tanımda ise masal şöyle tanımlanır:

Kısa, halka özgü, eğlendirici, fantastik (hayali) öğelere sahip, harika olayları içeren durumlar, bunların kutlanması, zaman ve mekânın belirsizliği, olağanüstü

doğal güçler, bunların günlük hayatta insan biçiminde hayvan, hayvan ya da bitki türü olarak kabul edilen, kaybolan, konuşan insan olarak tanımlanan nesir anlatı biçimidir (Wilpert, 1989, s. 547).

Masalın daha birçok tanımı olmakla birlikte bunlar masalla ilgili bazı tanımlardır.

Masallar dört gruba ayrılır: 1. Hayvan masalları, 2. Asıl masallar (olağanüstü masallar-gerçekçi masallar), 3.Güldürücü hikâyeler-nükteli fıkralar-yalanlamalar, 4.Zincirleme masallar (Boratav, 2014, s. 90).

Masal sınıflandırmaları üzerine ilk çalışmalar, batılı araştırmacılar tarafından yapılmıştır. İlk araştırmacılardan biri olan Alman masal araştırmacısı Georg von Hahn, masalları tiplerine göre sınıflandırma girişiminde bulunmuş, ancak bu çalışma kapsamlı ve kalıcı olmaktan çok, daha sonraki çalışmalara yol gösterici nitelikte olmuştur. Bu konuda ilk önemli çalışmayı 1910 yılında Antti Aarne hazırlamıştır. Aarne, masalları üç grupta toplamıştır:

- a) Hayvan Masalları (1-299).
- b) Halk Masalları (300-1199) ve
- c) Fıkralar (1200-1999).

Söz konusu üçlü sınıflandırma, alt gruplara ayrılmış, alt grupların daha da geliştirilebilir olduğuna vurgu yapılmıştır (Çıblak, 2005, s. 637).

Richard Mercer Dorson, *Günümüz Folklor Kuramları* adlı eserinde, dünyadaki milliyetçilik akımlarıyla folklor araştırmaları arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Dorson'a göre, "Folklorla olan ilgiyle, ulusal ruhun uyanması çoğunlukla bir arada olmuştur." Bu uyanışın ilk temsilcilerinden, "Grimm Kardeşler" olarak tanınan Alman masal araştırmacıları Jacob ve Wilhelm Grimm, ulusal olanı bulmayı hedefleyerek, Alman masallarını *Kinder und Hausmärchen* (1852) (Çocuk ve Ev Masalları) adı altında derlemişler ve derledikleri bu masallar üzerinde köken araştırmaları yapmışlardır. Alman Kültürü ve Halkbilimine öncülük eden Grimm Kardeşler, aynı zamanda sözlük çalışmaları ve efsane derlemeleri de yapmışlardır. Grimm Kardeşlerin ardından masallar, birçok araştırmacının ilgisini çekmeye devam etmiş, bu ilgi 20. yüzyılın bakış açılarıyla desteklenerek geniş bir masal araştırmaları arşivi oluşmasını sağlamıştır (Ölçer, 2003, s. 3).

Masallar "Halk Masalları" (Volksmärchen) ve "Sanat Masalları" (Kunstmärchen) olarak da ikiye ayrılır. Halk masalları, kaynağı, yaratıcısı bilinmeyen masallardır ve bu tür masallar anonimdir, bunlar Anonim Halk Edebiyatının en yaygın mahsullerinden biridir. Halk masallarında insanlığın geçmişiyile ilgili sırlar bulunduğu gibi, derlendikleri toplumun gelenek ve görenekleri de bulunur. Masallar ruh halimiz için önemlidir. Masalarda zaman kavramı yoktur, korkularımızın izinden giderek, kötü yönlerimizin üstesinden gelmemize yardımcı olur, aynı zamanda başkalarının ruhsal bilinçaltını öğrenmemizi sağlar (Junk, 2005, s. 9). Masalın rolü, bilimsel yaklaşımın sorunsallaştırılmasına ek olarak sosyalleşme bağlamında da özel önem kazanır

(Schödel, 2005, s. 6). Masalların içeriğinde her katmandan kişileri görmek mümkündür. Masal her çeşit insanın, örnek gösterilmeye değer veya kaçınılması gereken niteliklerini dinleyicisinin karşısına çıkarır (Bars, 2014, s. 257-269). Bu tür masallar içinde yaşanan toplumun geleneklerini, düşünce yapısını, yaşam tarzını, zevkini sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarır.

Sanat masalları ise, özellikle Romantik dönemde halk masallarından etkilenen yazarlar tarafından sevilen ve kaleme alınan bir tür olarak kendisinden söz ettirmeye başlamıştır. Birçoğu hem büyükler hem de küçük çocuklar için kaleme alınmıştır (Pleticha, 1996, s. 57). Sanat masallarının bizim çalışmamızda inceleyeceğimiz masal gibi, belirli bir yazar tarafından kaleme alınmış olması önemli bir husustur.

Bu çalışmada ele alınan *Augustus* isimli masalın Hermann Hesse tarafından yazıldığı bilinmesi önemlidir. Özellikle sanat masalları denilince Alman edebiyatında kanımızca ilk akla gelenler, Adalbert von Chamisso'nun *Peter Schlemihls'in Tuhaf Hikâyesi*, E.T.A Hoffmann'ın *Fare Kral ve Fındıkkıran*, Ludwig Tieck'in *Çizmeli Kedi* ve *Mavi Sakal* adlı masallarıdır. Danimarkalı Hans Christian Andersen'in yazdığı "Kibritçi Kız", "Kurşun Asker" masalı ile Fransız La Fontaine'nin yazdığı hayvan masalları da sanat masalları kategorisindedir. Sanat masallarında yazarlar, bir düşünceyi ortaya koymak, bir davranışı yermek, toplumun aksaklıklarını belirtmek için bu türden yararlanarak topluma mesaj vermeye çalışırlar. Masalarda olay, gerçek dışı ve olağanüstü bir plân üzerine kuruludur. Masalarda zaman bilinmez. "Evvel zaman içinde" örneğinde olduğu gibi *Augustus* Masalı da "Bir vakitler" diye başlar. Yine masalın en temel özelliklerinden olan, iyilik-kötülük, dürüstlük-sahtekârlık, alçakgönüllülük-azgınlık, zenginlik-fakirlik gibi temel çatışmalar bu tür masalarda da görülür. Masalarda dinleyiciye öğütler ve ahlâk dersi verilir. Bu masalda da okuyucuya öğüt vermek, erdemlilik, Augustus'un kişiliğinde aktarılır. Augustus, tıpkı Roma Kralları gibi kendisine tapınılan, aşırı değer verilen bir karakter olması açısından onlara benzerlik gösterir.

Augustus genellikle Roma Krallarına verilen ve onlara kutsal bir özellik kazandıran isimdir. Hesse'nin bu masalında, annesi tarafından seslendirilmiş bir dilek sonucu, herkes tarafından sevilip yüceltilen Augustus'un hikâyesi anlatılır. Birçok eleştirmene göre başkahramanın adının Augustus olması bir tesadüf değildir. Masaldaki Augustus da çevresinde bulunan tüm insanların aşırı sevgi ve ilgisi sonucu histerik bir kişi haline gelir; övülmekten çok yerilmeyi, sevilmekten çok yalnız bırakılmayı tercih eder (Öktem ve Ak, 2015, s. 2).

Augustus'da, bir anne tarafından oğlu için içten dilenen bir dileğin önemine dikkat çekilir. Masaldaki Bay Bisswanger'in sözlerinden bunu çıkarabiliyoruz. "Vaftiz edildiğin gün annen senin için bir dilek diledi, ben de aptalca bir şey olduğuna bakmayıp yerine getirdim." ve "Bunun nasıl bir dilek olduğunu bilmen gerekmez, ama senin de gördüğün gibi dilek bir beddua, bir lanete dönüştü" (Hesse, 1991, s. 24) sözleri masaldaki düalizmi yani içten bilinçsizce

ve tamamen iyi niyetle dilenen bir dileğin nasıl olumsuz sonuçlar doğurduğunu somut olarak gösterir.

Masallar daima mutlu sonla biter ve masalların sonunda her zaman iyiler kazanır, çünkü masallarla birlikte insanlığa daha küçücük yaşlardan itibaren kodlamalar yapıldığını ve iyi olanın her zaman bütün zorluklara karşın, ya da kötülöklere karşın sonunda belirli bir savaşım ve mücadeleden sonra mutluluğu yakalayabilecekleri mesajı verilir. Her masalda olduğu gibi bu masalda da, kötüler daima cezalandırılır ve iyi olanlar bütün zorluklara karşın amaçlarına ulaşır. Niteliği ne olursa olsun masallar, bütünöyle hayali olan, olayları ise kurmaca olan yazılı ve sözlü edebiyat ürünüdür. Masallarda irrasyonel olaylar söz konusudur, iyi ve kötü anlatılarak, çocukların olaylardan ders çıkarmaları amaçlanır.

Hermann Hesse'nin çalışmamızda ele aldığımız *Augustus* Masalı da "olağanüstü masallar" grubuna girer. Bu masal türünde cinler, periler, devler, ejderhalar ve olağanüstü yetenekleri olan insanlar yer alır. Masalın kahramanı, özel bir yapıya sahip, herkes tarafından çok sevilen, karşı konulamayan biridir. Periler masumiyetin, arılığın sembolü olarak masaldaki yerlerini alır. *Augustus* Masalı, olağanüstü olaylarla örölü, olağanüstü özellikleri olan kahraman ve kişilerin başından geçer, ne zaman ne de yer kavramı kesin belli değildir, masalın başında sadece sokak adı (Mostacker Sokağı) bildirilir, ancak bu sokağın hangi şehirde, hangi ölkede olduğuna dair herhangi bir bilgi verilmez.

Fakir ve dul bir kadının dileğinin gerçekleşmesinin anlatıldığı bu masalın özeti ise şöyledir: Bir zamanlar Elisabeth adında fakir bir kadın vardır. Eşi ölünce, dünyada karnındaki bebeğiyle tek başına kalır. Henüz doğmamış bebeği onun tek yaşama sevincidir. En yakınında daha önce hiç konuşmadığı, komşusu Bay Bisswanger'in evi vardır. Elisabeth her akşam açık penceresinden Bisswanger'in evinden gelen etkileyici müzik sesini işitir ve doğum zamanı geldiğinde yaşlı komşusunun kendisine yardım etmek için yanında olduğuna tanıklık eder ve bu olay dul kadın Elisabeth ile yaşlı adam Bisswanger'in dostluklarının pekişmesine neden olur. Hatta yaşlı adam yeni doğan erkek çocuğun vaftiz babası olur.

İhtiyar komşu Bisswanger, fakir ve dul anneden, yeni doğan çocuğuna doğum hediyesi olarak kendisinin evinden müzik sesi duyduğunda bir dilek dilemesini ister: "Bu akşam evimden müzik sesini duyduğunuzda, çocuğunuz için bir dilek tutun; söz veriyorum bu dileğiniz yerine gelecektir" (Hesse, 1991, s. 9) der. Bayan Elisabeth o akşam müzik başlayınca her anne gibi oğlu Augustus için kendince en iyisini dilemek ister. Bir süre düşünür, en iyi dileğinin ne olduğuna konusunda zorlandığı için karar vermekte güçlük çeker. Müzik sona ermek üzeredir, aceleyle "Tanrıdan dilerim, bütün insanlar sevsin, hoşlansın senden..." (Hesse, 1991, s. 10) der ve annenin bu masumane dileği gerçekleşir. Annenin dileği doğrultusunda herkes Augustus'u çok sever, istediği her şeyi çok kolay elde eder fakat asla mutlu olamaz. Herkesin onu sevmesine rağmen o hiç kimseyi sevemez ve hep mutsuzdur.

Hatta bu mutsuzluğu o kadar ileri bir boyuta ulaştır ki bir gün intihar etmeye bile karar verir. Bu düşüncelerle yoğrulan Augustus'un yanına o anda yaşlı Bay Bisswanger gelir ve bu kez Augustus vaftiz babasından kendisi için bir dilekte bulunur. Artık sevilme ve herkes tarafından kabul görmekten yorulan hatta kendisini intihar düşüncesine sürükleyen bu durumdan kurtulmak isteyen masal kahramanı Augustus'un dileği annesinin kendisi için dilediği "sevginin" tam zıttı olan "nefret" edilmektir. Bu dilek vaftiz babası tarafından yerine getirilir ve böylece tüm insanların sevgi ve hayranlığı yok olup ona karşı nefret duygusu gelişmeye başlar. Bundan sonra Augustus'tan tüm insanlar şikâyetçi olur ve artık hayatında o zamana kadar hiç görmediği sıkıntı ve zorluklarla baş etmek zorunda kalır. Kendisini bir zamanlar çok seven insanların şikâyeti üzerine hapse atılır. Böylece hapishane hayatıyla birlikte Augustus'un yaşamında da yavaş yavaş olumlu değişimler gelişmeye başlar, ama en önemlisi kanımızca kendisiyle baş başa kalması ve kendi iç dünyasına bir yolculuk gerçekleştirmesidir. Hapisten çıktıktan sonra, fakir ve yaşlı bir insan olarak köy köy, şehir şehir dolaşarak insanları sevmeyi öğrenir. Küçük çocuklarla oyunlar oynar, fakirlere yardımcı olur. Maddi hiçbir varlığı kalmamasına rağmen mutlu olmayı ve insanları sevmeyi öğrenir. Yıllar sonra içsel yolculuğunu tamamlamış ve değişmiş bir şekilde yeni biri olarak evine geri döner, fakat geri döndüğünde annesi ölmüştür. Bu durum üzerine Augustus vaftiz babası Bisswanger'in evine gider ve orada Augustus'un kalbi tıpkı çocukluğunda olduğu gibi küçük bir çocuğun kalbi gibi heyecanla çarpar. Vaftiz babasıyla birlikte ocak başına otururlar ve yine çocukluk günlerindeki gibi, şarkılar söyleyen küçük melekleri izlemeye koyulurlar.

Böylelikle bu masalda mutlu sonla biter. İlk başlarda annesi tarafından herkes tarafından çok sevilmesi dileği masalın ortalarına doğru Augustus'un ruhsal dünyasında mutsuzluğa yol açar ve vaftiz babasından anne tarafından istenilen dileğin tam karşıtı yani "nefret" dileğiyle yeni bir kişi olma aşamasına geçer. Artık sadece sevilmeyi değil nefret edilmeyi de öğrenen ve bundan dolayı bütün zorluklara karşın kendi bireysel gelişimini gerçekleştiren Augustus, sevmeyi ve iyiliği de öğrenmiş olur. Böylece masalın sonunda iyilik yapmayı öğrenmiş ve mutluluğu yakalamış bir kişi olarak istediğine ulaşmıştır.

2. Propp'un Masal Çözümleme Metodu

Masal türü yaklaşık iki yüzyıldan beri ele alınıp incelenmiş, 1920'li yılların sonlarına gelindiğinde ise bu alandaki çalışmalar yetersiz görüldüğü için türleri araştırılmaya başlanmıştır. Masal sınıflandırmaları üzerine ilk çalışmalar, önceden de bahsettiğimiz gibi batılı araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Masallar sınıflandırılmış fakat daha sonraları ise aynı masalın birden fazla masal sınıfına girebileceği ortaya çıkınca bu konuda araştırmacılar arasında anlaşmazlık olmuştur. Masalın doğru sınıflandırılabilmesi bilimsel betimlemenin temeli olarak görülür. Öncelikle Alman masal araştırmacısı G. Von Hahn, masalları tiplerine göre sınıflandırma girişiminde bulunmuştur, ancak bu çalışma kapsamlı ve kalıcı olmaktan çok, daha sonraki çalışmalara yol gösterici nitelik taşımaktadır. Alman araştırmacı W. Wundt *Völkerpsychologie*

kitabında masalları yedi sınıfa ayırır. Bu sınıflama da bazı eleştirilere yol açar. Rus R. M. Volkov, Finli A. Aarne de bu konuda çalışma yaparlar. Aarne masalları üç grupta toplar. Aarne'nin öğrencisi Stith Thompson hocasının tasnifini genişleterek *The Types of the Folktale* adlı çalışmasında, masalları; 1. Hayvan Masalları 2. Asıl Halk Masalları 3. Fıkralar 4. Zincirlemeli Masallar ve 5. Sınıflamaya girmeyen masallar olmak üzere beş ana başlık altında sınıflandırır. Her grubun kendi içerisinde de alt başlıklara ayrıldığı bu çalışma, diğer tasniflere göre en geniş olanıdır. Thompson, Aarne'nin tasnifini genişletirken diğer ülkelerde anlatılan masallara da yer vererek çalışmasına milletlerarası bir nitelik kazandırmıştır. Eserde tip numaralarının yanı sıra masalların varyantları ve kısa açıklamaları ile önemli motifleri de verilmiştir (Çıblak, 2001, s. 128). Bir masalın çözümlenmesinde, Fin Okulu temsilcileri tarafından masalın ayrıntıları ve anlatı yapısı sorunu "yaratıcı" olarak ele alınırken, 19. Y.Y. sonunda Rus yazarların edebiyat eleştirisi alanında Rus akımcı Formalizmcileri (1920) masalın "yapı modeli" tekrar gözden geçirirler.

Vladimir Propp (1895-1970), göstergebilim, budunbilim, halkbilim gibi önemli alanlarda çalışmalar yapmış Rus bilim adamlarından biridir. Onun için önemli olan masalın (yapısı, kompozisyonu) değil, içeriği ve masal kahramanlarıdır (Lüthi, 1990, s. 71). Propp, masalların çok çeşitli olduğunu ve bunların çeşitlilikler içinde incelenemeyeceğini, bütünü birçok bölüme ayrılması ve sınıflandırılması gerektiğini belirtir. Bu sınıflandırmanın, diğer bilimlerde olduğu gibi biçimsel ve yapısal göstergeler dizgesini yansıtmasını gerektirdiğini, bunun için de, söz konusu göstergelerin incelenmesi gerektiğini (Propp, 1985, s. 17) söyler. Propp, *Masalın Biçimbilimi*'nde masalların temel işlevlerini belirlemeye girişmeden önce, masal incelemeleri konusunda daha önce yapılmış çalışmaları eleştirir; ona göre, masalın kökenini, doğuşunu, kaynaklarını araştırmak için öncelikle masalın ne olduğunun bilinmesi gerekir. Bu nedenle masalların *artsürümlü ve eşsürümlü* incelenmesi gerektiğine inanır. Bu nedenlerle önceki çalışmalara ve yöntemlere eleştiri getirerek kendi yöntemini açıklar ve işlevlerin saptanmasına girer. Ona göre işlev bir kişinin eylemidir, bu eylem de olay örgüsünün akışı içinde anlamına göre belirlenir. Propp, bu eylemleri, kişilerin her masalda sürekli değişebilen özelliklerinden soyutlayarak ele alır ve her eylemi, anlatının akışı içindeki yerini dikkate alarak belirler. Sonunda 31 işlevi elde eder. Propp, masalarda tespit ettiği 31 işlevi sırasıyla verirken, her işlevin içeriğinin kısa bir özetini yapar, tanımlar ve şematik karşılaştırmalar yapmayı sağlaması için her bir işleve bir simge verir ve gözlemlerini şu şekilde açıklar:

1. Kişiler kim olursa olsun ve işlevler nasıl gerçekleşirse gerçekleştirilsin, masalın değişmez-sürekli öğeleri, kişilerin işlevleridir. İşlevler masalın temel-oluşturucu bölümleridir.
2. Olağanüstü bir masalın içerdiği işlevlerin sayısı sınırlıdır.
3. İşlevlerin dizilişi her zaman aynıdır.
4. Bütün olağanüstü masallar yapıları açısından aynı türe bağlanır.

Masallar genellikle bir başlangıç durumu ile başlar. Burada aile fertleri sayılır ya da geleceğin kahramanı, sadece ismiyle veya durumunun işaret edilmesiyle

tanıtılır. Başlangıç durumu, bir işlev olmasa da önemli bir "biçimbilimsel öge" olarak kabul edilir. Bu ögeye "başlangıç durumu" adı verilir (Çıblak, 2005, s. 132). Vladimir Propp'un tespit ettiği işlevler halk masallarında uyarlanmıştır. Biz de sanatsal masal grubuna giren *Augustus* Masalında bu işlevleri tespit etmeye çalışacağız.

3. *Augustus* Masalının Çözümlemesi

Masalların girişinde genellikle bir başlangıç durumu, bir işlev değilse bile yine de önemli bir biçimbilimsel öğedir. Bu öge, başlangıç durumu olarak tanımlanır ve "a" ile belirtilir. Bu masaldaki başlangıç durumu (simge a) ise şu şekildedir:

"Bir vakitler Mostacker Sokağında genç bir kadın oturmaktaydı." (Hesse, 1991, s. 5).

I. Aileden biri evden uzaklaşır (Tanımı: Uzaklaşma, simgesi β^1).

1. Ana-babanın ölümü, uzaklaşmanın zorlamalı bir biçimini simgeler. (β^1)

"Evlendikten az bir süre sonra kocasını bir kaza sonucunda yitirmişti" (Hesse, 1991, s. 5).

II. Kahraman bir yasakla karşılaşır (Tanımı: Yasaklama, simgesi γ).

"Şimdi sana bir kez daha müzik dinletmeyi, sana küçük melekleri bir kez daha göstermeyi çok isterdim, ama mümkün değil artık." (Hesse, 1991, s. 17)

III. Saldırgan, kurbanını ya da servetini ele geçirmek için, onu aldatmayı dener (Tanımı: aldatma, simgesi η).

Varlıklı bir dul kadın vardı, Augustus'u çok seviyor, kucak kucak para saçıyordu uğrunda. Atmış, arabaymış, elbiseymiş, artık kendisine ne gerekiyor, canı neyi istiyorsa, Augustus hepsini koparıp alıyordu kadından... Ama asıl sevgilisi, kentteki soylu ailelerden birinin kızıydı; geceleri her tehlikeyi göze alarak sarışın ve sevimli kızcağızı evlerinin bahçesinde gidip görüyordu (Hesse, 1991, s. 18).

IV. Kurban aldanır ve böylece istemeyerek düşmanına yardım etmiş olur (Tanımı: suça katılma, simgesi θ).

Bu masalda tüm kurbanlar aldanır, kendilerinden bir şeyler verecek masal kahramanı Augustus'a yakın olmaya, beğenilmeye çalışırlar.

Paris'te sosyete içine karıştı, atlar, köpekler besledi, kadınlarla düşüp kalktı, kumar masalarında bazen kaybedip bazen avuç dolusu paralar kazandı. Nereye gittiyse peşinden koşan, kendisine kul köle olan insanlar buldu (Hesse, 1991, s. 18).

V. Saldırgan, aileden birine zarar verir (Tanımı: kötülük, simgesi A)

Masalda bu ana başlık, altında bulunan 8. alt başlığa daha uygundur. Simgesi A8'dir.

Bu başlığa göre: Saldırgan kurbanını bir şey yapmaya zorlar ya da ondan bir şeyler koparır. Masalda saldırgan Augustus'tur, kurbanı ise gemide gözüne kestirdiği güzel ve asil kadındır.

[...] Augustus göz kamaştırıcı yakışıklılığıyla kadına döndü, birden onun geri çekmeye çalıştığı elini yakaladı, gemiye dönmeyerek birlikte kaçıp gitmeleri için kadına diller döktü (Hesse, 1991, s. 20).

VI. Aileden birinin bir eksiği vardır; aileden biri bir şeyi elde etmek ister (Tanımı: eksiklik, simgesi a).

Bu masalda iki eksiklik göze çarpar. Bunlar maddi ve manevi eksikliklerdir. Elisabeth fakir olmasından dolayı doğacak oğlu için "Dört bir yanında aynalı dolaplar, bahçesinde fiskiyeli havuzla mermerden bir köşk ..." (Hesse, 1991, s. 18) ister. Bir diğer eksiklik ise Augustus'un manevi eksikliğidir. "Herkes tarafında beğenilip sevilmekten bazen bıktığı oluyor, kılık kıyafet değiştirip yabancı memleketleri gezip dolaşılıyor..." (Hesse, 1991, s. 18) Augustus'ta en büyük eksiklik insan sevgisidir.

VII. Kahraman evinden ayrılır (Tanımı: gidiş, simgesi ↑).

Evden ayrılma bu masalda da görülür. Kahraman iki defa evden ayrılır. İlkinde eğitim amacıyla annesinin yanından ayrılarak şehre gider. Annesinin ölümü üzerine tekrar döner ve ikinci kez ayrılır.

VIII. Arayıcı Kahraman Eyleme Geçmeyi Kabul Eder ya da Eyleme Geçmeye Karar Verir Tanımı karşıt eylemin başlangıcı, simgesi C).

Kahraman kendini kötü huylarından arındırmak için seyahat etmeye karar verir.

IX. Kahraman büyü bir nesneyi ya da yardımcıyı edinmesini sağlayan bir sınama, sorgulama, saldırı vb. ile karşılaşır (Tanımı: bağışçının ilk işlevi, simgesi D).

Bu masalda bahsedilen herhangi bir nesne yoktur. "D10" Kahramana büyü bir nesne gösterilir ve bir değiş-tokuş önerilir. Augustus'un küçüklüğünde vaftiz babası Bisswanger'in evinde şöminenin başında büyü bir ortam vardır.

Ansızın karanlıktan bir müzik kopup geliyordu, Odayı nur yüzlü melekler dolduruyordu; ıslık ıslık altın kanatlarıyla odanın içinde el ele tutuşup dolanıyor, çift çift olup birbirinin etrafında dönüp duruyor eşsiz güzellikte danslar yapıyorlardı (Hesse, 1991, s. 12).

X. Kahraman, aradığı nesnenin bulunduğu yere ulaştırılır, kendisine kılavuzluk edilir ya da yol gösterilir (Tanımı: iki krallık arasında yolculuk, bir kılavuz eşliğinde yolculuk, simgesi G). Bu ana başlığın 2. alt başlığı incelediğimiz masal için de geçerlidir. Kahraman karada ya da suda yolculuk eder simgesi (G²) dir.

"Bir ara çıktığı bir deniz yolculuğunda..." (Hesse, 1991, s. 12)

XI. Kahraman ve saldırgan, bir çatışmada karşı karşıya gelir (Tanımı: çatışma, simgesi H).

Onu ziyaret etmeye gelen kadın ve erkek dostlarını aklı gelmedik kaprisler ve huysuzluklarla hırpalayıp acılar içinde kıvrandırıyor. İnsanların onuruyla oynamaya bayılıyor, onları elinden geldiği kadar küçümseyip horlamaya can atıyordu (Hesse, 1991, s. 21).

XII. Saldırgan yenik düşer (Tanımı: zafer, simgesi J).

Augustus tüm yaşanmışlıklarından yenik düşer, hatta intiharı, yok olmayı düşünür. Bir şölen hazırlanacak, bütün eşi-dostu bu şölene davet edilecekti. Niyeti, şölene gelen konukların evi boş bulup kendi ölüsüyle karşılaşarak dehşete kapılmalarını sağlamak, böylece onlarla eğlenip alay etme, çünkü kafasına koymuştu, konuklar gelmeden zehir içip hayatına son verecekti (Hesse, 1991, s. 22).

XIII. Başlangıçtaki kötülük giderilir ya da eksiklik karşılanır (Tanımı: giderme, simgesi K).

Masal kahramanı Augustus'un annesinin kendisi için dileğinin uğursuzluğuna karşı, Bay Bisswanger kendisinden bir dilekte bulunmasını, böylece kötülüklerin giderilmesini, insanların ona olan ilgisinin normal hale gelmesi sağlar.

XIV. Kahraman geri döner (Tanımı: geri dönüş, simgesi ↓).

[...] Az sonra bu sokaktan çıkıp bir başkasına saptı, kendi evlerini karşısında buldu ansızın, isim babası Biswanger'in evi de yine oradaydı [...] (Hesse, 1991, s. 33).

XV. Kahraman izlenir (Tanımı: izleme, simgesi Pr).

[...] insanların nasıl suratlarını ekşiterek dik dik kendisine baktıklarını, hain hain kendisini dinlediklerini göreyerek şaşıyordu; oysa bir vakit mağrur bir edayla söylediği, zerrece sevgi içermeyen sözler karşısında aynı insanların gözlerinin içi sevinçle parıldamış, şükran ve minnet duygusuyla kendisine cevap vermişlerdi (Hesse, 1991, s. 33).

XVI. Kahramanın yardımına koşulur (Tanımı: yardım, simgesi Rs).

Bu masalda kahramanın yardımına vaftiz babası Bay Bisswanger koşar. Augustus tüm yaşanmışlıklardan bıkar, zehir içip ölmeyi planlar. Bu esnada Bay Bisswanger gelir, Augustus'un kadehini ağzına götürür. Böylece onu ölmekten kurtarır. Bir diğer yardımcı ise, Augustus kendisinden yeni bir dilek dileyince onun daha önceki haline geri dönmesini sağlar. "Düşün taşın, heba olup gitmiş hayatını yeniden güzelleştirip ona bir çeki düzen verecek, seni yine neşelendirip yüzünü güldürecek tılsımlı bir dilek aklına geliyorsa durma, dile benden onu!" (Hesse, 1991, s. 33).

XVII. Kahraman kimliğini gizleyerek kendi evine döner ya da bir başka ülkeye gider (Tanımı: kimliğini gizleyerek gelme, simgesi O).

Augustus, kılık değiştirip yabancı kentleri gezip dolaşır (Hesse, 1991, ss. 18-19).

Masal kahramanı Augustus sonunda karar verir. "Dünyayı gezip dolaşacak, insanlara şu ya da bu şekilde yardım elini uzatabileceği ve kendilerine duyduğu sevgiyi açıkça ortaya koyabileceği bir yer bulup orada kalacaktı" (Hesse, 1991, s. 33). Ayrıca kendisini tanıyan kimse de kalmamıştır. "Hapisten çıktığında hastaydı. Yaşlanmıştı, üstelik kendisini bilen, tanıyan kalmamıştı.

Masal özelliklerinden olan eve dönüş bu masalda da görülür ve Augustus evine geri döner.

XVIII. Kahramana güç bir iş önerilir (Tanımı: güç iş, simgesi 11).

Bay Bisswanger, Augustus'a tekrar mutluluğu elde edebilmesi için kendisinden bir dilek dilemesini ister. Bu kahraman için çok zordur. Önceki popülaritesi gidecek, insanların ona olan sevgisi azalacak ve toplum tarafından rağbet görmeyecektir.

XIX. Güç iş yerine getirilir (Tanımı: güç iş yerine getirme, simgesi N).

Bay Bisswanger'den istenilen dilek yerine getirilir ve Augustus tüm olumsuzlukları yaşamasına rağmen her şeyi göze alır. "Peki, deneyeceğim, bana hiç hayrı dokunmamış eski dileğin büyüünden kurtar beni; beni öyle sihirli bir güçle donat ki, bütün insanları sevebileyim" (Hesse, 1991, s. 33).

XX. Kahraman tanınır (Tanımı: tanınma, simgesi Q).

Masal kahramanı annesinin Bay Bisswanger'den dilek dilemesi sonrasında tüm insanlar tarafından sevilir ve tanınır.

XXI. Düzmece kahramanın, saldırganın ya da körün gerçek kimliği ortaya çıkar (tanımı: ortaya çıkarma, simgesi Ex).

İkinci dilekten sonra Augustus'un gerçek kimliği ortaya çıkar.

XXII. Kahraman yeni bir görünüm kazanır (Tanımı: biçim değiştirme, simgesi T).

Augustus, hapiste yattıktan sonra tüm eski insani özelliklerine kavuşur, iç huzuru elde eder. "Giderek belleği de gücünü yitirmiş, dünyayı hiçbir zaman şimdikinden farklı görmediği gibi bir duygu belirmişti içinde; ama yine de halinden memnundu, tek kelimeyle şahane ve sevimliye değer buluyordu dünyayı" (Hesse, 1991, s. 32).

XXIII. Düzmece kahraman ya da saldırgan cezalandırılır (Tanımı: cezalandırma, simgesi U).

Büyü bozulunca Augustus'un, daha önce yapmış olduğu tüm kötülükleri ortaya çıkar, insanlar birer birer kendisinden öç alırlar. Tepkilere maruz kalır.

Daha önce hiç karşılaşmadığı tepkilerle karşılaşır. Kendi kendine de "İşte yaptığın kötülüklerin cezası" (Hesse, 1991, s. 28) der. Adlarını sanlarını çoktan unuttuğu kimseler ülkenin dört bir yanından çıkıp çıkıp geliyor, yargıçların önünde Augustus'un kepezeliklerini anlatıyorlardı. Zamanında hediyelere boğduğu, bir dediğini iki etmediği hırsız uşaklar, şimdi gelmiş eski efendilerinin gizli ayıplarını açığa vuruyorlardı" (Hesse, 1991, s. 28). Tüm bunlardan sonra Augustus hapisnede bir hücreye konur ve çoğu zaman tekrar edilen şikâyetlerden dolayı hücrelerinden çıkartılıp tekrar tekrar mahkemede yargılanır.

Masalların yapısını, sayıları 31 ile sınırlı söz konusu işlevler oluşturmaktadır. Bütün işlevler ardı ardına sıralandığında, her işlevin kendisinden önceki işlevden mantıki ve estetik gereklilikle farklı olarak ortaya çıktığı görülür. İşlevler, masalın temel öğelerini, olayı oluşturan öğeleri simgelerler.

Masalarda, olay örgüsünün akışını tam olarak belirlememekle birlikte, akış için büyük önem taşıyan bağlantı öğeleri ve güdülenmeler de vardır. Bağlantı öğeleri iki işlevin birbirini izlemediği durumlarda bir işlevi diğerine bağlayan

bilgilerdir. Güdülenme ile kastedilen ise, kişilere çeşitli eylemleri yaptıran dürtü ve amaçlardır. Güdülenmeler, masala kimi zaman canlı ve özel bir nicelik kazandırmakla birlikte, kararsız öğeler oldukları için işlevlerden ya da bağlantılardan daha az kesin ve daha az belirgin özelliğe sahiptirler (Çıblak, 2005, s. 132).

Masalda her şey bir kötülük ile başlar; kötülük belli bir ailede, belli bir çevrede bir eksiklik yaratır. İncelemiş olduğumuz masalda ise mahallede, Augustus'un kız arkadaşını rencide edecek şekilde itelemesiyle başlar. Bir kahraman bu eksikliği gidermekle görevlendirilir, ona eyleminde birileri yardım ederken birileri karşı çıkar. Bu masalda Bay Bisswanger Augustus'un iyi bir insana dönüşmesine yardımcı olur. Kahraman, birçok deneyden, sınamadan geçerek eksikliği gidermeye çalışır ve sonunda görevini başarıncı ödüllendirilir. Augustus zor süreçten geçer, mahkemeye çıkar, hapse atılır ve cezasını çeker. Hapiste kaldığı süre içinde iç yolculuğu devam eder ve hapisten iyi bir insan olarak çıkar. Bu genel anlatı sürecinde yer alan işlevler, belirttiğimiz gibi, aynı sıralama içinde araştırılıp bu masalda olanlarla olmayan işlevler tespit edilmiştir. Propp, işlevlerin yedi kişi arasında gerçekleştiğini belirtir. Bu masalda yedi kişi çerçevesinde dağılım gösterir.

Hesse'nin bu masalını Propp'un masal biçimleme metoduna göre incelememiz masalın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Zira Propp'un amacı da yüzeydeki çeşitlilik, çok renkli özellik altında, binlerce masala ortak olabilecek işlevsel birimleri bulup ortaya çıkarmak, halk masalının yapısını düzenleyen değişmez yasaları belirtmektir (Propp, 1985, s. 6).

Sonuç

Augustus masalının tüm işlevlerini bir araya getirdiğimizde; (β^1), (γ), (η), (θ), (A8), (($\uparrow$), (C), (D10), (G^2), (H), (J), (K), ($\downarrow$), (Pr), (Rs), (O), (11), (N), (Q), (Ex), (T), (U) şemasını elde ettik. Görüldüğü gibi incelediğimiz masalda 31 işlevin hepsi görülmez, bu masalda yalnızca yirmi iki işlevin mevcut olduğunu tespit ettik. Olmayan maddeleri ise şu şekilde sıralayabiliriz: Yasak çiğnenir (tanımı: yasağı çiğneme, simgesi 6), Saldırgan bilgi edinmeye çalışır (tanımı: soruşturma, simgesi 3), Saldırgan kurbanıyla ilgili bilgi toplar (tanımı: bilgi toplama, simgesi 3), Kötülüğüm ya da eksikliğin haberi yayılır, bir dilek ya da bir buyrukla kahramana başvurulur. Kahraman gönderilir ya da gitmesine izin verilir (tanımı: aracılık, geçiş anı, simgesi B), Kahraman ileride kendisine bağışta bulunacak kişinin (bağışçının) eylemlerine tepki gösterir (tanımı: kahraman tepkisi, simgesi E). Büyülü nesne kahramana verilir (tanımı: büyülü nesnenin alınması, simgesi F), Düzmece bir kahraman asılsız savlar ileri sürer (tanımı: asılsız savlar, simgesi L), Kahramana güç bir iş önerilir (tanımı: güç iş, simgesi 11), Kahraman evlenir ve tahta çıkar (tanımı: evlenme, simgesi WOo). Bu masalda da görüldüğü gibi bütün masalarda bu işlevlerin tümüne rastlanmaz, arada birkaç işlevin eksikliği bu işlevlerin masalların olay örgüsünde ortaya çıkış düzenini (sırasını) sarmaz ve değiştirmez. İncelemeye

çalıştığımız masalda da dokuz işlevin eksikliğinin masalın olay örgüsünü ve ortaya çıkış sırasını bozmadığı saptanmıştır.

Sonuç olarak; işlevsel yapısını tespit etmeye çalıştığımız Hesse'nin *Augustus* Masalı başlangıç durumu (α) ile başlar, (U) işlevi ile sona erer. Yapısal özelliklerini incelemeye çalıştığımız bu masalda, Propp'un görüşleriyle benzer özelliklerin olduğunu gördük.

Propp'un masallarla ilgili öne sürdüğü bazı tezler, incelemiş olduğumuz masalda da mevcuttur. Propp'a göre masalların ortak işlevlerini tüm masalarda tam olarak bulunmayabilir, fakat masalın işlev sayısı kaç olursa olsun işlevlerin sırası kesinlikle değişmez. Bizim elde ettiğimiz bulgular da bu iddia ile paralellik göstermekte ve işlevlerin sırası, Propp'un ortaya koyduğu masal işlevleriyle örtüşmektedir. Ayrıca Propp'un Halk masalları üzerinde saptadığı otuz bir işlevselliğin aynı zamanda Sanatsal Masallar için de geçerli olabileceği sonucuna varılması açısından da incelediğimiz masal önemlidir. İncelemeye çalıştığımız masal, Propp'un "masal çözümleme metodu"na uygun bir metindir. Ancak bu metodun daha çok Alman masallarıyla Türk masallarına uygulaması yapılarak her iki ülke masallarının yapısı, işlevselliği tespit edilip karşılaştırılması yapılabilir. Böylece kültürlerarası bir çalışma ortaya çıkar. Bu konuda Germanistik alanda daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Böylece Türk-Alman masalların sınıflandırılması ve varyantlarının tespiti konusunda, Türk masallarıyla Alman masallarının karşılaştırılması araştırmacılara büyük kolaylık sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Bars, M. E. (2014). Vladimir Propp'un Biçimbilimsel Yaklaşımı Çerçevesinde "Basat Depegözi Öldürdüğü Boy" Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (3), 257-269.

Boratav, P. N. (1982). *Folklor ve Edebiyat*. (2. Baskı). İstanbul: Adam Yayınları.

----- (2014). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Bilgesu Yayınları.

Čechovská, H. (2009). *Hermann Hesses Traumwelt, die Suche nach der Harmonie in unserer Welt*. (Bitirme Tezi). Brno: Masarykova Univerzita Pedagogická Fakulta.

Çıblak, N. (2005). Masal Çözümleme Metodu. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. (638), 127-140.

Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Elçin, Ş. (1981). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Hesse, H. (1993). *Yabancı Bir Gezegendeki Tuhaf Haberler*. (Çev. Kamuran Şipal). İstanbul: Afa Yayınları.

Junk, M. (2005). *Dornröschen vom Schaf des Mädchens und dem Erwachsenen als Frau, Eine tiefenpsychologische Interpretation*. Lanstein: emu Verlags- und Verriebs-GmbH.

Kaya, M. *Masal*. Erişim tarihi: 03 Aralık 2014, <http://www.insanokur.org/?p=14901>.

Lüthi, M. (1990). *Märchen*. Stuttgart: Metzler Verlag.

Oğuz, Ö. ve Ekici, M. (2008). *Türk Halk Edebiyatı*. (6. Baskı). Ankara: Grafik Yayıncılık.

Öktem, F. ve Ak, N. B. Causus Julius Caesar Octavianus Augustus (M.Ö. 23 – M.S. 14). Erişim tarihi: 15 Haziran 2015, latindili.humanity.ankara.edu.tr/augustus.doc.

Ölçer, E. (2003). *Türkiye Masallarında Toplumsal Cinsiyet ve Mekân İlişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pleticha, H. (1996). *dtv junior Literatur Lexikon*. Berlin: Cornelsen Verlag.

Propp, V. (1985). *Masalın Biçimbilimi*. (Çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat). İstanbul: Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları.

Sakaoğlu, S. (1999). *Masal Araştırmaları*. (I. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Schödel, S. (2005). *Arbeitstexte für den Unterricht Märchenanalysen*. Stuttgart: Philipp Reclam jun. GmbH.

Siegfried, S. (2005). *Arbeitstexte für den Unterricht Märchenanalysen*, P Stuttgart: hilipp Reclam jun. GmbH.

Wilpert, G. V. (1989). *Sachwörterbuch der Literatur*. 7. Auflage. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.

VERS UNE THEORIE SOCIALE DE L'INTERPRETATION

Valery PATERNOTTE¹

Résumé: Le point de départ de cette recherche interdisciplinaire est le concept de déverbalisation ou, plus généralement, de la théorie interprétative chère à l'école de Paris qui décompose l'opération d'interprétation en trois phases: la compréhension, la déverbalisation et la réexpression. Cette étape de déverbalisation continue de susciter des interrogations. Notamment la nature verbale ou non du support, le caractère délibéré ou non (volontaire ou involontaire) de l'opération de traduction ou l'importance du contexte dans la compréhension du sens. Ce travail puise dans différentes disciplines universitaires telles que les sciences cognitives, les théories de la communication ou, évidemment, la théorie de l'interprétation pour suggérer des pistes de réflexion constructives. En particulier, la théorie sociale de la communication de Alain Eraly nous semble de nature à éclairer la théorie, la pratique et donc l'enseignement de l'interprétation de conférence. En effet, cette théorie nous donne les arguments pour remettre en cause le modèle "émetteur-récepteur" classique ainsi que une grille de lecture faisant une claire distinction entre sens et signification; en intégrant les dimensions verbales et non verbales et les interactions sociales dans la construction du sens. En particulier, les concepts d'empathie et d'anticipation nous permettent d'établir un pont conceptuel entre déverbalisation, interprétation de conférence et théorie sociale de la communication.

Mots clés: Empathie, interprétation de conférence, théorie de la communication, déverbalisation.

SÖZLÜ ÇEVİRİYE TOPLUMSAL KURAM PENCERESİNDEN BAKMAYI DENEMEK

Öz: Bu disiplinler arası araştırmanın kalkış noktası, sözel dışına taşıma (*déverbalisation*) kavramıdır, ya da daha genel olarak, Ecole de Paris'nin benimsediği ve çeviri edimini üç aşamaya ayırıştıran çeviri kuramıdır: anlama, sözel dışına taşıma ve yeniden ifade. Bu sözel dışına taşıma aşaması hâlâ bazı soru işaretlerine yol açmaktadır. Özellikle de dayanağın sözel nitelikli olup olmaması, çeviri ediminin kasıtlı olup olmaması

¹ Dr., Bilkent Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü. valery@bilkent.edu.tr

(istemli ya da istem dışı) ya da anlamın anlaşılmasında bağlamın önemi. Bu çalışma, kognitif bilimler, iletişim kuramları ya da elbette çeviri kuramı gibi çeşitli akademik disiplinlerden yola çıkarak yapıcı bazı düşünce izlekleri önermektedir. Özellikle de Alain Eraly'nin sosyal iletişim kuramı bizce konferans çevirisi kuramına, pratiğine ve dolayısıyla öğretimine ışık tutabilecek nitelikte görünmektedir. Gerçekten de bu kuram, anlam inşasına sözel ve sözel olmayan boyutlarla toplumsal etkileşmeyi dâhil etmek suretiyle, klasik "verici-alıcı" modelini sorgulamayı ve anlamla anlamlandırma arasında net bir ayrım yapan bir okuma modelini mümkün kılan savlar sunmaktadır. Özellikle empati ve kestirme kavramları, sözel dışına taşıma, konferans tercümanlığı ve toplumsal iletişim kuramı arasında kuramsal bir köprü kurmamızı sağlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Empati, Konferans Çevirmenliği, Sözlü İfade Teorisi, Eğitim, İletişim Kuramı.

Introduction

La théorie interprétative de la traduction, proposée par Danica Seleskovitch, telle que développée notamment par M. Lederer (1994 et 1985), nous semble constituer le point de départ incontournable de ce travail. D'abord, car le modèle interprétatif de la traduction s'est avéré particulièrement fécond et que tous les grands noms de la traductologie s'y réfèrent, à des degrés divers. Citons, notamment, et sans prétendre à la moindre exhaustivité: D. Gile (2005 et 1995a), C. Balliu (2007), J-R. Ladmiral (2005), Mossop (2003). Mais encore, et peut-être plus fondamentalement, car ce travail, s'il prétend en examiner les avantages et les limites, n'aboutit nullement à rejeter ces théories. Le but de ce travail serait plutôt d'identifier ce qui pourrait être qualifié de « vides théoriques » ou de « zones de friction », autrement dit, des fragments ou zones d'ombre de ces théories qui méritent plus ample réflexion. Ce sera l'objet de la première section. Il nous faudra, dans un deuxième temps, présenter une théorie qui soit en mesure de combler ces vides théoriques.

1. Apports et limites des théories gravitant autour de la déverbalisation

1.1. Apports du concept de « déverbalisation »

Dans toute démarche de traduction, il y a lieu, selon le modèle interprétatif, de distinguer trois phases: d'abord, la compréhension, ensuite la fameuse « déverbalisation » et, enfin, la réexpression. Parmi ces trois phases, c'est évidemment le concept de « déverbalisation » qui intrigue. Sous la plume de M. Lederer:

La déverbalisation est un processus cognitif que nous connaissons tous : les données sensorielles deviennent, en s'évanouissant, des connaissances dévêtues de leurs formes sensibles. Nous l'appelons mémoire cognitive; il s'agit de l'acquisition d'une connaissance, si fugace que soit parfois sa rétention. Elle ne se confond pas avec le cognitif des ordinateurs où toute connaissance doit obligatoirement être formalisée, ni avec la mémoire verbale qui permet d'apprendre par cœur un poème ou de fredonner une mélodie (1994, p. 23).

Citons parmi les intérêts de cette théorie – et non des moindres – celui de souligner, en le théorisant, le soin qu'il faut mettre à éviter le transcodage, ce que l'on appelle communément les « calques ». Si le risque de « trop coller à l'original », lorsque l'interprète travaille entre le français et le turc est notoirement minime, il est en revanche omniprésent entre le français et l'anglais ou l'espagnol. Le concept de « déverbalisation », c'est d'abord et avant tout ce formidable moyen pédagogique de pousser les étudiants-traducteurs à oser, à créer, à se défaire du texte original dont ils se sentent trop souvent prisonniers. La déverbalisation, c'est aussi la rupture épistémologique la plus féconde dans l'évolution décrite par C. Durieux (2007 et 2009).

1.2. La déverbalisation revisitée

Ladmiral (2005, p. 476) trouverait plus judicieux de parler non pas de trois phases mais de « trois points délimitant deux segments »: la déverbalisation ne serait qu'une interphase – l'auteur parle aussi de « *no man's language* ».

D'autres critiques, telle celle de B. Mossop (2003), dans son alternative à la déverbalisation, s'en écarte mais en garde une grande partie, dans le sens où traduire serait toujours et à la fois passer *directement et indirectement* (via le sens) de la langue source à la langue cible. Mossop souligne encore deux points qui nous semblent pertinents : l'idée que les processus mentaux activés lors de la traduction ne sont pas nécessairement conscients; et la nécessité d'inclure explicitement l'interaction sociale.

Parmi les critiques plus sérieuses – dans le sens où elles seraient de nature à remettre en cause le concept lui-même – citons la critique faite par C. Durieux et selon laquelle:

[...] l'affirmation de l'existence d'une phase de déverbalisation s'intercalant entre compréhension et réexpression n'est guère tenable, le sens déverbalisé flottant entre les deux langues un peu comme on peut être assis entre deux chaises. De fait, comment peut-on concevoir une opération délibérée de déverbalisation, postérieure à la compréhension ? Il semblerait logique de considérer que l'accès au sens impliquant des actions constantes de référenciation se fait bien au cours de la phase de compréhension, et non après (2007, p. 49).

1.3. Vides théoriques ou zones de friction autour de la déverbalisation

1.3.1. La nature – verbale ou non – du support

C. Balliu écrit :

Le véhicule linguistique a pris une telle importance dans notre quotidien (...) qu'il en arrive à occulter la possibilité d'une pensée et même d'une perception averbales. La madeleine de Proust, dans son économie du signifiant au profit du référent, n'est pas étrangère à la déverbalisation (2007, p. 6).

Ce passage résume la première question qui nous occupe : l'éventuel logocentrisme des interprètes. Il évoque ensuite la possibilité d'une perception ou d'une pensée averbales et le lien entre cette possibilité et la déverbalisation. Il cite Proust. Ainsi que sa célébrité madeleine. Remarquons qu'Alain Eraly et Christian Balliu, font référence à la madeleine de Proust mais pour arriver à

des conclusions différentes. Balliu prend la madeleine à témoin pour souligner l'existence et la force d'une pensée averbale tandis qu'Eraly soutient (2000, p. 188-189) – sans prétendre avoir une argumentation très solide sur ce point précis – que toute remémoration dépend du langage. Dans notre vaine tentative de départager ces auteurs sur ce point, nous avons découvert que la madeleine de Proust n'était pas un exemple de mémoire « involontaire », comme l'explique E.T. Troscianko (2013, p. 6). Le personnage est certes immédiatement plongé dans une situation qu'il croit reconnaître mais doit goûter et regoûter la précieuse pâtisserie imbibée de thé dans le but précis d'identifier le souvenir qu'il sent à sa portée mais qui ne lui revient que dans un deuxième temps (la fameuse madeleine trempée dans une infusion que lui préparait sa tante Léonie, le dimanche matin à Combray). Les notes prises en traduction consécutive sont-elles – comme semble l'affirmer M. Lederer (1985, p. 26) – la preuve que les paroles de l'orateur ne restent que sous forme de trace cognitive ? Cela semble probable, et en partie vrai. Mais nous soutenons en même temps la thèse selon laquelle l'interprète note, le plus souvent, des mots clés ou des symboles remplaçant des mots – et, en tout cas, des signes que l'on qualifiera de « linguistiques » – qui lui permettront de se remémorer ce que l'orateur avait dit. C'est la raison pour laquelle il semble plus raisonnable de dire que les notes prises en consécutive sont autant de madeleines proustiennes et plutôt de nature « linguistique », même si nous trouvons prématuré de nous prononcer sur cette nature. Pour faire un lien de plus avec la section précédente, notons que, même si les auteurs s'en défendent admirablement, la plupart des étudiants en traduction déduisent, sans doute à tort, de la séquence « compréhension – déverbalisation – réexpression » que la compréhension et la réexpression sont essentiellement de nature verbale. C'est ce point qui nous semble constituer une zone de friction et que toute théorie de la communication pour interprètes devrait clarifier. Premier critère.

1.3.2. Traduction: opération délibérée ?

Nous avons réalisé, au cours de cette recherche combien il fallait être prudent en utilisant des termes comme « opération délibérée » ou de recourir au vocabulaire lié au « conscient » (inconscient, subconscient) pour parler de la traduction. Cela fait d'ailleurs l'objet de la conclusion du travail remarquable d'E.T. Troscianko sur la madeleine de Proust:

Ultimately, we may conclude that drawing a categorical distinction between voluntary and involuntary actions (or decisions, or memory retrievals) requires an invocation of what Dennett (1991) calls the Cartesian Theatre: the place where everything comes together 'in consciousness', and where the privileged audience of one watches the performance. The Cartesian Theatre entails a dualist boundary between the conscious and the unconscious – and equally, I argue, between the voluntary and the involuntary – that can be upheld 'all the way in', to the microlevel of neural events. Whether or not this is explicitly envisaged in the stonger terms of an inner homunculus as an 'I' who acts (decides, retrieves), the same basic, potentially misleading structure is at work (...). Any given action, decision or memory retrieval is perhaps better thought of as beginning

when it does because neurological, physiological and environmental factors combine at a given moment to make the process start (2013, p. 14).

Notre premier point serait alors que l'acte d'interpréter est intentionnel, certainement. Délibéré, pas forcément. Rationnel – même avec toutes les nuances habituellement attribuées à Simon –, encore moins. Il nous faut une théorie permettant d'intégrer ces opérations, plus ou moins « volontaires » et plus ou moins « rationnelles » (avec mille guillemets) composant l'interprétation, sans préjuger de leur nature, et de prévoir la possibilité d'un continuum entre mécanismes réfléchis et non réfléchis, plus ou moins automatiques, plus ou moins contrôlés, plus ou moins affectifs, etc. Cette théorie devra aussi intégrer le fait que l'affectif et les valeurs de l'interprète sont une source de compréhension – au moins autant qu'une interférence possible. Ce sera notre deuxième critère.

1.3.3. Le lien entre « sens » et « contexte »

Le troisième critère auquel devra satisfaire notre théorie est de permettre de mieux définir et intégrer ce que l'on regroupe trop souvent sous le terme de « contexte » et de montrer clairement en quoi ce contexte peut et doit – en fait, ne peut que ! – contribuer à la formation du sens. Durieux (2009) fait remarquer, à juste titre, qu'une différence majeure entre le travail de la traductrice et de l'interprète relève des circonstances de la communication. Mais avons-nous suffisamment théorisé ce « contexte » ? Au-delà de l'évidente présence du public ou de la gestuelle de l'orateur ? Doit-on conclure de la place qu'occupe dans le schéma proposé par Balliu (2007) le contexte (en l'occurrence « l'info situationnelle ») qu'il s'agirait d'une notion périphérique et non essentielle, centrale ? Notre théorie devra être en mesure de le préciser.

2. La théorie d'Alain Eraly et la pratique de l'interprète

2.1. Critique du modèle « émetteur-récepteur »

Faut-il enseigner à de futurs interprètes que la communication est la transmission par l'émetteur d'un message codé, via un canal, et que le récepteur devrait ensuite décoder ? Ce modèle ressemble à celui qu'utilise D. Gile (1995, p. 26-27), qui le nuance via sa distinction « *content-package* ». Selon Alain Eraly, ce modèle véhiculerait plusieurs idées fausses. D'abord, le langage servirait, à en croire ce modèle, à faire passer un message. Or, nous savons tous que la fonction référentielle ou dénotative n'est qu'une fonction parmi d'autres du langage. Ensuite, par son apparente linéarité, ce modèle passe sous silence la coproduction du message. Car celui-ci est toujours coproduit, puisque le partenaire, nous dit A. Eraly (2000, p. 32), « fait l'objet d'une triple anticipation : de l'attention qu'il va porter au message; de sa compréhension du message; de sa réaction au message ». Le locuteur, via cette triple anticipation inclut véritablement le « récepteur » dans la production même de son message. Parler de message *coproduit* nous pousse et nous aide par là-même à concevoir le métier comme un acte de communication professionnel, comme le rappelle opportunément D. Gile (1995, p. 22) et à en définir et évaluer la qualité en

conséquence. Enfin, ce modèle ne permet pas de distinguer *signification* et *sens*, car à aucun moment l'interaction (à double sens, donc, même lorsque le récepteur se tait) n'est évoquée et, a fortiori, prise en compte. Si l'on reprend à notre compte la définition d'A. Eraly (2000, p. 31) selon laquelle une action de communication est « une action, directe ou indirecte, sur l'action d'autrui au moyen d'un comportement expressif », il nous faut un modèle mettant l'interaction au centre (et rompant donc avec ce modèle trop unidirectionnel).

2.2. Sens et signification

Il nous semble incontestable que tout praticien doit avoir une théorie permettant de définir ce qu'est le sens d'une communication. C'est ce que fait admirablement A. Eraly:

Un message verbal s'analyse ainsi comme la combinaison de trois actes simultanés qui constituent autant de formes de réduction de l'incertitude, donc autant de catégories d'informations, autant de foyers d'attention possibles dans l'interaction verbale. Le premier, l'expression affective, répond à la question : quel état affectif exprime le locuteur en parlant ? Le second, l'illocution, à la question: comment entend-il cela ? Le troisième, la représentation répond à la question: qu'évoque-t-il ce disant ? La réponse à ces trois questions permet d'identifier la *signification* du message, donc de reconnaître l'*intention expressive*. La réponse à une quatrième question : pourquoi, dans les circonstances présentes, me dit-il cela ? permet, quant à elle, de reconnaître le *sens* de l'action de communication, c'est-à-dire l'*intention interactive*. (...) Le sens, je le répète, est la reconnaissance par l'allocutaire de l'intention interactive, ce qu'Austin appelle la *perlocution*, à savoir la réaction que le locuteur, en parlant, cherche à susciter chez son partenaire. Une énonciation est toujours un geste, un élément d'une action sociale qui révèle ce que l'agent cherche à obtenir d'un autre agent : le sens est cette révélation (2000, p. 55).

Insistons sur quelques points. Premièrement, exprimer et laisser transparaître sont deux choses totalement différentes. Des étudiants en interprétation peuvent parfaitement lire sur le visage de leur formateur, et malgré sa volonté de le cacher, qu'il est déçu par leur prestation en cabine. Ce faisant, il serait absurde de dire qu'ils ont « décodé » une « communication non verbale ». En effet, dans notre exemple, le formateur tentait même de ne pas le laisser transparaître, sans doute pour ne pas décourager ses étudiants. S'il avait voulu véritablement leur *communiquer* sa déception, il aurait pu choisir entre plusieurs illocutions (le reproche, la menace, le constat) et même entre plusieurs *expressions* affectives (la colère, l'indifférence, la tristesse, l'ironie,...). Et s'il avait décidé d'exprimer (autrement dit, de *montrer*) cette déception, il aurait encore eu à choisir entre des visées différentes : les avertir ou les menacer ; les culpabiliser, voire les humilier; les secouer en vue de les motiver. Pour parler de communication, il faut la volonté d'un agent d'exprimer (verbalement ou non) quelque chose à quelqu'un et avec l'intention d'obtenir un effet, un comportement de l'autre. Une théorie qui ne permettrait pas de distinguer le participant qui, se croyant à l'abri des regards, regarde sa montre pour vérifier s'il n'est pas temps d'aller prendre les enfants à l'école ; celui qui regarde ostensiblement sa montre pour signifier à

l'orateur que la torture a assez duré; les trois doigts brandis par le président de séance pour signifier à l'orateur qu'il lui reste autant de minutes; la voix tremblante de celui qui prend pour la première fois la parole en public; ou même la marque à bas prix de son veston ou ses chaussettes de tennis qui trahissent son appartenance à une classe socio-professionnelle plus modeste que celle de l'orateur ; ferait plus de tort que de bien.

Deuxièmement, dire qu'il faut analyser tout discours suivant cette grille de lecture permet de requalifier des erreurs trop hâtivement qualifiées d'erreurs « de traduction », et qui peuvent, en réalité, provenir d'une mauvaise compréhension à des niveaux très différents. Au niveau de l'expression affective d'abord : la froide indifférence apparente de l'orateur pourrait n'être qu'une condition de son humour pince-sans-rire. Au niveau de l'illocution ensuite : l'orateur entendait simplement constater, pour confirmation, le refus de tel pays d'examiner telle proposition et nullement de le lui reprocher et encore moins d'exprimer une forme de menace. Mal rendre l'intention illocutoire de l'orateur peut faire des dégâts. Ou encore au niveau de la représentation elle-même : si l'interprète ne connaît pas le terme dans la langue source, il s'agira à l'évidence d'une erreur de traduction. Mais il pourra s'agir, peut-être même beaucoup plus souvent, d'un concept inconnu de l'interprète quelle que soit la langue. Le concept de « perlocution », par exemple, est le même en français et en anglais mais la possibilité existe que l'interprète ne voit pas, dans l'instant, ce dont il s'agit. Ou, justement, au niveau de la perlocution: la signification du message est claire mais l'interprète n'en perçoit pas le sens. On pourra arguer, à la limite, que l'on est déjà sorti du rôle de l'interprète (dont l'orateur n'attend aucune réaction particulière, à la différence de son public). En effet, l'interprète peut s'aider du sens de la communication, comme des comportements non verbaux et non expressifs, pour mener à bien sa tâche mais rien ne l'oblige – au contraire – à dépasser le rendu de la signification du message. Troisièmement, rien ne dit que l'orateur présente un ensemble « expression affective, illocution, représentation, perlocution » cohérent. Il peut parler de la vie de son père dans les camps en Pologne, en pleurant et en espérant que le public partage sa tristesse (parfaite cohérence). Il peut également, de façon tout aussi cohérente, raconter la même histoire en maîtrisant totalement ses émotions de tristesse et en s'efforçant de montrer un visage impassible, dans le but d'inspirer courage et dignité. Mais il pourrait aussi exprimer inconsciemment une souffrance tout en prétendant avoir surmonté ce passé. Il peut aussi sciemment jouer sur le décalage et l'ambiguïté. Il va de soi que le rôle de l'interprète est de véhiculer ce qui est exprimé par l'orateur, en tant qu'acte de communication; on n'attend pas qu'il rende ce qui est simplement observable et compréhensible mais non exprimé. La théorie d'Alain Eraly nous donne la grille de lecture pour distinguer ce qui est la tâche de l'interprète et ce qui peut l'aider dans sa tâche. Quatrièmement, être conscient de ces composantes principales de la communication permet aussi à l'interprète de compenser l'une par l'autre. Imaginons que, lors d'un discours en l'honneur d'une personnalité (sur le départ ou décédée), l'orateur fasse preuve d'une admiration

débordante et qui s'exprimerait essentiellement sous forme affective (intonation, gestuelle, expressions du visage). Rien n'empêcherait l'interprète soucieux de ne pas tomber dans la théâtralité d'opter pour une succession d'adjectifs dithyrambiques (représentation verbale) qui rendent, au final, le même message.

Une fois de plus, il n'est évidemment pas question de nier l'indéniable : que la difficulté principale dans une conférence sur la standardisation d'appareillages de chirurgie cardiaque sera le plus probablement de reconnaître à quoi font référence les orateurs et de retomber instantanément sur la terminologie adéquate. Mais l'expérience montre que des étudiants dont la langue C est faible peuvent s'en sortir mieux que d'autres (à compétences « techniques » égales), essentiellement grâce à un talent supérieur pour analyser toutes les composantes de la communication. Ce talent, s'il est en partie inné ou acquis au cours du développement ordinaire de l'enfant, peut assurément faire l'objet d'un entraînement spécifique.

2.3. Situation, empathie et anticipation

L'intérêt principal de souligner que la communication est une *action* et que cette action est immanquablement *sociale* est de réinscrire l'interaction verbale dans le champ plus vaste des interactions sociales. A. Eraly distingue quatre types d'interactions sociales (2000, p. 49-55). En résumé et le plus souvent avec mes propres exemples, le premier serait celui de l'interaction matérielle: lorsque la trace matérielle d'un agent conditionne l'action d'un autre (ex.: je ne peux, au cinéma, que m'asseoir sur un fauteuil libre). Le deuxième, celui de l'interaction compréhensive: lorsque des agents ajustent leurs comportements en fonction de celui des autres – mais sans concertation, même non verbale. Par exemple, j'entends que mon collègue est entré aux toilettes au moment même où je m'apprêtais à y aller ; je décide de consulter mon courriel en attendant qu'il en sorte. Le troisième, celui de l'interaction expressive : il s'agit ici d'exprimer quelque chose à autrui, de façon manifeste mais non verbale (ex. je fais une mine explicitement déçue à l'attention de mes étudiants dont la prestation était d'un niveau déplorable). Et, enfin, le quatrième, celui de l'interaction verbale proprement dite : si elle inclut une représentation, l'interaction verbale permet de réaliser des actions de communication dont la signification comportera une dimension affective, illocutoire et référentielle (ex. « mes amis, si vous ne travaillez pas davantage, je ne peux vous promettre de vous défendre au jury de fin d'année »). Insister sur la situation dans laquelle est plongé l'interprète – et c'est précisément la raison pour laquelle nombreux, dans la profession, s'opposent à l'interprétation par vidéoconférence – c'est mettre en évidence le fait que celui-ci vit la situation en même temps que l'ensemble des participants (public, orateurs, organisateurs, techniciens,...) et qu'il a accès à ces quatre types d'interaction. Il a préparé le sujet, s'est renseigné sur les orateurs et leurs prises de positions, il a consulté la liste des participants et il fait maintenant partie de la situation. L'ensemble de ces connaissances constitue un *savoir* précieux pour exercer son métier. Evacuons d'emblée un malentendu : « vivre » la situation va bien au-delà du fait d'être au courant qu'une ampoule vient de lâcher et que

l'orateur vient d'y faire une allusion humoristique dans son discours sur la nécessité de combattre les attentats terroristes. Il s'agit de la possibilité donnée aux interprètes de tirer parti de l'ensemble des comportements, expressifs ou non, verbaux ou non, de toutes ces interactions porteuses de sens (s'agissant des comportements expressifs) ou tout simplement accessibles à l'entendement (si l'on s'en tient aux interactions matérielles et compréhensives). Le « contexte » est donc la situation à laquelle réagissent l'ensemble des participants par leurs comportements multiples et variés.

Disposer d'une culture générale et avoir préparé la conférence ne sont jamais que des moyens précieux pour reconnaître la situation et les intentions, les comportements des acteurs en présence. Il s'ensuit que la faculté la plus essentielle (en faisant l'hypothèse qu'une certaine maîtrise des langues de travail ne fasse pas défaut, évidemment, et que l'interprète soit formé aux techniques de la simultanée – nous n'entendons pas nier l'indéniable) de l'interprète sera l'empathie. Evacuons d'emblée deux interprétations trop restrictives. La première serait une empathie vis-à-vis de l'auteur. L. Arslan Özcan (2011) tient pratiquement un cas d'école avec la traduction de *Voyage au bout de la nuit* par Yiğit Bener. Elle montre, en effet, de multiples points communs dans la biographie ou certaines conceptions politiques de l'auteur et de son traducteur littéraire (par ailleurs brillant interprète). Par moments, l'empathie pourrait aller jusqu'à l'identification. Cette chercheuse laisse penser que cette empathie particulière constitue un atout pour la traduction. F. Wuilmart (1990), qui semble se limiter à la traduction littéraire pour cette affirmation, en fait même une condition nécessaire : on ne pourrait bien traduire qu'en cas d'empathie avec l'auteur (et 'empathie' serait alors proche de 'sympathie'). Loin de nous l'idée de contester qu'une sympathie avec l'auteur puisse constituer un atout. En revanche, nous devons préciser que cette identification ne nous semble pas nécessaire (ce brillant interprète pourrait tout aussi bien montrer ses talents en traduisant un auteur dont les idées politiques seraient aux antipodes des siennes, mais qu'il ne connaîtrait justement que trop bien) et que l'empathie dont nous parlons est une faculté pratiquement universelle et, par conséquent, non limitée à de tels cas. Le deuxième cas particulier de l'empathie serait celui étudié par M. Apfelthaler (2012) qui insiste, lui, sur l'empathie avec le public, cette même faculté affective et cognitive qui permet de prendre en compte le point de vue du lecteur.

L'empathie dont nous parlons inclut ces deux cas particuliers mais va beaucoup plus loin. D'abord, par sa nature même. Alain Eraly la définit de la manière suivante (2000, p. 161-162) : « l'aptitude à reconnaître la situation d'autrui sur la base des circonstances dans lesquelles il est plongé et de ce que lui-même exprime – naturellement ou socialement –, à reconnaître en soi-même une disposition à réagir à cette situation comme l'autre y réagit et à se servir de cette disposition pour anticiper la réaction d'autrui et ajuster par avance sa propre conduite ». Ensuite, par sa portée. En effet, il nous faut dire et répéter le caractère dynamique – combinatoire, même – de l'empathie. Tout locuteur, dans

le but de sa triple anticipation, se met à la place de la personne à laquelle il s'adresse. Nous l'avons vu. Si nous rendions service à quelqu'un et que nous attendions qu'il nous remercie, cela reviendrait à nous mettre à sa place et à trouver en nous la réaction typique qui serait la nôtre face à quelqu'un qui se comporterait comme nous venons de le faire et de reconnaître que dans une telle situation, on serait enclin à remercier l'autre. Transposons ce type de raisonnement à la position particulière qui est celle de l'interprète. L'interprète essaye de se glisser dans la peau de l'orateur. Or, celui-ci anticipe ce que serait sa propre réaction s'il assistait au discours qu'il est en train de prononcer. Et nous savons tous qu'il est plus réaliste de penser que l'orateur anticipe à la fois la réaction de telle partie du public, de tel autre orateur, du président de séance, d'éventuels journalistes présents dans la salle, des lecteurs du journal en question, etc. Il est difficile de suivre M. Lederer lorsqu'elle écrit (1985, p. 26) que l'interprète n'a pas à se soucier de porter la contradiction ou de surenchérir et qu'il peut se concentrer sur la seule argumentation des protagonistes. L'apparente évidence de ce propos nous cache la nécessité, pour l'interprète, d'anticiper les réactions possibles à chacun des propos tenus par les protagonistes. Et, pour bien choisir ses mots, nous pourrions même aller jusqu'à affirmer qu'il ne peut faire l'économie de cette anticipation des possibles contradictions et surenchères. Il lui faut même, dans certains cas, envisager plusieurs combinaisons de mots, anticiper la réaction éventuelle du public et choisir la meilleure formulation en fonction de ce qu'il pense être conforme à l'intention de l'auteur. Si, par exemple, l'orateur fait référence à l'*invasion* de Chypre par la Turquie, est-ce par ignorance ou paresse intellectuelle ou une prise de position, voire une provocation délibérée ? « Intervention » pourrait mieux faire l'affaire. Ou pas. Seule la situation aidera l'interprète à le savoir. Finalement, le mot vient d'être prononcé : anticipation. Les deux concepts sont tellement liés que certains, comme B. Bernhardt et T. Singer (2012, p. 1) pourraient pratiquement les utiliser de façon interchangeable. En effet, dès la première phrase de l'introduction, ils écrivent : « [e]mpathy is a crucial component of human emotional experience and social interaction. The ability to share the affective states of our closest ones and complete strangers allows us to predict and understand their feelings, motivations and actions ». L'anticipation est sans nul doute une des clés du succès dans ce métier. Dominer le sujet revient à maîtriser la situation et à pouvoir anticiper ce qui va suivre. Le rôle essentiel de l'empathie découle de tout ce qui précède (de la théorie sociale de la communication. Si comprendre une action, c'est reconnaître la situation à laquelle cette action est une réaction typique et l'effet escompté, nous pourrions dire que comprendre, c'est anticiper.

A nouveau, certains penseront qu'anticiper se limiterait à exploiter, par exemple, la redondance linguistique et deviner que « les ministres » sera nécessairement suivi d'un verbe au pluriel, mais il n'en est rien. L'anticipation à laquelle nous faisons référence est d'une portée infiniment plus large et est cette capacité à

juger, évaluer et distinguer ce qui pourrait être une suite invraisemblable, improbable, plausible, évidente ou inévitable.

De toute évidence, l'interprète, en sus des opérations d'écoute, d'analyse, de prise de notes des nombres, d'auto-surveillance (écouter ce qui « sort de sa bouche »), de reformulation, ... ne « calcule » pas toutes ces combinaisons (par exemple, anticiper ce que l'orateur répondrait à un intervenant si ce dernier l'interrogeait sur le propos que l'interprète est en train de réexprimer dans la langue cible). Ce « calcul » est largement irréfléchi, inconscient, involontaire ou tout autre terme qu'il nous faudrait ne plus utiliser.

Notons, au passage, que cette faculté est naturelle et que c'est même précisément parce que ces facultés d'empathie dynamique et d'anticipation sont largement naturelles et irréfléchies que l'interprète peut travailler, de la même manière que je ne pourrais traverser la rue avec deux enfants, dans une ville comme Ankara, si j'analysais chaque réaction possible aux très nombreux stimuli visuels et auditifs.

Conclusion

Le but de ce travail a été d'épingler des vides théoriques ou zones de friction dans les théories de l'interprétation et de proposer une théorie de la communication permettant de répondre à ces questions et d'être suffisamment flexible pour intégrer les résultats plus récents en sciences cognitives et de montrer en quoi elle était pertinente pour décrire et théoriser le travail d'interprète de conférence. Fondamentalement, il se pourrait que des interprètes négligent parfois les différents types de comportements expressifs, bien décrits par Alain Eraly, et dont certains sont plus primitifs que d'autres mais toujours bien présents. Exactement comme les différentes formes d'empathie, plus ou moins élaborées, plus ou moins automatiques sont à l'œuvre *simultanément* (Sorrell, 2014). Il serait terriblement dommageable de négliger ces formes plus « animales » et de ne théoriser que les formes les plus nobles. La communication, comme l'empathie, sont faites de couches multiples et toutes déterminantes. L'interprète doit en être conscient et les formations destinées à la formation des interprètes pourraient ainsi adapter leur enseignement.

REFERENCES

- Apfelthaler, M. (2012). Translation and empathy. *Est newsletter*, 41 (16).
- Arslan, Ö. L. (2011). Les deux faces d'un même médaillon: la rencontre de deux auteurs. *Synergies Turquie*, (4), 121-130.
- Balliu, C. (2007). Cognition et déverbalisation. *Meta: journal des traducteurs / meta: translators' journal*, 52 (1), 3-12.
- Bernhardt, B. C. and Singer, T. (2012). The neural basis of empathy. *Annual review of neurosciences*, 35, 1-23.
- Birch S. A., Akmal N., Frampton K. L. (2010). Two-year-olds are vigilant of others' non-verbal cues to credibility. *Developmental science*, 13 (2), 363-369.

Carpenter, M., Akhtar, N., Tomasello, M. (1998). Fourteen- through 18-month-old infants differentially imitate intentional and accidental actions. *Infant behavior & development*, 21 (2), 315-330.

Durieux, C. (2007). L'opération traduisante entre raison et émotion. *Meta: journal des traducteurs / meta: translators' journal*, 52(1), 48-55.

----- (2009). Vers une théorie décisionnelle de la traduction. *Revue lisa*, vii (3), 349-367.

Eraly, A. (2000). *L'expression et la représentation. Une théorie sociale de la communication*. Paris/montréal: l'Harmattan.

Fiedler, K. and Walka, I (1993). Training lie detectors to use nonverbal cues instead of global heuristics. *Human communication research*, 20 (2), 199-223.

Gallese, V., Fadiga, L., Fogassi, L., Rizzolati, G. (1996). Action recognition in the premotor cortex. *Brain* 119, 593-609.

Gile, D. (1995a). *Basic concepts and models for interpreter and translator training*. Amsterdam/philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

----- (1995b). Evolution de la recherche empirique sur l'interprétation de conférence. *Meta: journal des traducteurs / meta: translators' journal*, 8 (1), 201-228.

268 ----- (2005). La recherche sur les processus traductionnels et la formation en interprétation de conférence. *Meta: journal des traducteurs / meta: translators' journal*, 50 (2), 713-726.

Hofmeister, P. (2011). Representational complexity and memory retrieval in language comprehension. *Language and cognitive processes*, 26 (3), 376-405.

Ladmiral, J.-R. (2005). Le "salto mortale de la déverbalisation". *Meta: journal des traducteurs / meta: translators' journal*, 50 (2), 473-487.

Lambert, H.-P. (2009). La mémoire: Proust et les neurosciences. Consulté en juin 2013, <http://www.epistemocritique.org/spip.php?article81>.

Lederer, M. (1994). *La traduction aujourd'hui. Le modèle interprétatif*. Paris: Hachette.

Lederer, M. (1985). L'interprétation, manifestation élémentaire de la traduction. *Meta : journal des traducteurs / meta: translators' journal*, 30 (1), 25-29.

Mcintosh, D. (2001). The uses and limits of the model united nations in an international relations classroom. *International studies perspectives*, 2, 269-280.

Mossop B. (2003). An alternative to "deverbalization". Consulté le 6 juillet 2013, <http://www.yorku.ca/brmossop/deverbalization.htm>.

Olineck, K. M. and Poulin-dubois, D. (2009). Infants' understanding of intention from 10 to 14 months: interrelations among violations of expectancy and imitation tasks. *Infant behavior & development*, 32, 404-415.

Orlando, M. (2010). Interpreting eloquence: when words matter as much as ideas. *The aaltra review. A journal of literary translation*, 1, 58-65.

Özgen, E. and Davies, I. R. L. (2002). Acquisition of categorical color perception: a perceptual learning approach to the linguistic relativity hypothesis. *Journal of experimental psychology: general*, 131 (4), 477-493.

Poli, R. (2010). The many aspects of anticipation. *Foresight*, 12, 7-17.

Roth, R. J. (1988). Anderson on Peirce's concept of abduction: further reflections. *Transactions of the Charles S. Peirce Society*, 24(1): 131-139.

Sorrell, K. S. (2014). Our better angels. Pragmatist moral psychology and empathic experience, *Pluralist*, 9 (1), p. 66-86.

Troscianko, E. T. (2013). Cognitive realism and memory in Proust's madeleine episode. *Memory studies*, 0(0), 1-20.

Weiss, K. A. (2012). Customization in designing a course for interpreter training. *Journal of modern languages and international studies*, 1, 1-14.

Wuilmart, F. (1990). Le traducteur littéraire: un marieur empathique de cultures. *Meta: journal des traducteurs / meta: translators' journal*, 35 (1), 236-242.

TOWARDS A SOCIAL THEORY OF INTERPRETATION

Abstract: The starting point of this article is the concept of deverbalization, which belongs to the so-called Ecole de Paris. Their theory decomposes the translation process into three phases: understanding (or comprehension), deverbalization and re-expression. This particular phase called “deverbalization” still raises many theoretical issues. In particular, the nature of its support (verbal or not), its voluntary nature itself or the way in which context is instrumental to construct the meaning. This interdisciplinary research uses recent results from cognitive sciences, translation studies, and sociology of communication to find building blocks for a broader theory answering these questions. Among those answers, we believe that Alain Eraly's social theory of communication has a privileged place. As a matter of fact, it allows us to deconstruct the classical “emitter-receiver” model; it provides a theoretical model integrating verbal and non-verbal dimensions into the meaning of any communication, and focuses on social interactions as a critical dimension to help interpreters in their profession. Among others, we underline the importance of empathy and anticipation to link different disciplines like theory of communication, sociology and conference interpreting. The aim of this article is to present this theory and to show how it can reshape the theory, practice and teaching of conference interpreting.

Keywords: Empathy, Deverbalization, Conference Interpreting, Training, Theory of communication.

METİNDİLBİLİMSEL BİR ÇÖZÜMLEME: 12 EYLÜL 1980 DARBE BİLDİRİSİ

Hasan SEFER¹

Öz: Türk siyasi tarihinde darbeler önemli yer tutmaktadır. Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar birçok darbe yapılmış ya da darbe girişiminde bulunulmuştur ve her yönetim ya da yönetim adayı hedeflediği yönetim düzenini, amacını; kısaca bu yola neden girdiğini açıklamak için yazılı ve sözlü metinler oluşturmuştur. Bu metinler her alandaki araştırmacılara önemli bir kaynak sunmaktadır. Darbe metinleri gelişigüzel hazırlanan bir metin olmaktan öte, sağlam bir mantık kurgusu ile kaleme alınmaktadır. Hazırlanan metinler kitle iletişim araçlarıyla çok sayıda insana ulaşabileceğinden, hedef kitleye ve dönemin koşullarına uygun biçimde düzenlemeler gerektirmektedir. Böylelikle hedef kitlenin onayının alınması düşünülür. Her metin türünün olduğu gibi siyasi metinlerin de kendine özgü özellikleri vardır ve içinde buldukları dönemden etkilenmektedir. Bu nedenle, yapılacak olan bu çalışmanın amacı, metni oluşturan(lar)ın dilsel araçları kullanarak darbe bildirisini nasıl ürettiklerini ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmamızda metindilbilimsel yöntemlere dayanarak Kenan Evren'in 12 Eylül 1980 askeri darbe bildirisinin metin çözümlemesi yapılacaktır. Çalışmada bütüncü, metin ve metindilbilim hakkında verilecek bilgilerin ardından, metin çözümlenmesine geçilecektir. Metnin üretim koşullarına bakılarak metnin okuyucu için nasıl düzenlendiği gösterilmeye çalışılacaktır. Metnin ayrıntısına girilerek, metin içi anlamın oluşmasını sağlayan tümceler arası bağlantılar irdelenecektir. Yapılacak olan metindilbilimsel çözümlemeyle, metnin nasıl kurgulanıp düzenlendiği, oluşturulan metin yapılarının metnin işleviyle nasıl ilişkilendirildiği saptanıp ortaya koyulacaktır. Böylece metnin bütününe bağlı olan metin parçalarıyla metnin söylemek istediği daha rahat aktarılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Metin, Metindilbilim, Çözümleme, Siyasi metinler, Askeri darbe.

¹ Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü, Fransızca Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı. hasan-sefer@hotmail.com

A TEXTLINGUISTICS ANALYSIS: MILITARY COUP DECLARATION OF 12 SEPTEMBER 1980

Abstract: Military coups (coup d'état) have an important position in Turkish political history. Many military coups or coup attempts have been made from the proclamation of the republic until today and each government or candidate for government has created written texts or oral texts so as to explain their objectives i.e. why they are devoted. Those political texts offer an important resource for researches in all fields. Military coup texts are not randomly prepared ones; rather, they are generated with a rational and logical reasoning. The prepared texts require appropriate editing according to the target audience and conditions of those specific periods for they reach to a large number of people via mass media. Thus, approval of the target audience is taken into consideration. Political texts as well as other texts have its characteristic features and they are influenced by the periods in which they are created. Therefore, the aim of this study is to reveal how text creators form declaration texts using the linguistics tools. Accordingly, text of the 12 September 1980 military coup speech delivered by Kenan Evren will be analysed based on the textlinguistics methods. Knowledge on the text, textlinguistics and corpus will be given, and then a textual analysis will be made. It is aimed to show how the text in question was arranged for the reader at that time by means of considering conditions for the text production. Sentence connections constituting intratextual meaning will be examined. How the text in question was constituted and how the constituted textual structures were associated with the function of the text will be determined and revealed. Therefore, what the text aimed to tell will be much easily conveyed by means of the parts constituting the whole text.

Keywords: Text, Textlinguistics, Analysis, Political texts, Military coup.

Giriş

Bu çalışma kapsamında, tartışmasız bir biçimde Türk siyasi tarihi için oldukça önemli bir yere sahip olan 12 Eylül 1980 askeri darbe konuşmasının söylemsel oluşum biçimleri irdelenecektir. Bu doğrultuda yapılacak olan çalışmada Jean-Michel Adam'ın 1999 yılında yayımlanan *Linguistique textuelle; Des genres de discours aux textes* başlıklı kitabında yer alan metin çözümleme araçlarından yararlanılacaktır. Böylelikle, metnin üretim koşulları yüzeyden derine doğru irdelenerek metnin ortaya koyduğu dünya resmedilmeye çalışılacaktır.

Kenan Evren'in 12 Eylül günü saat 13.00'te yaptığı radyo ve televizyon konuşması bütüncü olarak seçilmiştir. Bütüncemiz, birçok ortamda (kitap, dergi, internet) kolaylıkla bulunabilmekle birlikte, Ferruh Dinçkal'ın *Yorumsuz 12 Eylül Belgeleri* başlıklı derlemesinden alınmaktadır. Oluşturulan metin, kendi içinde bir dizgesi olan bir metindir; aynı zamanda bu dizgenin çevresinde yer alan ve dizgenin kurgulanmasında önemli bir yeri olan dış etkenleri de kapsamaktadır. Başka bir anlatımla, siyasi metinler olarak ele alabileceğimiz bu metinler saydam bir dünya sunmazlar aksine tekrar ve tekrar okunması zorunlu, örtük ve açılmanması gereken bir dünya sunmaktadırlar. Bu nedenle söz konusu

metinlerin kurgusu metinsellik ve metinlerarasılık dikkate alınarak yapılmaktadır. Bu metinleri anlama sürecine bu açıdan bakıldığında, hedef kitlenin metindeki bilgiye daha rahat ve doğru bir biçimde ulaşmalarını sağlayan metin örüntüsü, tümceler arasındaki bağlantılar anlamlandırma sürecinde belirleyici rol oynayacaklardır. Metni oluşturan parçaların hangi olgulara gönderimde bulunduğu anlaşılması ve asıl söylenmek istenenin ortaya konulması, kısaca metnin düzenleniş biçimi metin bağlamı kapsamında değerlendirilmektedir.

Metin oluşturma ölçütleri göz önüne alınarak metindilbilimsel bakış açısıyla irdelenecek olan bu çalışmada siyasi metin türünün doğru bir biçimde tanımlanması ve nasıl alınıldığı, böylelikle anlam oluşumundaki katkısı ortaya koyulacaktır. Her metin türü söylem yapılarında ve metin kurgulanışlarındaki farklılıklar aracılığıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu nedenle, Jean-Michel Adam'ın "metinselleştirme işlemleri" aracılığıyla metnin bağlantıları çözümlenecektir. Metinde belli bir bağlam oluşturmayı sağlayan dilsel araçların işlevleri bu model kapsamında tanımlanıp sınıflandırdıktan sonra "şemalaştırma/çizgeleştirme" (fr. schématisation) açısından darbe metni ele alınacaktır.

1. Arka Plan

Metnin etkili ve kalıcı bir biçimde anlaşılabilmesi için metne ilişkin bilgilerin verilmesi daha sonra yapılacak olan çözümleme için açıklayıcı bir işlev üstlenecektir. Metnin yazıldığı dönemin koşullarının, başka bir anlatımla üretim koşullarının bilinmesi metnin konumlandırılması açısından önemli olmakla birlikte üst bakış kazandırmaktadır. Zira metne günümüz koşullarından bakmak ve değerlendirmek doğru bir yaklaşım değildir. Bu nedenle ilk olarak darbe bildirisinin arka planına yer verilmesi gerektiği düşünülmüştür.

Kenan Evren'in öncülüğünde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirdiği bu darbe, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde 27 Mayıs 1960 tarihli darbenin ardından yapılan ikinci büyük askeri müdahaledir. Süleyman Demirel hükümetinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin lağvedilmesinin ardından, daha sonra Türkiye'nin 7. Cumhurbaşkanı olacak olan Evren (1982-1989) devlet başkanı olarak kendisini atamıştır. 1961 Anayasasını uygulamadan kaldırdıktan sonra 1982 Anayasasını halkoyuna sunarak kabul edilmesini sağlamıştır.

Darbenin ilanıyla birlikte, Adalet Partisinden Süleyman Demirel, CHP'den Bülent Ecevit ve Milli Selamet Partisinden Necmettin Erbakan gözetim altına alınmıştır. Evren'in parti başkanlarına gönderdiği tebliğde şu satırlar yer almaktadır:

Türk Silahlı Kuvvetleri, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek Devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmak amacıyla, İç Hizmet Yasasının kendisine tevdi

ettiği Cumhuriyeti kollama ve koruma yetkisine dayanarak yüce Türk Milleti adına ülke yönetimine el koymuştur.

Parlamento ve Hükümet feshedilmiş, siyasi faaliyetler durdurulmuştur.

Parlamento üyeliği sıfatınız kaldırılmıştır. Hiçbir konuda beyanat vermeye yetkiniz yoktur.²

2. Metin nedir?

Bütüncenin arka plan bilgisinin verilmesinin ardından “metin” kavramından ne anlaşıldığını açıklamakla çalışmaya devam etmek daha uygundur. Metin, az ya da çok tamamlanmış düşüncelerin birleşimi olarak düşünülebilir. Roland Barthes (1997, s. 816-817, akt.: Adam, 1999, s. 6-7), her metni bitmiş, tamamlanmış metin aktarımlarının yeniden dokunması olarak ele almaktadır. Böylelikle, bir metnin ve dolayısıyla metnin anlamının büyük ölçüde önceki metinlerden gelen kesitlerin iç içe geçmelerine bağlı olarak üretildiğini kabul etmektedir. Bir metin, bir ya da birden fazla metni kendi içerisinde erittiği ve dönüştürdüğü metinlerarası boyuttadır.

Gérard Genette, Halliday ve Hassan, Van Dijk, Lita Lundquist gibi birçok araştırmacı metin kavramı üzerine düşünmüş ve farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Halliday ve Hassan (1976, s. 1-2) metni, dilin kullanım birimi/dil yetisinin kullanılması ve dilin anlamsal (fr. *sémantique*) birlikteliği olarak tanımlamaktadır. Tümce gibi dilbilgisel bir birim olmadığını, tümceden daha büyük bir birlikteliğin oluşturduğu, tümcenin sadece metinselliği anlatmada bir araç olduğunu dile getirmektedir. Genette (1982) ise, metni metinlerarası ilişkiler içinde bulunan bir yaklaşımla açıklamaktadır. Başka bir anlatımla, metni diğer metinlerle ilişkide bulunmak için sınırlarını aşan, metinötesi (fr. *transtextualité*) biçiminde tanımlamaktadır. Daha dizgesel bir biçimde metin kavramını ele almak için metinlerarasılık (fr. *intertextualité*), anametinsellik (fr. *hypertextualité*), yan metinsellik (fr. *paratextualité*), üst metinsellik (fr. *architextualité*), yorumsal üst metinsellik (fr. *métatextualité*) olarak alt başlıklar altında incelemektedir. Başka metinlerle oluşturulan bu ilişki bilinçli ya da bilinç-dışı bir biçimde olabilmektedir.

Birçok araştırmacının metin kavramı konusundaki kesişim noktası, metnin günümüzde tümce düzeyini aşip sözcü düzeyinde incelenmesi gerektiğidir. Kaldı ki bu düşüncenin kapısını Saussure’ün dile ilişkin farklı bakış açısı açmıştır. Saussure’ün (Adam, 1999, s. 23), dil sadece söylemde var olur, konuşan kişi sözcüklerden bağımsız konuşamaz biçiminde ileri sürdüğü düşüncesine koşut olarak gelişen dilbilimsel çalışmaların, sözcü, metin ve söylem üzerine doğru ilerlediği görülmektedir. Bu düşünce aynı zamanda birçok araştırmacının dayanak noktasını oluşturmaktadır. Saussure’ün çalışmalarından etkilenen araştırmacılar arasında Jean-Michel Adam da yer almaktadır. Metindilbilim konusunda düşüncelerini besleyen, kuramsal düşüncesinin

² Dinçkal, F. (Der.). “Yorumsuz 12 Eylül Belgeleri”, <http://www.cfg.org.au/e-kitap/kitaplik/evren-80-12eyul.pdf>.

zeminini oluşturan, başta *Note sur le discours (Ms. 3961)*³ olmak üzere, Saussure'ün çalışmalarının yanında, Emile Benveniste, Mikhaïl Bakhtine ve Eugen Coseriu'nun yapıtlarından da düşünsel olarak beslenmiştir.

Adam, metni belli bir bağlamda iletişim için üretilmiş, sunulmuş bir yapı olarak düşünmektedir. Bu şekilde tanımlanan metnin kullanılması söylemi⁴ oluşturmaktadır (Adam, 1999, s. 39). Metni oluşturan tümceler tek başına bir şeyler ifade etmesine karşın, bütüncül olarak bakıldığında düşüncenin aktarımında yetersiz kalmaktadır. Dilde anlamın ortaya çıkarılması için tümce üstü yapıların değerlendirilmesi gerekir. Metindilbilim, bu tümce üstü yapılan dil çalışmalarını, bütüncül bir bakış açısıyla değerlendiren ve kendine çalışma nesnesi edinen bir alan olarak doğmuştur.

Metindilbilim teriminin ilk olarak 1955'te Coseriu tarafından kullanıldığı belirtilmektedir. Metindilbilimin amacı, metinlerin yapılarını, yani dilbilgisel ve içeriksel kurgulanış biçimlerini ve iletişim işlevlerini ortaya çıkarmak ve uygulamalı örneklerle göstermektir. Böylece metindilbilim, metin oluşturma genel koşullarını ve kurallarını betimler; bunların metnin anlaşılması için taşıdığı önemi açıklamaya çalışır. Metindilbiliminin önemli görevleri arasında, metin olanı metin olmayandan ayırmak ve metinleri sınıflandırmak için ölçütler oluşturmak yer alır. Bu nedenle metindilbilim, metinlerin yerine getirmesi gereken ölçütleri belirlemeye, metin türleri arasında ortak ve farklı özellikleri betimlemeye ve açıklamaya çalışır. Metinlerin belli bir bağlamda nasıl kullanıldıkları ile insanlar arası iletişimde taşıdıkları işlevler de, metindilbilimin araştırma kapsamındadır (Şenöz-Ayata, 2005, s. 22-23).

Siyasiler tarafından yaratılan anlam dünyası ilk önce yazılı metinler üzerine oluşturulmaktadır. Daha sonra "söz"lerle alıcıların dikkatine sunulmaktadır. Birçok siyasi söylemin temelinde eyleyen (fr. actant) ve tarihsel göndermelere dayanılarak oluşturulan bir metin yer almaktadır. İster yazılı metin olsun ister sözlü metin, alıcıların karşılıklarına okuma/dinleme süreçlerinde her zaman bir metin çıkar. Başka bir anlatımla, belli bir söylemsel bütünlükle oluşturulmuş bir yapıyla karşı karşıya kalırlar. Yaratılan bu söylemsel yapının alıcıların okuma-anlama süreçleri üzerinde önemli bir payı bulunmaktadır.

3. Metin Türü Özellikleri

Metindilbilimin en önemli görevlerinden birinin metin türlerinin belirlenmesi olduğunu daha önce belirtmiştik. Metin çözümlemesinde metin türü ve özelliklerinin bilinmesinin metne farklı açılardan yaklaşılabilmesine olanak sağlamaktadır. Her metin türüne özgü farklı dil kullanım biçimleriyle metnin yapısal özellikleri arasındaki ilişki birbirine oldukça bağlıdır. Adam'ın (1997, s. 28-35) metin çözümlemesinde tümceleri bağlama işlemleri, kesit (fr. séquence) olarak adlandırdığı belirgin ve oldukça karmaşık ikincil düzeyde metin birimleriyle sonuçlanmaktadır. Metnin içeriğinin düzenleniş biçimi dikkate

³ Saussure'ün kendi eliyle yazdığı bu notlar 1989 yılında *Cahiers Ferdinand de Saussure* (n° 43, ss. 93-94) dergisinde yayımlanmıştır.

⁴ Söylem / Metin kavram tartışması için bkz: Şenöz-Ayata, 2005; Günay, 2007; Doğan, 2014.

alınarak yapılan bu sınıflandırmayı metin kesiti belirlemektedir. Adam, metinleri kesitsel düzenlemenin sonucunda oluşan bir yapı (fr. structure) olarak tanımlamaktadır ve her kesitin kendine özgü nitelikleri olduğunu belirtmektedir. Kendine özgü bir iç düzenlemesinin olmasının yanında bütünün bir parçası oluşu bir anlamda kendisini bütüne bağımlı kılmaktadır. Adam, betimleyici (fr. séquence descriptive), anlatımsal (fr. séquence narrative), kanıtlayıcı (fr. séquence argumentative), açıklayıcı (fr. séquence explicative) ve söyleşi (fr. séquence dialogale) olmak üzere metin kesitlerini beş ulam altında ele alır. Her metinde bu kesitlerden yalnız birinin yer alma zorunluluğu yoktur. Bir metinde bir ya da birkaç metin kesiti bulunabilmektedir. Genellikle metinde egemen olan kesitin adıyla metin anılmaktadır.

Siyasi bir metin olan bu bildiri de kanıtlayıcı metin kesiti egemen olmakla birlikte, açıklayıcı metin kesitleri de yer almaktadır. Kanıtlayıcı metin kesitinin özelliklerinden olan yönlendirmek, ikna etmek, inandırmak irdelediğimiz metinde başat konumda yer almaktadır. Çünkü bildirinin temel amacı alıcısını ikna edip yönlendirmektir. Bununla birlikte, açıklayıcı metin kesitinden de söz edilebilmektedir. Alıcıyı ikna etmek için darbeye neden olan durumları açıklamak, anlatmak gibi birtakım bilgilerin verilmesi de tasarlanan hedef doğrultusunda tercih edilmektedir. Siyasi metin kesitinin özelliklerini ve metin oluşturma stratejilerini bilmek metnin iletişime geçmesi açısından oldukça önem taşımaktadır.

4. Metin Çözümlemesi

Adam'a göre (1999, s. 18) bir metin temel birimlerin birleşimi ve düzenlenişiyle oluşturulmaktadır. Bununla birlikte, bu birleşim ve düzenlenişin metni açıklamak için yeterli olmadığı, sadece metnin temel oluşumsal düzeyi olarak kabul edilmesinden hareketle tümce sınırının aşılmasıyla, iletişim olgusu metinle ilgili araştırmaların çalışma alanına girmiştir. Çünkü tümceden sözcüye, sözcüden söyleme geçişle birlikte iletişim odakta yer almaya başlamıştır. Her iletişim ardışık sözlü ya da yazılı sözcüklerden oluşmakta ve bu sözcükler birbirine bağlanmaktadır. Bu noktada metindilbilim daha belirgin bir biçimde işleyişi tanımlamak üzere gerçekleştirilen araştırmalara katılmaktadır. Michel Charolles'in belirttiği gibi (Akt. Adam, 1999, s. 43) metindilbilim, yapısal ölçütlere dayanmayan diğer bağıntılama (fr. connexion) dizgelerini ortaya çıkarmaktadır. Metindilbilimin görevi bu bağıntılamaları kurmayı sağlayan büyük ulamları tanımlamaktır. Metindilbiliminde metinsel bağıntılama türlerini başlatan öncüller arasında olan Charolles'a göre (aktaran: Adam, 1999, s. 46), dört tür yapısal olmayan bağıntılama türleri vardır: bağıntılayanlar (fr. connecteurs), artgönderimler ya da gönderge zinciri (fr. les anaphores ou chaînes de référence), söyleme giriş anlatımları (fr. les expressions introductrices de cadres du discours), biçimsel belirtici (fr. marques configurationnelles). Bernard Combettes ise, M. Charolles'ün ilk iki sınıflandırmasının içinde bulunduğu beş metinsel ulam belirlemektedir: bağıntılayanlar (fr. connecteurs), artgönderimler (fr. substituts anaphoriques),

izlek ve odak (fr. thème/rhème), gösterici ve kipleştiriciler (fr. déictiques et modalisateurs).

Adam *Linguistique textuelle; Des genres de discours aux textes* (1999, s. 54) başlıklı kitabında kendi sınıflandırmasını yapmaktadır. Yapıtında önemli bir yer tutan, metnin sürekliliğini sağlayan ve aynı zamanda birbiriyle bağımlı ve görece iç içe geçmiş temel bağ (fr. liage) türlerinden söz etmektedir. Metin incelemesi konusunda, temel metinsel birimlerin bağ türlerini beş alt başlıkta ele almaktadır: “gösterilen bağı” (fr. liages du signifié), “bağıntılamalar” (fr. connexions), “örtükleştirme” (fr. implicitation), “söylem edimi kesitleri” (fr. séquences d’actes de discours), “gösteren bağı” (fr. liage du signifiant). Ele alacağımız metne, oluşturulan çözümleme örnekçesi kapsamında ilk olarak bu açıdan bakılmaya çalışılacaktır.

Gösterilen bağı, göndergesel süreklilik (fr. continuité référentielle), yerdeşlik (fr. isotopie) ve söylem evrenini (fr. univers de discours) içermektedir. **Göndergesel süreklilik** içinde yer alan **artgönderimler** daha önce belirtilen şeyleri yineleyen dilsel anlatımlardır. Üçüncü tekil şahıs kullanımı, iyelik sıfatı bu grup içinde yer almaktadır. Evren’in metninde, metnin akışı “birinci çoğul şahıs ve üçüncü çoğul şahıs” çevresinde oluşturulmuştur. Birçok yerde kişi ekleri aracılığıyla yineleme sağlanmıştır. Metinde 23. sayfada geçen “bugüne kadar iktidara gelen çeşitli hükümetlerin” tümcesindeki “hükümet” sözcüğünün göndergesel sürekliliği, 24. sayfada geçen “[onların] ağızlarından düşürmedikleri hukuk devleti kavramı [...]” örneğinde olduğu gibi üçüncü çoğul şahısla oluşturulmuştur. Benzer biçimde, 26. sayfanın birinci paragrafında “Türk Silahlı Kuvvetleri” anlatımı metnin devamında, birçok yerde, birinci çoğul şahıs kullanılarak aktarılmaya çalışılmıştır. Hemen ardındaki paragrafta “güveniyoruz” ve bir sonraki paragrafta “inanıyoruz” örneklerinde de görüleceği gibi metnin farklı yerlerinde “Türk Silahlı Kuvvetleri” yerine geçen dilsel öğeler kullanılmıştır. 28. sayfada bu kez “hepimiz” belgisiz adlı yeğlenerek süreklilik sağlanmıştır.

Anlamsal süreklilik oluşturmak amacıyla aynı anlambirimcilerin bir metin içinde yinelenmesiyle ortaya çıkan **yerdeşlik** de, metnin iç düzenini sağlamakta, anlamı tutarlı bir biçimde birleştirerek metne bütünlük kazandırmaktadır. Anlamsal ve mantıksal ilişkiler ağının kurulmasıyla metin içindeki denge sağlanmaktadır. Böylelikle belirli bir anlam eksenini üzerinde yoğunlaşma görülmektedir. Örneğin, bildirinin daha ikinci paragrafından başlayarak anlamsal süreklilik sağlanmaya çalışılmıştır; 23. sayfada “tehdit”, “terör”, “buhran”, “düşman”, “bölünme”; 24. sayfada “yangın”, “çatışma”, “şiddet”, “kutuplaşma”, “parçalanma”, “gerilim”, “kamplara bölmek”, “otorite boşluğu”; 25. sayfada “çıkar hesapları”, “bunalım”, “kabus”, “katletmek” gibi anlam birimcikler **anarşi/kargaşa** anlam alanında yer almaktadır.

Son gösterilen bağı ise, **söylem evrenidir**. Söylemin ortak düşünceye bağlı olması durumudur. “Bu yüzyılın başında”, “-e göre”, “Ankara’da” gibi belirleyicilerle bu söylem dünyası oluşturulmaktadır. Söylemin süremsel ve

uzamsal olarak nerede olduğunu belirtmektedir. Genellikle bilimsel dergilerde yer alan metinlerde karşılaşılmaktadır (Adam, 1999, s. 57). Buna karşın, bütüncemizin 25. sayfasında “son iki yıl içinde”, 26. sayfasında “bugünden itibaren” gibi zaman belirteçlerin; yine 26. sayfada “Atatürk ilkeleri **doğrultusunda**”, 27. sayfada “Anayasa’daki düzenlemelere ve yeni Seçim ve Partililer Kanununa göre” gibi herkesin kabul ettiği ortak düşünceye ilişkin söylemin seçilmesi metnin temel bağ birimlerini oluşturmaktadır. Bu bağ birimleri metnin bütünü içinde sürekliliği sağlamaktadır.

Gösterilen bağıı irdeledikten sonra çalışmamızda metin **bağıntılayma** birimleri **düzenleyiciler** (fr. organisateur) ve **bağıntılayanlar** (fr. connecteur) olarak iki alt başlıkta yer almaktadır. Süremsel (puis), uzamsal (ici, à droite/ à gauche), konuşmaya giriş belirteçleri (bon, ben, alors), yeniden biçimlendirildiğini gösteren belirteçler (bref, en somme), söylem evreni belirteçleri (selon, pour, d’après) gibi oldukça geniş bir düzenleyiciler listesi bulunmaktadır (Adam, 1999, s. 58). 25. sayfada “uzun zamandan beri” süremsel olarak, 26. sayfada “işte” konuşmaya giriş belirteçleri olarak, 28. sayfada “bir defa daha belirtiyorum ki” ise söylemin yeniden biçimlendirildiğini gösteren belirteç olarak metinde yer almaktadır. “Bir defa daha belirtiyorum ki” örneğinde olduğu gibi bu tür düzenleyiciler metnin mantıksal çerçevede ilerlemesini sağlamaktadır. Bağntılayanlar da hemen hemen aynı işlevde olmasına karşın, bağladıkları tümceler arasında ilişki kurarak diğerini yönlendirirler ve özellikle kanıtlayıcı metin kesitlerinde mantıksal tutarlılık oluşturur. Bu tür yazılarda düşünceler bağıntılayanlarla birbirine bağlanmaktadır (Adam, 1999, s. 59). Metinde 25. sayfada “rağmen” bağlacıyla karşıtlık, 24. sayfada “böylece” ile neden-sonuç ilişkisi kurulmaktadır. Bu bağıntılayanları kullanarak, metne yerleştirilen düşüncelerin hedef kitle tarafından izlenebilmesi sağlanır. Böylece, tümceler arasındaki ilişki düzenlenir, metin kurgusu ilerletilir ve böylece metinsel bütünlük kurulur.

Metin incelenmesindeki bağ türlerinden biri de **örtükleştirme**dir. Söylenmemiş olanın belli sezdirimler aracılığıyla ilişkilendirme yapılarak görünür kılınmasıdır. Üstü kapalı ve varsayım dayalı dilsel özellikler bu kapsamda incelenmektedir. Örtükleştirme kullanımıyla özellikle reklam metinlerinde karşılaşılmaktadır (Adam, 1999, s. 59-60). Bununla birlikte, siyasi metinlerde de örtükleştirme kullanımına sıklıkla rastlanılmaktadır ve siyasi metinlerin bilinen en temel ayrımlarından birini üstü kapalı söylem oluşturmaktadır. 28. sayfada “Bu maksatla hepimizin tek tek saygıyla andığımız öğretmenlerimizin Der’li, Bir’li derneklere üye olarak bölünmelerine müsaade edilmeyecektir [...]” tümcesinde söz edilen “Der’li, Bir’li” dernekler gerçekte diğer tüm dernekleri de içine almaktaydı. Töb-Der, Pol-Bir, Pol-Der, Ülkü-Bir gibi dernekler bu tümce çatısı altında örtük bir biçimde anlatılmaktadır. 23. sayfada geçen “Aynı dini ve milli değerleri paylaşan Türk Vatandaşları siyasi çıkarlar uğruna, çeşitli suni ayrılıklar yaratılmak suretiyle muhtelif kamplara bölünmüş [...]” tümcesindeki “muhtelif kamplar” anlatımı da örtük bir biçimde bu derneklere gönderme yapmaktadır. Benzer biçimde, 24. sayfadaki “İktidara

gelen siyasi partiler, devlet teşkilatının bütün kademelerini kendi görüşleri doğrultusundaki kişilerle doldurarak [...]” ile başlayan tümce o dönemki siyasi partileri (CHP, AP, MSP) işaret etmektedir. Kimi bilgilerin verilmesiyle dolaylı yoldan asıl bilgiye ulaşılmaktadır. Böylelikle metni oluşturan, hedef kitleyi metnin içine katar ve onu yönlendirir. Açık olarak belirtiliyor olmasa da, metnin düzenlenme biçimi iletilenin, bildiri metninden kolaylıkla çıkarılabileceği olmasına olanak vermektedir.

Bir diğer bağ türü de **söylem edimi kesitleridir**. Adam (2011, s. 97-102; 154-155), bir metni edimsöz gücüne (fr. force illocutoire) sahip basit bir söylem edimi olarak değil, birbirine bağlı edimsöz edimlerinin oluşturduğu aşamalı bir yapı olarak belirtmektedir. Konuşmacı amacına bağlı olarak hedef kitle üzerinde belirli bir etki uyandırmak için birtakım edimsöz edimlerinden yararlanmaktadır. Bu nedenle, edimsöz incelemeleriyle yüzeysel anlamların ötesindeki derin anlamı oluşturan farklı dil kullanım biçimleri aydınlatılmaktadır. Örneğin, “yöneltici” (fr. directif) işlevli edimsözler, konuşmacının hedef kitleden bir şey yapması için söylediği sözcelelerdir:

Yurtta kan dökülmemesi için bütün vatandaşlarımın tahriklere kapılmaksızın sükûnet içinde yayınlanacak bildirimler doğrultusunda hareket etmelerini ve ikinci bir bildiriye kadar sokağa çıkmamalarını rica ederim (s. 28).

Bu alıntıdan da görüleceği üzere, konuşmacı aldığı kararlara hedef kitlenin uymasını istemekte, bu doğrultuda onları yönlendirmektedir. Her ne kadar “rica ederim” ile tümce bitse de, bu anlatım gerçekte bir emir içermektedir.

Başka bir örnek olarak “yükleyici” (fr. commissif) edimsözler verilebilir. Yükleyiciler edimsözler, konuşmacının gelecekte yapacağı şeylere ilişkin vaatlerini kapsamaktadır (Adam, 2011, ss. 100-102). 27. sayfada konuşmacı, Genel Kurmay Başkanı olarak konumunun verdiği güçle, darbe sonrası yapacaklarını dile getirmektedir:

Zorunlu olarak faaliyetleri durdurulan siyasi partilerin yeniden hazırlanacak Anayasadaki düzenlemelere ve yeni Seçim ve Partiler Kanununa göre zamanı, koşulları ilan edilecek seçimlerden yeterince önce faaliyete geçmesine müsaade edilecektir (s. 27).

Bildirinin çözümlenmesinde ele alınacak olan son bağ türü, **gösteren bağdır**, başka bir deyişle **ritimdir**. Bu bağ, ses benzeşmesinden kaynaklanan anlatım sanatının metindeki etkisini kapsamaktadır. Her ne kadar bu bağ kullanımı şiirle özdeşleşmişse de, siyasi metinlerde de görülmektedir (Adam, 1999, s. 60-61). Bu kullanım siyasilerin konuşmalarında söylemin etkisini güçlendirmekte ve anlama katkı yapmaktadır: İlk iki paragrafa bakıldığında anlatımın etkisinin artırılması için belli ses yinelemelerine yer verildiği gözlemlenmektedir:

Yine çok iyi hatırlayacaksınız **ki**, [...]

Kalbi bu vatan ve millet için atan sağduyu sahibi vatandaşlarım kabul edeceklerdir **ki** [...] (s. 23).

Buna ek olarak, metinde vurguyu daha belirgin hale getirmek, anlamı pekiştirip güçlendirmek ve coşkuyu arttırmak için bağ-fiillerin kullanımına sıklıkla

rastlanmaktadır. Yazılı bir metin olmasının yanında, daha çok sözlü bir metin olarak düşünüldüğü için kurgulanan metinde bu ses oyunları kullanılmaktadır. 24. sayfada sözcüklerin sıralanışından doğan ses benzeşmeleri somut bir biçimde görülebilmektedir:

Muhallifler tarafından kınanarak [...]

Üzerine benzin dökülerek memleket bilerek [...] (s. 24).

Her metnin söylemsel bir yapı içinde oluştuğunu daha önce belirtmiştik. Evren'in oluşturduğu söylemsel yapı ve metnin kurgulanış biçimi dikkate alındığında alıcının alışık olduğu söylemsel ifadeler, alıcıların zihninde var olan söylem yapısı ve metin düzenleniş biçimiyle benzerlikler taşımaktadır. Kısaca, alıcı metni alımlarken kendi artalan bilgisine göre metni konumlandırmaktadır. Böylelikle bu metinde dönemin koşullarının getirdiği “anarşi”, “terör”, “anayasa”, “Türk Silahlı Kuvvetleri”, “vatandaş” gibi, alıcının içselleştirmiş olduğu kavramların kullanılmasının okuma-anlama sürecini olumlu yönde etkilediği dile getirilebilir. Bu etkileşimin sağlanabilmesi için metnin içeriğine ilişkin şemalaştırmadan yararlanıldığı söylenilebilir. Adam'ın belirttiğine göre (1999, s. 101-108), Jean-Blaise Grize tarafından geliştirilen **şemalaştırma**, etkileşimsel bir model sunmaktadır. İletişimin yönü, iletişimi başlatan kişiden alıcıya yönelik tek taraflı bir bilgi aktarımı olarak değil, her ikisinin de karşılıklı etkileşimde bulunduğu ortak bir dünya üzerinden sağlanmaktadır. Başka bir anlatımla, belli bir durumda iletişimi başlatan, alıcının çıkarımında bulunabileceği bir şemalaştırma yapmaktadır. Böylelikle alıcı bu dünyanın içine etkin biçimde yerleştirilmektedir.

Şema oluşturanın - ki burada Kenan Evren - alıcıdan beklentileri bulunmaktadır; kurduğu şemanın anlaşılmasını ister. Çünkü şemalaştırma bir etkileşim ürünüdür. 26. sayfada da görüleceği üzere alıcının söylem karşısında tepki göstermesi ve kendisini desteklemesi beklenmektedir:

Bu inancımızın gerçekleşmesi için yüce ulusumuzun, bağrından çıkardığı ve yurdumuzdaki kutuplaşmada hiçbir tarafı tutmayan, sadece Atatürk ilkeleri doğrultusunda yürüyen Türk Silahlı Kuvvetleri yönetimine güvенеceğinden kuşquamuz yoktur (s. 26).

Metni oluşturan her tümce bir sonrakinin hazırlayan karmaşık, devingen bir tümcedir (Adam, 1999, s. 103). Bu nedenle, şemayı oluşturan iletişimsel hedeflerine uygun bir biçimde metindeki dilsel düzenlemelerin ve metnin yapısının alıcısı üzerinde yaratacağı etkileri kurgulamaya yoğunlaşmaktadır. Bu noktada söylemini / metnini destekleyebilmek için üçlü bir sistemi devreye sokar: “Logos”, “Ethos” ve “Pathos”.

Ethos (1999, s. 109-110) konuşan kişinin karakteridir. Konuşmacının söylemiyle alıcıda oluşturduğu izlenim, üstlendiği roldür. Alıcılardaki güven duygusu da konuşmacının alıcı karşısında yarattığı imaja bağlıdır. “Ben” simgesi onu temsil etmektedir:

Bugünden itibaren yeni hükümet ve yasama organı kuruluncaya kadar muvakkat bir zaman için yasama ve yürütme yetkileri **benim başkanlığında**, Kara, Deniz,

Hava Kuvveti Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşan Milli Güvenlik Konseyi tarafından kullanılacaktır (s. 26).

26. sayfada görüleceği üzere, ethos (ben) simgesi, konuşan kişinin açıkça ortaya çıktığı ilk yerdir. Konuşan kişinin statüsünün herkese örnek olması gerekir. Dinleyicilerde oluşturmak istediği güven duygusu için bu gereklidir. Bu alıntıda konuşmacının Genel Kurmay Başkanı olmasının, önemli bir makamda bulunmasının verdiği teminat bakımında, alıcılara güven arz edeceği düşünülmüştür.

Logos, konuşmacının alıcıyı ikna etmek ya da inandırmak için söyleminde ortaya koyduğu kanıtlama ve mantıktır. Alıcının mantığına seslenmedir. Ortaya konan gerekçelendirmeler güven duygusunun oluşturur. Konuşan kişinin biçemi de alıcıları etkiler (Adam, 1999, s. 109-111). 24. sayfada alıcıları ikna etmek, bir mantık oluşturmak için düzenlenmiştir:

Bir kısım bedbahtlar Türk Milletinin bağımsızlığını, birlik ve beraberliğini temsil eden İstiklal Marşımıza, koyu taassup veya sapık ideolojik amaçlarla protesto maksadıyla oturarak veya İstiklal Marşı yerine Enternasyoneli söyleyerek açıkça saygısızlık gösterebilmişler ve buna doğrudan sorumlu kişiler tevîl yoluna sapmak suretiyle savunmalarını yapabilişlerdir (s. 24).

Burada yapılan gönderme ise, İsrail'in 23 Temmuz 1980 yılında Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak ilan etmesinin ardından Necmettin Erbakan'ın başında bulunduğu Milli Selamet Partisi'nin 6 Eylül 1980 yılında Konya'da düzenlediği "Kudüs'ü Kurtarma Mitingi" ne yapılan göndermedir. Büyük çoğunluğu sarık ve cübbe giymiş kişiler, gösteri sırasında İstiklal Marşı'nı yuhalamış ve oturarak tepki göstermişlerdir. Evren de bu gösteriye gönderme yaparak, Türklüğe hakaret edilmesinin kabul edilemeyeceği görüşünü vurgulayıp, bu gösterinin darbeyi hazırlayan nedenlerden biri hatırlatarak dinleyicileri ikna etmeye çalışmaktadır. Böylelikle darbeye meşru bir zemin hazırlanmaktadır. Retoriğin üç temel özelliğinden logos bu tümcede belirgin bir biçimde görülmektedir.

Metin aracılığıyla oluşturulan ürünler olan siyasi söylemlerin asıl amacı alıcıların duygularına seslenmektir. Dinleyicilerin duygularına hitap etme ve dinleyicileri harekete geçirme anlamına gelen **pathos**, bu metnin kurgusunda birçok paragrafta belirgin bir biçimde bulunmaktadır:

Kalbi bu vatan ve millet için atan sağduyu sahibi vatandaşlarım kabul edeceklerdir ki; [...] (s. 23)

[...] Bu inancımızın gerçekleşmesi için **yüce ulusumuzun, bağrından çıkardığı** ve yurdumuzdaki **kutuplaşmada hiçbir tarafı tutmayan, sadece Atatürk ilkeleri doğrultusunda yürüyen Silahlı Kuvvetleri** yönetimine güveneceğinden şüphe yoktur. [...] (s. 26)

[...] **Çalışkan ve vatanperver Türk işçisinin** mevcut ekonomik koşullar çerçevesinde her türlü hakları korunacaktır. (s. 27)

Ancak **temiz Türk işçisini sömüren**, onları kendi ideolojik görüşleri istikametinde kullanmak için her türlü baskı oyunlarına başvuran, **işçinin hakkı yerine kendi menfaatlerini ön planda tutan** bazı ağaların bu faaliyetlerine asla müsaade edilmeyecektir. (s. 27)

Bu alıntılarda da görüleceği üzere metni oluşturan, metnin alıcısının duygularını harekete geçirme amacındadır. Dinleyiciyi kendisinin belirlediği düzleme götürebilmek için “vatanperverlik”, “Atatürk”, “Türklük” gibi sözcüklerin çevresinde metnin planlaması yapılmıştır. Bu noktada dinleyici, konuşan kişinin etkisinde kalması beklenir; tarafsız olan taraf olmaya davet edilmektedir.

Sonuç

Charles Bally'nin (Adam, 1999, s. 119) dili, etkileşimin hizmetinde bir araç olarak tanımlamasından da anlaşılacağı üzere karşılıklı iletişimde dilsel göstergeler, konuşanın alıcı için kurguladığı metnin bir parçasını oluşturmaktadır. Her metin, metni oluşturan ve metnin alıcısının üzerinde uzlaştığı ortak bir bağlama gereksinim duymaktadır. Kenan Evren'in 12 Eylül tarihli basın bildirisi de hedef kitle tarafından bilinen belli uzlaşımlar çerçevesinde biçimlenmiştir. Kurgulanan metnin anlaşılması için gerekli dilsel öğeler bir araya getirilmiş ve alıcı karşısındaki beklentiler dilsel öğelerle oluşturulmuştur. Yapılan mikro ölçekli çalışmadan da görüldüğü üzere metin bu biçimde kurgulanmıştır. Söylem dünyası belli bir bağlam, belli bir alıcı kitlesi dikkate alınarak yaratılmıştır.

Metindilbilimsel yöntemle metnin çözümlenmesinden, metnin özelliklerini görme açısından yararlanıldığı söylenebilir. Bu tür metinlerin üretiminin nasıl geliştiği daha somut bir biçimde ortaya çıkarılmıştır. Metnin sadece üretilen bir ürün değil, aynı zamanda tüketilen bir ürün olduğu gerçeğini de hesaba katarak, metin üretmenin kurallarını ve buna etki eden öğeleri görerek, metnin oluşumundaki temel koşullar incelenmiştir. Böylece, tümcelerin birbirinden bağımsız değil, çeşitli öğelerle bağımlı olduğunu, metnin anlamının oluşmasında bu tür bağlantıların olması gerektiği ortaya çıkmıştır. Metindilbilimsel çözümlemenin bize sunduğu veriler ışığında incelenen bu çalışma, her tümcenin anlam bütünlüğünü; dolayısıyla metnin bir parçasını oluşturduğunu, metnin mantıksal gelişimini iletişim bağlamında değerlendirmek gerektiğini göstermiştir. Sonuç olarak, hedef kitleye hem bir şey anlatmak hem de yaptığı eylemi kanıtlamak üzere yazılan bu metnin oluşturduğu anlam evrenine daha fazla girilmiştir.

KAYNAKÇA

Adam, J - M. (1997). *Les Textes: Types et Prototypes*. (3ème éd. rev. et corrigée). Paris: Editions Nathan.

----- (1999). *Linguistique textuelle; Des genres de discours aux textes*. Paris: Editions Nathan.

----- (2011). *La Linguistique Textuelle*. (3ème éd.). Paris: Armand Colin.

Dinçkal, F. (Der.). *Yorumsuz 12 Eylül Belgeleri*. Erişim tarihi: 15 Ağustos 2016, <http://www.cfg.org.au/e-kitap/kitaplik/evren-80-12eylul.pdf>.

- Doğan, A. (2014). *Sözlü ve Yazılı Çeviri Odaklı Söylem Çözümlemesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ergun, E. (1999). *Etude et didacticité des relations cohésives dans la problématique transphrastique*. (Yayımlanmamış Doçentlik Çalışması). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Ergun, E. (2004). Dilbilim ve Çeviri Uygulamaları. *Disiplinlerarası Ortam ve Yöntem Sorunları*. (Haz. Nedret Öztokat,). ss.107-110. İstanbul: Multilingual Yayınevi.
- Genette, G. (1982). *Palimpsestes: La Littérature au Second Degré*. Paris: Editions du Seuil.
- Günay, D. (2007). *Metin Bilgisi*. (3. bs.). İstanbul: Multilingual Yayınevi.
- Halliday, M. A. K. and Hassan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman Group UK Limited.
- Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. (Çev. Berke Vardar). İstanbul: Multilingual Yayınevi.
- Şenöz-Ayata, C. (2005). *Metindilbilim ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual Yayınevi.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınevi.

Araştırma-İnceleme

**POP SANAT'IN GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ GÜZEL
SANATLAR EĞİTİMİ BÖLÜMÜ RESİM-İŞ EĞİTİMİ ANA
BİLİM DALINDA EĞİTİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN
GRAFİK DERSLERİNE YANSIMASI**

Özlem SOMUNCU¹

Öz: Bu araştırma yükseköğrenim gören öğrencilerin kendi tasarımlarını eleştirel düzeyde yorumlamasını sağlayacak olması bakımından önemlidir. Araştırma, Grafik Tasarım derslerinde Pop Sanat ve diğer sanat akımlarının uygulanışı bakımından öğrencinin kendisini değerlendirmesini sağlayacaktır. Bu amaçla araştırma 2015-2016 eğitim öğretim yılında Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Ana Bilim Dalında eğitim gören 4. sınıf öğrencilerini kapsamaktadır. Deney ve kontrol grubu olmak üzere iki grupta toplamda 20 kişiyle yürütülmüştür. Karma yöntem ile hazırlanan bu çalışmanın nitel boyutunda, gözlem formu ile değerlendirme ve görüşme teknikleri kullanılmış ve elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırmanın nicel boyutunda ise deneysel desenlerden “son test kontrol gruplu desen” modeli kullanılmıştır. Deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını tespit etmek amacıyla, t testinin parametrik olmayan Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların Pop Sanatın Grafik Tasarım derslerine yansıdığı görüşünde oldukları görülmektedir. Pop Sanat derslerinin uygulandığı deney grubu öğrencilerinin tasarımları, kontrol grubu öğrencilerinin tasarımlarına göre daha fazla Pop Sanat özellikleri taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler: Sanat, Pop Sanat, Pop Art, Grafik Eğitimi.

**THE PRESENTATION OF POP ART TO THE STUDENTS IN
THEIR GRAPHIC LESSONS AT THE DEPARTMENT OF ART
EDUCATION OF THE FACULTY OF FINE ARTS**

Abstract: This research is important due to the fact that it will enable higher education students to interpret their own design at a critical level. This research will enable the students to evaluate themselves in terms of the implementation of Pop Art and other art movements. With this aim, the 4th grade students being educated in The Art Education Department

¹ Bilim Uzmanı, Gazi Üniversitesi. oozlemsomuncu@gmail.com

Başvuru/Submitted: 19.03.2016

Kabul/Accepted: 11.08.2016

of Gazi University, Education Faculty were included in this research. It was conducted with two groups of about 20 people in total as experimental and control groups. In the qualitative dimension of this study prepared with the mixed method, observation form with assessment and interviewing techniques were used and the data obtained were analyzed with content analysis method. As for the quantitative dimension of the study, experimental designs of “final test pattern with control group” model was used in order to determine whether there is a significant difference between the experimental and control groups, nonparametric Mann-Whitney U test of T test was used. When the results of the study were evaluated generally, it was seen that the participants had the view of that Pop Art had been reflected to the graphic design courses. The designs of the students in the experimental group having Pop Art classes had more Pop Art features, compared to the students in the control group.

Keywords: Art, Pop Art, Graphic Education.

Giriş

21. yy sanat dünyası günümüz şartlarında oldukça değişmiş ve pek çok kavramı içerisine almaya başlamıştır. Sanat kavramının algılanışı da bu yönde değişmeye başlamıştır. Sanat insanlık tarihi boyunca çeşitli şekillerle var olmuş ve insanın kendisini ifade etmesinde önemli bir görev üstlenmiştir.

Sanat, bireyin özgürleşmesi, ruhun maddeye dönüşmesidir. Bireyi diğer insanlardan hem farklı kılan hem de ortak değerlerde buluşturan bir varlıktır sanat; evrensel bir araçtır, sözlü veya sözsüz iletişim aracıdır (Buyurgan, 2010, s. 22).

İnsanlık tarihiyle ilgili olarak bu güne kalan en önemli kültür varlıkları, ilkel mağara devri insanlarına dayanan, görsel iletişimin başlangıcı olarak tanımlanan semboller ve resimlerle iletişim kurma, yaşamı paylaşma durumlarıdır. M.Ö. 15000 li yıllardan bizlere kalan verilerde, eski mağara resimleri o dönemin inşalarının gördüklerini anlayıp, resmederek çevresindekilere aktardığını göstermektedir (Bilgili, Ketenci, 2006). İnsanlık tarihi kadar eski olan grafik sanatların temeli de bu döneme rastlar. O günlerde adı Grafik Tasarım olarak anılmasa da bir iletişim görevi gördüğü açıktır. Günümüzde ise hayatımızın büyük bir parçası hâlini almıştır.

Grafik Tasarım görsel bir iletişim sanatıdır. Birinci işlevi de bir mesaj iletmek, bir ürün veya hizmeti tanıtmaktır. Grafik Tasarım terimi ilk kez 20. yüzyılın ilk yarısında kalıplara oyularak yazılan ve çizilen ve daha sonra da çoğaltılmak üzere basılan görsel malzemeler için kullanılmıştır. Teknoloji geliştikçe sadece basılı malzemeler değil film aracılığıyla perdeye yansıtılan, video ile ekrana gönderilen ve bilgisayar yardımıyla üretilen görsel malzemeler de grafik kapsamı içine girmiş ve bu terimin anlamı oldukça gelişmiştir (Becer, 2008, s. 33). Günlük yaşantımızın bir parçası olan uygulamalı veya grafik sanatlar olarak anılan ve saf sanatla arasındaki farkı ortaya koyan da tam olarak popüler

sanattır. Günümüz koşullarında sanat, sadece bilim ve teknolojiye uyum sağlama derdinde değil sanatçı bireyselliğini ortaya çıkarma çabasıdadır.

Günümüz sanatı da teknolojik unsurlarla donanmış ve uygulaması kolaylaşmıştır. Yüzyılın şartları göz önünde tutulduğunda kapitalist sermayenin ve üretimin sanatın gücünden faydalanması zorunlu olmuştur. Sanatın reklam ve pazarlama taktiği amaçlı hayatımıza belki de en çok girdiği yer de Grafik Tasarımdır. Bugün Grafik Tasarım dersleri bütün bu değişim ve gelişmelerin farkında olarak yapılmaktadır. Grafik eğitimi, bu unsurlar göz önünde bulundurarak verilir, hedef kitle kültürü onun için önemlidir. Öğrenci grafik programlarını, baskı çeşitlerini öğrenir ve sanatsal tasarım elemanlarıyla birleştirir, geçmişten bugüne sanat akımlarını bilir ve çalışmalarında bunlardan etkilenir, işte Pop Sanatın da ana temasının popüler kültür olduğu düşünülürse Grafik Tasarım derslerinde Pop Sanatın izlerinin görüleceği öngörülmektedir.

Günümüz sanat kuramları ve estetik değerlerle birlikte, 20.yy sonrası sanat yapıtlarının bilinmesi, anlaşılması ve yorumlanmasına yönelik bir sanat eğitiminin nasıl olması gerektiği ve yükseköğretim kurumlarında grafik eğitiminin günümüz sanatıyla beraber nasıl verileceği konusundaki belirsizlik bir problem durumu olarak görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin kendi çalışmalarını sanatsal açıdan değerlendiremiyor olduğu düşüncesi problem durumu olarak tespit edilmiştir. Bu araştırma, "Pop Sanat'ın Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Resim-İş Eğitimi Ana Bilim Dalında Eğitim Gören Öğrencilerin Grafik Derslerine Yansmaları Nedir?" sorusuna cevap aramaktadır. Bu genel problem doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Deney grubu öğrencilerinin Pop Sanata ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin çalışmaları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

1. Pop Sanat (Pop Art)

20. yüzyılda gelişen popüler kitle kültürüyle birlikte sanat kendini seçkinci, çoğu zaman gizlemler ve hatta üstün görmeye başladı. Yüzyıl ilerledikçe ve bazı sanatçılar kitle iletişiminden daha fazla etkilenmeye başladıkça ve Pop Sanatın gösterdiği gibi sanat görünüşe göre kendi yüksek konumunu terk etmiş ve popüler formları kucaklamıştır. Bu doğru olsa da, sanatın her zaman sanat olarak kaldığını ve popüler formların dışında ve muhtemelen üzerinde bir şey olduğunu anlamak önemlidir (Whitham ve Pooke, 2013, s. 242).

Halk sanatı olarak da bilinen Pop Sanat, ilk örneklerini İngiltere'de vermiş, Amerika ve Fransa'da yeni bir sanat türü olarak gelişmiştir. Sinema, müzik, çevre sanatı, grafik sanatlarda yoğun bir şekilde uygulanmıştır. Birbirinden habersiz aynı yıllarda hem İngiltere'de hem de Amerika'da ortaya çıkan Pop Sanat, birbirine benzerliği kadar farklılıklarıyla da dikkat çeker. Pop Sanata şöyle bir bakmak gerekirse, öncelikle gençlik, cinsellik, gazete, dergi, resimli roman, el ilanları, afişler, durmaksızın piyasaya sürülen tüketim ürünleri ve yeni olan kitle kültürünün kutsandığı bir sanat anlayışıdır. Yeni Dadacılık, yeni

gerçekçilik, postmodern sanat olarak anılan Pop Sanat, döneminde ortaya çıkan pek çok sanat anlayışıyla ortak paydalarda buluşmaktadır. Bazı kaynaklarda "sanat akımı" olarak anılan Pop Sanat, bazı kaynaklarda bir "sanat grubu" olarak tanımlanmaktadır.

Ressamlar tüketim kültürü, reklam ve çağdaş teknolojiden imajları uyarlamıştır, bunlar bir sonraki neslin sanatçıları etkilemiştir. This is Tomorrow dergisinin habercisi olduğu Pop Sanat, resmî enstalasyon (yerleştirme), baskı, poster ve kolajı içeren karışık teknikli çalışmalar için temel olarak kullanmıştır. Pop Sanat modernizmden daha kolektif ve kapsamlı bir etkinlik olarak yaratma sürecini vurgulamıştır. Bu çağdaş sanat türü olarak resmin önemini teslim etmiş ve postmodern veya genç modern sanat formlarıyla bağlantılı olarak figüratif uygulama alanında farklı konuları gündeme getirmiştir (Whitham ve Pooke, 2013, s. 103).

1950'li yılların başından itibaren Londra'da ressam Richard Hamilton ve Pater Blake, heykeltıraş Eduardo Paolozzi ve birkaç arkadaşının daha içinde bulunduğu bir grup insan resimli dergi, film ve reklamlarda sunulan imgeleri incelemeye başlamış ve bunların halka neden çekici geldiği konusunda kafa yormaya başlamıştı (Yılmaz, 2013). 1956 yılında Londra'da açılan "İşte Yarın" başlıklı sergide yer alan "Bugünün evlerini bu denli farklı, bu denli cazip kılan nedir?" başlıklı kolaj, "popüler" sözcüğünün bir kısaltımı olan "pop" türünde sanatın ilk örnekleri olarak nitelendirilir. Hamilton'a göre Pop Sanat, toplumun değişen değerlerine yönelik sanatsal bir inancın aynasıdır. 1950'li yıllarda modern yaşamın göstergeleriyle donanmış ve bir evin içini gösteren kolaj televizyon, elektrikli süpürge, kasetçalar gibi aletlerin yanı sıra pencereden görünen sinema salonu ve duvarda asılı duran çizgi roman afişi gibi çeşitli öğeler aracılığıyla Batı dünyasında gündelik yaşamın bir portresini sunar. Geleneksel cinsiyet rollerini yeniden üretirken erkeğin de kadın gibi seyirlik bir nesne hâlinde görünmesi, vücut geliştirme yönündeki ilk heveslerin bu dönemde yaşanmaya başlamasından kaynaklanır. Hamilton'ın sunduğu bu dünyada hemen hiçbir şey doğal değildir, görünen her şey yapay bir atmosferin öğeleri olarak anlamını bulur (Antmen, 2009).

"Pop Sanat" terimini yaratanların, onun bizzat önde gelen takipçileri de oldukları görülmektedir. Londra'da doğmasına karşı, Pop Sanatın bir yaşam ve üslup türü olarak Amerika'dan çıkarak yaygınlaştığı ve tekrar Avrupa'da tanınmaya, tartışılmaya ve yaşanmaya başladığı görülmektedir (Turani, 2013, s. 724). Elit kesimin beğenisine yönelik "yüksek kültür" ile daha geniş kitlelere yönelik kültür tüketme biçimleri arasındaki ayrımları yok ederken öncelikle hazır imgelerden yararlanmışlar, izleyicinin günlük yaşamının bir parçası olan nesnelere iki boyutlu yüzeylere aktarmışlardır. Bu nesnelere arasında Coca Cola şişelerinden konserve kutularına, sigara paketlerinden hamburgerlere çok çeşitli yiyecek içecek malzemesi yer almış, özellikle Amerikalı tüketicinin gündelik yaşamının sıradan nesnelere, sanatsal bir bağlam içinde yeni anlamlar kazanmıştır (Antmen, 2009, s. 162).

Genellikle tuval üzerine yağlı boya tekniğiyle çalışmalarına karşın birçok Pop Sanatçının yapıtı, popüler kültür öğelerinden bire bir yararlandığı için fotoğrafik bir görüntü sunar. Ayrıca tekniğin yapıtın içeriğine yönelik mesajlar vermekte kullanılması söz konusudur. Pop Sanatın başlıca sanatçılarından Andy Warhol'un fotoğrafik imgeyi olduğu gibi tuvale aktardıktan sonra müdahalede bulunması ve Serigrafik tekniğine başvurması ve mekanik çoğaltım yöntemlerine duyduğu ilgi sanatının içeriğini ve felsefesini belirleyen bir anlama sahiptir (Antmen, 2009, s. 162). Pop Sanatın tartışmasız en ünlü ismi Warhol'dur. Mezun olduktan bir süre sonra reklam sektöründe dergi resimleyicisi, ayakkabı ve parfüm şişesi tasarımcısı olarak çalışmıştır. Tüketim kültürünün tam ortasından gelen Warhol'un Pop Sanatla iç içe olması ve onu yüceltmesi olağan bir şeydir. Başta Coca Cola olmak üzere, Amerikan doları, Campell's konserveleri gibi tüketim nesnelere, döneminde Amerika'nın en ünlü yüzlerinden olan Marlyn Monro, Elizabet Taylor ve Elvis Presley gibi isimlerin resimlerini yapmıştır.

Bugün Amerikalı özelliği vurgulanan Pop Sanat, tüketici toplum nasıl uluslararası bir boyuta eriştiyse ve tüm dünyaya hâkim olduysa buna paralel olarak Pop Sanat da uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Pop Sanat kitle kültürünü kendine mal etmesiyle aslında aynı zamanda sanata karşıdır. Günümüz toplumuna ve sanatına dikkatlice baktığımızda tüketim kültürünün bugün de en az 1960'lardaki kadar yoğun olduğunu görürüz. Reklamlar, tüketim ürünleri, afişler belki de sanatı sergileme şekli de bugün bilerek veya bilmeyerek pop kültürüyle, Pop Sanatla kesişir.

Gülünç hâle getirme, taklit etme, Pop Sanatta çok yaygındır ve seyircinin istek ve tepkisine bağlıdır. Pop Sanatçıları konuları naif bir şekilde analiz etmiyorlar; ticari bir sanat görüşünden hareket etmeyi ön planda tutuyorlardı. Örneğin Warhol, bir ayakkabı moda illüstratörü idi. Rosenquist, reklam resmini ticarete kullanmak için eğitim görmüştü. Lichtenstein, desen ve gösteri sergileme alanında öğrenim görmüş ve çizgi filimler için karton resimlerinde çalışmış ve dergi resimleriyle hayatını kazanmıştı (Turani, 2013). Bu sanatçıların hepsinin resim sanatıyla ve Grafik Tasarımla iç içe olduğu görülmektedir. Seçilen konu itibarıyla da özellikle reklam dünyasında Pop Sanat izleri yoğundur.

Günümüzde Grafik Tasarımcıların elinden çıkan pek çok ürüne baktığımızda popüler kültüre uygun tasarlanmış reklamlar, afişler, amblemler görürüz. Güzel ve pahalı arabaları, tüketim kültürünce benimsenmiş bankacılık ve kredi kartlarını, tatil ve günlük tüketim maddelerini tanıtmak için çarpıcı nesnelere, popüler imgeleri ve ünlü yıldızları kullanırlar. Yapılan pek çok afişte fotoğraflardan faydalanır ve kolajı kullanırlar. Tüm bunları yaparken popüler kültürü göz önünde bulundurmaları normaldir, insan yaşadığı toplumu sanatına yansıtır ve onu kendi değerleriyle harmanlar.

2. Grafik Tasarım

Tarihsel süreç içinde sürekli bir biçimde yeni anlamlar kazanan grafik kavramı geleneksel olarak çizgi ile yapılan muhtelif şekil ve resimlere veya eşyayı çizgi

ve şekillerle göstermeye “grafik” deniliyordu (Genç, 1985). Grafik sanatlar kavramı, hem basılı sanat eserlerini (tahta baskı, taş baskı, tahta ve metal gravür) hem de bilgi iletişimini sağlayan basılı eserler (basın ilanı, afiş, broşür vb.) tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Günümüzde özellikle liberal ekonomik sistemi benimsemiş, rekabet ve tüketime dayalı refah toplumlarında ürünlerin tanıtım görevi büyük ölçüde “endüstriyel grafik” sanatının çalışma alanına girer. Gerçekten de günümüzde her an grafik ürünleriyle karşı karşıya bulunmaktayız. Bu ürünler arasında her gün karşı karşıya kaldığımız amblemler, logolar, afişler, dergiler, kitap kapakları, gazete ilanları, broşürler, ambalajlar, basın ilanları sayfa düzenlemeleri ve hatta trafik işaretleri yani piktogramlar sayılabilir (Parlak, 2011, s. 79).

Grafik Batı ülkelerinde, yeni üretim biçimlerinin doğması ve birey-toplum ilişkilerinin gitgide karmaşıklaşması sonucu ortaya çıkmış bir anlatım yolu, etkileyici bir dil. Yapımcısından çağdaş yaşamın gerilimine, çok renkliliğine uygun bir duyarlılık, bir yaratma gücü bekliyor. Her türlü tüketim ürününün, her türlü toplumsal olayın geniş yığınlara tanıtılması, duyurulması amacına yönelik, plastik sanatları ortak araç ve ilkelerinden yararlanan bir üst yapı ürünü ama toplumun bütün katlarında plastik sanatlardan daha dolaysız bir yayılma, etkileme gücünde (Maden, 1999, s. 74). Teknolojinin gelişmesiyle sadece basılı malzemeler değil film aracılığıyla perdeye yansıtılan, video aracılığıyla ekranda gösterilen ve bilgisayar aracılığıyla üretilen bütün görüntülü haberleşme malzemeleri de Grafik Tasarımın ilgi alanına girmiş, bu nedenle bu terimin anlamı günümüzde oldukça genişlemiştir (Parlak, 2011, s. 80).

Grafik sanatların amacı insanın salt estetik zevklerinin geliştirilmesine, giderilmesine araç olmak değil onun günlük yaşamında karşılaştığı hemen tüm sorunlarının, ihtiyaçlarının giderilmesinde çözüm önerici, uyarıcı, bilgilendirici rolüyle yardımcı olmak ve katkıda bulunmaktır. Bu bağlamda, haberleşme, ulaşım, eğitim, sağlık, endüstri, ekonomi, ticaret, yönetim, uluslararası ilişkiler ve kültür gibi pek çok alana hizmet etmektedir (Bilgin, 1988, s. 54). Grafik Tasarım, günümüzün yorgun ve dalgın izleyicisinin mesaja ilgisini çekebilecek, yeni ve denenmemiş yollar araştırma ve bulma sürecidir (Becer, 2010, s. 49).

Tüm dünyada Grafik Tasarımın ve tasarımcının gelişiminin baskı ve çoğalma teknikleriyle anılmasına karşın artık günümüzde bu mesleğin temel probleminin görsel iletişim tasarımı olduğu gerçeği çağımızda yaygınlık kazanmıştır (Uçar, 2004, s. 93). Bir iletişim işi olan Grafik Tasarımın tarih içindeki gelişimi ve değişimi teknolojik araçların gelişimine paralellik göstermiştir. 1970'ten sonra, Türkiye'de Grafik Tasarım alanında en belirleyici değişim teknolojide ve buna bağlı olarak üretim ilişkilerinde yaşandı. 1980'li yılların ikinci yarısından başlayarak bilgisayar Grafik Tasarımlarını uygulamada vazgeçilmez hâle geldi. Bu yeni teknoloji hayatımıza faks, multi-medya, inter-medya, modem, İnternet gibi yeni kavramlar soktu. Bu yeni araçlar, grafik üretim biçimlerini, dizgi, film, baskı tekniklerini etkisi altına aldı. Bilgisayarla birlikte Grafik Tasarımcı, hem tasarım ve üretim hem de iletişim aracına birlikte sahip oldu; bu durum tasarımcının konumunu farklılaştırdı. 1990'lı yıllarda üniversitelerin eğitim

programlarına giren bilgisayar teknolojisi, tasarım eğitim ve üretiminde başköşeye kuruldu (Karamustafa, 1998, s. 82). Bu gelişmeler her geçen gün insanın yaşama ve düşünme biçimini değiştirmektedir. Bu hızlı değişim her alanda olduğu gibi Grafik Tasarım alanında da yoğun bir biçimde yaşanmaktadır.

Türk Grafik Tasarımının kendi kişiliğini bulması için belki biraz daha zaman gerekiyor. Toplumsal kültürün görsel anlatım ve iletişim biçimlerine uyum sağlayamaması, basılı iletişim teknolojisinin ülkemize oldukça geç girmiş olması, Grafik Tasarım eğitiminin diğer görsel sanatlar dallarına göre henüz emekleme döneminde olması gibi nedenler; Türk tasarımcılarının uluslararası düzeyde söz sahibi olmasını geciktirmektedir (Becer, 1997, s. 116).

Türkiye de Grafik sanatının çağdaş bir kimlik kazanmasında önemli bir rol oynayan günümüz Grafik Tasarımcılarından Bülent Erkmən, ilk sayısı 1989'da çıkan *Arredamento Dekorasyon Dergisi*nin o yıldan beri kesintisiz kapaklarını tasarlamaktadır. Sanatçı neredeyse tümü Pop tasarımlar olan dergi kapaklarında hazır nesnelere kurmuş olduğu bir kompozisyon yaratmıştır.

Günümüz ilgi ve heveslerini takip edebilen, popüler kültür ve kavramların farkında olan bunları geçmişle yoğurarak alıcısına ulaştırabilen Grafik Tasarımcılar giderek artmaktadır. Şüphesiz bunları yetiştiren kurumların önemi büyüktür. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Grafik Tasarımdan anlayan sanatçıların çoğalması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çağın gelişimini yakalayabilen ve bunu yaşanan kültürle özümseterek aktaran bilinçli tasarımcıların yetişmesi üniversitelerde verilen Grafik Tasarım eğitimi ile mümkündür. Bugün İstanbul'da Marmara, Ankara'da Gazi, Bursa'da Uludağ, Erzurum'da Atatürk, Malatya'da İnönü, Adana'da Çukurova, Samsun'da Ondokuzmayıs, Trabzon'da Karadeniz Teknik Üniversitesi gibi birçok kurumun eğitim fakültelerinin resim-iş bölümünde grafik programları bulunmaktadır. Ayrıca günümüzde pek çok Güzel Sanatlar Fakültesinde de grafik eğitimi verilmektedir.

Ülkemizde genel eğitimin bir parçası olan güzel sanatlar eğitiminde Grafik Tasarım dersleri de bu gelişime paralel olarak en çok güncellenen yeni birçok meslek alanlarının temel veya etkileşimli, önemli bir parçası hâline gelmiştir. Bu gelişim ve değişimden etkilenen tüm bu sektörlerde kitlelere iletilmesi gereken mesaj, kavram ve bilgiyi görsel anlatım elemanlarıyla anlatmak bu sektörün sanat boyutunda da yeniden yapılandığını göstermiştir. Sektörün sanatsal boyutunu oluşturan mesleki alan "Grafik Tasarım" dır (Ketizmen, 2013, s. 432).

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, Pop Sanatın Grafik Tasarım dersleri üzerinde etkisinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı karma yöntem (mixed method) kullanılmıştır. Bu yöntemle yapılan çalışmalarda nicel ve nitel yöntemlerden elde edilen

sonuçların birbirine yakınlığı veya birbirini destekleyip desteklemediği, sonuçların birbirini tamamlaması, yeni hipotez veya araştırma soruları üretilmesi ya da araştırmanın sınırlarının genişletilmesi hedeflenebilir (Baki ve Gökçek, 2012).

Geçmişte daha çok tercih edilen nicel araştırma yöntemi, daha sonraları nitel araştırmaya ve günümüzde de hem nitel hem de nicel araştırmanın bir karması formatında olan karma araştırmaya yerini bırakma başlamıştır. Karma araştırma ile araştırmacı araştırmasını bir diğer yöntem ile güçlendirmekte, araştırmasını daha tutarlı hale getirerek hem daha gerçekçi verilere ulaşmakta hem de araştırmasının genelliğini artırarak teori oluşturmaktadır (Kıral ve Kıral, 2011). Karma yöntemlerden Paralel karma yönteminin kullanıldığı bu araştırmada eş zamanlı olarak hem nitel hem de nicel veriler ayrı ayrı toplanmış, bu veriler birleştirmiş ve araştırma problemi çözümlenerek değerlendirilmiştir.

Bu araştırmanın nicel boyutu olan deneysel desenlerden “Son Test Kontrol Gruplu Desen” modeli kullanılmıştır. Araştırmanın deneysel desenini oluşturmak için 2015-2016 öğretim yılında Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim İş Eğitimi Ana Bilim Dalı ana sanat atölyeleri grafik olan üç gruptan ikisi tesadüfi olarak seçilmiştir. Araştırmada seçkisiz atamayı içermeyen yarı deneysel desen kullanılmıştır. Yansız atama yoluyla seçilen bu gruplardan birisi “deney” diğeri ise “kontrol” grubu olarak seçilmiştir.

Araştırmada eğer uygulamalardan önce gruplar tamamen eşit olarak oluşturulmuşsa, uygulanacak olan ön testin gerekli olup olmadığı tartışılabilir. Son test kontrol gruplu model, ön test son test kontrol gruplu desenler tamamen aynıdır. Tek fark, bu desende deney ve kontrol gruplarına ön test uygulaması yapılmamasıdır (...). Son test kontrol gruplu model, özellikle katılımcılara ön test uygulamasının gerekli olmadığı veya verilecek olan ön testin uygulama içerisinde veya uygulama sonunda olumsuz bir etkisinin olacağını tahmin edildiği durumlarda etkili olarak kullanılır (Tanrıoğen, 2009, s. 41). Araştırmayı olumsuz etkilememe düşüncesiyle katılımcılara bir ön test uygulanmamış sadece son test uygulanmıştır.

Araştırmanın nitel boyutunda ise uygulama sürecine ilişkin gözlem formu oluşturulmuş, deney ve kontrol grubundaki katılımcıların tasarımları değerlendirilmiştir. Ayrıca araştırmada deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin nitel verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle elde edilmiştir. Konuyla ilgili “verileri toplama teknikleri” kısmında gözlem formu ve görüşme formu başlıklarıyla detaylı olarak bilgi verilmiştir.

3.1.1. Çalışma Grubu

Bu araştırma 2015-2016 eğitim yılında, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim- İş Eğitimi Ana Bilim Dalında yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini 4. sınıf ana sanat Grafik Tasarımı dersi alan öğrenciler oluşturmaktadır. Seçilen gruplardan birisini deney diğeri ise kontrol grubu oluşturmaktadır. Deney grubu 10, kontrol grubu 10 kişi olarak

atanmıştır. Çalışma grubunun oluşturulmasında sınıfların öğrenim gördükleri ana sanat dalı, sınıf yapısı ve öğrenci sayılarının birbirine yakınlığı dikkate alınmıştır bu doğrultuda seçim yapılmıştır. Öğrencilere deneysel bir çalışmada buldukları söylenmiş fakat hangi grupta oldukları bilgisi verilmemiştir.

3.2. Verileri Toplama Teknikleri

Bu araştırmada, nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma yöntem (mixed method) kullanılmıştır.

Araştırmanın nicel boyutunda yarı deneysel desenlerden “son test kontrol gruplu seçkisiz desen” yöntemi kullanılmıştır. Bazı durumlarda deney ve kontrol gruplarının rasgele dağıtılması imkânsız olabilir veya istenmeyebilir. Bu yöntemle deney ve kontrol gruplarına yerleşecek kişiler rasgele dağılım dışında bir yolla yerleştirilir (Çepni, 2009, s. 115). Yapılan araştırmada rasgele dağılımın mümkün olmaması nedeniyle yerine daha önceden rasgele dağılım dışında oluşturulmuş gruplardan (sınıflardan) yansız bir biçimde deney ve kontrol grubu olarak iki grup atanmıştır. Son test kontrol gruplu desenlerde uygulama öncesinde bağımlı değişkene ait ölçümler elde etmek amacıyla bir ön test yapmayız. Bu gruplara uygulama sonrası ölçümler yapılmış (gözlem formu ile) ve bu ölçümler daha sonra deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını tespit etmek amacıyla bağımsız gruplar için t testinin parametrik olmayan Mann-Whitney U testi kullanılarak kıyaslama yapılmıştır.

Araştırmanın nitel boyutunda ise gözlem görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik olan nitel bir süreç izlenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu araştırmada, öğrenci çalışmalarını incelemek amacıyla gözlem formu ve görüşme tekniklerinden faydalanılmıştır.

Gözlem, olgularla ilgili veri toplama yöntemidir. Ancak bilimsel gözlemlerde bu veri toplama işlemi gelişigüzel bir veri toplama işlemi değildir; sistematik bir işlemdir (Armağan, 1983, s. 30). Gözlemlerde, gerektiğinde verilerin kaydedilmesini kolaylaştırmak amacı ile bir gözlem formu geliştirilebilir. Gözlem formları konuya ve gözlem amaçlarına göre değişiklik gösterebilir. Her birinde gözlenecek ünitelerin, varlık ve yokluklarının işaretleneceği, onların değişik belirtilerinin yinelenmesinin sayılacağı, miktarlarının yazılacağı veya belli bir derecelenmiş ölçüğe göre, o belirtilerin derecelenmesinin yapılacağı bir düzen geliştirilir (Karasar, 2000).

Araştırmada, konuyla ilgili yerli ve yabancı literatür taraması yapılmış ve Pop Sanatın Grafik Tasarım dersine katkısını belirlemeye yönelik olarak hazırlanan, çalışmaları değerlendirmek üzere geliştirilen Gözlem Formu oluşturulmuştur. Oluşturulan gözlem formu uzmanlara danışılarak düzeltilmiş ve son şekli verilmiştir. Ölçekte dört alt boyutta, o boyutları ölçtüğü kabul edilen ifadelere yer verilmiştir.

Araştırmayı değerlendiren uzmanlardan her bir ifadeyle ilgili seçeneklerinden kendileri için uygun olanı işaretlemeleri istenmiştir. Bununla ilgili oluşturulmuş olan Pop Sanat değerlendirme rubriğinden faydalanılmıştır.

Rubrik bütüncül ve analitik olmak üzere iki farklı türde hazırlanabilir. Beyin fırtınası yoluyla bir tanımlar listesi oluşturulduktan sonra ölçülecek performansı farklı boyutlara ayırmadan, özelliklerin tümünün farklı düzeyler için tanımlaması yapıldığında bütüncül rubrik; ölçülecek performansı oluşturan özellikleri alt becerilerine (boyutlarına) ayırarak farklı performans düzeyleri için tanımlar yapıldığında ise analitik rubrik geliştirilir (Sezer, 2005, s. 54). Bu çalışmada analitik bir rubrik kullanılmıştır. Uzmanlara danışılarak oluşturulmuş olan gözlem formunun değerlendirme rubriği oluşturulurken yine uzmanlara danışılmıştır.

Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler önceden planlanan sorulardan oluşmakla birlikte, görüşme sırasında cevapların ayrıntılı olarak verilmesine olanak sağlamak amacıyla, ek soruların da sorulması söz konusudur (Tekindal, 2011, s. 144). Görüşme, en az iki kişi arasında sözlü olarak sürdürülen bir iletişim sürecidir. Görüşme, çalışmada cevabı aranılan sorular çerçevesinde ilgili kişilerden veri toplama şeklinde ifade edilebilir. Görüşme belirli bir araştırma konusu veya bir soru hakkında derinlemesine bilgi sağlar (Büyüköztürk ve ark., 2014, s. 150).

Yarı deneysel yöntem eğitim araştırmalarında sıklıkla kullanılmakta ve iç geçerliliği tehdit edebilecek tarih, test etme ve araç gibi kaynaklardan gelen hatalar veya değişkenler, deney ve kontrol grubunda aynı etkiye sahip olacağından, güçlü olarak kontrol edilebilmektedir. Özellikle ülkemizdeki gibi merkezi eğitimin uygulandığı ve sınıfların araştırmacılar tarafından rasgele atama yoluyla oluşturulmasının mümkün olmadığı eğitim sistemlerinde, daha önceden okul yönetimleri tarafından oluşturulmuş sınıflar rasgele yolla deney ve kontrol grubu olarak belirlenmektedir. Bu yönüyle bakıldığında yarı deneysel yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (Çepni, 2009, s. 115). Burada asıl amaç, görüşülen katılımcıların verdikleri bilgiler arasındaki benzerlik, farklılık ve zıtlıkları tespit etmek ve bulgular ışığında karşılaştırmalar yapmaktır (Çepni, 2009). Araştırmada uzman görüşlerinden faydalanılarak oluşturulmuş olan görüşme formu, 6 ana sorudan (başlıktan) oluşmakta olup gerekli görüldüğü yerde ek sorularda sorularak artırılmıştır.

Üç uzmandan alınan değerlendirmelerin (gözlem formunun) kapsam geçerliliğini sağlamak için uzmanlar arası uyuma bakılmıştır. Bu uyum, Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Güvenirlik Formülü= Görüş Birliği / (Görüş Birliği+ Görüş Ayrılığı) x 100.

Gözlemci 1 ile diğer iki gözlemcinin değerlendirmeleri tek tek ele alınmıştır. Deney grubu gözlem formu değerlendirildiğinde 1. gözlemci ve 2. gözlemci arasındaki ortalama güvenilirlik % 96,6, 1. ve 3. gözlemci arasındaki ortalama güvenilirlik ise 95,2 bulunmuştur. Kontrol grubu gözlem formları değerlendirildiğinde ise 1. gözlemci ve 2. gözlemci arasındaki ortalama güvenilirlik 97,6, 1. ve 3. gözlemci arasındaki ortalama güvenilirlik ise 95,8 olarak bulunmuştur. Değerler %70'in üzerinde çıktığından dolayı değerlendirmeler güvenilir olarak kabul edilmiştir (Miles ve Huberman, 1994).

3.3. Uygulama Süreci

Araştırmanın uygulanması deney ve kontrol gruplarında toplamda 4 hafta içerisinde tamamlanmıştır. Araştırmada öncelikle literatür taraması yapılmış, konuya uygun metin ve resimler toparlanarak sunum hâline getirilmiştir. Araştırma içerisinde konunun sanat eğitimine katkısı ortaya koyabilmek için; Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Resim- İş Eğitimi Ana Bilim Dalında okuyan 4. sınıf öğrencilerinden deney ve kontrol grubu olmak üzere seçkisiz iki grup (iki şube) oluşturulmuştur. Katılımcılara bilgilerin başka kurum veya kuruluşlarca paylaşılamayacağı ve açıklanan bilgiler dışında bir yerde kullanılmayacağı belirtilmiştir.

Deney grubunda ana sanat atölye grafik derslerinde Pop Sanat konusu ele alınmış ve bu konuda bir sunum yapılmıştır. Katılımcılara Pop sanatın Grafik Tasarımla ilişkisi anlatılmıştır. Sunum iki ders saati sürmüş sohbet eşliğinde devam etmiştir. Görsel olarak oldukça geniş kapsamlı olan sunum yurt dışında ve yurt içinde yapılmış olan Pop Sanat eserlerini Grafik Tasarım çalışmalarıyla da ilişkilendirilerek verilmiştir. Sunum sonrasında deney grubu katılımcılarından ders akışının da içerisinde olan bir konu verilmiş ve bu konuda afiş çalışması yapmaları istenmiştir. Kontrol grubu ise araştırmayı etkileyecek özellikler açısından Pop Sanat ile ilgili olabilecek tüm faktörlerden uzak tutulmuştur. Deney grubu ile aynı zamanda öğrencilerden bir afiş çalışması yapmaları istenmiştir.

Her iki grubun öğrencileri de verilen süre içinde çalışmalarını tamamlamışlardır. Ardından öğrenci tasarımlarının analizi için gözlem formu ile öğrenci çalışmaları üç uzman gözlemci tarafından değerlendirilmiştir. Değerlendirmelere göre afiş tasarımlarında Pop Sanat özellikleri yoğun olan ve olmayan öğrencilerle son test amaçlı görüşme yapılmıştır.

3.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Veriler, nicel ve nitel istatistiksel teknikler kullanılarak çözümlenmiştir. Nicel veri analizi için deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek üzere Mann-Whitney U analizi kullanılmıştır.

Nitel veri analizinde ise görüşme sonucu elde edilen bilgiler içerik analizi yöntemiyle yorumlanmıştır. Çalışmada içerik analizi yapılırken katılımcıların görüşme formunda belirttikleri görüşlerinden yola çıkılarak temalar ve kodlar belirlenmiştir. Elde edilen veriler sayısallaştırılarak frekans (f) şeklinde tablolarda verilmiştir. Ayrıca çalışma içinde kodlar ve temaların daha iyi anlaşılabilmesi için bazı katılımcıların görüşlerinden örnekler verilmiştir.

4. Bulgular ve Yorumlar

4.1. Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Birinci alt problem olarak Grafik Tasarım derslerinde Pop Sanata ilişkin görüşler nelerdir? Şeklinde belirlenmiştir. Grafik Tasarım dersi alan katılımcılara Grafik Tasarım derslerinde Pop Sanata ilişkin görüşleri sorulmuştur. Deney grubu katılımcılarının tamamı Pop Sanatın Grafik Tasarım

derslerinde etkisi olduğunu belirtmiş ve olumlu görüş bildirmişlerdir. Katılımcılardan bazıları;

Pop Art ile grafik iç içedir. Pop Art; zamanın tüketim çılgınlığına yönelik bir akımdır, Grafik Tasarımın içinde de reklamcılık vardır, tüketim ve reklam bir aradadır. Grafik Tasarımda da günümüzde herhangi bir afiş, davetiye veya katalog baskı ile somut bir hâle geliyor, Pop Artta da birçok sanatçı baskı ile eserlerini ortaya koydu. Pop Artta kolaj çalışmaları vardır, yine Grafik Tasarımda da kolajı kullanıyoruz (B.K.).

Pop Art ve grafik ayrılmaz bir bütün diye düşünüyorum. Zaten birçok Pop Sanatçısı reklamcılıktan gelme ve reklam grafikerlerin işidir. Pop Artı resim sanatında çok fazla görmüyorum birçok kişi resim sanatında Pop Artı değersiz buluyor ama Grafik Tasarımın her yerinde Pop Art var, vurgu yapılmak istendiğinde canlı bir renk kullanmak yetiyor. Diğer yandan ürünü tanıtacaksa o ürünün kendisini kullanabiliyoruz. Fotoğrafları da bir kolaj tekniğiyle grafiğin her yerinde rahatlıkla kullanabiliriz (M.K.).

(...)

Tek bir çizgiyle birçok şey anlatmak isteyen bir tasarımcı daha Minimalist çalışırken hazırcılığı eleştirmek isteyen bir tasarımcı Pop Artta yönelip makinelerle hazırlanan baskıları, gazeteleri kullanarak sanata dönüştürebilir. Genel anlamda görüyorum ama gerektiği yerde kullanmayı tercih ederim. İnsan pek çok sanat akımını harmanlayarak kendi tarzını yaratabilmelidir. Grafik Tasarımda Pop Artın yeri azımsanamaz hatta iç içedir denebilir. Özellikle kolaj tekniğinin önemi büyük benim açımdan. Önem verir, bazı çalışmalarında etkilerinin görülmesini sağları (O.K.).

şeklinde cevaplar vermişlerdir.

Yapılan tasarımların konusu ve çalışmanın yapıldığı dönem dikkate alınırsa ulusal değerlerin ön planda tutulduğu çalışmaların da var olduğu görülmektedir. Katılımcılardan biri çalışmasıyla ilgili şu görüşleri dile getirmişti:

Etkili bir tasarım yapabilmek için çok kalabalık, fazla renk ve nesneye ihtiyaç olmadığını, sade ve olabildiğince az renk ve nesne kullanarak da yapılabileceğini düşünüyorum. Önemli olan görsellikle beraber izleyiciyi düşündürmektir. Çalışmam açısından baktığımda da evet gençlik denilince ilk akla gelen çok renklilik ve Pop Art ama ulusal değerleri vurgulayacaksam kırmızının ve sadeliğin ön planda olması gerekiyordu. Bu nedenle çalışmamda Pop Artta yer verdiğim kadar Minimalizmi de ön planda tuttum (B.K.).

Çalışmalar gençlik konusu üzerinden zaman zaman gençlik bayramı olarak algılanmış, çalışmanın yapıldığı dönem de göz önünde bulundurulduğunda millî duyguların ön planda olduğu ve ülke gündeminden de etkilenildiği düşünülmektedir.

Kontrol grubu katılımcıları da deney grubu katılımcıları gibi zaman zaman Grafik Tasarım derslerinde, çalışmalarında Pop Sanata yer verdiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan bazıları;

Grafik Tasarımda parlak canlı renklerin kullanılışı veya konuya verebileceğin ironi tarz, Pop Art etkisiyle güçlü bir şekilde ortaya çıkabileceğini düşünüyorum (F.K.).

(...)

Tabii ki görüyorum. Popüler kültürün içinde yaşıyoruz. Her şeyde olduğu gibi Grafik Tasarım dersine de etkisi vardır Pop Artın. Canlı renkler çok kullandığımız bir durumdur veya popüler bir nesne. Bunlar bizim işimizle bire bir uyumaktadır. Grafik dersi için Pop Art olmazsa olmazdır (A.A).

(...)

Grafik dersini düşündüğümüzde vermek istediğin mesajı en net ve ilgi çekici hâlde sunmak istiyorsan, bunu anlatabileceğin akım Pop Arttır. Çünkü eser içinde kullandığın canlı renkler, çarpıcı yazılar izleyiciyi fazlasıyla cezbetmektedir. Ben de tüm çalışmalarında olmasa da bazen Pop Artın bazı özelliklerini zaman zaman kullanırım (C.Y).

(...)

Evet, Pop Artın etkisi Grafik Tasarım dersinde vardır. Sonuçta işimizin büyük bir kısmı insanlardır ve bu insanlara ulaşabilmektir amacımız. Bunu da popüler kültür imgeleriyle, sözleriyle veya objeleriyle çok daha rahat izleyiciye ulaştırabiliyoruz. Bunun için etkisi vardır. Fakat her çalışmada Pop Artı kullanmayız insan kendi tarzını çeşitli sanat akımlarını harmanlayarak oluşturmalıdır. Pop Artın çalışmama etkisi olduğunu düşünmüyorum. Canlı renkler kullanmayı sevmiyorum. Kendimi ifade etmek için koyu renkleri tercih ederim. Benim için popüler olan geçicidir. Ben sanatımın kalıcı olmasını istiyorum (D.D).

şeklinde cevaplar vermişlerdir.

Katılımcılara Grafik Tasarım derslerinde tasarımlarını en iyi anlatabilecekleri sanat akımı (grubu) sorulduğunda ise öne çıkan sanat akımları Tablo 1'de verilmiştir:

Tablo 1: *Deney ve kontrol grubu görüşme formları içerik analizi dağılımı*

Temalar	Alt Kategoriler	Deney	Kontrol
		f	f
	Minimalizm	4	2
	Realizm	2	-
	Sembolizm	1	-
Grafik Tasarımı Derslerinde Görüldüğü Düşünülen Sanat Akımları	Bauhaus	3	1
	Empresyonizm	-	1
	Fütürizm	-	1
	Ekspresyonizm	-	1

Deney grubundan 4 katılımcı Minimalizmin Grafik Tasarım derslerine uygun olduğunu belirtmiş, 3 katılımcı Bauhaus sanat akımının görüleceğini, 1 katılımcı realist çalışmaların Grafik Tasarıma uygun olduğunu ve 1 katılımcı ise sembolizmden faydalandığını ifade etmiştir.

Kontrol grubu katılımcılarında ise 2 katılımcı Minimalizm sanat akımını işaret ederken birer katılımcı Bauhaus, Empresyonizm, Fütürizm ve Ekspresyonizm

akımlarının Grafik Tasarıma uygun ve tasarımlarında kullanılabilir sanat akımları olduğunu belirtmişlerdir.

Kontrol grubundan bir diğer katılımcı tasarımıyla birlikte Grafik Tasarım dersinde başka sanat akımlarının da görülmesini şu sözlerle ifade etmiştir:

Realizmle anlatılmak istenen konuyu direkt vurgulayabiliyoruz. Doğrudan, Grafik Tasarımın örneğin reklam ve tanıtım gibi görevleri olduğu da düşünürsek konuyu aktarmada kolaylık sağlıyor. Pop Artla dikkat çekici vurgu gerektiren konuları halkın da düzeyine inerek gündelik konularla, ünlülerle, çarpıcı duruşuyla ön plana çıkarabiliriz. Sembolizmle ise anlatmak istediğimi anlatabileceğim en kısa yolla anlatıyorum (Y.T).

Başka bir katılımcı ise;

Ben minimal sanat akımını grafik dersine çok yakın buluyorum. İzleyiciyi odak noktadan yakalayıp lafi dolandırmadan net bir şekilde seyirci önüne sunmaktır amaç. Sadece bir imge ile izleyicide uyandırmak istediğin duyguyu yakalayabilmektir (A.A).

4.2. Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

İkinci alt problem deney ve kontrol grubu öğrencilerinin çalışmaları arasında anlamlı bir fark var mıdır? Sorusuna cevap aramaktadır. Tablo 2 incelendiğinde deney grubu öğrencilerinin son test puanlarının kontrol grubu son test puanlarından anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir ($p<0,05$). Diğer bir ifade ile Pop Sanat derslerinin uygulandığı deney grubu öğrencilerinin tasarımlarında kontrol grubu öğrencilerinin tasarımlarına göre daha fazla Pop Sanat özellikleri görülmektedir ($U=8,50$; $p=0,002$; $p<0,05$).

Tablo 2: Deney ve kontrol gruplarının son test puanlarına ilişkin Man Whitney – U testi analiz sonuçları

Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Deney Grubu	10	14,65	146,50	8,50	0,002
Kontrol Grubu	10	6,35	63,50		

5. Sonuç ve Öneriler

5.1. Sonuçlar

Bu araştırma, “Pop Sanatın Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Ana Bilim Dalında eğitim gören öğrencilerin grafik derslerine yansımaları nedir?” sorusuna cevap aramış ve katılımcılardan bir afiş tasarımı yapmaları istenmiştir. Daha sonra katılımcılarla görüşmeler yapılmış ve katılımcıların Pop Sanat hakkında görüşleri alınmıştır. Katılımcılardan tasarımlarını sanat akımları açısından değerlendirilmesi istenmiş, Grafik Tasarım dersine yönelik değerlendirme yapmaları sağlanmıştır.

Araştırmada elde edilen verilere göre deney grubu öğrencileri ile kontrol grubu öğrencilerinin tasarımları arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark

oluşmuştur. Deney grubu öğrencilerinin tasarımları kontrol grubu öğrencileri tasarımlarına nazaran daha çok Pop Sanat özellikleri taşıdığı görülmüştür. Ayrıca Grafik Tasarım dersinde uygulanan Pop Sanata yönelik bilgiler verilmesi doğrultusunda, deney grubu öğrencilerinin tasarımlarını değerlendirmeleri konusunda, kontrol grubu öğrencilerine nazaran görüşlerinin olumlu olduğu görülmektedir. Deney grubu öğrencilerinin yapmış oldukları tasarımları kontrol grubu öğrencilerinden daha geniş bir perspektifte değerlendirebilmekte ve çalışmalarını bir sanat grubu dâhilinde yorumlamakta daha başarılı oldukları görülmektedir.

Deney grubu katılımcıları Pop Sanat üzerine kontrol grubuna kıyasla daha çok fikir beyan edebilmekte ve konuyu daha çok detaylandırabilmektedir. Yine deney grubu katılımcıları Pop Sanatın Grafik Tasarım derslerinde kullanıldıkları kontrol grubu katılımcılarına göre daha çok ileri sürmektedir.

5.2. Öneriler

Ülkemizde grafik sanatı gitgide yükselen bir olgu olmakla birlikte artan reklamlar ajansları, grafik ürünlerine duyulan ihtiyaç, birçok teknik bilgi ve donanım sahip sanatçı ile grafik sanatı da hızla değişiyor. Günümüz grafik sanatı fotoğraf, sinema-animasyon gibi alanlarla genişliyor her geçen gün kendiri yeniliyor. Grafik Tasarım eğitimi alan öğrenciler bu imkânlardan sonuna kadar faydalanmalı, ürün ve hizmeti alıcısına ulaştırmada bir köprü görevi görmelidir. Toplumun estetik zevklerini göz önünde bulundurarak ihtiyaçları karşılamalıdır. Sosyal medyanın yoğun bir şekilde kullanıldığı bu çağda, Grafik Tasarım ürünleri hızla alıcısına ulaşıyor, neredeyse İnternet kullanmaya bireylerin olmadığı günümüzde popüler olan şeyler de hızla tespit edilebiliyor.

Pop Sanatın temelinde popüler kültür ve beğeniler vardır ve daha çok gündeli yaşamla ilintilidir. Kent kültüründeki günlük yaşam, hızlı tüketim, reklamlar, film yıldızları ve iletişim araçları Pop Sanatta yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Öyle ki hiçbir sanat hareketi ticari tasarıma Pop Sanat kadar katkı sağlamamıştır. Grafik Tasarım alanının belirtilen konuyla en çok iç içe olan bir alan olduğu ortadadır.

Grafik Tasarımcı, sanatla pazarlamayı birleştiren bir yerde olması bakımından önemli bir görev üstlenmektedir. Grafik sanatlar, devamlı olarak kendi kendini geliştirebilen yaratıcı bir alandır. Bu alanda başarının yolu, araştırma yaparak sürekli kendini yenilemekten, tasarım sürecinde özel renk ve biçimler kullanmaktan, iyi bir gözlemci olabilmekten ve teknik bir bilginin var olmasından geçer.

Fotoğrafın kullanılması ve tasarımların dijital ortamlarda yapılmasının alana oldukça kolaylık sağladığı bu dönemde, belli bir sanat akımına bağlı kalmaksızın özgün pek çok ürün ortaya konulabilir. Ancak Grafik Tasarım derslerinde Pop Sanatın kitleler üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Yapılacak olan tasarımlarda konu ve ürünün önemi kadar bu tasarımın kitle kültürünün ayrılmaz bir parçası olduğu bilinmelidir. Pop Sanatın grafik eğitimine de etkisi olduğu açıktır, ancak tasarımlarda tüm Pop Sanat imgelerinin

bir arada kullanımının uygun olmayacağı bir gerçektir. Grafik Tasarım estetik bir görünüm ister ve bunun için grafik sanatının temel öğelerinin de göz ardı edilmemesi gereklidir.

Grafik Tasarım derslerinde Pop Sanat ile ilgili güncel sanat çalışmaları takip edilmeli ve öğrenciler bilgilendirilmelidir. Bu alanda Grafik Tasarımcıların eserleri incelenerek alanda yapılmış çalışma örnekleri üzerinden öğrencinin tasarım gücü artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Antmen, A. (2009). *20. yy. Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Armağan, İ. (1983). *Bilimsel yöntem*. İzmir: Ticaret Matbaacılık.
- Baki, A. ve Gökçek, T. (2012). Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (42), 1-21.
- Becer, E. (1997). *İletişim ve Grafik Tasarım*. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- (2008). *İletişim ve Grafik Tasarım*. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- (2010). *Modern Sanat ve Yeni Tipografi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Buyurgan, S. ve Buyurgan, U. (2007). *Sanat Eğitimi ve Öğretimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F., (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayın Evi.
- Çepni, S. (2009). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Trabzon.
- Genç, A. (1985). Türkiye'de Sanatın Bugünü ve Yarını. *1. Ulusal Sanat Sempozyumu*, 17-19 Nisan, Ankara.
- Karamustafa, S. (1998). Cumhuriyetin Renkleri, Biçimleri. Ödekan. A. (Ed.). *Türkiye'de Grafik Tasarımın Son Çeyrek Yüzyılı* (ss. 82-90). İstanbul: Bilanço 98 Yayın Dizisi.
- Karasar, N. (2000). *Bilimsel araştırma yöntemi- kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Keteci, H. F. ve Bilgili, C. (2006). *Yongaların Gizemli Dansı Görsel İletişim & Grafik Tasarımı*. İstanbul: Beta Basım.
- Ketizmen, A. (2013). Genel Eğitimde Güzel Sanatlar ve Grafik Eğitimi ve İlişkili Uzmanlık Alanları. *Gefad / Gujgef*, 33 (2), 431- 442.
- Kıral, B and Kıral, E. (2011). Karma Araştırma Yöntemi (Mixed Research Design). *2 nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, 27-29 April, Antalya.
- Maden, S. (1999). Cumhuriyetin Renkleri, Biçimleri. *Grafik Sanatının Dünyü, Bugünü* (ss. 74-81). Ödekan. A. (Ed.). İstanbul: Bilanço 98 Yayın Dizisi.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis*. London: Sage Publication.

Somuncu, Ö. (2016). Pop Sanat'ın Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Ana Bilim Dalında Eğitim Gören Öğrencilerin Grafik Derslerine Yansıması. *Humanitas*, 4(8), 285-301

Parlak, H. (2011). *Temel Grafik Tasarımı Bilgisi*. İzmir: Ege Üniversitesi Basım Evi.

Sezer, S. (2005). Öğrencinin akademik başarısının belirlenmesinde tamamlayıcı değerlendirme aracı olarak rubrik kullanımı üzerinde bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 51-54. Erişim tarihi: 2 Mayıs 2015, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/pauefd/article/view/5000056259/5000053467>.

Tanrıöğen, A. (Ed.). (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık

Tekindal, S. (Ed). (2011). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Pegem Akademi.

Turani, A. (2013). *Dünya Sanat Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitap Evi.

Uçar, T. F. (2004). *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*. İstanbul: İnkılap Yayın Evi.

Whitham, G. ve Poke, G. (2013). *Çağdaş Sanatı Anlamak*. (Çev. T. Göbekçin). İstanbul: Optimist Yayın Dağıtım.

Yıldırım, A. Şimşek, H. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, M. (2013). *Modernden Postmodern Sanat*. Ankara: Ütopya.

GUY DE MAUPASSANT'IN *DAĞ OTELI* ÖYKÜSÜNDEKİ UZAMA GÖSTERGEBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM

*“Uzam, bilemezsiniz siz,
dışarıdaki o korkunç içerdelik,
gerçek uzam işte budur.”*
Henri Michaux, L’espace
aux ombres

Özge SÖNMEZ¹

Öz: Öykü, geçmişten günümüze, yazınsal bir tür olarak okuyucuların ilgi odağı, dilbilimcilerin, göstergebilimcilerin araştırma nesnesi olmuştur. Birçok kuram ve araştırma yöntemine göre incelenen bu ürünlerin ortak noktası, “anlatı kişileri”, “uzam” ve “zaman” öğelerini içlerinde barındırmalarıdır. Bu çalışmada ünlü Fransız öykü yazarı Guy de Maupassant’ın 1886 yılında yazdığı *Dağ Otel*i öyküsünde uzamın yerini ve işlevini ortaya konmaya çalışılmaktadır. Uzam anlatılardaki anlam üretim sürecinde önemli bir role sahiptir. Anlatının diğer öğeleri olan “zaman” ve “anlatı kişileri” ile anlam ilişkisi içerisinde. Anlatıda uzamı incelerken, bu öğenin öyküde kullanılan “zaman”la ve anlatı “kişi”leriyle olan ilişkileri, bu ilişkilerde nasıl bir konuma yerleştiği, onları nasıl değiştirdiği ve onlar tarafından nasıl değiştirildiği değerlendirilmektedir. Buradaki dayanak noktamız, anlam üretiminde karşıtlıkların incelenmesini temel alan göstergebilimsel yöntemdir. A. J. Greimas’ın öncülüğünü yaptığı göstergebilim kuramı, yazınsal ürünlerdeki anlam üretim sürecinin hem yüzeysel yapıda, hem de derin yapıda inceleyen bir yöntemdir. Bu yöntemin anlam üretimini karşıtlıklar üzerinden incelemesi, çalışmamızın ana noktasını oluşturan “uzam” ögesine ait değerleri detaylı bir şekilde ortaya koyacaktır. Bu değerleri sınıflandırmak, birbirleriyle olan anlam ilişkilerini çözümlemek ve öykünün bütünsel anlamına kattıklarını görmek açısından göstergebilim yöntemini kullanmanın gerekli olduğu düşüncesindeyiz. Bu öğenin, öyküdeki anlam katmanlarını oluşturmadaki rolü göz önünde bulundurulduğunda, çalışmamızın edebi metin türlerinde anlam oluşumu

¹ Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı. ozge.sonmez@deu.edu.tr

ve ilişkilerini inceleyen araştırmacılara da dayanak olacağı düşüncesindeyiz.

Anahtar Sözcükler: Göstergebilim, Uzam, Anlatı, Fantastik Öykü.

A SEMIOTIC APPROACH TO SPACE IN THE STORY *MOUNTAIN HOTEL BY GUY DE MAUPASSANT*

Abstract: The story, from past to present, as a literary genre, has been the focus of attention of the reader, and object of research, linguists, semioticians. The common point of the products, which are examined according to many theories and research methods, is that they contain “character”, “space” and “time” items. In this study, it is aimed to present the function and place of “space” in the story “Mountain Hotel” written by the famous French writer Guy Maupassant in 1886. Space has an important role in terms of the meaning production process in the story. It also has an interaction with the other elements; “time” and “character”, in meaning process. While examining the element of space in the story, the relationship of this element with time of the story and characters, its place in this relationship, and its transformation are evaluated. Our point of departure here is the semiotic method which is based on the examination of the production of contrast. A.J. Greimas led to the theory of semiotics, who examines the literary products in the meaning process, in the surface structure, and in the deep structure. Meaning production by using the opposite structures will lay out the values of the element of “space” in a detailed manner which is the main point of our study. We think that it is necessary to use semiotics method, to see these values, what they mean in terms of holistic means, to resolve their relationship with each other and to classify them. Our claim is that, this item, considering its role in creating layers of meaning in the story, would be a kind of basis of researchers who examine the formation of meaning and relationships in literary texts.

Keywords: Semiotics, Space, Story, Fantastic Story.

Giriş

Öykü, geçmişten günümüze, yazınsal bir tür olarak okuyucuların ilgi odağı, dilbilimcilerin, göstergebilimcilerin, araştırma nesnesi olmuştur. Belirli sınırlar içinde, dili etkili bir biçimde kullanarak, gerçeği ya da kurmaca bir olayı metinleştiren kısa anlatılar olarak tanımlanan öykü, değişik bilimsel yaklaşımlarla incelenmiştir. Bu incelemelerde yer alan “uzam”, “zaman” ve “kişi” öğeleri öykü türünde de anlatının temel yapıtaşlarını oluşturur.

Bu çalışmada ünlü Fransız öykü yazarı Guy de Maupassant'ın 1886 yılında yazdığı *Dağ Oteli* öyküsünde uzamın yerini ve işlevini ortaya koymaya çalışacağız. Greimas'ın öncülüğünü yaptığı, anlam oluşumunda karşıtlıklar üstüne temellenen göstergebilimsel yöntemi kullanarak, anlatıda uzamın değerlerini sınıflandırmaya çalışacağız. Anlatıda “uzam”, “zaman” ve “anlatı kişileri”yle sürekli ilişki içindedir. Bu noktadan hareketle öyküyü kesitlere ayırıp; önce yüzeysel yapıda, daha sonra da derin yapıda, uzamı tanımlayan öğeleri (özel yer isimleri, cins isimler ve isim tamlamaları, sıfat ve sıfat

öbekleri, yer belirteçleri, uzamda hareket/hareketsizlik bildiren ya da uzama yönelik bir hareket bildiren fiiller) ve bunların aldıkları değerleri, anlatı süresince nasıl değiştiklerini inceleyeceğiz.

1. *Dağ Otel*i Öyküsünde Betisel Yerdeşliklerin Çözümlemesi

Ayrıntılı incelemeye geçmeden önce öykünün kısa özetine yer vermenin gerekli olduğu düşüncesindeyiz.

“Öykü, Yukarı Alpler’in eteklerinde bulunan bir otelde geçer. Otel Hauser ailesi işletmektedir ve otel yılın altı ayı açıktır. Diğer altı ay ise sert hava koşulları nedeniyle kapalı kalır. Kar yolları kapatmadan kasabaya dönen aile, oteli Gaspard Hari ve Ulrich Kungsi isimli yardımcılarına bırakır. Bir de Sam adında köpekleri vardır. Aile yine her sene olduğu gibi oteli bu kişilere emanet ederek kasabaya döner. İki adam ve köpekleri artık altı ay boyunca burada yalnız yaşayacaklardır. Kar her yeri kaplar. Hari ve Kungsi yemek yiyip, kâğıt oynayarak vakit geçirirler. Kar iyice şiddetlenir ve esarete dönüşmeye başlar. Hava sıcaklığının -18 dereceye düştüğü bir gün Hari avlanmaya çıkar ve geri dönmez. Arkadaşını defalarca aramaya giden Kungsi ise bir sonuç alamaz. Umutları giderek tükenir. Yine bir gün oldukça yorgun bir şekilde aramadan dönen adam, “Ulrich” diye bir çığlık duyar. Kendi ismini duyan adam tedirgin olur. Seslerin devam etmesi üzerine iyice korkmaya başlayan adam, sesin öldüğünü sandığı arkadaşının ruhuna ait olduğunu düşünür. Hari’nin kendisini yeterince iyi arayamadığı, cenazesini bulup gömmediği için ona sitem ettiği ve bu yüzden sürekli ismini seslendiği düşüncesine kapılır. Bu düşünce günden güne onu yiyip bitirir. Yemek yiyemez olur. Artık sadece içki içip, evde sarhoş dolaşan bir deliye dönüşmüştür. Sürekli çığlıklar duyan Ulrich, kontrol edemediği korkusundan dolayı otelin giriş kapısının önüne dolapları yığar. Fakat o sırada köpek dışarı çıkmıştır. Bunun farkında olmayan Ulrich, dışarıda soğukta kalan ve içeriye girmeye çalışan köpeğin iniltilerinin, ölen arkadaşının ruhu tarafından çıkarıldığını düşünerek iyice delirir. Aylar sonra kış biter. Aile otele geri döner. Kapıda Sam’in iskeletini, içeride ise saçları, sakalları tümünden aklaşmış ve uzamış bir deli olan Ulrich’i bulurlar. Kungsi’ye ise ne olduğu bilinmemektedir.”

Bir anlatıda betisel düzey incelemesi ilk yüzeysel okunuşta fark edilen öğeleri kapsar. “Uzam”, “zaman” ve “eyleyen”lerden oluşan bu düzeyde öğelerin nasıl şekillendiği, birbirleriyle olan ilişkileri ele alınır. Derinlemesine bir anlam çözümlemesine girilmez (Bertrand, 2000, s. 29). Biz bu düzeyde bu üç öğeyi ele alıp öykünün genel bir betimlemesini yaptıktan sonra “uzam”ı merkeze alarak incelememizi derinleştireceğiz.

Schwarenbach Otel’ini işleten Jean Hauser ailesi öykünün eyleyenlerindedir. Aile; anne, baba, üç oğul ve bir kızdan oluşmaktadır. Bu eyleyen grubunun öyküde çok etkin bir rolü yoktur. Gaspard Hari ile Ulrich Kungsi ise öykünün baş eyleyenleridir. Hari yıllardır ailenin otelinin güvenliğinden sorumludur. Kungsi de Hari’ye yardımla görevlendirilir.

Öyküdeki uzama yüzeysel bir şekilde bakıldığında, sözü geçen tüm yerlerin gerçek dünyadan alındığı görülür. Maupassant bu öyküsünde İsviçre'yi, Alplerin eteklerindeki bir kasabayı ve orada bulunan bir oteli uzam olarak seçmiştir. Sözü geçen tüm yer isimleri, otel de dâhil, coğrafi gerçeklik olarak mevcuttur. Öyküdeki uzamın özelliklerini fazla derine inmeden özetleyecek olursak; dağ otelinin çevresi kış mevsimi boyunca karlar altında kalır ve oldukça tehlikelidir. Gemmi geçidi kardan kapanır ve kasabadan otele ulaşım olanak vermez. Ancak mevsim değiştiğinde ulaşım olanaklı hale gelir.

Öyküdeki anlatı zamanının ise kış mevsimine oldukça yakın bir zamanda başladığını söyleyebiliriz. Ancak belirli bir yıl yoktur. Anlatıdaki kurmaca zaman bir kış mevsimi başında başlayıp, mevsim sona erdiğinde bitmektedir. Otelin altı ay açık kaldığı düşünülürse, anlatı zamanı da altı ayı kapsamaktadır. Bu düşünce, anlatıcının aşağıdaki sözleriyle de doğru orantılıdır:

Yılın altı ayında açık kalan oteli, Jean Hauser ve ailesi işletir.

(...)

İki kılavuz ile köpek, karların oluşturduğu bu hapishanede **ilkbahara kadar** kalırlar.

(...)

Baba Hauser, “Allahaismarladık, ikinize de iyi şanslar. **Gelecek yıla** görüşürüz.

(...)

Artık her şey bitmişti; **dört-beş ay** tek başlarına kalacaklardı.

(...)

Kış artık sona ermişti.²

Bir anlatıdaki söylemsel yapıların incelenmesinde “izlek” de belirleyici bir ögedir. Maupassant'ın *Dağ Oteli* öyküsü fantastik öykü türünün izlerini içinde barındırır. Fantastik öyküde “her seferinde “gerçek yaşama” ya da “gerçek dünyaya”, ya da “gündeliğin değişmez yasallığına” katılan bir “gizem”, “açıklanamaz olan”, “kabul edilmesi olanaksız” bir şey vardır” (Todorov, 2004, s. 33). Öyküde öne çıkan izlekler sert kış iklimi koşullarının getirdiği /çaresizlik/, /yalnızlık/, /hayatta kalma mücadelesi/, /şüphe/, /gizem/, /bilinmezlik/, /korku/ ve /delilik/ olarak sıralanabilir.

2. *Dağ Oteli* Öyküsünde Uzamın Sözcükleri ve İşlevleri

Greimas'a göre alan, bütünlüğü ve sürekliliği olan, doğal ve doğal olmayan, beş duyumuzla algıladığımız nesnelere doludur. İnsanın alanı herhangi bir şekilde değiştirmesiyle alan uzama dönüşür; böylece uzam, oluşturulmuş bir nesne olarak tanımlanır³ (Greimas ve Courtès, 1979, s. 132-133). Bir anlatıda ise uzamı incelemek oldukça karmaşıktır. Nedeni; uzama ait öğelerin anlatının değişik yerlerinde karşımıza çıkmasıdır. Yazar kahramanını konumlandırmak için, ister ayrıntılı ister belirsiz olsun mutlaka uzam öğelerine başvurur. Bu öge

² Maupassant, G. (2000). *Jules Amcam (Seçme Öyküler)*. (Çev. Enver Behgiç Koryak). İstanbul: Cumhuriyet Kitap. (1883).

³ Bu ve bundan sonraki Fransızca kaynakların çevirileri bize aittir.

anlatının içinde sürekli değişir ve anlatı kişilerini, anlatıdaki olayları olumlu ya da olumsuz bir şekilde yönlendirir. “Bir anlatıda uzamın incelenmesi hem çok önemli hem de çok karmaşık bir sorundur, çünkü uzam, metnin her düzeyinde yer alır. Uzamı oluşturan tüm öğeler karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi içindedir. Anlam da bu ilişkilerden doğar. Bu nedenle, uzamı bir ilişkiler dizgesi olarak tanımlayabiliriz” (Kıran ve Kıran, 2007, s. 249).

Çalışmamızın konusunu oluşturan öyküdeki uzama ait öğeleri daha yakından incelemek için öyküyü kesitlere ayırdık. Öykü, beş kesitten oluşmaktadır. Ancak istenirse bu ana kesitleri de daha küçük kesitlere bölmek olasıdır. Öykünün her kesitinde uzama ait sözcük ve sözcükleri belirleyip sınıflandırdık. Sınıflandırmamız beş ana gruptur: uzamı belirten özel yer isimleri; cins isimler ve isim tamlamaları; sıfat ve sıfat öbekleri; yer belirteçleri ve uzamda hareket/hareketsizlik ya da uzama yönelik bir hareket bildiren fiiller.

2.1. Birinci Kesit

İlk kesit ağırlıklı olarak öykünün geçtiği kurgusal uzamın ve öykü kişilerinin tanıtılmasından oluşur. Öykünün geçtiği yer dünya coğrafyasında gerçek bir uzam olarak yer alsa bile, anlatıya dâhil olduktan sonra kurgusallaşır.

Bu nedenle, metinde gerçek dünyanın eksiksiz bir yeniden sunumunu aramak boşuna olacaktır. Buradaki coğrafi terimlerin çağrıştırdığı göndergesel görünüm tam bir aldatmacadır. (...) Önemli olan, yerlerin/uzamların tam ya da doğru olması, ayrıntısı değil, okurun imgelemenin doldurduğu boşluklar, metnin çağrıştırdığı bütünün özellikleridir (Kıran, 2007, s. 255).

Bu kesitte dış öyküsel anlatıcı öykünün geçtiği uzam hakkında okuyucuya bilgiler sunar. Kullanılan özel yer isimlerindeki ayrıntılar gerçeklik izlenimini kuvvetlendirse de kullanılan yer belirteçlerindeki belirsizlik uzamın kurmacalığının en güçlü kanıtıdır. “Önünde”, “geride”, “arasında”, “yukarıda” vb. belirteçler ancak bir gözlemcinin bulunduğu konuma göre anlam kazanır. Gözlemci yer değiştirdiğinde uzamın konumu da değişir. “Dünya konusunda her türlü bilginin en azından üç etkenin işlevi olduğu söylenebilir: dünyanın kendisi (uzam), onu ele alan özne (belli biri) ve her ikisinin de yer aldığı zaman (belli bir an). Bu üç öğeden birinde bir değişiklik olmuşsa, dünya aynı dünya değildir artık” (Yücel, 1979, s. 11). Dolayısıyla uzam, zaman ve kişilerden bağımsız düşünülmemelidir.

Tablo 1: Öyküde Birinci Kesit

Tablo 1: Öyküde Birinci Kesit	
Özel yer isimleri	Schwarzenbach Oteli, Yukarı Alpler, Loeche, Balmhorn, Daube gölü, Wildsturzel, Loemmern buzulu, Daubenhorn, Gemmi geçidi, Rhone vadisi, Valais Alpleri, Mischabel kayalıkları, Weisshorn masifi, Brunnegghorn, Cervin tepeleri, Dent-Blanche
Cins isimler ve isim tamlamaları	Buzulların etekleri, otel, dağ, sığımacı, vadi, hapishane, tepe, yamaç, dam, pencere, kapı, duvar, göl, çöl, deniz, buzul, buzların arası, karların altı, vadinin dibi, uçurumun dibi, güneşin altı, kaya, geçit, masif, tepe yığını, ev, kasaba, yol, dağın yamacı, yolun kenarı, yolun sapağı

Sıfat ve sıfat öbekleri	Ahşap oteller, kardan hapisane, solgun tepeler, uçsuz bucaksız ve bembeyaz (Balmhorn), küçük dağ oteli, suları donan küçük göl, karlarla kaplı tepeler, küçük vadi, "bembeyaz ve göz kamaştıran buz gibi çöl", "dağlar denizi", donmuş, dümdüz uzanan Daube gölü, siyah renkli kayalar", "geniş ve derin Rhône vadisi", "sivri ve düz, farklı yükseklikte olan bembeyaz bir yığın tepe", uzun kayalıklar, heybetli Brunnegghorn, "yüksek ve korkunç görünümlü Cervin tepeleri, korkunç bir, kum tanecikleri gibi görünen Loeche kasabası
Yer belirteçleri	(Buzulların) eteklerinde, önünde, geride, arasında, yukarıda, altında, dibinde, yanında, uzakta, aşağı
Uzamda bir hareket / hareketsizlik ya da uzama yönelik bir hareket bildiren fiiller	Gelmek, inmek, ayırmak, kalmak, çevrelemek, gözlerinin önünde uzanmak, sarmak, yığılmak, ulaşmak, kapatmak, yola çıkmak, yola koyulmak, gitmek, çevresini dolaşmak, yoluna devam etmek, hızlanmak, geride bırakmak, görünmek, yaklaşmak, ayırmak, gözlerinin önünde yükselivermek, belirlemek, durmak, aşağıya inmek, yetişmek, gözden kaybolmak.

Anlatıda kullanılan uzama ait sözcük ve sözcük öbekleri ancak karşıtlıklarla anlam kazanır. Buna dayanarak uzamı değişik şekillerde sınıflandırmak mümkündür: açık/kapalı, özel/kamusal, kapsayan/kapsanan, doğal/kültürel vb. Bu sınıflandırmalara ek olarak, öykünün yapısı gereği bir başka uzam türü karşımıza çıkmaktadır. Bu da "ara uzam"dır. Ara uzam, bu öyküde iki uzamın "içerisi/dışarısı" kesişme noktasını oluşturur. Bu uzamın sözcükleri "kapı", "duvar", "pencere" ve "dam"dır ve öyküde önemli rol oynamaktadır.

Kapı bir aralık kalma acunudur. (...) Kapı iki güçlü olasılığı şemalaştırır ve de bu iki olasılık, iki ayrı düşlem türünü açık seçik biçimde sınıflandırır. Kapı bazen sıkı sıkıya kapalıdır, kilitlemiş, asma kilit vurulmuştur. Bazen de açıktır, yani ardına kadar açıktır (Bachelard, 2008, s. 316).

Tablo 2: Birinci Kesitte Uzamın Türleri

Açık uzam	Kapalı uzam	Ara uzam	Özel uzam	Kamusal uzam	Kapsayan uzam	Kapsanan uzam	Doğal uzam	Kültürel uzam
dağ	sığınak	dam	ev	kasaba	dağ	sığınak	dağ	sığınak
vadi	hapishane	pencere	hapishane	dağ	vadi	hapishane	vadi	hapishane
tepe	ev	kapı	otel	vadi	tepe	ev	tepe	ev
yamaç	kasaba	duvar	sığınak	tepe	yamaç	kasaba	yamaç	kasaba
göl	otel			yamaç	göl	otel	göl	otel
çöl				göl	çöl	vadi	çöl	dam
deniz				çöl	deniz		deniz	pencere
buzul				deniz	buzul		buzul	kapı
kaya				buzul	kaya		kaya	duvar
geçit				kaya	geçit		geçit	yol
masif				geçit	masif		masif	
yol				masif	kasaba		yol	
				yol				

Yukarıdaki tabloda bazı sözcüklerin birden fazla gruba ait olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, bir uzam türüne ait sözcüklerin diğer uzam türüne ait sözcüklerle karşılaştırıldıklarında değer değişimine uğramalarıdır. Örneğin "kasaba" sözcüğü, "ev" sözcüğünü kapsarken aynı zamanda "şehir" ya da yukarıda adları geçen açık uzam öğeleri tarafından da kapsanmaktadır. Aynı durum "yol" sözcüğü için de geçerlidir. "Yol", insan eli değmemiş kendiliğinden oluşmuş, yürümeye ya da ulaşımaya olanak veren doğal bir uzam ("keçiyolu", "patika" anlamında) olabilirken, aynı zamanda insan müdahalesi

ile değiştirilip ulaşılabılır hale getirilmiş bir kültürel uzamı da belirtmektedir. Kapalı, özel ve kapsanan uzamların da büyük ölçüde kültürel uzama denk geldiğini unutmamak gerekir.

Bu kesitte uzamı tanımlamak için kullanılan sıfat ve sıfat öbeklerini incelediğimizde bu sözcüklerin daha çok uzamı betimlemek için kullandıklarını görürüz. Öykünün henüz giriş kısmı olduğu için yazar anlatıcının ağzından, okuyucunun hayalinde olayın geçtiği yeri ve konumu belirleyebilmesi için betimlemeler yapar. Buradaki önemli nokta, seçilen sıfatların öykünün en başında bile “esnelikli” olmayışıdır. “Herhangi bir uzamı bir özne için temelde esneli ya de esensiz kılan, o uzamda insanın özgür iradesi ile mi, yoksa zorunlu bırakıldığı için mi bulunduğudur” (Korkut, 1999, s. 126).

Tablo 3: Birinci Kesitte Uzamın Nitelikleri

Esenlikli uzam	Yansız uzam	Esenliksiz uzam
Ø	ahşap oteller	uçsuz bucaksız ve bembeyaz (Balmhorn)
	küçük dağ oteli	kardan hapisane
	küçük vadi	solgun tepeler
	dağlar denizi	suları donan küçük göl
	geniş ve derin Rhône vadisi	karlarla kaplı tepeler
	sivri ve düz, farklı yükseklikte olan bembeyaz bir yığın tepe	bembeyaz ve göz kamaştırıcı buz gibi çöl
	uzun kayalıklar	donmuş, dümdüz uzanan Daube gölü
		siyah renkli kayalar
		heybetli Brunnegghorn
		yüksek ve korkunç görünümlü Cervin tepeleri
	kum tanecikleri gibi görünen Loeche kasabası	

Tabloda görüldüğü gibi “solgun tepeler”, “donmuş göl”, “yüksek ve korkunç görünümlü Cervin tepeleri” gibi birçok esenliksiz sıfat uzam betimlemesinde kullanılmıştır. Hatta gündelik hayatta daha çok esenlikli duygular uyandıran “uçsuz bucaksız”, “bembeyaz”, “heybetli” gibi sıfatlar öyküde tamamen esenliksiz anlama bürünmüşlerdir. “Fazla uzam bizi, yeteri kadar uzam olmadığından daha çok boğar” (Bachelard, 2008, s. 314).

Bu kesitte, uzamda hareket/hareketsizlik ya da uzama yönelik bir hareket bildiren fiilleri incelediğimizde ise, ağırlıklı olarak öykü kişilerinin yer değiştirmelerini belirten fiiller kullanıldığını söyleyebiliriz. Hauser ailesinin Loeche kasabasındaki ve dağ otelindeki durumu betimlendikten sonra, ailenin kasabaya dönüş hareketi verilir. Bu nedenle önde gelen fiiller uzamda hareketi (gelmek, yola çıkmak, yola koyulmak, aşağıya inmek vb.) belirtir.

Uzamların işlevi çoktur. (...) düzenlerler, bir sistem oluştururlar ve anlam üretirler. Tıpkı, öykülerde, güvenli uzamlar (ev), tekensiz uzamlarla karşıt olduğu gibi. Çoğunlukla anlatı alanlarını sınırlandırır: birilerine ayrılmış alanlar, ortak alanlar ve geçiş alanları. (...) Eylemlere izin verirler ya da engel olurlar (Reuter, 1996, s. 56-57).

Bu kesitteki bir diğer önemli nokta ise uzama bir kişilik veren fiillerin kullanılmasıdır. Yazar, kişileştirme sanatını kullanarak uzamı daha etkileyici ve

baskın bir hale getirir. “Gözlerinin önünde uzanmak”, “gözlerinin önünde yükselivermek” gibi kullanımlar aslında insanın uzama yüklediği değişmeceli anlamlardır. “Karlar küçük dağ otelini çepeçevre sarar, damın üzerine yığılır, pencerelere kadar ulaşır ve kapının önünü bir duvar gibi kapatır” sözcesindeki fiiller hem esenliksiz bir durumu belirtir, hem de uzamın “kişileştirilme”sine olanak verir. Okuyucuya daha birinci kesitte, uzamın ileri derecede etkin ve aşılması zor olduğu, esenliksiz şartlar taşıdığı ve öznelere hükmettiği hissettirilir. “Mekan, (...) insanları ayıran, birleştiren, insan etkinliklerini organize eden, insanın düşünce ve duygularını pekiştiren ya da değiştirebilen ve onu denetimi altına alabilen bir yapı haline gelmiştir” (Taşçıoğlu, 2013, s. 29-30)

Uzama etkileyen bir diğer önemli öge de zamandır. Zaman değiştiğinde uzam aynı uzam olmaktan çıkar. Örneğin, gün içinde çok esenlikli görünen bir sokak, gece olunca esenliksiz hale dönüşür. Anlatılarda da aynı durum geçerlidir. Öykünün ilk kesitindeki zaman belirten sözcelere baktığımızda zamanın ay, yıl, gün olarak belirsiz olduğunu sadece mevsimin kışa döndüğünü söyleyebiliriz. “Hauser ailesi, kış mevsiminin yaklaştığı ve yolculuğun gittikçe tehlikeli olmaya başladığı o gün, Loeche’e inmeye hazırlanıyordu.” Okuyucu bu sözceyle kışın sert ve zorlu koşullarını, zaman belirsiz olsa da, kafasında canlandırır. “Geçirecekleri kışla ilgili olarak ona bitmez tükenmez ayrıntılarla dolu bir sürü öğüt verdi.” Bu sözcede ise, anlatıcı ileri bir zaman hakkında ipucu verir. “Pırıl pırıl güneş ışınları, bu bembeyaz ve göz kamaştırıcı buz gibi çölü aydınlatıyordu.” Yine bu sözce sayesinde, öykü zamanının ilk kesit için gündüz olduğunu söyleyebiliriz. “Baba Hauser, (...) Gelecek yıla görüşürüz, dedi”. Bu sözce ise, öykü kahramanlarının tüm kışı otelde geçirecekleri hakkında okuyucuya bilgi verir.

2.2. İkinci kesit

İkinci kesitte ise kahramanlar artık otele varmışlardır. Otelde köpek ve iki adam birbirine benzeyen günler geçirir. Anlatıcı bu günlerin kısa bir özetini yapar. Yer yer iklim koşullarını betimler, ama öykünün seyrini değiştirecek önemli bir hareket henüz yoktur. Tüm bunlar bu kesitte kullanılan sıfat ve sıfat öbeklerinin, ayrıca uzamda bir hareket ya da uzama yönelik hareket bildiren fiillerin birinci kesite göre daha az olmasından da anlaşılabilir.

Tablo 4: Öyküde İkinci Kesit

Tablo 4: Öyküde İkinci Kesit	
Özel yer isimleri	Schwarenbach Oteli, Gemmi geçidi, Loeche kasabası, Wildstrubel tepesi,
Cins isimler ve isim tamlamaları	Dağ, kasaba, karların içi, kapı, ocak, pencere, ev, karların üzerinde, geçit, uçurumun kenarı, kayalıkların arası, orman, tepe, çayırdağı taşlar, otel, kardan basamak, karlar altında,
Sıfat ve sıfat öbekleri	“Küçük kara bir nokta gibi”, küçük kasaba, çam ormanları, küçük evler, gri renkli evler, buzlu tepeler, taş gibi sertleşen karlar,
Yer belirteçleri	(Otele) doğru, içinde, çevresinde, pencereden, karşısında, üzerinde, uzakta, aşağı, arkasında, altında
Uzamda bir hareket/hareketsizlik ya da uzama yönelik bir hareket bildiren fiiller	Yürümek, açmak, yükselmek, seyretmek, dışarı çıkmak, varmak, yüzükoyun yere yatmak, karlara boğul(ma)mak, aşağı inmek, dönmek, kapatmak, açmak, oymak, dolaş(ama)mak, avlanmaya çıkmak, getirmek

Yine uzama ait sınıflandırma yapıldığında, sözcük sayısındaki azalma göze çarpar. Birinci kesitteki betimleme ve okuyucuyu öykünün içine çekme çabasına son verilmiştir, belli bir düzen içinde giden sıradan günler anlatılarak okuyucu düğüm noktasına doğru çağrılmaktadır. Bu kesitte de bazı sözcükler birden fazla grupta yer alırlar.

Tablo 5: İkinci Kesitte Uzamın Türleri

Açık uzam	Kapalı uzam	Ara uzam	Özel uzam	Kamusal uzam	Kapsayan uzam	Kapsanan uzam	Doğal uzam	Kültürel uzam
geçit	otel	kapı	otel	kasaba	geçit	kasaba	geçit	otel
dağ	kasaba	pencere	ev	geçit	dağ	otel	dağ	kasaba
tepe	ev		ocak	dağ	tepe	ev	tepe	ev
uçurum	ocak			tepe	uçurum	ocak	uçurum	ocak
kayalık				uçurum	kayalık		kayalık	(kardan) basamak
orman				kayalık	orman		orman	
çayır				orman	çayır		çayır	
(kardan) basamak				çayır	kasaba			
				kardan basamak	ev			

Örneğin “kardan basamak” sözcük öbeği açık uzama ait bir ögedir. Aynı zamanda da bir kültürel uzamdır, çünkü doğal bir olay olan karın insan müdahalesi sonucu basamağa çevrilmesiyle oluşturulmuştur. “Evler (...) tepeden bakıldığında, çayırdaki taşları andırıyordu” tümcesindeki “çayır” sözcüğü ise bir betimlemede değişmece olarak kullanılmış olsa da, imgesel bir uzamı çağrıştırdığı için tabloda yer almıştır. “Uçurum” sözcüğü ise birinci kesitten yer almazken, ikinci kesitte eseniksiz uzam belirten bir isim olarak yer almıştır.

Kesitte uzama ait sıfat ve sıfat öbeklerinin dağılımına bakacak olursak, birinci kesitteki durumun benzeri burada da saptanmaktadır. Yine hiçbir esenlikli uzam sıfatına yer verilmezken, ağırlıklı olarak eseniksiz uzam betimlemeleri kullanılmış ve okuyucuya öykünün geçtiği uzamın “kötücül”lüğü değişik biçimlerde birçok defa vurgulanmıştır.

Tablo 6: İkinci Kesitte Uzamın Nitelikleri

Esenlikli uzam	Yansız uzam	Eseniksiz uzam
Ø	Küçük kasaba	Küçük kara bir nokta gibi görünen otel
	Çam ormanları	Küçücük evler
		Gri renkli evler
		Buzlu tepeler
		Taş gibi sert karlar

İkinci kesitte kullanılan yer belirteçleri ile birinci kesitte kullanılan belirteçler birbirine çok yakındır. Ancak artık ana uzamlar belirmeye başlamıştır. Bunlar da içerisi/dışarı, yukarı/aşağı, otelin içi/otelin dışı, kasaba/dağ vb. şeklinde gruplandırılabilir.

Dışarı ile içerisinin oluşum söylemi (...) bu iki terimin taşıdığı biçimsel karşıtlıkla ortaya çıkan şey, daha ötede ikisi arasında yabancılaşma ve düşmanlığa dönüşür. Ve de böylece basit geometrik karşıtlık, saldırganlık kokmaya başlar (Bachelard, 2008, s. 304).

“İçerisi” ve “otelin içi” güvenli uzamı belirtirken, “dışarı” ve “otelin dışı” tehlikeli ve güvensiz uzamları belirtir. “Kasaba” ise “dağ”dan uzak ve aşağıda konumlanması, ayrıca iklim koşulları açısından daha yumuşak olması nedeniyle

otelden daha güvenlidir⁴. Aile kasabada olduğu için mutlu ve güvenli, fakat Hari ve Ulrich, otelde de olsalar, dağda oldukları için huzursuz ve tehlikededirler.

Bu kesitte kullanılan fiiller ise birinci kesite göre sayıca daha az, fakat anlamca benzer biçimde kullanılmıştır. “Yürümek”, “varmak”, “dönmek” vb. uzamda hareket bildiren fiillerin dışında, yine uzamın kişileştirilmesi (“evin tam karşısında yükselen dağ”), aynı zamanda uzamın elverişsizliğini anlatan fiiller (“Küçük kasaba daha henüz karlara boğulmamıştı”; “dışarı çıkıp istedikleri gibi dolaşamıyorlardı”) ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

İkinci kesitte kullanılan zaman zarflarından (“dört beş ay”, “önceki kış”, “geçen kış”, “bir süre sonra”, “ertesini sabah uyandığında”, “güneş (...) kaybolmuştu”, “dört gün dört gece böyle devam etti”) pek azı uzam üzerinde etkilidir. Çoğu, öykü zamanında sıçrayışlar yapmak için kullanılmış, sadece iki tanesi uzam üzerinde önemli bir değişimi vurgulamıştır. “Güneşin kaybolması” ve “dört gün dört gece boyunca kar yağması” uzamı oldukça elverişsiz duruma sokmuştur. Fakat bunlar kahramanlar için olağan olduğundan henüz öyküde bir düğüm oluşturmamıştır.

2.3. Üçüncü kesit

Üçüncü kesit, öyküdeki düğümün ipucunu okuyucuya ileten tümceyle başlar: “Gaspard Hari, bir sabah yine dağ keçisi avlamak için erkenden yola çıktı”. Anlatıcı bu tümceyle tekdüze giden durumun hareketlenmeye başlayacağını okuyucuya hissettirir. Hari'nin avdan dönmemesi ve Kungsi'nin onu aramaya çıkması üzerine, öyküde önemli bir hareketlenme başlar. Bu hareketlenmeyi aşağıda oluşturduğumuz tabloda uzama ait sözcük ve sözcük öbeklerinin hızlı artışından da anlamak mümkündür.

Özel yer isimleri	Schwarenbach Otel, Gemmi geçidi, Loeche kasabası, Wildstrubel, Loemmern, Berne Alpleri,
Cins isimler ve isim tamlamaları	dağ, ev, vadi, yarık, göl, kayalıklar, kasaba, uçurumun kenarında, bayır, buzul, yol, vadinin derinlikleri, otel, kapı, ufuk, tepe, karların üzerinde, buzların içinde, basamak, duvar, çatı, bayırın dibi, tepeler yığını, uzay,
Sıfat ve sıfat öbekleri	derin vadi, uçsuz bucaksız tepeler, bembeyaz ve parlak sonsuz bir örtü, taş gibi sertleşen karlar, bembeyaz kar örtüsü, buzul taşlar, “uçsuz bucaksız, tehlikeli, acımasız dağ”, uçsuz bucaksız tepeler, yüksek tepeler,
Yer belirteçleri	dışarda, civarında, önünde, arasında, sağ, yakınlarına, karşıdaki, içinde, uzaklara, arkasına, üzerinde, altında, uzakta, arkasından, içeride,
Uzamda bir hareket/hareketsizlik ya da uzama yönelik bir hareket bildiren fiiller	yola çıkmak, dönmek, dışarı çıkmak, kaplamak, doldurmak, ortadan kaldırmak, örtmek, seyretmek, tırmanmak, yanına gitmek, kaplanmak, farkedil(me)mek, yönelmek, durmak, yürümeye koyulmak, görünmek, oturmak, açmak, çökmek, içeri girmek, çukura düşmek, dön(me)mek, buzları kırmak, ulaşmak, yola koyulmak, ilerlemek, aşağı inmek, kaybolup gitmek, koşmak, yürümek, oturmak, çukur açmak, çukurun içine kıvrılmak, geriden izlemek, seke seke ilerlemek

Diğer kesitlerde bulunan uzama ait isimler bu kesitte de ısrarla tekrarlanmıştır. Açık ve doğal uzama ait öğelerin yoğunluğu diğer uzamlara ait öğeleri bastırır.

⁴ Tüm bu konumlandırmaların bir gözlemciye (anlatıcı ya da öykü kişisine) göre yapılandırıldığı unutulmamalıdır. Gözlemci değiştiğinde uzamın anlamı da değişecektir.

Buradan şu sonucu çıkarmak mümkündür: öyküde doğal uzam, kültürel uzama yüksek derecede bir baskı yapar ve ona hâkimdir.

Tablo 8: Üçüncü Kesitte Uzamın Türleri

Açık uzam	Kapalı uzam	Ara uzam	Özel uzam	Kamusal uzam	Kapsayan uzam	Kapsanan uzam	Doğal uzam	Kültürel uzam
dağ	kasaba	kapı	ev	kasaba	kasaba	kasaba	dağ	ev
vadi	otel	duvar	otel	kardan basamak	otel	otel	vadi	kasaba
yarık	ev	çatı			ev	ev	yarık	yol
göl					ufuk		göl	
kayalık					kardan basamak		kayalık	kardan basamak
uçurum					uzay		Uçurum	otel
bayır							bayır	kapı
buzul							buzul	duvar
yol							yol	çatı
ufuk							ufuk	
kardan basamak							uzay	
uzay								

Kesitteki sıfat ve sıfat öbekleri incelendiğinde, yine “esenliksiz” uzama ait betimlemelerin ön plana çıktığı, hatta sıklıkla “esenlikli” anlatım için kullanılan, “uçsuz bucaksız”, “bembeyaz”, “parlak”, “sonsuz” gibi sıfatların “kar” sözcüğü ile birlikte kullanıldığında, sözü edilen uzama son derece “esenliksiz” bir değer kattıkları görülür.

Tablo 9: Üçüncü Kesitte Uzamanın Nitelikleri

Esenlikli uzam	Yansız uzam	Esenliksiz uzam
Ø	derin vadi	uçsuz bucaksız tepeler
	yüksek tepeler	bembeyaz ve parlak sonsuz bir örtü
		taş gibi sertleşen karlar
		bembeyaz kar örtüsü
		buzul taşlar
		uçsuz bucaksız, tehlikeli, acımasız dağ

Bu kesitte kullanılan yer belirteçleri de, yine diğer kesitlerdekiyle benzerlik gösterir ve ana karşıtlık olarak “içeride/dışarıda” konumu üzerinden öyküdeki düğümü destekler. Dağ keçisi avlamak için güvenli uzamdan tehlikeli uzama çıkan Hari tekrar dönmeyince, Kungsi de uzam değiştirerek tehlikeli uzama toplamda iki kez dahil olur. Kungsi Hari’yi dağda ilk aramaya gittiğinde yalnızdır, ikinci gidişinde ise doğaya ait bir öge olan “köpek”le birlikte gider. Öykünün iki ana eyleyeni de artık tehlikeli uzamın öznesidirler. Ancak Hari, başına ne geldiği belli olmadığı için, Kungsi’den daha olumsuz durumdadır. Fakat Kungsi’nin de başı her an derde girebilir, çünkü uzam bu iki özne için de “baskın” ve “kendisine uyulması gereken” bir niteliktedir.

Dağa ilk gidişinde bu korkunç uzama karşı “ucu demirli bir baston”dan başka hiçbir desteği olmayan Kungsi, ikinci gidişinde aynı uzama karşı bütün hazırlıklarını yapar.

Çantasına iki günlük yiyecek koydu, çelik kancalarını aldı, boynuna sağlam, uzun bir ip geçirdi, ucu demirli bastonunu ve buzların içinde basamaklar yapmaya yarayan baltasını kontrol etti.⁵

Burada eyleyenin aslında bir karşı özneyle karşı karşıya olduğunu söylemek mümkündür. Uzamı alt etmesi, bunu başaramasa bile onunla uzlaşmaya çalışması gerekmektedir.

Bu kesitte kullanılan fiiller yakından incelendiğinde de bu mücadeleyi betimleyen fiiller oldukları görülecektir: “Yola çıkmak”, “yürümek”, “dönmek”, “dışarı çıkmak”, “koşmak” vb. hareket bildiren fiillerin dışında, uzamda yok olmayı belirten “fark edilmemek”, “kaybolup gitmek” fiilleri, “buzları kırmak”, “çukur açmak” gibi uzamı değiştirmeye yönelik hareket bildiren fiiller, “çukura düşmek”, “seke seke ilerlemek” gibi uzamın olumsuzluğunun özneye yarattığı fiziksel zararları bildiren fiiller ve “tırmanmak”, “çukurun içine kıvrılmak” gibi öznenin uzama dahil olduğunu belirten fiiller.

Kullanılan zaman zarfı belirten “güneş henüz doğmamıştı”, “gün batıyordu artık”, “akşam olduğunda”, “gün doğmak üzereydi” gibi sözcelerin yanı sıra uzamda görünüm değişikliği meydana getiren kullanımlara da yer verilmiştir:

“Karlar pembe renge bürünüyor...”, “Güneş, gökyüzünün kıvılcığıyla boyadığı tepelerin ardında batmış, vadinin derinlikleri kararmaya başlamıştı”, “Dağ öylesine uçsuz bucaksız ve özellikle bu mevsimde öylesine tehlikeli ve acımasızdı ki...”, “Gökyüzü sararmaya başlıyordu. Nereden geldiği belli olmayan acayip bir aydınlık, dört bir yana yayılan bu uçsuz bucaksız tepeler yığını bir denbire aydınlattı. Bütün uzaya yayılmak istemesine karların içinden adeta fıskırıyordu. Yavaş yavaş uzaktaki yüksek tepeler pembeleşti ve Berne Alpleri'nin arkasından kızıl rengiyle güneş göründü.⁶

Uzamdaki tüm bu değişiklikler öyküdeki zamanın değişimiyle orantılıdır ve öykü genelinde esenliksizdir.

2.4. Dördüncü Kesit

Dördüncü kesit, öyküde fantastik öğelerin ağır bastığı bölümdür. Aramalarından sonuç alamayan Kungsi tekrar güvenli uzam olan otele döner. Ancak arkadaşını tehlikeli uzamda (dağda) yalnız bıraktığı için kendini suçlar, onun öldüğünü ve ruhunun kendisini rahatsız ettiğini düşünür. “Bilinmezlik”, “gizem” ve “korku”nun baskın olduğu bu kesitte uzama ait öğeler azalmış olarak gözükse bile, öyküdeki fantastik gerilimi yükseltmek için uzam bu öğelere ulanmıştır. Anlatıcının sözlerinden Ulrich'in adım adım nasıl deliliğe doğru yaklaştığını izlerken, aynı zamanda uzama ait sözcelerin de ustalıklı bu gerilime eşlik ettiğini görürüz. Okuyucu sürekli olarak gerçek/gerçekdışı ikilemi arasında kalır. “Gerçeklik mi düş mü? Gerçek mi, yanılısana mı? (...) Fantastik bu kararsızlık süresinde yer alır” (Todorov, 2004, s. 31). Ancak öznenin ikilemini

⁵ Maupassant, G. (2000). *Jules Amcam (Seçme Öyküler)*. (Çev. Enver Behgiç Koryak). İstanbul: Cumhuriyet Kitap. (1883).

⁶Maupassant, G. (2000). *Jules Amcam (Seçme Öyküler)*. (Çev. Enver Behgiç Koryak). İstanbul: Cumhuriyet Kitap. (1883).

yansıtan sözceler (soru tümceleri), kesinlik belirten sözcelerin yanında oldukça azdır.

Tablo 10: Dördüncü Kesitte Gerçeklik/Gerçekdışılık Bildiren Sözceler

Gerçeklikle gerçekdışılık arasında kalan sözceler	Gerçekdışılığın gerçeklik olarak kabul edildiğini destekleyen sözceler
Düş mü görüyordu?	<i>Kuşkusuz birisi</i> “Ulrich!” diye seslenmişti.
Yoksa bu kaygılı ruhların duyduğu acayip seslerden biri miydi?	<i>Birisi</i> yakınlarda <i>evin civarındaydı</i> . <i>Bundan hiç kuşkusuz yoktu</i> .
	Ruhunu teslim ederken <i>arkadaşının</i> kendi adını çağırıldığından <i>emindi</i> .
	Yaşadığından ya da yemek yediğinden nasıl eminse, <i>birisinin</i> kendi adını haykırdığından da öylesine <i>emindi</i> .
	<i>Serbest kalan ruhu</i> , Ulrich’in uyuduğu otele <i>doğru uçup gelmiş</i> , yaşayanlara musallat olan <i>ölü ruhlar gibi</i> onun adını haykarmıştı.
	<i>Gaspard’ın ruhu</i> , uyumakta olan genç adamın sıkıntılı ruhuna <i>seslenmiş</i> , son bir kez <i>elvada demiş</i> veya <i>sitem etmiş</i> ya da <i>arkadaşını</i> yeteri kadar aramayan bu adama <i>beddualar yağdırmıştı</i> .
	Ulrich, <i>bu ruhu</i> çok yakında, duvarın arkasında, biraz önce kapattığı kapının ardında <i>hissetmişti</i> .
	<i>Gaspard Hari’nin ruhu</i> , ışık sızan bir pencereyi kanatlarıyla sıyrıp geçen gece kuşları gibi <i>dolaşıyordu</i> evin çevresinde.
	<i>Yaşlı adamın cesedi</i> bulunup gömülmedikçe, <i>bu hayalet</i> gece gündüz otelin çevresinde <i>dolaşıp duracaktı</i> .
	<i>Ötekinin</i> , <i>o ölünün</i> , <i>dağın tepesinde</i> yalnız kalmamak için <i>yolunu keseceğinden emindi</i> .
	Birden bire bir önceki gecenin o <i>keskin çılgığı</i> kulakları yırttı. Çılgına dönen Kungsi, “Girme...İçeri girme...Girme...Gebertirim seni!” diye bağırıyordu.
	“Ulrich, diye kendisini bağırın çılgık, bir mermi gibi kafasına saplanırcasına onu uyandırıyor.”
	<i>Ötekinin ruhunun öbür tarafta</i> olup olmadığını anlamaya çalışıyor ve <i>duvarın ötesinden</i> ona meydan okuyordu.
	<i>Birisi inleyerek duvarı tırmalıyordu</i> .
	“Defol!” diye bağırdı.
	<i>Biri</i> evin dışında sürekli <i>dolanıp duruyor</i> ve sanki evi yıkmak istercesine, gücünün yettiğince <i>turnaklarıyla duvarları tırmalıyor</i> ; diğeri ise, <i>içerde</i> kulağını <i>duvara</i> yapıştırmış dinliyor ve duvarların tırmalanmasına korkunç çılgınlarla yanıt veriyordu.

Tablo yakından incelendiğinde, gerçek dışılığın gerçeklik olduğunu destekleyen sözcelerin çoğunluğunun uzama ait öğeleri de içerdiğini görürüz. Hari, özne olarak insan varlığından çıkmış ve karşıt uzamlar arası sınır da iyice keskinleşmiştir. Hari; “birisi”, “ruh”, “arkadaş”, “öteki”, “ötekinin ruhu”, “yaşlı adamın cesedi”, “bu hayalet”, “o ölü” vb. şekillerde tanımlanmıştır. “Ev” artık tek sığınaktır. Doğaya karşı sığınak olan bu güvenli uzam, artık ne olduğu belirsiz bir varlığa karşı da sığınak olmaya başlamıştır. “Duvar”, “kapı” gibi ara uzam sözcükleri Ulrich’i bu “bilinmez özne”ye karşı koruyan sınırdır. İki özne de bu ara uzama göre konumlanır ve içerisi/dışarıyı karşıtlığı gittikçe kuvvetlenir. Korkusundan dolayı gerçeklik algıları bozulan Ulrich’in duyduğu sestense de, bir ruhun varlığından da şüphesi kalmamıştır. Bu nedenle “emindi”, “kuşkusuz” vb. sözcükler okuyucuyu da bu gizeme inandırmak için sıklıkla

kullanılmıştır. Doğa ve doğaya ait tüm öğeler artık “ne olduğu belirsiz” bir özneye dönüşen Hari ile birleşmiş, buna karşın Ulrich de kültürel uzama ait olan otel/ev ile bir bütünlük oluşturmuştur.

Oturulan her uzam, ev kavramının özünü barındırır kendinde. (...) Sığınan varlık, sığınağının sınırlarını, diyalektiklerin en bitip tükenmezi içinde duyarlılaştırır. Evin gerçekliği ve sanallığı içinde, düşünceleri ve düşleriyle yaşar (Bachelard, 2008, s. 39).

Tekrar uzamla ilgili sözcüklerin sınıflandırmasına dönecek olursak aşağıdaki tablodaki sınıflandırmayı elde ederiz:

Tablo 11: Öyküde Dördüncü Kesit	
Özel yer isimleri	Loeche kasabası
Cins isimler ve isim tamlamaları	ev, kapı, tepe, çöl, dağ, vadi, çukurun içinde, otel, duvar, duvarın arkasında, kapının ardında, karlar üzerinde, mutfak, toprak, gökyüzünün altında, uçurum, kasaba, dağın tepesi, kapının önü, ocağın yanı, kafes, evin etrafında, evin dışında
Sıfat ve sıfat öbekleri	derin vadi, dağ, karanlık mutfak, uçsuz bucaksız kar çölü,
Yer belirteçleri	yakınlarında, civarında, içinde, yakında, arkasında, çevresinde, dışarıda, yukarısında, altında, oradan oraya, etrafında, içeride.
Uzamda bir hareket /hareketsizlik ya da uzama yönelik bir hareket bildiren fiiller	girmek, uçup gelmek, dolaşmak, kaçmak, dolaşıp durmak, yürümek, inmek, dolanmak, koşmak, ileri atılmak, duvarı tırmalamak, duvara sürtünmek.

Uzama ait sözcelerin sayısı oldukça azalmıştır. Öykünün gerilim noktasının en yüksek olduğu bu kesitte amaç, fantastik öğeleri güçlendirerek okuyucuda gerilimi aktarmaktır. Burada betimlenen uzam artık iyice daralmış, öykü kahramanı da bu dar alana hapsolmuştur.

Tablo 12: Dördüncü Kesite Uzamın Türeleri

Açık uzam	Kapalı uzam	Ara uzam	Özel uzam	Kamusal uzam	Kapsayan uzam	Kapsanan uzam	Doğal uzam	Kültürel uzam
tepe	kasaba	kapı	ev	kasaba	kasaba	kasaba	tepe	kasaba
çöl	ev	duvar	otel		ev	ev	çöl	ev
dağ	çukur		mutfak		tepe	otel	dağ	kapı
vadi	otel		ocak		çöl	mutfak	vadi	çukur
toprak	mutfak		kafes		dağ	ocak	çukur	otel
uçurum	ocak				vadi		toprak	duvar
	kafes				çukur		uçurum	mutfak
					otel			ocak
					kafes			kafes

Kapalı uzam ve bununla orantılı olarak kapsayan ve kültürel uzam sözcükleri açık uzamı belirten sözcüklerden daha fazladır. İlk baştaki açık ve doğal uzamın üstünlüğü kapalı ve kültürel uzama geçmiştir. Yine “vadi”, “kasaba”, “ev”, “otel” gibi sözcüklerin birden çok uzam sınıflandırmasında yer aldığını görmekteyiz.

Tablo 13: Dördüncü Kesitte Uzamın Nitelikleri

Esenlikli uzam	Yansız uzam	Esenliksiz uzam
Ø	derin vadi	karanlık mutfak
		uçsuz bucaksız kar çölü

Uzama belirten sıfat ve sıfat öbeklerinin kullanımında da ciddi bir azalma görülmektedir. Yine öykünün genelindeki “esenlikli” uzama yer verilmemesi bu kesitte de sürmektedir. Eyleyenin eylemselliğinin artması da durum betimlemelerini aza indirmiştir. Kullanılan yer belirteçleri ise öykünün genelindeki içeride/dışarıda ana uzam karşıtlığını iyice keskinleştirir. Bu öyküde özne nerede güvendenyse orası “içerisi” olarak betimlenmiştir. Tehlikeli, bilinmezlerle dolu, belirsiz uzama genellikle kendi konumundan uzaklaştırmaya çalışır ve bu uzama “dışarı” olarak betimler. Bu nedenle “dağ” ve “dağ”a ait her öge “dışarı”dır ve bu tekinsizlik Gaspard’ın ruhuyla birlikte artarak sürer. Aşırı korku ve sabit fikirle deliliğe doğru hızla ilerleyen Ulrich kendini “ev”e kapatır. Baş eyleyen artık kendini bu kapalı uzama hapsedmiştir. Öylesine aklını yitirmiştir ki, “ruh”tan kendini korumak için kapının önüne evdeki eşyaları yığarken köpeğin dışarıya kaçtığını bile fark etmemiştir. Soğukta kalan köpeğin inlemeleri ve tırmalamalarını da bu tekinsiz varlığa yüklemiştir.

Kesitteki uzama ait fiillerin birçoğu kişileştirilmiş bir “ruh”un hareketlerini betimler. “Duvarları tırmalamak”, “duvara sürtünmek” gibi fiiller “ruh”a insana ait eylemler yüklemektedir. Dışarıya ait bir öge olarak kalması arzulanan “ruh”, bu eylemleri yaparak baş eyleyenin kendine ait uzama (içerisi) koruma için çizdiği sınırı zorlamaktadır. “Duvar”ın kurgusal varlığı bu sınırı çizen çizgidir.

Zamanın uzam üzerindeki etkisini anlatan sözceler çok sayıda olmasa da, “açık uzam”dan “kapalı uzam”a doğru kaymıştır ve esenliksizdir.

Gece oluyor, karlar pek solgun görünüyordu. Gecenin karanlığı dağı kapladığında yeni korkular yüreğini sarmaya başladı. Şimdi bir mumun zorlukla aydınlattığı karanlık mutfakta yürüyordu.⁷

Bu kullanımlar da kahramanın artık “ev” e hapsediğünün ve durumu bu uzamdan betimlediğinin altını çizer.

2.5. Beşinci kesit

Öykün son kesiti tüm gerilimin çözüldüğü bölümdür. Kış mevsimi biter ve aile kasabadan otele döner. Yollar açılmıştır. Ancak aile otele geldiğinde hiç beklemedikleri bir manzarayla karşılaşır. Kapı eşiğinde köpekleri Sam’in kartallar tarafından parçalanmış cesedini bulurlar. İçeriye girmek istediklerinde başaramazlar. Ulrich’in kapının önüne yığıldığı eşyalardan dolayı zorlanırlar. Gaspard’ın ismini çağıran baba Ulrich’in hayvan sesine benzeyen çığlığını duyar. İçeri girdiklerinde ise onu saçları sakalları tamamen ağarmış ve uzamış bir halde bulurlar. Kasabaya dönerler ve onu doktora görürler. Doktorlar onun delirmiş olduğunu söyler. Ailenin kızı ise üzüntüye bağlı bir hastalıktan ölmekten son anda kurtulur. Ancak Gaspard’a ne olduğunu kimse bilmez.

Son kesitte uzama ait sözcükleri sınıflandırdığımızda aşağıdaki tabloyu elde ederiz:

⁷ Maupassant, G.. (2000). *Jules Amcam (Seçme Öyküler)*. (Çev. Enver Behgiç Koryak). İstanbul: Cumhuriyet Kitap. (1883).

Özel yer isimleri:	Gemmi geçidi, Loeche kasabası
Cins isimler ve isim tamlamaları:	karlar altında, otel, yol, geçit, geçidin tepesi, kapı, pencere, kapının eşiği, ahır, dağ
Sıfat ve sıfat öbekleri:	Ø
Yer belirteçleri:	uzaktan, aşağıya, altında, içeriden, karşılarında
Uzamda bir hareket/hareketsizlik ya da uzama yönelik bir hareket bildiren fiiller:	ulaşmak, aşağıya inme(me)mek

Öyküde artık düğüm çözülmüş ve son aşamaya gelinmiştir. Bu nedenle betimlemeler yok denecek kadar azalmıştır. Anlatıcı okuyucuya günlük yaşama döndüğüne dair ipuçları sunar. Kasaba ve otel arasındaki uzam mevsimsel değişim sayesinde ulaşılabilir hale gelmiştir. Uzama ait isimleri incelediğimizde yine sayılarının oldukça azaldığını, ancak karşıt uzamların var olmaya devam ettiğini görürüz. Bu karşıtlıklar arasında yine “ara uzam” sözcükleri (kapı, pencere, geçit, vb.) önemini korur.

Tablo 15: Beşinci Kesitte Uzamın Türleri

Açık uzam	Kapalı uzam	Ara uzam	Özel uzam	Kamusal uzam	Kapsayan uzam	Kapsanan uzam	Doğal uzam	Kültürel uzam
geçit	kasaba	geçit	otel	kasaba	kasaba	kasaba	geçit	kasaba
dağ	otel	kapı	ahır	otel	otel	otel	yol	otel
	ahır	pencere			ahır	ahır		yol
		kapının eşiği						kapı
								pencere
								ahır

Düğümün ve betimlemenin sonuna gelindiği için uzama ait hiçbir sıfat yoktur. Daha çok öykü kişilerinin son durumlarıyla ilgili bilgiler verilmiş ve öykü sonlandırılmıştır.

3. Dağ Otel Öyküsünün Başlangıcında ve Bitişinde Uzam-Eyleyen İlişkileri

İncelenen öyküdeki uzamın öykü kişileri üzerindeki etkisi çok yüksektir. Esenliksiz bir uzamın içinde kalan iki eyleyen açısından duruma bakıldığında, başlarda uzamın bir karşı özne olduğu, ancak sonrasında alt edilemez bir güce dönüşüp gönderen rolü üstlendiği fark edilir. “Bazı anlatılarda, uzam, eylemi koşullandıran bir gönderici eyleyen işlevini yüklenir. (...) başkahramanlar uzamın gazabına uğrarlar” (Kıran ve Kıran, 2007, s. 263). Bu iki özne de farklı şekillerde uzamın gazabına uğramışlardır.

Tablo 16: Öykü Kahramanları Gaspard Hari ve Ulrich Kungsi'nin Eyleyen Şemaları: Başlangıç Durumu

Tablo 17: Öykü Kahramanları *Gaspard Hari* ve *Ulrich Kungsi'nin* Eyleyen Şemaları: *Bitiş Durumu*

Yukarıdaki eyleyen şemaları yakından incelenecek olursa; başlangıçta açlığın dayatmasıyla dağ keçisi avlamaya çıkmak zorunda kalan Gaspard, belki de tecrübesine güvenerek yanına sadece tüfek alır. Önünde iki seçenek vardır, ya keçiyi avlayacak ya da avlayamayacaktır. Tekinsiz uzam olan dağın olumsuz koşulları onu zorlar. Keçiyi avlayıp avlamadığı ile ilgili bir bilgi de yoktur. Ancak güvenli uzam olan otele geri dönememiştir. Artık onun için önemli olan keçi avlamak değil, o tekinsiz uzamda hayatta kalmayı başarabilmektir. Fakat yanında ona yardımcı olabilecek kipliklerle ilgili her hangi bir bilgi yoktur. Tekinsiz uzam ise karşı özne olmakla kalmayıp artık aşılabilir bir güç haline dönüşmüş, herkesin kendisine uymasını zorunlu kılmıştır. Gaspard'ın otele dönmeyişi, onun büyük ihtimalle dağda bir kaza sonucu öldüğü ihtimalini akla getirmektedir. Fakat fantastik öykü türünün bir özelliği olarak kesin sonuç verilmez ve okuyucu kararsız bırakılır. Aynı durum burada da geçerlidir. Anlatıcı, "hiç kimse Gaspard Hari'ye ne olduğunu asla öğrenemedi" sözcüğüyle okuyucuyu kararsız bırakır. Okuyucu neye inanmak isterse onu seçecektir.

Ulrich ise Gaspard'ı aramak için güvenli uzam olan otelden ayrılır ve tekinsiz uzam olan dağa gider. Onu yönlendiren arkadaşlık duygusudur. Ancak bu uzam karşısında deneyimsizdir. O nedenle yanına pek çok değişik yardımcı nesne alır. Ayrıca köpeği de vardır. Önünde iki seçenek vardır, Gaspard'ı bulacak ya da bulamayacaktır. Fakat uzamın olumsuz koşulları ciddi bir karşı özne olarak onu da zorlar ve arkadaşını bulamaz. Hatta bu uzamda, kendisi ve köpeği de çok zorlu zamanlar geçirirler. Sonunda güvenli uzama dönerler. Ancak Gaspard'ın dönmeyişi Ulrich'de büyük yalnızlık ve korku duygusu uyandırır. Ayrıca onu bulamadığı için vicdanı da çok rahatsızdır. Yine karşısında alt edemediği bir karşı özne ve gönderen olarak tekinsiz uzam durmaktadır. Fantastik öykünün öğeleri burada devreye girer ve Gaspard'ın insan kimliği artık bir ruha dönüşür. O da uzam gibi tekinsiz ve korkutucudur. Ruh bir sanrı mıdır? Yoksa gerçekten böyle bir durum var mıdır? Okuyucu kararsız bırakılır.

İçuzam olan otele/eve kendini hapseden Ulrich artık aklını kaybetmiştir. Tekinsiz uzamdan gelen gürültülere havlayarak onu koruyan yardımcı özne köpek, bir süre sonra dışarı kaçarak karşı özneye dönüşür. Aslında onu korkutan, soğukta kalan köpeğin iniltileri ve tırmalamalarıdır. Fakat aldığı alkol, dış uzama çıkamayışı ve yüksek derecede duyduğu korku onu sonunda

delirtir. Tek isteği “ruh”un içuzama dâhil olmasını engellemektir. O artık arkadaşı değil tekinsiz, tehlikeli ve dış uzamda kalması gereken bir varlıktır. Sonuç olarak Ulrich de öykünün sonunda dış uzamın dolaylı olarak gazabına uğramıştır. Dış uzam onun arkadaşını elinden almıştır, onu kurtarmasına izin vermemiştir ve onu yok edip bir ruh olmasına neden olarak kendisine dâhil etmiştir. Gaspard'ın ruhu ve dış uzam artık Ulrich'e karşı birleşmişlerdir ve Ulrich delirerek bu savaşı kaybetmiştir.

Sonuç

Yazın türlerinde uzam, anlatıyı şekillendiren temel öğelerden birisidir. Anlam araştırmalarında “zaman” ve “kişiler”den soyutlanarak “uzam”ın tek başına ele alınması çok da mümkün gözükmemektedir. Bu çalışmada Maupassant'ın “Dağ Oteli” adlı öyküsünde uzamın yeri ve işlevini göstergibilimsel yöntemle incelemeye çalışılmıştır.

Amaçlarımızdan biri öyküdeki uzama ait tüm sözceleri sınıflandırmak ve bu sözcelerin birbirleriyle ne tür bir karşıtlık ilişkisi içerisinde olduklarını anlayabilmektir. Öyküyü kesitlere ayırdıktan sonra her kesiti önce kendi içinde değerlendirdik, daha sonra da kesitlerarası bir değerlendirme yaptık. Değerlendirmemizde uzama ait sözcelerin her yere eşit dağılmadığını, öykünün türüne (fantastik öykü) ve olay örgüsüne göre kimi zaman nicel olarak azalıp çoğaldığını belirledik. Uzama ait sözcelerdeki nicel artış ve azalışın nitel nedenlerini ortaya koymaya çalıştık. Bu nedenleri ortaya koyarken, her kesitte kullanılan uzama ait isimleri, sıfatları, yer belirteçlerini ve filleri sınıflandırdık. Daha sonra uzam belirten isimleri uzam türlerine göre ayırdık ve hangi tür uzamın öyküde baskın olduğunu belirledik. Uzam belirten sıfatları sınıflandırılması her kesitte ve öykünün bütününde uzamın “esenliksiz” olarak betimlendiğini ortaya çıkardı. Yer belirteçlerinin tamamen karşıtlıklar üzerine kurulduğunu, fiillerin ise çoğunlukla uzamda hareket/hareketsizlik bildirdiğini, ancak bundan farklı olarak uzamın kişileştirildiğini tespit ettik. Ayrıca “zaman” öğesinin de “uzam” üzerinde çok etkili olduğunu ve onu esenlikli/esenliksiz olarak değiştirdiğini saptadık.

Son olarak uzamın öyküdeki baş eyleyenler üzerindeki etkisini ele aldık. Öyküde başlangıç ve sonuç durumlarını eyleyen şeması üzerinde gösterdik. Uzamın iki özne için de çok güçlü bir “karşı özne” durumunda olduğunu ve sona doğru, dolaylı olarak “gönderen” rolünü de üstlendiğini gördük.

Uzam bu öyküdeki olay örgüsünün oluşmasında başrolde ve karşıtlıklar üzerine kurulmuştur. Karşıt uzamlar bazen öznel aracılığıyla bazen doğrudan birbirlerine güç uygulamışlardır. Bu sayede anlam yaratılmış ve okuyucunun dikkati öykü sonuna kadar canlı tutulmuştur. Fantastik öğelerin de yer aldığı öyküde iki kahraman da değişik şekillerde esenliksiz uzamların gazabına uğramışlardır.

KAYNAKÇA

- Bachelard, G. (2008). *Uzamın Poetikası*. (Çev. Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bertrand, D. (2000). *Précis de sémiotique littéraire*. Paris : Nathan.
- Greimas, A. J. ve Courtès, J. (1979) *Sémiotique, dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. Paris: Hachette.
- Kıran, A. ve Kıran, Z. (2007). *Yazınsal Okuma Süreçleri*. (3. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Korkut, E. (1999). Verlaine'de Uzam-Özne İlişkisi. *Dilbilim Araştırmaları*, 125-133. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Taşçıoğlu, M. (2013). *Bir Görsel İletişim Platformu Olarak Mekân*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Todorov, T. (2004). *Fantastik, Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım*. (Çev. Nedret Öztokat). İstanbul: Metis Yayınları.
- Reuter, Y. (1196). *Introduction à l'analyse du roman*. Paris: Dunod.
- Yücel, T. (1979). *Anlatı Yerlemleri*. İstanbul: Ada Yayınları.
- Maupassant, G.. (2000). *Jules Amcam (Seçme Öyküler)*. [Elektronik Sürüm]. (Çev. Enver Behgiç Koryak). İstanbul: Cumhuriyet Kitap. (1883).

**THE ACT OF WIZARDRY AND THE DEVELOPMENT OF
A WIZARD WITHIN A CONSTRUCTIVIST
PERSPECTIVE: URSULA LE GUIN'S "A WIZARD OF
EARTHSEA"**

Gülşah TIKIZ¹
Feryal ÇUBUKÇU²

Abstract: Since the beginning of the 1970s, there has been a tendency towards constructivism and the popularity of behaviorism decreased (Eisner, 1999). Many of the concepts underlying the constructivist perspective have a long history and they are particularly rooted in the work of Dewey, Piaget, Vygotsky, Bruner and other prominent educational theorists and researchers (Harris & Graham, 1994). Constructivist learning theory puts a great emphasis on the learner's point of view as it is considered to be the crucial element in creating a climate for learning (Garmston & Wellman, 1994). The purpose of this study is to evaluate the story of Ged, the protagonist, and his adventures as he is wandering through Earthsea in *A Wizard of Earthsea* (1968) by Ursula Le Guin. The analysis of the novel, which is intended to tackle the theme of education, demonstrates that there are various examples of the constructivist theory, from both a cognitive and a social view of the theory. The concept of education was analyzed by basing the study on the theme of education portrayed in *A Wizard of Earthsea* to reveal the rationale of education lying behind it. Thus, educational philosophy through different instances was emphasized since education plays a major role in the life of an individual.

Keywords: Constructivism, Educational Philosophy, Role of Education, Maturation.

**BÜYÜCÜLÜK VE BİR BÜYÜCÜNÜN YAPISALCILIK KURAMI
AÇISINDAN GELİŞİMİ: URSULA LE GUIN'İN "YERDENİZ
BÜYÜCÜSÜ" ADLI ESERİ**

Öz: 1970'lerin başından beri davranışçı yaklaşımın etkisi azalmış ve yapılandırmacılık kuramına bir eğilim olmuştur (Eisner, 1999).

¹ Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu. gulsahtikiz@gmail.com

² Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı. cubukcu.feryal@gmail.com

Yapılandırmacı bakış açısının altında yatan birçok kavramın çok uzun bir tarihi vardır ve bu kavramlar Dewey, Piaget, Vygotsky, Bruner ve diğer önemli eğitim teorisyenlerinin ve araştırmacıların çalışmalarına dayanmaktadır (Harris & Graham, 1994).Yapılandırmacı öğrenme teorisi, uygun bir öğrenme ortamı oluşturmada öğrencinin bakış açısının önemli olduğu görüşüne dayandığı için bu bakış açısını özellikle vurgulamaktadır (Garmston& Wellman, 1994). Bu çalışmanın amacı, Ursula Le Guin tarafından yazılan *A Wizard of Earthsea (1968)* adlı romanda hikâyenin kahramanı olan Ged'in Yerdeniz'de geçen yolculuğu boyunca yaşadığı deneyimleri anlatmaktadır. Eğitim temasını ele almak üzere yürütülen romanın analizi, yapısalcı teorinin hem bilişsel hem de sosyal yönünün ele alınarak ve yapısalcı teoriye dayalı örneklendirme yoluyla yürütülmüştür. *Yerdeniz Büyücüsü* adlı romanın altında yatan eğitim temasını ortaya çıkarmak amacıyla eğitim temasına dayandırılarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak, eğitimin bir bireyin kaderinde çok önemli bir yere sahip olmasından dolayı romandan alınan farklı örneklerle romandaki eğitim felsefesi vurgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yapısalcılık, Eğitim Felsefesi, Eğitimin Rolü, Olgunlaşma.

1. *A Wizard of Earthsea* and Ursula Le Guin

Born in 1929, in Berkeley, California, Ursula Le Guin is a renowned American science fiction writer (Walsh & Le Guin, 1995). Being the daughter of anthropologist Alfred L. Kroeber and Theodora Kroeber, Le Guin attended Radcliffe College and she earned her master's degree from Columbia University. Besides, as a Fulbright fellow, she continued her studies in France (Le Guin, 1971). Having written four collections of poetry, more than fifteen novels, short stories, books for children, criticism, screenplays and edited anthologies, Le Guin's works have been honored with the National Book Award, the Hugo Award, the Nebula Award, the Prix Lectures-Jeunes, the Pushcart Prize, the Boston Globe-Hornbook Award, the National Book Award, the Kafka Award, Writer's Digest's 100 Best Writers of the 20th century and the Gandalf Award for fantasy writing (Justice, 2001; Walsh & Le Guin, 1995). Le Guin claims her success is the natural outcome of her talent for writing, which she developed through hard work and practice (Justice, 2001).

Le Guin's works are considered to change the notions of what fantasy and science fiction can perform and she is also considered to be a remarkable spinner of fantastic tales through which she can make the readers take note of the words and cultural assumptions (Mc Cafferry and Gregory, 1984). According to Le Guin, science fiction serves a bridge between literature and rhetoric (Rochelle, 2001). De Bolt (1979) tackles Le Guin from birth to success and collects some fragments about her life and views, many of which now underline the science fiction. De Bolt (1979, p. 14, 27) also emphasizes Le Guin's 'faith in human nature's capacity for goodness' and she regards science fiction as having a 'capacity to face an open universe.' Furthermore, Le Guin's profound sense of the 'mystery of the real' justifies her constant resistance to

the 'rationalist escapism', which suggests that human suffering is something that can be cured (Fekete, 1971, p. 92). Le Guin considers being an author and the act of writing as an art form: 'There are dance artists, painting artists and writing artists. Authors are writing artists. You can practice art in whatever medium you choose, and words are mine' (Justice, 2001, p. 38).

Le Guin's writing is suggested as imaginative literature and it is maintained that imaginative literature is rhetorical in that it deepens the understanding of the self, the other, the world and also the beliefs the readers and the authors consider to be true (Rochelle, 2001). In a dialogue with William Walsh, Ursula Le Guin discusses science fiction and realism and when Walsh (1995) questions her if she has a different mindset and pulls from a different world in writing either of these genres. She expresses her view on fantasy as follows:

I don't see that opposition. Science fiction and realism are versions of the same literary trends—they both depend, in a sense, on science to tell us what is real. Before about 1700 all literature was basically fantastic. We had a religious consensus. The higher reality was a religious reality, the earth was basically a lower reality. There wasn't any science to tell you that this was possible or this was not possible. Sometimes it's difficult to tell fiction from natural history between the Middle Ages and the 1500s. Invention and reality are pretty much mixed together. As we began to move into the age of science, industry, and technology, we had a touchstone—yeah, this is possible—science says we can fly to the moon. Science also says that we can't fly to the moon on wings, flapping our wings and breathing, because there is nothing to breathe between the earth and the moon. That kind of voyage becomes strictly fantastic. You get a clearer line between realism and science fiction on one hand and fantasy on the other. However, since I write all of them, to me it's just a different mood (Walsh & Le Guin, 1995, p. 195).

Guin's Earthsea Trilogy – *A Wizard of Earthsea* (1968), *The Tombs of Atuan* (1971), and *The Farthest Shore* (1972) – is considered to be her most successful work and it has also been compared to J. R. R. Tolkien's *The Lord of the Rings* (Mc Cafferry & Gregory, 1984). In *How They Do Things with Words: Language, Power, Gender, and the Priestly Wizards of Ursula K. Le Guin's Earthsea Books*, it is overtly stated by Le Guin that she 'followed the intense conservatism of traditional fantasy in giving Earthsea a rigid, social hierarchy of kings, lords, merchants, peasants' (Comoletti & Drout, 2001, p. 114). According to Rochelle (2001, p. 152) Le Guin uses the 'content of traditional myths of the Hero' and 'the Quest' and 'utopia', which are made rhetorical through her inversion and subversion. Indeed, Le Guin succeeds in differentiating stories through her reimagination and reinterpretation.

Being the first novel of the fantasy cycle, *A Wizard of Earthsea* (1968) is the story of Ged, the protagonist, and his adventures as he is wandering through Earthsea. Bittner (1984) argues that the physical journey of Ged, the protagonist in *A Wizard of Earthsea*, is, in fact, a kind of journey in quest for his selfhood and wholeness. The reader comes to understand Ged as a young boy, named as Duny first, who is also called Sparrowhawk by his friends. He is a boy with

'loud and proud and full of temper' (Le Guin, 1968, p. 2). Duny is introduced in the novel as a boy with some supernatural powers; yet, he is unaware of the power of words and; thus, he is not qualified in making use of the balance of power. It is apparent when Duny uses his spells by weaving a fog to prevent the invading Kargs to the village. Thus, Stevens (1990) finds the 'blind mist' symbolic as Duny is still blind to using his knowledge wisely at this point and he does not restrain his power; hence, he uses his power improperly at times. Even when Duny meets Ogion, the old mage, and undergoes a process by entering the stream (Le Guin, 1968, p. 15) and getting his true name, as Ged by Ogion, he is thought to have passed through adulthood. However, in order to gain true wisdom and knowledge and; thus, mature emotionally and prove his worth, Ged is left with the choice of becoming an independent sorcerer or learning the true meaning of both as himself and as a wizard. Thus, *A Wizard of Earthsea* tells the story of an inexperienced boy who shows impatience by showing his spell to please others and at times loses sight of 'a delicate equilibrium' by ignoring the power of light and dark (Stevens, 1990, p. 5). Le Guin portrays Ged's development as a kind of 'therapeutic re-integration of dark and light which also means re-integration of Ged into the community' (Kuznets, 1985, p. 30).

Just like the medieval parishioners receive some gifts in return for their good deeds, Ged and all the other wizards in *A Wizard of Earthsea* do not own much and they manage to make a living through begging and giving gift of some kind of supernatural power to the individuals of community in return (Comoletti & Drout, 2001). It is a country where learning the names of things around and the process of naming are of paramount importance. Indeed, Le Guin's parents, an anthropologist father and a psychologist mother, also studied the use of naming in order to structure reality in California Indians. Likewise, the first thing Adam did in the biblical story was to name the animals in the Garden of Eden. Le Guin, similarly, echoes this idea in her work and she maintains that the idea of naming is of great importance in order to gain wisdom and mature emotionally. Indeed, in *A Wizard of Earthsea* the language used by wizards and act of naming and knowing the name of everything is the main magic of wizards (Rochelle, 2001). According to Kuznets (1985) *A Wizard of Earthsea* is not primarily preoccupied with the development of a new king; instead, it is about the prophet and helper and it is maintained that Le Guin approaches Ged's development in a manner which is not new to fantasy in the novel. In *A Wizard of Earthsea*, there is a centralized hierarchy consisting of kinds of masters who hold social rank for the purpose of providing them with the necessary education. Just as Ged is trained at Roke, an island where true wizards receive their training, wizards go to different cities or castles in order to serve the high-honor lords (Comoletti & Drout, 2001).

2. *A Wizard of Earthsea* and Constructivism

Throughout the novel, formal instances of the Constructivist theory will be tackled in order to reveal the concept of education underlying Ged's maturation

in *A Wizard of Earthsea* by Ursula Le Guin. Since the beginning of 1970s, there has been a tendency towards constructivism and the popularity of behaviorism ceased (Eisner, 1999). Many of the concepts which underlie the constructivist perspective have a long history and they are particularly rooted in the work of Dewey, Piaget, Vygotsky, Bruner and other prominent educational theorists and researchers (Harris and Graham, 1994). Constructivist learning theory puts a great emphasis on the learner's point of view as it is considered to be the crucial element in creating a climate for learning (Garmston & Wellman, 1994). The main premise on which constructivist learning is placed is described as follows:

The central principles of this approach are that learners can only make sense of new situations in terms of their existing understanding. Learning involves an active process in which learners construct meaning by linking new ideas with their existing knowledge (Naylor & Keogh, 1999, p. 93).

Within the body of the constructivist learning theory, the learner constructs the knowledge rather than passively absorbing it (Brooks and Brooks, 1993). Sfard (1998, p. 12) suggests that constructivist perspective offers "an 'as if' message". With this, he demonstrates that how the mind can act in facing an independent world. Constructivist theories have their roots in Piaget and the learner is considered to be an active participant interacting with the environment either singly or with others; thus learning is argued to be the resulting construction and qualitative reorganization of knowledge structures (Packer & Gicochea, 2000, p. 228).

It is assumed that learners have to construct their own knowledge--individually and collectively. Each learner has a tool kit of concepts and skills with which he or she must construct knowledge to solve problems presented by the environment. The role of the community-- other learners and teacher-- is to provide the setting, pose the challenges, and offer the support that will encourage mathematical construction (Davis, Maher, Noddings, 1990, p. 3).

Despite being a popular topic in education, constructivist theory embodies discrepancy in terms of learning theories and pedagogical practices (Kivinen & Kristela; Philips qtd. in Porcaro, 2011, p. 40). As Tobias and Duffy (2009) argue constructivism can be used to describe an instructional theory, a learning theory as well as being an epistemology. Besides, Riegler (2010) defines constructivism as a horizontal 'meta science' covering a variety of disciplines and interdisciplinary topics including neural networks, cognition, learning, living systems, organizations, sociology, literary sciences, media sciences and so forth.

Constructivism is not a theory about teaching...it is a theory about knowledge and learning... the theory defines knowledge as temporary, developmental, socially and culturally mediated, and thus, non-objective (Brooks & Brooks, 1993, p. vii).

The analysis of *A Wizard of Earthsea*, which is intended to tackle the theme of education, reveals that there are abundant instances of constructivism throughout the novel. The analysis of *A Wizard of Earthsea* demonstrates that

there are various instances of the constructivist theory, from both a cognitive view and a social view of the theory. The novel will serve to help the researcher to find the traces of the concept of education through reflecting the views of milestone constructivists including Jean Piaget (1896 – 1980) and John Dewey (1859-1952). The concept of education is also going to be analyzed by basing the study on the theme of education portrayed in *A Wizard of Earthsea* to reveal the rationale of education lying behind it. The narrator, Ged's educational process before and after going to the school of wizardry will be emphasized in order to reveal the instances of his master's educational practices as well as the other instances Ged is exposed to occasionally.

2.1. *A Wizard of Earthsea* and Piaget's Model of Learning

Piaget, who formalized the constructivist theory, started by observing children and noticed that the thinking of children changed qualitatively, which meant that the tools they used to think and learn differed at different stages of development and this gave them a different view of the world (Piaget, 2001). For Piaget, the basic continuum for the development of adult thought is achieved through 'the dimensions of experience and concept, reflection and action' (Kolb, 1984, p. 23). Development from infancy to adulthood occurs by deriving from a concrete phenomenal view of the world to an abstract constructionist view (Piaget, 1970).

Piaget is often wrongly considered to view the child as a solitary scientist, who works out of any social context (Damon, 1981; Haste, 1987; Goffin, 1994; Lubeck, 1996; Santrock, 1997). However, Piaget primarily does not emphasize how the child develops but how the knowledge develops. In other words, Piaget focuses on 'the development of ideas,' and for him thinking is at the core of learning, yet social factors are also equally important (DeVries, 2000, p. 190). For Piaget 'the structure of the mind is the source of our understanding of the world' (Venn & Walkerdine, 1977, p. 73) and in contrast to behaviorists who defend that any learner could understand reality through direct experience, Piaget suggests that the interpretive schemes are the result of subsequential more complex successive interactions with the world. Accordingly, Piaget's theory suggests that any learner develops operations in order to act on the world and eventually the stage of reasoning flourishes as a result of adaptation, specifically biological adaptation of the learner (O'Loughlin, 1992).

In Le Guin's *A Wizard of Earthsea*, Sparrowhawk, who later gains the name Ged from his teacher, seems to be an ordinary child at the beginning of the novel. However, in terms of magic, he learns all he can from his aunt, which indicates that social factors as well as biological factors seem to play a crucial role in his maturation. Ged is already an endowed child about magic and he realizes this power when he comes into contact with birds and gets on well with them and that is why people start calling him Sparrowhawk. However, it is not only Ged's biological readiness to improve his talent, but also his thirst for getting into more complex interactions with the outside world. Indeed, in

Chapter 1, Ged helps the townspeople of Ten Alders, who are raided by the Kargad Empire from the nearby islands. It is apparent that these people are probably going to die since they do not have an army. In order to save the town, Ged casts a fog spell over the town and the townspeople manage to defeat the raiders. However, he goes into a trance as a result of this spell since he spends all his power to save Ten Alders.

He did not see how he could fight or be of any good to himself or the villagers. It rankled at his heart that he should die, spitted on a Kargish lance, while still a boy: that he should go into the dark land without ever having known his own name, his true name as a man. He looked down at his thin arms, wet with cold fogdew, and raged at his weakness, for he knew his strength. There was power in him, if he knew how to use it, and he sought among all the spells he knew for some device that might give him and his companions an advantage, or at least a chance. But need alone is not enough to set power free: there must be knowledge. ... "I've hidden us all," Duny said, sullenly, for his head hurt from his father's blow, and the working of the doubled incantation had drained his strength. "I'll keep up this fog as long as I can. Get the others to lead them up to High Fall" (Le Guin, 1968, p. 6-7).

This indicates that Ged manages to achieve success to an extent, yet this instance is considerably important in terms of the concept of maturation. It is clear that maturation is a vital phenomenon in the development of a child within Piaget's framework. Elliot (2007, p. 47) also suggests that children's cognitive development is influenced by certain elements. When the child becomes mature, this leads to an increased amount of interaction with the world since the activity of the learners also increases. Thus, this allows them to have greater chances to learn from actions and accommodate and assimilate their notions of the world. As Ged is not so mature as a child at the beginning of the novel, he cannot build equilibrium with the outside world at the initial stages. Within Piaget's (1970) terms, operation seems to be the central idea in explaining the development of Ged. Ged acts real magic, which suggests the view that he does not merely copy his aunt and look at her and copy her, yet he modifies, transforms this act and tries to understand the process of this transformation in order to understand the way the act of magic is applied (Piaget, 1964). Thus, it can be claimed that the act of Ged does not take place in isolation and it is linked to other operations, which suggests that he is trying to constitute a base for his knowledge.

Although the process of transmission occurs via his aunt to some extent, it is this immaturity of Ged which causes his helplessness in the case of the raid of the Kargad Empire. However, with the arrival of Ogion, the old mage who would like to have Ged as an accompaniment, Ged's power is celebrated with a feast and he sets off with his new tutor, Ogion, to learn about magic; thus, to understand the development of knowledge by understanding the formation of knowledge, elaborating and organizing it. Accordingly, this instance affirms the view that the learning of children depends on some developmental stages (Bruner & Haste, 1987, p. 116).

Additionally, Piaget assigns much importance to the 'process of accommodation' to suggest that mutual interaction is of vital importance as well as the 'process of assimilation' since it refers to the experiences and events from the world. Accordingly, these experiences turn into schemas and concepts in learners' minds. Ged's discovery at the door of the School for Wizards is concerned at this point since Ged has no idea about the fact that he can only be accepted to the school provided he gives his true name. Moreover, Ged comes to discover in Chapter 3 that he has to know the true name of an object to change one thing into another, which points to the accommodation stage suggested by Piaget. Initially, Ged does not have a schema in his mind concerning the act of spell-weaving. However, upon meeting The Master Hand at the school, he comes to understand that to convert one thing to another requires knowledge, which provides true equilibrium in Piaget's words.

The Master Hand looked at the jewel that glittered on Ged's palm, bright as the prize of a dragon's hoard. The old Master murmured one word, "Tolk," and there lay the pebble, no jewel but a rough grey bit of rock. The Master took it and held it out on his own hand. "This is a rock; talk in the True Speech" he said looking mildly up at Ged now. "A bit of the stone of which Roke Isle is made, a little bit of the dry land on which men live. It is itself. It is part of the world. By the Illusion-Change you can make it look like a diamond- or a flower or a fly or an eye or a flame-" The rock flickered from shape to shape as he named them, and returned to rock. "But that is mere seeming. Illusion fools the beholder's senses; it makes him see and hear and feel that the thing is changed. But it does not change the thing. To change this rock into a jewel, you must change its true name. And to do that, my so, even to so small a scrap of the world, is to change the world. It can be done. Indeed it can be done. It is the art of the Master Changer, and you will learn it, when you are ready to learn it. But you must not change one thing, one pebble, one grain of sand, until you know what good and evil will follow on that act. The world is in balance, in Equilibrium. A wizard's power of Changing and of Summoning can shake the balance of the world. It is dangerous, that power. It is most perilous. It must follow knowledge, and serve need. To light a candle is to cast a shadow... (Le Guin, 1968, p. 27).

Indeed, Piaget (1964, p. 176) discriminates between development of knowledge and learning. The former means a continuous process, which concerns the 'totality of the structures of knowledge' whereas the latter is a process triggered by 'a psychological experimenter' regarding some didactic purpose. Accordingly, it is suggested that learning is a process which is far beyond the grasping of a single learning problem or a single learning structure. According to Piaget (1964) knowledge means much more than the copy of reality, which suggests that in order to know an object any learner must be able to act on it, which means modifying and transforming that object with so as to make sense of how that object was originally constructed. This process is called operation, an internalized action, and this constitutes the essence of knowledge. Thus, through a set of actions of transforming or modifying the object, the knower is enabled to reach the structure of the transformation. The discovery of Ged

regarding the fact that every object has a true name is verified within Piaget's framework.

Additionally, the education period of Ged in *A Wizard of Earthsea* is highly illustrative of the Piagetian model of learning since development from infancy to adulthood starts with a concrete phenomenal view of the world to the more abstract constructionist view of learning. There is a constant continuum between assimilation and accommodation and it occurs in successive stages (Kolb, 1984). Firstly, the motive underlying Ged's actions in the novel is not conquest; yet, wholeness. The concept of balance prevails throughout the novel and the idea of achieving equilibrium in Piaget's terms is emphasized overtly by Ged's teacher to show him that 'order is to be discovered in the world, not imposed upon it' (Baker, 2006, p. 241).

But that is mere seeming. Illusion fools the beholder's senses; it makes him see and hear and feel that the thing is changed. But it does not change the thing. To change this rock into a jewel, you must change its true name. And to do that, my son, even to so small a scrap of the world, is to change the world. It can be done. Indeed it can be done. It is the art of the Master Changer, and you will learn it, when you are ready to learn it. But you must not change one thing, one pebble, one grain of sand, until you know what good and evil will follow on that act. The world is in balance, in Equilibrium. A wizard's power of Changing and of Summoning can shake the balance of the world. It is dangerous, that power. It is most perilous. It must follow knowledge, and serve need. To light a candle is to cast a shadow... (Le Guin, 1968, p. 27).

Moreover, the internalization of knowledge is yielded by the interaction with the environment, yet this does not suggest a process of copying the material. For Piaget, the stimulus is a stimulus only when the subject acts it upon (DeVries, 2000). One of the most important instances in which Piagetian view of learning is portrayed is the acceptance of Ged to the School for Wizards in Chapter 3. In Piaget's terms, the dimensions of experience, reflection and action compose the basis for the development of adult thought (Piaget, 1970). At the School for Wizards, it is clear that Ged has the opportunity to move from a concrete phenomenal view of the world into an abstract constructionist view. This suggests that Ged tends to embody an egocentric view of the world prior to coming to the school, which is proved by his immature actions leading his fall several times. However, the key to Ged's learning lies in the mutual interaction of the process of accommodation of concepts and the process of assimilation, which suggests turning the events and actions from the world into some existing schemas and concepts in the learner's mind. For example, the fact that Ged has to give his true name in order to be accepted to the school is a new concept for him upon his arrival at the school; however, he comes to understand that he has to comply with the rules in order to adapt to the school, which underlies the adaptation of Ged to the school during his growth, along with the interactions. Moreover, the adaptation of Ged's intelligence is another key factor in the course of the construction of his own structures, which is dependent upon the information he acquires through experience (Piaget, 1976).

Furthermore, it is apparent that Ged starts the learning process by himself and then an account of the related information is presented so that he can accommodate the new information. This practice reflects the model of Piaget in that the learning process is 'a cycle of interaction between the individual and the environment that is also similar to the models of 'Dewey and Lewin' (Kolb, 1984, p. 23). While Ged is learning to balance the new information he grasps, silence, waiting and equilibrium are the main themes and the battle of Ged seems to be moral and internal.

In Le Guin's imaginary world, the concepts of maturity of the individual, personal growth and awareness and also the notion of equilibrium are sustained. It is obvious from the quotation that identification of oneself as an outcome of decent or 'light' deeds brings about 'Equilibrium of Creation' and through these equilibrium is considered to be identical to becoming autonomous, mature and responsible. Indeed, Ogion, the old mage, struggles to fit Ged's individual abilities and potential into a 'pre-existing system without consideration for his personal need'; thus, Ged seems to be fitting into the desired system through embracing paradoxes. Thereby, he manages to walk into maturity and freedom (Jenkins, 1985, p. 22).

Later, when Ged thought back upon that night, he knew that had none touched him when he lay thus spirit-lost, had none called him back in some way, he might have been lost for good. It was only the dumb instinctive wisdom of the beast who licks his hurt companion to comfort him, and yet in that wisdom Ged saw something akin to his own power, something that went as deep as wizardry. From that time forth he believed that the wise man is one who never sets himself apart from other living things, whether they have speech or not, and in later years he strove long to learn what can be learned, in silence, from the eyes of animals, the flight of birds, the great slow gestures of trees (Le Guin, 1968, p. 52).

Moreover, through his training period at the School for Wizards, Ged reveals the Piagetian model of learning as any learner's experience always includes social interaction with other cognizing objects, suggesting the fact that under any circumstances, but particularly an educational context, the social interaction between the learner is of paramount importance since the actions of the educator aims at generating or modifying the constructions of the learner involved (Von Glasersfeld, 1989). Indeed, the relationship between Ged and his teachers are revealing in terms of constructing his knowledge through various experiences. For instance, at the School for Wizards, Ged comes into contact with various mages such as Archmage Nemmerle, Master Patterner, Master Herbal, and Archmage Gensher. Archmage Nemmerle is particularly important since he is the teacher who risks his life to scare the monster which tries to give harm to Ged. Besides, upon his decision to go to Roke, he meets the Nine Masters of Roke, who are important people in providing him with new experiences to construct his knowledge about magic.

To check the ungoverned spell and drive off the shadow from Ged, Nemmerle had spent all his power, and with it his bodily strength was gone. He lay dying.

But the death of a great mage, who has many times in his life walked on the dry steep hillsides of death's kingdom, is a strange matter: for the dying man goes not blindly, but surely, knowing the way. When Nemmerle looked up through the leaves of the tree, those with him did not know if he watched the stars of summer fading in daybreak, or those other stars, which never set above the hills that see no dawn (Le Guin, 1968, p. 40).

Piaget (1964) points out that the idea of operation is of vital importance in order to understand the nature of knowledge as it is the essence of knowledge which modifies the object of knowledge. This suggests that the organism has to act on the object; thus, simply looking at it or having a mental copy or image of the object is not enough. For Piaget, knowing the object only occurs when it is transformed. Moreover, the process of this transformation has to be understood and the way the object is constructed should be understood by the knower as well. Thus, an operation can be defined as a set of actions which modify the object. Besides, it also gives the knower the chance to comprehend the structure of the transformation. Besides being an interiorized action, an operation is also reversible, which suggests that 'it can take place in both directions, for instance, adding or subtracting, joining or separating' (Piaget, 1964, p. 177). Thus, the classification of objects is part of a larger total structure and that these operational structures compose the core of knowledge. Moreover, Piaget views the child's adaptation as constituting development and his research reveals that the ideas of children are not the result of their schooling, but internal development. Additionally, the role of social understanding is highlighted within Piaget's framework. For Piaget, the idea of the self 'progressing from a lack of awareness to consciousness of others' perspectives' and establishing this self within a system of social relations is emphasized (DeVries, 2000, p. 194). Indeed, in the last chapter, Ged proves himself to reach a degree of maturation and this result is not only an out coming of his schooling but also his internal development. Ged and Vetch's sailing together in order to arrive home safely reveals the fact that Ged is indeed a talented wizard as Ogion believes and this verifies that accommodation has taken place.

Now when he saw his friend and heard him speak, his doubt vanished. And he began to see the truth, that Ged had neither lost nor won but, naming the shadow of his death with his own name, had made himself whole: a man: who, knowing his whole true self, cannot be used or possessed by any power other than himself, and whose life therefore is lived for life's sake and never in the service of ruin, or pain, or hatred, or the dark (Le Guin, 1968, p. 113-114).

2.2. A Wizard of Earthsea and Dewey's Model of Learning

Dewey (1910) argues that in order to design effective ways to train thoughts, there is an urgent need to comprehend the nature of thought. In constructivist learning, learners actively create their own knowledge by making sense out of presented materials. Constructivism relies upon the activation of several learner cognitive practices during learning. These include organizing incoming information, the selection of relevant information, and integrating incoming

information with existing knowledge (Spector et. al., 2008). Moreover, Dunn (2002) states that learners are encouraged to take responsibility for their own learning and this provides much of the input for the learning, occurring through their insights and experiences. Thus, it is clear that the most valuable evaluation is self-evaluation and that learning needs to focus on factors that contribute to solving significant problems or achieving significant results. Dewey (1938) puts more emphasis learning as a dialectic process integrating concepts, observation and action with the experiences.

In Le Guin's *A Wizard of Earthsea*, the training period of Ogion, the old mage, to mature Ged also resembles the instances of Dewey's model of learning. At the beginning of the training period with Ogion, Ged is seen as bored with the slowness of his mastery of magic; thus, it is very easy for him to get taunted with his immaturity. Triggered by a disdainful girl, Ged recklessly summons spirits of the dead, which is thought to liberate a dark force and he only manages to be rescued with the return of his master. Among all these inconsiderate behaviors of Ged, Ogion's attitude towards Ged is to be always patient. At times, Ged even inquires his master about the way he teaches him. They wander together in the wilderness, run together; however, they never seem to enter into a mysterious domain, which seriously conflicts with Ged's expectations. Even after four days, Ogion does not seem to teach Ged any name or spell, he even does not speak a word that Ged can hear. As a result, Ged starts to inquire Ogion about the learning process:

When will my apprenticeship begin, Sir?

"It has begun," said Ogion.

There was a silence, as if Ged was keeping back something he had to say.

Then he said it: "But I haven't learned anything yet!"

"Because you haven't found out what I am teaching," replied the mage... Wait. Manhood is patience. Mastery is nine times patience. What is that herb by the path? (Le Guin, 1968, p. 10-11).

Additionally, the act of collecting different herbs from the nature under the supervision of Ogion demonstrates the fact that Ogion wants Ged to experience the learning opportunity himself, to 'make the effort necessary to comprehend a shift in values,' and to change the work from task to learning opportunities and he also seems to shift the responsibility for learning from himself to Ged (Miller; Curtis & Watters, 1931, p. 5-29). Instead of teaching the subject matter, like how to perform a spell, Ogion seems to contribute to the development of Ged, to make him able to live successfully and independently in real life. What he is trying to achieve is maturation as well as patience and harmony. Therefore, the training period of Ogion before Ged leaves for the school of wizardry in Chapter 2 typically reflects Dewey's model of learning since it reveals a highly complex intellectual phenomenon. For instance, Ogion exploits his wide knowledge to show Ged what could happen in similar situations. Indeed, Ged apprehends the advice and warnings of Ogion, who

seems to have a much wider experience. It is clear from the remarks of Ogion as follows: 'Wait. Manhood is patience. Mastery is nine times patience' (Le Guin, 1968, pp. 10-11). Thus, the intellectual anticipation of Ogion is blended with the desire and impulse of Ged. The way Ogion sets Ged down to work resembles the basic phenomenon of Dewey, which involves the coordinated transaction of the organism-environment act.

Within the body of Dewey's framework, the idea of testing and experimentation are the key concepts as the learner is required to explore. Indeed, the acts of Ged are triggered by 'a conflict within the co-ordination' (Dewey, 1975, p. 107). However, Ged, in Chapter 2, again fails to give his action momentum, which leads to his fall once again. While wandering through Re Albi to collect herbs, Ged is teased by the daughter of the lord about his power. In order to impress the girl by calling a falcon, Ged exploits Ogion's spells and accidentally he reads a spell to call the dead, which reveals his immaturity. As a result, a terrible shadow monster appears and Ogion again helps Ged in order to prevent a catastrophe and he reminds Ged of the previous warnings he made about the girl, who might be half a witch. This points out to the fact that Ged still has not learned how to refrain from dangers and he cannot complete the circuit of learning. Thus, he cannot add to his cycle of adjustment and also his understanding of the world (Hickman, 2009). This gives Ogion a chance to give Ged a lesson:

Ged, listen to me now. Have you never thought how danger must surround power as shadow does light? This sorcery is not a game we play for pleasure or for praise. Think of this: that every word, every act of our Art is said and is done either for good, or for evil. Before you speak or do you must know the price that is to pay!" Driven by his shame Ged cried, "How am I to know these things, when you teach me nothing? Since I lived with you I have done nothing, seen nothing-" "Now you have seen something," said the mage. "By the door, in the darkness, when I came in." Ged was silent. Ogion knelt down and built the fire on the hearth and lit it, for the house was cold. Then still kneeling he said in his quiet voice, "Ged, my young falcon, you are not bound to me or to my service. You did not come to me, but I to you. You are very young to make this choice, but I cannot make it for you. If you wish, I will send you to Roke Island, where all high arts are taught. Any craft you undertake to learn you will learn, for your power is great. Greater even than your pride, I hope. I would keep you here with me, for what I have is what you lack, but I will not keep you against your will. Now choose between Re Albi and Roke (Le Guin, 1968, p. 15).

Thus, the kind of education in *A Wizard of Earthsea* tends to provide Ged with meaningful contexts to engage his mind and enhance his learning experiences. Ged's tutor, Ogion, who seems to be friendly and provide meaningful contexts which will make Ged mature. Besides, Ogion's tutoring involves going into the world to learn to some extent. It is apparent that he undeniably spares enough time for Ged. In Dewey's terms, 'the stimulus is a construction and this process is constituted by the 'coordination-seeking' activities of the organism (Vanderstraeten, 2002, p. 236). Similarly, Ogion tries to coordinate the

behaviors of Ged to adapt his behaviors. According to Dewey, the act of perception is of crucial importance and for Dewey it is not choice; yet 'a process of choosing' (Dewey, 1912/1985, p. 23). From the perspective of Dewey's theoretical framework, the transactional approach refers to the one in which knowledge is always engaged in action, which suggests that the relationship between the activities of the organism and the outcomes these activities bring about is of paramount importance (Vanderstraeten, 2002). The fact that experience plays a key role in Ged's actions reflects Dewey's framework in that no organism can be involved with the real world unless it is engaged in action. Indeed, Ogion is trying to show Ged that he can only get real knowledge through transacting with the environment. This idea parallels with Dewey's idea in that the real world is only real when it is experienced. Besides, in the school for wizards which Ged goes, the learning process of him resembles a cycle of interaction between himself and the environment, which also bears similarity to Dewey's model of learning (Kolb, 1984). For instance, the interaction between Ged and other older students at this school, Jasper and Vetch, concretizes Dewey's model of learning in that learning does not mean accumulating information randomly and memorizing it. In contrast, it occurs as a result of understanding and applying concepts, thinking about ideas and constructing meaning and repeating it in another context (Gordon, 2009). Indeed, when Ged goes on a tour at the school for wizards with his peers it is palpable that the discovery of his involves both the individual act of construction and the social construction of knowledge he receives from his friends at school.

Furthermore, for Dewey, learning is a notion which involves 'a circuit of imbalance' and 'restored equilibrium,' which suggests that any learner brings their sets of behaviors and expectations from their past into the new learning environment (Hickman, 2009, p. 8). In Chapter 4, there are numerous examples of Ged's educational process and his relationship with his teachers are emphasized. The stages Ged passes through are revealing in terms of Dewey's model in that he seems to follow the stages elaborated by Dewey:

- 1- "Emotional response: The learner being in state of equilibrium comes upon something unexpected and when the new situation is unstable he is tempted to trigger an emotional response to make the situation stable. For instance,
- 2- Definition of the problem: The learner attempts to make the situation more stable by applying lessons he learned from previous experiences. Thus, the new situation requires him to explore and accordingly the intellectual response of the learner is a matter of concern.
- 3- Formation of hypothesis: When the problem is defined and something has to be explored, the learner again tries to find a solution.
- 4- Testing / experimenting: Following a proposed solution, the learner sometimes gets into a difficult situation.
- 5- Application: When the learner discovers that something he has discovered leads him to a problem and once he has learned how to refrain from, he

completes the circuit of learning and adds to his cycle of adjustment and also his understanding of the world" (Hickman, 2009, p. 8-9).

Indeed, the aforementioned stages are illustrated through the chapters in *A Wizard of Earthsea*. For instance, in Chapter 4, Ged discovers that he has to pay attention to the balance of things in order to be a good mage. Thus, he starts building the hypothesis that things can easily be unbalanced and problems may arise.

The weatherworker's and seamaster's calling upon wind and water were crafts already known to his pupils, but it was he who showed them why the true wizard uses such spells only at need, since to summon up such earthly forces is to change the earth of which they are a part. "Rain on Roke may be drought in Osskil," he said, and a calm in the East Reach may be storm and ruin in the West, unless you know what you are about (Le Guin, 1968, p. 33).

However, Ged, triggered by Jasper and Vetch, Ged firstly turns into a falcon and following this, he decides to summon a spirit of the dead. Unfortunately, imbalance occurs and suddenly a shadow monster emerges and claws Ged's face, which drags him into a coma in Chapter 4. Driven into a coma for a while, Ged also causes Archmage Nemmerle's death since he uses all his magic to secure Ged. Similarly, in Chapter 5, Ged again tries to test and experiment by sending his spirit into the land of the land in order to get back Ioeth, the son of Pechvarry, a boat maker who Ged befriends. However, Ged was previously taught to let dying people go. His act on Ioeth unfortunately reveals Ged to the monster and now that the monster has discovered where Ged is, Ged is troubled with nightmares, which suggest the fact that the learning of Ged has not taken place once again.

To Pechvarry it seemed that the wizard also was dead. His wife wept, but he was utterly bewildered. But the witch had some hearsay knowledge concerning magery and the ways a true wizard may go, and she saw to it that Ged, cold and lifeless as he lay, was not treated as a dead man but as one sick or tranced. He was carried home, and an old woman was left to watch and see whether he slept to wake or slept forever (Le Guin, 1968, p. 51).

Hence, these instances confirm the fact that the testing and experimenting stages of Ged have failed, therefore, the final application stage does not come immediately, which clearly demonstrates that he has not matured enough at this stage. However, these tragic instances will prepare him for reasoned inquiry in other situations in the novel, which suggests that the knowledge of Ged has to grow and he must be open to new experiences in order to mature. It is important to note, however, that upon these misfortunes in Low Toning, Ged manages to maintain balance by defeating one of the most dangerous dragons via using its true name: "We are matched, Yevaud. You have the strength: I have your name. Will you bargain?" Still the dragon made no reply" (Le Guin, 1968, p. 57). This instance is particularly important since Ged is able to discover that something he has learned previously is helpful for him during a time when he faces a problem. In refraining from the dragon, Ged is able to apply his knowledge of

calling he true name of things so as to be secure, which reveals the fact that he has completed his circuit of learning and has been able to add to his understanding of the world by calling the dragon's true name, Yevaud. The method Ged has learned under realistic circumstances provides him with the realistic contexts to act on; thus, active learning occurs (Sikula, 1996).

After leaving Low Toning, Ged starts wandering through Earthsea in Chapters 7 and 8 and his life resembles 'the lives of clerics in the mediaeval mendicant orders' (Comoletti&Drout, 2001, p. 115). Through these journeys, Ged follows the cycle of Dewey several times. Firstly, he meets something unexpected. Although Ged has succeeded in managing a state of equilibrium, his waking up in a strange tower and meeting Serret, the wife of Benderesk, puts him into a difficult position. Initially, Ged trusts Serret as she shows him a magic stone named Terrenon, which is very powerful and not evil. Besides, Serret tries to convince Ged that this stone will help him to beat the shadow. However, when Ged discovers that Serret and Benderesk are conspiring against him and that Serret is the daughter of lord of Re Albi, whom Ged tried to impress a long time ago, he defines the problem and tries to make the situation more stable by applying the lessons he learned from his previous experiences. This new problem put Ged into trouble; however, as he has been able to understand the nature of the problem, he decides to stay and fight and turns himself into a falcon. Having managed to escape from Benderesk in the falcon form, he returns to Gont, where he meets Ogion. "Welcome, lad," said Ogion. "I have come back to you as I left: a fool," the young man said, his voice harsh and thickened. The mage smiled a little and motioned Ged to sit across the hearth from him, and set to brewing them some tea (Le Guin, 1968, p. 79). The dialogue between Ged and his master is revealing in terms of his own view that he has failed to achieve balance through his actions. Thus, the testing and experimenting stages turn out to be problematic for Ged. As a result of all these stages, Ogion reminds Ged of the fact that he is strong enough to beat the magicians, and evil stones. Accordingly, he tells Ged that he should stop being the hunted and start being the hunter in order to defeat the shadow and reach salvation.

At last Ged said, "I came here for counsel, not for refuge, Master. I will not bring this shadow upon you, and it will soon be here if I stay. Once you drove it from this very room-" "No; that was but the foreboding of it, the shadow of a shadow. I could not drive it forth, now. Only you could do that." "But I am powerless before it. Is there any place..." His voice died away before he had asked the question. "There is no safe place," Ogion said gently. "Do not transform yourself again, Ged. The shadow seeks to destroy your true being. It nearly did so, driving you into hawk's being. No, where you should go, I do not know. Yet I have an idea of what you should do. It is a hard thing to say to you." Ged's silence demanded truth, and Ogion said at last, "You must turn around." "Turn around?"... (Le Guin, 1968, p. 80).

Thus, as Dewey's basic phenomenon, 'the co-ordinated transaction of organism environment or act' suggests that stimulus and response of the organism are not

external to the act; yet are 'always inside a co-ordination and have their significance purely from the part played in maintaining or reconstituting the co-ordination' (Dewey, 1896/ 1975, p. 99). Indeed, the actions of Ged reveal the fact that his actions to escape from the shadow and to secure himself derive from his conflict within the coordination in Dewey's terms (Vanderstraeten, 2002). Besides, within Dewey's framework, 'ideas undergo change through interaction between the person and the environment' (Oxford, 1997, p. 42). Indeed, through interacting with infortunes he faced with in Osskil and following the advice of Ogion about not transforming himself again, Ged recollects himself and his surroundings provide him with a reference point to make sense of his experiences. Ged learns a lesson from Ogion: "In the cold dawn when Ogion woke, Ged was gone. Only he had left in wizardly fashion a message of silver-scrawled runes on the hearthstone, that faded even as Ogion read them: 'Master, I go hunting'" (Le Guin, 1968, p. 81).

Conclusion

The results of the analysis are revealing in terms of the major role of education in the development of an individual. It is also revealed that language plays a significant role in developing the external world and the individual mind of the learner. The reader comes to understand that Earthsea is created through the use of language (Comoletti, 2001). Moreover, Ged's interactions with his peers as well as his teachers demonstrate that his mental functioning is 'assumed to be inherently situated with regard to cultural, historical, and institutional contexts' (Wertsch, 1991, p. 159).

It is clear from the instances illustrated within the study that Ged's maturation not only derives from his mental functioning but also sociocultural settings. The importance of education prevails throughout the study since it is education which best equips the learners with substantive knowledge as well as the necessary skills which they need in real life. Education will help individuals to pursue their own goals, to mature, and to participate in the community as autonomous individuals. Ged, who is observed lacking the necessary qualifications and accordingly driven into some difficult situations throughout the novel, manages to mature by interacting with his immediate environment. However, there is more than that: Ged is also supported by decent educational activities and institutions. Therefore, education seems to serve as a social role. Indeed, Dewey (1916, p. 3) emphasizes the 'social continuity of life' which has attracted the attention of philosophers for many years.

REFERENCES

- Baker, D. F. (2006). What We Found on Our Journey Through Fantasy Land. *Children's Literature in Education*, 37 (3), 237-251.
- Bittner, J. W. (1984). *Approaches to the Fiction of Ursula K. Le Guin*. Ann Arbor: UMI.

Tıkız, G. ve Çubukçu, F. (2016). The Act of Wizardry and the Development of a Wizard within a Constructivist Perspective: Ursula Le Guin's "A Wizard of Earthsea". *Humanitas*, 4(8), 323-341

Comoletti, L. B., & Drout, M. D. C. (2001). How They Do Things with Words: Language, Power, Gender, and the Priestly Wizards of Ursula K. Le Guin's Earthsea Books. *Children's Literature*, 29, 113-141. Retrieved from <<http://search.proquest.com/docview/195583904?accountid=10527>>

De Bolt, J. (1979). A Le Guin Biography. *Ursula K. Le Guin: Voyager to Inner Lands and to Outer Space*. Port Washington, NY: Kennikat.

Dewey, J. (1896/1975) The Reflex Arc Concept in Psychology, in: J. A. Boydston (Ed.) *John Dewey: The Early Works*, Vol. 5. Carbondale: University of Southern Illinois Press.

----- (1916). *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. New York: Macmillan.

----- (1938). *Experience and Education*. New York: Macmillan.

Dunn, L. (2002). Theories of Learning. *Learning and Teaching Briefing Papers Series, Oxford Centre for Staff and Learning Development OCSLD*. England: Oxford Brookes University.

Fox, G. (1973). Notes on 'Teaching' a Wizard of Earthsea. *Children's Literature in Education*, 4 (2), 58-67.

Gordon, M. (2009). Toward a Pragmatic Discourse of Constructivism: Reflections on Lessons from Practice. *Educational Studies*, 45 (1), 39-58.

Gruner, E. R. (2009). Teach the Children: Education and Knowledge in Recent Children's Fantasy. *Children's Literature*, 37 (1), 216-235.

Hickman, L. (Ed.). (2009). *John Dewey between Pragmatism and Constructivism*. New York: Fordham University Press.

Jameson, F. (1975). World-Reduction in Le Guin: The Emergence of Utopian Narrative. *Science Fiction Studies*, 2 (3), 221-230.

Jenkins, S. (1985). Growing up in Earthsea. *Children's Literature in Education*, 16 (1), 21-31.

Justice, F. L. (2001). Understanding Ursula K. Le Guin. *Writer's Digest*; 81 (5), 38-39.

Kuznets, L. R. (1985). "High Fantasy" in America: A Study of Lloyd Alexander, Ursula LeGuin, and Susan Cooper. *The Lion and the Unicorn*, 9, 19-35.

Le Guin, U. K. (2012). *A Wizard of Earthsea*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.

McCaffery, L., & Gregory, S. (1984). An Interview with Ursula Le Guin. *The Missouri Review*, 7 (2), 64-85.

Oxford, R. L. (1997). Constructivism: Shape-shifting, Substance, and Teacher Education Applications. *Peabody Journal of Education*, 72 (1), 35-66.

Pennington, J. (2002). From Elfland to Hogwarts, or the Aesthetic Trouble with Harry Potter. *The Lion and the Unicorn*, 26 (1), 78-97.

Tıkız, G. ve Çubukçu, F. (2016). The Act of Wizardry and the Development of a Wizard within a Constructivist Perspective: Ursula Le Guin's "A Wizard of Earthsea". *Humanitas*, 4(8), 323-341

Piaget, J. (1976). *Piaget's Theory*. New York: Springer Berlin Heidelberg.

Rochelle, W. (2001). *Communities of the Heart: The Rhetoric of Myth in the Fiction of Ursula K. Le Guin* (Vol. 25). England: Liverpool University Press.

Stevens, P. M. (1990). *Coming of age in Ursula K. Le Guin's Earthsea*. (Order No. 1341369, Florida Atlantic University). *ProQuest Dissertations and Theses*, 73-73 p. <Retrieved from <http://search.proquest.com/docview/194118153?accountid=10527>>.

Stevens, P. M. (1990). *Coming of Age in Ursula Le Guin's Earthsea*. Unpublished M. A. thesis. College of Arts and Humanities. U.S.A: Florida Atlantic University.

Vanderstraeten, R. (2002). Dewey's Transactional Constructivism. *Journal of Philosophy of Education*, 36 (2), 233-246.

Von Glasersfeld, E. (1989). Cognition, Construction of Knowledge, and Teaching. *Synthese*, 80 (1), 121-140.

Walsh, W., & Le Guin, U. (1995). I Am a Woman Writer; I Am a Western Writer: An Interview with Ursula Le Guin. *Kenyon Review*, 17 (3/4), 192-205.

Wertsch, J. V. (1991). *Voices of the Mind. A Sociocultural Approach to Mediated Action*. Cambridge: MA: Harvard University Press.

Whited, L. A. (Ed.). (2004). *The Ivory Tower and Harry Potter: Perspectives on a Literary Phenomenon*. U.S.A: University of Missouri Press.

AMANDİNE YA DA İKİ BAHÇE ÖYKÜSÜNDEKİ İYİ VAHŞİ MİTİNİN İZLERİ

Rabia TOPAN¹

Öz: Michel Tournier, yapıtlarındaki mitsel gönderimlerin zenginliğiyle tanınır ve mitlerin yeniden yorumlanmasında örnek teşkil eden yazarlar arasındadır. İlk öykü kitabı olan *Çalı Horozu*'nda da birçok mite gönderim yapar. Çocuk izleği yazarın yazınında önemli bir yer tuttuğundan, bu yapıtında birden fazla öykünün kahramanı çocuktur. *Amandine ya da İki Bahçe* adlı öykünün kahramanı da bir kız çocuğudur ve yazar bu yapıtında, bir kız çocuğunun doğal yaşamla karşılaşma serüvenini anlatır. Çocuk kahramanının gözünden uygar toplum ve doğal ortamı betimler. Bu betimlemeler yapılırken yazar, modern dünyadaki, başta eğitim olmak üzere, yanlış gördüğü doğruları eleştirir. Estetik olarak daha güzel bir ortamda bulunmasına karşın, bir çocuğun doğal ortamda daha mutlu olduğunu belirtir. Bu yapıtta yazar, “iyi vahşi”²mitinde anlatılan öz yeterliliğe sahip insan örneğindeki gibi, çocukların yetiştirilmesi gerektiğini ve insanların kendi cennetlerini aramasının önündeki engellerin kalkması gerektiğini salık verir. Dahası, Tournier için cennet olabilecek yerler uygar toplumun dışında kalan bir uzamda olabilir. Amandine, çocukların kuşatıldığı yapay ortamlardan uzaklaşma isteğini ve doğal bir ortamda daha mutlu olduklarını ortaya koyan bir figürdür. Bu yolculuktan bahsederken, Tournier her ne kadar bir çocuğun ergenliğe geçişini anlatsa da, iyi vahşi mitik izlekleri yardımıyla da bu yolculuğun daha iyi nasıl olabileceğine ışık tutar. Bu çalışmada, yapıttaki iyi vahşi mitini mit eleştirisi yaklaşımı ile incelemeyi amaçlıyoruz.

Anahtar Sözcükler: Mit, Mit Eleştirisi, Michel Tournier, Öykü, İyi Vahşi Miti.

¹ Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. rabiatorpan@gazi.edu.tr

² Coğrafi keşiflerin başlamasından, Kara Kanunun (*Codenoir*)* çıkmasına kadar etkisini gösteren bu mit, Avrupalıların bozulan toplumdan kaçıp, kayıp bir cenneti aramasını anlatan ve döneminde çok ses getiren, günümüzde ise bazı yazarlar tarafından kullanılan bir mittir.

*Bu kanun insani hakların hiçe sayıldığı, sömürge ülkelerinden getirilen kölelerin söz hakkı olmayıp, köle sahiplerinin bütün söz hakkına sahip olduğunu açıklayan, köleliği resmiyete döken, altmış maddelik bir kanun belgesidir.

TRACES OF THE NOBLE SAVAGE MYTH IN THE TALE “AMANDINE OR THE TWO GARDENS”

Abstract: Michel Tournier, known for the rich mythical references in his works, is an author who serves as a model for reinterpreting the myths. In his first tale book *The Fetishist*, he refers to several myths. As the theme of child holds a significant place in his literature, there are few children as heroes in this book. The hero of *Amandine or the two gardens* is a female child and the author presents the adventure of this girl, encountering with wild nature. He describes the modern society and wild nature from this female child's perspective. While making these descriptions, the author firstly criticizes modern education and then truths that turn out to be wrong. Even if a child lives in aesthetically nice places, s/he feels happier in wild nature. In this work, the author advises to raise children as autonomous beings as it is explained in the noble savage myth and to remove obstacles in order to encourage them to find their heavens. Moreover, heaven can take place where there is no modern civilization. *Amandine* is a figure for all children who desire going away from artificial environments and who are happier in wild nature. Although Tournier explains the process of a child's entrance into puberty, he also enlightens by showing how this process would be better by using noble savage mythemes. In this regard, this study aims to examine the noble savage in this tale in the light of myth criticism.

Keywords: Myth, Myth criticism, Michel Tournier, Tale, Noble Savage.

Giriş

Ocak ayında aramızdan ayrılan ve gazeteci Bernard Pivot'nun deyimiyle “artık yaşayan en iyi Fransız yazar³” diye anılamayacak olan Michel Tournier, Fransız yazınında çok ses getiren yazarlardan biridir. Yazdığı yapıtlardaki “mit uğultuları” (Tournier, 1977, s. 187) okurların ilgisini çeker ve yapıtlarında yazara özgü bir tat olmasını sağlar. Bu çalışmamızda, yazarın ilk öykü kitabı olan *Çalı Horozu*'ndaki (*Le coq de bruyère*, 1978) *Amandine ya da İki Bahçe* (*Amandine ou les deux jardins*) öyküsündeki iyi vahşi mitinin (mythe du bon sauvage) yapıttaki mitik izleklerini (mythème) mit eleştirisi (mythocritique) yaklaşımıyla incelemeyi amaçlamaktayız. Bu yaklaşımla ilgili yeterince kaynak bulunmadığı kanısında olduğumuzdan, kısaca bu yaklaşımın özelliklerinden bahsetmeye çalışacağız.

Mit eleştirisi olarak dilimize çevrilsede aslında bir mit eleştirisinden (critiquedumythe) ziyade, Brunel'nin de ifade ettiği gibi “mit ve metnin yapısındaki benzeşimle (analogie) ilgilenen” (1992, s. 67) bir yaklaşımdır *mythocritique*. Bu yaklaşım, Gilbert Durand tarafından Charles Mauron'un ruh çözümsel eleştirisine (psycocritique) karşı öne sürülmüştür. Durand mit eleştirisi adını ilk kullandığı makalesinde, incelediği eserin ruh çözümsel

³ Le Huff Postavec AFP «L'écrivain Michel Tournierest mort à l'âge de 91 ans ». Erişim tarihi: 06 Nisan 2016, http://www.huffingtonpost.fr/2016/01/18/michel-tournier-mort-91-ans_n_9011410.html.

eleştirisini de yapar ve bunun basit bir eleştiri olduğunu vurgular. Sonrasında, Charles Mauron'u eleştirdiği noktaları ve bu yeni yaklaşımın neden gerekli olduğu üzerinde durur. Durand'a göre "kişisel mitler"⁴ eseri kapsamlı olarak incelemekte yetersiz kalır ve edebi bir tutum için, bencillik (égoïsme) veya benlikçilikten (égotisme) çok daha güçlü motifler olması gerekmektedir. Bu da mitlerle mümkündür ve "egonun kaprislerine verilenden çok daha üst bir yetkiyi mitlere vermek gerekir" (Durand, 1972, s. 84). Durand'ın görüşüne göre, mecazi olarak anlatmak gerekirse, eleştiri yaparken kişilerin gölgelerini kovalamaktansa, bir güneş gibi olan mitlerin bütün eserlere yayılmış ışınlarının peşine düşmek gerekir. Bu yüzden, "mit eleştirisinin bize çağırısı yalnızca bir mit avıdır" (Durand, 1996b, s. 230). Sanatçının görevini "mitleri ölümden kurtarmak" (Tournier, 1977, s. 183) olarak gören bir yazarın kitaplarında mit avı yapmak aslında çok da zorlu bir uğraş değil gibi görülmektedir; ancak, bu yeraltından su çıkarmak gibi en dipte saklı mitleri de arayıp bulmayı gerektiren bir çalışmadır. Bizde ilkel yaşam mitinin eserdeki kalıntılarını çıkarmak için Michel Tournier'nin *Çalı Horozu* adlı kitabındaki bir öyküyü ele aldık. Bu uğraş için gerekli olan mitik izlekleri belirledik ve bu izlekler üzerinden öyküleri incelemeyi amaçladık.

1. İyi Vahşi Miti (Mythe du bon sauvage)

Öyküleri incelemeden önce, izlerini arayacağımız mitin üzerinde kısaca durmanın faydalı olacağını düşünmekteyiz. Bu mit, özellikle deniz aşırı yolculukların başlaması ve ilkel (primitif) topluluklarla karşılaşılmasıyla ortaya çıkmıştır. Aydınlanma çağında, Tahiti'nin keşfinden sonra bu mit daha da bir önem kazanmış ve dünya üzerinde cennetimsi bir yaşam ütopyasıyla bu yolculuklar hız kazanmıştır. Bu mitin temelinde, insanlar ne kadar ilk (ilkel) insanlar gibi yaşarsa o kadar mutlu olabilecekleri ve gelişmiş toplumun getirdiği yozlaşmayı ancak böyle bir doğal yaşam ile aşabilecekleri inancı yatmaktadır. Mircea Eliade'a göre "ilkel yaşam miti Altınçağ mitinin nöbet değiştirmiş ya da uzatılmış halidir" (1957, s. 69) ve bu mitin temelinde, doğaya uygun yaşayan ideal insan (l'état d'homme) gibi hayat sürdürmek ve dünya üzerinde cenneti yaşamak vardır. Özellikle Rousseau'nun, "insan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur" (2012, s.4) sözü modern toplum eleştirisini en iyi ifade eden anlatılardandır. Bu mitteden etkilenen en ünlü üç isim Michel de Montaigne, Jean-Jacques Rousseau ve Denis Diderot'dur. Montaigne *Denemeler* adlı eserindeki *Yamyamlar (Des Cannibales)* denemesinde, toplumda görülen rüşvet, yolsuzluk ve haksızlıkların "bir insanın etinin öldükten sonra kızartmaktan ve yemekten çok daha barbarca" (2008, s. 264) olduğunu vurgular ve yozlaşmış bir toplumdansa ilkel bir topluluğun çok daha ahlaklı olduğunu savunur. Rousseau *Emile ya da Eğitim Üzerine* adlı kitabında Emile adlı bir kız çocuğunu doğal bir ortamda, özellikle uygar toplumdan uzakta kendine yeten

⁴ Kişisel mit kavramını ruh çözümsel eleştiriye yanlış bulduğunu ifade etmek için kullanmıştır, zira bu yaklaşıma göre, eser, yazarın hayatını temel alarak incelenmeli ve yazar hakkında detaylı bilgiye sahip olunmalıdır. Bir başka deyişle, eseri incelerken yazar temelli bir eleştiri kullanılır.

bir birey olarak yetiştirmeyi anlatır. Bu eserde yazar, “doğuştan zayıf, her şeyden mahrum doğarız, güce ihtiyaç duyarız... Doğuştan sahip olmadığımız ve büyüncü ihtiyacımız olacak her şeyi bize eğitim verir” (2014c, s. 19) der ve çocuğun eğitimini doğal ortamda doğayla uyumlu bir şekilde yapılması gerektiğini savunur. *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kökeni* adlı yapıtta da, Rousseau toplumsal değerlerin ve sanayileşmenin insan üzerindeki olumsuz etkilerinden bahseder ve “ilkel insanın kullandığı tek aracı kendi bedeniyken” (2014a, s. 32) uygar insanların makineleşme nedeniyle kendi bedenlerini acizleştirmesini eleştirir. *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev* kitabını, yakın arkadaşı Diderot’yu hapisanede ziyarete giderken gördüğü ve konusu sanatların ahlaki etkileri ile ilgili bir afişten etkilenerek yazar ve bu yapıtta “bilimler ve sanatlar mükemmele doğru ilerledikçe, ruhlarımızın bozulduğunu” (2014b, s. 18) vurgular. Diderot da *Bougainville Seyahatine Ekler* adlı eserinde sömürgeciliği yaşlı bir Tahiti’li aracılığıyla eleştirir.

Bizim sizdeki imajımıza saygımız var. Ama bizi ve geleneklerimizi bırakın; onlar sizinkilerden çok daha bilge ve onurlu. Sizin işe yaramaz aydınlığımızla, sizin adlandırdığınız, bizim cahilliğimizi takas etmek istemiyoruz. Bizim sahip olduğumuz her şey gerekli ve güzel (1955, s. 13-14).

Diderot, Avrupalıların bu mit için bakir kalan yerleri tahrip edip oradaki yaşamı talan ettiklerinin altını çizer ve bunu haksız bulduğunu yazdığı yapıtla ortaya koyar. Yazarların hepsinin ortak eleştirisi, insanın doğal alanından çıkarılıp yapay bir ortamda yetiştirilmek zorunda bırakılmasıdır. Çünkü insan böyle bir ortamda erdemli olan davranışları kaybeder ve hırs, mülk edinme tutkusu gibi duygulardan ötürü ahlaki yozlaşma yaşar; bunu aşabilmenin en iyi yolunda ilkel insanlar gibi bir yaşam sürdürmek olduğunu ileri sürerler. Bu yapıtları incelediğimizde, bu mitle ilgili doğal pedagoji, ilkel yaşam hülyası, cennet arayışı, doğaya uygun yaşayan doğal insan (l’état d’homme) mitik izleklerinin yapıtta taranması ve bu mitlerin Michel Tournier’nin kaleminde nasıl şekillendiğinin araştırmasını yapmayı amaçladık.

2. *Amandine ya da İki Bahçe*

Çocuk izleği Tournier’nin birçok yapıtında karşımıza çıkar ve ilginç bir savla, çocuğun iki kez sürgün yaşadığını ileri sürer. Mrozowski, Tournier’nin eserlerindeki sürgünü incelediğinde önemli bir tespit saptar: “Ergenlik, çocuğu etkileyen ilk dışlama, ilk acılı olay değildir. Her çocuk, doğumla birlikte anne bedeninden yapılmış bir cennetten çıkarılır” (1999, s. 58). Bir diğer deyişle, ilk sürgünü anne karnından çıkıp “geniş ve korkunç bir çöle” (Tournier, 1978, s. 25) gelmesiyle, ikincisini de çocukluktan ergenliğe geçmesiyle olduğunu söyler. Ayrıca, Tournier her çocuğun androjen olduğunu ve cinsiyetin ergenlikle kazanıldığını iddia eder. Bu yüzden başlangıç miti (le mythe initiatique) yapıtlarında yoğun bir şekilde karşımıza çıkar ve bu öykünün de ana mitidir; ancak içerisinde iyi vahşi miti izlerine de yoğun bir şekilde rastlarız. Yapıt günlük şeklinde yazılmıştır ve küçük bir kız çocuğunun duygularını anlatır. Yapıtta ilk dikkat çeken özellik, öyküde sadece haftanın iki gününde olan olayların anlatılması ve diğer günlerde Amandine’nin ne yaptığı konusunda bir

bilgi verilmemesidir. Bu günler, yani çarşamba ve pazar günlerinin seçilmesinin altındaki sebebi araştırdığımızda, bu günlerin dinlenme günleri olduğunu fark ettik. Fransa’da Çarşamba günü okul eğitiminin yarım olduğu, Pazar da hiç olmadığı bir gündür. Yani yazar, bu ayrıntıyla modern eğitimi eleştirir ve öykünün kahramanının asıl öğrenmesi gereken şeyleri doğal yaşamdan edindiğini belirtir. Zira yazara göre, çocuklara öğretilmesi gereken en elzem şey ergenliktir ve bu öyküdeki başkahraman, ergenliği yabani bir kediyi, Kamicha[te]’yı, inceleyerek bulur. Bu da Rousseau’nun savunduğu doğal pedagojistik izleğinin değişik şekilde uygulanmasıdır. Bu yavru kediyi takip etmesi ile Amandine hayatının en önemli dönemlerinden olan ergenlik hakkındaki bilgiyi de doğadan öğrenmiş olur. Bilinçsiz ve rastlantısal bir izlenimle başlayan bu süreç, onun fiziksel ve ruhsal olgunluğa ulaşma yolundaki bir sürece dönecektir.

Amandine aslında Rousseau’daki Emile’in modern zamandaki halidir. Nasıl ki Rousseau Emile’i uygarlaşmış toplumdan ayırıp doğal ortamda yetiştiriyorsa, Tournier de Amandine’i her şeyin düzen içinde olduğu, modern dünyanın kurallarına göre yaşanan bir ortamdan çıkarır ve ona en önemli öğretileri böyle kazandırır.

Annemin evini ve babamın bahçesini seviyorum. Evin içinde sıcaklık her zaman aynı, yaz ve kış. Her mevsimde, bahçenin çimleri iyi biçilmiş ve de yeşiller. Denilebilir ki, annem evde, babam da bahçede gerçek bir düzen yarışı yapıyorlar (Tournier, 1978, s. 34).

Bu ifadeyle yazar, modern dünyanın mantıklı ama sıkıcı yaşamını göz önüne serer. Böyle bir uzamda çocuğun ilgisini çeken sınırlı uyarıcılar bulunur ve bu yüzden çocuğun öğrenme isteğine sekte vurulur. Rousseau, uygar insanların eğitimi, çocuğa meslek kazandırmak için bir araç olarak gördüklerini; kendisinin ise Emile’i eğitirken “ona öğretmek istediğim en iyi meslek yaşamak” (Rousseau, 2014c, s. 22) olduğunu gözler önüne serer. Tournier’nin de okul günlerinden bahsetmeyip, çocuğun merakı ve ilgilerinin öncelik verildiği boş zamanlarından bahsetmesi, aslında bu zamanların çocuk için hiç de boş olmadığını, aksine, öğrenme gereksiniminin en önemli zamanlarını bu süre zarfında gerçekleştirdiğinin altını çizer. Bu da okulun, Rousseau’nun zamanındaki toplumda olduğu gibi, çocuklara yaşamı öğretmek yerine meslek sahibi yapmak amacını güttüğünü anlarız. Tournier, Amandine’in merakının peşinden gitmesiyle mutluluğu ve iç huzurunu bulacağını anlatmak ister. İyi vahşi mitinde de en önemli olan olgu, kendi kendine yeten bir bireye dönüşmek ve kendi sesini duyabilmektir. Rousseau bu bağlamda ebeveynlerin insana kendi seslerini duymada engel olabildiğini düşünür ve “ebeveynlerin seslerinden önce, doğa insan hayatına seslenmeli” (Rousseau, 2014c, s. 22) diye vurgular. Çünkü doğal ortamda insan kendi sesinin yankısını duyabilmektedir. Tournier de, Amandine’nin en mutlu zamanlarının anne ve babası uyurken olduğunun altını çizer. Zira bu zaman diliminde, kendisi bahçenin öbür tarafını keşfetmekle meşguldür ve merakının peşinden giderken ona engel teşkil eden kimse yoktur. Tournier bir anlamda, Rousseau’nun savını doğrular nitelikte bir

anlatımda bulunur ve Amandine için, doğanın onu çağırması, ebeveynlerinin gözetiminde olmasından çok daha cazip gelir, kendi özgürlüğünü onların olmadığı, duvarın diğer tarafındaki doğal ortamda bulur. Üstelik bu anlatımla yazar, doğanın insan tabiatını çekimine alan bir cazibesi olduğunu ve insan ruhunun doğayla iç içe olma isteğini gözler önüne serer.

Amandine'nin vahşi yaşama olan ilgisi aslında kedisi Claude'un çok yavrulamasından sonra, annesinin kedi yavrularını evde barındırmak istememesiyle başlar. Bunun üzerine, Amandine arkadaşlarına bu yavruları vermeye karar verir; ancak hiçbir arkadaşı Kamicha adındaki yavru kediyi istemez. Zira bu kedi diğer kedilere göre daha yabani ve kedi de böyle uygar bir ortama ayak uyduramadığından duvarın öbür tarafına, uygarlığın uzanamadığı bir yere kaçar. Claude, anne kedi, duvarın öbür tarafında kalan yavrusunu beslemek için iki duvar arasında bir hayat sürdürmeye başlar. "Onun [Claude'un] birbirine dokunmayan iki hayatı var, biri duvarın ötesinde, diğeri bizimle babamın bahçesinde, annemin evinde" (Tournier, 1978, s. 38). Claude, anneliğin verdiği merhametle, yavrusunu doğal ortamda başıboş bırakmak istemez, ama sahip olduğu konfordan da vazgeçemediği için duvarın ötesinde yaşamaya cesaret edemez ve bölünmüş bir hayat yaşamaya başlar. Amandine kedisini betimlerken, aslında içinde bulunmuş olduğu ruh durumu hakkında da bize bilgi verir, çünkü o da ailesinin düzenli yaşamından hoşnut olsa da duvarın ardındaki yabancı hayatı merak eder, bu da onu *arafa* bırakır. Bu arada kalmışlık Diderot'nun savunduğu tezi hatırlatır; ona göre medeniler için ilkel yaşam sadece bir hülyadan ibarettir. Amandine'nin yaşadığı bu arada kalmışlık hissi Diderot'nun bu görüşünü kuvvetlendirir. Ayrıca, kedisi Claude yavrusu için bile olsa, vahşi hayatta yaşamda kalma mücadelesine girmeye cesaret edemez. Çünkü bulunduğu ortamda ona sunulan hizmetten dolayı evcil hale gelir ve doğal yaşamda hayatta kalma yetilerini kaybeder. Diderot, bu yüzden uygarlar için iyi vahşi mitini, deyim yerindeyse, bir fantezi gibi görür, zira edinilmiş alışkanlıklar, medeni dünyadaki konfor insanı gevşeklige ve belli bir düzende yaşamaya alıştıtır. Ancak vahşi hayatta, tam bir uyanıklık hali ve duyularını iyi kullanabilme yetisinin bulunması gerekir. Amandine her ne kadar bu hayattan hoşnut kalsa da, o da öykünün sonunda evine geri döner. Her ne kadar, orası onun için kayıp bir cennet olsa ve hatta tekrar böyle bir cennete kavuşacağını umsa da, bir medeni olarak bağlı olduğu yerden de kopamayarak eski düzenini seçer. Bir röportajda Tournier, Amandine karakterinin duvarın ötesine geçmesini şu şekilde betimler: "Metafizik nedir? Meta duvarın öbür tarafı için kullanılabilir, fizik de duvardır. Metafizikçi geçeceği duvarın ötesini görmeye cesaret eden kişidir. Amandine metafiziktir, Platon'dur, Ariston'dur, Plotin'dir, Saint Thomas'dır. Onlar duvarın ötesine gittiler, sarsıcı şeyler gördüler. Daha sonra insanların arasına döndüler, ama bildiler ki hiçbir şey eskisi gibi olmayacak" (Redfern, 1996, s. 30). Bu yolculuk Amandine için bir bilgi kazanımı olsa da bağlı olduğu bir yapı olduğu için duvarın ötesinde yaşamak sadece bir hayal olarak kalır. Amandine için "hiçbir şey eskisi gibi" olmasa da, bulunduğu ortamı değiştiremez.

Amandine için Kamicha ile yakın olmak, onun dünyasına girmek o kadar önemli bir hale gelir ki, durmadan onu gözlemler ve ona nasıl yaklaşacağını düşünür. Bu da duvarın öbür tarafını daha kıymetli hale getirir. “İnanıyorum ki, orda başka şeyler var, bir bahçe, bir ev belki de, Kamicha’nın evi ve bahçesi. İnanıyorum ki, onun cennetini tanısaydım, onun arkadaşlığını kazanmayı daha iyi bilirdim” (Tournier, 1978, s. 39). Amandine, Kamicha için duvarın ötesini bir cennet gibi hayal eder ve bu cennete ulaşmaktaki en büyük engel olarak da aradaki duvarı görür. Bu duvarın varlığı, onun cennete ulaşmasına engel olur ve onun için bir sorun teşkil eder. Montaigne, insanların önündeki engellerin sınırlar olduğunu söyler. Tournier de ise bunu gerçekleştiren şey duvarlardır. Çünkü aynı eserde farklı bir hikâye olan *Âdem Ailesi* adlı öyküde de, duvar cennete ulaşmada bir engel olarak görünür. Nasıl Montaigne sınırların kalkmasını isterse, Tournier de duvarların kalkmasını ister. Ayrıca öyküde bu aşamaya kadar Amandine kendi içindeki psikolojik engeli aşmaya çalışır. O engeli aştığında tek engel olan duvarı aşmak kalır. Onu cennete ulaştıracak engeli de aşmaya karar verir. Ayrıca bu mitin ortaya çıkma sebebi olan dünya üzerinde cenneti bulma düşüncesi, Amandine’de de bulunur. Biraz da çocukluğun vermiş olduğu masumiyetle bu arayışın olumlu sonuçlanacağını düşünür. O cennete ulaşmak için kendisini ruhsal ve bedensel olarak hazırlaması gerektiğini fark eder. Bu engelin aşımından sonra, duvarın arkası şehirli bir kız çocuğunun gözüyle anlatılır. “İşte buradayım, Kamicha’nın bahçesinde. Burada burnuma kadar gelen yüksek otlar var” (Tournier, 1978, s. 41). Amandine, ruhsal olarak kayb olduğu bu ortamda, burnuna kadar ulaşan otlarla fiziksel olarak da kaybolur. Babasının her daim biçilmiş çimlerinden çıkıp, uzamış yabancı otların arasında kalmak, onun içindeki keskin değişimi de ifade eder. Çünkü her şeyi bir düzen içinde görmüşken, doğayı doğal seyrinde görmek, insan izinin kaybolduğu bir ormanda yürümek onu ürkütür. Doğanın karşısında tek olmak da onda bir kaybolmuşluk hissi uyandırır, ancak sonrasında Kamicha’yı bulduğunda, bu ortamla uyum içinde oluşunun onu farklı kıldığını anlar ve onun doğal ortamda çok daha kuvvetli olduğunu düşünür.

Tuhaf bir şey, onu babamın bahçesinde gördüğümünden çok daha büyük, çok daha güçlü buldum... Onu neredeyse tanıyamayacaktım. Başka bir bahçede bulunuyor. Tıpkı krallığındaki gerçek bir prens gibi (Tournier, 1978, s. 41-42).

Tournier burada doğa ile uyumlu yaşayan varlıkların ne kadar kuvvetli olduğunu vurgular ve doğanın insanın öz yeterliliğini ve dayanıklılığını arttırdığını savunur. Rousseau’nun söylediği gibi vahşi insanın tek silahı kendisi olduğundan, Tournier de iyi vahşi mitindeki kendine yeten ve birey olan doğal varlık (insan) imgesini Kamicha aracılığı ile verir. Amandine doğada olan mutluluğunu “babamın ince işlenmiş bahçesinden ve annemin cilalı evinden uzakta büyük bir neşeyle doluyum” (Tournier, 1978, s. 42) diye belirtir. Bu ifadeyle Tournier, mutluluğun iyi bakılmış, düzenli ve temiz bir ev ortamında değil doğada olduğunu vurgular. Rousseau’nun da ifade ettiği gibi, “doğa insanı iyi ve mutlu yapar, ama toplum onu bozar ve sefil kılar. (Rousseau, 1868, s.

131). Bu yüzden, Amandine de doğal ortamla buluştuğunda kendini mutlu hisseder. Orada kendi varlığının farkına varmanın ve kendi benliğinin sesini duymanın verdiği şaşkınlık karşısında ağlamasına rağmen, kendisini mutlu hisseder. Bu kendinin farkına varma serüveninde, insanların doğal ortamlarda yaşama arzusunun nedenleri dile getirilmiş olur. Kamicha iyi vahşiyi simgelerken, Amandine de Rousseau'daki Emile gibi sonradan doğal ortamı tanıyıp seven bir karakteri sergiler. Ancak Emile ile arasındaki en önemli fark, Emile Rousseau tarafından eğitilerek doğal hayata uyum sağlarken, Amandine tamamen bu süreci kendi keşfeder ve kendi isteğiyle bu serüvene atılır. Bu da, Amandine'nin doğa ile uyum içinde öz yeterliliği olan bir birey olması yolundaki en önemli adımdır. Bu yolculuk sonunda Amandine ergenliğe adım atar ve aslında kedinin de dişi olduğunu fark ederek cinsel kimlik gelişimini de tamamlar. Yavru kedinin adını bu yüzden Kamichatte olarak değiştirir.

Bu eserde Amandine'nin ergenliği tamamen doğayı gözlem yoluyla öğrenmesi doğal pedagoji vurgusunu öne çıkarır. Ayrıca Tournier, modern eğitimdeki aksaklıkları gözler önüne serer. Çünkü Amandine, diğer günlerinde heyecan veren bir etkinlikler bulamadığından, sadece okulun olmadığı ya da yarım gün olduğu günlerdeki olayları anlatır. Kendi gözlemleriyle ulaştığı sonuçlar onun için çok daha ilgi çekici olur. Tournier bu mitik izleği kullanırken, eğitimin doğayla özdeşleştirilmesine dikkat çekmek ister.

Sonuç

Michel Tournier'nin yapıtında bir kız çocuğu aracılığıyla uygar toplumu eleştirdiğini saptadığımız bu çalışmada, iyi vahşi mitinin Rönesans çağında kalmadığını, hala etkisini gösterdiğini görürüz. Okulun olmadığı günlerdeki, çocuğun doğal yaşamla olan deneyimlerinin ve bu deneyimler sayesinde duygusal ve kişisel gelişiminin olumlu şekillendiğini fark ediyoruz. Doğanın Amandine'i eğitmesi, ergenliği ve ona özerk bir birey olmasını öğretmesi, doğal pedagojinin Tournier tarafından da önemli olduğu kanısını ortaya çıkarır. Claude'un peşine düşerek geçtiği ve daha önce görmediği yer olan duvarın ötesi, Amandine için bir cennet imgesine dönüşür ve oraya ulaşmak onun için elzem hale gelir. Amandine'in aradığı cennet düzenli, her şeyin tek elden çıkmış gibi tertipli bir yerin aksine doğal, insan elinin değmediği bir uzamda olabilir. Bu yüzden duvarın arkasına geçmek, onun için cennete erişmek kadar değerlidir. Duvarın ötesine ulaştığında Claude için kullandığı betimlemelerle, doğal ortamda, öz yeterlilik kazanmış varlıkların daha güçlü olduğunu fark eder ve Amandine de bu küçük yolculuk sonrası kendine yetebilmeyi ve kendini mutlu edebilmeyi öğrenir. Ancak bu doğal ortam her ne kadar onun için kayıp bir cennet olsa da, medeni dünyaya prangalaşmış olmaktan dolayı, burada barınamaz ve doğal ortamda yaşamak sadece bir fantezi olarak kalır. Bu anlatı ve mitik izleklerin hepsi bizi iyi vahşi mitine götürür ve eserin bu mitle örüntülü olduğunu görürüz. Tournier bu eserde unutulmaya yüz tutmuş bir miti yeniden canlandırarak -kendi deyişiyle- yazar olarak görevini yapar ve eserindeki mitik izleklerle okuması kolay, anlatımı derin bir eser ortaya koyar.

KAYNAKÇA

- Brunel, P. (1992). *Mytho critique. Théorie et parcours*. Paris: PUF
- Diderot, D. (1955). *Supplément au voyage de Bougainville*. Genève: Droz.
- Durand, G. (1972). *Le voyage et la chambre dans l'œuvre de Xavier de Maistre*. In: *Romantisme, Voyager doit être un travail sérieux*, 4, 76-89.
- (1996a). *Introduction à la mythodologie. Mythes et sociétés*. Paris: Editions Albin Michel.
- (1996b). *Champs de l'imaginaire*. Grenoble: ELLUG.
- Eliade, M. (1957). *Mythes, rêves et mystères*. Paris: Gallimard.
- Montaigne, M. de (2008). *Les Essais, Livre I*. (Trad. Moderne: Guy de Perron). LéoGeats.
- Mrozowicki, M. (1999). *Le thème de l'exclusion dans l'œuvre de Michel Tournier*. In: Jacqueline SESSA, *Figures de l'exclu*. Saint-Étienne: Publications de l'Université Saint-Étienne.
- Redfern, W. (1996). *Michel Tournier, Le coq de bruyère*. Cranbury: Associated University Presses.
- Rousseau, J. J. (1868). *Œuvres complètes de J. J. Rousseau*. (Tome quatrième). Paris: Firmin Didot Frères, Fils et Cie.
- (2012). *Toplum Sözleşmesi*. (Çev. Vedat Günyol). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- (2014a). *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*. Édition augmentée, Arvensa Éditions (édition numérique).
- (2014b). *Discours sur les sciences et les arts*. Édition augmentée, Arvensa Éditions (édition numérique).
- (2014c). *Émile ou de l'éducation*. Édition augmentée, Arvensa Éditions (édition numérique).
- Tournier, M. (1977). *Le vent Paraquet*. Paris: Gallimard.
- (1978). *Le coq de bruyère*. Paris: Gallimard.
- Le Huff Post avec AFP «L'écrivain Michel Tournier est mort à l'âge de 91 ans» Erişim tarihi: 06 Nisan 2016, http://www.huffingtonpost.fr/2016/01/18/michel-tournier-mort-91-ans_n_9011410.html.

Araştırma-İnceleme

MODERNİST ROMAN OLARAK AS
I LAY DYING & SESSİZ EV

Yusuf Ziyaettin TURAN¹

Öz: Bu çalışmada, Anglo-Amerikan edebiyatından William Faulkner'ın *As I Lay Dying* (1930) romanı, Türk edebiyatından Orhan Pamuk'un *Sessiz Ev* (1983) romanı ile Batı tarzı modernist roman özellikleri, özellikle "bilinç akışı" tekniği bağlamında karşılaştırılmaktadır. Bu eserlerin çalışmaya konu olmasının sebebi, her iki eserin yazım yöntem ve tekniklerinin bir birisine olan benzerliğidir. Her iki eserde de anlatı, farklı bölümlerde farklı karakterlerin düşünce dünyasının bilinç akışı tekniği ile verilmesiyle oluşturulmuştur. Ne var ki, her iki eser farklı yıllarda ve dönemlerde yayımlanmıştır. *As I Lay Dying* romanı yayımlandığı yıllarda, Batı edebiyat dünyası genel olarak yenilikçi yöntem ve tekniklerin ve kişilerin iç dünyalarının yansıtılmasının ön plana çıktığı yüksek modernist dönemi yaşamakta idi. Ancak Türkiye'de Batılı anlamda modernist eserler çok sonraları, 1970'li ve 1980'li yıllarda görülmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda yayım yılları ve dönemleri göz önüne alındığında Pamuk'un *Sessiz Ev*'inin Faulkner'ın *As I Lay Dying* adlı romanına modernist yöntem ve teknikler bakımından çok benzemesi dikkat çekicidir. Bu durumun başlıca sebebi, çalışmada kısaca değerlendirildiği üzere, Türk edebiyat ve sanat tarihi, modernizm ve postmodernizm süreçlerini Anglo-Amerikan dünyasının gerisinden takip etmiştir. Öyle ki, her iki romanda tespit edilen bu ortak modernist yazım teknikleri sonucunda, yaşadığı dönem ve yazarlık hayatı bakımından Orhan Pamuk'un William Faulkner'ın yazarlık üslubundan etkilendiğini ve *Sessiz Ev* romanında, Faulkner'ın *As I Lay Dying* romanına benzer modernist yazım tekniklerini kullandığını belirtmek yanlış olmayacaktır.

Anahtar Sözcükler: Modernizm, Modernist Roman, Orhan Pamuk, *Sessiz Ev*, William Faulkner, *As I Lay Dying*.

AS I LAY DYING AND SESSİZ EV AS MODERNIST NOVELS

Abstract: In this study, William Faulkner's *As I Lay Dying* (1930), from Anglo-American literature, is compared and contrasted with Orhan Pamuk's *Sessiz Ev* (1983), from Turkish literature, in the context of

¹ Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. yusufz.turan@usak.edu.tr

Western style modernist novel aspects, particularly stream of consciousness technique. The reason these novels are chosen as a subject matter of this study is that both novels have a very similar writing method and form. In both novels, the story is narrated through the different characters' world of thought in different chapters through stream of consciousness technique. Yet, both novels were written in different times and periods. When *As I Lay Dying* was first published, the Western literature world had been living the high modernism period which paid attention foremost to the innovative writing techniques and the inner world of characters. Nevertheless, in Turkey, the novels in the sense of Western modernist style were seen much later, in about 1970's and 1980's. Therefore, when considering the publishing dates, it is very striking that Pamuk's *Sessiz Ev* is very similar to Faulkner's *As I Lay Dying* in the sense of modernist methods and techniques. The main reason for this consequence is – as it has been discussed briefly in the paper – The Turkish Literature and History of Art followed the modernism and postmodernism periods after Anglo-American world. Therefore, as a result of the identified common modernist techniques in the paper as well as his writing career and lifespan, it will not be wrong to state that Orhan Pamuk has been influenced by William Faulkner's writing style and in *Sessiz Ev* he used modernist writing techniques similar to Faulkner's *As I Lay Dying*.

Keywords: Modernism, Modernist Novel, Orhan Pamuk, *Sessiz Ev*, William Faulkner, *As I Lay Dying*.

Giriş

Batı dünyasında, sosyal ve kültürel arka plân olarak modernizm çalkantılı bir dönemi temsil etmektedir. Şüphesiz bunda, modernizmin dönem olarak hüküm sürdüğü 1890 ve 1940'lı yıllar arasında meydana gelen hem bilimsel, hem de Birinci Dünya Savaşı gibi sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda, sonuçları çok vahim gelişmeler etkili olmuştur. Viktorya dönemi eminlikleri, bu dönemde yaşayan sanatçı ve edebiyatçılar için geçerliliğini yitirmiş ve bu eminlikler sorgulanmaya başlanmıştır. Peter Childs bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Onun tarihî ve sosyal arka plânı Yeni Kadının ortaya çıkmasını, İngiliz İmparatorluğu'nun zirve yapmasını ve düşüşünü, eşi görülmemiş teknolojik değişimi, İşçi Partisi'nin doğuşunu, fabrika çizgisinde kitle üretiminin görülmesini, Afrika, Avrupa ve diğer yerlerdeki savaşları içermektedir. Modernizm bu yüzden hemen hemen evrensel olarak değişimin değil, fakat krizin edebiyatı olarak kabul edilir (2008, s. 15-16).

Genel kabul gören bir kavram olarak modernizm, yirminci yüzyılın başında Avrupa ve Amerika'da sanatta, edebiyatta, müzikte ve mimaride görülen bir akımdır. Modernizmin kesin başlangıç tarihî tartışmalı olmakla birlikte, bazı kaynaklar Kraliçe Viktorya'nın öldüğü 1901 yılını vermektedirler (Mackean, 2005, s. 171; Poplawski, 2008, s. 527; Abrams, 1999, s. 210). Batı edebiyatında ismi modernizmle özdeşleşmiş edebî şahsiyetler arasında Joseph Conrad (1857-1924), Virginia Woolf (1882-1941), James Joyce (1882-1941), Ezra Pound (1885-1972) ve T. S. Eliot (1888-1965) akla gelen ilk isimlerdir. Adları

modernizmle bütünleşmiş bu sanatçıların eserleri, yukarıda bahsedilen dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik havasından etkilenmiştir. Onların eserleri bir travma edebiyatını yansıtmaktadır. Eserler biçim bakımından parçalı (fragmented), kopuk ve anırtırmalıdır. Eserlerde pastiş, kolaj, montaj kullanımı yaygındır. Özellikle romanlarda karakterlerin psikolojik durumlarını yansıtan bilinç akışı (stream of consciousness) tekniği ön plandadır.

Poplawski (2008, s. 527), Sanders (2000, s. 506), Habib (2005, s. 627) ve Childs (2008, s. 15) gibi edebî tarihçiler modernizmin başlangıcını 1890'lara kadar götürseler de, yüksek modernizmin benzeri görülmemiş şekilde ve hızda, I. Dünya Savaşı sonrasında geliştiği hususunda hemfikirdirler. 1922 yılı modernizmin zirveye ulaşması açısından önemli bir yıldır. Bu yıl içinde James Joyce'un *Ulysses*'i, T. S. Eliot'ın "The Wasteland" şiiri ve diğer deneysel eserlerle birlikte Virginia Woolf'un *Jacob's Room* adlı romanı yayımlanmıştır. Abrams'a göre savaşın felaketi ahlaki inancı, bütüncüllüğü, Batı medeniyetinin sağlamlığını sarsmıştır ve mevcut edebî biçimlerin, savaş sonrası dünyanın zalim ve uyumsuz gerçeklerini temsil etmede yeterliliği konusunda şüphe doğurmuştur. Örneğin "The Wasteland" şiirinde Eliot standart cümle yapısını, parçalı söylemlerle değiştirmiş ve geleneksel şiir yapısının yerini anlamını okurun kendisinin bulacağı alakasız parçalar almıştır. Benzer şekilde, Joyce *Ulysses* (1922) ve daha radikal biçimde *Finnegans Wake* (1939)'de bilinç akışı tekniği ve diğer yenilikçi anlatı yöntemleri adı altında, daha önceki düz yazı geleneklerini (anlatı sürekliliğini) bozarak, karakterlerin standart temsilinden ayrılmış ve geleneksel cümle yapısını ve bütünlüğünü çiğneyerek alt üst etmiştir (1999, s. 167-9).

Daha farklı ve daha geniş bir bakış açısı ile Tim Woods modernizmin karakteristik özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

1. Evrende ne gördüğümüzden ziyade nasıl gördüğümüzü araştırarak yeni formlar bulma kararlılığı (Örneğin bilinç akışı tekniğini incelemek için realist anlatı yönteminden kopuş; görsel sanatlarda, ışık ve perspektif kullanarak katılık, üç boyutlu nesnelere içeren resimsel derinliği teklif etmekten ziyade, nesnelere devamsız bir dizi, kopuk düzlemler, hepsi seyircilerden eşit mesafede uzak olarak veren Kübizmin çıkışı; müzikte tonu desteklemek amacı ile armoniden vazgeçme).
2. Kavramsallaştırma ve organizasyonun sözde bilimsel usullerine yeni yaklaşımlar getirme; örneğin akılcı ve ilerlemeci toplumun ifadesi olarak modernist mimarının kule bloklarında küp ve silindir gibi temel geometrik şekiller kullanma.
3. Sanatta kolaj yapıları ve edebiyatta parçalanmışlığı ve düşünce ve inanç sistemlerinde önce kabul edilen sistemlerden kopmayı temsil eden, bilinçli olarak devam etmeyen anlatılar gibi ideolojik olarak esinlenen parçalı formların kullanılması.
4. Yapıların kendi oluşturulmalarını, inşalarını ve şekillendirilmelerini izlemeleri; estetik olarak kendilerini yansıtmaları (Örneğin içinde anlatı formları hakkında yorum yapan anlatıcıların olduğu romanlar ya da tuvali üzerinde pürtüklü ya da boş bölümler ile birlikte bitirilmemiş bir resim).

5. Kültürün popüler ve seçici formları arasında belirli bir sınır ayırımının olması (örneğin Karlheinz Stockhausen'ın tonsuz elektronik müziği ile modern caz arasında ya da modern caz ile rock ya da rock ile pop arasında vb.).

6. Batılı olmayan kültüre karşı kademeli artan ilgi, ancak bu yorulmuş geleneksel estetiklerin yeniden canlandırılması şeklinde gerçekleşmesi (örneğin yüzyılın dönümünde avantagard fotoğrafçıların Japon yazıtlarına ilgi göstermeleri ya da Picasso ve Georges Braque gibi sanatçıların Afrikalı maskelerine karşı gösterdikleri hızla yayılan ilgi gibi) (Woods, 1999, s. 7-8).

Yukarıdaki tanımlamalardan anlaşılacağı üzere modernizm genel anlamda yenilikçi, seçkinci ve geleneksel yapılardan kopan bir yaklaşımı temsil etmektedir. Ayrıca, Philip Tew ve Alex Murray (2009, s. 4) modernizmi içinde geliştiği çalkantılı döneme paralel olarak, çok çeşitli alanlarda çok hızlı kültürel değişikliklerin (savaş, teknoloji, ilk feminizmin, radikal estetik yeniliğin, burjuva aile yapısının değişmesi, sınıf düşmanlığı, şehirciliğin büyümesi, toplu basım sektörünün artması ve Viktoryan atalarından farklı olarak okuryazarlık oranının artışı) içinde gelişen bir kavram olarak nitelemektedirler. Ayrıca Tew ve Murray modernizmi özellikle şu şekilde tanımlamaktadırlar:

Yeniye olan vurgusu ile modernizm on dokuzuncu yüzyıl sonundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar, öz bilinçli olarak mevcut gelenekleri kastî olarak yenileme çabasında olan radikal fikirler ve sanat eserleri üreten entelektüel hareket için kapsayıcı bir etiket oldu (2009, s. 208).

1. Batı Edebiyatında Modernizm

Diğer bir eleştirmen Peter Childs, modernizmi edebî akım olarak İngiliz ve İrlandalı John Donne, William Blake, Samuel Taylor Coleridge ve Laurence Stern 'i içine alacak şekilde yenilik ile özdeşleştirmektedir. Ona göre bu tür modernist yazının özellikleri; “radikal estetik, tekniksel deneyci, tarihsel formdan ziyade uzamsal veya ritmik, öz bilinçli yansıtımlı, merkezli bir insan öznesine ve sürekli sorgulamaya karşı gerçeğin belirsizliğine doğru güçlü bir şüphecilik” (2008, s. 19) şeklinde sıralanabilir. Ayrıca Childs, modernizmi genel anlamda geç moderniteye ve modernizasyona karşı estetik ve kültürel tepki olarak görmektedir. Ona göre modernite kavramı kesinlikten uzak, tartışmalı bir kavramdır. Modernist sanatçı ve edebiyatçılar geleneksel anlayışların yerine dışavurumculuk (expressionism), imgecilik (imagism), gerçek üstüçülük (surrealism), fütürizm (futurism), Dadaizm (Dadaism), vortizizm (vorticism), formalizm (formalism), izlenimcilik (impressionism) gibi akımlar çerçevesinde deneysel eserler vermişlerdir (2008, s. 19).

Paul Poplawski dil alanındaki modernizmi kabaca 1890-1939 yılları arasında deneysel ve yenilikçi edebiyat için kullanırken, sanatçıların çoğunun eserlerinde tekniksel deneyciliği kullandıklarını belirtir. Ayrıca Poplawski, modernist roman yazarlarından Henry James'in bilinç süreci, algılamamanın yapısı, anlam ve kimlik konusundaki çalışmalarının kendinden sonra gelen diğer edebiyatçılar için yol gösterici olduğunu söyler (2008, s. 551). Henry James, modernist edebiyatta bilinç akışı olarak bilinen tekniğin öncüsü sayılmaktadır. Aslında ‘bilinç akışı’ olarak bilinen kurgu tekniğini ilk kez Henry James'in psikolog

olan erkek kardeşi William James, *Psikolojinin Prensipleri (The Principles of Psychology)* (1890) adlı kitabında kullanmıştır. Poplawski'ye göre bu dönem psikanalitik romanın altın çağıdır ve James'i takiben yazın sanatında içsel monolog ve bilinç akışı gibi yeni anlatım tekniklerinin yanında, ritmin yenilikçi kullanımı, tekrarlama, sembolizm ve bilinç-bilinç dışının gizli çatışmalarını ortaya koyabilme gibi yaklaşımlar hız kazanmıştır (2008, s. 548-70). Bu duruma ek olarak Sigmund Freud'un psikanaliz alanında getirdiği yeniliklerin, Birinci Dünya Savaşı'nın insanlarda bıraktığı travma etkisiyle birleşmesi sonucu, modernist edebiyat konu olarak bireye ve onun psikolojik hallerine yönelmiştir. Modernist yazarlar eserlerinde betimledikleri roman kişilerinin ruhsal hallerini ve düşüncelerini insanların gerçek hayattaki durumuna benzer olarak "bilinç akışı" tekniğiyle okurlara yansıtmaya çalışmışlardır. Bunun sebebi Poplawski'ye göre bilimde, felsefede ve psikolojik kuramlarda meydana gelen en son gelişmelerden etkilenen sanatçı ve yazarların bilgiyi, algılamayı ve kullandıkları dili sorgulamaları idi. 'Hayatın anlamı nedir?' ve 'Anlamı ilk etapta nasıl yaratıyoruz?' gibi sorular zamanın birçok teknik deneyimini ve konusunu alttan desteklemiştir (2008, s. 567). Bu durum modernizmin temel unsuru olan 'sorgulamacılık' mantığıyla birebir uyumaktadır. Belirtildiği üzere, on dokuzuncu yüzyıl kesinlik ve eminlikleri yirminci yüzyılın başında bilimde, felsefede ve düşünce sisteminde meydana gelen gelişmeler sebebiyle sorgulanmaya başlanmış ve ortaya bir inanç krizi çıkmıştır. Sosyal hayatta ve insan ilişkilerinde görülen bu kaotik yapı, modernist edebiyata da yansımıştır. Özellikle dönemin şiiri ve romanları bu havadan etkilenerek geleneksel anlam ve yapı bütünlüğünden uzaklaşmış, karışık bir anlama ve yapıya sahip olmuşlardır. Bunu, yazın sanatına getirdikleri deneysel, edebî sanat ve yapılarla gerçekleştirmişlerdir. Örneğin geleneksel cümle yapısı, noktalama işaretleri ve büyük-küçük harf kullanımı gibi çeşitli temel noktalar bozuma uğratılmış, anlam açık olmaktan uzaklaştırılmış ve anlam kastı olarak zorlaştırılmıştır.

Özellikle Batı modernist roman sanatında, Joseph Conrad, Virginia Woolf ve James Joyce gibi yazarlar modernist yapı ve teknikleri deneycilik adı altında eserlerinde kullanmalarıyla öne çıkan isimlerdir. Modernist yazar ve sanatçıların dönemin bu kaotik havasını eserlerinde yansıtmaya amacı ve böylece anlamı kastı olarak zorlaştırmaları, belirtildiği üzere, onların 'seçkin' olarak suçlanmalarına neden olmuştur. Çünkü sıradan halk, bu eserleri okumakta ve anlamakta güçlük çekiyordu. J. B. Priestley *Adventures in English Literature* adlı kitabında, modernizmin bu tavrını 'küstahlık ve kibirlilik' olarak tanımlamış ve bu durumun sebebinin genel olarak 1920 ve 1930'larda medya sektöründe meydana gelen gelişmelere bağlamıştır. Ona göre artan popüler basın (dergi ve gazeteler), sinema filmleri, radyo ve yeni icat edilen televizyon gibi medya araçları, modernist yazarlar tarafından gerçek edebiyatın düşmanı olarak görülmüşlerdir. Modernist edebiyatçılar bu gelişmekte olan medya kütlesinin altında ezilmemek için farklı bir şeyler yapmalıydılar. Bu tür değişik medya araçları sıradan halk tarafından kolayca kabul edildiğine göre gerçek edebiyat onlara göre bir şey olmamalıydı. O yüzden modernist sanatçılar kastı

olarak edebiyatı zorlaştırdılar ve bundan gurur duydular (1979, s. 559-560). Ayrıca yukarıda dil yönünden tartışılan, modernist eserlerin insanın bilincine ve bilinçaltına yönelmesi durumunu, Sevim Kantarcıoğlu modernist roman yönünden şu şekilde değerlendirmektedir:

Böylece insanın hem bilinci, hem de bilinçaltı gerçekleri romanın konusu olmuştur. William James'in psikolojik zaman kavramı, geçmişin hâle yön verdiğini, hâlin bilinci ve tecrübenin ışığında değişmeye uğrayarak yaratıcı bir geleceğe doğru aktığını açıklamıştır. Bunun sonucu olarak izlenimci romanda geleneksel romanın kronolojik zaman anlayışı, yerini psikolojik zaman anlayışına bırakmıştır. İzlenimci romanın başkışısının bilinç akışı (stream of consciousness) ve bu akışı oluşturan serbest çağrışımlar, romanın ham maddesini oluşturmuştur (2007, s. 25).

Kantarcıoğlu'nun izlenimci roman olarak nitelendirdiği, modernist romanlarda anlatının 'kişilerin psikolojik durumlarının yansıtılması' şeklinde oluşturulması ve anlatı zamanının kronolojik olarak devam etmemesi durumlarını bu çalışmaya konu olan eserlerde de tespit etmek mümkündür. Sözü geçen tespit ve analizler aşağıda ilgili bölümlerde kısaca ele alınacaktır.

2. Türk Edebiyatında Modernizm

Yukarıda kısa bir değerlendirilmesi yapılan Batı dünyasında görülen modernist anlayışa benzer eserler, Türkiye'de, özellikle edebiyat alanında çok sonraları görülmüştür. Türk edebiyat tarihinde modernizmin başlangıcı, Batı etkisiyle birlikte ancak 1950'li yıllar olmakla birlikte, "[...] yazınsal bir gerçek olarak ancak 1970'lerden sonra fark edilmeye, 1980'lerden sonra anlaşılmaya başlandı" (Gümüş, 2010, s. 54-57). Böylece 1980 sonrası Türk edebiyatı Orhan Pamuk, Oğuz Atay ve Murathan Mungan gibi bir dizi yazara, eserlerinde kullandıkları yeni yazınsal teknikler yönünden, gelenekselci anlayıştan uzaklaşarak "egemen anlayışın dışında yeni arayışlar ve yenilikçi, deneysel biçimler içinde kendilerini gerçekleştirme fırsatı tanıdı" (Gümüş, 2010, s. 95). Ne var ki, yukarıda bahsedilen yazarlar ve özellikle Orhan Pamuk, Türk edebiyatında sadece modernist akımın değil aynı zamanda postmodernist akımın öncülerinden olmuşlardır. Bunun en başlıca sebebi, belirtildiği üzere, Türk edebiyatı modernizmi ancak 1970'li ve 1980'li yıllarda tanımıştır. O dönemde ise Batı'da modernizm çoktan bitmiş yerini postmodernizme bırakmıştır. Dolayısıyla Türk edebiyatı ve yazarları modernizm ve postmodernizm süreçlerini aynı anda yaşamışlardır. Bu da yazarların eserlerinde, örneğin Orhan Pamuk'un bu çalışmada incelenen *Sessiz Ev* isimli eserinde, hem modernist hem de postmodernist özelliklerin aynı anda görülmesine yol açmaktadır. Ancak bu çalışmada, *Sessiz Ev* ve *As I Lay Dying* romanlarında görülen modernist unsurların incelenmesine öncelik verildiği için Pamuk'un belirtilen eserinde yer alan postmodernist unsurlara değinilmeyecektir.

Bu çalışmada, yukarıda kısaca betimlenen Batı tarzı modernist roman özellikleri ve özellikle "bilinç akışı" tekniği bağlamında, İngiliz edebiyatından William Faulkner'in *As I Lay Dying* romanı, Türk edebiyatından Orhan Pamuk'un *Sessiz*

Ev romanı ile karşılaştırılacaktır. Genel anlamda modernizmin ve özellikle modernist roman özelliklerinin öncelikle Batı edebiyatlarında görülmesi sebebiyle, incelemeye *As I Lay Dying* romanı ile başlanacak ve daha sonra *Sessiz Ev* isimli eser ile devam edilecektir. Romanların incelenmesinden sonra ise her iki roman modernist roman özellikleri açısından kısaca kıyaslanarak bir sonuç değerlendirilmesi yapılacaktır.

3. Modernist Roman olarak *As I Lay Dying*

As I Lay Dying romanı yakın zamanda ölmesi beklenen anne Addie için, usta bir marangoz olan oğlu Cash'in bir tabut hazırlamaya koyulmasıyla başlar. Ailenin diğer erkek evlatlarından birisi olan Darl, Cash'in tabut için tahtaları testere ile kesişini şu şekilde aktarmaktadır:

Tepeye ulaştığımda, testere ile kesmeyi bıraktı. Tahta talaşlarının içinde ayağa kalktı ve iki tahta parçasını birleştirmeye koyuldu. Tahtaların kenar yüzeyi keserin bıçağından çıkma pürüzsüz dalgalı izlerin gölgesinden oluşmaktaydı. Cash iyi bir marangozdu (1946, s. 340).

Bu alıntıda dikkati çeken başlıca nokta, Cash'in annesinin tabutunu hazırlaması kardeşi Darl'ın düşünce dünyasından bilinç akışı şeklinde verilmesidir. Takip eden diğer bölümde ise, Cash'in aynı manzarası eş zamanlı olarak yan komşuları Mr. Tull'un eşi Cora'nın bakış açısından aktarılmaktadır:

Başının arkasındaki yastığı pencereden dışarıyı görebilecek şekilde yükseltti ve onun her seferinde keseri ya da testereyi kullanımını duyabiliyorduk. Eğer sağır birisi bile olsaydık bile onun yüzünü görebilir, diğerinin sesini duyabilir, kendisini görebilirdik (1946, s. 342).

İkinci kez komşu Cora Tull'un bakış açısından aktarılan Cash'in tabut hazırlama olayı, daha önceki Darl'ın düşünce dünyasından aktarılmasına benzer şekilde bilinç akışı tekniğiyle verilmektedir. Ne var ki, romanın takip eden dördüncü bölümünde yukarıda iki kez gözlemlenen Cash'in annesine tabut hazırlama durumu üçüncü kez, bu defa Addie'nin gayri meşru oğlu olan Jewel'in bakış açısından tekrarlanır:

Çünkü o orada pençerenin tam altında dikilmekte, şu lanet olası kutuyu çekişmekte ve kesmekte. Böylece onu görmek zorunda kalıyor. Onu izleyerek çektiği her nefesinde onun çekiç ve testere sesine maruz kalıyor. Senin için ne iyi bir tane hazırladığımı gör. Ona başka bir yere gitmesini söyledim. İyi olan Tanrının, onu onun içinde görmek istediğini soruyorum (1946, s. 347).

Böylece aynı olayın -Cash'in annesinin tabutunu hazırlama olayı- üç farklı karakterin düşüncelerinden bilinç akışı şeklinde verilmiş olmaktadır. Bunun sonucunda, aslında aynı olayın farklı karakterlerce farklı bakış açılarıyla değerlendirildiği ortaya çıkmaktadır. Bu durum modernist romanın geleneksel romandan ayrıldığı noktaların başında gelmektedir. Modernist romancılar gelenekselcilerin aksine, olayları çoklu anlatıcılar ve farklı bakış açıları ile değerlendirmenin daha doğru olacağını savunmuşlardır. Çoklu anlatıcılar hususunun modernist romana başka bir katkısı da, modernizmin en önde gelen özelliklerinden birisi olan deneyselliğin ön plana çıkmasına yardımcı olmasıdır. Modernist yazarlar, çoklu anlatıcılar ve hikâyenin zamanda bir ileri

bir geri gitmesi teknikleri vasıtasıyla deneyselliğin doruğuna çıkmasına sebep olmuşlardır. Ayrıca olay örgüsünü karakterlerin düşünceleri bağlamında bilinç akışı tekniğiyle vermeleri, modernist romancının bireysel ve içe dönük tasviri tercih ettiğinin en büyük kanıtı olmaktadır.

Yukarıdaki Cash'ın annesinin tabutunu hazırlamasının üç değişik bakış açısından anlatılmasına benzer şekilde, bir sonraki bölümde önce Darl'ın bakış açısından, baba Anse'nin Jewel'in günlük kazanacağı üç dolarlık geliri kaçırmak istememesi şu şekilde aktarılır:

“Yaşlı bir adam olarak kararsızlığı sevmem” dedi baba. “Üç dolar anlamına geliyor” dedim. [...] Onun gömleğinde hiçbir ter yok. Hiçbir zaman gömleğinde ter izi görmedim. 22 yaşındayken bir kere güneşte çalışmaktan hasta olmuş ve o günden sonra insanlara eğer bir daha terlerse öleceğini söylemiş (1946, s. 348).

Burada oğlu Darl'ın bakış açısından anlatılan Jewel ve Anse arasındaki üç dolar meselesi daha sonra diğer bölümde komşu Cora Tull'un düşünce dünyasından şu şekilde aktarılır:

Bay Tull, Darl'ın onlara beklemelerini rica ettiğini söyledi. Darl'ın dizlerinin üzerine çökerek, onu orada o şekilde bırakması için zorlamasınlar diye yalvardığını söyledi. Fakat hiçbir şey Anse ve Jewel'in o üç doları yapmasına engel olamazdı. Hiç kimse Anse'den farklı davranmasını bekleyemezdi ve yıllarca Jewel'in kendini inkâr ettiğini ve aileden kendisini uzakta tuttuğunu reddedemezdi-beni aptal yerine koyamazlar [...] (1946, s. 352).

Burada Bayan Tull'un düşünce dünyasından, Bay Tull'un özellikle baba Anse'yi nasıl çıkarıcı birisi olarak nitelediği ve üç dolar için yapamayacağı bir şey olmadığını düşündüğü anlaşılmaktadır. Böylece üç dolar meselesi, Cash'ın tabut hadisesinde olduğu gibi farklı kişilerin düşüncelerinden bilinç akışı şeklinde farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiş olmaktadır.

As I Lay Dying romanında görülen başka bir modernist roman özelliği, olay örgüsünün farklı bölümlerde, farklı karakterlerin düşüncelerinden bilinç akışı şeklinde hiç kesintiye uğramadan devam etmesidir. Örneğin on altıncı bölümde, Bay Tull'un bakış açısından evin en küçük çocuğu Verdon'un annesinin tabutunun üzerinde sabahlaması ve Cash'ın havalandırma bacası için tabutun üzerine iki tane hava deliği açması şu şekilde verilmektedir: “Ertesi sabah onu devrilmiş bir dümen gibi uzun gömleğinin içinde yerde yatar buldular ve tabutun en üstünde tam delinmiş delikler ve onların sonuncusunun içinde Cash'ın yeni matkabının bozuk bir şekilde fırlatılmış olduğunu gördüler” (1946, s. 390). Romanın devam eden on yedinci bölümünde ise, Cash'ın tabutu hazırlama sürecinin devamı bu sefer Darl'ın düşünce akışından şöyle aktarılmaktadır:

Pasla, yağla tıkanmış olan hava kulesi bir kütüğün üzerine, is lekesinden bir tarafı tamamen kararmış şekilde, oturtulmuş yanındaki sehpaye, tahtalara ve bitişik dünyaya zayıf ve durgun bir parıltı saçmaktaydı. Zemindeki koyu çentikler siyah bir tuvalde yumuşak solgun bir boyayla yapılmış rastgele lekelerle benziyordu (1946, s. 391).

Bir önceki bölümde Cash'in tabuta havalandırma delikleri açması anlatılırken, bir sonraki bölümden alınan yukarıdaki alıntıda, Cash'in bu deliklere eski, yağlı ve kirli baca kulesi taktığı anlaşılmaktadır. Böylece *As I Lay Dying* romanında olay örgüsü farklı bölümlerde farklı kişilerin düşünce akışından hiç kesilmeden devam ettiği anlaşılmış olmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere modernist romanlar çeşitli anlatım tekniklerini kullanmalarının yanı sıra, olayları karakterlerin düşünce dünyasından bilinç akışı şeklinde verebilmektedirler. *As I Lay Dying* romanında da modernist roman teknikleri açısından öne çıkan özellikler şu şekilde özetlenebilir: Birincisi aynı olay ya da durum eş zamanlı olarak farklı karakterlerin düşünce akışlarından farklı bakış açılarıyla verilmektedir. İkinci olarak, olay örgüsü farklı bölümlerde yine farklı karakterlerin düşünce akışından hiç kesilmeden devam ettirilmektedir. *As I Lay Dying* romanından özetlenen bu modernist özellikler bilinç akışı (stream of consciousness) tekniği çerçevesi içinde değerlendirilmektedirler. Bu çalışmada, Faulkner'ın *As I Lay Dying* romanında görülen modernist unsurların incelenmesinin ardından Türk edebiyatından Orhan Pamuk'un *Sessiz Ev* adlı eseri, yine modernist roman teknikleri açısından değerlendirilecektir.

4. Modernist Roman olarak *Sessiz Ev*

Orhan Pamuk'un ilk olarak 1983 yılında kaleme aldığı *Sessiz Ev* romanı, içinde barındırdığı modernist yazım unsurları ve bu unsurların -yukarıda kısa bir incelemesi yapılan- Amerikan William Faulkner'ın *As I Lay Dying* romanında kullanılan modernist yazım tekniklerine benzemesi açısından dikkat çekicidir. Örneğin *Sessiz Ev* romanının birinci bölümü, *As I Lay Dying* romanına benzer şekilde, romanda Yalova'da ikamet eden büyük hanımın total kâhyası Recep'in bilinç akışı tekniğiyle verilen düşünce dünyasıyla başlar. Recep cüce olması sebebiyle kompleksli ve aynı zamanda kaygılı bir kişiliktir:

Gene başını salladı. Saatime baktım, dokuza beş var. Sonra televizyona baktım; dalmışım, gençlerin kıkırdadıklarını çok sonra farkettim. Ellerindeki gazeteyi görünce korkuyla düşündüm: Aman Allahım, yoksa gene bir resim mi var? Çünkü bir bana, bir gazeteye bakıyorlar, çirkin çirkin gülüşüyorlardı. Aldırma Recep! Ama gene de düşündüm sonra: Bir resim, bazan koyarlar gazeteler; acımasızdırlar; altına da çıplak kadınların ve hayvanat bahçesinde yavrulayan ayların resmini bastıklarında yazdıkları gibi saçma sapan ve haksız bir yazı yazarlar. Birden Nevzat'a döndüm ve hiç düşünmeden, "Nasılsım?" dedim (1983, s. 9).

Bu alıntıdan, öz güveni hayli zayıf ve kişilik bakımından içine kapanmış olan Recep'in gençlerin kendisine ve gazeteye bakıp gülüşmelerinden pek alınmış ve rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca *Sessiz Ev* romanının hemen başından verilen bu alıntı, *As I Lay Dying*'e benzer şekilde, romanın kurgusunun karakterlerin iç/düşünce dünyalarından bilinç akışı şeklinde oluşturulduğunun bir ipucudur. *Sessiz Ev*'in *As I Lay Dying* romanına benzerliği, anlatının karakterlerin düşüncelerinin bilinç akışı tekniğiyle verilmesiyle sınırlı değildir. *As I Lay Dying*'de olduğu gibi *Sessiz Ev*'de bazen anlatı, bir karakterin düşüncesinden bittiği noktada diğer bir karakterin düşüncelerinden devam

edebimektedir. Örneğin birinci bölümün sonunda anlatı, Recep'in eve geç gelmesi, akabinde büyük hanımın ona niçin geç geldiğini sorması ve son olarak Recep'in büyük hanımın yukarıdaki odasından ayrılıp merdivenlerden inmesi şeklinde hiç kopmadan devam etmektedir:

Bahçe kapısını örttükten sonra pancurlar arasından Büyükhanım'ın ışığını gördüm: Ben yatmadan uyumaz. Mutfak kapısından girdim, arkadan kilitledim, dolandım, merdivenleri ağır ağır çıkarken aklıma geldi. Üsküdar'daki evin merdivenleri var mıydı acaba? Hangi gazeteydi o, yarın gidip bakkaldan isteyeyim, sende Tercüman var mı derim, bizim Faruk Bey istiyor derim, tarihçidir, tarih köşesini merak etmiş... Yukarı vardım, odasına girdim, yatağında yatıyor. "Ben geldim, Büyükhanım," dedim. "Aferin!" dedi. "Sonunda evin yolunu bulabildin." "Ne yapayım, film geç bitti." "Kapıları iyi kapadın mı?" "Kapadım," dedim. "Bir şey istiyor musunuz? Ben yatıyorum. Sonra beni uyandırıyor sunuz." "Yarın geliyorlar, değil mi?" "Evet," dedim. "Yataklarını yaptım, odalarını hazırladım." "Peki," dedi. "Kapımı iyi kapa." Kapayıp çıktım. Hemen yatar uyurum. Merdivenleri iniyorum (1983, s. 15).

Sessiz Ev romanın ikinci bölümü ise birinci bölümün bittiği yerden, ancak bu sefer cüce Recep'in değil, büyük hanımın bakış açısından ve düşüncelerinden bilinç akışı şeklinde devam eder. Büyük hanım Recep'in gece o saate kadar serseri gibi dolaşmasını ve eve gelince de sabaha kadar kaygısızca uyumasını şu şekilde eleştirir:

Merdivenleri birer birer indiğini duyuyorum. Bu saatlere kadar sokaklarda ne yapıyor acaba? Düşünme Fatma, iğrenirsin. Ama gene de merak ederim. Kapıları iyi kapadı mı acaba sinsi cüce? Umurunda değildir ki! Hemen yatağına yatacak ve hizmetçinin soyundan geldiğini kanıtlamak için bütün gece horul horul uyuyacak. Dertsiz, tasasız uşak uykusuyla uyu bakalım cüce, uyu da bana kalsın gece. Ben uyuyamam. Uyuyacağımı ve unutacağımı düşünürüm, ama yalnızca beklerim uykuyu, bekledikçe boşuna beklediğimi anlar beklerim (1983, s. 16).

Büyük hanımın düşünceleri vasıtasıyla Recep'in gayri meşru bir çocuk olduğunu ve alt tabakaya ait olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca büyük hanım rahatsız ve uyku sorunu yaşamaktadır. Böylece bilinç akışı tekniyle verilen karakterlerin düşünceleri sayesinde hikâyenin içinde yer alan boşluklar aydınlanmış olmaktadır. Yukarıdaki alıntıda, dikkati çeken başka bir nokta da, *Sessiz Ev* romanında *As I Lay Dying* romanında olduğu gibi modernist bir yazım tekniği olarak aynı olay ya da durumun birden fazla karakterin düşüncelerinden eş zamanlı olarak verilmesidir. Yukarıda önce Recep'in bakış açısından aktarılan büyük hanımın Recep'e yönelttiği kapıları kapatıp kapatmadığı sorusu, daha sonra ikinci bölümün başında büyük hanımın düşünce dünyasında da yorumlanmaktadır.

Sessiz Ev romanında bilinç akışı şeklinde oluşturulmuş anlatı, çalışmanın başında belirtilen modernist yazarların eserlerinde olduğu gibi, karakterlerin düşüncelerinden hiç bir kesintiye uğramadan bir nehrin akışına benzer şekilde gerçekleşmektedir. Öyle ki, büyük hanımın düşünce âleminde kocası Dr. Selahattin'in Yalova'dan İstanbul'a tekrar taşınmak için bir ömür mücadele etmesi, bir akarsu hızında anlatılmaktadır:

Sonra sofradan kalkarken gene gözümün içine bakmadan ve unutmak istediği utanç verici bir günahtan sıkıla sıkıla söz eder gibi dedi ki: Artık İstanbul'a ansiklopedi bitince döneriz Fatma, çünkü bu ansiklopediyle yapacağım inanılmaz işin yanında, İstanbul'daki ahmakların siyaset dedikleri o günlük, küçük saçmalıklar bir hiç kalır, çok daha derin ve büyük bir iş benim burada yaptığım, yüzyıllar sonra bile etkisini sürdürecektir inanılmaz bir görev; bu işi yarıda bırakmaya artık hakkım yok Fatma, hemen şimdi yukarı çıkıyorum, dedi Selâhattin ve hemen yukarı çıktı ve ölümü keşfedene kadar ve keşfinden sonra dört ay inanılmaz acılar içinde kıvrandıktan sonra, ağzından kan gelip ölene kadar o iğrenç ansiklopedisini otuz yıl daha yazdı ve yazdığı için de ben, bir tek bunun için sana teşekkür ederim Selâhattin, böylece, ben yetmiş yıldır burada, Cennethisar'dayım ve senin 'geleceğin İstanbul'u ve Dinsiz Devleti' dediğin günaha batmaktan kurtuldum ben, değil mi, kurtulmuşumdur Fatma, artık rahat uyu... (1983, s. 24).

Yukarıdaki alıntıda büyük hanımın düşüncelerinin hiç kesintiye uğramadan akmasının yanı sıra dikkat çeken başka bir unsur cümleler arasında nokta işaretinin kullanılmamasıdır. Bu da modernist yazarların sıradan ve geleneksel anlatıyı bir kenara bırakıp, noktalama işaretlerini göz ardı etmeleri ilkesi ile bire bir uyumaktadır. Böylece anlatı fiili olarak bölünmeyip, cümleler bir birine bir zincirin halkaları gibi bağlı olmaktadır. Ayrıca bu durum, çalışmada daha önce bahsedilen bilinç akışı tekniğinin bu eserde ne kadar bariz olduğunun da bir göstergesidir.

Sessiz Ev romanında *As I Lay Dying* romanında olduğu gibi her bir bölüm farklı bir karakterin kişisel bakış açısından anlatılmakta ve kurgu bilinç akışı tekniği vasıtasıyla, genelde o karakterin düşünce dünyasının aktarılması şeklinde oluşmaktadır. Örneğin üçüncü bölüm, cüce Recep'in yeğeni Hasan'ın bakış açısından anlatılmakta ve okura onun kişisel düşünce dünyası şu şekilde sunulmaktadır:

Cennethisar'a ya da Danca'ya araba vapuruna yetişmek için önümden hızla geçen kamyonlara ve arabalara bakıyorum ve sanki yalnız olduğumu düşünmek hoşuma gidiyor. Başımdan bir macera geçsin isterdim. Hayatta çok şey var, olabilir ama bekliyorsun işte. Şöyle geliyor bana: Sanki olmasını istediğim şeyler çok yavaş oluyor ve olurken de onları düşündüğüm ve beklediğim gibi olmuyorlar; hepsi sanki beni öfkeliendirmek için ağır ağır geliyorlar ve sonra birden bir bakıyorsun, hemen geçip gitmişler bile. Gelip geçen şu arabalar gibi. Sınırımı bozmaya başladılar, belki birinden biri durur da bu sıcakta yokuş çıkmam diye bakıyorum ama kimsenin seni taktığı yok ki bu dünyada. Şeftalimi memeye başladım, ama oyalanamadım (1983, s. 35-36).

Yukarıda değinildiği üzere *Sessiz Ev* romanında, her bir bölüm bir karakterin bakış açısından ve onun düşüncelerinin bilinç akışı tekniğiyle verilmesiyle beraber, *As I Lay Dying* romanında olduğu gibi, bir karakter birden fazla bölümün anlatıcısı olabilmektedir. Örneğin yukarıda bahsedilen cüce Recep'in yeğeni Hasan, üçüncü, sekizinci, on ikinci, on yedinci, yirminci, yirmi ikinci, yirmi altıncı ve otuz birinci bölüm olmak üzere toplamda sekiz bölümün anlatıcısı olmuştur. Bu duruma benzer şekilde, aynı zamanda romanın karakterleri olan cüce Recep, büyük hanım ve büyük hanımın torunları olan

tarihçi Faruk ve liseli Metin en az beş bölüme anlatıcı olmuşlardır. Daha önce de belirtildiği üzere, *Sessiz Ev* romanında görülen çoklu anlatıcı ve çoklu bakış açısı tekniği *As I Lay Dying* romanındaki benzer bir fonksiyona sahiptir. Birincisi, olay örgüsü bağlamında, anlatının bir karakterin bakış açısından bittiği yerde başka bir karakterin bakış açısı ve düşünce dünyasından devam etmesidir. Böylelikle sadece bir anlatıcının bakış açısına alışık olan geleneksel okur şaşırtılmış olur. *Sessiz Ev* romanında çoklu anlatıcıların ikinci bir fonksiyonu olarak, yukarıda *As I Lay Dying*' kine benzer şekilde, olaylar eş zamanlı olarak, farklı karakterlerin bakış açılarından ve düşüncelerinden arka arkaya verilmektedir:

Ama yeter Fatma, düşünme artık! Yorganımın içinde terlemişim. Aklıma geldi: Cüce anlatıyor mudur? Çocuklar, diyordur, Babaanneniz elindeki o bastonla bizi... Korktum, düşünmek istemedim, uyumak istemedim, ama plajın cumartesi uğultusunu iştirken uyuyamam ki ben! (1983, s. 225).

Örneğin yukarıdaki alıntı, iki yüz on beşinci bölümde, Büyük Hanım'ın düşünce dünyasından aktarılmaktadır. Büyük Hanım'ın evi sahile yakındır. O yüzden mevsimin yaz ve günlerden cumartesi olması sebebiyle, yorgun olmasına rağmen, plajdan gelen gürültü yüzünden uyumamaktadır. Diğer taraftan takip eden iki yüz on altıncı bölümde Büyük Hanım'ın torunu tarihçi Faruk, o sırada bahçede oturmuş yarı uykulu yarı uyanık bir haldedir:

Tuhaf ve meraklı şeyler görürken, görürken birden uyandım ve gördüklerimin rüya olduğunu anlayınca kederlendim. Bana, "Faruk, Faruk!" diye seslenerek başımın çevresinde dönen pelerinli bir ihtiyar görüyordum rüyamda. Galiba, tarihin sırrını söyleyecekti bana, ama söylemeden önce biraz eziyet ediyordu. Her şeyin bir bedeli olması gerektiğine nedense inanan ben, eziyete bilgi için katlanıyor, tuhaf bir utanç duyuyor, biraz daha dişimi sıkayım da şunu öğreneyim, diyordum ki, utanç birden dayanılmayacak gibi oldu ve ter içinde uyandım. Plajın uğultusunu duyuyorum şimdi, bahçe kapısının oradan gelen araba ve motor seslerini (1983, s. 228).

Yukarıdaki alıntıda dikkati çeken en başlıca nokta, anlatının bu noktada geleneksel romanda olduğu gibi bir birini takip eden zaman dilimi içinde gerçekleşmemesidir. Burada anlatı, aynı olayın veya durumun eş zamanlı olarak farklı bakış açılarından değerlendirilerek oluşturulmaktadır. Bir önceki bölümün sonunda, Büyük Hanım'ın içine daldığı derin düşünceler yüzünden ve plajdan gelen gürültü sebebiyle uyuyamadığını belirtilirken, bir sonraki bölümde torun Faruk içinde bulunduğu sıkıntılı ruh halini atmak için içtiği içkinin etkisiyle yarı ayık yarı sarhoş bir şekilde aynı plaj gürültüsünü yorumlamaktadır. Bu şekilde aynı olayın farklı bakış açılarıyla verilmesi önemli bir modernist roman özelliğidir. Modernist yazarlar bunun gibi anlatım teknikleri ile olayları tek bir bakış açısından vermenin yeterli olmayacağı mesajını vermekle birlikte, aynı zamanda geleneksel okuru bu tür yenilikçi yaklaşımlarla şaşırtarak onların sürekli kendi iç dünyalarını ve yaşadıkları çevreyi sorgulamalarına da aracı olmaktadır.

Sonuç

Bu şekilde çalışmada hem *As I Lay Dying* hem de *Sessiz Ev* romanlarının modernist roman özellikleri bakımından kısa bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın başında belirtildiği üzere, her iki romanda tespit edilen bu unsurlar bir birine çok benzemektedir. Bu benzer hususları şu şekilde özetlemek mümkündür. Birincisi, anlatı, her iki romanda da her bir bölümünde farklı bir karakterin düşünce dünyasından oluşturulmaktadır. Diğer bir ifade ile, anlatı farklı karakterlerin farklı bakış açılarının birleşmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak dikkat çeken ortak bir nokta, bazı bölümlerde aynı olay, eş zamanlı olarak ve bir birini takip eden bölümler şeklinde, farklı karakterlerin bakış açısından ikinci kez yorumlanmaktadır. Çalışmada üçüncü ve son olarak tespit edilen ortak nokta ise, her iki romanda da anlatı, karakterlerin düşünce dünyalarının bilinç akışı (stream of consciousness) tekniği vasıtasıyla oluşturulmuş olmasıdır. Bunun sonucunda, her iki romanda ortaya konan bu ortak modernist özellikler genel anlamda modernizmin felsefesine uygunluk göstermektedir. Yazım yılı sebebiyle, öncelikle Faulkner ve daha sonra Pamuk, kullandıkları modernist yazım teknikleriyle geleneksel okuru bir hayli şaşırtmakla beraber onların en dar kapsamda, okuduklarını sorgulamalarını yol açmaktadırlar. Bu nokta çalışmanın başında belirtilen, modernist yazar ve sanatçıların geleneksel bakış açılarına karşı çıkmaları ve çalışmalarında yenilikçiliği akım ve teknikleri savunmalarını desteklemektedir. Diğer taraftan, her iki romanda tespit edilen bu ortak modernist noktalar sonucunda, yaşadığı dönem ve yazarlık hayatı bakımından Orhan Pamuk'un William Faulkner'dan etkilendiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Çünkü çalışmanın başında belirtildiği üzere, Türk edebiyat ve sanat tarihi, modernizm ve postmodernizm süreçlerini Anglo-Amerikan dünyasının gerisinden takip etmiştir. Hatta Batı dünyası modernizmi ve postmodernizmi arka arkaya ve bir birinin devamı olarak sürdürmüşken, Türk edebiyat dünyası modernizmi ve postmodernizmi 1970 ve 1980'li yıllarda aynı anda idrak etmiş ve bu doğrultuda eserler vermiştir. Örneğin bu çalışmanın konusu olan *Sessiz Ev* romanında yukarıda tartışılan modernist teknik ve özelliklerin yanı sıra postmodernist unsurlar da görülmektedir. Ne var ki, bu postmodernist unsurlar özellikler başka bir çalışmaya konu olabileceğinden bu çalışmada üzerinde durulmamıştır.

KAYNAKÇA

- Abrams, M H. (1999). *A Glossary of Literary Terms*. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Childs, P. (2008). *Modernism*. London: Routledge.
- Faulkner, W. (1946). *The Sound and the Fury: & As I Lay Dying*. New York: Modern Library.
- Gümüş, S. (2010). *Modernizm ve Postmodernizm: Edebiyatın Dünü ve Yarını: Eleştiri*. İstanbul: Can Yayınları.

Habib, R. (2005). *A History of Literary Criticism: From Plato to the Present*. Malden, Mass: Blackwell Pub.

Kantarcıoğlu, S. (2007). *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*. İstanbul: Paradigma.

Mackean, I. (2005). *The Essentials of Literature in English, Post-1914*. London: Hodder Arnold.

Pamuk, O. (1983). *Sessiz Ev: Roman*. İstanbul: Can Yayınları.

Priestley, J B. (1979). *Adventures in English Literature*. New York: Harcourt, Brace & World.

Poplawski, P. (2008). *English Literature in Context*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sanders, A. (2000). *The Short Oxford History of English Literature*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Tew, P. ve Murrey, A. (2009). *The Modernism Handbook*. London: Continuum.

Woods, T. (1999). *Beginning Postmodernism*. Manchester: Manchester University Press.

Araştırma-İnceleme

MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN YUNAN İŞGALİNE
BATI ANADOLU'DA EŞKİYALIK VE ASAYİŞİ SAĞLAMA
ÇABALARI¹

Hakan YAŞAR²

Öz: Anadolu coğrafyasında yaşamış olan insanların sosyal tarihine bakılırsa eşkıyalığın yüzlerce yıllık bir geçmişinin olduğu görülecektir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında kurumsallaşmaya başlayan eşkıyalık olayları, 20. yüzyılın başında taşradaki en önemli güvenlik sorunu haline geldi. Birinci Dünya Savaşı'nın kendine özgü koşulları ise eşkıyalık sorununu daha da kronikleştirdi. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'yle birlikte bir yandan İtilaf Devletleri'nin işgalleri başlarken diğer yandan eşkıyalık olayları devam etmekteydi. Bu süreçte galip devletlerin yeni işgallerine gerekçe vermek istemeyen Osmanlı devlet adamları, kırsalda asayiş sağlamak amacıyla eşkıya ve asker firarileri için af çıkardı. Bunun yanı sıra Batı Anadolu'da asayişin sağlanması için devlet ricali daha önce eşkıya ile özdeş gördüğü zeybeklerin dağdan inmesi için büyük çaba sarf etti. Mütareke Dönemi'nde devletin bütün çabalarına rağmen önlenemeyen eşkıyalık olayları Batı Anadolu kırsalında yaşayan insanların can ve mal güvenlikleri açısından başlıca tehdit haline geldi. Söz konusu olaylar bölgenin iktisadî yaşamını da olumsuz etkiledi. Osmanlı Devleti'nin bütün çabalara rağmen eşkıyalık olaylarının önüne geçememesinin temel nedeni Mondros Mütarekesi'nin Osmanlı ordusuna ve kolluk kuvvetlerine getirdiği kısıtlamalardır.

Anahtar Sözcükler: Eşkıyalık, Efe/Zeybek, Batı Anadolu, Mütareke Dönemi.

¹ Bu makale 2015 yılında Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında hazırlanan II. Meşrutiyet'in ilanından Yunan İşgaline Batı Anadolu'da Eşkıyalık (1908-1919) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

²Dr., Gaziposmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
hyasar81@hotmail.com

BANDITRY FROM MUDROS ARMISTICE TO INVASION OF WESTERN ANATOLIA AND THE EFFORTS TO PROVIDE PUBLIC ORDER

Abstract: Considering the social history of people who lived in Anatolia, it can be seen that banditry has hundreds years of history. In addition to this, at the beginning of the institutionalization of the Ottoman Empire in the second half of the 19th century, banditry incidents became the most important security issue in general. The circumstances of the First World War brought more chronic problems of banditry. While the Allied forces began their invasion after the Armistice of Mudros was signed in 1918, banditry incidents were still going on. In this process, Ottoman statesmen did not want to state the reason for the new occupations of the winners, so they declared an amnesty for thugs and army deserters in order to ensure peace in the countryside. Additionally, it was made great effort to ensure peace in Anatolia and to set down the Zeibeks who were seen as identical with the bandits previously. As they could not be prevented despite all efforts, banditry incidents became the main threat to people living in rural areas of Western Anatolia in terms of life and safety. These events also negatively affected the economic life of the region. The basic reason for not being able to prevent banditry incidents despite all efforts was the restrictions imposed by the Armistice of Mudros to the Ottoman Army and police forces.

Keywords: Banditry, Efe / Zeybek, Western Anatolia, Armistice Era.

Giriş

Bu makalede Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi'ni imzaladığı 30 Ekim 1918'den Yunanistan'ın İzmir'i işgal ettiği 15 Mayıs 1919 tarihine kadar geçen altı buçuk aylık süreçte, Batı Anadolu'da yaşanan eşkıyalık olayları ve bu olayları önlemek için alınan tedbirler incelenmeye çalışılacaktır. "*Mütareke Dönemi*" olarak adlandırılan ve Osmanlı Devleti'nin toplam tarihi düşünüldüğünde kısa sayılabilecek bu dönem, devletin bundan sonraki sürecini her açıdan etkileyen birçok gelişmeyi bünyesinde barındırmaktadır. Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin akabinde bir yandan hükümet değişiklikleri yaşanırken diğer yandan halkta ve askerler arasında yıpratıcı bir savaşın sona ermesiyle bir rahatlama olacağı düşünülmüştür. Fakat bu rahatlama mütarekenin hemen ardından başlayan işgallerle hayal kırıklığına dönüşmüştür. Bu doğrultuda Mütareke Dönemi'nde, bir yandan Osmanlı topraklarının işgaline, diğer yandan ise Türk Kurtuluş Savaşı'nın hazırlıklarının başladığına tanık olunmuştur.

Asayişin sağlanmasına her zamankinden daha fazla önem atfedildiği bu dönemin eşkıyalık olayları irdelenirken, başlıca şu sorulara cevap aranacaktır: Mondros Mütarekesi'nin ardından Osmanlı hükümetlerinin asayiş sorununa dair temel yaklaşımları nelerdir ve sorunu çözmek için ne tür tedbirler almışlardır? Mütarekenin asayişe dair maddeleri İtilaf Devletleri tarafından nasıl suiistimal edilmiştir? Mütareke Dönemi'nde Batı Anadolu'da yaşanan eşkıyalık olayları nelerdir ve bunların önlenmesi için ne gibi çözümler üretilmiştir? Batı

Anadolu'nun işgaline giden süreçte eşkıyalık olaylarının iktisadî, siyasî ve toplumsal yaşam üzerindeki etkileri nelerdir? Sıradan Anadolu köylüsü, söz konusu eşkıyalık olaylarından nasıl etkilenmiştir?

Mütareke Dönemi'nde Batı Anadolu'da eşkıyalık konusu ele alınırken mümkün olduğunca birincil kaynaklardan istifade edilmeye çalışıldı. Bu doğrultuda öncelikle arşiv belgeleri ve dönemin gazetelerinden istifade edildi. Bunun yanı sıra anı kitaplarıyla telif ve tetkik eserlerden de yararlanıldı.

Konuya geçmeden önce çalışmada sıkça zikredilecek olan kavramlar hakkında bilgi vermenin yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda öncelikle eşkıya ve eşkıyalık denilince neyin anlaşılması gerektiğinin açıklanması gerekmektedir. “Eşkîya”, Arapça “şeka” mastarının öznesi olan “şaki”nin çoğulu olarak Türkçeye, Arapçadan geçmiş bir isimdir (Şemseddin Sami,1996:118). Sözlük ve ansiklopedilerdeki benzer betimlemelerden hareketle “eşkîya” sözcüğü dağda-kırda yol kesen, hırsızlık yapan haydut, azgın, habis, fesatçı bir insan tipini ifade ettiği söylenebilir.³ Şakilerin yaptığı eylemler, “şekavet” ya da “eşkîyalık” diye tabir edilerek “haydutluk, soygunculuk, her çeşit kötülük içinde olmak, bela ve zillete düşmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁴

Eşkîyalık konusu, tarihçilerden toplum bilimcilere ve edebiyatçılara kadar çok geniş bir yelpazede, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde çalışan farklı araştırmacıların ilgi duyduğu bir konu olmuştur. Bu doğrultuda eşkıyalık farklı açılardan ele alınan bir kavramdır ve eşkıyalığa dair genelde olumlu ve olumsuz olmak üzere iki bakış söz konusudur. Bunlardan ilki, eşkıyalığı yücelten, bir tür direniş olarak gören, toplum ve halk adına haklı bir hareket gibi kabul eden romantik görüş; ikincisi ise eşkıyalığı, devletin çatısı altında, devlete rağmen hareket eden, halkla çatışan ve devletten ziyade halka zarar veren kişi ve grupların yasadışı hareketi olarak kabul eden görüştür. Romantik görüşü savunan ve bunu kuramsallaştıran en etkili isim, ünlü İngiliz tarihçi EricHobsbawm'dur. Eşkîyalık olgusunu sosyal tarih araştırmaları çerçevesinde, geniş çapta ve dünya ölçeğinde ele alan Hobsbawm, bu doğrultuda

³ Farklı kaynaklarda “eşkîya” sözcüğünün tanımı şu şekilde verilmektedir: “Şehir dışında dağlarda yol kesen hırsızlar, şakiler, haydutlar.” (Ayverdi, I, 2006, s. 887); “Dağda, kırda yol kesen hırsızlar, haydutlar, kır uğruları.” (Türkçe Sözlük, I, 1998, s. 430); “Dağ hırsızları, haydutlar.” (Devellioğlu, 2003, s. 238); “Kırsal bölgelerde genellikle çete halinde örgütlenmiş kişilerin silah zoruyla yaptıkları soygun, talan, adam kaçırma, fidye alma ve bu amaçlardan herhangi biri için adam öldürme eylemlerine verilen genel ad.” (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, XI, 1994, s. 404)

⁴ Farklı kaynaklarda “Şekavet/Eşkîyalık” sözcüğü şu şekilde tanımlanmıştır: “Eşkîyalık, yol kesicilik, haydutluk, şakilik; kötü yaradılışlı, kötü iş işleyecek niyette olma, kutsuzluk.” (Ayverdi, I, 2006, s. 2929); “Haydutluk, soygunculuk.” (Türkçe Büyük Sözlük, II, 1988, s. 2082); “Bedbahtlık, bahtı karalık, kutsuzluk; eşkıyalık, haydutluk.” (Devellioğlu, 2003, s. 986); “Her çeşit kötülük içinde olmak; bela ve zillete düşmek; sıkıntıda kalmak; haydutluk, eşkıyalık” (Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat, I-II, 1997, s. 1980).

“toplumsal/sosyal eşkıyalık” kavramını ortaya atmıştır.⁵Hobsbawm'ın eşkıyalığa bakış açısı pek çok araştırmacı tarafından benimsenmekle birlikte ciddi itirazlarla da karşılaşmıştır. Adı geçen yazarın sosyal eşkıyalık hakkındaki görüşlerine dair eleştiriler daha çok onun eşkıyalığa bakış açısının destansı ve sosyal gerçeklikten ziyade romantik olduğu yönündedir. Bu doğrultuda kimi araştırmacılar eşkıyalığa soylu bir direniş yerine toplum düzenini bozan bir tehdit olarak bakmaktadır.⁶

Bununla birlikte Hobsbawm'ın bahsettiği sosyal eşkıyalık ile adî eşkıyalık arasındaki çizgi çoğu kez o kadar ince ve muğlâktır ki, bir eşkıyanın *erdemli bir haydut* mu yoksa *adi bir şaki* mi olduğuna dair hüküm vermek neredeyse imkânsızlaşır. Ayrıca bir şakinin sosyal eşkıya ya da adi bir haydut olduğu, ona kimin gözüyle bakıldığına göre de farklılık arz eder. Zira bir şakiye devlet yöneticilerinin gözünden sosyal eşkıya olarak bakılamayacağı gibi, parası ve eşyası gasp edilen veya bir yakını eşkıya tarafından öldürülen sıradan bir köylü için de söz konusu eşkıya adi bir hayduttan ya da bir caniden öte bir şey değildir.

Her ne kadar literatürde eşkıyalık, genellikle sosyal ve adi eşkıyalık olarak iki temel kategoride ele alınmakta ise de incelenen dönem ve coğrafya açısından buna bir de “siyasî eşkıyalığı” eklememekoğru olacaktır. Zira Mütareke Dönemi'nde, Batı Anadolu'da Rumlar ve Müslümanlar tarafından kurulan çetelerin faaliyetleri göz önüne alındığında bunların gerçekleştirilme amaçları ve hedef aldıkları kitlelerin birbirinden farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu doğrultuda devrin yöneticileri tarafından her iki çete grubuyla mücadelede, değişik yöntemler kullanılmıştır. Bu nedenle Rum çetelerinin gerçekleştirdiği faaliyetlerin ayrı bir çalışmanın konusu olması gerektiği düşünüldüğünden söz konusu çetelerin faaliyetlerine ve bu faaliyetleri önlemeye yönelik tedbirlere makalede yer verilmeyecektir. Ayrıca bu çalışmada konu, eşkıyalık olaylarının en fazla görüldüğü ve efe/zeybek kültürünün yoğun olarak yaşandığı Aydın

⁵ Hobsbawm'a göre toplumsal/sosyal eşkıya, bürokrat ve devlet tarafından suçlu sayılan fakat arasında yaşadığı köylüler tarafından kahraman, yenilmez, intikam alıcı, adalet için savaşan, bazen de özgürlüğün lideri olarak görülen ve her koşulda saygı duyulan, bu yüzden de yardım edilen ve desteklenen kanun kaçağı köylülerdir. Köylülerin kahramanı olan bu insanlar, adalet için mücadele eder, düşkünlerin hakkını arar ve hürriyet kahramanı görüntüsü verir. Tüm bu özellikleri onu her zaman desteklenmesi gereken kanun kaçağı köylüler haline getirir. Betimlenen özelliklerine göre; toplumsal bir eşkıya, ne kendi yetiştığı çevrede ne de başka herhangi bir köyde köylünün elindeki ürüne el koymaz ve alıp kaçmaz (Hobsbawm, 2011, ss. 60-63).

⁶ Eşkîyalık olgusunu “toplumsal tehdit” olarak değerlendirenlerden biri Karen Barkey'dir. Barkey, eşkıyaların kırsal toplumun esas zorbaları olduğunu savunarak; eşkıyalığı, haksızlığa ve adaletsizliğe karşı yapılmış bir direniş hareketi yerine, “halkı ezen bir hareket” olarak görür. O, yerel iktidarı ellerinde tutanlara aracılık eden bu kişilerin iyiliksever olduklarını düşünmemekle birlikte, eşkıyaların mutlaka devlet düşmanı olduklarını da savunmaz. Barkey, kırsal toplumdaki bu eşkıya gruplarının kökenlerini, niyetlerini ve sonunda uğradıkları yıkımı gözler önüne sererek daha az romantik bir eşkıya imgesi sunar. Her ne kadar kökenleri köylü olsa bile eşkıyalar, bir süre sonra köylülere ihanet eden kişiler haline gelebilir, köylere baskınlar yapabilir ve köylerde mezalim derecesine varan suçlar işleyebilir. Dolayısıyla Barkey'e göre eşkıyalar, romantik tanımdaki gibi “ilkel isyancılar” değil, sadece eşkıyadır. Bkz: (Barkey, 1999, s. 22)

vilayeti merkeze alınarak incelenecektir. Bununla birlikte o dönemde Aydın vilayetine bağlı olan Aydın, İzmir, Manisa ve Denizli sancaklarının yanı sıra söz konusu vilayete sınır olan müstakil sancaklar ile diğer vilayetlerde yaşanan eşkiryalık olaylarına da değinilmeye çalışılacaktır.

1. Mondros Mütarekesi'nin Ardından Asayiş Sağlamaya Yönelik İlk Teşebbüsler ve Batı Anadolu'da Yaşanan Eşkiryalık Olayları

Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri ile 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin hükümleri oldukça ağırdı. Toplam 25 maddeden oluşan mütarekenin özellikle 5. 7. ve 24. maddesi dikkat çekiciydi. 5. maddede sınırların denetlenmesi ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli olan askerî birlikler dışında, Türk ordusunun gecikmeksizin terhis edilmesi öngörülmekteydi. 7. maddeye göre ise Müttefikler güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal edebilecekti. Ayrıca 24. maddeye göre Vilayât-i Sitte'de karışıklık çıkması durumunda söz konusu vilayetlerin herhangi bir yeri işgal edilebilecekti.⁷

Osmanlı Devleti açısından Mondros Mütarekesi'nin şartları oldukça ağır olmasına karşın mütarekeyi imzalayan Osmanlı heyetinin başında olan Hüseyin Rauf (Orbay) Bey, mütareke imzalandıktan sonra basına verdiği demeçte oldukça iyimser konuşmuş ve mütarekeden memnuniyetini dile getirmişti. İmzaladıkları mütarekenin ümit ettiklerinin fevkinde olduğunu ifade eden Rauf Bey, "İstiklâl-i devlet, hukuk-u saltanat, izzeti nefs-i millet tamamen kurtulmuştur" dedikten sonra "Yalnız şurası mühimdir ki, memleketimizde asayiş muhafaza etmeliyiz. Aksi takdirde her şeyi kaybetme tehlikesi vardır" (Bayar, I, 1965, s. 96-97) diye eklemişti. Yani Hüseyin Rauf Bey, ülkenin bağımsızlığını, saltanatın hukukunu ve milletin izzetinefsinin devamını asayişin sağlanmasına bağlamaktaydı. Rauf Bey'e göre her şeyin garantisi veya sigortası bu üç heceli "Asayiş" kelimesinde gizliydi. Bu dolaylı olarak şu anlama da geliyordu: "Asayiş berkemal ise ülkenin ve milletin hiçbir şeyi kaybetme ihtimali yok; ama asayiş bîkemal ise ülke ve millet her şeyini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır." (Balkaya, 2008, s. 19).

Rauf Bey'in asayişin teminine bu kadar önem atfetmesi, onu bir varoluş yok oluş mertebesinde görmesi nasıl açıklanabilir? Öncelikle akla gelen Hüseyin Rauf Bey'in kendi imzaladığı mütarekenin muğlak ve suiistimale açık olması nedeniyle İtilaf Devletleri'nin asayişin olmayışını gerekçe gösterip ülkeyi işgale başlayabileceklerini öngörmüş olabileceğidir. Akla gelen bir diğer ihtimal ise ülkede asker kaçaklarıyla eşkıya yüzünden asayişin altüst olması ve buna bir de mütarekenin hemen ardından azınlıkların önlenemeyen taşkınlıklarının meydana gelmiş olmasının onu endişeye sevk etmiş olabileceğidir.

Asayiş bu derece önem atfeden sadece Hüseyin Rauf Bey değildi. Nitekim Rauf Bey'in yukarıda belirtilen açıklamayı yaptığı 2 Kasım 1918 günü Sadrazam Ahmed İzzet Paşa tarafından mülkî ve askerî makamlara çekilen

⁷ Mondros Mütarekesi'nin tam metni için bkz: (Soysal, I, 2000, s. 12-14).

telgrafta da asayişin sağlanması gerekliliğinden bahsedilmekteydi.⁸ Bunun yanı sıra gazeteler de bir yandan hükümetin asayiş sağlama yönündeki söylem ve politikalarını desteklerken diğer yandan halka sükûnet ve itidal telkin ediyordu. Örneğin *Akşam* gazetesi başmakalesinde, İzzet Paşa'nın asayişe olağanüstü önem vererek memlekete en büyük iyiliği yapmış olduğu vurgulanırken, ülkenin sulhtaki başarısının içeride asayişin sağlanmasına bağlı olduğunun altı çiziliyordu. Gazeteye göre memleketin içinde ufak bir yolsuzluğun ve ufak bir gürültünün en ehemmiyetsiz neticesi askerî işgali davet etmekte.⁹

Osmanlı devlet adamlarının ülkede asayiş ve huzurun sağlanarak kanunların tam manasıyla uygulanması hususuna bu kadar önem vermesini gerektirecek birçok sebep vardı. Öncelikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında birliklerinden firar eden on binlerce asker, Anadolu'nun hemen her yerinde kurdukları çetelerle asayiş altüst etmekteydi.¹⁰ Yine birçok yerde eşkıya çeteleri gasp, yağma, ırza tecavüz, köy ve ev baskını, yol kesme, dağa adam kaldırma olayları gerçekleştirilmekteydi. Ayrıca savaş yıllarında kısmen önlenebilen Rum ve Ermeni çetelerinin faaliyetlerinin mütarekenin hemen akabinde hızla artması, iç güvenlik açısından oldukça önemli bir tehditti. Bu açıdan Osmanlı Hükümetinin o dönemde hem "Müslüman" diye tanımlanan eşkıya çeteleriyle hem de siyasî amaçlarla birçok olay çıkaran Rum ve Ermeni çeteleriyle baş etmesi gerekmektedir. Yani mütarekenin akabinde Anadolu'nun birçok yerinde anarşi ve kaos ortamı hakim olmaya başlamıştı. Nitekim Milli Mücadele yıllarında Havran Kuvayı Milliye Heyetinde yer alan Hatipoğlu Fevzi Bey, mütareke sonrasında asayişin, ahalinin ve hükümetin durumunu şu şekilde özetlemekteydi:

Asayiş yok. İnzibat yok. Şekavet son haddinde... Balıkesir'den Edremit'e Edremit'ten Ayvalık'a, Bandırma'dan Gönen vesair mahallere gidip gelmek çok tehlikeli ve soyulmak muhakkak... Hükümet var, otoritesi yok. Âciz ve meskenet içinde. Halk şaşırılmış bir durumda. Maziye bakıyor titriyor, geleceğe bakıyor ürküyor [...] (Kuva-yı Milliye Hatıraları, 2003, s. 139.)

Ülke kırsalının hemen her yerinde asayiş bozucu olaylar gerçekleşmekle birlikte eşkıyalık sorununun adeta kangren haline geldiği Batı Anadolu, asayişsizlik sorunu açısından ön plana çıkmaktaydı. Zira Mondros Mütarekesi imzalandığında bölgedeki dağlarda gezen birçok eşkıya ve asker kaçağı olmakla birlikte, bölgenin ünlü efeleri de dağdaydı. Bunlar arasında ön plana çıkanları ise Demirci Mehmed Efe, Yörük Ali Efe, Kılıoğlu Hüseyin Efe, Kozalaklı Mehmed Efe, Sancaktarın Ali Efe, Mesutlarlı Mestan Efe, Danişmentli İsmail Efe ve Dokuzun Hasan Hüseyin Efe'di (Muslu, 2009, s. 162). Ayrıca bu

⁸ Söz konusu telgrafın tam metni için bkz: (BOA, BEO., 4540/340500; Takvim-i Vekayi, 3 Teşrinisani 1334, s. 3; Anadolu, 3 Teşrinisani 1334, s. 2).

⁹ *Akşam* gazetesinin ilgili sayısına ulaşılacakla birlikte bahsi geçen makale Anadolu gazetesi tarafından aktarılmıştır. Bkz: Anadolu, 3 Teşrinisani 1334, s. 1).

¹⁰ Birinci Dünya Savaşı yıllarında asker firarileri sorunu ve asayiş etkileri hususunda ayrıntılı bilgi için bkz: (Yaşar, 2015, s. 350 vd.).

bölgede yaşayan Rumların taşkınlıklarını günden güne artırması da bölgeyi bir kat daha önemli kılmaktaydı.

Mütarekenin imzalanmasını takip eden günlerde Batı Anadolu'da hükümetin asayîşe dair endişelerini haklı çıkaracak birçok eşkıyalık olayı gerçekleşti. Örneğin Aydın'ın Köşk nahiyesinden üç kişinin evi eşkıya tarafından basılarak para ve eşyaları gasp edildi. Bunun ardından Kızıldere'den Ali'nin evini üç şaki basarak altınlarını gasp etti. Ayrıca Çine'nin Sınırteke köyünden üç Müslüman'ın çadırları sekiz şaki tarafından basılarak paraları gasp edildi ve Nazilli'de Konyalı Hafız Ömer Efendi'nin evini basan eşkıyalar, karısını yaralayıp 500 lira kıymetindeki ziynet eşyasını gasp etti (Anadolu, 4 Teşrinisani 1334, s. 2). Yine Kasım ayı başında Mestan çetesi Birgi nahiye merkezini basarak Nahiye Müdürü İsmail Hakkı Bey'i katletti (Anadolu, 3 Teşrinisani 1334, s. 1).

Gönen Çekirge Mücadele Müdürü Hüseyin Sami Bey, Ticaret ve Ziraat Nezaretine gönderdiği 5 Kasım 1918 tarihli yazısında, eşkıyalık olayları ve asayîşe dair oldukça karamsar bir tablo çizmekteydi. Söz konusu yazıya göre Gönen kazasında ve bilhassa muhacirlerin yaşadığı Gönen, Bandırma ve Balya kazalarında bir-iki yıldır çeteler kurarak eşkıyalık yapan asker firarileri, gasp ve yağma yapmadık Türk köyü bırakmamıştı. Öldürülen nice insanın yanı sıra 1 milyondan fazla paranın gasp edilmesi nedeniyle, köylülerden hali vakti yerinde olanlar kasabaya göç etmeye mecbur kalmıştı. Bütün bunlar üzerine köylerde gasp edecek para kalmadığını gören ve yaptıkları yanlarına kâr kalan eşkıya, köylülerin mahsullerini ve çift hayvanlarını sattırıp paralarını almaya ve önemli köylerin yollarını keserek gelen geçeni haraca bağlamaya başlamıştı. Mütarekenin imzalanmasının ardından genel af ilan edileceğini haber alan ve tamamı Çerkesler'den oluşan söz konusu şakiler, Türk köylerine serbestçe girerek öncelikle iâşe ambarlarında bulunanları ve fakir ahalinin elinde kalan zahireleri toplamaktaydı. Hüseyin Sami Bey, çizdiği bu vahim tablo karşısında eğer bu hale acilen bir çare bulunmazsa, eşkıyaya yataklık etmek mecburiyetinde kalan birkaç köylü dışında tarım yapacak köylü ve kasabalı bulunamayacağı için bir sonraki yıl memlekette açlığın baş göstereceğini belirtiyordu (BOA, BEO., 4543/340669).

Gerek Müslüman çetelerin faaliyetlerinin sürmesi gerekse kasımın ilk haftasında İzmir Rumlarının yaptığı taşkınlıklar, hükümeti ve yerel idarecileri asayîşin sağlanması hususunda bir an önce tedbir almaya yöneltti. Bu doğrultuda mütarekenin imzalanmasından sadece üç gün sonra, Jandarma Umum Kumandanı Refet (Bele) Bey, İzmir'e gelerek eşkıya takibine çıktı (Berber, 1997, s. 98).

Osmanlı Hükümeti, asayîşin sağlanmasına son derece önem atfetmekle birlikte bunu gerçekleştirebilecek vasıtalardan yoksundu. Şöyle ki, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine kırsalda asayîşin temininden sorumlu jandarma erlerinin üçte ikisi ve subayların yarısı ordu emrine verilmişti (Alyot, 1947, s. 286; Beşikçi, 2015, s. 322; Nureddin, 1928, s. 205). Savaş sona erdiğinde ise

mevcut jandarmaların sayısı asayışı sağlamaktan çok uzaktı. Ayrıca İtilaf Devletleri Mütarekenin akabinde, bir yandan ordunun en kısa sürede terhis edilmesi ve silâh altında tutulacak askerin mümkün olduğunca az sayıda olması hususunda baskı yaparken diğer yandan Osmanlı Devleti'nde güvenliğin sağlanması için 50.000 civarında bir jandarma gücünün bulunmasını yeterli görmekteydi (Türkmen, 2001, s. 27, 80). Fakat ilerleyen dönemde bu sayı da çok görüldü. Kaldı ki Osmanlı Devleti'ndeki jandarma sayısı terhislerle birlikte 20.000'e kadar düşmüştü (Alemdar, 3 Mayıs 1335, s. 3). Bunun yanı sıra gerek ülke genelinde gerekse Batı Anadolu'da ordunun terhis edilmeye başlaması ve her geçen gün artan firarlar nedeniyle jandarmanın eksiliğini kapatıp asayışı sağlayabilecek kadar asker de yoktu.¹¹

Anadolu şekavet ateşiyile kavrulmaya başlamışken hem merkezî hükümette hem de Aydın vilayetinin yönetiminde değişiklikler yaşandı. 1913 yılından beri Aydın valiliği yapan Rahmi (Aslan) Bey'in görevden alınmasının ardından 17. Kolordu Kumandanı Nureddin Paşa, 25 Ekim'de vekâleten Aydın valiliğine tayin edildiyse de Tahsin (Uzer) Bey'in valiliğe atanmasıyla bu görevi son buldu (Erdeha 1975, s. 373). 9 Kasım 1918'de göreve başlayan (Köylü, 10 Teşrinisani 1334:1) Tahsin Bey, öncelikle eşkıyalık olaylarını önleyerek asayışı sağlamak için jandarma sayısını artırmaya çalıştı. Bu doğrultuda 13 Kasım'da Aydın Jandarma Alay Kumandanlığından yapılan ilanda silâh altında bulunmayanlardan ahlâken ve bedenen bu iş için uygun olanlarla terhis edilenlerden isteyenlerin jandarma olarak kaydedileceği duyuruldu (Anadolu, 13 Teşrinisani 1334, s. 2). Bunun yanı sıra İzmir'deki Jandarma Okulunu bitirenlerden 180 kişi birliklerine dağıtılarak jandarmanın eksiklikleri tamamlanmaya çalışıldı (Anadolu, 26 Teşrinisani 1334, s. 1). Ayrıca polis ve jandarmanın yetersiz kaldığı yerde 17. Kolorduya bağlı birliklerin de jandarma gibi kullanılması talimatı verildi (Berber, 1999, s. 73-74). Jandarma Umum Kumandanlığı da ordudan terhis edilen ikinci sınıf ihtiyat subayları arasında gerekli şartları taşıyanlardan isteyenlerin, jandarma subayı olarak kaydedileceğini ilan etti (Hukuk-u Beşer, 2 Kânunuevvel 1334, s. 2).

Vilayette bir an önce asayışı sağlamaya çalışan Tahsin Bey'in valilik görevi uzun sürmedi. Çünkü onu bu göreve tayin eden Ahmet İzzet Paşa Hükümeti, o göreve başlamadan bir gün önce, yani 8 Kasım'da istifa etmişti. Ahmet İzzet

¹¹ Suriye Cephesi'nden geri çekilme esnasında mağlup olarak dağılan VIII. Ordu, ekim ayı sonuna doğru ismen ve karargâh olarak İzmir'e taşındıysa da 13 Kasım 1918'de lağvedildi. VIII. Ordu bünyesinden çıkan 17. Kolordu (56. ve 57. Tümenler) ise İzmir'de bırakıldı (Türkmen, 2001, s. 30). Ayrıca 21. Kolordunun lağvedilmesiyle bu kolorduya bağlı Ali Şefik Bey'in komutasındaki 57. Tümen, 17. Kolorduya bağlanarak Antalya'dan Aydın'a nakledildi (Elmacı, 2008, s. 39). Fakat kolorduda terhisler nedeniyle 1310-1313 doğumlu erlerden yalnızca firar etmeyen askerler kalmıştı. Bu nedenle aylarda 6.000'den fazla silahlı er yoktu (ATASE, İSH, 211-47; Apak, 1990, s. 1). Bununla birlikte mevcut birliklerdeki asker sayısı, sürekli artan firarlar nedeniyle günden güne azalmaktaydı (M. Şefik, 1337, s. 8; Gökbel, 2005, s. 42). Nitekim Mütareke imzalandığında 400.000 mevcudu olan Osmanlı Devleti'nin asker sayısının kısa sürede 50.000'in altına düşmesinde terhislerin yanı sıra devam eden firar olayları da etkili olmuştu (Akşin, 2010, s. 194).

Paşa'nın ardından 11 Kasım 1918'de göreve gelen Tevfik Paşa Hükümeti ise devletin en buhranlı ve hatta yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı bir dönemde bu görevi üstlenmişti. Zira Tevfik Paşa sadrazam olduktan iki gün sonra, içlerinde Yunan savaş gemilerinin de bulunduğu İtilaf Devletleri donanması Dolmabahçe önlerine demirledi. Birçok sorunla boğuşmak zorunda kalan yeni hükümetten beklentilerini 11 Kasım'da bir hatt-ı hümayunla bildiren Sultan Vahdeddin'in istekleri arasında, asayişin ihlal edilmemesi için kanunlar dairesinde gerekli önlemlerin alınması da vardı (Ural, 2008, s. 221). Bu doğrultuda 18 Kasım'da programını Meclis-i Mebusana sunan yeni hükümet, emniyet ve asayişin sağlanacağını sükûn ve inzibatı bozanlar hakkında ise derhal gerekli tedbirlerin alındığını belirtti (MMZC, 21 Kânunuevvel 1334, s. 136).

Gerek jandarma sayısını artırmaya yönelik teşebbüsler, gerekse 17. Kolordudan ilave asker talebi asayişin sağlamak için yeterli olmadı. Nitekim Aralık 1918'de Rum çetelerinin gerçekleştirdiği birçok eşkıyalık olayının yanı sıra¹² Müslümanların kurdukları çeteler de hız kesmeden faaliyetlerine devam etti. Aydın vilayetinin söz konusu aya ait eşkıya vukuat raporuna göre bir ayda 41 eşkıyalık olayı meydana gelmişti.¹³

Birçok kişinin evini basıp para ve eşyalarını gasp eden eşkıya, bazen bunlarla da yetinmeyerek ev sahiplerine feci işkenceler yapmaktaydı. Örneğin Karaçam nahiyesinden İbrahim Mehmed'in evini basan dört şaki, ev sahibinin parasını gasp etmekle yetinmeyip kulaklarını da kesti (Anadolu, 4 Kânunuevvel 1334, s. 2). Benzeri bir olay da Manisa'da gerçekleşti. Manisa'nın Muradiye mıntikasındaki Paşadeğirmeni'ne gelen iki şaki, değirmende bulunan Sirozlu Mehmet oğlu İbrahim'i darp ettikten sonra İbrahim'den 500 lira para talep etti. Söz konusu şahsın parası olmadığını söylemesi üzerine şakiler iki kulağını da kesip eline verdi (BOA, DH.EUM.ADL., 44/63). Yine Ödemiş'te iki kişinin evini basan 20 kişilik bir çete, ev sahiplerini soyduğu gibi bunlardan birinin ayaklarını kızgın demirle yaktı (Anadolu, 4 Kânunuevvel 1334, s. 2).

Artan eşkıyalık olayları karşısında İzmir gazeteleri eleştirilerini artırdı. Örneğin Alaşehir ve Salihli kazalarındaki birçok köyün eşkıya baskınına uğraması üzerine *Köylü*, bu baskınlardan sonra jandarmada bir *kıpırdanma* olmadığını belirterek bu duruma acilen bir çare bulunması için Jandarma Alay Kumandanının dikkatini çekmekteydi (Köylü, 20 Aralık 1334, s. 2). *Hür Hukuku Beşer* gazetesi ise okuyucularının gönderdiği şikâyet mektupları doğrultusunda, Kuşadası'nda çarşı içinde dahi hırsızlık ve ahlaksızlığın son

¹² Rum çetelerinin Aralık 1918'de gerçekleştirdiği olaylar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: (Yaşar, 2015, s. 525 vd.)

¹³ Söz konusu olayların 27'sinde olayın faileri en azından o ay içerisinde tespit edilemeyip meçhul kalırken 11'ini Müslüman eşkıya çetelerinin, ikisini Rum çetelerinin, birini ise Kıptilerin gerçekleştirdiği görülmekteydi. Söz konusu eşkıyalık olaylarının 33'ünde mağdurlar, Müslüman ahaliden iken üçünde Rumlar hedef alınmıştı. Bu eşkıyalık olaylarında 10'u Müslüman ve üçü Rum olmak üzere 13 kişi öldürülmüş ve toplam 11 kişi de yaralanmıştı. Bkz: (BOA, DH.EUM.ADL., 44/63; Köylü, 13 Kânunuevvel 1334, s. 2).

dereceye vardığı halde bu duruma hiç kimsenin aldırmadığını belirterek kaymakamı uyarmaktaydı (Hür Hukuk-u Beşer, 30 Kânunuevvel 1334, s. 2). Anadolu kırsalında asayişsizlik günden güne artmasına rağmen buna bir çare bulamayan hükümet, eşkıya ile mücadelede geleneksel yollardan birine başvurarak af mekanizmasını işletmeye karar verdi.

2. Asker Firarileri ve Eşkıyaların/Zeybeklerin Affı

Batı Anadolu'da efe/zeybek kültürü ile eşkıyalık adeta iç içe geçmiş durumdaydı. “Zeybek” kelimesi, 19. yüzyılın başında, Batı Anadolu'da özellikle dağlık yerlerde yaşayan, iyi savaşçı, asayiş ve yolların muhafazasından sorumlu ücretli askerler için kullanılmıştı (Özbek, 1993, s. 545). Her ne kadar zeybeklerden bir bölümü daha önce Kırım Savaşı ve 93 Harbi'ne gönüllü olarak katılmışsa da onlar merkezî otoritenin gözünde birer eşkıya olmaktan kurtulamadı. Bu bakış açısı II. Meşrutiyet'ten sonra da pek değişmedi. Nitekim döneme ait gazetelerin kiminde zeybeklikle eşkıyalık çoğu zaman özdeş kabul edilmekteyken¹⁴ köylülerin en azından bir kısmı için ise zeybekler saygı duyulan ve sevilen birer kahramandı. Birinci Dünya Savaşı sırasında zeybeklerden kurulu çetelerin sayısı asker firarileri ile birlikte çok fazla artmış, 21. Kolordunun takiplerine rağmen bu çetelerin faaliyetleri bir türlü önlenememişti. Hatta savaş yıllarında zeybekler, cüretlerini o kadar artırmıştı ki, kaza ve büyük nahiye merkezleriyle hükümet dairelerini basmak, bir tugay ve kolordu merkezi olan Aydın'da dağa adam kaldırmak *vaka-i adiyeden* olmuştu (M. Şefik, 1337, s. 12).

Osmanlı devlet ricalinin asayişe olağanüstü önem atfettiği Mondros Mütarekesi'nin akabinde de Batı Anadolu dağlarında hâlâ birçok efe ile bunların maiyetinde yüzlerce zeybek bulunuyordu. Bununla birlikte ortalıkta gezen binlerce asker kaçağı, bu çeteler için bulunmaz bir insan kaynağı teşkil etmekteydi. Bu doğrultuda hem İtilaf Devletleri'nin asayiş sorununu bahane ederek olası müdahalelerine mahal vermemek hem de bir an önce kırsalda can, mal ve namus güvenliğini sağlamak isteyen Osmanlı devlet adamları, alınan güvenlik önlemlerinin yanı sıra dağdaki firarileri ve çeteleri düze indirmeye karar verdi. Lakin her açıdan siyasallaşmış ve tamamen Yunanistan'ın emelleri doğrultusunda hareket eden Rum çetelerini teslim olmaya ikna etmek mümkün değildi. Bu nedenle hedef doğrudan Müslüman çeteler, yani zeybekler ve asker firarileriydi. Bunun için Hükümet, Mondros Mütarekesi imzalandıktan hemen sonra, hem asker firarilerini hem de Müslümanlar tarafından kurulan çeteleri teslim olmaya ikna etmek için harekete geçti. Nitekim Dâhiliye Nezaretinden Aydın Vali Vekili Nureddin Paşa'ya gönderilen 31 Ekim 1918 tarihli yazıda Ödemiş ve havalisinde asker firarilerinden oluşan eşkıyalardan “bir maksad-ı siyasi takip edenlerin”¹⁵ bir an evvel eşkıyalıktan vazgeçmeleri için bunlara

¹⁴ Bu minvaldeki yazılara örnek olarak bkz: (Yenigazete, 9 Teşrinisani 1324, s. 1; Ahenk, 27 Temmuz 1327, s. 2; Ahenk, 15 Mart 1327, s. 1; 25 Temmuz 1327, ss. 1-2.)

¹⁵ Nezaretin burada “siyasi amaç taşıyan” eşkıyadan kastının ne olduğu açık olmamakla birlikte Müslümanları hedef alan Rum çeteleriyle, Rumları hedef alan Müslüman çetelerinin belirtildiği

nasihat heyetleri gönderilerek teslim olmalarının sağlanması istendi (BOA, DH.ŞFR.,92/324).

Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi gereğince ordusunu büyük ölçüde terhis etmeye başlamıştı. Bu süreçte Hükümet, firariler sorununu da çözmek istiyordu. Çünkü firariler sorunu çözülmüşse eşkıyalık sorununun çözümünde de büyük ilerleme kaydedilebilirdi. Zira eşkıyanın/zeybeklerin önemli bir kısmı firari ya da bakaya durumundaydı. Bu nedenle Sadrazam Ahmed İzzet Paşa tarafından vilayet, liva ve ordulara çekilen 2 Kasım 1918 tarihli telgrafta ordunun terhisinin kararlaştırıldığı ve terhis esnasında firariler hakkında kanunî takibat yapılmaması gerektiği belirtilerek, zaten firarilerin affına dair bir yasa hazırlanmakta olduğu bildirildi. 3 Kasım'da bu defa Dâhiliye Nezaretinden bütün vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilen bir yazıyla asayiş nokta-i nazarından firarilerin aflarına dair bir kanunun meclise sunulduğu ifade edilip ona göre hareket edilmesi istendi (BOA, DH.ŞFR., 93/15).

Firarilerin affedilmesine dair hükümetin bir kararname hazırlığında olduğunun duyulması üzerine gazeteler, asker kaçaklarını teslim olmaya ikna etmek için yayın yapmaya başladı. Örneğin *Köylü* gazetesi firari askerlere seslenerek;

[...] tekrar askere gitmek yok, niçin kaçtın diye hapse girmek, kurşuna dizilmek yok. Şehirde, köyde, dağda, bayırda her nerede kaçak varsa artık polis varsa kanun takibinden korkmayarak meydana çıkabilir ve serbest iş ve güçleriyle meşgul olabilir.” (*Köylü*, 4 Teşrinisani 1918, s. 1).

Cümleleriyle onları affa uymaya çağırıyordu. Her ne kadar gazeteler teslim olan eşkıya ve firarilerin affedildiğini duyurmakta ve fiili olarak af uygulanmaktaysa da bu konuda henüz bir yasal düzenleme yapılmamıştı. Nihayetinde öncelikle 23 Aralık 1918 tarihli bir “*Afv-ı Umumî Kararnamesi*” çıkarılarak Sultan Vahdeddin'in cülus-ı hümayun tarihi olan 3 Temmuz 1918'den önce işlenen siyasî suçlar affedildi.¹⁶ Bunun ardından ise 25 Aralık'ta “Harb-i Umumi Esnasında Firar ve Tecavüz-i Müddet ve Davete Adem-i İcâbet Cürümlerini İrtikâb Eden Küçük Zabıt ve Onbaşı ve Neferlerin Afvı Hakkında Kararnâme” çıkarıldı. 28 Aralık'ta *Takvim-i Vekayi*'de neşredilerek yürürlüğe giren kararnameye göre söz konusu kişiler, yalnız firar suçundan değil eşkıyalık ve bu kapsamda işledikleri suçlardan da affediliyordu. Bu aftan yararlanmak isteyenler 30 gün zarfında ilgili makamlara başvurmak zorundaydı.¹⁷

Askerî ve mülkî makamlar arasında yapılan yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla firariler için ilan edilen af istenilen sonucu vermemiş ve binlerce asker teslim

düşünülmektedir. Zira “siyasî eşkıya” tabiri daha çok herhangi bir etnik ya da dini amaç güden çeteler için kullanılmaktaydı.

¹⁶ Söz konusu af kararnamesinin metni için bkz: (ATASE, İSH, K.58, G.94, B.94-2; *Takvim-i Vekayi*, 24 Kanunuevvel 1334, s. 3)

¹⁷ Af kararnamesinin tam menü için bkz: (*Takvim-i Vekayi*, 28 Kânunuevvel 1334; s.1; *Müsavat*, 9 Kânunusani 1335, s. 2; *Sulh ve Selamet*, 9 Kânunusani 1335, ss. 1-2; *Serbesti*, 29 Kânunuevvel: 2).

olmayarak firari kalmayı tercih etmişti.¹⁸ Bununla birlikte affın ilanından kısa bir süre sonra zeybeklerden bir kısmı teslim olmaya başladı. 2 Ocak 1919 tarihli Köylü gazetesinin haberine göre zeybeklerin “yüze çıkmak üzere aman diledikleri” işitilmişti ve “[...] Memleketin şeref ve namusuyla oynanan bu günlerde, memleketin asayişini bozuk gösterecek yollara sapmak Türk'üm diyen en aşağılık bir ferдин bile harcı değildir. Efelerimizin bu ince noktayı göz önüne alarak yüze çıkmak istemeleri memleketin iyiliği için pek uygundu” (Köylü, 29 Kânunuevvel 1334, s. 2). Zeybeklerin dağdan indirilerek affedilmesi için daha mütareke öncesinden itibaren zeybekleri düze indirme ve onları devlet ile barıştırma gibi bir görev üstlenen *Köylü* gazetesi, ilk zeybekler teslim olmaya başladıktan sonra bu minvaldeki yazılarının sayısını artırarak adeta zeybekler için yepyeni bir imaj oluşturmaya, onların daha önce yapıp ettiklerini “meşrulaştırmaya” çalıştı.¹⁹

Zeybekleri teslim olmak için ikna etmeye ve hükümetin de onları affetmesini sağlamaya çalışanlar, sadece yerel idareciler ve *Köylü* gazetesi değildi. Bu hususta özellikle ön plana çıkan isim İzmir'in tanınmış ailelerinden Kantarağasızade Ömer Selahattin Bey'di. Hatta Ömer Selahaddin Bey, bu amaçla 22 Kasım 1918'de “*Zeybek*” isimli bir gazete bile çıkarmaya başladı. O, başyazarlığını da yaptığı gazetesinde bir yandan zeybek ve efe kültürünü tanıtmaya çalışırken, diğer yandan da onların mertliklerinden, yiğitliklerinden, peygamberlerine ve padişahlarına olan sevgi ve bağlılıklarından bahsediyordu (Zeybek, 22 Teşrinisani 1334, s. 2-3). Yine Ömer Selahaddin Bey tarafından neşredilen *Efe* gazetesi ise efeleri birer kahraman olarak tanıttıktan sonra “Bizim en büyük efemiz ise, Karakeçili Aşireti Beği Osmancık oğlu kudretlü, kerametlü, Padişahımız Sultan MehmedVahideddin Han Efemiz hazretleridir.” diyerek Sultan Vahdeddin'i “başefe” olarak ilan ediyordu (Efe, 13 Nisan 1335, s. 1).

Zeybeklere dair “eşkiryalıktan” “kahramanlığa” doğru yaşanan bu “soylu dönüşüm” oldukça radikaldi. Zira Çakırcalı Mehmed Efe ve diğer zeybeklerin dağlarda olduğu dönemde cani, katil, şerir, şaki ve türlü kötü sıfatlarla anılan zeybeklerden²⁰ artık “kahraman” olarak söz ediliyordu. Herhalde zeybeklere dair yazılan bu sözler, 1910-1911 yıllarında zikredilseydi, hatta *Zeybek* ve *Efe* isimlerinde gazeteler çıkarılmış olsaydı bu gazeteleri çıkaranlar ve zeybeklere kahraman payesi veren gazeteciler, en azından o dönemin devlet ricalinin ve diğer gazetecilerin hışmına uğramaktan kurtulamazdı.

Zeybekleri düze indirmek için sadece gazete çıkarmakla yetinmeyen Ömer Selahattin Bey, bu defa Ödemiş'in Birgi Yaylası'na giderek onları teslim olmaları için ikna etmeye çalıştı ve *Köylü* gazetesine çektiği telgrafla Adagide köyü taraflarında dağda gezen adı sanı belli zeybeklerden Mustafa Bey Efe ve

¹⁸ Bu hususta yapılan yazışmalar için bkz: (ATASE, İSH, 211-47; ATASE, İSH, K.474, G.95, B.95-1; ATASE, İSH, K.33, G.132, B.132-1; ATASE, İSH, K.12, G.46, B.46-4).

¹⁹ Gazetenin bu minvaldeki yazılarına örnek olarak bkz: (Köylü, 3 Kânunusani 1335, s. 1-2).

²⁰ Bu hususta bkz: (Yaşar, 2015, s. 33 vd.)

altı kızanının silahlarıyla birlikte teslim olacakları müjdesini verdi. Söz konusu telgrafta belirtildiğine göre altı kızanı olan Mustafa Bey, 1 Ocak 1919'da "ata toprağının gözü yaşlı günlerinde dağda gezmekten ve hükümeti zorlu bir iş karşısında bulundurmaktan ise milletin ve padişahın affına dayanarak hükümete bel ve baş vermişti".²¹

Zeybeklerin dağdan indirilmeye çalışıldığı bu dönemde bazı çeteler oldukça ses getirecek vukuatlar işlemekle birlikte,²² İtilaf Devletleri'nin Batı Anadolu'da ve özellikle de İzmir'de olası bir işgaline gerekçe vermek istemeyen yetkililer bütün zeybekler teslim oluncaya dek mücadele etmekte kararlıydı. Bu doğrultuda kimi zaman zeybeklere ellerindeki esirleri serbest bırakmaları için araçlar gönderilirken (Müsavat, 12 Kânunusani 1335, s. 2) kimi zaman ise onları teslim olmaya ikna etmek için nasihat heyetleri kuruldu.²³ Bu teşebbüsler neticesinde Batı Anadolu'da faaliyet gösteren birçok çetenin affedilmek kaydıyla teslim olmak istedikleri dönemin Aydın Valisi Edhem Bey tarafından 20 Ocak 1919'da Dâhiliye Nezaretine bildirilerek bunlar için af iradesi çıkarılması talep edildi ve affedileceklerin isimleri liste halinde sunuldu (BOA, DH.İ.UM.EK., E-113/17). Valiliğin sunduğu listede Yanık Halil İbrahim çetesinden 29, Demirci Mehmed çetesinden üç, Keleş Mehmed çetesinden beş, Sabri çetesinden 15, Poslu oğlu Mestan çetesinden 13, Mustafa Bey çetesinden altı, Çerkes Niyazi çetesinden beş, Kemerdereli Mehmed çetesinden 11 ve Çineli çetesinden sekiz kişi olmak üzere toplam 95 kişi ile bunlara yataklık eden 13 kişinin isimleri vardı (BOA, DH.İ.UM.EK. E-113/17). Bir müddet sonra affedilmek isteyen çetelere yenileri eklendi.²⁴ Valilik ile Dahiliye Nezareti arasında yapılan uzun yazışmalardan sonra²⁵ 8 Şubat'ta Meclis-i Vükela kararı (BOA, MV., 250/34) 9 Şubat'ta ise irade çıkarıldı ve Müslümanlar tarafından kurulan birçok çete ve bunlara yataklık yapanlar affedildi.²⁶ Vali Edhem Bey

²¹ Köylü, 2 Kânunusani 1335/2 Ocak 1919, s. 2; Mustafa Bey çetesinin teslim olmasına dair ayrıca bkz: BOA, DH.EUM.ADL., 44/63

²² Örneğin bölgenin en meşhur çetelerinden olan Poslu Mestan çetesi tarafından ocak ayı başında önce Ahmedli nahiyesinin Gökkaya köyü basılarak 800 altın, 1.000 banknot ve altı okka kadar gümüş para gasp edildi (Köylü, 5 Kânunusani 1335, s. 2). Çete daha sonra ise Kasaba'nın Küçükkaya köyüne gelerek daha geniş çaplı bir vurgun yaptı. Köy ahalisinden toplamda 990 altın, 336 banknot, 10 kısrak at, bir mavzer ve bir tabanca gasp etti (Sulh ve Selamet, 6 Kânunusani 1335/6 Ocak 1919, s. 2); Yine teslim olması için ikna edilmeye çalışılan ve oldukça uzun süredir eşkıyalık yapmakta olan Dokuzun Mehmed çetesi Buldan'ın Süleymaniye köyünü basarak burada iki köylüye işkence ettikten sonra bir miktar altın gasp etti (BOA, DH.EUM.ADL., 44/63).

²³ Söz konusu nasihat heyetlerine dair ayrıntılı bilgi için bkz: (BOA, DH.EUM.6.Şb., 48/21; Köylü, 12 Kânunusani 1335, s. 1; Ahenk, 7 Şubat 1335, s. 2; Sulh ve Selamet, 9 Kanunusani 1335; 2).

²⁴ Bkz: (BOA, DH.EUM.6.Şb., 48/10; BOA, DH.EUM.6.Şb., 48/19; BOA, DH.EUM.6.Şb., 48/21; Müsavat, 8 Kânunusani 1335, s. 2.; Ahenk, 7 Şubat 1335, s. 2; Sulh ve Selamet, 18 Kânunusani 1335, s. 2; Müsavat, 17 Kânunusani 1335, s. 2).

²⁵ Söz konusu yazışmalar için bkz: (BOA, DH.İ.UM.EK., E-113/17; BOA, DH.ŞFR., 96/78; BOA, DH.ŞFR., 96/108; BOA, DH.ŞFR. 96/108).

²⁶ Söz konusu çetelerin affına dair ayrıntılı bilgi için şu belgelere bakılabilir: (BOA, DH.İ.UM.EK. E-113/17; BOA, BEO., 4555/341578; BOA, DH.ŞFR., 96/135).

tarafından teslim olmalarına dair eşkıyaları ikna etmeye yönelik çabalar, halefleri Nureddin Paşa ve İzzet Bey döneminde de devam etti.

Özellikle İtilaf Devletleri tarafından Anadolu'nun dört bir yandan türlü bahanelerle işgal edilmesi ve İzmir'in Yunanistan'a verileceği söylentilerinin iyice artmaya başlaması üzerine, Müslüman çetelerin Rumlar aleyhine girişecekleri herhangi bir hareketin işgal için yeterli bir bahane olacağı düşünüldü. Bu nedenle çetelerin faaliyetlerine son vermeleri için bunlara nasihat edecek insanların gönderilmesi gerektiği Aydın mutasarrıfına hem şifahi hem de yazılı olarak bildirildi. Ayrıca eşkıyalığın mümkün olduğunca ortadan kaldırılması ve mahalli hükümetlerle temasa geçilerek yine nasihatçilerin gönderilmesi gerektiği 30 Mart'ta alay kumandanlıklarına bildirildi (M. Şefik,1337, s. 17). Bu doğrultuda Mart ve Nisan ayında da birçok eşkıyanın teslim olması sağlandı ve bunların affına dair de iradeler çıkarıldı.²⁷ Bu süreçte düze inen efelerin en meşhurları arasında Yörük Ali Efe ve Kılıoğlu Hüseyin Efeler de vardı (Gökbel, 2005, s. 51).²⁸

Hükümetin bütün teşebbüsleri sayesinde Müslüman çetelerin birkaçı hariç diğerleri artık düze inmiş ve sükûnet kısmen sağlanmıştı. Bununla birlikte Batı Anadolu'nun birçok yerinde ve özellikle de sahil kesiminde faaliyet gösteren Rum çeteleri asayişli bozmaya devam etmişti.

3. 1919 Yılı Başından Yunan İşgaline Kadar Batı Anadolu'da Eşkıyalık Olayları ve Bunlara Karşı Alınan Tedbirler

Mütarekenin imzalanmasının akabinde İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı sırasında imzaladıkları gizli anlaşmalar doğrultusunda Osmanlı topraklarını işgal etmeye başladılar. 1918 yılı sonuna kadar İngiltere; Musul, Batum ve Antep'i²⁹ işgal ederken, Fransa; İskenderun, Mersin ve Adana'yı ele geçirdi.³⁰ Üstelik her an Anadolu'nun herhangi bir yerinin ve özellikle de Batı Anadolu'nun işgali tehlikesi vardı. Yukarıda da belirtildiği üzere devlet ricali ise yeni işgallere gerekçe oluşmasını önlemek amacıyla asayişin sağlanmasına son derece önem vermekteydi. Bu doğrultuda Müslümanlar tarafından kurulan birçok çetenin teslim olması sağlanmıştı. Fakat asayişin sağlanması açısından bu da istenilen sonucu vermedi. Zira bölgenin asayişini tehdit edenler sadece zeybekler değildi. Dağlarda hala onlarca asker kaçağı vardı ve birçok yerde yeni derme çatma çeteler türemişti. Ayrıca Rum eşkıya çeteleri şehir merkezlerinde bile türlü suçlar işlemekteydi.

Batı Anadolu'da 1919 yılının ocak ve şubat aylarında eşkıya çeteleri tarafından köy ve ev baskınları, yol kesme, gasp, yağma, dağa kaldırıp fidye alma,

²⁷ Mart-Nisan 1919'da teslim olan eşkıyalar için bkz: (BOA, DH.EUM.AYŞ., 2/64; BOA, MV., 250/103; BOA, DH.EUM.AYŞ., 7/14; Müsavat, 28 Nisan 1335, s. 2; Ahenk, 24 Nisan 1335, s. 2; Müsavat, 30 Nisan 1335, s. 2; Ahenk, 4 Mayıs 1335/4 Mayıs 1919, s. 2).

²⁸ Yörük Ali Efe ve Kılıoğlu Hüseyin Nisan ayı sonunda işledikleri bir vukuat neticesinde tekrar dağa çıktı. Bkz: (Gökbel, 2005, ss. 53-54)

²⁹ Antep daha sonradan Fransız işgaline bırakıldı.

³⁰ Söz konusu işgaller hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: (Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, 1999, s. 71 vd.).

öldürme ve yaralama olayı gerçekleştirildi.³¹ Bununla birlikte en fazla ses getiren olay, Aydın vilayetinin eski valisi Rahmi Bey'in oğlu Alpaslan'ın dağa kaldırılıp fidye alınması hadisesiydi. 12 Şubat 1919'da, Çerkes Ethem ve adamları tarafından İzmir'den kaçırılan sekiz yaşındaki Alpaslan, 23 gün esir olarak tutulduktan sonra yüklü bir fidye karşılığında serbest bırakıldı.³²

Batı Anadolu'da hemen hergün eşkıyalık olayı gerçekleşmekle birlikte bunlardan biri dehşet vericiydi: 24 Şubat 1919'da Soma'nın Heciz³³ köyünü basan Çepni Bacak Mehmed ve beş arkadaşı önce Helvacıoğlu İsmail'in evine girdi ve İsmail'in karısı ile kızlarını öldürdükten sonra para ve eşyalarını gasp etti. Bununla da yetinmeyen şakiler, İsmail'in bir çocuğunu da kesmek üzere bıçağı boğazına dayadığı sırada dışarıdan silah sesi duyulması üzerine telaşa kapıldı. Bunu fırsat bilen çocuk ise kaçmayı başardı. Şakiler bundan sonra da Sarı Mehmed'in evine giderek karısının başına kızgın yağ sürüp yakmak suretiyle işkence ettikten sonra kaçtı. Yapılan takibat neticesinde bu olayların faillerinden olan Çepni Bacak Mehmed öldürülürken diğer arkadaşları sağ olarak yakalandı. Olayın failleri boğazı kesilmek üzereyken kurtulan kız çocuğuna teşhis ettirilirken onun "*anacığımı, kardaşcıklarımı öldürenler bunlardır*" diye çıkardığı feryatlar orada bulunan bütün köylüleri ağlatmıştı (Köylü, 13 Mart 1335, s. 1).

1919 yılında ilkbaharın gelişiyle birlikte eşkıyalık olaylarında muazzam bir artış yaşandı. Nitekim 1919 yılının Mart ayında Aydın vilayetinde gerçekleşen eşkıyalık olaylarına dair rapor incelendiğinde bir ay içerisinde 74 eşkıyalık olayının gerçekleştiği görülmektedir. Söz konusu eşkıyalık olaylarının büyük bir çoğunluğunda yine ev ve köy baskınları, yol kesme, ırza geçme, işkence ve darp hadiseleri yaşanmakla birlikte eşkıyalar tarafından bazıları jandarma olmak üzere 34 kişi öldürüldü (BOA, DH.EUM.AYŞ.,65/16).³⁴

Bir türlü önü alınamayan eşkıyalık olayları, uzun savaş yıllarında cephelerde yakınlarını kaybeden, yoksullaşan ve birçok kez eşkıya saldırısına uğrayan köylülerin savaş sonrasında asayişin sağlanacağına dair umut ve beklentilerini de boşa çıkardı. Salgın hastalıklar, çekirge sürülerinin ekim alanlarına verdiği

³¹ Batı Anadolu'da Ocak-Şubat 1919'da gerçekleşen eşkıyalık olayları hakkında ayrıntılı bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: (BOA, DH.EUM.AYŞ., 65/12; BOA, DH.EUM.6.Şb., 48/14; BOA, DH.EUM.6.Şb., 48/67; BOA, DH.EUM.6.Şb.,48/72; BOA, DH.EUM.6.Şb., 48/85; BOA, DH.EUM.6.Şb., 49/17; BOA, DH.ŞFR., 96/107; BOA, DH.EUM.AYŞ., 2/51; Sulh ve Selamet, 6 Kânunusani 1335, s. 2; Köylü, 12 Kânunusani 1335, s. 1; Hür Hukuk-u Beşer, 14 Şubat 1335, s. 2; Hür Hukuk-u Beşer, 16 Şubat 1335, s. 2).

³² Söz konusu olayın ayrıntıları için bkz: (Mehmetefendioğlu, 1991; Bardakçı, 2000, s. 18; Yaşar, 2015, ss. 508-516).

³³ Gazetede köyün ismi "Hecir" ya da "Hacer" şeklinde yazılmaktaysa da bu ismin "Heciz" olduğu düşünülmektedir.

³⁴ 1919 yılının mart ayında gerçekleşen eşkıyalık olaylarına dair ayrıca bkz: (BOA, DH.EUM.AYŞ., 1/74;BOA, DH.EUM.AYŞ., 3/88; BOA, DH.EUM.AYŞ., 3/88; Ahenk, 6 Mart 1335: 1; Hür Hukuk-u Beşer, 9 Mart 1335/9 Mart 1919: 2; Ahenk, 12 Mart 1335: 2; Hür Hukuk-u Beşer, 14 Mart 1335, s. 2; Hür Hukuk-u Beşer, 15 Mart 1335, ss. 1-2; Müsavat, 18 Mart 1335, s. 2)

zararlar, hayvan hırsızlığı ve benzeri birçok sorunla boğuşan köylü, bunlara ilaveten ardi arkası kesilmeyen eşkıya saldırılarına da maruz kaldığı için, can havliyle seslerini yetkililere duyurarak yardım dilenmekteydi. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri 10 Ocak 1919 tarihinde, Ödemiş'in Ayasurat köyünden Hacı Mahmud, Kaymakçı köyünden Şakir, Gerçekli köyünden Fatma ve Esma'nın Sadarete gönderdiği dilekçeydi. Adı geçen köylülerin belirttiğine göre “*zeybek ve eşkıya*” yüzünden çekmedikleri sıkıntı kalmamıştı. Evlerin içlerindeki zahire ve hayvan yemleriyle birlikte eşkıya tarafından ateşe verilen 50-60 hane halkı, aileleriyle birlikte Ödemiş'in merkezine göç etmek zorunda kalmıştı. Damlarda ve hanlarda yaşamak zorunda kalan bu aileler, perişan bir halde şimdilik hayvanlarını satarak çocuklarına bakmaktaydı. Tarımla uğraştıkları için yüklü miktarda vergi ödeyen bu insanlar, hayvanlarını satıp parasını yedikten sonra ne ile idare edeceklerini sormaktaydı. Ziraat vaktinin yaklaşmasına rağmen eşkıyaların baskı ve tehditleri nedeniyle dışarıya çıkıp da tarlalarını işleyemediklerini belirten köylüler, Ödemiş kaymakamına başvurmalarına rağmen bir sonuç alamadıklarından, hallerini Sadrazama arz etmekteydi. Çiftçilerin zayıf olması durumunda devlet ve milletin de zayıf olacağını ifade eden dilekçe sahiplerinin yegâne isteği ise can güvenliklerinin sağlanarak tarlalarını işlemelerine yardımcı olunmasıydı. Sadrazama hallerini arz ettikten sonra Padişaha da seslenen köylüler, “Yetiş Emirü'l-mü'minin, yetiş ruy-ı zemin, kullarını bu bela-yiazimeden halas buyur...” diyerek yakarmaktaydı (BOA, DH.İ.UM.,19-04/1-10). Köylülerin bu talepleri, Dâhiliye Nazır Vekili İzzet Bey tarafından Aydın Valisi Edhem Bey'e iletilerek gereğinin yapılması istendi (BOA, DH.İ.UM.,19-04/1-10).

Artan eşkıyalık olayları ve şikâyetler karşısında devlet ricali bir taraftan çeteleri dağıtma işini yürütürken diğer taraftan da kırsalda asayiş sağlamak için jandarma sayısını artırmaya çalışmaktaydı. Bunun için daha önce yapılan teşebbüsler yeterince başarılı olmadığı gibi 1919 yılı başına gelindiğinde jandarma sayısı terhisler nedeniyle 9.000'e kadar düşmüştü (Belen, 1967, s. 176; Berber, 1997, s. 76). Bunun yanı sıra jandarmanın boşalan kadroları bir şekilde ahaliden temin edilmeye çalışılmış; Anadolu'da bulunan askerî yetkililer jandarma adı altında gönüllülerden kayıt yapmaya başlamıştı. Bu doğrultuda mütarekenin ardından Umum Jandarma Kumandanlığı, vilayetlere gönderdiği şifre telgraflarla gönüllü jandarma kaydedilmesi isteğini sık sık tekrarlamıştı (Türkmen, 2001, s. 82-83). Ayrıca jandarma zabitlerinin sayısı azaldığından, ordudan terhis edilmesi kararlaştırılan ihtiyat zabitlerinden isteyenlerin jandarma birliklerine kabul edilecekleri duyurulmuştu (Hukuk-u Beşer, 2 Kânunuevvel 334: 2).

Bütün çabalara rağmen jandarmanın sayısı istenilen seviyeye ulaştırılmadığı gibi gönüllü olarak kaydedilen jandarmalar da gerekli vasıfları taşımadığı için bunlar birçok şikâyete sebep olmuştu. Örneğin merkezi Söke'de bulunan 135. Piyade Alay Kumandanı Kaymakam Mazhar Bey'in belirttiğine göre Söke bölgesinde jandarma sayısı çok az olmakla birlikte mevcut jandarmalar da kendilerine verilen görevleri yerine getirmediği gibi halkın

haklarını koruyacağı yerde tam aksine onları soymaktaydı. (Berber, 1997, s. 78). Gelişigüzel bir şekilde, gerekli vasıfları taşımayanların jandarma olarak kaydedilmesi ve bunların yaptığı usûlsüzlükler, gazeteler tarafından da sert bir şekilde eleştirilmekteydi. Mevcut jandarma teşkilatıyla iş görmenin mümkün olmadığını belirten *Köylü* gazetesinin verdiği bilgiye göre jandarmalık çoluk çocuğun eline kalmıştı ve ne kadar asker kaçağı ve işe yaramaz adam varsa jandarma kadrolarını ikmal için işe alınmaktaydı. Köylü, “Böyle rastgele ve menbaı belli olmayan kuvvetlerle hiç jandarma teşkilatı yapılır ve öyle teşkilatla memleketin emn ve inzibatı yoluna konulabilir mi...?”(Köylü, 19 Kânunusani 1335, s. 2) diye sorarak, jandarmaya bu kadar az maaş verildiği takdirde asker kaçaklarından ve çoluk çocuktan başkasının jandarma olmak istemeyeceğini ifade etmekteydi. Jandarmaların maaşlarının az olduğu eleştirilerine Jandarma Umum Kumandanı Kemal Bey de hak vermektedir. Kemal Bey, *İkdam* gazetesine verdiği demeçte, ordu terhis edildiği için boş olan jandarma kadrolarının askeriye takviye edilemediğini belirttiikten sonra ahaliden gönüllü jandarma temin etmenin de maaşların düşüklüğü nedeniyle çok da mümkün olmadığını ifade ediyordu. Kemal Bey tarafından 2-2,5 lira civarında olan jandarma ücretlerinin artırılması için Dâhiliye Nezareti tarafından bir kanun layihasının hazırlanarak hükümete sunulduğu belirtildi (İkdam, 27 Şubat 1335: 2). Bu doğrultuda Mart 1919'da bir kararname çıkarılmışsa da³⁵ jandarma sayısının artırılmasının ülkede asayiş sağlamak için yeterli olmayacağı anlaşılmıştı (ATASE, İSH, K.13, G.50, B.50-1). Bu noktada Harbiye Nezareti devreye girerek 9. Ordu ve çeşitli kolordu kumandanlıklarına bir yazı gönderdi. Gönderilen yazıda, memleketin bazı yerlerinde hırsızlık vesaire çapulculuk olaylarından kaynaklı asayişsizliğin baş gösterdiği, bu durumun mütareke esnasında devleti zor duruma düşüreceği ve belki de bir müdahaleyle karşı karşıya bırakılabileceği hatırlatılıyordu. Harbiye Nezaretinin söz konusu yazısında, asayiş temin etmek için kolluk kuvvetlerine yardımın yalnızca piyade ve süvari ile değil, gerekmesi durumunda topçu, mitralyöz, nakil ve muhaberat askerleriyle de yapılması mecburiyeti doğduğu için gereğinin yerine getirilmesi istendi (ATASE, İSH, K.528, G.94, B.94-1).

Aydın vilayetinde artan eşkıyalık olaylarını önleyip asayiş temin etmek için Akşehir'de bulunan ve terhisler nedeniyle mevcudu oldukça azalan 23. Fırkanın İzmir'e sevkine karar verildi (ATASE, İSH, K.12, G.46, B.46-4; ATASE, İSH, K.13, G.103, B.103-1) ve durumdan İngiltere temsilciliği haberdar edildi. Önce bu sevke izin veren İngiliz temsilciliği, daha sonradan nedeni açıklanmamakla birlikte, fikir değiştirdi ve 23. Fırkanın İzmir'e sevk edilmesine karşı çıktı. Bunun üzerine Hariciye Nezaretine başvuran Harbiye Nezareti, Mondros Mütarekesi'nin 5. maddesi uyarınca Osmanlı Devleti'nin ordusunu, sınırların korunması ve asayişin temini için kullanmaya hakkı olduğunu hatırlatarak bu hususta gerekli teşebbüste bulunulmasını istedi (ATASE, İSH, K.13, G.109, B.109-1, 2). Bu hususta yapılan itirazlardan istenilen sonuç alınmadığı için söz

³⁵ Söz konusu kararnamenin metni için bkz: Takvim-i Vekayi, 27 Mart 1335, s. 1-2.

konusu birliğin İzmir'e sevkinden vazgeçildi. Lakin silâh altına alınacak yeni askerlerin öncelikle İstanbul ve İzmir'de bulunan kolordulara gönderilerek bunların takviye edilmesi kararlaştırıldı (ATASE, İSH, K.37, G.41, B.41-2).

Her ne kadar Damat Ferit Paşa Kabinesi'nin Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, 21 Nisan'da *Sabah* gazetesine verdiği demeçte “Anadolu'da asayîşi bozacak bir şey yoktur” dese de (Sabah, 21 Nisan 1335, s. 1; Jaeschke, 1989, s. 27) durum hiç de onun iddia ettiği gibi değildi. Nitekim Batı Anadolu'da Nisan ve Mayıs 1919'da hemen her gün ev ve köy basma, dağa adam kaldırma, yol kesme, gasp, hırsızlık, öldürme ve yaralama olayları gerçekleşmekteydi.³⁶ Bununla birlikte nisan ve mayıs aylarında birçok eşkıya da ele geçirildi.³⁷

Osmanlı hükümeti asayîşi sağlama konusunda ne kadar titiz davranırsa davranırsa 15 Mayıs 1919'da Yunanistan'ın İzmir'i işgalinin önüne geçemedi. İzmir'in işgalini müteakip asayîş meselesi yeni bir boyut kazandı. Zira bu işgali takip eden günlerde Müslümanlar tarafından kurulan çetelerin önemli bir kısmı Milli Mücadele'ye katılırken Rum çetelerinin neredeyse tamamı Yunan ordusunakatıldı.

Sonuç

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'yle birlikte bir yandan İtilaf Devletleri'nin işgalleri başlarken diğer yandan eşkıyalık olayları devam etmekteydi. Kırsalda yaşayan insanların can ve mal güvenliklerini tehdit eden eşkıyalık olaylarını önlemeye çalışan Osmanlı hükümetleri öncelikle jandarma sayısını artırmaya çalışsa da bu hususta istenen başarıyı sağlayamadı. Bunda Mondros Mütarekesi'nin asker sayısına dair kısıtlayıcı hükümleri etkili olduğu gibi İtilaf Devletleri'nin müdahaleleri de eşkıyalık olaylarıyla mücadeleyi zorlaştırdı.

Bu süreçte galip devletlerin yeni işgallerine gerekçe vermek istemeyen devrin yöneticileri, kırsalda asayîşi sağlamak amacıyla eşkıya ve asker firarileri için af çıkardı. Bunun yanı sıra Batı Anadolu'da asayîşin sağlanması için devlet ricalinin daha önce eşkıya ile özdeş gördüğü zeybeklerin dağdan indirilmesi için büyük çaba sarf etti. Bu süreçte zeybeklere dair oluşturulmaya çalışılan “bozuk düzenin kurbanları” ve “memleketin yiğit evlatları” algısıyla bunların çoğunun

³⁶ Bu olaylara birkaç örnek verilecek olursa: Deli Yusuf çetesi tarafından Balyanbolu'da Mehmed isiminde biri dağa kaldırılarak 500 lira fidye alındı (Köylü, 23 Nisan 1919, s. 2). Ödemiş kazasının Uzundere köyünden Hasan oğlu İbrahim, şaki Kuyucu Mustafa tarafından katledildi (BOA, DH.EUM.AYŞ., 6/69). Daha önce de birçok kez eşkıyaların saldırısına uğrayan Ahmedli nahiyesinin merkezi, Nisan'da yine eşkıyanın baskınına uğradı (Müsavat, 14 Nisan 1335, s. 1). Aydın'ın Köşk nahiyesini basmak isteyen bir çeteyi takip müfrezeleri püskürtmüşse de aynı çete Kıran köyüne geçerek bir kişiyi öldürdü (Ahenk, 10 Mayıs 1335, s. 1).

³⁷ Nisan ve Mayıs aylarında ele geçirilen eşkıyalar için bkz: (BOA, DH.EUM.AYŞ., 4/52; BOA, DH.EUM.AYŞ., 6/82; BOA, DH.EUM.AYŞ., 4/28; BOA, DH.EUM.AYŞ., 6/85; BOA, DH.EUM.AYŞ., 37/6; BOA, DH.EUM.AYŞ., 24/53; BOA, DH.EUM.AYŞ., 3/76; BOA, DH.EUM.AYŞ., 4/93; BOA, DH.EUM.AYŞ., 6/; BOA, DH.EUM.AYŞ., 7/14; BOA, DH.EUM.AYŞ., 6/83; BOA, DH.EUM.AYŞ., 7/75; BOA, DH.EUM.AYŞ., 4/93; BOA, DH.EUM.AYŞ., 7/53; Köylü, 24 Nisan 1335, s. 1; Müsavat, 28 Nisan 1335, s. 2; Ahenk, 2 Mayıs 1335, s. 2).

dağdan indirilip affedilmesinin, onların Yunan işgaline karşı meydana getirilen Batı Anadolu Kuvay-ı millîye'sine eklenme sürecini kolaylaştırdığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda Mütareke Dönemi'nde "Müslümanlar" tarafından kurulan çetelerin faaliyetlerinde ciddi bir azalma yaşanırken, Rum çetelerinin gerçekleştirdiği eşkıyalık olaylarındaise büyük artış yaşandı. Üstelik bu çetelerin amacı artık Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu işgaline zemin hazırlamaktı.

KAYNAKÇA

a) Arşivler

aa) Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Babîâli Evrak Odası Evrakı (BEO.), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Altıncı Şube (DH. EUM. 6.Şb.), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi Evrakı (DH. EUM. AYŞ.), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Takibat-ı Adliye Evrakı Kalemi (DH. EUM. ADL.), Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH. İ. UM.), Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH. ŞFR.), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.).

ab) Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE)

İstiklal Harbi Fonu (İSH)

b) Gazeteler

Ahenk, Alemdar, Anadolu, Efe, Hukuk-u Beşer/Hür Hukuk-u Beşer, İkdam, Köylü, Müsavat, Sabah, Serbesti, Sulh ve Selamet, Takvim-i Vekayi, Yeni Gazete, Zeybek.

c) Araştırma ve İnceleme Eserler

Akşin, S. (2010). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I, Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Alyot, H. (1947). *Türkiye'de Zabıta (Tarihi, Gelişim ve Bugünkü Durumu)*. Ankara: Kanaat Basımevi.

Apak, R. (1990). *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*. Ankara: TTK Basımevi.

Ayverdi, İ. (2006). *Kubbealtı Lügati Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. C.I, İstanbul: Mas Matbaacılık.

Balkaya, İ. S. (2008). Mütareke Dönemi Asayişin Üç Boyutu. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (41), 17-34.

Barkey, K. (1999). *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*. (Çev. Zeynep Altok). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Bayar, C. (1965). *Ben de Yazdım*. (Cilt I) İstanbul: Baha Matbaası.

Belen, F. (1967). *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi, 1918 Yılı Hareketleri*. Ankara: C.V.

- Berber, E. (1997). *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Berber, E. (1999). *Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Beşikçi, M. (2015). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2003). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Elmacı, M. E. (2009). "57. Tümen'in Çine'ye Çekilmesi Kararı ve Sonraki Olaylar". Çine Kuvayı Milliye Müzesi Açılışı ve Kurtuluş Savaşı ve Çine Panelleri, Ocak.
- Erdeha, K. (1975). *Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gökbel, A. (2005). *Milli Mücadele'de Aydın*. Aydın: Kolalı Matbaası.
- Hobsbawm, E. J. (2011). *EşkİYalar*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kuva-yı Milliye Hatıraları. (2003). Der.: Zekeriya Özdemir, Ankara, M. Şefik (1337). İstiklal Harbi'nde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali, 104 Sayılı Askerî Mecmua'nın Tarih Kısmı 1 Mart 1337, S.45.
- Muslu, A. Z. (2009). "Kullioğlu Hüseyin Efe Üzerine Kısa Bir Yorum". Çine Kuvayı Milliye Müzesi Açılışı ve Kurtuluş Savaşı ve Çine Panelleri. Günver Güneş, Arif A. Uyguc (Ed.). Aydın.
- Özbek, M. A. (1993). *Zeybek*. İslam Ansiklopedisi. (Cilt XIII). Milli Eğitim Basımevi.
- Şemseddin Sami. (1996). *Kâmûs-ı Türkî*. (Yay. Haz. Şaban Kurt). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, (1999). Genelkurmay Basımevi. Ankara.
- Türkmen, Z. (2001). *Mütareke Dönemi'nde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*. Ankara: TTK Basımevi.
- Ural, S. (2008).Tevfik Paşa Hükümeti'nin Programı ve Mebusan Meclisindeki Yankıları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1), 217-236.
- Yaşar, H. (2015). *II. Meşrutiyet'in İlanından Yunan İşgaline Batı Anadolu'da Eşkıyalık (1908-1919)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.

YAPIT ÇÖZÜMLEMESİNDE TOPLUMELEŞTİRİ, YAZIN TOPLUMBİLİMİ YÖNTEMLERİ VE LUCIEN GOLDMANN'IN OLUŞUMSAL YAPISALCILIĞI¹

İrfan ATALAY²

Öz: Toplumsal planda yeni yapılanmaların zorunluk haline gelmesiyle, toplumu yöneten ve yönlendiren dizgelerin devreye girmesi kaçınılmaz olur. Değişik ekonomik dizgelerin küresel arenada devreye sokulması çabalarına karşın, kapitalist dizgenin diğerlerine sağladığı üstünlük tartışma götürmez bir gerçekliktir. Bu dizge, insanı ve onun başkalarıyla olan ilişkilerini zamanla değiştirir, yozlaştırır ve sıkıntılı hale getirir. İnsan artık özdeksel edinimlerinin peşinden koşar. Toplumda egemen hale gelen bu anlayış, sanat ve edebiyata da yansır. Bu yansımanın etkisiyle yazınsal ürün verilen alanlarda da günümüz gerçekliğine uygun yöntem ve öğretiler geliştirilir ve yazınsal yapıtlar da bu bağlamda değerlendirilir. Yazınsal türlerin eleştirisi için benimsenen ve geliştirilen pek çok yaklaşıma tarihsel, Marksist ve toplumbilimsel eleştiri yöntemleri de eklenir. Lucien Goldmann'ın *oluşumsal yapısalcılık* diye adlandırdığı toplumbilimsel yöntemi bir yapıtı, içinde barındırdığı anlamlı bütünlüklerden hareketle, toplum gerçeklikleri göz önünde bulundurularak çözümlenmeyi amaçlar. Goldmann, günümüz toplumlarının antik dönem toplumlarının aksine gerçek değerlerini yitirdiklerini ve yitirilen bu değerlerin arayışı için boşuna bir çaba içinde olduklarını söyler. Roman evreninde bu arayışın temsilcisi olan roman kahramanı, yaşanan toplum gerçekliğine uygun olarak sorunsal bir kişiliğe sahiptir ve arayışı kaçınılmaz olarak hüsrarla sona erer. Çalışmamız, yöntem gereği metinde yer alan içsel olguların saptanmasını içeren *anlama* ve dışsal yapıların yapıttaki sorunsalla ilintilerini içeren *açıklama* aşamalarının anlaşılmasını isteyen Goldmann'ın yöntemini tanıtmayı amaçlamaktadır.

¹Bu makale 2007 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanmış *Jean-Paul Sartre'in Özgürlük Yolları Adlı Yapıtına Oluşumsal Yapısalcı Bir Yaklaşım* adlı doktora tezinden üretilmiş olup, bir bölümü farklı ad ve içerikle Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresinde (01-04 Aralık 2016) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü. iatalay@nku.edu.tr

Anahtar Sözcükler: Toplumsal Eleştiri, Oluşumsal Yapısalcılık, Marksist Eleştiri, Dünya Görüşü, Sorunsal Kahraman.

METHODS OF SOCIOCRITICS, THE SOCIOLOGY OF LITERATURE IN THE ANALYSIS OF TEXTS AND LUCIEN GOLDMANN'S GENETIC STRUCTURALISM

Abstract: Since new structures become compulsory in this new situation, which govern and lead the society, become inevitable. Despite of the efforts of enabling different economic systems into the global arena, superiority of capitalist system over others is an undeniable fact. This system changes and corrupts the nature of human beings and the relationships in society. From now on, mankind strives to gain materialistic achievements. This mentality, which dominates in the society, is reflected in art and literature. Methods and doctrines, which reflect the realities of the time, have been developed with the influence of this reflection and literary products have been considered in this context. Marxist and sociological criticism methods are added to the approaches, which have been employed and developed for the criticism of literary genres. Lucien Goldmann's method called genetic structuralism, which is based on sociology, aims to analyse the work by considering the realities of the society. Goldmann claims that in comparison with the ancient societies, today's societies lose their merits and they strive unnecessarily to find them. The protagonist, representative of this quest in the novel, has a problematical personality due to the society he lives in and inevitably his quest is a disappointment. Our study aims to provide an understanding to the comprehension part, which includes determination of inner facts in the text in the criticism process of the work and to the explanation part which includes connections of external structures with the problem in the work and also it is aimed to introduce the criticism method of Goldmann.

Keywords: Sociological Criticism, Genetic Structuralism, Marxist Criticism, Point of View, Problematic Hero.

Giriş

Toplumsal eleştiri yazınsal eleştirinin en önemli yöntemlerinden biridir. Geçmişten günümüze farklı çizgi ve anlayışlarla gelişse de, temelde yazınsal yapıtların belirli bir toplum içinde doğduğu, toplumun kendi istek ve beklentilerini yansıttığı ve yapıtın toplumun yansımaları olduğu ilkesine dayanır. Toplum yaşamının taklit ve yansıması olma özelliğinden hareketle, yazınsal yapıt eleştirisinin toplumsal bakış açısıyla yapılmasını savunan eleştiri anlayışıdır. Üstelik yapıtın topluma ait bir başka yönü vardır: Dil. Dili oluşturan toplum olduğuna göre, yapıtın dille ifade edilmesi de toplumsal bir olgudur.

Yapıtın değerlendirilmesi ve yazarın konumunun belirlenmesini gerçekleştiren okur olduğuna göre yazınsal yapıtlar her koşulda toplumsal içerikli ve niteliklidir. Ek olarak, yapıtta kullanılan sanatlar, simgeler ve söylem biçimleri de yine topluma ait olgulardır. O halde yazar, topluma ait malzemeyi kullanarak yine toplumunun farklı gereksinimlerini ve yönlerini aktarma, yansıtma, çözüm bulma çabası içindeki ifade etme yeteneği güçlü aydın bireydir.

Toplumsal eleştiri sanata ve yapıta, Aristo'nun ifadesiyle, taklitçi/mimetik sanat bakış açısıyla yaklaşır. Bu açıyla toplumsal eleştiri, yazını sanatçının yaşamın gerçekliğini yansıttığı, taklit mekanizmasını işler hale getirdiği bir alan olarak görür. Yazın, kendi başına değil, toplum içinde gelişen ve toplumun ifadesi olan bir alandır (Alver, 2003, s. 239).

1. Toplumsal Eleştirinin Çıkış Noktası

“Eleştiri, yalın bir tanımla, bir sanat ya da yazın ürününü bütün boyutlarıyla inceleyip değerlendirmek amacıyla yazılan yazı demektir. Bir sanatçının yaratısını değerlendirme, ona değer biçmedir.” (Özdemir, 1997, s. 24). Terry Eagleton'a göre de; “edebiyat vardır, o halde -onu anlamak ve değerlendirmek istediğimize göre- eleştiri de vardır”. (Eagleton, 2016, s. 12) Bu bakımdan eleştirinin, yazınsal türler içinde ayrı bir niteliği olmak durumundadır. Çünkü her yargılama ve değerlendirme, belirli birtakım ölçütleri gerektirir. Bu ölçüler de terimler, tanımlar ve kavramlar olarak karşımıza çıkar.

Toplumsal eleştiri kuşkusuz tarihsel bir süreç içinde farklı uygulamalar sonucu şekillenmiş bir eleştiri türüdür. Berna Moran bu eleştirinin, ilk olarak Giambastista Vico'nun 1725 yılında yazdığı ve Homeros'u psikolojik ve toplumsal açıdan yorumlamaya çalıştığı *La Scienza Nuova* (Yeni Bilim) adlı yapıtıyla ortaya çıktığını belirtir (Moran, 1991, s. 74). XIX. Yüzyıl başında Fransız yazar Madame de Staël'in yazdığı ve dilimize *Edebiyata Dair* (*De la littérature-1800*) adıyla çevrilen yapıtı da yazını toplumla ilişkilendirerek, din, gelenek, görenek ve yasaların yazın üzerinde; yazının da bu yasalar üzerindeki etkisini ortaya koyması yönüyle toplumsal eleştiri niteliklidir.

Toplumsal eleştiri alanında daha sonraki süreçte Aber François Villemain, Hipolyte Taine, ve Gustave Lanson gibi isimler akla gelir. Villemain, toplumsal eleştiride nesnelliğin önemsenmesi üzerinde dururken, Taine; ırk, dönem ve çevrenin yapıt üzerindeki etkisine; Lanson da yazın ve felsefeyi bağlantılı alanlar olarak göstererek, yazınsal yapıtta zevk, araştırma ve bireysel sezgilerin önemini vurgular. Georg Lukács ve Lucien Goldmann'ı toplumsal eleştiri en fazla katkı veren kişiler olarak belirttikten sonra, Almanya'daki Frankfurt Okulunun iki temsilcisi olan Walter Benjamin ve onun arkadaşı Theodor Adorno'yu da toplumsal eleştiri alanının önemli adları arasında saymak yerinde olur.

XX. yüzyılın başlarında Macar düşünür Georg Lukács'ın Marksist ve tarihsel eleştiri ile ilgili çalışmaları toplumbilimsel eleştiri yöntemlerinde dönüm noktasıdır. Tarihsel eleştirinin en önemli kuramcıları arasında kabul edilen Lukács'ın *Le Roman Historique* adlı eleştiri kitabı yöntemi şekillendiren temel kaynaklardandır. Daha sonraki dönemde Lukács ve Goldmann'ın da dâhil olduğu, sanatı bir *yaratma* değil, *yansıtma* olarak tanımlayan Marksist eksenli Stalin yanlısı yazına değinmek gerekir. Lukács'ın eleştirel gerçekçiliğinin tersine, toplumcu gerçekçilik içerikli yapıtlar işçi sınıfı kültürünü yansıtan *olumlu kahramanlar* ortaya koyarlar. Amaç okurun öyküneceği, saygı duyacağı, imreneceği kahramanlar ve olaylar yaratmaktır. Jdanov'un başını çektiği ve

Komünist Partinin resmi sözcülüğünü yaptığı proleter kültürü simgeleştiren *sosyalist gerçekçilik kuramı* Sovyet yazınında derin tartışmalara yol açar. Bu kurama göre yazar yapıtını ilerici amaçlara hizmet eden bir sosyalist anlayışla yazmak durumundadır. Temellerini Lenin'in "Parti Örgütü ve Parti Yazını" adlı makalesinde dile getirdiği "sanat parti politikasına hizmet etmelidir" sözünden alan sosyalist gerçekçilik, topluma hizmet edecek yazınsal yapıtın çözümleme ve eleştirisinin de toplumsal nitelikli olması gerektiğini kabullenmiş olur.

Lukács, *Ruh ve Biçimler (L'Ame et les formes-1974)* ve *Roman Kuramı (La Théorie du roman (1920))* adlı Kant'tan esinlenerek yazdığı ve belli bir idealizm içeren ilk yapıtlarıyla Goldmann'ı esinler. *Tarih ve Toplum Bilinci (Histoire et conscience de classe (1923))* adlı yapıtıyla hem kendi kişiliğinin gelişmesinde, hem de Marksist eleştiride yeni bir dönemeç oluşturur. Ona göre üretim ilişkilerinin basit bir yansıması olmayan sınıf bilinci, tarihsel gelişmede önemli bir rol üstlenir. Bu bilinç hareketli ve yapısal niteliklidir. Ne var ki Lukács, Stalin'den gelen baskılar sonrasında gençlik döneminde kaleme aldığı bu düşüncelerini yadsır ve özellikle *Tarih ve Toplum Bilinci* adlı yapıtını oldukça sert bir biçimde eleştirir (Lukács, 1956, s. 99).

Goldmann'ın Marksist eleştirideki yerini belirtmek için onun "Diyalektik materyalizm ve yazın tarihi" (Goldmann, 1980, s. 45 vd) adındaki yazısını okumak gerekir. Ona göre "gerçek düşünsel değerler ekonomik ve toplumsal gerçekliğe bağlı değildir" (Lefebvre, 1961, s. 343). Yazınsal yapıt kişileri aracılığıyla şekillendirilen bu değerler, gerçek değerlerin arayışına yönelik düşsel düzlemdeki konular da olabilir. Bu durumda Goldmann, yazınsal yaşam ile toplumsal yaşam arasındaki denklilikler, benzerlik ve çelişkileri de içeren ilişkilerin sorgulamasını yapar.

Goldmann, birçok eleştiri yönteminin yaptığı gibi, yazarın yaşamöyküsünden ve toplumsal etkilerden hareketle yapıtın çözümlemesinin doğru ve olumlu sonuçlar vermeyeceğini söyleyerek yazarı temel eksene oturtan çözümleme biçimini reddeder. Ona göre yapıtın kendine has özerk iç mantığı vardır; kendine özgü varlıkları, nesnelere ve kişileri olan özerk bir evrenin oluşturulma biçimidir. Özerk bir evren için gerekli olan şeylerden biri de, o evrenin toplumsal, siyasal, ekonomik, vb boyutlarda düzenini ve devamlılığını sağlayacak dizge, yani ideoloji veya dünya görüşüdür. O halde, tutarlılık içinde iç evrenini oluşturan ve sunan her yapıt bir dünya görüşünün ifade edilme biçimidir. Bu dünya görüşü de bireysel değil, toplumsal bir olgudur. Dünya görüşü, topluma ait olası bilincin şekillendirdiği, ancak yazarın aracılığıyla varlık bulan bütüncül bir dizge özelliği taşır. Tutarsız ya da bütüncül olmayan özellikler taşıması durumunda içinde yer aldığı yapıt "büyük yapıt" olmaktan uzak kalır.

Jdanov eleştirisinin savlarına ve yönlendirmelerine karşın Goldmann'ın eleştiri anlayışında yapıtın değerlendirilmesi aşamasında yazarın bilinçli niyet ya da eğilimlerini dikkate almak yoktur, üstelik yazarın kurgusal evren olarak yarattığı bir yapıttaki ideolojiyi yazarın bilinciyle açıklamak doğru bir yöntem

değildir. Bu gerekçeyle Goldmann, yazarının bilinçli olarak bir savı ortaya koyduğu “savlı yapıt”ları (Suleiman, 1983, s. 166) büyük nitelikli olmaktan uzak, sıradan yapıt olarak görür. Yapıtın büyük ve önemli nitelikte olmasının onun kalıcılığını artırdığını, yaşamaya ve kendini anlatmaya devam ettirdiğini düşünür. Böyle bir düşünce, kalıcı olmayı önceleyerek, yazınsal üretimde bilinçli niyetleri ikinci plana iter.

Goldmann'ın geliştirdiği değerlendirme öğelerinden biri de bir biçim ve içerik bütünlüğüne sahip yazar tarafından oluşturulmuş evrenin iç tutarlılığıdır. Bir yapıtın oluşum süreciyle ilgili değerlendirmede her türlü öznel dışarıda bırakılır. Goldmann dâhice yapıtlar için temelde iki özellik ortaya koyar: Bu yapıtlar öncelikli olarak eski değerlerin çöküşü ve yeni dünya görüşünün yükselmesiyle kendini gösteren iki dönem arasındaki geçişi yansıtırlar. Dahi yazar, eski dünyanın çöküşüyle kaybettiği evrenselliği yeni değerleri kabul edip özümseyerek bulmaya çalışır. İkinci olarak, bu yapıtlarda her zaman nesnel olmakla suçlanan duygusal söylem ile yapıtı tümüyle soyut hale getirme tehlikesi olan ancak zamansal temel sorunları kavramada bütünsel tek yol olan düşünerek kavramlaştırma arasındaki çelişki durumu ortadan kalkmış görünür. Yazar için söz konusu olan, evrensel olanı (bütünsel görüşü) bir anlatımın ya da yazınsal bakış açısının içine yerleştirmektir.

Toplumsal eleştiri tarihsel eleştirinin tüm verilerinden yararlanır, ancak yapıtların tarihsel olaylardan esinlenmesini gerekli kılmaz. Ancak yapıtı, büyük ölçüde yazıldığı dönemin ve yazarın toplumsal, ekonomik ve siyasal koşulların belirlediğini, bu sebeple yapıtın yazıldığı dönemdeki toplumun bir anlatımı olduğunu kesinler. Aslında toplumsal eleştiri Marksist eleştiriden ayırmak pek de olası değildir. 1950 sonrası toplumsal eleştiri *estetik ve deneysel toplumbilim eleştiri* yöntemleri adı altında varlığını sürdürür. Aslında yapılan şey toplumbilimin yazın alanına uygulanması olunca, yöntemin adı *yazın toplumbilimi* ya da bilinen adıyla *edebiyat sosyolojisi* olur. Yazın ve toplum ilişkisini anlamak için, her iki bilim dalının verilerini kullanarak yazınsal yaratıları toplumsal olarak ele almak yazın toplumbiliminin inceleme alanına girer.

Deneysel toplumbilim daha çok Robert Escarpit'in çerçevesini belirlediği yapıtın nicelik sorunuyla ilgilenmektedir ve tüm toplumbilim verilerinden yararlanır, ancak estetik eleştiri yönteminden farklı olarak, yapıtı yazarın toplumsal konumu, yapıtın basım-yayın-dağıtım durumu ve okuyucu-yapıt-yazar arasındaki ilişkiler zincirini ortaya çıkarmayı dener. Bu yöntemde yapılan inceleme daha çok yapıtın dışında gerçekleşen yazınsal ilişkileri ele almaktadır. Bu bağlamda bir yapıt nasıl bir topluma yönelik yazılmıştır, yazarın konumu nedir, nerde doğmuştur, hangi şehirler daha çok yazar yetiştirir, yapıt hangi yayın evinde kaç baskı yapmıştır, nasıl bir okuyucu kitlesi vardır gibi sorunlar deneysel yazın toplumbiliminin ilgi alanına girer. Deneysel toplumbilim genellikle betimleme yapmakla yetinir ve yapıt hakkında içerik çözümlemesine girmez ve yargılarda bulunmaz, durumu saptamakla yetinir.

Escarpit, *Edebiyat Sosyolojisi* adlı başlıca yapıtında, “yazında sürekli bir öteki vardır: Biri okur için yazar, diğeri yazar için okurdur.” (Escarpit, 1968, s. 69), der. Bu sözle, yazar ile toplumun birbirleri için vazgeçilmez olduklarını açıkça ortaya koyar. Bir toplumun yeni düşünce ve açılımlara sahip olabilmesi için kaçınılmaz olarak gereksinim duyulan kişiler yazarlar gibi seçkin kişilerdir. Aynı şekilde, deneyimlerini başkalarına aktarmak isteyen yazar için de, kesinlikle var olması gereken öğeler okur kitlesi veya toplumdur. Bu durumda, yazın toplumbiliminin ilgi alanları; toplum ile topluma ait ekin veya ekinler arasındaki ilişki, bu süreçler ile yazarın kişiliği arasındaki ilişki ve okur ile yazınsal yapıt arasındaki ilişkilerdir (s. 69).

Le Dieu caché adlı yapıtında Goldmann, Pascal ve Racine'nin yapıtlarının çözümlemesine girer ve bu yapıtlara egemen olan trajik dünya görüşünü açığa çıkarır. Jansenizm ve XIV. Louis döneminin para karşılığı soyluluk elde eden “cübbe soyluları”nın toplumsal ve ekonomik koşulları arasında bağlantılar oluşturur. *Le Dieu caché* adlı yapıtının temel savı, “her büyük yazınsal ve sanatsal yapıt bir dünya görüşünün ifadesidir” (Goldmann, 1955, s. 28) şeklindeki görüşüdür. Dünya görüşü de en üst düzeye erişmiş olası ortak bilincin ortaya koyduğu anlamlı ve tutarlı bir yapıdır.

Pour une sociologie du roman adlı yapıtında ise Goldman, yapıtları çözümlemekte ortaya koyduğu düşünceleri yöntemsel bir hale getirerek bu yöntemine *oluşumsal yapısalcılık* adını verir. Yapıtın evrensel yapılarıyla kimi toplumsal grupların düşünsel yapıları arasında benzerlik olduğunu ya da aralarında anlaşılabilir bir ilişki olduğunu, bu durumda içerik düzleminde yazarın bu ilişkileri oluşturmakta tümüyle serbest olduğu görüşünü ileri sürer. Ona göre ‘büyük yazar’, yazınsal (resimsel, müziksel, vb) yapıt gibi bir alanda imgelemsel, olabildiğince tutarlı bir evren yaratmayı başarmış kişidir (Goldmann, 1964, s. 218-219).

Goldmann, yapıtı ortak bir bilincin ifadesi olarak gören geleneksel kuramla yalnızca metinsel yapılara önem veren “biçimciler”in yaklaşımları arasında uzlaşma arayışına girer. Bu amaçla, hem yazınsal, hem de ekonomik gerçeklik anlayışı için “tek ve aynı yapı”yı bulmaya çalışır. Yazınsal yapı roman türüdür, ekonomik yapı ise ekonomik değerlerin değişimidir ve her ikisi de birbirine benzediği için iki farklı düzlemde kendini gösteren tek ve aynı yapıdan söz edilebileceği düşüncesini ileri sürer (Goldmann, 1964, s. 26). Goldmann bu uzlaşmayı basitleştirmek için grubun bilincini en üst düzey tutarlılıkla karşılama gerekliliği ortaya koyan yapıtın yapıları ile yazarı eyleminde özgür bırakan içerikler arasında bir ayırım yapmaya yönelir (s. 33).

Goldmann özgürlüklerin gelişmesinde her zaman, dünya görüşünde özgürlük, bireycilik ve adalet karşısında eşitlik öğelerini barındıran burjuva düşüncelerinin önemli bir rol oynadığını vurgular. Özgürlük ve bireysellik de insan toplumunun dünya görüşünü özgürlük eksenine oturtmasına aracılık eder.

Peter V. Zima, Goldmann'ın yöntemini biraz daha farklı yorumlayarak oluşturduğu kendi oluşumsal yapısalcı yöntemini öncelikle Poust'un yapıtlarına

uygulayarak, roman üretimini bir toplumsal grubun dünya görüşüyle bağlantılı hale getirmeden, romanın estetik yapısını ve iç tutarlılığının temelini ortaya koymak ister (1973b). Ona göre, bir yapıtın oluşma sürecini ve estetik yapısını anlamak için yalnızca metin yeterli değildir, aynı zamanda yapıtın ortaya çıkmasındaki nedenleri de göz önünde bulundurmak gerekir. Toplumsal alana ait olan bu nedenler de ilgili sanat alanının dışında aranmalıdır (Zima, 1978, s. 50).

Zima'ya göre anlatıma dayalı metin, özümlediği ve dönüşümüne katkı sağladığı toplumla ilgili söylemlere karşı yaptığı tepkisel özellikli bir yapıyla oluşur. Bu bağlamda, anlamlı dizgeler olarak, dünya görüşleri ve ideolojiler yazınsal metinlerde önemli işlev üstlenirler (Zima, 1985, s. 107). Üstelik Zima'ya göre yazınsal yapıt, siyasal, hukuksal, bilimsel ve yazınsal olmak üzere toplumsal bir gruba özgü anlatım biçimlerinin tümünü içinde barındıran dilsel ve söylemsel boyutu da önemli olan bir inceleme aracıdır (1980).

Claude Duchet ve Edmond Cros da toplumsal eleştiriye farklı bakış açılarıyla katkı yapar. Duchet ile ortak hareket eden Cros, tarihin bir taşıyıcısı olan bireyi, *kültürel özne* olarak tanımlar ve onu toplumbilimsel okumaların merkezine koyar. Öyle ki, metin kavramını yeniden tanımlamaya çalışan Cros, kültürel özne olmadan metnin anlaşılması ve çözümlenmesinin pek olası olmadığını ifade eder: “Kültürel özne kavramı, ortaya çıkışının, tarihinin, doğasının, kültürel ürünlerindeki radikal farklılaşmalar üzerine etkisiyle ortaya koyan bir tür ideolojik özne olarak belirir” (Cros, 2005). Ona göre ideolojik özne, toplumsal yaşam ve dilde, zaten o toplumun ortak bilincine işlemiş olan ideoloji tarafından yabancılaştırılmış bir öznedir.

Edmond Cros, yazınsal toplumbilimde sıkça yer bulan eytişimsel maddecilik ve tin çözümüne ek olarak, dilbilim ve göstergebilimi de metin çözümlemelerinde sıklıkla kullanır. Yaklaşımını toplum, ideoloji ve söylem öğelerini merkeze alarak geliştiren Cros'a göre toplumsal eleştirel bakış, dıştan içe, yüzeysel içerikten, anlamsal göstergelere, son olarak da yapıya doğru ilerler (Cros, 2003, s. 9). Amacı ise farklı şekillerde bireysel ve ortak yaşanmışlıkları yıkıp, yerine değiştiren, yeniden düzenleyip anlamlandıran araçların tümünü bir araya getirmektir. Bu anlamda, yazınsal ve toplumsal söylemi gibi, bir dönemin dinsel, siyasal, ekonomik, toplumsal, sanatsal olaylarını da kendine konu edinir.

Cros ve Duchet'nin toplumsal eleştiri anlayışlarını şu şekilde özetlemek olasıdır: Toplumsal yaşam, ortak bir dille ortaya çıkar. Bu anlamda eleştiri ve çözümlemede toplumu oluşturan bireyleri ve toplumun davranış biçimlerini iyi incelemek gerekir, zira aynı çalışma ve yaşam koşullarına sahip bireylerin oluşturduğu topluluk, aynı dünya görüşünü benimser. Toplum bireylerinin ruhsal durumu, devingendir ve tarihsel olguların zorlamasıyla durmaksızın yeniden düzenlenir.

2. Goldmann ve Oluşumsal Yapısalcılık

Lucien Goldmann (1913–1970), XX. yüzyılda Marksist öğretisi içerisinde yer alan tarihsel ve insancıl kuramın en önemli adlarından biridir. Felsefe ve ekin

toplumbilimi alanlarında yaptığı çalışmalar, özellikle de *Le Dieu caché* (1955) adlı çalışması, açık bir biçimde, Macar asıllı Georges Lukács'ın *Tarih ve Sınıf Bilinci* (Histoire et Conscience de Classe, 1923) adlı yapıtıdan etkilenir. Yaptığı çalışmalarla, Marksist ideolojinin olgucu ve yapısalcı bir biçimde yazın dünyasında yer almasına karşı çıkar. Marksizm'in bazı yönlerini eleştirir, kendi ölçütlerinde bir Marksizm tasarlar. Eleştiri toplumbilimi ve toplumsal felsefe içeren iki boyutlu eleştirel çalışmalarından hareketle, yazın alanında artık geleneksel çözümleme ve eleştiri yöntemlerinin bir kenara bırakılarak, ortaya koyduğu "oluşumsal yapısalcılık"ın bir çözümleme ve eleştiri yöntemi olarak benimsenmesini ister (Atalay, 2007, s. 1).

Goldmann, oluşumsal yapısalcılıkta, diğer yapısalcılarda olmayan, bir tarihselliğin varlığından söz eder. Yönteminin adındaki "dâhice oluşum" (génialité) ya da 'oluşumsal' (génétique) sözcüğü, aslında 'zamanla ve ustalıkla oluşum' anlamına gelse de, yazınsal ve sanatsal yaratıdaki, toplum bilincinde şekillenip, entelektüel bir kimlik aracılığıyla ortaya konan bu "yapıtın oluşum süreci"ni Goldmann, "dâhice oluşum"un açık ve kabul edilebilir bir tanımı olmamasından (Deramaix, 1996-2013), "estetğin en önemli sorunu" olarak görür. Ona göre bu sorun, yazın tarihinin nesnel bir sorundur. Eleştirmenin bu sürecin gelişimini takip etmekte elinde somut veriler olmaması güçlüğü oluşturan en önemli etkendir.

Goldmann, ekinsel ve yazınsal bir yapıtı incelerken, yalnızca yapıtları ortaya koyan yaratıcı bireyden hareketle yazarı incelemeyi, aynı zamanda toplumu ve yazınsal bir metne doğrudan katkısı bulunan ortak grupları da inceler. Goldmann bunları metodolojik çalışmasına uygulamak için yeni kavramlar oluşturur: Tutarlı anlamlı yapılar, benzer yapılar, olası bilinç gibi. Dünya görüşü kavramını düşünce dizgesine uyarlar. Dünya görüşü onda yalnızca ortak öznelerin ortaya koyabileceği, bireysel olmayan bir olgudur. Yazarın bilincinden değil, toplumsal grupların bilincinden söz eder.

"Her düşünce toplumbilimi, toplumsal yaşamın etkisini yazınsal ürün üzerine yansıtır" (Goldmann, 1965, s. 45) düşüncesinden hareketle Lucien Goldmann, yazınsal ya da sanatsal yapıtların, yapıtın üretildiği toplumu oluşturan yapı ve yapıtın kendisinin irdelenmesiyle sağlıklı bir şekilde açıklanabileceğini, böyle bir çalışmanın da yazın toplumbiliminin konusunu oluşturduğunu belirtir.

Goldmann, bireyciliğe özgü toplumsal ve tarihsel yapılarla ilgilenir. Eleştirel olarak, pazar ekonomisinin gelişimiyle bireyler arasında var olan doğrudan ilişkilerin yok olmasına dikkat çeker. Marksist dünya görüşünün etkisiyle, bireyin önemini kaybetmesinin, eşyanın her geçen gün daha fazla değer kazanmasının nedeni ve sorumlusu olarak anamalcı düzeni gösterir. Bu nedenle, *Pour une sociologie du roman* adlı yapıtında anamalcı pazar yapıları ve ortak bir bilincin ürünü olan roman türü arasında doğrudan yapı benzerlikleri olduğunu ortaya koyar. Ona göre yazar, sanatçı, felsefeci ya da din adamı, tümüyle yaşadığı toplum veya sınıfın belirli bir bilinçle oluşturmuş olduğu yazınsal, dinsel, düşünsel, vs niteliklerdeki yapıtı ortaya koyan *bireyüstü/birey*

aşkın özne konumundaki kişilerdir (Goldmann, 2005, s. 76). İçinde yaşadıkları toplumun dinsel, düşünsel, yazınsal ya da toplumsal alanlardaki beklentilerine yanıt verecek seçkinlerdir ve bu kişilerin ortaya koydukları “büyük yapıt”, kendi bireysel düşünce ve birikimlerini değil, toplumun ya da sınıfın onlarda biçimlendirdiği görüşü veya bilinci yansıtır (Atalay, 2007, s. 2). Ona göre “büyük yapıt”, toplumsal bir grubun olası bilincinin en üst düzeydeki tutarlılığına dile getirdiği ölçüde büyüktür.

Goldmann, her yapıtın, bir bireyin, dünya görüşü denen şeyi şekillendiren ve ona uygun düşen zihinsel bir yapıyı hiçbir zaman kendi başına hazırlayıp ortaya çıkarmayacağını ortaya koyan toplumsal bir karakteri olduğunu söyler. Böyle bir yapıyı ancak bir grup oluşturur, birey ise onu yalnızca çok yüksek düzeyde bir tutarlılığa ulaştırır.

Goldmann'ın *Diyalektik Araştırmalar* (Recherches Dialectiques, Gallimard, 1959) adlı yapıtında yer alan bir başka düşünceye göre yazın, değişik düzeylerde var olan dünya görüşünün ya da görüşlerinin anlatımıdır; dünya görüşleri de kişisel değil, toplumsal olgulardır. Yapıtı ortaya çıkaran yazar, yaşadığı toplumun genel değerlerinden ne kadar etkilenirse etkilenir, çok farklı görünüm altında bir yazar olarak okurun karşısına çıkabilir. Toplumun geneli gibi davranabileceği gibi, yaşadığı toplumun düşünce biçimleri ve yaşam tarzlarına aykırı bir tutum da sergileyebilir (Goldmann, 1998, s. 57).

Yazar toplumun bir aynası olduğuna göre, ortaya koyduğu yapıt da, “belirli bir yer ve zamana özgü egemen dünya görüşlerinin birey kanalıyla ifade bulmuş biçimidir” (Parla, 2000, s. 39). Yazarın rolü, toplumda oluşmuş dünya görüşü ve egemen düşünce biçimlerini yazın aracılığıyla okurun gözünde daha anlaşılır ve somut kılmaktır. Öyleyse yapıtı ortaya koyan gerçek yazar, toplumsal grubun kendisidir. Toplumsal grubun oluşturduğu bilinç ve birikimi belirli bir düzen içinde kalemi aracılığıyla dile getiren ve yapıtı üreten yazar, yalnızca toplumun istek ve özelemlerini yapabildiği ölçüde dillendirme işlevini üstlenir. Bundan dolayı, yazınsal yapıt bir ‘yansıma’dan başka bir şey değildir ve toplumsal sınıfın da bilinçlenmesini sağlayarak, oluşumuna katkıda bulunur. Yapıtta dile getirilen toplumsal bilinç, bir bütün olarak toplumsal grubun sahip olduğu gerçek bilinç değil, koşullar ölçüsünde sahip olabileceği olası bilinçtir.

Georg Lukács ve Girard’dan esinlenen Goldmann klasik roman yapıtıyla liberal değişim ekonomisi arasında bir benzerlik ve son dönemlerde gelişmelerinde bir koşutluk olduğunu dile getirir. Roman biçimi ve romanın içinde geliştiği toplumsal ortamın yapısı, yazınsal tür olarak roman ile bireyci çağdaş toplum arasında da bir ilişkinin varlığından söz eder. “Anamalcı yapı ile roman türü arasında çok sıkı yapısal türdeşlikler olduğunu ileri sürer (Tilbe & Tilbe, 2015, s. 188). Goldmann’a göre roman, “pazar için üretimin yapıldığı bireyci bir toplumdaki gündelik yaşamdan yazınsal düzleme geçiştir. Romanın yazınsal formu ile genel anlamda insanın mal ile olan günümüzdeki ilişkisi arasında sıkı bir benzerlik vardır” (Goldmann, 1964, s. 36). Pazar için üretimde değişim değeri kullanım değerinin önüne geçer; bu da, insanların bilincinin mal ve

eşyayla olan ilişkisinin şeyeleştiğini, yabancılaştığını ve ticaret malına bağlanmaya boyun eğdiğini gösterir. Pazar toplumu gibi, romanın da değişim değeri kullanım değerine oranla artar. Böylelikle roman artık kullanım değerinden değişim değerine geçişin öyküsünü anlatan yazınsal tür olur.

Goldmann yöntemi, tekceli dizgedeki işbirlikçi ekonomik yaşamın dönüşümü sebebiyle bireyciliğin yok olması gibi, “bizler de kahramanının sürekli bir yozlaşma ve bireysel kişiliğini kaybetmeyle sonuçlanan roman formunun benzer bir dönüşümüne tanık oluruz” (Chatelet, 1965) anlayışına da yer verir. Romanda kişinin kaybolması, Malraux'nun romanlarında olduğu gibi, gruba özgü yaşamöyküsünün yerini bireysel yaşamöyküsünün alması ve öznenin olmadığı ve yerine yenisinin konmaması gibi Kafka'dan Yeni Roman'a uzanan düzlemde gördüğümüz iki aşamada gerçekleşir.

Goldmann'ın yapıtı çözümleme sürecinde ekonomik boyut ve değişim değeri kadar yazınsal yaratıya giren değişimler de önemli işlev üstlenir. Lukács'nın, romanın şu ya da bu grubun bilinçli yapılarının düşünsel aktarımıdır, anlayışına karşılık Goldmann, romanı “kendini etkin biçimde savunma olanağı olmayan herhangi bir grubun gerçek değerleri arayışı” olarak görür (Goldmann, 1964, s. 29).

Ona göre günümüz romanı sorunsal kahramanın bireysel biçimini almış yazınsal türdür (Goldmann, 1955, s. 32). Roman aynı zamanda gelişmekte olan burjuva toplumuna karşı, belli bir grup içinde, ruhsal, duygusal ve adı konmamış bireysel bir direniş biçimidir (s. 34). Bireysel direnişin Batı toplumlarında destek görmediğini çünkü yazınsal biçimlerde yer bulan bilinçli direnişlerin olumlu kahraman anlayışının Batı toplumlarında gelişmediğini vurgular. Bu toplumlarda, piyasa için ürün yapılmasıyla bireysel üstünlük ortadan kaldırılır. Nesnenin insanın önüne geçmesi, kişinin tüm temel önceliğini ve bireysel yaşamının önemini ortadan kaldırır. Roman da biçimsel bir değişikliğe uğrayarak bundan kendi payına düşeni alır. Geleneksel romanın kendine özgü “sorunsal başkışısı” sahneyi terk eder ve yerini kişinin parçalanmışlığı alır. Bu dönemin yazınsal düzlemdeki karşılığı ‘Yeni Roman’ olarak ortaya çıkar.

Önceleri toplumlar, gereksinim duyulan malı üretmek ya da üreten birilerinden istemek durumundaydı ve üretici ile tüketici arasında doğrudan bir bağ vardı. Bugün ise, tüketici üreticiyle karşı karşıya gelmeden, malı satın alacak kadar para bulmak zorundadır ya da yeterli parası olan kişi, insan ögesini bir kenara bırakıp, satışa sunulmuş mallardan istediği ölçüde satın alma olanağına sahiptir. Bu durum, artık insanın insana değil, para ve mala değer verdiğinin göstergesidir. Malı üreten için, ürettiği malın “kullanım değeri”, yani o malı kimin kullanacağı, nerede ve ne şekilde kullanılacağına hiç mi hiç önemi yoktur. Önemli olan daha fazla mal üreterek piyasaya sürebilmektir, işletmesinin verimliliğinin artmasıdır. Kişiler ve gruplar arası bu türden ilişkiler veya ilişkilerin yok olması sonucunda, günümüz insanının toplumsal yaşamında, özellikle de ekonomik yaşamında, varlıklar ve nesnelere arasındaki

tüm gerçek ilişkiler yok olmaya ve yerlerini, arabulucuların devreye girdiği, yozlaşmış ilişkiler yani “değişim değerleri” ile kurdukları ilişkiler almaya başlar. “Ancak kullanım değerinin ortaya koyduğu tüm eylemler, tıpkı roman evrenindeki yozlaşmış değerlerin ortaya koyduğu eylemler gibi artık örtük biçimdedirler” (s. 26). Bu demektir ki ekonomik yaşam, roman evreninde olduğu gibi, her alanda üretim işini üstlenen toplum dışında kalmış sorunsal bireylerce yönlendirilir.

“Goldmann, Lukacs’dan esinlenerek geliştirdiği, Marx’ın *Kapital*’de *mala tapınma* olarak nitelediği *yabancılaşma* ve *şeyleşme* kavramlarını anamalcı egemen yapının toplumu nasıl değiştirdiğini kanıtlamak için kullanır” (Tilbe, 2010, s. 33). Burjuva toplumu ve anamalcı ekonomi anlayışının insanlar arasında yarattığı kopukluk nedeniyle toplum, kendisine aykırı bir tutuma karşı koyamaz duruma gelir, değerlerini kaybeder, yozlaşır. Toplum bireylerinin karşılaşılan sorunu kendi sorunu olarak görmeyip, çözüm yolunu hep başkalarında araması da bu yozlaşmayı ve ilişkilerdeki çürümüşlüğü gösterir. Modern insan, uygulamaya koyulan küresel ekonomik dizgeler sonucunda neredeyse düşünsel ve siyasal alanda bile tümüyle edilgen bir konuma düşer. Goldmann bu durumu büyük bir fenomen olarak kabul eder ve “insanlıksızlaştırma” (deshumanisation) ve “şeyleştirme” (réification) kavramlarıyla anlatır (s. 57). İnsana özgü eylem önemsizleşir, birey şeyleşir, nesnenin egemenliğini kabullenir. Böylesine değişmiş ve altüst olmuş bir dünyada insana özgü duygu ve düşüncelerin varlıklarını kanıtlamalarının tek yolu yalnızca şeyleşmeden geçer. Bu amaçla sanat ve yazın da zorunlu olarak şeylerin ifadesine yönelir.

Goldmann’ın oluşumsal yapısalcılığı içerikle ilgili toplumbilimsel eleştiriye karşı çıkar, çünkü “toplumsal yaşam ve yazınsal yaratı arasındaki temel bağlantının, gerçeğin bu iki alandaki içeriğini kapsamadığını, sadece eş zamanlı olarak toplumsal bir grubun deneysel bilincini ve yazar tarafından oluşturulmuş düşsel evrenini oluşturan düşünsel yapıları içerdiğini düşünür (Goldmann, 1964, s. 218-219). Yazarın yaşamöyküsel ya da toplumsal yapısı ile toplumsal grubun yapısı arasında bir benzerlik olmadığı, ancak yapıtın düşünsel yapıları ile grubun düşünsel yapısı arasında benzerlik olduğu saptamasını yapar (Goldmann, 1955, s. 29).

Yazınsal yapıtın çözümlemesinde yapılması gereken ilk iş, yapıtın iç tutarlılığını ortaya koymaktır. Goldmann, *anlama aşaması* olarak adlandırdığı bu aşamadan sonra *açıklama aşamasına* geçer. “(...) Açıklama aşaması, bu yapının çevreyici, daha geniş bir yapı içerisine yerleştirilmesinden başka bir şey değildir” (Gürsel, 1997, s. 27). Yansıma kuramından hareketle, yapıtta yer alan anlamlı yapıların, yazar tarafından yapıta yansıtılan toplumsal gerçeklikler olduğunu vurgulayan Goldmann, yalnızca bir toplumsal gerçekliği ele alıp işleyen içerik çözümlemesi yerine, bu gerçeğin eleştirel çözümlemesine, derin ilişki ve anlamlarına yönelmenin gerekliliklerini ortaya koyar. Yapıtta dile getirilen dünya görüşünün başka ideolojilerle olan benzerlik ve bağlantılarını araştırır. Yapıtın oluştuğu grubun tipolojisini, eklemlenimlerini, bireyin böyle

bir toplumsal tabakadaki konumunu inceler ve “Metni aşan ve çevreleyen toplumsal birlik ya da sınıftan oluşan toplumsal yapıyı” (Tilbe & Tilbe, 2016, s. 125) belirler.

Kuşkusuz büyük bir yapıtın ciddi bir anlamda incelenmesinde her şeyden önce iç tutarlılığı, yani anlamlı yapıyı ortaya koymak zorunludur. Yapıtındaki “her insana özgü olgu anlamlıdır. Anlamlı yapılar bir oluşumun anlamlı sonucudur ve bu oluşumun dışında anlaşılıp açıklanamazlar. Bu da, oluşumcu yapısalcılığın hareket noktasıdır” (Tilbe, 2000, s. 46). Bir yapıtındaki anlamlı yapı, biçim alanında olduğu kadar, içerik alanında da zenginliği oluşturan bir nitelik taşımaktadır. Goldmann, yapıtı yönlendiren dünya görüşünü anlamlı yapı olarak adlandırır. Yazınsal bir yapıtın anlam ve değeri ona göre bir toplumsal gruba bağlıdır. Anlam, metinden çok metin dışı ulamlar üzerine oturur ve metin dışılığın değer kazanması için yazar kavramı dışlanır. “Yazarın duygu ve düşünce dünyasının yansımaları olan yazınsal yaratıyı, oluşum süreci içinde araştırmayı amaçlayan Goldmann'ın oluşumcu yapısalcı eleştirisi, yapıtı toplumbilimsel veriler ışığında aydınlatır. Ancak tarihsel sürecin belirlediği toplumsal, ideolojik, ekinel etkenlerle biçimlenen yapıtın yapısal özelliklerini incelerken, oluşumunu hazırlayan çerçeveyi yalnızca edebi yapıtı etkilediği ölçütlerle sınırlı tutmak gerekir” (Akten, 1999, s. 163) derken, araştırmacılara nesnellikten uzaklaşmamak gerektiği yolunda uyarıda bulunur. Toplumsal, tarihsel ve ekonomik ilişkilerin toplumdaki biçim ve rollerini irdelemenin gerekli, hatta zorunlu olduğunu vurgular.

Goldmann, bir yapıtındaki tutarlı öğelerle, düşsel olanları birbirinden ayrı tutmak gerektiğini söyleyerek, insan davranışlarında tutarlılık eğilimi taşıyan evrensel bir özellik olduğunu vurgulamaya çalışır. İnsanlar, dış gerçekliğin ortaya koyduğu kışkırtmalar karşısında, karşılaştıkları sorunları çözmek amacıyla olaylara karışma arzusuyla hareket eder. Yaratılışları gereği, yapmaya çalıştıkları bu eylemler anlamlı ve tutarlı bir yapı oluşturur. Böyle bir yapı, yapıtı şekil yönünden ele alan yapısalcıların öngördükleri gibi hiçbir zaman geçici bir veri değildir. Anlamlı yapıların önsel bir hazırlanma, bir olgunlaşma ve bir oluşum süreci vardır. Yani insan eylemi gündelik bir gerçeklik olarak biçimlenirken, eski yapıların yıkılma süreci ve yenilerinin oluşum süreci devam eder.

Goldmann bu farklı toplumsal grupların, bireylerarası ilişkilerin yer aldığı karmaşık ağlardan oluştuğunu, ancak ele alınan bireylerin ruhsal durumlarının karmaşıklığı, her bir bireyin farklı bir gruba, aileye, iş çevresine, ulusa, arkadaş topluluğuna, toplumsal sınıfa, vs ait olmasından ve her bir grubun kendi bilinciyle hareket ederek, kendine özgü karmaşık ve bağımsız bir yapı oluşturmasından kaynaklandığını vurgular (Goldmann, 2005, s. 77). Oysa tam aksine, tek bir toplumsal gruba ait yeterli sayıda birey incelemeye alındığında, diğer grupların eylemleri ve bu birlikteliğe bağlı olarak, ruhsal öğeler birbirlerini karşılıklı olarak ortadan kaldırır ve geriye anlaşılması çok daha basit ve çok daha tutarlı bir yapı kalır.

2.1. Anlama ve açıklama aşaması

Goldmann'a göre toplumsal bir grubun dünya görüşünü elde edebilmek için onu anlamak ve açıklamak gerekir. Anlayıp, açıklayabilmek için de yapıttaki anlamlı yapıların saptanması zorunludur. Bir yapıyı anlamak; farklı öğelerin ve bütünü meydana getiren süreçlerin, diğer tüm öğeler ile birbirine bağımlı ilişkilerini oluşturan farklı süreçlerin doğasını ve anlamını kavrayabilmektir. Bu, yapıtta bütünsel olmayanın betimlenmesi ya da çözümlenmesidir. Toplumsal bir olguyu açıklamak ise; onu çevreleyen dinamik yapının bir sürecinin anlaşılabilir betimlemesini ortaya koymaktır. Bu da, bütündeki bir parçanın açıklanması ve ifade edilmesidir. Anlama, temel ilişkilerin betimlenmesindeki temel yapıyı; açıklama, kısmi yapılardaki daha geniş yapıların anlaşılmasını içerir.

Yapıtın incelenmesi ya da eleştirisi aşamasında öncelikle o yapıtı oluşturan toplumsal ve bireysel değerleri tek tek ele alıp sınıflandırmak gerekir. Yapıtta yer alan toplumsal ve düşünsel değerleri o yapıtın tarihsel değerleri ya da tarihsel anlamı; yaşamöyküsüyle, güzel alımlama sanatıyla ve ruhsal durumla ilgili değerleri de yapıtın bireysel değerleri ya da bireysel anlamı olarak sınıflandırmak olasıdır. Tarihsel ve bireysel değerleri anlamak için bir ayırım gerekse de, inceleme aşamasında tarihsel ve bireysel değerleri birinden ayrı tutmamak gerekir. Bu doğrultuda Lucien Goldmann yazınsal metni, anlama ve açıklama aşamaları diye birbirini tamamlayan iki evrede incelemeyi önerir.

“Anlama aşamasında, çözümlenen yazınsal üretimin içkin anlamlı yapıları incelenir ve bunu yaparken de bütün yazın inceleme yöntemlerinden yararlanılabilir (Tilbe, 2004, s. 99). Bu demektir ki, Goldmann önce metin üzerinde yer alan anlamlı yapıların ayrıntılı bir saptamasını yapar. Anlama sürecindeki bu titiz çalışma sonucunda metnin içsel yapısını ortaya koyar; açıklama aşamasında ise, içsel yapıyı çevreleyen ve aşan toplumsal, ekonomik, siyasal ve tarihsel gibi dışsal bağlanımlarıyla ayrıntılı bir biçimde yorumlar. Yapıtı bu doğrultuda değerlendirirken, onu çevreleyen yapılarla arasındaki ortaklıkları da inceleyerek bütünsel ve eytişimsel bir sonuca oluşur. Gérard Genette'in yapısalcı yöntemiyle kişi, uzam, zaman ve anlatı ulamlarını ele alıp yapıtın içsel çözümlemesini yapar. Bu çözümlemeyle anlamlı yapıların ve dünya görüşünün anlaşılmasını sağlar. Ardından, yazarın içinde yetiştiği toplumun ekonomik, siyasal, ekinsel yapısıyla birlikte söz konusu dünya görüşünü bütünsel bir bakışla açıklar” (Akten, 1999, s. 165). Sonra metnin biçim ve içeriğini, sırası geldikçe daha geniş yapılarla ilişkili olarak açıklar. Örneğin, Goldmann, Blaise Pascal'ın *Düşünceler* adlı yapıtında yer alan görüşlerini, XVII. yüzyılım ikinci yarısında Fransa siyasetinde önemli rol oynayan, toplumda önemli bir konuma sahip parlamenter ve subay kesimlerinin, toplumsal çıkarlarına alet ettikleri jansenist dünya görüşüyle bağdaştırır (Zima P. V., 1985b, s. 37), zira bir yapıyı açıklayabilmek için onu, kendisini çevreleyen diğer yapılarla ilişkilendirmek kaçınılmazdır.

Anlama ve açıklama süreçlerinde birbiriyle ilişki halinde olan tüm olası bütünlüklerden özellikle anlamlı yapı ve dünya görüşü önemlidir. Anlamlı yapı, yazınsal bir yapıt nasıl tutarlı bir bütün, tutarlı bir birlik olarak anlaşılabilir? sorusuna yanıt oluşturur. Anlama ve açıklama aşamasında ortaya konması gereken ilk sorun olarak, anlamlı ve bütünsel bir yapı oluşturan eylem ve düşüncenin gerçek öznesinin kim olduğu sorununun belirlenmesidir (Goldmann, 2005, s. 74).

Goldmann sorunun çözümü için üç bakış açısı ortaya koyar. İlk olarak, görüngübilimciler ve usçuların bakış açısıyla, gerçek öznenin bireyin içinde görülebileceğini söyler. İkinci olarak, bazı coşumcu düşünürlerin yaptığı gibi, bireyi basit bir gölgeolaya indirgeyip, var olan tek gerçek özneyi topluluk içindeki bir birey olarak kabul eder. Ve son olarak, Hegel'ci ve özellikle de eytişimsel Marksist bakış açısıyla, gerçek özneyi topluluğun ya da toplumsal sınıfın kendisi olarak kabul eder.

Goldmann, “roman, yozlaşmış bir arayışın, daha geniş bir ifadeyle, kendisi de yozlaşmış olmasına karşın, farklı bir seviyede gelişmiş ve farklı şekilde varlığını sürdüren bir dünyada, gerçek (otantik) değerlere ulaşmak için yapılan bir arayışın tarihidir” (Goldmann, 2005, s. 18), diyerek romana bir tanımlama getirir. Bu söylemde belirtilen gerçek değerler kavramıyla vurgulanmak istenen şey, yazınsal yapıtı gerek okuyarak, gerekse ayrıntılı bir şekilde gözlem ve inceleme süzgecinden geçirerek, tüketen okurun, eleştirmenin ya da araştırmacının, gerçek olmasını istedikleri değerler değildir. Bu değerler, genelde romanda üstü kapalı bir tarzda sunulur, açıkça görülmezler. Ancak romanın içsel evrenini oluştururlar. Her romanın kendine özgü gerçek değerleri vardır, ancak bu değerler hiçbir zaman kalıplaşmış bildik değerler değildir.

Yazınsal ya da sanatsal yapıtın, kısacası ekin sel ürünün somut bir nesne haline gelmesi ve ondan yararlanacak kitleye sunulması aşamasına kadar geçirdiği pek çok evre vardır. İlk in, yapıtın oluşmasını gerektirecek düşünsel tohumların olgunlaşması, böyle bir yapıta gerek yazar, gerekse okur cep helerinde gereksinim duyulması zorunludur. Yani yazar, içinde bulunduğu grup ya da toplumu dengeleri bakımından ele almalı, yeni dengelerin sağlanması için nelerin değişeceğine karar vermeli, düşünsel düzlemde yapıtı oluşturmalıdır. Daha sonra düşünsel yapı ve olguların somut bir şekilde kâğıt üzerine aktarılması gerekir. Kâğıt üzerine aktarılan düşünsel eylemler, doğrudan birey ya da toplumların önüne çıkamayacağı için, daha somut bir ürün haline getirilmelidir. Yani kitap olmaya gereksinimleri vardır. Bu aşamada yazarın kendi başına üstesinden gelemeyeceği durumlar söz konusudur. Düşünsel edimlerin kitaba dönüşmesi için basım ve yayıncının devreye girmesi gerekir. Basım ve yayıncı kendi paylarına düşen görevi yerine getirse bile, henüz ortaya çıkan kitap, okur kitesine ulaşamamış, bu nedenle de asıl amacını yerine getirememiştir. Bu demektir ki, kitabın ilgili kitleye ulaşabilmesi için dağıtımçı gibi araçlara gereksinim vardır. Dağıtımçı, kitapçılara ve kütüphanelere yaptığı dağıtım işlevini bitirse bile, yine arzulanan hedefe yeterli ölçüde ulaşamaz. Çünkü ortaya konan ekin sel ürünün tanıtımı olmadan, hedef kitlenin ondan

haberdar olması son derece sınırlıdır. Yani, yapıtın olumlu ya da olumsuz yönde bile olsa, tanıtıma gereksinimi vardır. Bu tanıtım, gerek reklâm yoluyla, gerek eleştiri yoluyla, gerekse bir takım ödüllendirme ya da cezalandırma yoluyla yapılır. Cezalandırma deyince; resmi ve yasal yollardan alınan toplatma kararları, yazarının cezayı gerektiren soruşturmalar geçirmesi veya sansür gibi konular akla gelir.

Yapılan farklı tanıtım kampanyaları sonucunda, bir yapıtın az ya da çok satılması veya az ya da çok okunması sağlanmış olur. İşte bütün bunların ışığında yazın toplumbiliminin, “yalnızca yazarla, yapıtla ilgilenmediğini, yazarla yapıt arasındaki alışverişi, okumanın toplumbilimsel anlamını ve hatta alımlama estetiği düzleminde araştırmayı amaçladığını, yapıtın basımı, yayını, dağıtımını, okur tarafından seçim koşullarını niceliksel açıdan da araştırdığı” (Akten, 1999, s. 163) söylenebilir.

Ekinsel yapıtların üretiminin özdeksel ve ekonomik koşullarının çözülmesi de incelenecek yapıtın anlaşılması ve açıklanmasında önemli rol oynar. Yapıtın ortaya çıkması, basım ve dağıtımını, kitabın hazırlanmasından günümüz yazarının kurumsal, hukuksal, özdeksel durumunun incelenmesine, tecimsel amaçla okur kitlelerine ulaştırılmasına varıncaya kadar birçok öge, yapıtın aydınlatılmasında toplumbilimsel yönden gerekli ve zorunludur. Kitap tüketiminin de bir toplumdan diğere farklılık ya da zıtlık gösteren toplumsal ve estetik değer yargılarına göre çeşitlilik gösterdiğini, bu değerlerin ve estetik alımlama biçimlerinin değişken olduklarını gözden uzak tutmamak gerekir.

Goldmann, bir yapıtta anlatısı yapılan toplumsal grubun dünya görüşünü elde edebilmek için, grubu olası tüm yapılarıyla ortaya koymak, içsel ve dışsal yapılarını gerek parçalayarak, gerekse bütünleştirerek anlamak ve betimlemek gerektiğini söyler (Goldmann, 1970, s. 106). Tüm bu aşamalardan sonra elde edilen bulguları açıklamanın önemine dikkat çeker. Bir yapıyı anlamanın, farklı öğelerin ve bütünü meydana getiren süreçlerin, diğere tüm öğelerle ile birbirine bağımlı ilişkilerini oluşturan farklı süreçlerin doğasını ve anlamını kavrayabilmekten geçtiğini belirtir (Goldmann, 1964, s. 353).

Toplumsal bir yapı ya da olguyu açıklamak, onu çevreleyen dinamik yapının bir sürecinin anlaşılabilir betimlemesini ortaya koymaktır: Bu da, bütündeki bir parçanın dile getirilmesidir. Anlama, temel ilişkilerin betimlenmesindeki temel yapıyı; açıklama, kısmi yapılardaki daha geniş yapıların anlaşılmasını içerir.

Oluşumsal yapısalcılığın ortaya koyduğu ilkeler gereğince, yalnızca yapılar değil, toplumsal olgular da anlaşılmalı ve açıklanmalıdır. Yaşamın ve ekinin bir parçası olmuş bu olgular bile, yazarın ve onun yarattığı yapıtın dayandığı yapı taşlarını oluşturur. Anlama aşamasında, olgular ve yapılar arasındaki anlam ilişkileri bulunarak, bu ilişkilerin tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilmesi gerekir. Ancak her yapının veya olgunun daha geniş bir yapılar ağıyla ilişkili olduğu akılda tutulmalıdır. İşte açıklama aşaması da bu geniş ilişkilerin ortaya konmasından başka bir şey değildir. Böyle bir çözümlemeyle, yapıt kendi

içyapısında öyküleme tarzı ve biçimsel eleştiri bağlamı dışında incelenir (Atalay, 2007, s. 36).

Goldmann, anlama sürecinde yazın toplumbilimcisinin, anlamlı yapıları bulmaya çalışırken, metin dışına gerektiğinden fazla çıkmaması için özenli olması, metin dışı öğeleri dikkatten kaçırmama ve olası ölçüde nesnel davranma zorunluluğuna vurgu yapar. Bu nedenle, çözümleme yapan kişi, yapacağı çözümlemede başkalarını bilerek ya da bilmeyerek etkileyebilecek veya yönlendirebilecek art düşüncelerden kendisini soyutlamak durumundadır.

Açıklama ve anlama birbirinden ayrı iki süreç değil; iki farklı aynaya yansıyan ve doğal olarak farklı açılardan görünen tek bir süreçtir. Zaten Goldmann da benzer bir ifadeyle: “Açıklama ve anlama, farklı iki entelektüel süreç değil, iki referans kadranına taşınmış aynı süreçtir” (Goldmann, 1964, s. 354), der. Bu bakımdan her insana özgü olgu ve ideolojilerin, içinde buldukları yapıların sayısı ölçüsünde farklı anlamlar dile getirebileceğini söylemek olasıdır. Goldmann, *Düşünceler*'in çözümlemesinde ortaya koyduğu gibi, jansenizmin hem burjuvanın, hem monarşinin, hem de Descartesçi usçuluğun temsilcisi olması, aynı görüntünün ya da olgunun farklı ortamlarda farklı işlevler üstlenebileceğine işaret eder.

Bu yöneme göre, bir yapıtı, yazarının özyaşamöyküsü ve yazarın geçmişte sahip olduğu toplumsal ya da diğer etkilenmelerle açıklamak söz konusu değildir. Yapılabilecek bu türden bir çalışma, tek anlamlı, yalın ve toplumsal gerçeklikleri yansıtmaktan uzak, öznel yönü ağır basan bir çalışma olmaktan öteye gitmez. Oysa yapıtın, kendine özgü ve özerk bir içsel mantığı vardır. Yapıtın kendi mantığını bir kenara bırakıp, onu yazarın ya da başka bireylerin yaşamöyküsü veya deneyimleriyle açıklamak anlamsız olur. O bir dünya görüşünün ifadesidir ve içerdiği bu dünya görüşü inceleme konusu edilmelidir. Yaşamöyküsel, toplumsal çevresel, ailesel ve ekinsel etkiler kuşkusuz vardır ve gerçektir, ancak büyük olarak nitelendirilen yazın ve sanat yapıtlarının eleştirisi ve incelemesinde onların işin içine girmemesi için gerekli dikkat gösterilmelidir. Aynı şekilde, yapıtın incelenmesinde ruhbilimsel ve ruhçözümsel yöntemlerin kullanılması, belirli bir dünya görüşüne sahip herhangi bir grup içinde yaşayan bireyin özyaşamöyküsünden hareketle, o dünya görüşünü doğuran düşünsel evrenin neden ve nasıl ortaya çıktığını bulmaktan başka bir işe yaramaz.

2.2. Olası/ideal bilinç

Goldmann'a göre bir yapıtı meydana getiren, bilinci toplum katmanlarınca biçimlendirilmiş ve toplumsal biçimde oluşmuş bir özne söz konusudur. Bu özne toplumsal gruptur ve eylemin öznesi de bu gruptur. Zira birey, çok seyrek olarak tümüyle bir anlamı ve özlemlerini yönlendirebilme bilincine sahip olur. Özlem ve istekleri yönlendirebilmekte mademki birey yetersizdir, o halde “ekinsel yaratının öznesi, tek başlarına bireyler değil, toplumsal gruplardır” (Goldmann, 1964, s. 15).

Öznenin ve nesnenin görece kimliğiyle oluşmuş bütünlüğüyle, özne nesnenin olası bilincine sahiptir ve bu bilinçle davranabilir. Bu şu demektir: Yapıtı gerçek anlamda oluşturan özne konumundaki grup ve yapıtta görünür ya da görünmez biçimde ele alınan bu kez nesne konumundaki toplum sahip olabileceği en üst düzeydeki bilincine, toplumun bir seçkin bireyi olan özne tek başına sahip olabilir ve aslında topluma ait olan bilinçle hareket edebilir. Ancak yaratıcı öznenin bu olası bilinci, kendine özgü bir bilinç değil, toplumsal bir grup ya da sınıfın görünürde var olan gerçek bilincinin dışındaki en yüksek düzeyde olabilecek bilincidir. Özetle, olası bilinç, “bir grup bilincinin ulaşabileceği en üst düzey bilinci” ifade eder. Böylesi bir olası bilincin olması, gelecekle şimdinin açıklanması ve geleceğin şimdiyle şekillendirilmesi anlamına da gelir.

Olası bilinç; sınıf bilinci, “kendinde sınıf” ve “kendi için sınıf”ın bilinci olabilir. Olası bilinçle yazınsal ya da düşünsel yapıt arasında, “gerçeğin bütününe ilişkin tutarlı ve bütünsel bakış açısı ve az rastlanılan bir durum olsa da, tutarlı ve bütünsel bireylerin düşüncesi” olarak tanımlanan *dünya görüşü* yer alır.

Oluşumsal yapısalcı bir çözümlemede ilgilenilecek şey gerçek ortak bilinç değil, dünya görüşünü oluşturabilen, toplumsal ve yazınsal yapılar arasında arabulucu olan ya da arabuluculuk işlevi gören olası ortak bilinçtir. Toplum ve yapıt arasında var olan benzerlik gerçek bilinç aracılığıyla değil, olası bilinç ve dünya görüşü/psikoloji aracılığıyla oluşur; bu benzerlik kimi kez anlaşılabilir, kimi kez açıklanabilir bir şeydir. Başka bir deyişle, yazınsal yapıt toplumsal bir sınıfın bilinçli gerçek ideolojisini yansıtmaz, gerçek ideolojiyle bağlantılı olan psikolojisini yansıtır.

Goldmann'a göre, gerçek ortak bilincin ya da ideolojinin ortaya konması, orta düzey yapıtların yaptığı şeydir, büyük yapıtlar bunu yapmaz. Yazınsal yaratının ortak karakterli oluşu gerçek ortak bilinçten kaynaklanmaz, ancak “yapıttaki evrenin yapılarının kimi toplumsal grupların düşünsel yapılarına benzer oluşu ya da onlarla anlaşılır bir ilişkide olan yapılar olgusundan kaynaklanır” (Goldmann, 1964, s. 345) ve “ortak bilinç, ne asıl, ne de özerk bir gerçekliktir: Toplumsal, siyasal, ekonomik yaşama özgü birey davranışlarının toplamından meydana gelen bir şeydir” (Goldmann, 1964, s. 9). Büyük nitelikli yapıtın ortaya koyduğu dünya görüşü, Lukács'ın “bütünlük” dediği “insanın bütüncül görüşüne doğru yönelen”, yaratıcı grubun olası bilincine uyan olası en iyi yapıtdır. Bu durumda oluşumsal yapısalcılık adlı eleştiri ve çözümleme yönteminin en önemli ve dikkat çeken yanı “dünya görüşü” kavramından hareketle çözümlemenin yapılmasıdır.

Gerek birey olarak, gerekse grup olarak toplumun temsilcisi olan özne, nesne konumundaki toplumu karşısına alıp, topluma karşın eylem ve düşüncelerini ortaya koyan kişi değildir. Aksine toplumunun yapısını geliştirmek isteyen, eksiklik ve aksaklıklarını gidermek isteyen, toplumu gözlemleyen ve onu yansıtan kişi olarak, bilimsel, toplumsal, sanatsal, vb bağlamlarda aynı toplumun bir parçasıdır. O halde oluşturan temel düşünce, dışarıda değil,

toplumun içinde oluşur. Ele alınıp incelenen nesne de hem yapıcı bir öge, hem de düşünce yapısının en önemli öğelerinden biridir (Goldmann, 1970, s. 55).

Tek bir birey tarafından kaleme alınmış olsa da, yazınsal öneme sahip ve büyük diye nitelendirebilen yapıt, yaşadığı toplumda yazarın karşılaşmış olduğu olay ve olguların tümüyle basit bir yansımasından ya da yazarın bilinçsiz itkilerinin bir simgesinden başka bir şey değildir. Bu görüşü ortaya koyan yazın toplumbilimcileri, yapıtta yer alan öğelerin genellikle yapıtın ortaya çıktığı toplumun genel yapı ve gereksinimlerinin yapıta yansıdığını, yazarın kişisel özyaşamöyküsünün ya da ruhsal durumunun yapıtta yer alsa da, bunların önem taşımadığını, aslında yapıtın ortaya çıkmasını zorlayan şeyin yazarın kendi istemi değil de toplumun gereklilikleri olduğunu söyler. Buna göre, yapıtı ortaya koyanın birey değil, toplum ya da sınıf olduğu rahatlıkla söylenebilir. Öyleyse, yapıtın oluşumunda yazarın rolü nedir? Yazar, yaşadığı toplumda belirli bir saygınlığı, bilimsel deneyim ve birikimi olmasından dolayı o toplumun seçkin tabakasını oluşturan bireylerin bir üyesidir. Seçkin sıfatını kazandığına göre, toplumda kabul gören ortak bir anlayışın ya da dünya görüşünün savunucusudur. O halde yazar, yapıtın oluşum aşamasında toplumun bir sözcüsü ve simgesidir. Bunun dışında yapıtın okura sunulma sürecine varıncaya kadar herhangi bir işlevi yoktur. Ancak bu sürecin devamında tanıtma ve bilgilendirme işlevi üstlenebilir. Yazarın, yaşadığı toplumun sözcüsü olmak yerine, başka toplumların sözcülüğünü yapması da olası ancak az rastlanan bir durumdur. Bu durumda, herhangi bir toplumsal grubun düşünsel yapısına denk olan bir yapıt, bu grupla oldukça az ilişkide bulunan bir birey tarafından da ortaya konabilir.

Goldmann'a göre, açıklanmamış kavram dizgesine sahip bir sanat yapıtının çift yönlü bir işlevi vardır: Bu kavram dizgesi, bir yanda yapıtın birliğini düzenlerken, diğer yanda bir toplumsal grubun bilinci olan dünya görüşünü dile getirir. Yazınsal yapıt, birey olarak bir yazarın ürünü değildir; ancak ortak bilinci, bir toplumsal grubun ya da sınıfın çıkarlarını ve değerlerini yansıtan, toplumun aynası ve simgesi konumundaki bir bireyin kaleminden çıkmış, topluma özgü bir üründür. Kendi içlerinde tutarlı nitelikleriyle, yalnızca büyük yapıtlar bir topluluğun bilincini veya dünya görüşünü dile getirebilir. Bu demektir ki, tutarlı yapılardan ve tutarlılıktan yoksun sıradan yazınsal ürünlerde, toplumun ortak bilincinin belki kırıntılarını bulmak olasıdır, ancak bu türden yapıtlar tümüyle toplumun dünya görüşü ve ortak bilincini yansıtmaktan uzaktır.

Ortak bilinç, görünür olmayan biçimde, ekonomik, toplumsal, siyasal, vb yaşamı paylaşan bireylerin toptan davranışlarında oluşarak ortaya çıkar ve yapıtın içeriğiyle arasındaki ilişkilere gelince; yapıt, tamamen grubun veya sınıfın ortak ekinel, siyasal ve düşünsel edimleri ile ortak itkilerinin yansıma alanıdır. Buna bağlı olarak yapıtın içeriği de toplumun tümünü ilgilendiren konulara yöneliktir. Beklentiler, sorunlar, bunalımlar ve yetersizlikleri karşılama ve gidermeye yönelik düşünsel yapıları gösterme amacındadır. Bütün bunlar zaten toplumun olası bilincinin ayırımına varabilecek aydın yeteneğine

sahip yazarın düşüncesinde bir birikim halinde var olan şeylerdir. Zira toplumun bir temsilcisi olarak yazar, her aydın çevresinden elde ettiği düşünce biçimlerini kendi yorum ve tekniğini de katarak yeniden şekillendiren kişidir. Yazarın dile getirme biçimiyle yeniden şekillenen ortak bilinç, yapıtın içeriğini oluşturan yapı ve öğeleri ister istemez kendi isteği doğrultusunda yönlendirir.

Goldmann'ın yönteminde öngörülen, bu toplumsal grupların bilincidir. Ancak o grubu oluşturan yazar, düşünür, sanatçı, siyaset adamı ve ekonomi uzmanı, vb. aydınların bilinçli olarak oluşturdukları ortak tutum ve davranış biçimi, o grubun ortak bilinci olarak ortaya çıkar. Burada bilinç sözcüğü bir 'tanık özne'nin varlığına gönderme yapar, yaşadığı toplumdaki ve dünyadaki soyutlanmamış, toplumunun yapısını ve sorunlarını bilen ve ilgili bir öznenin varlığına işaret edilir. Ancak toplumsal bir tarzda tanımlanmış eylemlerarası bir birliğin ürünü olan tanık özne de vazgeçilmez bir öğe değildir. Birey özne, grupla birlikte, çok anlamlı, kararlı, etkili, karmaşık olguların oluşmasını sağlar. Yapılacak çözümlemede ortaya konulacak ilk sorun, böylesi olguları meydana getiren bilincin nesneye tam uygunluk sorunudur.

Goldmann'a göre, düşünsel, yazınsal ve sanatsal yapıtlar, toplumbilim için özel bir değer taşır. Çünkü bu yapıtlar, özel toplumsal grupların olası bilinçlerinin en üst düzeyini barındırırlar. Bu yapıtlarda anlayış, düşünce ve davranış, bütünsel bir dünya görüşüne yöneliktir. Oluşumsal yapısalcılığın hedefleri arasında zaten, dünyanın bütünsel ve tutarlı bir biçimde ortaya konmasından çıkar sağlayacak grupların ve anlamlı yapıtların sınırlarını belirlemek de vardır.

Her toplumsal grup, bilincini ve düşünsel yapılarını, toplumun bütünündeki ekonomik, toplumsal ve siyasal eylemiyle sıkı sıkıya bir ilişkiyle hazırlar. Bu bağlamda ortak bilinç, bireysel bilinçlerin dışındaki bir şey değildir. Zira grubun önemli bir parçası olarak, her bireyin farklı ve çoğu kez var olana aykırı biçimde dillendirdiği bilinciyle ortak bilinç ortaya çıkar. Toplumsal anlamda, üyesi olmadığı veya organik bir bağının bulunmadığı farklı grupların etkisine açık olan birey bilinci, bu yönüyle ortak bilincin yeniden şekillenmesine veya geliştirilmesine katkı yapar. Böylece ortak bilinç, grubun her bir üyesinin bilincinde, ancak gizil bir gerçeklik olarak vardır. Yazın toplumbilimci, grubu bir bütün olarak ele alıp incelerse ancak bu gerçekliği bir bütün olarak ortaya çıkarabilir.

O halde ortak bilinç her koşulda deneye dayalı bir gerçeklik değil, bir yönelimdir. Üstelik geniş anlamda tüm bir toplumu oluşturan farklı grupların arasında birey, tarihsel gelişimde özellikle önemli bir rol üstlenen ve ekin sel yaratıya karar veren bir konumda bulunur. Eylemleri ve bilinci toplumun baştan aşağı yapılanmasına, bunun sonucunda da, insanlararası ilişkiler birliğinin sağlanmasına ve insanlarla doğa arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı verir. Bireyleri bu türden eylemleri gerçekleştiren gruplar bu sayede toplumsal grup niteliği kazanır.

2.3. Dünya görüşü/ideoloji

Goldmann, *dünya görüşünü* farklı yapıt ve yazılarında ayrıntılı olarak anlatmanın yanı sıra, kısa ve öz olarak tanımlar: “Dünya görüşü, gerçeğin bütünü üzerinde tek ve tutarlı bakış açısıdır” (Goldmann, 1959, s. 46) *Le Dieu caché* adlı yapıtında yer verdiği tanım ise; “Dünya görüşü, bir grubun üyelerini aynı duygu, düşünce ve özelemler etrafında birleştirirken, diğer gruplara ters düşen şeydir” (Goldmann, 1955, s. 26).

Bu kısa tanımlamalardan da anlaşılacağı gibi, dünya görüşü, bir toplumsal grubun ya da sınıfın önde gelen seçkin aydınları tarafından, ait oldukları topluluğa ya da bir başka topluluğa yönelik olarak ortaya koymuş oldukları toplumsal, siyasal, ekonomik, düşünsel ve yazınsal alanlarda var olan dengeleri yıkabilecek, düzenleyebilecek veya yeniden yapılandırabilecek özellikleri taşıyan bütünsel düşünce dizgeleridir. Bu düşünce dizgelerine dünya görüşü ya da ideoloji denir.

Goldmann'ın, ayrıcalıklı gruplar adını verdiği düşünürler, yazarlar ve sanatçılar, herkes kendi bakış açısından aynı anlamlı yapıya yönelerek ortak bir “dünya görüşü”nde birleşirler. Böylece, toplumun olası en üst bilincini yansıtır. Ancak tutarlı dünya görüşünü dillendirmek için, yaratıcı bir bireye, bir *birey aşkın özneye* gereksinim vardır. Ne var ki bu birey sıradan değil, üstün yetenekleri olan bir yazar ya da bir başka deyişle ayrıcalıkları olan bir kişidir. O halde dünya görüşü, toplumsal grup ya da sınıf içindeki, düşünür ve yazarlar gibi seçkin kesimin ortaya koyduğu tutarlı görüştür ve gerçekliğin bütünü üzerine, açık, seçik ve birlikçi bir bakış açısıdır (Zima P. V., 1985b, s. 37). Dünya görüşü, bazı benzer koşullarda benzer ekonomik ve toplumsal durumlarda bulunan bir topluluğa, yani, bazı toplumsal sınıflara kendini kabul ettiren düşünce dizgesidir” (Akten, 1999, s. 164).

Goldmann, eleştiri yönteminin uygulanması aşamasında dünya görüşü, bütünlük, tutarlılık, üst düzey olası bilinç ve yapısal benzerlik gibi kavramlardan yararlanır. Her büyük yapıtın bir dünya görüşü ya da ideoloji ortaya koyduğunu, bu türden yapıtlarda olguların belirli bir bütünlük ve tutarlılık gösterdiğini, yapıtın özünü oluşturan düşüncelerin toplumun ya da sınıfın olası ortak bilincinin en üst düzeyde biçimlenmiş biçimi olduğunu vurgular (Atalay, 2007, s. 3).

Dünya görüşü deneye dayalı bir olgu değildir, aynı zamanda, az ya da çok kalıcı hale gelmiş değerlerin farklı düzeyleriyle şekillenmiş, günlük gereksinimlere yanıt verecek bir şey de değildir. O, toplumun veya sınıfın sahip olduğu eski değer ve dengeleri değiştiren, yıkan, bu dengelerin yerine yenilerini getiren ya da öneren ortak görüştür.

Dünya görüşü, yalnızca yazınsal anlamda büyük bir yapıtta yer alan toplumsal bir grubun maksimum bilincinin yapılandırılmasıyla ortaya çıkar ve değer ile normların anlamlı bir bütünlüğünü oluşturur. Bu yüzden büyük yapıtta bulunan dünya görüşü, bir grubun üyelerinin gerçek ve deneye dayalı bilincini değil, olası bilincin en üst düzeyi olan ideal bilinci ifade eder. Bu durumda olası bir

bilinç söz konusudur, çünkü bu olası bilinç bir yapıtın henüz ortaya çıkmamış biçiminde bulunur ve orada bir yazın toplumbilimcisi tarafından çözümlenip yeniden ortaya çıkarılır. Goldmann'ın bu bağlamdaki çalışmaları ve yaptığı çözümler olası bilincin açığa çıkarılmasındaki gerekliliği kanıtlar. Dünya görüşü düzeyinde yazın, günlük deneyim dünyasını aşan bir üretim biçimi olarak ortaya çıkar, ancak bu üretim edilgen biçimdeki bir yeniden üretim değildir. Lukács'ın 'öz' dediği, Goldmann'ın ise 'bir grubun olası bilincinin en fazlası' dediği ideal/maksimum bilinç "gerçeği değiştiren ve aşan yapılandırıcı eylem" (Zima P. V., 1973a, s. 72) olarak öngörüldüğü için, etken bir role sahiptir.

Yapıtın toplumsal niteliği bir bireyin hiçbir zaman tek başına oluşturamayacağı bir dünya görüşünü ortaya koymasındadır. Dünya görüşü/ideoloji türündeki bir yapı sadece toplumsal bir grup tarafından oluşturulabilir ve bireyin buna katkısı onu daha tutarlı hale getirmek ve onu imgesel yaratı ve kavramsal düşünce düzlemine taşımakla sınırlıdır. Bu bakımdan dünya görüşü, yazınsal metinlerin yapısında belirleyici bir role sahiptir. Bu kavram, bütünlüğü içinde toplumsal bir grubun ya da çoğunlukla toplumsal bir sınıfın özlem, duygu ve düşüncelerini bir araya toplar ve bunlar aracılığıyla dünya görüşünü oluşturmuş grup diğer gruplardan ayrılır. Goldmann'a yapıtın içyapısıyla, toplumun içyapısı arasında bir benzerlik olduğu düşüncesini veren de bu kavramdır. Bu bağlamda Goldmann, her yazınsal ya da sanatsal yapıtın bir dünya görüşünü dile getirme amacı güttüğünü göstermek ister. Bu dünya görüşü en üst düzeyde, düşünür ya da yazarın bilincindeki duysal ve kavramsal açıklığa ulaşan ortak bilinç olgusudur.

Goldmann, Piaget'nin görüşlerine uygun davranarak, bir grubun dünya görüşünü öğrenmek için, onu anlamak ya da tanımlamak ve açıklamak gerektiğini söyler. "Bir yapıyı anlamak; onu tüm diğer unsurlarla ve bütünü oluşturan süreçlerle olan ilişkilerinden bağımsız olarak meydana getiren farklı öge ve süreçlerin doğası ve anlamını kavramak demektir" (Goldmann, 1974, s. 167) Anlama işlemi de, bir bölümün çözümlenmesi ya da tanımlanması demektir. Ancak toplumsal bir olguyu açıklamak, onu çevreleyen bir dinamik yapı sürecinin anlaşılabilir betimlenmesiyle olanaklı hale gelir. Bu da, parçanın bütün içine yerleştirilmesi ya da sentez anlamına gelir.

Goldmann'a göre yazınsal deha sorunu, estetiğin en önemli sorunudur. Büyük yazarların yapıtları kendi dâhiliklerinden mi, yoksa ortaya koydukları yapıtta yarattıkları evrenin iç tutarlılığından dolayı mı büyüktür? Örneğin, günümüzde bile yaşadığı yüzyıla göre, birçok şeyi açıklama biçimi şaşkınlık yaratan Aristoteles'in *Poetika*'sı bu türden bir deha ürünü sayılır. Dönemin koşulları içinde ait olduğu toplumun ekinsel ve toplumsal düzeyi düşünülecek olursa, Aristoteles'in toplumsal bilinç ve dünya görüşünü yansıtmış olması zor bir olasılıktır. O halde *Poetika*'daki bu durum, Goldmann'ın savlarıyla karşıtlık oluşturur. Ancak büyük bir olasılıkla Aristoteles, kurguladığı evrendeki şeyleri yerlerine oldukça iyi yerleştirdiği için, yapıtı büyük niteliğini kazanmıştır.

Goldmann, birçok araştırmacının da yapmayı düşündüğü gibi, dünya görüşlerini dizgeli bir biçimde tipleştirmeyi amaçlar. Çeşitli yapıt ve konuşmalarında XVII. yüzyılın düşünsel ve yazınsal ürünlerinde sözü edilen toplumsal sınıfların ve onların dünya görüşlerinin ayrıntılı bir sınıflamasına değinir. Ona göre, XIV. Louis döneminde, Fransız toplumu beş sınıftan oluşur: Soylular ve efendiler sınıfı; siyasetçi ve subay sınıfı; hâkimler sınıfı; zenginleşmiş sınıf; halk veya zanaatkâr ve köylüler sınıfı. Farklı sınıflardan oluşan bir toplumda, düşünce dizgelerinin, ekonomik projelerin, yazınsal ve dinsel beklentilerin farklı olması kaçınılmazdır. Farklı gruplar arasındaki farklı beklentiler bir yandan kendi dünya görüşlerini oluştururken, diğer yandan geniş anlamda farklı toplumsal sınıflarla olan her türden iletişim ve ilişki sonucu, grupların kendilerine özgü bilinçleri ve dünya görüşleri de gelişme gösterir ve değişime uğrar. O halde yazınsal, düşünsel ve sanatsal tüm yaratılar aslında sanatçı veya yazarın yaşadığı toplumda şekillenmiş birer dünya görüşünün dışı vurulmasından başka bir şey değildir. Bu yapıtlar, belirli toplumlara ait dünya görüşlerinin birer simgesi olma özellikleriyle de bireysel emekle ortaya çıkmış toplumsal ürünlerdir. Yani yapıtın ortaya konmasında gerçek özne yine toplumun kendisidir (Goldmann, 1978, s. 109).

Özne nesneye karşıt olarak düşünülmemelidir. Toplum gözlemleyen ve onu yansıtan özne, ister bilimsel, ister toplumsal, isterse sanatsal olsun, aynı toplumun bir parçasıdır. O halde düşüncenin kendisi ve yapıtların yaratılmasında gerekli düşünsel esin, dışarıda bir yerlerde değil, toplumun içerisinde oluşur. Onu başka yerlerde aramamak gerekir. Doğal olarak ele alınıp incelenen nesne veya yapıt da aynı yere özgü bir ögedir, üstelik toplumsal düşünce yapısının en önemli öğelerinden biridir.

Sonuç

XX. yüzyılda özellikle Avrupa ve ona bağlı coğrafyada meydana gelen iki büyük yıkım ve bu yıkımların ekonomik, siyasal ve toplumsal sonuçlarına bağlı olarak bir yandan insana özgü değerlerin kaybolması süreci yaşanırken, öte yandan farklı bloklara ve ekonomik ve siyasal dizgelere sahip olan devletlerin arasında kıyasıya bir rekabet, bir soğuk savaş dönemi yaşanır. İnsan, savaş ekonomisine ve daha çok para kazanma hırsına yatırım yapan güçlerin gözünde artık amaç olmaktan çıkar, yaşamı ucuzlar, değerini kaybeder, silikleşir ve “şey”leşir.

“Roman toplumun aynasıdır” düşüncesinden hareketle, öncelikle anamalcı dizgeye sahip Avrupa’da Yeni Roman gibi yazınsal alanda kendini gösteren anlayış, uygarlıkları oluşturan toplumların temel ögesi olan insanın içine düştüğü bu durumu “toplum gerçekliği” altında işler. Buna karşılık, kendi siyasal dizgesinin üstünlüğünü ve insana değer verdiğini savunan Marksist-sosyalist çizgideki ülke aydınları, kendi gerçekliklerinden çok, rakiplerinin kusurlarını ön plana çıkararak, anamalcı dizgenin insanı yozlaştırıp kendi değerlerinden uzaklaştırdığını ileri sürerler.

Her iki ortamdan çıkan yazın eleştirmenleri, insanın gerçek değerlerini yitirdiği, bu yüzden mutsuz ve sorunlu olduğu gerçeğinde birleşir. Bu bağlamda *tarihsel gerçeklik* diye adlandırdıkları anlayışla özellikle Lukács gibi Marksist çizgideki eleştirmenler, dünyada egemen olan Batı kaynaklı yazınsal yapıtların kişilerini *sorunlu kişiler*, kendi anlayışları içinde yazılmış yapıt kahramanlarını da *olumlu kişiler* olarak gösterir. Aynı çizgide toplumsal eleştiri alanının en tanınmış kişisi haline gelen Lucien Goldmann da, bir yapıtın eleştirisi ya da çözümlemesinde yazarın dikkate alınmaması gerektiğini; yapıtı ortaya koyan kişinin gerçekte yazar değil, o yazarın içinde yaşadığı toplumun en üst düzey bilinci olduğunu; yazarın ancak yetenekli bir aydın olarak toplumun istek ve özelemlerini dillendirmeye aracılık yaptığını dile getirir ve *oluşumsal yapısalcılık* diye adlandırdığı toplumsal eleştiri yöntemini bu eksene oturtur.

Hegel'den, Marx'tan başlayan toplumsal eleştiri, Lukács, Piaget, Escarpit, Goldmann, Zima ve Cros'la gelişip şekillenir, yönetsel boyutlar kazanır. Buna karşın kişilerin yaptığı çalışmalarla bir yandan gelişirken, bir yandan çeşitlilik kazanır. Ancak tüm biçimleri temelde toplum ve insan, insan ve eşya, toplum ve üretim ilişkilerini inceler. Hepsinin vardığı sonuç, roman yapısıyla toplum yapısının benzerlik gösterdiğidir.

Goldmann, oluşumsal yapısalcılık altında kuramlaştırdığı eleştiri yönteminde toplumsal ve ekonomik yapının gelişmesiyle ortaya çıkan yeni toplumsal bağlar ve bu bağların geleneksel romanın yapısına yansımalarını inceler. Ona göre geleneksel romanın başkışisi, başlangıçta liberal ekonominin gereği olarak bireyseldir. Daha sonra, liberal ekonomiden tekelleşme ve kartelleşmeye doğru ekonomik gelişmeler hızlandıkça, romanın başkışileri bireysellikten ortaklığa geçerler. Ve son aşamada da, pazar ekonomisinin her şeyi kendi kendine düzenleyen, insanlara özgü ilişkileri ortadan kaldıran, işlevleri azaltan, insanı şeyleştiren düzeneği içinde roman başkışisinin edilgen hale gelip silikleştirdiğini vurgular.

Goldmann, özellikle tiyatro ve romanın gözde yazınsal türler olmaya başladığı XVII. ve XVIII. yüzyıldan bu yana alışılacelmiş bir biçimde kullanılan kişi kültüne karşılık, özne olarak birey ötesini, yani bir topluluğu seçer. Bu seçimini açıklamak için, bir piyanoyu taşıyan üç kişi örneğini verir: Gerçek anlamda taşımak eylemini yapan kimdir? Piyanonun bir köşesinden tutup kaldıran A kişisi mi? Yoksa diğer köşeden kaldıran B kişisi mi? Veya her ikisinin dışında kalan ve onlara yardımcı olan C kişisi mi? Burada bireyi aşan bir durumla karşı karşıyayız ve bir birlik söz konusudur. Buradaki taşıma eylemine bireyler bilinçli olarak kendi bireysel kararlarıyla katılmışlardır ancak, bir araya gelişleriyle yeni bir bilinç oluşur. Ortaya çıkan bu bilinç 'ortak bilinç', birden çok bireyin bir araya gelip ortak bir amaç uğruna aynı eylemi yapması sonucu ortaya çıkan özne biçimine de 'birey aşkın özne' denir (Atalay, 2007, s. 39-40).

Piyano örneği, ortak öznelerin varlığını gösteren en çarpıcı örneklerden biridir. Bu, tüm düşünceler, toplumsal ve ekinel eylemler için geçerlidir. Yazınsal bir inceleme, yazar ve yapıt arasındaki ilişkileri kısıtlamamalıdır. Yapılan inceleme

veya çözümleme, yalnızca yapıtın 'iç birliğinin' varlığından yararlanmalıdır. Buna karşın, 'yapıt ile onu yaratan kişi' arasındaki aynı tip bir ilişkiden yararlanmamalıdır. "Toplumbilimsel çözümleme, gerekli bağları ayırır ve onları, yapılandırmayı seçmenin ve aydınlatmanın daha kolay olduğu ortak birimlere bağlamaya çalışır" (Goldmann, 1964, s. 343).

"Ekinsel yaratının gerçek öznesi birbirinden ayrı bireyler değil, toplumsal gruplardır" (Goldmann, 2005, s. 13). Fakat bireysel yaratıcı, varlığı ya da toplumsal konumu ve yapıtının üstlendiği anlam nedeniyle bu toplumsal gruplardan birinin parçasıdır ve toplulukta yaşayan diğer bireylere göre ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Gruplar, çevreleyen dünya tarafından ortaya konan sorunlar için, üyelerinin bilincinde "tutarlı bir yanıt" yapılandırır. Tutarlılık veya "dünya görüşü" denen şey toplumsal grup tarafından hazırlanır ve yazarın düşsel eyleminden hareketle en üst düzeye ulaşır. Böylece yapıt, grubun kendi düşünce ve duygularını daha açık ve anlaşılabilir biçimde algılamasını sağlar.

Goldmann yapıtları değerlendirirken, burjuvazi gibi toplumsal katmanları ayrıntılarıyla irdeler. Çünkü "burjuva toplumu gibi en gelişmiş toplumdaki toplumsal ilişkileri tanımlayan kavramlar, aynı zamanda gelmiş geçmiş tüm toplumların üretim ilişkilerini ve yapısını da kavratmayı sağlarlar. Kavramlar yalnızca üretim ilişkilerinin kalıntılarını taşımazlar, aynı zamanda gelişirken onların anlamlarını da kazanırlar" (Lefebvre, 1974, s. 79). Böylece Goldmann, yapıtın yazınsal bir ürün olarak ortaya çıktığı toplumdaki yapıları ve olguları daha kolaylıkla gözler önüne serme olanağına sahip olur.

Goldmann'ın yöntemi kuşkusuz özellikle 'büyük' yapıtlarda uygulanabilen ve olumlu sonuçlar veren tutarlı bir yöntem olmakla birlikte, tüm yazınsal yapıtları kapsayıcı nitelikte olmaması ve ağırlıklı olarak Marksist bir bakış açısı taşıdığından eleştirilerle karşı karşıya kalır. Buna karşın, nesnellik açısından yazar odaklı eleştiri ve çözümleme yöntemlerine oranla artıları olan bir yöntemdir.

KAYNAKÇA

Akten, S. (1999). Yazın ve Toplum İlişkisi Üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım: Yazın Toplumbilimi [Bildiri]. *Edebiyat ve Toplum Sempozyumu Bildirileri*, (4-5 Haziran). (ss. 162-167). Gaziantep: Ankara Üniversitesi, Tömer Basın Yayın Müdürlüğü Yayınları.

Alver, K. (2003). *Sosyolojik Eleştiri*. Ankara: Hece Yayınevi.

Atalay, İ. (2007). *Jean-Paul Sartre'in Özgürlük Yolları adlı yapıtına oluşumsal yapısal bir yaklaşım*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bernard, J.-P. (1972). *Le Parti Communiste français et la question littéraire 1921-1939*. Grenoble: Presses Universitaires de Grenoble.

Carlioni, J. C. & Filloux, J. C. (2000). *Eleştiri Kuramları*. (Çev. Tahsin Yücel). İstanbul: Multilingual.

Chatelet, F. (1965). Peut-il y avoir une sociologie du roman? *Annales* (3), 493-494.

Cros, E. (2003). *La sociocritique*. Paris: L'Harmattan.

----- (2005). *Le sujet culturel, Sociocritique et Psychanalyse*. Paris: L'Harmattan.

Deramaix, P. (2013). Structuralisme génétique: Lucien Goldmann, critique et sociologue. *Textes Philosophiques*. Erişim Tarihi: 25.10.2016, <http://dialectiques.ironie.org/textes/gold4.htm>.

Eagleton, T. (2015). *Eleştiri ve İdeoloji, Marksist Edebiyat Teorisi Üzerine Bir Çalışma*. (Çev. Savaş Kılıç). İstanbul: İletişim Yayınları.

----- (2016). *Edebiyat Nasıl Okunur?* (Çev. Elif Ersavcı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Escarpit, R. (1968). *Edebiyat Sosyolojisi*. (Çev. Ali Türkay Yazıcı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Goldmann, L. (1955). *Le Dieu caché*. Paris: Gallimard.

----- (1959). *Recherches Dialectiques*. Paris: Gallimard.

----- (1964). *Pour une sociologie du roman*. Paris: Gallimard.

----- (1965). *Recherches Dialectiques*. Paris: Gallimard.

----- (1970). *Marxisme et Sciences Humaines*. Paris: Gallimard.

----- (1974). *Structures mentales et création culturelle*. Paris: UGE.

----- (1978). *Sciences Humaines et Philosophie*. Paris: Denoël.

----- (1980). Matérialisme dialectique et histoire de la littérature. *Recherches Dialectiques*.

----- (1998). *Diyalektik Araştırmalar*. (Çev. Afşar Timuçin ve Mehmet Sert) İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

----- (2005). *Roman Sosyolojisi*. (Çev. Ayberk Erbay) Ankara: Birleşik Yayınevi.

Gürsel, N. (1997). *Başkaldıran Yazın*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Lefebvre, H. (1961). Marxisme et politique Maxisme a-t-il une théorie politique? *Revue Française de Science Politique*, 11 année (2), 338-363.

Lefebvre, H. (1974). *La Production de l'espace*. Paris: Anthropos.

Lukács, G. (1956). *Le Roman hitorique*. Paris: Payot.

Moran, B. (1991). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Olivera, P. (2003). Aragon, "réaliste socialiste". *Soiciétés et Représentations*, 1, 229-246.

Özdemir, E. (1997). *Eleştirel Okuma*. Ankara: Ümit Yayıncılık.

Parla, J. (2000). *Don Kişot'tan Bugüne Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Suleiman, S. R. (1983). *Le roman à thèse ou l'autorité fictive*. Paris: PUF.

Tilbe, A. (2000). *Une étude sociologique dans la Peste d'Albert Camus*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tilbe, A. (2004). Jean-Paul Sartre'in Bekleyiş Adlı Romanına Goldmann'cı Yazınbilimsel Bir Yaklaşım. K. Alver (Ed.). *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri* (ss. 93-116). Ankara: Hece Yayınları.

Tilbe, A. (2010). Georges Lukacs ve Lucien Goldmann'ın Yaklaşımıyla Fransız Yazınında Kişi Sorunsalı. E. İşler (Ed.). *Batı Edebiyatında Kahraman* (ss. 27-36). Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

Tilbe, A., & Tilbe, F. (2015). Reşat Enis Aygen'in Afrodit Buhurdanında Bir Kadın Adlı Romanında Çalışma İlişkileri: Yazıntoplumbilimsel Oluşumsal Yapısalcı Bir İnceleme. *Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 187-216.

Tilbe, A., & Tilbe, F. (2016). Yazıntoplumbilimsel Yapısalcı Bir Çözümleme: Mahmut Yesari'nin Çulluk Adlı Romanında Çalışma İlişkileri [Bildiri]. *Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu* (28-30 Nisan) (ss. 123-134). Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları: 25 Edebiyat Fakültesi Yayını: 2.

Tortonese, P. (2009). *Erich Auerbach, la littérature en perspective*. Paris: Presse Sorbonne Nouvelle.

Zima, P. V. (1973a). *Goldmann, Dialectique de l'immanence*. Paris: Gallimard.

----- (1973b). *Proust ou le désir du mythe*. Paris: Editions A.C. Nizet.

----- (1978). *Pour une sociologie du texte littéraire*. Paris: L'Harmattan.

----- (1980). *Textsoziologie. Eine kritische Einführun*. Stuttgart: Metzler.

----- (1985). *La vision du monde: trois modèles et une critique*. Sociocriticism, 1(1).

----- (1985b). *Manuel de Sociocritique*. Paris: L'Harmattan

Sayı-Number: 8
ISSN: 2147-088X

Güz/Autumn 2016
<http://humanitas.nku.edu.tr>

Yayın İlkeleri

Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi **Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi** Toplum ve İnsan Bilimleri alanlarında elde edilmiş bilimsel birikimleri ortaya koymak, güncel ve tarihsel sorunları bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirmek ereğiyle *Bahar ve Güz* sayısı olmak üzere yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi, MLA, EBSCO, CEOL, ASOS, ARASTIRMAX, TEİ indeksleri tarafından dizinlenmektedir. Bunun yanında dergimiz, ULAKBİM TR Dizininde dizinlenmek üzere Aralık 2015 tarihinden beri izlenmektedir.

Humanitas'a gönderilen yazılar, daha önce başka bir dergide yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş, araştırmaya dayalı, etik kurallara uygun olarak yazılmış özgün makaleler olmalıdır. Bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler, daha önce başka bir dergide veya bildiri kitapçığında yayımlanmamışsa etkinlik bilgilerinin dipnotta belirtilmesi koşuluyla yayımlanmak üzere değerlendirmeye alınabilir. Bildiri kitapçığında ya da başka bir yerde yayımlanan yazılar ne sebeple olursa olsun yayımlanmaz. Dergi yönetimi gönderilen yazıların daha önce başka bir yerde yayımlanıp yayımlanmadığını araştırmak zorunda değildir. Durumun etik sorumluluğu yazara aittir. Dergiye yayımlanmak üzere gönderilecek makalelerin biçimsel nitelikleri Fakülte Yönetim Kurulu tarafından onaylanan yazım kurallarına göre düzenlenmelidir. Yayımlanmak üzere gönderilen yazıların biçim ve içerik yönünden ön incelemesi yayın kurulu tarafından yapılır. Uygun görülen çalışmalar, bilimsel yönden değerlendirilmek üzere, yayın kurulu tarafından belirlenen çift-kör, bağımsız ve önyargısız hakemlik ilkelerine göre en az iki hakem tarafından değerlendirilir. Hakemlerin adları gizli tutulur ve tüm raporlar beş yıl süreyle saklanır. Son karar dergi yayın kuruludur. Yayın kurulu hakemler tarafından yayın koşullarına uygun bulunmayan yazıları yayımlamamak, düzeltmek üzere yazarına geri göndermek, biçimce düzenlemek ve düzeltmek ya da kısaltmak yetkisindedir. Gönderilecek yazıların son okumasının titiz bir biçimde yapılması, vurgulama, alıntı ve kaynakların doğru biçimde kullanılması yayım aşamasında olumsuzluklarla karşılaşmamak için çok önemlidir. Dergi basıldıktan sonra ilgili sayıda yazısı bulunan yazarlara kısa süre içinde birer adet dergi iletilir. Dergimizde yayımlanan yazıların her türlü bilimsel, yazım ve hukuksal sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanmış

yazıların tüm yayım hakları saklı olup, dergimizin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.

Yayın dili: Derginin yayım dili **Türkçedir**. Bununla birlikte **Almanca**, **Fransızca** ve **İngilizce** yazılar da yayımlanabilir.

Yazım kuralları: Dergimize gönderilecek yazıların aşağıdaki biçimsel özellikleri taşıması yayım birliği açısından zorunludur.

Başlık: İçerikle uyumlu, **10-12** sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle, **11** punto yazılmalı ve sayfa ortasında yer almalıdır.

Yazar adı ve adresi: Yazar(lar)ın adı (**küçük**) ve soyadı (**büyük**), başlığın altında **ortalanmış** olarak **11** puntoyla yazılmalı; unvanı, çalıştığı kurum, haberleşme ve e-posta adresleri ise normal karakterde harflerle dipnot olarak belirtilmelidir.

Öz ve anahtar sözcükler: Makaleler, **200-220** sözcük arasında **öz** içermelidir. Bu özler, makalenin birinci sayfasında, başlıktan hemen sonra peş peşe verilmelidir. **İngilizce** ve **Türkçe** makalelerin özleri, makalenin dilinde olan öz ilk sırada olacak biçimde birinci sayfada verilmelidir. **Fransızca** ve **Almanca** yazılan makaleler için **üç** dilde öz yazılmalıdır. Bu durumda, makalenin dilinde olan öz ilk sırada, **Türkçe** öz onun hemen arkasında olacak biçimde birinci sayfada; **İngilizce** özeti ise, makalenin kaynakçasından hemen sonra yer almalıdır. Öz **10 punto**, tek satır, sağdan ve soldan **1 cm** içeride yer almalıdır. Öz bölümü, yazar adının hemen altından **12 nk** boşluk bırakılarak başlamalıdır. Özlerin altında **3-10** sözcük arasında büyük harfle başlayan anahtar sözcükler bulunmalıdır. Öz başlığı **10 punto koyu** yazılmalı ve sayfa ortasında yer almalıdır.

Ana metin: Yazı Microsoft **Word** yazılım programı ile boyutları **17,5 / 25 cm** olan sayfa üzerinde **Times New Roman 11 punto** ile **1 cm** satır aralıklı ve **üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, soldan 2,5 cm, sağdan 2,5 cm** kenar boşlukları ve **20 sayfa**yı geçmeyecek biçimde tek sütun halinde hazırlanarak teslim edilmelidir. Paragraflar **0 cm** girinti ile başlamalıdır. **Anametn, öz bölümünün** hemen altından **6 nk** boşluk bırakılarak başlamalıdır.

Bölüm başlıkları: Yazıda yer alan konu başlıkları Giriş'ten itibaren numaralandırılarak **koyu** ve **sol marj**dan başlamak üzere yazılmalıdır.

Şekil ve Tablolar: Şekil adı, şeklin altında, tablo başlığı tablonun üzerinde yer almalıdır. Şekil ve tablo numaraları 1, 2, 3, ... gibi verilmelidir.

Alıntı ve Göndermeler: Kaynaklara göndermeler metin içi kaynak gösterme ya da numarasız yazar-tarih sistemi **APA biçemi** olarak adlandırılan yöntem göz önüne alınarak yapılmalıdır. **APA** internet sitelerinden derlenen temel bilgiler aşağıdaki gibidir. Ayrıntılı bilgi almak için: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx> sitesine başvurulabilir. Bu sistemde, metin içinde sözü edilen kaynaklara başvuruda bulunulurken yazarların soyadları ve yayım tarihi yine metin içerisinde, ilgili yerde belirtilir. Dolayısıyla, kaynak gösterimi için dipnot kullanılmasına ya da

a.g.e. gibi ifadelerle gerek yoktur. Özetleme biçiminde yapılan alıntı ve aktarmalarda sayfa numarası belirtilmez; sayfa numarası ya da numaraları, yalnızca doğrudan alıntılarda tam olarak verilir. 3 satırı geçen alıntılara, ana metne göre sadece soldan 1 cm girinti verilmelidir. Dipnotlar, ancak çok gerekli olduğunda, metin içerisinde belirtilen görüşe açıklama getirmek amacıyla ve az sayıda kullanılmalıdır.

Ana Başlık Boyutu	11 pt, ortalanmış, kalın
Kağıt Boyutu	17,5 x 25 cm
Ana Metin Üst Kenar Boşluk	2,5 cm
Alt Kenar Boşluk	2,5 cm
Sol Kenar Boşluk	2,5 cm
Sağ Kenar Boşluk	2,5 cm
İlk satır girinti	0 cm
Yazı Tipi	Times New Roman
Yazı Tipi Stili	Normal
Normal Metin Boyutu	11 pt
Paragraf Aralığı	3 nk
Satır Aralığı	1 cm
Dipnot Metni Boyutu	9 pt
Alıntı Metni Boyutu	10 pt
Alıntı Kenar Boşlukları	Soldan 1 cm
Öz Yazı Tipi	Times New Roman
Öz Yazı Tipi Stili	Normal
Öz Kenar Boşlukları	Sağdan- Soldan 1 cm
Öz Metin Boyutu	10 pt
Öz Başlığı	10 pt, ortalanmış, Kalın

Tek yazarlı çalışmalar: Metinde parantez içine yazarın soyadı yazılır ve virgülle ayrılarak o çalışmanın yayın tarihi belirtilir. Eğer yazarın soyadı cümle içerisinde zaten kullanılmışsa, parantezde soyadı kullanmaya gerek yoktur.

Örnek:.. (Yılmaz, 1996, s. 268). ya da, Yılmaz'a (1996) göre,...

İki ve daha fazla yazarlı çalışmalar: Örnek: Bond ve Smith'e (1995) göre, ... ya da ... (Bond ve Smith, 1995).

Yazar sayısı 3 ve daha fazla çalışmalar: *Örnek:* McCrae ve arkadaşları (2000) ... ya da ... (McCrae ve ark., 2000).

Aynı yazarın (ya da yazarların) birden fazla çalışması: Örnek: Yıldırım (1982b)... ya da ... (Yıldırım, 1982b).

Kaynaklar: Yararlanılan kaynaklar, eğer varsa notlardan sonra ayrı bir sayfada "Kaynakça" başlığı altında verilmelidir. Metinde geçen tüm kaynaklar Kaynaklar listesi içinde yer almalıdır. Kaynaklar bölümünde kaynaklar yazar soyadına göre alfabetik sıra ile verilmelidir.

Kitap

Tek Yazarlı: Gündoğdu, C. (2007). *Hacı Bektâş-ı Veli, Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Metodik Yeni Bir Yaklaşım*. Ankara: Aktif Yayınları.

Çok Yazarlı: İşcan Ö. F. ve Naktiyok, A. (2005). *Dijital Çağ Örgütleri*. İstanbul: Beta Yayınları.

Editörlü Kitap İçinde Bölüm ya da Makale: Türer, O. (2005). Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler. Ahmet Yaşar Ocak (Ed.). *Osmanlı Anadolu'sunda Tarikatların Genel Dağılımı* (ss. 207-246). Ankara: T.T.K. Yayınları.

Tez: Ayık, H. (2000). *Farabi`de Dil-Mantık İlişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çeviri kitaplar: Hellman, H. (2001). *Büyük Çekişmeler: Bilim Tarihinden Seçilmiş On Tartışma*. (Çev. Füsun Baytok). Ankara: Tübitak. (1972).

Kurum Yayınları: TÜBİTAK. (2002). *21. Yüzyılda Bilimsel Yayıncılık: Hedefler ve Yaklaşımlar*. Ankara: TÜBİTAK.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük* (10. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

El kitapları: Özgüven, İ.E. (1992). *HKE Hacettepe Kişilik Envanteri El Kitabı*. (2. Revizyon) Ankara: Odak Ofset.

Yazarı Olmayan Yapıt Anonim: *The Chicago Manual of Style* (14th edition). (1993). Chicago: The University of Chicago Press.

Sözlük: Altan, N. (2003). *Bilgisayar Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* (3. bs.). Ankara: Sistem Yayıncılık.

Bilimsel Dergi Makalesi

Makale: Gündoğdu, C. (2007). Âşık Sümmânî'de Aşkın Metafiziği. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 8 (18), 113-154.

Popüler Dergi Makalesi

Yazarı Belli Olan: Kenar, N. (Nisan 2006). Kayıt Dışı İstihdam. *Popüler Yönetim*, 9, 44-47.

Yazarı Belli Olmayan: Yerel Bilginin Küreselleştirilmesi. (Nisan 2006). *Focus*, 12, 14-17.

Gazete Makalesi: Altan, Ç. (23 Mart 2002). Değişik bir ritimde..., *Milliyet Gazetesi*. 12.

Diğer Yayınlar

Yayımlanmış Bildiri: Gündoğdu, C. (2007). Pâdişah-Tarikat Şeyhi Münasebetleri Açısından Aziz Mahmûd Hüdâyi ve Çağdaşı Abdülmecid-i Sivâsî [Bildiri]. H. Kamil Yılmaz (Ed.). *Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, (20-22 Mayıs 2005). (ss. 179-195). İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı.

Yayımlanmamış Bildiri: Yeşilyaprak, B. ve Kısaç, İ. (2000). Marmara Bölgesi Depremleri Sonrası Stres Tepkileri: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. 36. *Ulusal Psikiyatri Kongresi*, 3-7 Ekim, Antalya.

Poster: Önal, İ. (Ağustos 2002). Historical Perspectives on School Librarianship [Poster]. *68th IFLA General Conference and Council*, Glasgow.

Patent: Kavur, K. H. (2006). *Heart Flowerpot*, U.S. Patent No. D518,755. Washington, DC: U.S. Patent and Trademark Office.

Ansiklopedi Maddesi: Ersoy, O. (1973). Kâğıt ve Kâğıtçılık. *Türk Ansiklopedisi* (XXI, 112-115). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Rapor: Devlet Planlama Teşkilatı. (2004). Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Rapor No: DPT: 2681). Ankara: DPT.

Yasa ve Yönetmelikler: İlköğretim ve Eğitim Kanunu. (1961). *T. C. Resmi Gazete*, 10705, 12 Ocak 1961.

Görüşme: Mektup, e-ileti, telefon görüşmesi gibi kişisel görüşmeler elde edilebilir kaynaklar olmadıklarından kaynakçaya eklenmezler. Görüşmelere yalnızca metin içinde gönderme yapılır. Örnek: (Aşık Reyhani ile kişisel iletişim, 23 Haziran 2003).

Elektronik Yayınlar

Basılı Kitabın Elektronik Sürümü: Başar, H. (1999). *Sınıf Yönetimi* [Elektronik Sürüm]. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Basılı Makalenin Elektronik Sürümü: Akman Demir, G., Yeşilot, N. ve Serdaroğlu, P. (2006). “Neurological involvement in Behçets Disease: Clinical Characteristics, Diagnosis and Treatment” [Elektronik Sürüm]. *Journal of Neurological Sciences (Turkish)*, 23(1), 3-7.

Makale: Yıldırım, A., Ekici, K. M. ve Şahım, T. (t.y.). “İşletmelerin Yönetim Sürecinde Sinerjik Yönetim Anlayışının Önemi”. *Bilgi Vadisi*, 1(2). Erişim tarih: 04 Nisan 2006, <http://www.bilgivadisi.net/idas/index.php=view&id=86&Itemid=59>

Veritabanında Makale ya da Madde: Coşkun, T., Bozoklu, S., Özenç A. ve Özdemir, A. (1998). “Effect of Hydrogen Peroxide on Permeability of the Main Pancreatic Duct and Morphology of the Pancreas”. *The American Journal of Surgery*, 176 (1), 5358. Erişim tarihi: 25 Nisan 2006, Science Direct.

Rapor: Devlet Planlama Teşkilatı. (Temmuz 2004). “e-Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Dönem Eylem Planı: Değerlendirme Raporu (Rapor No: 2).” Erişim: 02 Nisan 2006, <http://212.175.33.22/kdep/rapor/KDEPHaziran2004.pdf>

Anonim Ağ Sayfası: “Bilim Etiği ve Bilimde Sahtekârlık.” (t.y.). Erişim: 04 Nisan 2006, <http://www.aek.yildiz.edu.tr/bilim.htm>

Ağ Sitesinden Erişilen Ağ Sayfası: Gordon, C. H., Simmons, P. ve Wynn, G. (2001). “What it is, and how to Avoid it”. Erişim Tarihi: 04 Nisan 2006, University of British Columbia Ağ Sitesi: <http://www.zoology.ubc.ca/bpg/Advising/Plagiarism.htm>

Ağ Sitesi: Tema Vakfı. (t.y.). Erişim tarihi: 04 Nisan 2006, <http://www.tema.org.tr>

Elektronik Kaynak Haber, Tartışma Grubu ya da Forum İletisi: Işık, E. (5 Kasım 2003). Bitki Kütüphanesi [İleti No: 8]. Erişim tarihi: KutupL, <http://listproc.metu.edu.tr.9000/reguser/KUTUPL/kutupl.1/msg08.html>

Web Sitesine Atıfta Bulunma: Bir Web sitesinin tümüne (sitedeki belli bir sayfaya değil) atıfta bulunmak için, sitenin adresini vermek yeterli olacaktır.

Yazılım Sanayicileri Derneği (<http://www.yasad.org.tr>)

Özet: Irak, M. (1998). “Uyku ve Bilgi İşleme Süreçleri.” [Özet] *Türk Psikoloji Yazıları*, 1 (1), 17-30. Erişim tarihi: 08 Ocak 2000. <http://www.psikolog.org.tr/tpy/1/metehan.htm>

Bir Web sitesinde belirli bir sayfa: Türk psikologlar derneği deprem özel çalışma grubu basın bildirisi: Deprem bölgesi eğitim öğretim yılına hazır mı (22 Eylül, 1999) Ankara: Türk Psikologlar Derneği. Erişim tarihi: 08 Ocak 2000.

<http://www.psikolog.org.tr/deprem/basinbildiri5.htm>

Elektronik Dergiler

Dergide Basılan ve İnternette Yayımlanan Elektronik Dergilerden Alınan Makaleler: Gündoğdu, C. (2005). “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Mânâ Dili”, [Elektronik Versiyon]. *Tasavvuf İmi ve Akademik Araştırma Dergisi*.14, 221-231.

Sadece İnternette Yayımlanan Elektronik Dergilerden Alınan Makaleler: Önder, M. (2008). “Medya Kıskaçındaki Çocuklar”. Makale 9. Erişim tarihi: 25 Nisan 2009. <http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt8/sayi4/makale/onder.pdf>

Elektronik veri tabanları için tarih (CD-ROMlar için belirtilmez), kaynak (örn., SSCI, ERIC) ve veritabanının adı ile diğer ek bilgiler (madde numarası gibi) belirtilmelidir.

Web kaynakları için ise, o veritabanına giriş sayfasının adresi (URL) verilmelidir. (örnek., <http://www.ebscho.com>).

Saracho, O, N. (1999). A Factor analysis of preschool childrens play strategies and cognitive style. *Educational Psychology*, 19 (2), pp 165. [Erişim tarihi: 08 Ocak 2000 EBSCO (Academic Search Elite), <http://www.ebsco.com>]

Radyo ve Televizyon Programları

Film: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (Yapımcı), Özakman, T. (Senarist) ve Öztan, Z. (Yönetmen). (1996). *Kurtuluş* [Film]. Türkiye: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu.

Radyo ve Televizyon Programı: Berki, T. (Yapımcı). (08 Mart 2006). *Promenad* [Radyo Programı]. Ankara: RadyoHacettepe.

Müzik ve Sahne Sanatları

Konser / Resital: Erkin, U. C. *Piyano Sonatı*. T. Berki. Ankara: Bilkent Konser Salonu. (09 Nisan 2006).

Opera: Puccini, G. Gianni Schichi (Libretto: G. Forzano). Yönetmen: R. Simone, Başrol: C. Guelfi ve D. Dessi, Orkestra Şefi: G. Gelmetti. Roma: Teatro della Opera. (22 Ocak 2002).

Bale: Kınıklı, Ö. Giriş, Gelişme, Sonuç. Başrol: Ö. Kınıklı. Ankara: Devlet Opera ve Balesi Büyük Sahne. (15 Nisan 2006).

Tiyatro: Shakespeare, W., *Hamlet*. Yönetmen: J. Gielgud, Başrol: R. Burton. Boston: Shubert Theatre. (04 Mart 1964).

Müzik Yapıtı: Beethoven, L. v. (1812). *Symphony*, No. 7 in A, Opus 92. New York: Dover. (1998)

Erkin, U. C. (1932). *Keman ve Piyano İçin Improvisation*. Ankara: Devlet Konservatuvarı. (1958).

Müzik Kaydı: Erkin, U. C. (1995). *Altı Prelüd* [V. Erman]. Ulvi Cemal Erkin: Complete works for piano solo [CD]. Avusturya: Hungaroton Classic. (1994).

Plastik Sanatlar

Kişisel Sergi: Misman, H., Resim Sergisi. Ankara: Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi. (03-31 Mart 2006)

Karma Sergi: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü Sergisi. Ankara: Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi. (20-30 Nisan 2006).

Sanat Yapıtı

Koleksiyon ya da Müzelerde: Sayın, Z. (2003). *Esinti* [Grafik]. Francavilla al Mare, İtalya: Michetti Müzesi.

Yayınlarda: İzer, Z. F. (1986). *Balkondan Susamlar* [Resim]. S. M. Erinç. *Zeki Faik İzer: 1905-1988* (s. 175). Ankara: Türkiye Halk Bankası. (1990)

Sayı-Number: 7
ISSN: 2147-088X

Bahar/Spring 2016
<http://humanitas.nku.edu.tr>

Principles of Publication

Humanitas - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal, published twice a year *Spring and Autumn* by the Faculty of Arts and Sciences at Namık Kemal University. The aim of the journal is to publish research papers in the fields of social and human sciences, to evaluate contemporary and historical problems with a scientific approach. The journal is indexed on MLA, EBSCO, CEOOL, ASOS, ARASTIRMAX, TEI. Besides, the journal has been viewed since December 2015 in ULAKBİM TR index.

The articles that are sent to *Humanitas* should be based on research, and original which follow ethical rules, and should not have been published or sent to be published before. The papers presented in scientific conferences are taken for evaluation to be published, if they are not published in any journal or conference book, on condition that its information is given as a footnote. These articles which are published in any journal are not published, in any case. The editorial board is not responsible for checking these articles if they have been published before, or not. This ethic responsibility belongs to the writer. The form of the articles should be organized according to spelling rules, confirmed by administration. The articles sent to be published are checked by the publication commission for their form and content before they are published. The texts that are confirmed are evaluated scientifically by at least two reviewers according to double-blind independent and unprejudiced peer-reviewing principles. The names of the reviewers are not revealed and evaluation documents are kept for a five-year period. The last decision belongs to the publication commission. Publication commission has the authority not to publish the text, which is not approved by the editorial board, and send it back to its writer to be corrected, re-arranged, or its content changed or reduced. It is very important to make the last revision carefully, to use quotations and citation correctly in order not to have problems during the publication process. When the journal is published, one copy is sent to the each writer in a short time. The writers, whose texts are published in our journal, are responsible for all the scientific, orthographical and legal aspects. All copyrights of the published texts are reserved. It is illegal to make quotations without citing our journal's name.

Language: The language of publication is **Turkish**. Besides, articles in **German, French and English** are also accepted.

Spelling rules: The texts that are sent to be published must have these qualifications below considered for publication unity.

Title: It should be related to the content, and it should be written centered, with capital and bold letters, **11 pt**, containing no more than **10-12** words.

Name and address of the writer: First name (small) and surname (capital) of the writer(s) should be written **11 pt**, centered and bold below the title. Also, the position, institution, communication and e-mail addresses should be indicated as a footnote with standard character letters.

Abstract and keywords: Articles should contain an abstract, which should be between **200-220** words. The abstracts should be presented on the first page of the article just after the title. English and Turkish abstracts should be given on the first page and the abstract which is in the same language with the main text is placed as the first. Three abstracts should be written for the articles written in French and German. In this case, the abstract with the main language should be given as the first, and Turkish abstract after the first one on the first page, and English abstract should be just after the bibliography of the article. The abstract must be **10 pt**, single space, and must have **1 cm** margins on the right and left sides. At the end of the abstracts, there should be keywords containing between **3-10** words. Abstract must start just below the name of the writer, with **12 nk** space. The title of the abstract should be written centered, with capital and bold letters, **10 pt**.

422

Main text: The text, containing no more than **20** pages, should be written in **Microsoft Word Page (17,5 x 25 cm)**, using **Times New Roman, 11 pt, 1 cm** line spacing, one column and **0 cm** indents, and **2,5 cm top, 2,5 cm bottom, 2,5 cm left, 2,5 cm right margins**. Main text must start just below the abstract, with **6 nk** space.

Chapter titles: The topics in the text should be written with numbers beginning from introduction, bold and beginning with left indent.

Figures and boards: The title of the figure should be given under the figure; the title of the board should be above the board. The numbers should be given like these: 1, 2, 3, etc.

Quotations and references: References to the sources must be given by using the citing in-text or date-writer without numbers format (**APA format**). In this format, the writer's last names and publication date are stated on the right place in the text while referring to the sources that are mentioned in the text. Thus, there is no need to use footnotes for the citation or the terms like idem or ibidem. Quotations in the shape of summary are not given with page numbers; they are only given while quoting directly. The quotations with more than **3** lines must have **1 cm** margin on the left side only, considering the main text. Footnotes should be used to make an explanation for the statement that is given in the text, and also their length should be minimal. You can apply for <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx> for detailed information.

Size of Main Title	11 pt, centered, bold
Preferred Page Size	17,5 x 25 cm
Top Margin	2,5 cm
Bottom Margin	2,5 cm
Left Margin	2,5 cm
Right Margin	2,5 cm
First line indent	0 cm
Font	Times New Roman
Font Type Style	Normal
Size of Normal Text	11 pt
Space Between Paragraphs	3 nk
Space Between Lines	1 cm
Size of Foot Note	9 pt
Size of Block Quotations	10 pt
Block Quotations Margins	1 cm left
Abstract Font	Times New Roman
Abstract Font Type Style	Normal
Abstract Margins	1 cm left and right
Size of Abstract	10pt
Title of Abstract	10 pt, centered, bold

Works with single writer: The last name of the writer is written in brackets in the text, and is separated with a coma, before stating the date of the work. If the last name of the writer is used in the sentence already, there is no need to write the last name in the brackets.

Example: ... (Yılmaz, 1996, p.258) or, according to Yılmaz (1996)...

Works with two or more writers: Example: According to Bond and Smith (1995) ....or .... (Bond and Smith, 1995).

Works with three or more writers: Example: McCrae and his colleagues (2000) ... or ... (McCrae and his colleagues, 2000)

One or more works of the same writer(s): Example: Yıldırım (1982b) ...or... (Yıldırım, 1982b)

Sources: The cited sources should be given on a different page under the Bibliography title, after the Notes, if there are any. Sources must be written according to the writer's last names and in an alphabetic order.

Books

Single writer: Gündoğdu, C. (2007). *Hacı Bektâş-ı Velî, Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Metodik Yeni Bir Yaklaşım*. Ankara: Aktif Yayınları.

Multiple writers: İşcan Ö. F. ve Naktiyok, A. (2005). *Dijital Çağ Örgütleri*. İstanbul: Beta Yayınları.

Chapter or article in a book with editor: Türer, O. (2005). “Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler.Ahmet Yaşar” Ocak (Ed.). *Osmanlı Anadolu'sunda Tarikatların Genel Dağılımı* (pp.207-246). Ankara: T.T.K. Yayınları.

Thesis: Ayık, H. (2000). *Farabi`de Dil-Mantık İlişkisi*. (inedit Phd). Erzurum: Atatürk University Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Translated books: Hellman, H. (2001). *Büyük Çekişmeler: Bilim Tarihinden Seçilmiş On Tartışma*. (Çev. Füsün Baytok). Ankara: Tübitak. (1972).

Institution publications: TÜBİTAK. (2002). *21. Yüzyılda Bilimsel Yayıncılık: Hedefler ve Yaklaşımlar*. Ankara: TÜBİTAK.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük* (10. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Handbooks: Özgüven, İ.E. (1992). *HKE Hacettepe Kişilik Envanteri El Kitabı*. (2. Revizyon) Ankara: Odak Ofset.

Anonymous: *The Chicago Manual of Style* (14th edition). (1993). Chicago: The University of Chicago Press.

Dictionaries: Altan, N. (2003). *Bilgisayar Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* (3. bs.). Ankara: Sistem Yayıncılık.

Articles in scientific journal

Articles in Turkish: Gündoğdu, C. (2007). Âşık Sümmânî`de Aşkın Metafizigi. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 8 (18), 113-154.

Articles in foreign languages: Kurbanoglu, S. S. (2003). Self Efficacy: A Concept Closely Linked to Information Literacy and Lifelong Learning [Öz Yeterlik: Bilgi Okuryazarlığı ve Yaşam Boyu Öğrenmeyle Yakından İlişkili Bir Kavram]. *Journal of Documentation*, 59, 635-646.

Articles in popular journals

Known author(s): Kenar, N. (Nisan 2006). Kayıt Dışı İstihdam. *Popüler Yönetim*, 9, 44-47.

Anonymous: Yerel Bilginin Küreselleştirilmesi. (Mart2006). *Focus*, 12, 14-17.

Newspaper article: Altan, Ç. (23 Mart 2002). Değişik bir ritimde.... *Milliyet Gazetesi*. 12.

Other publications

Proceedings published: Gündoğdu, C. (2005). Pâdişah-Tarikat Şeyhi Münasebetleri Açısından Azîz Mahmûd Hüdâyi ve Çağdaşı Abdülmecid-i Sivâsî [Bildiri]. H. Kamil Yılmaz (Ed.). *Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 20-22 Mayıs 2007*. (pp. 179-195). İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı.

Proceedings unpublished: Yeşilyaprak, B. ve Kısaç, İ. (2000). Marmara Bölgesi Depremleri Sonrası Stres Tepkileri: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *36. Ulusal Psikiyatri Kongresi*, 3-7 Ekim, Antalya.

Poster: Önal, İ. (Ağustos 2002). Historical Perspectives on School Librarianship [Poster]. *68th IFLA General Conference and Council*, Glasgow.

Patent: Kavur, K. H. (2006). *Heart Flowerpot*, U.S. Patent No. D518,755. Washington, DC: U.S. Patent and Trademark Office.

Encyclopedia subject: Ersoy, O. (1973). Kağıt ve Kağıtçılık. *Türk Ansiklopedisi* (XXI, 112-115). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Report: Devlet Planlama Teşkilatı. (2004). Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Rapor No: DPT: 2681). Ankara: DPT.

Laws and regulations: İlköğretim ve Eğitim Kanunu. (1961). *T. C. Resmi Gazete*, 10705, 12 Ocak 1961.

Interview: Because they are not accessible sources, letters, e-mails, phone calls and other similar personal interactions are not added to bibliography. These are referred in the text only. Example: (Personal contact with Aşık Reyhani, 23th June 2003).

Electronic publications: Başar, H. (1999). *Sınıf Yönetimi [Electronic Version]*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Electronic version of a published book: Akman Demir, G., Yeşilot, N. ve Serdaroğlu, P. (2006). Neurological involvement in Behçets Disease: Clinical Characteristics, Diagnosis and Treatment [Elektronik Version]. *Journal of Neurological Sciences (Turkish)*, 23(1), 3-7.

Article: Yıldırım, A., Ekici, K. M. ve Şahım, T. (t.y.). İşletmelerin Yönetim Sürecinde Sinerjik Yönetim Anlayışının Önemi. *Bilgi Vadisi*, 1(2). Date of Access: 4th of April 2006,

<http://www.bilgivadisi.net/idas/index.php=view&id=86&Itemid=59>

Article or subject in database: Coşkun, T., Bozoklu, S., Özenç A. ve Özdemir, A. (1998). Effect of Hydrogen Peroxide on Permeability of the Main Pancreatic Duct and Morphology of the Pancreas. *The American Journal of Surgery*, 176(1), 53-58. Date of Access: 25th of April 2006, ScienceDirect.

Report: Devlet Planlama Teşkilatı. (July 2004). e-Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Dönem Eylem Planı: Değerlendirme Raporu (Report No: 2). Access: 2th of April 2006, <http://212.175.33.22/kdep/rapor/KDEPHaziran2004.pdf>

Anonymous web page: Bilim Etiği ve Bilimde Sahtekarlık. (t.y.). Access: 4th of April 2006, <http://www.aek.yildiz.edu.tr/bilim.htm>

Web page connected through web site: Gordon, C. H., Simmons, P. ve Wynn, G. (2001). What it is, and how to Avoid it. Date of Access: 4th of April 2006, University of British Columbia Ağ Sitesi:

<http://www.zoology.ubc.ca/bpg/Advising/Plagiarism.htm>

Web site: Tema Vakfı. (t.y.). Date of Access: 4th of April 2006, <http://www.tema.org.tr>

Electronic sources - news, discussion group or forum message: Işık, E. (5th of November 2003). Bitki Kütüphanesi [Message No: 8]. Date of Access: Kutup L, <http://listproc.metu.edu.tr.9000/reguser/KUTUPL/kutupl.1/msg08.html>

Citing a web site: To cite a web site completely (not a particular page), it is enough to give the web site address.

Yazılım Sanayicileri Derneği (<http://www.yasad.org.tr>)

Abstract : Irak, M. (1998). Uyku ve Bilgi İşleme Süreçleri. [Abstract] *Türk Psikoloji Yazıları*, 1 (1), 17-30. Date of Access: 8th of January 2000. <http://www.psikolog.org.tr/tpy/1/metehan.htm>

Web site particular pages: Türk psikologlar derneği deprem özel çalışma "grubu basın bildirisi: Deprem bölgesi eğitim öğretim yılına hazır mı? (22 Eylül, 1999) Ankara: Türk Psikologlar Derneği. Date of Access: 8th of January 2000. <http://www.psikolog.org.tr/deprem/basinbildiri5.htm>

Electronic journals

Articles published in a journal and taken from electronic journals on Internet: Gündoğdu, C. (2005). Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Language of Meaning, [Elektronik Version]. *Tasavvuf İmi ve Akademik Araştırma Dergisi*. 14, 221-231.

Articles taken only from electronic journals on Internet: Önder, M. (2008). Medya Kısılcımadaki Çocuklar. Makale 9. Date of Access: 25th of April 2009. <http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt8/sayi4/makale/onder.pdf>

The date (not for CD-ROMs), source (e.g. SSCI, ERIC), the name of the database and other information (such as item number) must be given for the electronic databases. For the web sources, the address of the entry page of the database (URL) must be given. (Example; <http://www.ebscho.com>).

Saracho, O, N.(1999). A Factor analysis of preschool childrens play strategies and cognitive style. *Educational Psychology*, 19 (2), pp 165. [Date of Access: 8th of January 2000 EBSCO (Academic Search Elite), <http://www.ebsco.com>]

Radio and television programs

Film: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (Producer), Özakman, T. (Script Writer) ve Öztan, Z. (Director). (1996). *Kurtuluş* [Film]. Türkiye: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu.

Radio and television programs: Berki, T. (Producer). (8th of March 2006). *Promenad* [RadioProgram]. Ankara: RadyoHacettepe.

Music and theatre arts

Concert/Recital: Erkin, U. C. *Piyano Sonatı*. T. Berki. Ankara: Bilkent Konser Salonu. (9th of April 2006).

Opera: Puccini, G. Gianni Schichi (Libretto: G. Forzano). Director: R. Simone, Leading Role: C. Guelfi ve D. Dessi, Orchestra Chief: G. Gelmetti. Roma: Teatro dell Opera. (22nd of January 2002).

Ballet: Kınıklı, Ö. Giriş, Gelişme, Sonuç. Başrol: Ö. Kınıklı. Ankara: Devlet Opera ve Balesi Büyük Sahne. (15th of April 2006).

Theatre: Shakespeare, W., *Hamlet*. Director: J. Gielgud, Başrol: R. Burton. Boston: Shubert Theatre. (4th of March 1964).

Musical production: Beethoven, L. v. (1812). *Symphony*, No. 7 in A, Opus 92. New York: Dover. (1998)

Erkin, U. C. (1932). *Improvisation for Violin and Piano*. Ankara: Devlet Konservatuvarı. (1958).

Music record: Erkin, U. C. (1995). *Altı Prelüd* [V. Erman]. Ulvi Cemal Erkin: Complete works for piano solo [CD]. Avusturya: Hungaroton Classic. (1994).

Plastic arts

Exhibition Personal: Misman, H., Art Gallery. Ankara Municipality of Çankaya, Modern Arts Center. (3rd-31st of March 2006)

Exhibition Mixed: Hacettepe University Exhibition of the Department of Sculpture, Faculty of Fine Arts. Ankara: Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi. (20th-30th of April 2006).

Art works

In collections or museums: Sayın, Z. (2003). *Esinti* [Graphic]. Francavilla al Mare, Italy: Michetti Museum.

In publications: İzer, Z. F. (1986). *Balkondan Susamlar* [Painting]. S. M. Erinç. *Zeki Faik İzer: 1905-1988* (s. 175). Ankara: Türkiye Halk Bankası. (1990)

